

$$\begin{array}{r} 26.8910 \\ \underline{26.39} \\ \hline \end{array}$$

ЖАҲОН МАМЛАКАТЛАРИ

БВР

12

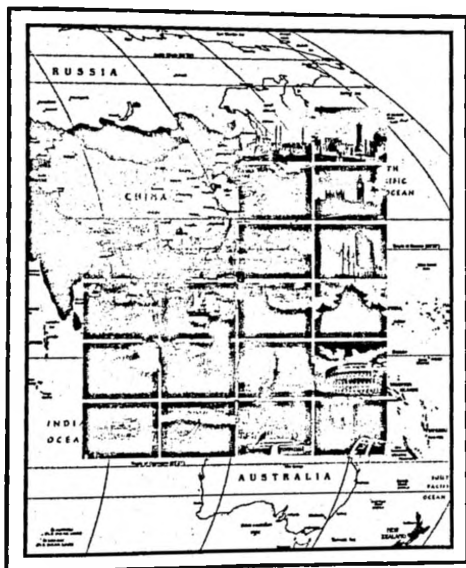
26.89(0)

Ж39

ЖАҲОН МАМЛАКАТЛАРИ

(МАЪЛУМОТНОМА)

Қайта ишланган ва тўлдирилган тўртинчи наشري

266373

TOSHKENT - «O'ZBEKISTON»

QIROATXONA

2013 "ARHOD" MAS
KUTUBXONASI

УЎК: 94(100)

КБК 26.8я2

Ж39

ТУЗУВЧИЛАР:

Шухрат ЭРГАШЕВ, Тўлкин БОБОМАТОВ, Нодир ТУРСУНОВ

Масъул муҳаррир:

тарих фанлари доктори, профессор Р. ФАРМОНОВ

Тақризчилар:

тарих фанлари номзоди, доцент У. ТҲҲЧИЕВ

география фанлари номзоди, доцент **Ғ. ПАРДАЕВ**

Ж39 **Жаҳон мамлакатлари. Маълумотнома / тузувчилар: Шухрат Эргашев, Тўлкин Бобоматов, Нодир Турсунов; масъул муҳаррир Р. Фармонов. – Қайта ишланган ва тўлдирилган 4-нашр. – Toshkent: O'zbekiston, 2012. – 320 б.**

1. Эргашев Шухрат /тузувчи/

ISBN 978-9943-01-893-8

УЎК: 94(100)

КБК 26.8я2

Илмий-аммалар нашри

ЖАҲОН МАМЛАКАТЛАРИ. МАЪЛУМОТНОМА

Муҳаррир *И. Аҳмедов*

Рассом *А. Якубджанов*

Кичик муҳаррир *Д. Халматова*

Компьютерда саҳифаловчи *Ф. Тузгушева*

Бадий муҳаррир *Д. Муллажонов*

Техник муҳаррир *Т. Харитонов*

Мусаххих *С. Салахутдинова*

Нашриёт лицензияси А1 № 158, 14.08.09. Босишга 2013 йил 17 сентябрда рухсат этилди.

Офсет қоғози. Бичим 70×90^{1/16}. «Times» гарнитурасида офсет усулда босилди.

Шарли босма табоғи 23,4. Нашр табоғи 23,37. Адади 3000 нусха. Буюртма № 13-17.

Баҳоси шартнома асосида.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг «O'zbekiston» нашриёт-матбаа ижодий уйи. 100129, Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Телефон: (371) 244-87-55, 244-87-20
e-mail: uzbekistan@ipid-uzbekistan.uz

Факс: (371) 244-37-81, 244-38-10.
www.ipid-uzbekistan.uz

ISBN 978-9943-01-893-8

© Тузувчилар:

Ш. Эргашев, Т. Бобоматов, Н. Турсунов, 2009

Қайта ишланган ва тўлдирилган 4-нашри

© «O'ZBEKISTON» НМИУ, 2013

*Дунё мамлакатларини билиш –
инсон ақл-заковатининг манбаи ва кўркидир.*

Леонардо да ВИНЧИ

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришганидан буён ўтган вақт ичида жаҳон ҳамжамиятида ўз ўрнига, дунё сиёсати майдонида ўз мустақил овозига эга бўлган давлат сифатида тан олинди. Республикамиз Президенти И. Каримов олиб бораётган оқилона ташқи сиёсат туфайли юртдошларимиз жаҳон мамлакатлари бўйлаб эркин сафар қилиш имкониятига эга бўлдилар.

«Жаҳон мамлакатлари» деб аталган ушбу маълумотномада дунёнинг 222 та мамлакати тўғрисида маълумотлар тўпланган. Ҳар бир мамлакат тўғрисидаги маълумотлар унинг расмий номи, пойтахти, ҳудуди, аҳолиси, тили, дини, пул бирлиги кабилар билан бошланади. Географик жойлашуви ва табиати, давлат тузилиши, сиёсий партиялари, иқтисоди, транспорт коммуникациялари тарихига кенгрок ўрин берилган. Мамлакатлар ҳақидаги фақат расмий, сиёсий маълумотлар билан чекланиб қолмасдан, балки ўқувчи учун қизиқарли маълумотларни ҳам беришга ҳаракат қилинди. Айниқса, мамлакатлар табиати ва тарихини ёритишда бунга катта эътибор берилган.

Ҳозир адабиётларда кенг қўлланидиган қисқартма сўзлар бу ерда ҳам шундай ишлатилган. Масалан, МДХ – Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги, АҚШ – Америка Қўшма Штатлари, ЕИ – Европа Иттифоқи, м. а. – миллоддан аввалги, м – метр, км – километр кабилар. Бу сўзлар муомалада кенг қўлланганлиги сабабли уларга алоҳида изоҳ бериш лозим топилмади.

Барча давлатлар ҳақидаги маълумотлар бир хил тузилишга эга, бироқ айрим йирик давлатлар (масалан, Россия, АҚШ, Хитой)га кенгрок ўрин берилган. Китобда мустақил давлатлар билан бир қаторда «денгизорти департаменти», «денгизорти ҳудуди», «мулки» мақомига эга мамлакатлар тўғрисида ҳам маълумотлар жамланган.

Маълумотнома умумтаълим мактабларининг ўқувчилари, академик лицей, касб-хунар коллежлари ва олий ўқув юртларининг талабалари ҳамда кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган.

ЎЗБЕКИСТОН

Расмий номи – Ўзбекистон Республикаси. Пойтахти – Тошкент. Ҳудуди – 447 400 км². Аҳолиси – 30 500 000 киши (2013). Давлат тили – ўзбек. Сиги-нувчиларнинг асосий қисми ислом динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – сўм.

Географик жойлашуви ва табиати. Марказий Осиёдаги давлат. Шимол ва ғарбда – Қозоғистон (чегара узунлиги – 2203 км), жанубда – Туркменистон (1621 км) ва Афғонистон (137 км), жануби-шарқда – Тожикистон (1161 км), шарқда – Қирғизистон (1099 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 6221 км. Ўзбекистон рельефига кўра текислик ва адир-тоғ қисмларга бўлинади. Худуднинг 4/5 қисмини текисликлар, аксарият қисмини Турон пастте-кислиги ишғол қилган. Ўзбекистоннинг шимоли-ғарбида Устюрт платоси, мар-казий қисмининг шарқда Қизилқум саҳроси жойлашган. Турон пасттекислиги шарққа томон давом этиб, тоғлар орасига кириб борган: шимолда – Мирзачўл, ўрта қисмида – Қарноб ва Қарши чўллари жойлашган. Бу чўллар бора-бора тоғолди қия текисликларига қўшилиб кетади. Фарғона, Охангарон водийлари, Сангзор-Нурота, Самарканд, Қашқадарё ва Сурхондарё воҳалари тоғлар ора-сида жойлашган текисликлардир. Ўзбекистон худудидаги тоғлар Тянь-Шань ва Ҳисор-Олой тоғ тизмаларига киради. Тизмаларнинг баландлиги 4000 м дан зиёд. Ҳисор тоғининг Қолдирга тизмасида жойлашган Чўкки (4683 м) Ўзбекистоннинг энг баланд нуқтасидир. Йирик дарёлари: Амударё, Сирдарё, Норин, Қорадарё, Сўх, Чирчик, Зарафшон, Ангрен, Сурхондарё, Қашқадарё, Шерободдарё. Йирик кўллари: Орол денгизи (глобалъ экологик муаммо), Айдаркўл. Табиий газ, нефть, кўнгир кўмир, тошкўмир, олтин, кумуш, мис, калайи, молибден, марганец, хром, вольфрам, висмут, уран, флюорит, гранит, мрамор, охактош, каолин, топаз, фе-руза, аметист, тоғ хрустали, халцедон, яшма, нефрит, амазонит, родонит, мрамор оникси Ўзбекистон казилма бойликларини ташкил этади.

Иклими – иссиқ, куруқ, континентал. Жануби субтропик минтақага ки-ради. Ўзбекистон худудида 120 онлага кирадиган 3700 га яқин турдаги ёв-войи ўсимликлар учрайди. Чўлларда жузгун, саксовул, илох, куёнсуюк, чер-кез, кумарчик, биюргун, шувок, туяпайпок, қолган худудларда тоғолча, ёнғок,

писта, арча, заранг, дўлана, тол, терак, омонкора, сувкаламбир, баргизуб, зира, кизилпойча, зирк, ғумой, кийикўт ва бошқа ўсимликлар ўсади. Юмронқозик, кумсичкон, қўшоёк, бўри, тулки, жайрон, сайгок, бўрсик, тўнғиз, морхўр, архар, айник, илвирс, чиябўри, сугур, сассиккўзан, бир неча турдаги илон, калтакесақ, заҳарли ҳашаротлар, бургут, кора таскара, болтаютар, кирговул, каклик, бедана ва бошқа қушлар ҳайвонот оламини ташкил этади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар республика. Мамлакат таркибига Қорақалпоғистон Республикаси ва 12 вилоят¹ киради. Ўзбекистон ўз мустақиллигини 1991 йил 31 августда эълон қилган. Миллий байрами – 1 сентябрь (Мустақиллик куни). Ижро этувчи ҳокимият – Президент (давлат бошлиғи) ва Вазирлар Маҳкамасини бошқарадиган бош вазирга тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимият Сенат (юқори палата) ва Қонунчилик палатаси (қуйи палата)дан иборат икки палатали парламент – Олий Мажлисга тегишли. Сиёсий партиялари: Ўзбекистон халқ демократик партияси (ХДП, 1991), «Адолат» социал-демократик партияси (1995), «Миллий тикланиш» демократик партияси (1995), Ўзбекистон либерал-демократик партияси (ЎзЛиДеП, 2003), «Ўзбекистон экологик ҳаракати» жамоатчилик бирлашмаси (2008).

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мустақиллик йилларида ҳукумат томонидан олиб борилаётган иқтисодий сиёсат бозор ислохотларини чуқурлаштириш, хусусийлаштириш ва тадбиркорликни кенгайтириш, молиявий ва макроиқтисодий барқарорликни таъминлаш, миллий валютани мустаҳкамлашга қаратилган. Чет эл инвестициялари кириб келишига имкониятларнинг яратилиши ишлаб чиқаришнинг тараққий этишига туртки бўлди. Саноатнинг ривожланган тармоклари: рангли металлургия, тўқимачилик, ёнилғи, кимё, озиқ-овқат, қурилиш, машинасозлик, автомобилсозлик, самолётсозлик. Пахта, буғдой, шоли, турли мева ва сабзавотлар, полиз маҳсулотлари етиштирилади. Чорвачилик ривожланган. Пахта ва ипак толаси ҳамда улардан тайёрланган маҳсулотлар, табиий газ, рангли металл, кимё ва нефть кимёси маҳсулотлари, автомобиль, мева ва сабзавотлар, қорақўл терилари экспорт қилинади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 87 026 млн (аҳоли жон бошига – 3022) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: МДХ давлатлари, Германия, Япония, ХХР, Жанубий Корея.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 4000 кмга яқин, автомобиль йўллари – 183 000 км дан ошди.

Тарихи. Ҳозирги Ўзбекистон ҳудудида м. а. I минг йилликдаёқ дастлабки кулдорлик давлатлар – Хоразм, Бактрия, Суғд вужудга келади. М. а. VI асрда ахамонийлар Ўрта Осиёнинг кўп ҳудудларида, маҳаллий аҳолининг қаршичилигига қарамай (Широк, Тўмарис), ўз ҳокимиятини ўрнатди. М. а. 329–327 йилларда

¹ Андижон, Бухоро, Жиззах, Навоий, Наманган, Самарканд, Сирдарё, Сурхондарё, Тошкент, Фарғона, Хоразм, Қашқадарё.

Александр Македонский бу хуудларни ўз империяси таркибига қўшиб олади. Махаллий аҳолининг босқинчиларга қарши энг йирик кўзғолонига сугд лашкар-бошики Спитамен бошчилик қилади. Александрнинг вафотидан сўнг ҳозирги Ўзбекистон хуудлари Салавкийлар давлати таркибига киради. М. а. 250 йилда Грек-Бактрия подшолиги ташкил топади. М. а. II асрда Қанг, Парфия, Фарғона давлатлари вужудга келади. Грек-Бактрия подшолиги тохарлар томонидан тор-мор этилгандан сўнг Тохарлар давлати ташкил топади. II–IV асрларда Ўрта Осиё, Афғонистон, Шимолий Ҳиндистон хуудларида Кушон подшолиги мав-жуд бўлган. V асрда Эфталитлар давлати, VI асрнинг ўрталарида Турк хоқонлиги ташкил топади. VIII асрда Ўрта Осиё Араб халифалиги томонидан забт этила-ди. Ўрта Осиё халқлари араб ҳукмронлигига қарши муттасил кураш олиб бо-ради (Гурак, Диваштич, Шарик, Муқанна, Рофеъ ибн Лайс кўзғолонлари). На-тижада IX асрнинг охиридан сомониёлар Ўрта Осиё хуудларини мустақил бошқаради. X аср охири – XI асрларда Ўрта Осиёда Қорахонийлар, Ғазнавийлар, Салжукийлар давлатлари мавжуд бўлган. XII асрда Хоразмшоҳлар давлати юксалади. IX–XII асрларда Ўрта Осиёда илм-фан тараққиёти юксак даражага кўтарилади. Абу Али ибн Сино, Абу Райҳон Беруний, Маҳмуд аз-Замхаражий, Аҳмад Фарғоний, Абу Нафис Форобий каби қомусий олимлар, Наҳмиддин Кубро, Абдуқоҳил Ғиждувоний, Имом ал-Бухорий, Аҳмад Яссавий каби тасаввуф намояндалари етишиб чикди. 1218–1221 йилларда маҳаллий аҳолининг қаттиқ қаршичилигига қарамай (Жалолиддин Мангуберди, Темур Малик), мўғуллар Ўрта Осиёни босиб олади. 1238 йили Бухорода мўғуллар истибдодига қарши Маҳмуд Таробий бошчилигидаги йирик халқ кўзғолони бўлиб ўтади. 1370 йилда Амир Те-мур Самарқандда ҳокимиятни кўлга киритиб, йирик марказлашган давлатга асос солиди. 35 йиллик ҳукмронлиги даврида Темур қатта хуудларни забт этиб, ул-кан империяга асос солади. Амир Темур вафотидан сўнг (1405) Мовароуннахрда те-мурийлар ўртасида тахт учун кураш кечади. 1409 йили Самарқанд тахтига Мирзо Улуғбек ўтиради. Те-мурийлар Мовароуннахрда XVI асргача ҳукмронлик қилишадди. Темур ва те-мурийлар ҳукмронлиги даврида Мовароуннахрда ҳунармандчилик, меъморчилик ва адабиёт раванқ топди, илм-фан юксалди, сав-до ривожланди. 1500 йили Дашти Қипчоқдан қўмаччи Ўзбеклар хони Муҳаммад Шайбонийхон Самарқандга ҳужум қилади. Унга қарши Самарқанд тахти учун Заҳриддин Бобур кураш олиб боради. Бир неча самарасиз уринишлардан сўнг Бобур Афғонистонга кетишга мажбур бўлади ва 1525 йили Ҳиндистонга юриш уюштириб, у ерда Бобурийлар империясига асос солади. XVI асрда Ўрта Осиё-да иккита хоҳлиқ – Бухоро хоҳлиги ва Хива хоҳлиги вужудга келади. Шайбо-нийлардан Абдуллахон II (1534–1598) узок урушлардан сўнг парчаланиб кетган Мовароуннахрни бирлаштиради. 1599 йили Мовароуннахрда ҳокимият аштархон-ийлар (1599–1753) сулоласига ўтади. 1740 йили Эрон шоҳи Нодиршоҳ Бухорони эгаллайди ва Бухоро етти йил Эронга тобе бўлади. 1753 йили Бухорода ҳокимият

мангитлар сулоласининг биринчи амири Муҳаммад Раҳим қўлига ўтади. XVIII аср бошларида Қўқон хонлиги ташкил топади. XIX асрнинг 40–50-йилларидан Россия Туркистон ерларига бостириб кела бошлайди. 1867 йили Туркистон генерал-губернаторлиги тузилади. 1868, 1873 йиллардаги шартномаларга биноан Бухоро хонлиги, 1873 йили Хива хонлиги ҳам Россия империясининг вассалига айлантирилади. 1876 йили Қўқон хонлиги Россия империясига қўшиб олинади. 1917 йилги октябрь тўнтаришидан сўнг Қўқон мухторияти ташкил топади, лекин большевиклар томонидан қурол кучи билан тугатилади (1918). Ўтган аср 30-йилларининг бошларигача Ўзбекистоннинг бошқа ҳудудларида ҳам большевикларга қарши кескин қуролли ҳаракатлар амалга оширилди. 1924 йил 27 октябрда бўлган Бутуниттифок Марказий Ижроия Комитети 2-сессияси Ўрта Осиёда миллий-ҳудудий чегараланиш ўтказиш ва янги республикалар ҳамда автоном областлар ташкил этиш тўғрисида қарор қабул қилди. Туркистон, Бухоро ва Хоразм республикалари ўрнида Ўзбекистон ССР, Туркменистон ССР, Тожикистон АССР (Ўзбекистон ССР таркибида), Қорақирғиз (Қирғиз) вилояти (РСФСР таркибида) ва Қорақалпоқ АО (Қозогистон АССР таркибида) ташкил этилди. 1925 йил 13–17 февралда Бухорода бўлган Ўзбекистон ССР Советларининг 1-қурултойида «Ўзбекистон ССРни ташкил этиш тўғрисида декларация» қабул қилинди. Иккинчи жаҳон уруши йилларида ўзбек халқининг фашизм устидан қозонилган ғалабага қўшган ҳиссаси бекиёсдир. Индустрлаштириш ва коллективлаштириш, қатағонлар, коммунистик мафқурани оммага сингдириш сиёсати, маъмурий-бўйруқбозлик тизимининг ўрнатилиши ва ҳ.к. ларга қарамай Ўзбекистонда кўплаб саноат корхоналари қурилди ва кўчириб келинди, аграр сектор ривож топди, илм-фан ва маданият соҳасида сезиларли ютуқларга эришилди. 1991 йили 31 августда Ўзбекистон ўз мустақиллигини эълон қилди. 2007 йилнинг декабрь ойида бўлиб ўтган сайловларда мамлакатнинг амалдаги Президенти И. Каримов 89 фойз овоз билан қайта сайланди.

АВСТРАЛИЯ

Расмий номи – Австралия Иттифоқи. Пойтахти – Канберра. Ҳудуди – 7682 300 км². Аҳолиси – 23 622 000 киши (2013). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг англикан (26%), католик (26%), протестант (20%), православ (4%) мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – австралия доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Бу давлат Австралия материги, Тасмания ва унинг ёнидаги майда оролларда, ернинг Жанубий яримшарида жойлашган. Шимолда – Тимор, Арафур денгизлари ва Торрес бўғози, жанубда – Босс бўғози ва Ҳинд океани, шарқда – Маржон денгизи, ғарбда – Ҳинд океани би-

лан туташиб кетган. Австралия сатхи асосан текисликлардан иборат, баланд тоғ массивлари йўқ. Мамлакат шаркида, шимолдаги Кейп-Йоркдан жанубдаги Босс бўғози ва Тасмания оролида давом этган умумий узунлиги 3300 км бўлган Катта сув айирувчи тизма жойлашган. Тизма Нью-Ингленд ясситоғи, Мовий ва Австралия тоғларидан ташкил топган. Мамлакатнинг энг юқори нуқтаси Костюшко (2228 м) тоғи.

Иклими – субэкваториал, тропик ва субтропик. Ўсимлик дунёси бой – 20 000 дан ортиқ ўсимлик турлари мавжуд. Мамлакат шимоли асосан тропик ўрмонлар билан қопланган. Жанубда Австралия худудининг ўзида 500 турдан ортиқ акациялар ўсади. Хайвонот дунёси ҳам бой бўлиб, бу ерда ўрдақбурун, кенгуру, халтали хайвонларнинг бошқа турларини, денгизларда аюла, денгиз илони, медузаларни учратиш мумкин.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – федератив давлат. Давлат бошлиғи – Буюк Британия қироли (қироличаси), генерал-губернатор унинг вакили ҳисобланади. Ижро этувчи ҳокимиятни генерал-губернатор ва бош вазир раҳбарлигидаги ҳукумат амалга оширади. Қонун чиқарувчи ҳокимият – икки палатали федерал парламент (Сенат, Вакиллар палатаси). Федерация 6 штатдан иборат: Жанубий Австралия, Ғарбий Австралия, Янги Жанубий Уэльс, Викториа, Квинсленд, Тасмания ҳамда Шимолий ҳудудлар ва Австралия пойтахти федерал ҳудуди. Сиёсий партиялари: Австралия миллий партияси, Австралия лейбористлар партияси, Австралия либерал партияси, Австралия демократлар партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Австралия бозор иқтисоди юқори даражада ривожланган индустриал-ағрар мамлакат. Саноатнинг ривожланган соҳалари: машинасозлик, тоғ-кон, кимё саноати, озиқ-овқат, пўлат куйиш. Қишлоқ ҳўжалиғи асосан экспортга ихтисослашган. Чорвачилик ривожланган. 2012 йил ЯИМ миқдори – 1 541 797 млн (аҳоли жон бошига – 54 869) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Хитой, Япония, Миср, Индонезия, МДҲ мамлакатлари.

Тарихи. Австралия аборигенларининг аجدодлари бу китъага 40 000 йил мукаддам кўчиб келганлар. Австралия худудиде европаликлар келгунига қадар чорвачилик, деҳқончилик ва темир нималигини билмаган абориген қабилалари истикомат қилишарди. Уларнинг асосий машғулоти термачилик ва овчиликдан иборат эди. XVIII аср охирида мамлакат худудиде 300 000 абориген яшаган. 1606 йили Торрес экспедицияси янги китъа – Австралияни кашф этди. Янги Гвинея ва Австралия оралиғидаги бўғоз Торрес бўғози деб атала бошлади. Янги китъани ўзлаштириш учун иқтисодий имкониятга эга бўлмаган Испания ҳукумати Торрес кашфиётини қарийб 100 йил сир сақлаб келди. 1642 йилда яна бир голланд денгизчиси А. Тасман мамлакатнинг шимолий қирғоқлари ва Тасман оролини ўрганиб чиқди. 1770 йилда инглиз капитани Ж. Кук Австралия-

нинг шарқий қирғоқларига келиб тушди ва қитъани Британия мулки деб эълон қилди. XVIII аср охирида Австралияда биринчи инглиз манзилгоҳи – Сидней шаҳрига асос солинди. Англия Австралия ҳудудидан маҳбусларни сургун қилиш жойи сифатида фойдаланди. 1901 йилнинг 1 январидан Англиядан доминион мақомини олган Австралия Иттифоқи ташкил топди. Биринчи жаҳон уруши даврида Австралия қўшинлари Франция ва Яқин Шарқда олиб борилган ҳарбий ҳаракатларда иштирок этди. Урушдан сўнг Австралия Науру оролига эга бўлди. 1931 йилда Австралия Вестминстер статутига кўра ташки ва ички сиёсатда тўла мустақилликни қўлга киритди. Австралия Иккинчи жаҳон уруши даврида анти-гитлерчилар иттифоқи тарафида туриб жанг қилди. 1967 йилда аборигенларга барча фуқаролик ҳуқуқлари берилди. 1999 йил ўтказилган референдумда 55% аҳоли Австралияни республикага айлантириш лойиҳасини рад этди.

АВСТРИЯ

Расмий номи – Австрия Республикаси. Пойтахти – Вена. Ҳудуди – 83 858 км². Аҳолиси – 8 488 511 киши (2013). Давлат тили – немис. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик (86%) мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – евро.

Географик жойлашуви ва табиати. Австрия Марказий Европада жойлашган давлат бўлиб, жанубда – Италия (чегара узунлиги – 430 км) ва Словения (330 км), жануби-ғарбда – Швейцария (164 км), ғарбда – Германия (784 км) ва Лихтенштейн (35 км), шимолда – Чехия (362 км), шарқда – Венгрия (366 км), шимоли-шарқда – Словакия (91 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 2562 км. Мамлакат ҳудудининг 75% ини Шарқий Альп тоғлари ва тоғолди ҳудудлари эгаллаган. Энг баланд нуқтаси – Гроссглокнер тоғи (3797 м). Альп тоғлари шимолда Тироль ва Зальцбург Альпларидан ҳамда жанубда Циллерталь ва Карник Альпларидан иборат. Ҳудуднинг қолган қисмини Дунай дарёси яқинида жойлашган текисликлар ташкил этади.

Иклими – мўътадил-континентал. Австриянинг текислик қисмида иқлим иссиқ ва нам. Мамлакатнинг асосий сув ресурслари: Дунай дарёси ва Нейзидлер-Зе ҳамда Боден кўллариدير. Асосий фойдали қазилмалари: темир рудаси, нефть, ёғоч, алюминий, кўроғошин, мис, тошкўмир ва кўнгир кўмир.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Австрия 9 федерал ҳудудларга бўлинган федератив республика. Федерал ҳудудлари: Бургенланд, Каринтия, Вена, Юкори Австрия, Қуйи Австрия, Зальцбург, Штирия, Тироль, Форарльберг. Давлат бошлиғи – федерал президент, ижро этувчи ҳокимият бошлиғи – Вазирлар кенгаши раиси – федерал канцлер. Икки палатали парламент (Федерал йигин) – Федерал кенгаш ва Миллий кенгашдан ташкил топган. Сиёсий партиялари: Австрия социал-демократик партияси, Австрия халқ партияси, Коммунистик партия, Яшил муқобиллик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Австрия миллийлаштирилган саноат ва ижтимоий таъминотнинг кенг тизими ва ривожланган иқтисодга эга давлат. Саноат тармоқларидан қуйидагилар ривожланган: металлургия, машинасозлик, озиқ-овқат, тўқимачилик, тери-пойабзал, энергетика, целлюлоза-қоғоз ишлаб чиқариш. Шу билан бир қаторда туризм ва банк иши ҳам ривожланган. Қишлоқ хўжалигининг асосий йўналишлари: озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш, бошоқли маданий ўсимликлар, мевалар, картошка, қанд лавлаги етиштириш, чорвачилик ва парранда боқиш. 2012 йилда ЯИМ миқдори 391 469 млн (аҳоли жон бошига – 47 083) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: ЕИ мамлакатлари, Шарқий Европа ва МДХ мамлакатлари, Япония, АҚШ.

Автомобиль ва темир йўл транспорт коммуникацияларидан ташқари ички сув йўлларида кема катловлари кенг йўлга қўйилган.

Тарихи. 3000 йил муқаддам замонавий Австрия ҳудудида иллирий кабилалари истиқомат қилинган. М. а. V асрда кельт кабилалари бостириб кирди ва уларнинг иллирийлар билан ассимиляцияси юз берди. Ундан сўнг м. а. IV асрда мамлакат ҳудудлари римликлар томонидан босиб олиниб, Рим провинциялари Греция ва Паннония таркибига қўшилди. VI–VII асрларда замонавий Австрия ҳудудларига герман ва қисман славян кабилалари кириб кела бошлади. Шу даврда у Франклар давлати таркибига кирди. 955 йилда Австрия ҳудудида Шарқий марка (маркграфлик) ташкил этилди. 1156 йилда Генрих II мустақил Австрия герцоглигини ташкил этди. Австрияда габсбурглар сулоласининг ҳукмронлиги бошланди. 1699 йилда Австрия (Австрия-Туркия урушидан сўнг) Венгриянинг бир қисми, Трансильвания, Хорватия ва Словенияни ўз таркибига қўшиб олди. 1714 йилда австрияликлар учун ғалаба билан тугаган «Испан тахти учун уруш»дан сўнг, Габсбурглар империяси таркибига жанубий Нидерландия ва шимолий Италиядаги ерлар кирди. XVIII аср охирилари – XIX аср бошларида Австрия Францияга қарши ҳарбий иттифоқларда иштирок этди. 1867 йилда Австрия империяси дуалистик монархия – Австро-Венгрия империясига айланди. 1914 йилининг 28 июнида Сараевода Австрия тахти вориси эрцгерцог Фердинанднинг ўлдирилиши оқибатида Биринчи жаҳон уруши бошланди. 1918 йили урушда мағлубиятга учраган Австро-Венгрия империяси бир қатор майда мустақил давлатларга бўлиниб кетди. 1918 йилининг 12 ноябрида Австрия Республикаси ташкил топганилиги эълон қилинди. 1919 йилда Сен-Жермен тинчлик сулҳи замонавий Австрия чегараларини белгилаб берди. 1938 йил март ойида немис қўшинлари Австрияни босиб олади ва унинг Германияга қўшилиши («аншлюс») рўй беради. Иккинчи жаҳон урушида Австрия герман рейхининг бир қисми сифатида иштирок этди. 1945 йилда мамлакатга СССР, АҚШ, Англия ва Франция қўшинлари кириб келди. 1955 йилда Венада мустақил ва демократик Австрия давлатининг тикланиши тўғрисида Давлат шартномаси имзоланди. 1955 йил октябрида Австрия парламенти Австриянинг доимий бетарафлиги тўғрисидаги қонунни қабул қилди. 1966 йилда Австрия ЕИга аъзо бўлиб кирди.

АЛБАНИЯ

Расмий номи – Албания Республикаси. Пойтахти – Тирана. Ҳудуди – 28 748 км². Аҳолиси – 2 831 700 киши (2011). Давлат тили – албан. Сизинувчилар ислам дини (70%) ҳамда христиан динининг православ (20%) ва католик (10%) мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – лек.

Географик жойлашуви ва табиати. Болкон яриморалининг ғарбий қисмида, Жануби-Шарқий Европада жойлашган давлат. Шимол ва шимоли-ғарбда – Сербия (чегара узунлиги – 112 км) ҳамда Черногория (172 км), шарқда – Македония (151 км), жануби-шарқ ва жанубда – Греция (282 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 717 км. Ғарбда – Адриатика денгизи, жануби-ғарбда – Ион денгизига туташган. Қирғоқ бўйинининг ўрта қисмини текисликлар, ҳудуднинг қолган қисмини Шимолий Албан Альплари, Кораби ва Томори тизмалари эгаллайди. Энг юқори нуқтаси – 2753 м. Албанияда континентал – Ўрта Ер денгизи иклими ҳукм суради. Албания ҳудудининг учдан бир қисмини ўрмонлар ва бутазорлар қоплаган, тўртдан бир қисми эса тоғ яйловларидан иборат. Аҳоли кам яшайдиган жойларда бўри, чиябўри, қобон ва қирғоқ бўйларда турли қушларни учратиш мумкин.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – парламентар республика. Маъмурий-ҳудудий бўлиниши – 26 рети (вилоят). 1912 йилнинг 28 ноябрида Туркия I Болкон урушида мағлубиятга учрагандан сўнг, Албания Усмонийлар империясидан озод бўлиб, мустақиллигини эълон қилган. Миллий байрами 28 ноябрь – Мустақиллик куни. Бир палатали парламенти – Халқ мажлиси. Энг нуфузли сиёсий партиялари: Албан социалистик партияси (АСП), Албания демократик партияси (ДП), Албан республикачилар партияси (РП), Инсон ҳуқуқлари учун иттифоқ (Омония).

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. 40 йилдан ортиқ вақт давомида мамлакат иқтисоди марказдан режалаштириш ва ишлаб чиқариш воситалари давлат мулки ҳисобланиши тамойилларига асосланганди. 1991 йилдаги сайловларда ғалаба қозонган янги демократик ҳукумат «шок терапияси» ва мамлакат иқтисодини тубдан ислоҳ қилиш дастурини қабул қилади. Саноатнинг асосий тармоқлари: тоғ-кон, озик-овқат, енгил саноат, нефть, кимё, металлургия, гидроэнергетика. Қишлоқ ҳўжалиги ЯИМнинг 55% ини таъминлайди. 2013 йилда ЯИМ миқдори – 12 390 млн (аҳоли жон бошига – 3913) долларни ташкил этган. Асфальт, нефть ва нефть маҳсулотлари, металл ва металл рудаси, электр энергияси, мева ва сабзавотлар, тамаки экспортга чиқарилади. Мамлакатта машиналар, асбоб-ускуналар, темир ва пўлат маҳсулотлари, тўқимачилик, фармацевтика, кимёвий ўғитлар импорт қилинади. Асосий савдо ҳамкорлари: Италия, Сербия, Македония, Хорватия, Словения, Босния-Герцеговина, Черногория, Германия, Чехия, Словакия.

Темир йўллар қурилиши суёт ривожланган (543 км), автомобиль йўллари узунлиги – 18450 км. Асосий портлари: Дуррес, Саранда, Влера.

Тарихи. М.а. VII асрда греклар ҳозирги Албания ҳудудига ўз колонияларини тузган. Албания Македония, Рим (м. а. II аср) ва Византия (IV аср) империяларга таркибига кирган. IX асрда мамлакат Болгария қироллиги, IX асрдан эса яна Византия таъсирида бўлган. 1425 йилдан Усмонийлар империясининг бир қисми ҳисобланган. Туркиянинг I Болкон урушидаги мағлубиятидан сўнг 1912 йилда Албания мустақилликка эришган. 1939 йили Албанияни фашистик Италия босиб олади. 1946 йили эса Албания Халқ Республикаси эълон қилиниб, социалистик тузум ўрнатилади ва кўп йиллар Албания бошқалар учун ёпик мамлакатга айланади. 1976 йилда мамлакат Албания Халқ Социалистик Республикаси, 1991 йилнинг майида эса Албания Республикаси деб эълон қилинади.

АМЕРИКА ҚЎШМА ШТАТЛАРИ

Расмий номи – Америка Қўшма Штатлари. Пойтахти – Вашингтон. Ҳудуди – 9 373 000 км². Аҳолиси – 316 025 000 киши (2013). Расмий тили – инглиз, (испан, француз, немис, итальян, поляк, португал, араб, ҳинд тиллари ҳам кенг тарқалган). Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг протестант (53%) ва католик (26%) мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – АҚШ доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Шимолий Америкадаги давлат. Шимолда – Канада (чегара узунлиги – 8893 км, Шимолий Американинг шимоли-ғарбида жойлашган Аляска штатининг Канада билан чегара узунлиги – 2477 км), жанубда – Мексика (3141 км) билан чегарадош. Куруқликдаги чегаралари узунлиги – 12034 км. Мамлакат ғарбда – Тинч океани, шарқда – Атлантика океани, жанубда – Мексика кўрφαзи билан туташиб кетган. Ундан ташқари, АҚШга Гавайи, Гуам, Виргин ороллари, Шарқий Самоа ҳамда Куба оролидаги Гуантанамо ҳарбий базаси қарашлидир. Қирғоқ бўйлаб чегара узунлиги – 19924 км. АҚШ майдон жихатидан дунёда Россия, Канада ва Хитойдан кейин тўртинчи ўринда туради. АҚШ тоғлар ва бепоён текисликлар мамлақати. Мамлакат рельефининг ғарбий қисми тоғли, шарқий қисми эса текисликлардан иборат. Мамлакат ҳудудининг деярли ярмини тоғ тизмалари, тоғ текисликлари ва Кордильера ясси тоғлари эгаллаган. Бу тоғларнинг юқори чўққиси – Уит Миттчел (2037 м). Шимолий Американинг юқори нуктаси Мак-Кинли тоғи (6199 м) Аляскада жойлашган. Қитъанинг энг паст жойи Калифорниядаги Ўлим водийси (денгиз сатҳидан – 86 м пастда) ҳисобланади. Кордильера ва Аппалачи тоғлари орасида Марказий ва Улуғ кенг ички водийлари ҳамда Мексика

пасттекисликлари ястаниб ётибди. Асосий дарёлари: Миссисипи, Миссури, Огайо, Колорадо, Колумбия ва Юкон (ирмоқлари билан бирга). Мамлакатнинг шимоли-шаркида Юкори Мичиган, Гурон, Эри, Онтарио кўлларида иборат Буюк кўллар тизими мавжуд. Мамлакатда кўп сонли музликлар даври кўллари бор. Юта штатида жойлашган Катта Шўр кўл ҳам музликлар даврида вужудга келган. АҚШ куйидаги фойдали қазилмалар захираларига эга: кўмир, табиий газ, нефть, олтин, уран, мис, кўрғошин, темир, алюминий рудалари, фосфоритлар ҳамда ёғоч. Ҳайдаладиган ерлар бутун ҳудуднинг 20%, ўрмонлар ва дашт-ликлар 29%, ўтлоқ ва яйловлар 26%ини ташкил қилади.

Иклими – кескин континентал. Ўсимлик дунёси жуда бой. Бу ерда иқлим зоналарининг ўзгаришига қараб флора ҳам ўзгариб боради. АҚШда мох ва лишайниклардан тортиб пальма ва секвойя дарахтларигача мавжуд. Ҳайвонот олами ҳам турфа, у ҳам флора каби иқлим зоналарининг ўзгаришига қараб турланиб боради.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – федератив республика. Мамлакат таркибига 50 та штат¹ ва Колумбия округи киради. АҚШ га қарам ҳудудлар: Бейкер ороли, Хоуленд ороли, Кингем-Риф, Шаркий Самоа, Гуам, Жарвис, Жонстон атолли (маржонли орол), Мидуэй, Навасса ороллари, Пальмира атолли, Пуэрто-Рико, Виргиния ороллари, Уэйн ороллари. АҚШ 1776 йилнинг 4 июлида мустақилликка эришди (илгари Англия мустамлакаси). Миллий байрамлари: 4 июль – Мустақиллик куни, 22 февраль – Жорж Вашингтон туғилган кун, 11 ноябрь – Уруш қаҳрамонлари куни. Қонунчилиги инглиз умумий ҳуқуқига асосланган. Давлат ва ҳукумат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи ҳокимиятни Сенат ва Вакиллар палатасидан ташкил топган икки палатали парламент – Конгресс амалга оширади. АҚШда иккита асосий йирик партия мавжуд: Республикчилар ва Демократлар.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. АҚШ – илғор индустриал ва саноатнинг юкори диверсификациясига эга давлат бўлиб, нефть саноати (дунёда иккинчи ўринда), металлургия (алюминий, кўрғошин, мис ишлаб чиқариш бўйича энг йирик давлат), машинасозлик, аэрокосмик, кимё, электроника, озиқ-овқат, ёғочни қайта ишлаш ва бошқа саноат соҳалари кенг ривожланган. 2012 йил ЯИМ миқдори – 15 684 750 млн (аҳоли жон бошига – 49 922) долларни ташкил этган. Қулай иқлим шароити ва унумдор ерларнинг мавжудлиги туфайли

¹ Айдахо, Айова, Алабама, Аляска, Аризона, Арканзас, Виргиния, Вашингтон, Ғарбий Виргиния, Висконсин, Вайоминг, Вермонт, Гавайн, Делавер, Жоржия, Иллинойс, Индиана, Калифорния, Колорадо, Коннектикут, Канзас, Кентукки, Луизиана, Мэн, Мериленд, Массачусетс, Мичиган, Миннесота, Миссисипи, Миссури, Монтана, Небраска, Невада, Нью-Гэмпшир, Нью-Жерси, Нью-Мексика, Нью-Йорк, Огайо, Оклахома, Орегон, Пенсильвания, Род-Айленд, Шимоллий Каролина, Шимолий Дакота, Теннесси, Техас, Флорида, Жанубий Каролина, Жанубий Дакота, Юта.

кишлоқ хўжалиги яхши ривожланган. Чорвачилик маҳсулотлари ҳам турфа (дунёда ўшғи маҳсулотларини ишлаб чиқариш бўйича биринчи ўринда). Асосий кишлоқ хўжалик маҳсулотлари – маккажўхори, соя, жўхори (учаласини етиштириш бўйича дунёда биринчи ўринда), бугдой (учинчи ўринда), шакарқамш (иккинчи ўринда), тамаки (иккинчи ўринда), пахта (учинчи ўринда). Шу билан бир каторда, АҚШ балиқ овлаш ҳажми бўйича ҳам илғор мамлакатлардан бири ҳисобланади. Кишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг катта қисми бошқа мамлакатларга экспорт қилинади. Қўшма Штатлар ташқи савдо ҳажми бўйича дунёда биринчи ўринда. Асосий савдо ҳамкорлари: Ғарбий Европа мамлакатлари, Канада, Хитой, Япония, Россия.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 240 000 км. Дунёдаги энг замонавий автомобиль йўллари тармоғига эга бўлиб, умумий узунлиги – 6 365 590 км (улардан 88 641 км тез юришга мўлжалланган трассалар), сифати бўйича ҳам олдинчи ўринда. Ички сув йўлларининг умумий узунлиги – 41 009 км. Мамлакатнинг асосий портлари: Анкоридж, Бостон, Голдулу, Лонг-Бич, Лос-Анжелес, Майами, Норфолк, Янги Орлеан, Нью-Йорк, Портленд, Сан-Франциско, Хьюстон, Корпус-Кристи, Филадельфия.

Тарихи. Биринчи европаликлар хиндулар истикомат қилган ҳозирги АҚШ ҳудудига илк бор XVI асрда келишган. Шимолий Американинг мустамлакалаштирилиши оқибатида XVIII асрга келиб бу ерда учта таъсир зонаси таркиб топди: испанлар – Флорида, Техас ва Тинч оксан соҳилларида, французлар – Буюк Қўлар ва Луизианада, инглизлар – Атлантика соҳиллари бўйларидаги ҳудудларда. 1774 йилда 13 та британ мустамлакаси мустақиллик учун кураш бошлаб, 1776 йилнинг 4 июлида АҚШ ташкил топиши билан тугади. Ж. Вашингтон ва Б. Франклин томонидан тузилган демократик давлатнинг асосий тамойиллари билан бирга штатларнинг кенг ҳуқуқлари ҳамда кучли федерал ҳокимият тамойиллари чамбарчас боғланиб кетган конституция 1787 йилнинг 17 сентябрида қабул қилинди. XIX асрнинг биринчи ярмида АҚШ ҳудудларининг кенгайтирилиши янги ерларни харид қилиш билан бирга (французлардан Луизиана, испанлардан Флоридани), ўзга давлатларнинг колонияларини босиб олиш воситасида амалга оширилди. Янги ерларни мустамлакага айлантириш маҳаллий киндуларни бўйсундириш йўли билан олиб борилди. Шимолий ва Жанубий штатлар ўртасида иқтисодий ва маданий қарама-қаршиликлар 1781 йилда федерациядан ажраб чиқишни эълон қилган 11 та Жанубий штатлар Конфедерациясининг ташкил этилишига олиб келди. Фукарлар уруши бошида бир катор муваффақиятларни қўлга киритган жанубликлар охири-оқибат мағлубиятга учраб, Шимол галаба қозонди ва федерация сақлаб қолинди. 1867 йилда АҚШ Россиядан Аляскани ва Алеут ороллариини сотиб олди. XIX аср охири – XX аср бошларида Европа ва бошқа қитъалардан кўлаб муҳожирлар кўчиб келиши оқибатида АҚШ иқтисоди қудратли давлатга айланди. Марказий Америка, Кариб ҳавзаси

мамлакатлари ва Тинч океанида ўз таъсир зоналарини фаоллик билан кенгайтириб борган АҚШ узоқ вақтгача Европада бўлиб ўтаётган воқеаларга нисбатан бетарафликни саклаб келди. 1917 йилнинг 4 апрелида АҚШ Биринчи жаҳон урушига қўшилиб, уруш тугаганидан сўнг Сенат Версаль шартномаси қарорларини қўллашдан бош тортди. Урушдан кейинги мамлакат иқтисодининг тез суъратлар билан ўсиши 1929 йилда Буюк депрессия – либерал иқтисоднинг чуқур инкироз даври билан алмашинди. Инкироз ишлаб чиқаришнинг қисқариши ва ишсизлар сонининг кескин қўпайишига олиб келди.

1941 йилнинг 7 декабрида япон самолётлари Пёрл-Харбордаги Америка ҳарбий базасини бомбардимон қилишганидан сўнг, АҚШ Иккинчи жаҳон урушига қўшилди. АҚШ қўшинлари Японияга қарши ҳарбий ҳаракатларни бошлади. Бу тўқнашувларнинг асосий қисми Тинч океани ҳудудлари ва денгизларда содир бўлган. Техрон конференциясидан (1943) сўнг АҚШ Франциянинг Атлантика ҳудудларига қўшин киритиб, Германияни тор-мор қилишда иштирок этди. Японияга қарши Тинч океан ороллари ва Жануби-Шарқий Осиёда муваффақиятли ҳарбий ҳаракатлар олиб бораётган АҚШ 1945 йилнинг 6 августда Япониянинг Хиросима, 9 августда эса Нагасаки шаҳарларига атом бомбаларини ташлади. Урушдан сўнг АҚШ Ғарбий Европа мамлакатлари иқтисодини тиклашга («Маршалл режаси») ёрдам берди ва Европа ҳамда дунёнинг бошқа ҳудудларида коммунистик таъсирнинг ёйилишига қаршилик («совуқ уруш») кўрсатиб келди. XX асрнинг 40-йиллар охири – 50-йилларнинг бошларида мамлакатда коммунистик партияга мойилликда гумон қилинган фуқаролар АҚШ ҳукумати томонидан таъкиб остига олинди. Урушдан кейинги йилларда АҚШ тўғридан-тўғри ёки билвосита бир қатор йирик халқаро можароларда иштирок этди (Қариб инкирози, Вьетнам уруши, араб-исроил уруши). АҚШ қўшинларининг Вьетнамдаги урушда иштирок этишига қарши бошланган пацифистлар («урушга қарши») ҳаракати қора танли аҳолининг ирқий сегрегацияга («камситилиш») қарши курашининг бошланиш пайтига тўғри келди. Қора танлиларга ўз ҳақ-ҳуқуқлари учун курашнинг тинч усулларини тарғиб қилган Мартин Лютер Кинг 1968 йилнинг апрель ойида ўлдирилди, аммо унинг сиёсий фаолияти қора танлиларнинг Америка жамиятига интеграциялашувига сезиларли таъсир кўрсатди. XX асрнинг 70-йилларда АҚШда рўй берган асосий воқеалардан бири бу «Уотергейт можароси» билан боғлиқ бўлган президент Никсоннинг истеъфога чиқишидир. Ж. Картер президентлиги даврида АҚШ Хитой билан муносабатларини яхшилаб, Миср ва Исроил ўртасида сепарат тинчлик сулҳининг имзоланишига қўмаклашди. Бирок АҚШнинг Техрондаги элчихонасидан гаровга олинганларни озод қилиш операциясининг муваффақиятсизлик билан тугаши демократик партиянинг сайловларда мағлубиятга учраши ва мамлакат президенти этиб 1980 йили Р. Рейганининг сайланишига олиб келди. Р. Рейган Совет Иттифоқи ҳукумати билан бошлаган музокаралари, 1989 йилда президентлик лавозимида уни алмаштирган

Ж. Буш томонидан давом эттирилиб, куrollаниш пойгасининг чекланишига ва «совук уруш»нинг тугашига олиб келди. Ташки сиёсатдаги муваффақиятларига қарамасдан (Қувайтнинг Ирок қўшинларидан озод қилиниши), республикачилар 1992 йилги сайловларда мағлубиятга учради.

АҚШнинг янги президенти Билл Клинтон даврида мамлакатнинг ташки фаоллиги 1997 йилда Исроил ва Фаластинни Озод қилиш ташкилоти (ФОҚТ) ўртасида тинчлик сулҳининг имзоланишида ўз аксини топиб, унга қўра Исроил Фаластиннинг автономияга бўлган ҳуқуқини тан олди. Шу билан бир қаторда АҚШ Югославия можаросида тинчлик муносабатларини ўрнатиш жараёнида фаол иштирок этди. Бирок серб ва хорватлар ҳамда Босния инкирозини четдан аралашувсиз ҳал қилишга эришилган бўлса-да, Югославиянинг Косово вилоятида яшовчи албанлар муаммосини ҳал этиш учун АҚШ ва унинг НАТО бўйича иттифокчилари ҳарбий қуч ишлатишди. Косоводаги инкирозни тўхтатиш учун Югославиянинг ҳарбий ва фуқаролик объектларининг бомбардимон қилиниши дунёнинг кўпгина мамлакатларида эътироз ҳамда қаршилиқни вужудга келтирди. 2001 йил 11 сентябрь куни Нью-Йорк шаҳридаги Жаҳон савдо маркази ҳамда Пентагон биноларига террористлар ҳужуми уюштирилди. 2009 йилда АҚШнинг 44 президенти этиб мамлакат тарихида биринчи афро-америкалик Барак Хусайн Обама сайланди.

АНГИЛИЯ (Ангилья, Ангуилла)

Расмий номи – Буюк Британия мулки Ангилья (Ангуилла). Пойтахти – Валли. Ҳудуди – 102 км². Аҳолиси – 15911 киши (2012). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – шарқий кариб доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Кариб денгизидagi Ангилья (Ангуилла) ва Сомбреро ороллари ҳамда Кичик Антиль ороллариининг шимолий қисмида жойлашган давлат. Ангилья оҳақтошли ва маржон қоялар билан ўралган паст ороллардан иборат.

Иклими – тропик пассатли ва иссиқ. Иккиламчи саванналар билан қопланган. Кемирувчилар ва қушларнинг бир қанча турлари яшайди.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – Буюк Британия мулки. 1982 йилда қабул қилинган конституция бўйича ҳудуд ўз ички бошқарувига эга. Губернатор Буюк Британия қироличаси томонидан тайинланади. Ҳукумат бош вазир томонидан бошқарилади. Маъмурий жиҳатдан бўлинмаган. Сиёсий партиялари: Ангилья бирлашган партияси, Ангилья халқ Иттифоқи.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асосини денгиз овчилиги, чет эл туризми ташкил этади. Картошка, нухат, маккажўхори, жўхори етиштирилади. Қўй, эчки, чўчка боқилади. Балиқ, денгиз қисқичбакаси овланади. Четга қисқичбақа, туз, жун чиқарилади. 2010 йил ЯИМ миқдори 175 млн (аҳоли жон бошига – 11600) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари – АҚШ, Тринидад ва Тобаго, Буюк Британия.

Тарихи. 1493 йилда Англия ороллариға Х. Колумб экспедицияси келиб тушган. Дастлабки аҳоли пунктларига 1631 йилда голландлар томонидан асос солинган. XVII асрда Англия инглизлар мустамлакасиға айлантирилган. XVIII асрда Франция оролни икки марта босиб олишға уринган. 1882 йили Буюк Британия Англияни мустамлакалари Сент-Китс ва Невис ороллариға маъмурий жиҳатдан бирлаштирди. 1958–1962 йилларда бу ороллар Вест-Индия федерацияси таркибда бўлди, 1967 йилда эса «Буюк Британияға қўшилган давлат» мақомини олди. Шу йили май ойида Англия Сент-Китс ва Невисдан ажралганлигини эълон қилди. 1969 йилнинг феввалида Буюк Британиянинг тан олишини талаб қилиб, бир томонлама тартибда ўзини мустақил республика деб эълон қилди. 1976 йилда оролга қисман ўз-ўзини бошқариш ҳуқуқи берилди. 1980 йилда инглиз парламенти қабул қилган қонунға биноан Англия Сент-Китс ва Невис оролларида расман ажраб чиқди. Англия ва Британия Виргин ороллари 1981 йил 18 июнида ташкил топган Кариб ҳавзаси давлатлари оиласи, Шарқий Кариб давлатлари ташкилотига аъзо бўлиб қўшилди.

АНГОЛА

Расмий номи – *Ангола Республикаси. Пойтахти* – Луанда. **Худуди** – 1 246 700 км². **Аҳолиси** – 18 565 260 киши (2013). **Давлат тили** – португал. **Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик (65%) ва протестант (20%) маъбадларига эътиқод қилади. 10% яқин мажусийлар ҳам мавжуд. Пул бирлиги** – кванза.

Географик жойлашуви ва табиати. Африканинг жануби-ғарбидаги давлат. Жанубда – Намибия (чегара узунлиги – 1376 км), шарқда – Конго Демократик Республикаси (2511 км) ва Замбия (1110 км), шимолда – Конго (201 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 5198 км. Ангола ғарбда Атлантика океани билан туташган. Мамлакатнинг асосий қисмини баландлиги денгиз сатҳидан 1000–1500 м бўлган Ангола ясситоғлиги эгаллаган. Энг юқори нуктаси – Мокко тоғи (2620 м). Анголанинг Конго, Замбези, Касаи ва бошқа дарёлари тоғлардан бошланади. Ангола нефть, олмос, темир-рудаси, фосфат, мис, олтин, уранга бой.

Иклими – экваториал-муссонли ва тропик-пассатли. Мамлакат жанубида чўл ўсимликлари, шимолида саванналар ва қуюқ тропик ўрмонлар мавжуд. Анголада Африка қитъасида учрайдиган барча йирик ҳайвонлар яшайди: фил, жирафа, каркидон, зебра, антилопа, шер, гиппопотам ва ҳ.к.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Маъмурий-ҳудудий жиҳатдан 18 та вилоятга бўлинган. 1975 йилнинг 11 ноябрида мустақилликка эришган (Португалиядан). Қонунчилиги фуқаролик ҳуқуқининг португал тизими ва маҳаллий урф-одатларга асосланган. Миллий байрами – Мустақиллик куни – 11 ноябрда нишонланади. Бир палатали парламент – Миллий ассамблея. Анголада 30 дан ортиқ партиялар қайд қилинган.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Аҳолининг асосий қисми қишлоқ ҳўжалигида банд. Саноатнинг муҳим соҳаси нефть казиб олиш бўлиб, ЯММнинг 60% ташкил қилади. 2012 йил ЯИМ миқдори 114833 млн (аҳоли жон бошига – 5873) долларни ташкил қилган. Нефть, суюлтирилган газ, олмос, қахва, балик – давлат бюджети киримининг асосий экспорт маҳсулотлари ҳисобланади. Асосий савдо ҳамкорлари – АҚШ, МДҲ давлатлари, Куба, Португалия, Бразилия. Қишлоқ ҳўжалиги маҳсулотларидан қахва, бўғдой, пахта, шакарқамиш, маниок, тамаки экспортга чиқарилади.

Темир йўлларининг узунлиги – 3189 км, автомобиль йўллари – 73828 км. Асосий портлари – Луанда, Нгенза-Каболо, Лобиту, Кабинда.

Тарихи. Ангола ҳудудида XIV асрдан Конго давлати, XV асрдан Ндонго, Лундо, Бенгела, XVII асрдан Матамбе ва Касанжа давлатлари мавжуд бўлган. 1482 йили Анголада португаллар пайдо бўлди. XIX асрдан бошлаб Португалия мамлакат ичкарисини эгаллашга киришади. Замбези ва Конго оралигини ўрганиб чиққан португалиялик савҳатчи Серпа Пинту 1889 йили Мозамбик губернатори лавозимига тайинлангандан кейин Анголани Мозамбикка қўшиб олишга уриниши муваффақиятсизликка учрайди. XX аср бошларида Ангола Португалиянинг мустамлакаси, 1951 йилдан – денгизорти ҳудуди, 1955 йилдан – Португалия вилояти. 1961 йилда бошланган миллий-озодлик кураши 1975 йили мустақил Ангола Халқ Республикаси тузилиши билан якунланди. СССР қўллаган Ангола озодлиги учун халқ ҳаракати ва АҚШ қўллаб турган УНИТА ташкилоти ўртасидаги қарама-қаршилиқ фуқаролар урушига олиб келди. Бу урушда Жанубий Африка ва Куба ҳам иштирок этган. 1991 йили тинчлик шартномаси имзоланган, аммо президент сайловларида Душ Сантуш ғалаба қозониши яна фуқаролар уруши бошланишига сабаб бўлган. 1992 йил 29–30 сентябрь кунлари Анголада БМТ кузатувида парламент ва президент сайловлари бўлиб ўтди. Янгиланган конституция кўп партияли тизимни мустаҳкамлади. 2002 йили Анголада 1975 йилдан бери давом этиб келаётган фуқаролар уруши тугади.

АНДОРРА

Расмий номи – Андорра Князлиги. Пойтахти – Андорра-ла-Велья. Худуди – 465 км². Аҳолиси – 76 250 киши (2012). Давлат тили – каталон. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – евро.

Географик жойлашуви ва табиати. Европанинг жануби-ғарбида жойлашган (Шарқий Пиреней) давлат. Жануб ва ғарбда – Испания (чегара узунлиги – 63,7 км), шарқ ва шимолда – Франция (56,6 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 120,3 км. Мамлакат худуди асосан қояли тоғлардан иборат, энг юқори нуқтаси – Кама Педроса тоғи (2946 м). Кўп микдорда музлик даврида ташкил топган қўллар мавжуд. Табиий бойликлари: гидроэнергия, минерал сув, темир рудаси, кўргошин, ёғоч.

Иқлими – мўътадил.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар давлат. Андорра иккита князь – Франция президенти ҳамда Испания епископининг маҳаллий вакиллари томонидан бошқарилади. Бир палатали парламенти – Водийлар Бош кенгаши. Суд ҳокимияти куйидагича тақсимланган: фукаролик ишларини Перпиньян (Франция)даги Андорра Олий суди ёки епископ Урнель номидаги черков суди (Испания) ҳал қилса, жиноий ишларини – Судлар Трибунали. Биринчи сиёсий партия – Демократик иттифок – 1976 йилда ташкил топган.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Андорра иқтисодининг асосини туризм ташкил қилади (йилига 13 млн турист). Сигаретлар, сигаралар ва мебель ишлаб чиқариш йўлга қўйилган. Экинга яроқли ер камлиги учун озиқ-овқатнинг асосий қисми импорт қилинади. Чорвачиликнинг асосий тури – қўйчилик. 2010 йилда ЯИМ микдори 3300 млн (аҳоли жон бошига – 44 900) долларни ташкил қилган. Асосий савдо ҳамкорлари – Франция ва Испания.

Темир йўллари йўқ. Автомобиль йўлларининг узунлиги – 96 км.

Тарихи. Андорра тарихий манбаларда дастлаб 805 йилда тилга олинади. XIII асрда граф Фуа (Франция) ва Каталония епископи Урнель бошқарувига ўтади. Испания ва Франция протекторати остида бўлган Андорра 1993 йилда мустақил давлат деб эълон қилинди.

АНТИГУА ВА БАРБУДА

Расмий номи – Антигуа ва Барбуда давлати. Пойтахти – Сент-Жонс. Худуди – 441,6 км². Аҳолиси – 90 510 киши (2012). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг протестант мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – шарқий кириб доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Вест-Индия, Кариб денгизининг шарқий қисмида жойлашган орол-давлат. Мамлакат Антигуа, Барбуда ва деярли қимсасиз Редонда оролларида иборат. Маржон оролларида вулконлар бор. Табиий бойликлари кам.

Иклими – тропик.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар давлат. 1981 йил 1 ноябрида Буюк Британиядан мустақилликка эришган (1 ноябрь – Миллий байрами). Давлат бошлиғи – Британия монархи номидан генерал-губернатор бошқаради. Икки палатали парламент юқори (Сенат) ва қуйи (Вакиллар палатаси) палаталардан иборат. Сиёсий партиялари – Антигуа лейбористлар партияси, Бирлашган прогрессив партия.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг муҳим соҳаларидан бири туризм ҳисобланади (ЯММ 17% ини), 2012 йилда ЯИМ миқдори 1174 млн (аҳоли жон бошига – 13429) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Буюк Британия, Канада, Япония, Хитой ва Кариб давлатлари. Қишлоқ хўжалиғи ЯММнинг 5% ини беради. Пахта, мева ва сабзавотлар етиштириш, чорвачилик ривожланган.

Темір йўлларининг узунлиғи – 64 км, автомобиль йўллари – 240 км.

Тарихи. Антигуа ва Барбуда ороллари Колумб томонидан 1493 йилда кашф этилган бўлиб, испан мустамлакасига айланди. 1632 йили Буюк Британия бошқаруви ўрнатилди, 1967 йилда Британиянинг таркибий қисмига айланди. 1981 йилда мустақилликка эришган Антигуа ва Барбуда Британия Ҳамдўстлиғи аъзоси бўлиб қолган.

АРГЕНТИНА

Расмий номи – Аргентина Республикаси. Пойтахти – Буэнос-Айрес. Ҳудуди – 2778417 км². Аҳолиси – 41 281 631 киши (2012). Давлат тили – испан. Давлат дини – християн динининг католик мазҳаби. Пул бирлиги – песо.

Географик жойлашуви ва табиати. Жанубий Американинг жануби-шарқий қисмида жойлашган. Жануб ва ғарбда – Чили (чегара узунлиғи – 5308 км), шарқда – Бразилия (1261 км) ва Уругвай (580 км), шимолда – Боливия (832 км) ва Парагвай (1880 км) билан чегарадош. Куруқликдаги чегаралари узунлиғи – 9861 км. Шарқ ва жанубда Атлантика океани жойлашган. Уругвай ва Буюк Британия билан ҳудудий келишмовчиликлар мавжуд. Чили ва Аргентина чегарасида Анд тоғлари бор. Жанубий Американинг энг баланд чўққилари – Аконкагуа тоғи (6959 м Жанубий Америкадаги энг баланд чўққи), Мерседарио тоғи (6770 м). Тинч оқар дарё ва ўсимликларга бой Гран-Чако текислиғи; Парана ва Уругвай дарёлари ўртасидаги Аргентина Месопотамияси; Патагония чўллари Аргентинани шимолдан жанубгача эгаллаган. Йирик дарёлари: Парана, Парагвай,

Рио-Саладо, Рио-Колорадо. Фойдали қазилмалари – қўрғошин, рух, қалайи, мис, темир рудаси, нефть, уран. Ҳайдаладиган ерлар – 9%, ўтлоқ ва яйловлар – 52%, ўрмон ва бутазорлар ҳудуднинг 22%ини эгаллаган.

Иклими – тропик, субтропик ва мўътадил. Мамлакат қарағай, кедр, эвкалипт, пальма каби дарaxтларга бой. Аргентина шимолида маймунлар, пума ва ягуарлар, оцелот ва тапирлар кўп. Қушлардан тўтиқуш, фламинго ва колибри учрайди. Шарқдаги пампасларда тулкилар, ёввойи мушуклар, кийиклар кўп.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – федератив республика. Маъмурий-ҳудудий бўлиниши: 22 провинция, 1 миллий ҳудуд ва пойтахт федерал округи. 1816 йил 9 июлда Испаниядан мустақил бўлиб ажраб чиққан. Миллий байрамлари: 25 май – Май инкилоби куни (1810) ва 9 июль – Мустақиллик куни. Давлат ва ҳукумат бошлиғи – президент. Парламенти икки палатали – юқори (Миллий конгресс) ва қуйи (Депутатлар палатаси). Нуфузли сиёсий партиялари: Хустисиалистлар партияси, Фукаролар радикал иттифоки, Демократик марказ иттифоки, Консерватив партия.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Саноатнинг асосий соҳалари: озиқ-овқат, автомобиль, тўқимачилик, кимё ва нефть кимёси, металлургия, матбуот. Қишлоқ хўжалиғи (бунга балиқчилик ҳам киради) ЯИМнинг 8%ини беради. Етиштириладиган асосий қишлоқ хўжалик маҳсулотлари – буғдой, жўхори, соя, шакарқамиш. 2012 йилда ЯИМ миқдори 474 812 млн (аҳоли жон бошига – 11 576) долларни ташкил этган. Аргентина буғдой ва мол гўшти экспорт қилувчи дунёдаги 5 энг йирик давлатлар қаторига киради. Мамлакатта машина ва асбоб-ускуналар, кимёвий моддалар, металл, ёнилғи ва ҳ.к. импорт қилинади. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Бразилия, Германия, Боливия, Япония, Италия.

Темир йўлларининг узунлиғи – 34 572 км, автомобиль йўллари – 208 350 км. Деңгиз портлари: Буэнос-Айрес, Ла-Плата, Баня-Бланка.

Тарихи. Аргентина испаниялик Диас де Солис томонидан 1516 йилда кашф этилганда, бу ерда кам сонли ҳинду қабилалари яшаган. 1536 йилда асос солинган Буэнос-Айрес ҳудуди Перу вице-қироллигига қўшиб олинган эди. Ҳозирги кунда Аргентина, Парагвай, Уругвай ва Боливия жойлашган ҳудудда 1776 йили Ла-Плата вице-қироллиғи ташкил топган. 1810 йилда кўзғолон кўтарган креол (европаликларнинг мустамлакаларда тугилган «тоза қонли» авлодлари) аҳолиси вице-қиролни тахдан ағдариб, Ла-Плата бирлашган провинциялар мустақиллигини эълон қилади. 1816 йилда испан қўшинлари узили-кесил мағлубиятга учрайдилар. 1826 йилда Ла-Плата бирлашган провинциялари Аргентина Федератив Республикаси деб аталади. XX асрда бир қатор ҳарбий тўнтаришлар амалга оширилиб, оқибатда ҳокимиятга 1946–1955 ва 1973–1974 йилларда Аргентинада ҳукмронлик қилган Х.Д. Перон келади. 1982 йилда Мальвин (Фолкленд) ороллари масаласи бўйича ҳарбий тўқнашувда Буюк Британиядан мағлубиятга учраган Аргентинада ҳарбий хунта ағдарилиб, 1983 йилдан ҳокимият тепасига фукаролик ҳукумати келади.

АРМАНИСТОН

Расмий номи – Арманистон Республикаси. Пойтахти – Ереван. Худуди – 29 800 км². Аҳолиси – 3 026 900 киши (2013). Давлат тили – арман. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – драм.

Географик жойлашуви ва табиати. Ғарбий Осиё (Кавказортининг жануби) даги давлат. Шарқда – Озарбайжон (чегара узунлиги 566 км), ғарбда – Туркия (268 км), жанубда – Озарбайжон (Нахичевань, 221 км) ва Эрон (35 км), шимолда – Грузия (164 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 1254 км. Тоғли Қорабоғ муаммоси бўйича Озарбайжон билан жиддий ҳудудий келишмовчиликлар мавжуд. Арманистон баландлиги денгиз сатҳидан 1700 м бўлган Арман яситоғлигида жойлашган тоғли ўлка. Энг юқори нуқтаси – Арагац тоғи (4095 м). Арманистонда юздан ортиқ қўллар бор. Энг йириги – майдони 1200 км² бўлган Севан кўли. Йирик дарёлари – Каспий денгизига қуйиладиган Аракс ва Кура. Мамлакат минерал булоқлари билан машхур. Унча кўп бўлмаган олтин, молибден, мис, рух захиралари бор. Кўп миқдорда қурилиш тошлари мавжуд. Худудининг 17%ини, ҳайдаладиган ерлар 20%ини яйлов ва ўтлоқлар ташкил қилади.

Иклими – курук континентал. Арманистоннинг тоғолди ҳудудлари ўрмонлар, тоғлар эса яйловлардан иборат. Миллий қуриқхоналарда кўнгир айик, ёввойи чўчка, чиябўри ва бошқа ҳайвонлар учрайди.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар республика. Миллий байрами 28 май – Мустақиллик куни. Давлат бошлиғи – президент. Бир палатали парламент – Миллат мажлиси. Энг нуфузли сиёсий партиялари: Арман умуммиллий ҳаракати, Либерал-демократик партия, Республика партияси, Христиан-демократик партия, Миллий консерватив партия, Миллий уйғониш партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисоднинг асосий соҳалари: рангли металлургия, машинасозлик, кимё, металлни қайта ишлаш, енгил, озиқовқат саноати, қурилиш материалларини ишлаб чиқариш. Қишлоқ хўжалигида ишчи кучининг 31% банд. Цитрус мевалар, пахта етиштирилади; чорвачилик ривожланган; машхур коньяк ва вино турлари ишлаб чиқарилади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 10 066 млн (аҳоли жон бошига – 2991) долларни ташкил этган. Экспортта машиналар ва транспорт ускуналари, қора ва рангли металл, кимёвий ўғитлар чиқарилади. Асосий савдо ҳамкорлари – МДҲ давлатлари.

Темир йўлларининг узунлиги – 840 км, автомобиль йўллари – 11 300 км.

Тарихи. Ҳозирги Арманистон ҳудудидаги дастлабки давлат тузилмаси – Урарту (м. а. IX–VI асрлар). Мамлакат кўп йиллар давомида оссурияликлар, VII асрда эса маҳаллий аҳоли билан аралашиб арман миллатига асос солган ҳинд-

европа қабилалари босқинига дучор бўлган. Бу давлат Аҳамонийлар, Александр Македонский, Рим империяси ҳукмронлиги остида бўлган. VII–XV асрларда Арманистонга араблар, византияликлар, салжукий турклар, мўғул-татарлар ҳужум қилишган. XVI–XVIII асрларда мамлакатни Эрон ва Туркия бўлиб олади, XIX аср бошларида Арманистоннинг шарқий қисми Россияга қўшиб олинади. Арманлар Усмонийлар империяси томонидан 1894–1896 ва 1915–1916 йиллари оммавий қирғин қилинган (2 миллион армани ҳалок бўлган). 1920 йилнинг 29 ноябрида тузилган Арманистон Республикаси 1922 йилнинг 30 декабрида СССР таркибига кирган. 1991 йил 24 сентябрда Арманистон мустақиллиги тўғрисидаги Декларация имзоланган.

АРУБА

Расмий номи – Аруба. Пойтахти – Ораньестад. Ҳудуди – 193 км². Аҳолиси – 108 587 киши (2012). Давлат тили – нидерланд, папьяменто. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабида эътиқод қилади. Пул бирлиги – аруба флорини.

Географик жойлашуви ва табиати. Кариб денгизининг шарқий қисмида Кичик Антиль ороллариининг бирида жойлашган Вест-Индиядаги давлат. Ўсимлик дунёси унчалик бой эмас. Иқлими – субэкваториал.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конституциявий монархия. Нидерланд киролигининг собиқ автоном қисми бўлган Аруба 1996 йилда мустақилликка эришган. Қонунчилиги нидерланд фуқаролик ҳукуки тизимига асосланган. Миллий байрами – 18 март Аруба байроғи куни. Давлат бошлиғи – голланд монархи (унинг номидан губернатор иш юритади). Асосий сиёсий партиялари: Халқ сайлов ҳаракати ва Аруба халқ партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг муҳим секторларидан бири – туризм. Оффшор банк бизнеси, нефть тозалаш ва юк сақлаш (логистика) ҳам ривожланган. Қишлоқ ҳўжалиги алоэ етиштириш, уй хайвонларини боқиш ва балнқ овлашдан иборат. 2010 йилда ЯИМ микдори 2258 млн (аҳоли жон бошига – 21 800) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари – АҚШ ва ЕИ давлатлари.

Темир йўллари йўқ. Автомобиль йўллариининг узунлиги – 380 км. Денгиз портлари: Ораньестад, Сент-Николас.

Тарихи. XV асрда испанлар Антиль ороллариини кашф этганидан сўнг, Аруба дастлаб Испания, кейин Голландия мустамлакасига айланади. 1986 йили орол мухторият мақомига, 1996 йилдан эса мустақилликка эга бўлади.

АФҒОНИСТОН

Расмий номи – Афғонистон Ислам Республикаси. Пойтахти – Кобул. Ҳудуди – 652 090 км². Аҳолиси – 33 397 058 киши (2012). Давлат тили – дорий (50%) ва пуштун (35%). Давлат дини – ислом. Пул бирлиги – афғони.

Географик жойлашуви ва табиати. Жануби-Ғарбий Осиёнинг шаркидаги давлат. Жанубда – Покистон (чегара узунлиги 2430 км), ғарбда – Эрон (936 км), шимолда – Тожикистон (1206 км), Туркменистон (744 км) ва Ўзбекистон (137 км), шарқда – Хитой (76 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 5529 км. Тоғлар мамлакат ҳудудининг 75% эгаллайди. Асосий тоғ тизими – Ҳиндикуш, Афғонистоннинг шимоли-шаркида жойлашган. Афғонистоннинг энг юқори нуқтаси – Новшак тоғи (7475 м). Шимоли ва жануби-ғарбида Бактрия, Регистон, Дашти-Марго текисликлари мавжуд. Йирик дарёлари – Амударё, Ҳилменд, Ҳерируд, Кобул. Фойдали қазилмалари – табиий газ, нефть, қўмир, мис, олтингургурт, рух, темир рудаси, кимматбаҳо ва ярим кимматбаҳо тошлар. Хайдаладиган ерлар – 12%, яйлов ва ўтлоқлар – 46%, ўрмон ва бутазорлар – 3%.

Иқлими – континентал, субтропик. Мамлакатда қўл ва чалачўл ўсимликлари кўп, 1800 м дан баландликда игнабаргли ўрмонлар, жанубда эса хурмо ва цитрус дарахтлари ўсади. Ёввойи ҳайвонлардан тоғ эчкилари, бўри, чиябўри, айиқ, оху, тулки, ёввойи мушуклар учрайди.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар республика. Давлат бошлиғи – президент. Афғонистон 30 вилоятга бўлинган. Мустақилликка 1919 йил 19 августда эришган. Миллий байрамлари: 19 август – Мустақиллик куни, 4 май – Хотира куни. Қонун чиқарувчи ҳокимият – бир палатали парламент (Лойя жирга). Асосий сиёсий партиялари: Афғонистон ислом жамоияти, Афғонистон ислом партияси ва ҳ. к.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисоди асосан қишлоқ хўжалигига йўналтирилган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 19 847 млн (аҳоли жон бошига – 622) долларни ташкил этган. Экспортга табиий газ, мева ва ёнғок, қўлда тўқилган гиламлар, мовут, пахта, қорақўл чикарилади. Озиқ-овқат ва нефть маҳсулотлари импорт қилинади. Саноати суяст ривожланган. Қишлоқ хўжалигида натурал хўжалик ҳукмронлик қилади.

Темир йўллари узунлиги – 24,6 км; автомобиль йўллари – 21 000 км; асосан Амударёдан ўтадиган сув йўллари узунлиги – 1200 км (500 тоннагача бўлган кемалар сузиши мумкин).

Тарихи. Эрон, Хитой ва Ҳиндистонга борадиган йўлларда жойлашган Афғонистон Александр Македонский, ҳиндлар, форслар, араблар, мўғул-татарлар, Бобур томонидан забт этилган эди. 1747 йилда Аҳмадшоҳ бошлиқ дастлабки афғон давлати тузилади. Дурронийлар сулоласи 1818 йилгача,

аникроги, Буюк Британия Афғонистонни ўз назорати остига олгунга қадар ҳукмронлик қилган. 1919 йилда ҳокимиятни эгаллаган Омонуллохон Совет Россияси ёрдамида мустақиллигини эълон қилади. 1929–1973 йилларда ҳокимият Нодиршоҳ сулоласи қўлида бўлган. 1978 йилги навбатдаги ҳарбий тўнтаришдан сўнг ҳокимият тепасига келган Муҳаммад Тараккий Афғонистонни демократик республика деб эълон қилади. 1979 йили ҳокимият тепасига келган Бабрак Кармални қўллаш учун совет қўшинларининг «чекланган контингенти» мамлакатга киритилади. 1986 йилда унинг ўрнига Нажибулло келади. Афғон қуроолланган муҳолифатчиларига қарши курашда 14453 совет аскарлари ҳалок бўлган. 1989 йилда совет қўшинлари Афғонистондан чиқарилгандан кейин ҳам ҳукумат ва мужоҳидлар ўртасидаги кураш давом этган. Покистон ёрдамида ҳокимият Толибон ислом ҳаракати қўлига ўтади. 2001–2002 йилларда АҚШ бошчилигида толибонларга қарши олиб борилган антитеррорчилик ҳаракати натижасида ҳокимият демократик фуқаролар ҳукумати қўлига ўтди. 2004 йил янги конституция қабул қилинди. Унга кўра дастлабки президент сайловлари ўтказилди. Афғонистондаги фуқаролар уруши ўз якунига етгани йўқ.

БАГАМА ОРОЛЛАРИ

Расмий номи – Багама Ороллари Ҳамдўстлиги. Пойтахти – Нассау. Ҳудуди – 13864 км². Аҳолиси – 351275 киши (2012). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик (26%) ва англикан (21%) мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – багама доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Вест-Индия (Марказий Америка)да, 700 дан ортиқ оролларда ва кўплаб (2500 та атрофида) Флорида қирғоқларидан Кубанинг шарқий қирғоқларигача чўзилиб кетган маржонли қояларда жойлашган давлат. Йирик ороллари: Нью-Провиденс, Андрос, Катта Багама, Катта Абако, Кичик Абако, Берри ва бошқалар. Багама ороллариининг рельефи текис бўлиб, унча баланд бўлмаган тепаликлар денгиз сатҳидан 60 метргача баландликда жойлашган.

Иклими – тропик, пассат. Оролларда дарёлар йўқ, лекин денгиз билан туташиб турадиган кўплаб шўр кўллар бор. Ороллар табиий ресурслардан туз, бўр, арагонитларга бой. Ороллар асосан саванна ва тўқайлар билан қопланган. Қарағайли ўрмонлар бор. Йирик ороллардан Андрос ва Катта Абакода қимматбаҳо дарахт турлари (кизил, сариқ, темир) ўсадиган доимий яшил тропик ўрмонлар сақланиб қолган. Қирғоқ бўйларида кокос пальмалари ўсади. Багама ороллариининг фаунаси бой эмас, асосан қушлар кўп, кўршапалак, қалтақасак, илонлар учрайди. Денгизда турли балиқлар, қисқичбақа ва моллюскалар кўп.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар давлат. Багама ороллари Буюк Британия раҳбарлигидаги Ҳамдўстлик таркибида киради. БМТ ва ХВФ аъзоси. Давлат бошлиғи – Британ монархи, унинг номидан генерал-губернатор иш юритади. Ҳукумат бошлиғи – бош вазир. Қонун чиқарувчи органи – Сенат ва Мажлислар палатасидан иборат икки палатали парламент. Асосий сиёсий партиялари – Илғор либерал партияси, Эркин миллий ҳаракат.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Давлат иқтисодининг асосини чет эл туризми ва банк оффшори ташкил этади. Мамлакат дунёнинг илғор молия марказларидан биридир. Солиқ имтиёзлари мавжудлиги боис кўплаб компаниялар Багама оролларида ўз банкларини очишган. Туризм индустриясидан ташқари саноатнинг куйидаги соҳалари ривожланган: нефтни қайта ишлаш, фармацевтика, цемент, тузни қайта ишлаш ва ром ичимлиги тайёрлаш. Қишлоқ ҳўжалигида шакарқамиш, помидор, ананас, цитруслар етиштирилади, балиқ овлаш ва денгиз маҳсулотларини қайта ишлаш ривожланган. Ёғоч тайёрланади. Экспорт: нефть, кимё-саноат маҳсулотлари, туз, балиқ, ром. Импорт: машина ва транспорт ускуналари, бензин, нефть ва тўқимачилик маҳсулотлари. 2012 йил ЯИМ миқдори – 8249 млн (аҳоли жон бошига – 22 833) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Канада, Буюк Британия, Франция, Дания.

Темир йўллари йўқ, мамлакат иқтисодида автомобиль йўлларининг аҳамияти катта.

Тарихи. Қадимда мамлакат ҳудудига дастлаб ҳиндулар келиб жойлашган. Ороллар 1492 йилда Х. Колумб томонидан кашф қилинган. Олдин Испания мустамлакаси, 1783 йилдан эса Буюк Британия колониясига айлантирилган. 1964 йили мамлакатга ўз-ўзини бошқариш ҳукуқи берилди. 1973 йили Багама ороллари мустақил давлатга айланди, лекин Британия Ҳамдўстлиги таркибиде қолди.

БАНГЛАДЕШ

Расмий номи – Бангладеш Ҳалқ Республикаси. Пойтахти – Дакка. Ҳудуди – 143 998 км². Аҳолиси – 163 654 860 киши (2012). Давлат тили – бенгал. Давлат дини – ислом. Пул бирлиги – така.

Географик жойлашуви ва табиати. Осиёнинг жанубида жойлашган давлат. Жануби-шарқда – Мьянма (193 км), ғарб, шимол ва шарқда – Ҳиндистон (4053 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 4246 км. Мамлакат жанубида Бенгал кўрфази жойлашган. Бангладеш – текисликлардан иборат мамлакат. Уни кўп сопи дарёлар кесиб ўтади. Улардан энг йириклари: Ганг ва Брахмапутра. Мамлакат майдонининг 1/10 қисмини Читтагонг тепаликлари эгаллаган. Баланд тоғи – Модок-Муал (1003 м).

Иклими – субэкваториал, муссонли. Худуднинг 14%ини тропик ўрмонлар эгаллаган, пальма ва мангр дарахтлари кенг тарқалган. Ҳайвонот дунёси бой. Бу ерда маймун, леmur, бенгал йўлбарси ва айик, чиябури, йўл-йўл сиртлон, тўнғиз, фил, тимсоҳ каби жониворларни учратиш мумкин. Кушларнинг 700 дан зиёд тури ва илонлар кенг тарқалган.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Бангладеш Буюк Британия бош-караётган Миллатлар Ҳамдўстлиги таркибига кирувчи унитар республика. Давлат бошлиғи – парламент томонидан 5 йил муддатга сайланадиган президент. Ҳукумат бошлиғи – бош вазир. Бангладеш таркибига 19 та округ кирувчи 4 та вилоятга бўлинган. Асосий портлари: Кхулна, Читтагонг. Сиёсий партиялари: Бангладеш Миллий партияси, Халқ лигаси, Миллий партия, Бангладеш миллатчилар партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Бангладеш – аграр мамлакат. Тамаки, чой, шакарқамиш етиштирилади. Асосий маданий ўсимликлари: шоли, бугдой, дуккакдилар. Саноат тармоқларида тўқимачилик, қоғоз, шакар, минерал ўғитлар ишлаб чиқариш корхоналари мавжуд. Металлургия, цемент, нефтни қайта ишлаш заводлари фаолият кўрсатмоқда. Булардан ташқари кemasозлик, озик-овқат, автомобиллар ва радиоускуналар йиғиш корхоналари ҳам мавжуд. 2012 йилда ЯИМ миқдори – 118693 млн (аҳоли жон бошига – 818) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Буюк Британия, АҚШ, Япония, Сингапур.

Тарихи. Бенгал қабилалари Қуйи Ганг водийсига м. а. 1000 йилда кириб кела бошлади. Кейинчалик Ванга давлати ташкил топди. XVI асрда Бангладеш бу ерда исломни тарқатган бобурийлар ҳукмронлиги остида қолади. 1757 йилда мамлакат инглиз мустамлакачилари ҳукмронлигига итоат этишга мажбур бўлди. 1947 йилда Шарқий Бенгалия ҳудудлари Покистонга қўшиб юборилди. «Бенгаллар ери» (Бангладеш) 1971 йилда мустақил Халқ республикаси деб эълон қилинди. 1975 йилда ҳарбий ҳолат эълон қилинади. 1978–1979 йилларда фуқаролик бошқаруви тикланади. 1982 йилда ҳарбий тўнтариш оқибатида мамлакатда ҳарбий тузум ўрнатилди. 1996 йилда мамлакат ҳокимияти бетараф ҳукуматга топширилди. 2001 йил Ҳиндистон ва Бангладеш ўртасида қуrolли тўқнашув содир бўлди. Мамлакатдаги беқарор вазият туфайли 2007 йили ҳокимият Муваққат ҳукумат қўлига ўтди. 2008 йил 29 декабрдаги сайловларда Шайх Хасин бошчилигидаги «Авомлар лигаси» ғалаба қозонди.

БАРБАДОС

Расмий номи – Барбадос. Пойтахти – Брижтаун. Ҳудуди – 431 км². Аҳолиси – 274 530 киши (2012). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг протестант (67%) ва католик (4%) мазабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – барбадос доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Барбадос Кариб денгизининг шаркидаги шу номи оролда жойлашган давлат. Орол рельефи текисликлардан иборат. Орол юзаси киргюкдан марказга қараб терасса шаклида қўтарилган. Денгиз сатҳидан 340 м баландликда жойлашган Ҳилаби – Барбадоснинг энг юкори чўккиси.

Иклими – тропик, пассатли. Ёгингарчилик ва тўфонлар тез-тез бўлиб туради. Табиий захиралари: нефть, табиий газ, балик. Тропик ўсимликлар билан қопланган. Ҳайвонот олами унчалик бой эмас: маймун, қурбака, куён, мангуст, бир неча куш турлари учрайди.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар давлат. Барбадос Буюк Британия Ҳамдўстлиги таркибига киради. БМТ, ХВФ аъзосидир. Давлат раҳбари – Буюк Британия кироли (кироличаси) номидан иш юритувчи генерал-губернатор. Ҳукумат раҳбари – бош вазир. Қонун чиқарувчи орган – икки палатали парламент (Сенат ва Мажлис палатаси). Ҳудудий жиҳатдан 11 та маъмурий ҳудудга бўлинган. Асосий сиёсий партиялари: Миллий демократик партия, Демократик лейбористлар партияси, Барбадос лейбористлари партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асосини шакар ишлаб чиқариш ва чет эл туризми ташкил этади. Туризм индустрияси Кариб денгизи хавзасидаги аҳолининг юкори турмуш даражасини таъминлаб бермоқда. Енгил, озик-овкат, табиий газ ва нефть казиб олиш саноати ривожланмоқда. Балиқ овлаш ривожланган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 4533 млн (аҳоли жон бошига – 16 152) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Канада, Буюк Британия, Кариб денгизи хавзаси давлатлари.

Иқтисодий ҳаётида автомобиль йўллари катта аҳамиятга эга. Темир йўллари йўқ. Асосий порти – Брижтаун.

Тарихи. Қадимда оролда аравак ва кариб қабилалари яшаган. Орол 1536 йили португалиялик Педро Кампоз томонидан кашф қилинди. 1625 йилдан Барбадос Британия мустамлакасига айланди. Африкадан келтирилган қуллар ҳисобига тамаки ва шакар ишлаб чиқариш саноати вужудга келди. 1834 йилда қуллик бекор қилинган. 1961 йили орол ўз-ўзини бошқариш ҳуқуқига эга бўлди. 1966 йили Буюк Британиядан тўлиқ мустақилликка эришди, лекин Британия Ҳамдўстлиги таркибига қолди.

БАҲРАЙН

Расмий номи – Баҳрайн давлати. Пойтахти – Манама. Ҳудуди – 695,2 км². Аҳолиси – 1 234 570 киши (2010). Давлат тили – араб. Давлат дини – ислам. Пул бирлиги – баҳрайн динари.

Географик жойлашуви ва табиати. Яқин Шарқда жойлашган давлат. Форс кўрфазининг шимоли-ғарбий қисмида Саудия Арабистони ва кўрфаз орқали

катор давлатлар билан чегарадош. 33 та оролдан иборат. Уларнинг орасида энг йириги Арабистон яриморли билан узунлиги 25 км га якин бўлган энсиз бўғоз орқали туташган Бахрайн оролидир. Бахрайн оролининг узунлиги 25 км, эни – 16 км ни ташкил этади. Тупроқ қатламида оҳақтош кенг тарқалган. Худуднинг катта қисмини чалачўллар эгаллаган. Архипелагнинг юқори нуқтаси Жабал-ад-Духан (134 м). Баъзи ороллар Бахрайн ва Мухаррак билан тўғонлар (дамба) воситасида боғланган.

Иқлими – тропикдан субтропикка ўтувчи. Воҳаларда хурмо дарахти ўсади. Худуднинг катта қисми тропик чўллардан иборат. Илон, чаён, кемирувчи ва чиябўрилар кенг тарқалган.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конституциявий монархия. Давлат бошлиғи – амир, ҳукумат бошлиғи – бош вазир. Бир палатали Миллий кенгаш (парламент) фаолият кўрсатади. Сиёсий партиялари йўқ. Сиёсий ташкилотлари: Бахрайн халқ fronti, Бахрайн миллий озодлик fronti.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мамлакат иқтисодининг асосини нефть қазиб олиш ва уни қайта ишлаш ташкил этади. Кема таъмирлаш, цемент ишлаб чиқариш ва бошқа корхоналар билан бир каторда хунармандчилик ҳам тараққий этган. Кимё саноати ҳам ривожланган, алюминий эритилади. Маданий ўсимликлардан маккажўхори, бугдой, арпа етиштирилади. Эчки, қўй, эшак ва қорамол боқилади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 26509 млн (аҳоли жон бошига – 23477) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари – Буюк Британия, Саудия Арабистони, Жанубий Корея, Япония, АҚШ, Австралия.

Тарихи. М. а. III минг йилликда замонавий Бахрайн кучли савдо империяси ҳисобланган Дилмуннинг маркази бўлган. М. а. 1600 йилларида Дилмун инкирозга юз тутди. Бахрайн м. а. 600 йилда Бобил, IV–VI асрларда Сосонийлар давлати таркибига киради. VIII асрда эса Бахрайн Араб халифалиги ҳукмронлиги остида қолди. IX–X асрларда Бахрайн Уммавийлар империяси, кейинчалик Аббосийлар давлати таркибида бўлди. XIII асрда Бахрайн маълум муддатта мустақилликни қўлга киритди. 1487 йилда Бахрайн ва Мухаррак ороллари уммонлик кабилалар томонидан босиб олинди. 1536 йилдан 1602 йилгача ороллари португаллар назорат қилишди. XVIII аср ўрталарида Бахрайнда уни ҳозирги кунда ҳам идора этаётган Ал-Халифа сулоласи ҳокимиятга келди. XIX асрда Бахрайн инглизлар назорати остида эди. 1971 йил 14 августда Бахрайн мустақилликка эришди. Бахрайн Араб давлатлари Лигаси таркибига киради. 1979 йили Миср-Исроил шартномаси имзоланганидан сўнг, Бахрайн Миср билан дипломатик алоқаларни тўхтатган ва 1981 йили Анвар Садат ўлимидан кейин қайта тикланди. Ҳозирги кунда Бахрайнга қарашли Хавар ороллари масаласида Қатар давлати билан келишмовчиликлар мавжуд. Бахрайн ҳудудида АҚШ ҳарбий базалари жойлашган.

БЕЛИЗ

Расмий номи – Белиз. Пойтахти – Бельмопан. Ҳудуди – 22 963 км². Аҳолиси – 322 100 киши (2008). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик (60%) ва протестант (35 %) мазаҳбларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – белиз доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Белиз Марказий Американинг шимоли-шарқида жойлашган давлат. Шимоли-ғарбда – Мексика (250 км), ғарб ва жанубда – Гватемала (266 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 516 км. Шарқда Кариб денгизи билан туташ. Белиз худудининг катта қисмини захкаш пасттекисликлар эгаллаган, жануби-ғарбида Майя тоғлари жойлашган. Энг юқори нуктаси – Виктория чўққиси (1122 м).

Иклими – пассатли, тропик. Асосий дарёлари – Белиз, Рио-Онда. Табiiй ресурслардан факат ёғоч ва баликни кўрсатиш мумкин. Тоғлар ва тепаликлар тропик ўрмонлар билан қопланган. Чўл-биёбонлар ҳам учрайди. Хайвонот дунёси ягуар, бугу, тапир, кушларнинг кўп турларидан иборат.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар давлат. Белиз давлати Буюк Британия бошчилигидаги Ҳамдўстлик таркибига киради. Давлат бошлиғи – Британия кироли (кироличаси). Ҳукумат бошлиғи – бош вазир. Қонун чиқарувчи ҳокимият икки палатали (Сенат ва Вакиллар палатаси) Миллий мажлис. Давлат ҳудудий жиҳатдан 6 та маъмурий округга бўлинади. Йирик партиялари: Халқ бирлашган партияси, Бирлашган демократик партия.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Белиз – аграр давлат. Асосий кишлоқ ҳўжалик маҳсулоти – шакаркамиш. Цитрус мевалар ва банан етиштирилади. Саноат тармоқларидан енгил ва озиқ-овқат саноати ривожланган. Савдо, чет эл туризми ва курилиш ривожланмокда. Экспорти: шакар, цитрус мевалар, банан, денгиз маҳсулотлари. Импорт: машина ва транспорт жиҳозлари, минерал ёқилғи, фармацевтика, кимёвий саноат ҳамда тўқимачилик маҳсулотлари. 2012 йилда ЯИМ миқдори 1520 млн (аҳоли жон бошига – 4536) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Буюк Британия, Канада, Мексика.

Тарихи. Ҳозирги Белиз худудларида IV асрдан X асргача Майя цивилизацияси ҳукмронлик қилган. XVI асрда Белиз испанлар томонидан босиб олинган ва испан мустамлакаси деб эълон қилинган. Кейинроқ, XVII асрда, бу ерга инглизлар келди ва худудда биринчи инглиз мустамлакасига асос солинди. Улар ўрмонларни кесиш билан фаол шуғулландилар ва янги ерлар оча бошладилар. Плантацияларда ва қимматбаҳо ёғоч тайёрлашда инглизлар исгр куллар меҳнатидан фойдаландилар. Испанлар қувиб чиқарилди. 1862 йилда бу худуд Британ Гондураси номи билан Британия мустамлакаси деб эълон қилинди. 1964 йилда Белиз тўлиқ ички ўз-ўзини бошқариш ҳуқуқини олди. Белиз 1981 йилгача

Америка китъасидаги Британиянинг охириги мустамлакаси бўлди. 1981 йилнинг сентябрида давлат мустақил деб эълон қилинди.

БЕЛОРУССИЯ

Расмий номи – Беларусь Республикаси. Пойтахти – Минск. Худуди – 207 600 км². Аҳолиси – 9 462 400 киши (2013). Давлат тили – беларус ва рус. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг православ (80%) ва католик (15%) мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – беларусь рубли.

Географик жойлашуви ва табиати. Шарқий Европада жойлашган давлат. Шимоли-ғарбда – Литва (502 км) ва Латвия (141 км), шарқда – Россия (959 км), жанубда – Украина (891 км), ғарбда – Польша (605 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 3098 км.

Мамлакат худуди асосан текисликлардан иборат. Телаликлар кам учрайди, улардан Минск тепалиги (345 м) алоҳида ажралиб туради. Икклими мамлакатнинг деярли ҳамма жойида бир хил. Йирик дарёлари – Днепр, Припять, Березина, Ғарбий Двина, Неман, Сож. Мамлакатда Нарочь, Освей, Свитязь каби йирик кўллар бор. Табиий қазилма бойликлари: калийли ва тошли тузлар, кўмир, нефть, темир рудаси, торф. Беларусда кенг баргли ўрмонлар тарқалган бўлиб, улар мамлакат худудининг 1/3 қисмини эгаллаган. Беларусь ўрмонларида асосан 8 турдаги дарахтлар (улардан энг кўп тарқалганлари – карағай, арча, кайин, эман ва шумтол), 70 турдан ортиқ буталар ва яримбуталар ўсади. Мамлакат худудида жуда кўп доривор ўсимликлар – арчагул, итбурун, зира, марваридгул ўсади. Беларусь фаунаси 50 турдан ортиқ ҳайвонлар (бугу, ёввойи чўчка, бўри ва бошқ.), 200 турдан зиёд қушлардан иборат. Шунингдек, Беловеж Пушчаси деб аталадиган миллий кўриқхонада зубрлар ва кам учрайдиган ботқок тошбакаси ҳам бор.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар давлат. Давлат бошлиғи – президент. Ҳукумат бошлиғи – бош вазир. Қонун чиқарувчи ҳокимият Республика Кенгаши ва Вакиллар Палатасидан иборат парламент – Миллат мажлисига тегишли. Мамлакат 6 та – Брест, Гомель, Гродно, Минск, Могилёв ва Витебск вилоятларига бўлинган. Йирик сиёсий партиялари: Беларусь бирлашган демократик партияси, Беларусь социал-демократик партияси, Беларусь халқ фронти, Беларусь коммунистик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Саноатнинг асосий тармоклари: автомобилсозлик ва трактор машинасозлиги, радиоэлектроника, енгил ва кимё саноатлари, ускунасозлик, озиқ-овқат, ҳарбий техника ишлаб чиқариш. Қишлоқ ҳўжалиғи асосан донли экинлар, картошка, сабзавотлар етиштиришга ҳамда гўшт ва сут ишлаб чиқаришга ихтисослашган. Экспорти: машинасозлик маҳсулотлари, кимё ва озиқ-овқат маҳсулотлари. Импорти: саноат ва озиқ-овқат хомашёси. 2012 йилда ЯИМ миқдори 62 259 млн (аҳоли жон бошига – 6739)

долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Россия, Украина, Польша, Германия, Литва.

Тарихи. VII асрдан бошлаб ҳозирги Беларусь ҳудудида славян кабилаларидан дреговичлар, радимичлар, кривичлар истикомат қилганлар. IX асрда Беларусь ерлари Киев Руси таркибига кирди. Дастлабки шаҳарлар – Минск (1087), Витебск, Пинск, Брест XI асрда пайдо бўлди. XII асрда феодал тарқоқлик бошланган бир вақтда бир қатор майда князликлар: Полоцк, Турово-Пинск, Гродно, Минск ва бошқалар вужудга келди. XIV асрда бутун Беларусь ерлари Литва Буюк Князлиги таркибига кирди. 1569 йили Поляк-Литва давлатларининг бирлашуви оқибатида Речь Посполита давлати ташкил топди, Беларусь ҳам ўз-ўзидан бу давлат таркибига кирди. XVII асрдан бу ҳудудлар Ок (Белая) Русь деб атала бошлади ва 1795 йили Россия империяси таркибига қўшиб олинди. Биринчи жаҳон уруши вақтида мамлакат деярли тўлиқ немис қўшинлари томонидан оккупация қилинди. 1918 йили Белоруссия Халқ Республикаси эълон қилинди, бироқ, тез орада большевиклар уни йўқ қилишди. 1919 йили Совет Белоруссияси тузилди. Польша 1920 йили Белоруссия ҳудудларини босиб олди ва 1921 йилги совет-поляк «Рига тинчлик суҳби»га кўра унга Ғарбий Белоруссия ҳудудлари ўтди. 1922 йилнинг 30 декабрида СССР ташкил топди ва Белоруссия СССРнинг таркибига кирди. 1939 йили СССР ва Германия ўртасидаги сепарат келишувлар натижасида Ғарбий Белоруссия республика таркибига қайтарилди. Иккинчи жаҳон урушида 1941–1944 йилларда, Беларусь ерлари немис босқинчиларига қарши жанг майдонига айланди. Урушда мамлакатнинг 2,5 млн аҳолиси қириб ташланди, йирик шаҳарлар – Минск, Брест, Витебск, Могилёв вайрон қилинди, 9 мингдан ортиқ кишлоқлар ёндириб юборилди. Уруш вақтида мамлакат ҳудудида 1100 та партизан отрядлари (375 000 жангчи) ҳаракат қилди. 1944 йилнинг ёзида Белоруссия совет қўшинлари томонидан озод қилинди. 1945 йили Белоруссия СССР таркибидан ҳозирги ҳудудларига эга бўлди. СССРнинг парчаланиши оқибатида 1991 йилнинг 25 августидан мустақил давлат – Белоруссия эълон қилинди. 1997 йили Белоруссия ҳудудидан ядро қуролларини олиб чиқиш тугалланди ва мамлакат ядродан холи зона деб эълон қилинди. 2011 йили Беларусь Россия ва Козогистон давлатлари билан Божхона иттифоқига, 2012 йил 1 январдан Ягона иқтисодий ҳудудга бирлашди.

БЕЛЬГИЯ

Расмий номи – Бельгия Кириллиги. Пойтахти – Брюссель. Ҳудуди – 30 528 км². Аҳолиси – 11 183 350 киши (2013). Давлат тили – фламанд, француз, немис. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – евро.

Географик жойлашуви ва табиати. Европанинг шимоли-ғарбида жойлашган давлат. Шимолда – Нидерландия (450 км), шарқда – Германия (167 км), жануби-шарқда – Люксембург (148 км), жануб ва жануби-ғарбда – Франция (620 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 1385 км. Ғарбий қирғоқлари Шимолий денгиз билан туташган. Бельгияни уч географик ҳудудга бўлиш мумкин, булар: соҳилбўйи текислиги, марказий ясситоғ ва Арденн тепаликлари. Соҳилбўйи текисликлари мамлакатнинг шимоли-ғарбида жойлашган бўлиб, кумли тепаликлар ва тўғонлар воситасида денгиздан ажратиб олинган ер майдонларидан иборат. Марказий ясситоғликлар паст тепаликлардан иборат унумдор жойлардир. Арденн тепалиги мамлакатнинг жануби-шарқида жойлашган бўлиб, ўртача баландлиги 460 м ни ташкил этади. Бельгиянинг энг юқори нуктаси – Арденндаги Ботранж тоғи (694 м).

Иклими – мўътадил. Мамлакатнинг катта дарёлари: Шельда ва Маас. Фойдали қазилмалардан кўмир, табиий газ мавжуд. Кенг баргли ўрмонларда эман, қора қайин, граб каби дарахтлар ўсади. Қўриқхоналар ва табиий парклари кўп. Хайвонлардан қобон, қуён, ўрмон сичқонлари, олмахон, охуларни учратиш мумкин. Вальдшнеп, тустовук, ўрдак, қалқон каби қушлар мавжуд.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конституциявий монархия. Ижро этувчи ҳокимият қирол ва Вазирлар маҳкамаси бошлиғи – бош вазирга тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимият икки палатали парламент (юқори палата – Сенат ва Вакиллар палатаси)дан иборат. Мамлакат 9 та провинциядан ташкил топган¹. Сиёсий партиялари: Социалистик партия, Христиан халқ партияси, Фламанд либераллари ва демократлари партияси, Бельгия коммунистлари иттифоқи.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Асосий саноат тармоклари – озиқ-овқат, кимё, металлургия, металлни қайта ишлаш, машинасозлик, тўқимачилик, ойна ишлаб чиқариш (ойна ва тошойна экспорти бўйича дунёда биринчи ўринда туради). Қишлоқ хўжалигида қанд лавлаги, мева ва сабзавотлар, бутдод етиштирилади. Чорвачилик ҳам ривожланган. Бельгия Европада йирик сут маҳсулотлари ишлаб чиқарувчиларидан биридир. 2012 йилда ЯИМ миқдори 476 796 млн (аҳоли жон бошига – 43 686) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: ЕИ мамлакатлари, АҚШ.

Асосий портлари: Антверпен, Брюгге, Гент, Остенде ва Зебрюгге.

Тарихи. Мамлакат ҳудудида қадимда белг қабилалари истикомат қилишган. М. а. 57 йилда Бельгия Юлий Цезарь томонидан босиб олинди ва Рим империяси таркибига қўшилди. Ўрта асрларда Бельгия ҳудудлари (Брабанд герцоглиги, Фландрия, Люксембург графликлари) Нидерландия таркибига кирган. XVI асрдаги Нидерландия буржуа инқилоби Бельгия ҳудудида мағлубият билан якун-

¹ Антверпен, Брабант, Шарқий Фландрия, Ғарбий Фландрия, Льеж, Лимбург, Люксембург, Намюр, Эно.

ланди. Испан тахти учун олиб борилган урушлар оқибатида Бельгия Австрия Габсбурглари ҳукмронлиги остига ўтди. 1813–1830 йилларда мамлакат Нидерландия киролиги таркибида бўлди. 1830 йилдаги Бельгия инқилоби мустақил Бельгия киролигининг эълон қилинишига олиб келди. Тез орада унинг умрбод бетарафлиги эълон қилинди. 1908 йилда Бельгия мустамлака мулк – Бельгия Конгосига, 1922 йилда эса Руанда-Урунду мандатига эга бўлди. Биринчи ва Иккинчи жаҳон урушлари даврида Бельгия ҳудудлари немис қўшинлари томонидан ишғол қилинган. 1960 йилда Бельгия Конгога, 1962 йили эса Руанда-Урундуга мустақиллик берди. 1949 йилдан буён Бельгия НАТО аъзоси. Брюсселда Европадаги қўшма куролли кучлар Бош қўмондонлиги ва НАТО кенгаши штаб-квартиралари жойлашган. 1958 йилда Бельгия Нидерландия ва Люксембург билан божхона иттифоқчилиқ шартномаларини имзолайди. XX асрнинг 60–70-йилларида Бельгиядаги фламандлар ва валлонлар ўртасидаги муносабатлар кескинлашуви оқибатида вазият бирмунча мураккаблашди. 1993 йилда ушбу можаро конституцияга ўзгартириш киритилишига олиб келди ва унга кўра Бельгия федератив давлат бўлиб, Фландрия ва Валлония ўз ҳукуматларига эга бўлиш ҳуқуқини қўлга киритди.

2011 йили Бельгиядаги 249 кунлик ҳукуматсиз бошқарувдан сўнг парламент сайловлари ўтказилди.

БЕНИН

Расмий номи – Бенин Республикаси. Пойтахти – Порто-Ново (президент ва ҳукумат қароргоҳи Котону шаҳрида). Ҳудуди – 112 622 км². Аҳолиси – 9 353 830 киши (2012). Давлат тили – француз. Сигинувчилар мажусийлик (70%), христиан (15%) ва ислам (15%) динларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – африка франки.

Географик жойлашуви ва табиати. Ғарбий Африкада жойлашган давлат. Шимолда – Буркина-Фасо (306 км), Нигер (266 км), шарқда – Нигерия (773 км), ғарбда – Того (644 км) билан чегарадош. Куруқликдаги чегаралари узунлиги – 1989 км. Жанубда соҳиллари Гвинея кўрфази билан туташган. Мамлакат юзаси жанубда пастлик, шимолда ясситоглик, шимоли-ғарбда Атакора тоғларидан иборат. Асосий дарёси – Веме.

Иқлими – экваториал ва субэкваториал. Мамлакатда мармар ва нефть захиралари мавжуд. Ҳудуднинг катта қисми саванналар, жанубда дарё бўйларида нам тропик ўрмонлар билан қопланган. Ҳайвонлардан фил, антилопа, кўтос, маймун, тимсоҳлар мавжуд. Қушлар ҳам кўп.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Давлат ва ҳукумат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи ҳокимият – бир па-

латали парламент – Миллат мажлиси. Бенин 6 вилоятга бўлинган. Сиёсий партиялари: Бенин тикланиши, демократик янгиланиш партияси, Алафия – янгиланиш ва ривожланиш учун ҳаракатлар фронти.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Бенин – аграр мамлакат. Кишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш, озиқ-овқат, тўқимачилик корхоналари фаолият кўрсатмоқда. Чорвачилик ривожланган. Пахта, ерёнғок, қахва етиштирилади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 7581 млн (аҳоли жон бошига – 794) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Марокаш, Франция, Португалия, АҚШ, Хитой, Гана, Италия, Голландия, Нигерия, Кот-д’Ивуар.

Асосий порти: Котону.

Тарихи. XV асрда Бениннинг кирғок ҳудудларига европаликлар кириб келишди ва уни кул савдосининг йирик марказларидан бирига айлантирдилар. Бенин ҳудудида вужудга келган Дагомея давлати тўғрисидаги биринчи маълумотлар XVII асрга оиддир. 1890 йиллар бошида Дагомея француз истилочилари томонидан босиб олинди. XIX аср охирларида Бенин ҳудуди инглиз мустамлакачилари томонидан босиб олиниб, кейинчалик Нигерия мустамлакаси таркибига қўшиб юборилди. Дагомея 1904 йилда француз мустамлакасига айланди ва ҳозирги кунгача Франциянинг асосий савдо ҳамкори бўлиб қолмоқда. 1960 йилнинг 1 августидан Бенин Дагомея Республикаси номи остидаги мустанқил давлатдир. 1960–1972 йилларда мамлакатда 10 та ҳукумат алмашиб, 5 та ҳарбий тўнтариш бўлиб ўтди. 1972 йилда ҳокимият тепасига ҳарбий-инқилобий ҳукумат келди. 1990 йилнинг мартидан мамлакат Бенин Республикаси деб атала бошланди. 1990 йилнинг декабрида янги конституция қабул қилинди. 1996 йили кўппартиявийлик асосида президент сайланди.

БЕРМУДА ОРОЛЛАРИ

Расмий номи – Бермуда Ороллари (Буюк Британия мулки). Пойтахти – Гамильтон. Ҳудуди – 58,8 км². Аҳолиси – 65 200 киши (2012). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – бермуда доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Ороллар Атлантика океанининг шимол-ғарбий қисмида жойлашган, 360 та атрофидаги ороллар ва қоялардан иборат, улардан 20 тасида одам яшамайди. 10 та орол ўзаро кўприклар билан бирлаштирилиб, асосий орол – Мейн-Айлендни ташкил этади. Ороллар текисликлардан иборат.

Иклими – тропик, иссиқ. Табiiй ўсимликлари сақланиб қолмаган. Қайта экиладиган тропик ўсимликлар ва дарахтлар бор. Майда кемирувчилар кўп. Қушларнинг бир қанча турлари (тўтиқуш, денгиз қушлари), ҳашаротлар бор.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – Буюк Британия мулки. Давлат бошлиғи – Буюк Британия кироли (киролича) томонидан тайинланадиган, ташки сиёсат, мудофаа, полиция, ички хавфсизлик масалалари билан шуғулланадиган губернатор. Маъмурий жихатдан 9 та округ ва 2 та муниципалитетга бўлинади. Сиёсий партиялари: Бирлашган Бермуда партияси, Лейбористик тараккиёт партияси, Миллий либерал партия.

Иқтисоди ва транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асосини чет эл туризми ташкил этади. Бермуда ороллари муҳим молиявий марказдир. Ороллarda 6 мингдан ортиқ чет эл компаниялари рўйхатга олинган. Бермуда ороллари рўйхатга олинган чет эл кемаларининг хажми жихатидан 5-ўринни эгаллайди. Кемаларни таъмирлаш, қайик ясаш йўлга қўйилган, фармацевтик маҳсулотлар ишлаб чиқариш, қурилиш материаллари корхоналари фаолият юритади. Картошка, қарам, помидор, банан, гуллар етиштирилади. Балиқчилик ривожланган. 2010 йилда ЯИМ миқдори 4500 млн (аҳоли жон бошига – 69 900) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Буюк Британия, Венесуэла.

Тарихи. Ороллар 1522 йилда испан денгиз сайёҳи Х.Бермудес томонидан кашф этилган. 1609 йилда оролларга инглизлар келиб жойлаша бошлади. 1684 йилда бу ҳудудлар Англия мустамлакасига айланди. 1968 йилда оролларга ички ўз-ўзини бошқариш ҳукуки берилди. 1989 йилда Британия ҳукумати Бермуда оролларига мустақиллик бериш талабини рад этди. 1995 йили ўтказилган референдумда аҳолининг кўпчилиги қисми қарам ҳудуд мақомини саклаб қолиш учун овоз берди.

БИРЛАШГАН АРАБ АМИРЛИКЛАРИ

Расмий номи – Бирлашган Араб Амирликлари. Пойтахти – Абу-Даби. Ҳудуди – 83 657 км². Аҳолиси – 4 800 250 киши (2012). Давлат тили – араб. Давлат дини – ислам. Пул бирлиги – дирҳам.

Географик жойлашуви ва табиати. Арабистон яриморалининг шаркида жойлашган, етти араб давлатидан иборат федерация. Жануб ва ғарбда – Саудия Арабистони (чегара узунлиги – 457 км), шимолда – Уммон (410 км), шимоли-ғарбда эса Қатар билан чегарадош. Қурукликдаги чегаралари узунлиги – 867 км. Шимолда Форс кўрфази, шаркида Уммон кўрфази билан туташиб кетган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 1318 км. Мамлакат ландшафтида текисликлар устунлик қилади. Умуман қирғоқ текисликлари қумли барханларга айланиб боради. Мамлакат ичкарасидаги йирик майдонлар чўллار ва шўрхок ерлардан иборат. Шаркида Хожар тоғ чўққилари жойлашган (баландлиги – 1127 м). Бирлашган Араб Амирликлари (БАА) учун чўл ўсимликлари дунёси ҳосил: янтоқ ва чўл иқлимига чидамли ўтлар (ксерофит). Мамлакатнинг сугориладиган май-

донларида ёввойи ва меваги дарахтлар – хурмо, акация ўстирилади. Хайвонот дунёси кийик, қуён ҳамда илон ва калтакесакларнинг ҳар хил турларидан иборат. Форс ва Уммон кўрфази сувлари баликка бой.

Давлат тۈзилиши, сиёсий партиялари. Марказий ҳокимияти махсус ваколатларга эга бўлган амирликлар федерациясидан иборат. Федерацияга етти араб амирлиги: Абу-Даби, Ажман, Дубай, Рас-ал-Хайма, Умм-ал-Кавайн, Шаржа ҳамда Ал-Фужайра кирази. БАА 1971 йилнинг 2 декабрида мустақилликка эришди. Мустақилликка қадар у Буюк Британия протекторати (карам давлати) ҳисобланиб, унинг олдинги номи Шартномавий Уммон бўлган. Буюк Британия БААга мустақиллик берган кун (1971 йил 2 декабрь) миллий байрам – Федерациянинг ташкил топган куни сифатида нишонланади. Ижро этувчи ҳокимият президентга ҳамда ҳукмдорларнинг Олий кенгашига тегишлидир. Қонун чиқарувчи ҳокимиятни бир палатали Федерал миллат кенгаши (парламентга ўхшаш маслаҳат органи) амалга оширади. Сиёсий партиялар мавжуд эмас.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мамлакат иқтисоди нефть ва газ экспортига асосланган. 1973 йилда дунёда нефть харид нархининг кескин кўтарилиши мамлакатдаги иқтисодий аҳволнинг вақтинчалик ўзгаришига олиб келди. Қишлоқ хўжалигида меҳнатга лаёқатли аҳолининг 5% банд бўлиб, хурмо, सबзавотлар, тарвуз, парранда, сут ва балик етиштирилади. Мамлакат ўз ички озик-овқат маҳсулотларига бўлган талабининг чорак қисминигина таъминлайди. 2012 йилда ЯИМ миқдори 361 912 млн (аҳоли жон бошига – 64 840) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Япония, Буюк Британия, Германия, Жанубий Корея.

Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги 2000 км (асфальт ётқизилган йўллар – 1800 км). Мамлакатнинг асосий портлари: Абу-Даби, Дубай, Шаржа, Ал-Фужайра.

Тарихи. XIX аср охиригача БАА Уммон таркибида бўлган. 1892 йилда Арабистон яриморалининг шарқий қисмида жойлашган Араб давлатлари федерацияси Форс кўрфазидаги денгиз қароқчиларига қарши курашини мақсадида Буюк Британия билан қелишув имзолади. 1971 йилгача, яъни БАА давлат мустақиллиги эълон қилингунга қадар у Буюк Британия протекторати эди. 1972 йил 10 февралда Раъс ул-Хайма амирлиги ҳам федерацияга қўшилди. 1990–1991 йилларда БАА қўшинлари Қувайтни озод қилишда иштирок этди.

БОЛГАРИЯ

Расмий номи – Болгария Республикаси. Пойтахти – София. Ҳудуди – 110 912 км². Аҳолиси – 7 282 040 киши (2013). Давлат тили – болгар. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг православ (85%) мазҳаби ва ислом динига (13%) эътиқод қилади. Пул бирлиги – лев.

Географик жойлашуви ва табиати. Болкон яриморотидаги Жануби-Шаркий Европа давлати. Шимолда – Руминия (608 км), ғарбда – Сербия (318 км) ва Македония (148 км), жанубда – Греция (494 км) ва Туркия (240 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 1808 км. Шарқда Қора денгиз билан туташган. Худудининг катта қисмини тоғ ва тепаликлар эгаллаган. Мамлакат марказида шимоли-ғарбдан Қора денгизгача қўзилган Болкон тоғлари жойлашган. Жанубда – Родопи тоғлари, жануби-ғарбда эса мамлакатнинг энг юқори нуқтаси – Мусала қўққиси (2925 м) жойлашган Рила тоғлари мавжуд. Болкон тоғларининг жанубий ёнбағирлари ва Родопи тоғлари орасида Марица дарёси водийси ястаниб ётибди.

Клими – мўътадил континентал. Йирик дарёлари: Дунай, Искар ва Марица. Фойдали қазилмалардан боксит, мис, кўрғошин, кўмир мавжуд. Ёғоч тайёрланади. Мамлакат худудининг катта қисмини ўрмонлар эгаллаган. Водийларда баргли, тоғларда эса игнабаргли ўрмонлар устунлик қилади. Хайвонлардан қўён, тулки, қобон, бўрсик, юмронқозик, қийик, оху қабилар мавжуд.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Болгария – унитар республика. Давлат бошлиғи – президент. Ижро этувчи ҳокимият бош вазир бошчилигидаги Вазирлар кенгашига тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимият бир палатали парламент – Халқ мажлиси томонидан амалга оширилади. Сиёсий партиялари: Демократик кучлар иттифоқи, Болгария социалистик партияси, Халқ иттифоқи, ҳуқуқ ва эркинликлар учун ҳаракат.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Ривожланган саноат соҳалари: машинасозлик, металлургия, озиқ-овқат, тўқимачилик, кимё, ёғочни қайта ишлаш. Машинасозлик хўжалигининг муҳим тармоғидир. Машинасозлик корхоналари республиканинг кўпгина шаҳарларида қурилган, улардан энг йириклари София, Варна, Гуса, Бургос, Пловдивда жойлашган. Болгария минерал ресурслар билан нисбатан яхши таъминланган. Қишлоқ хўжалиғи Болгария ЯИМнинг 1/8 қисмини ташкил этиб, иқтисодий фаол аҳолининг 1/5 қисмини иш билан банд қилган. Донли экинлар учун ҳайдаладиган ерларнинг 3/5 қисми ажратилган. Маккажўхори, шоли, арпа, бугдой экилади. Жанубда экиладиган тамаки ва қунгабоқарга алоҳида эътибор берилади. Шунингдек, мамлакат помидор ва узумнинг йирик экспортчиларидан биридир. Сўнгги йилларда туризм ҳам яхши ривожланмоқда. 2012 йилда ЯИМ миқдори 50 806 млн (аҳоли жон бошига – 7033) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари – Россия, Германия, Италия, Туркия, Греция.

Асосий портлари: Бургос, Варна.

Тарихи. М. а. VIII асрда замонавий Болгария худудига фракияликлар қабилалари истиқомат қилишган. М. а. VII асрда мамлакат киргюкларидан грек шаҳарлари – Аполлония (замонавий Созополь), Одессос (замонавий Варна), Мессембри (замонавий Несебир)га асос солинди. I асрда бу ерларнинг Рим томо-

нидан босиб олинishi оқибатида Рим провинциялари Мезия ва Фракия ташкил топди. 395 йили Рим империяси инкирозга юз тутганидан сўнг бу икки провинция Византия империяси таркибига кирди. VI асрдан бошлаб мамлакатга славян қабилалари кириб кела бошлади. 680 йилда хон Аспарух бошчилигида Биринчи болгар қироллиги ташкил этилди. Византия янги давлатни тан олди. 894 йилда ака-ука Кирилл ва Мефодий славян ёзувини киритдилар. 1014 йилда Византия императори Василий II Болгаробойца Беласица ёнидаги жангда болгар қўшинларини тор-мор қилди. Тез орада мамлакат Византия таркибига қўшилди. 1187 йилда мустақил иккинчи Болгар қироллиги ташкил этилди. XIV аср охирида Болгария турклар томонидан ишғол қилинди. 1878 йили рус-турк уруши оқибатида мамлакатнинг шимолий қисмида мустақил Болгар князлиги ташкил топди. Жанубий қисми – Шарқий Румелия Туркиянинг автоном провинцияси эди. 1885 йилдаги туркларга қарши қўтарилган Пловдив қўзғолони мамлакатнинг бирлашишига олиб келди. 1908 йилда Болгария Туркиядан тўла мустақиллигини эълон қилиб, қироллик сифатида қайта ташкил этилди. Биринчи жаҳон урушида Болгария Германия тарафида туриб уруш олиб борди ва бунинг оқибатида Жанубий Добружа ҳудудини бой берди. 1940 йили фашистик давлатлар билан ҳамкорлик шартномасини имзолади ва Жанубий Добружани Руминиядан қайтариб олди. 1941–1944 йилларда Болгария Иккинчи жаҳон урушида фашистик блок тарафида иштирок этди. 1944 йилда мамлакатта совет қўшинлари кириб келди. Шу вақтда Софияда давлат тўнтарилиши ўтказилиб, янги тузилган ҳокимият Германияга қарши уруш эълон қилди. 1946 йилда монархия йўқ қилиниб, Болгария Халқ Республикаси ташкил топганлиги эълон қилинди. Болгария 1949 йилда ЎИЁК (СЭВ)га, 1955 йилда Варшава Шартномаси уюшмасига аъзо бўлиб кирди. 40 йилдан ортиқ вақт давомида мамлакатда Тодор Живков бошчилигидаги коммунистик тузум ҳукмронлик қилди. 1990 йилда бу тузум ағдарилиб, Болгария демократик ҳукуматини ташкил этиш жараёни бошланди. 1991 йилда янги конституция қабул қилиниб, мамлакат номи Болгария Республикаси деб ўзгартирилди. Болгария 2004 йили НАТОга, 2007 йили ЕИга аъзо бўлди.

БОЛИВИЯ

Расмий номи – Боливия Республикаси. Пойтахти – Сукре (расмий ҳукумат жойлашган шаҳар Ла-Пас). Ҳудуди – 1 098 581 км². Аҳолиси – 10 248 000 киши (2012). Давлат тили – испан, кечуа, аймара. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – боливиано.

Географик жойлашуви ва табиати. Жанубий Американинг марказий қисмида жойлашган давлат. Боливия шимол ва шарқда – Бразилия (3423 км), жануби-шарқда – Парагвай (750 км), ғарбда – Чили (860 км) ва Перу (1075 км),

жанубда – Аргентина (832 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 6940 км. Боливиянинг жануби-ғарби Анд тоғларида жойлашган. Мамлакатнинг тоғли қисми Ғарбий ва Шарқий тоғ тизмаларига ажралган бўлиб, уларнинг орасида денгиз сатҳидан 4000 м баландликда Пуна ясси тоғлиги жойлашган. Ғарбда ясси тоғлар, сўнган вулконлар занжири бор. Шу ерда дунёдаги энг гаройиб тоғ кўли – Титикака жойлашган. Шаркида Анд тоғларининг энг юқори чўққилари Иллимани (6682 м), Аякоума (6550 м), Иллампу (6485 м) жойлашган.

Иклими – тропик, субэкваториал. Асосий дарёлари: Бснин, Маморе, Десагуадеро, Мадейра (Амазонканинг йирик ирмоғи). Боливияда кўллар кўп бўлиб, уларнинг орасида Титикака ва Поопо энг катталари ҳисобланади. Боливияда фойдали қазилмалардан қалайи, рух, қумуш, олтин, мис, кўрғошин, вольфрам, сурма, табиий газ, нефть захиралари мавжуд. Судралиб юрувчи хайвонлар, қушлар ва ҳашаротлар ҳам кенг тарқалган.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Боливия – унитар республика. Давлат ва ҳукумат бошлиғи – президент. Шунингдек, ижро этувчи ҳокимият Вазирлар маҳкамасига ҳам тегишлидир. Қонун чиқарувчи ҳокимият икки палатали – Сенат ва Депутатлар палатасидан иборат Миллий конгресс томонидан амалга оширилади. Боливия 9 департаментдан иборат республика. Сиёсий партиялари: Миллий инқилобий ҳаракат, Сўл миллатпарвар инқилобий партия, Миллий демократик фаолият, Фукарлар «Бирдамлик» иттифоқи.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Боливия табиий ресурсларга бой бўлишига қарамасдан, Лотин Америкасидаги иқтисодий жиҳатдан энг қолоқ мамлакатлардан бири. Асосий саноат тармоқлари – тоғ-кон ва табиий газ қазиб олиш. Қалайи, вольфрам, сурма, рангли металлари қазиб олиш бўйича Боливия дунёда биринчи ўринлардан бирида туради. Нефтни қайта ишлаш, металл-га ишлов бериш, тўқимачилик саноати, шунингдек, тамаки ва озиқ-овқат ишлаб чиқариш ривожланган. Маданий ўсимликлардан картошка, шоли, бошоқлиқлар, шакарқамиш, қаҳва ўстирилади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 26749 млн (аҳоли жон бошига – 2513) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Аргентина, Бразилия, Перу, Чили, Япония, ЕИ мамлакатлари.

Автомобиль ва темир йўллардан ташқари ички сув йўллари ҳам мавжуд.

Тарихи. Титикака кўлининг жанубида қадимда, инкларгача бўлган даврда, Тиауанако давлати мавжуд бўлган. Бу давлат X асргача гуллаб-яшнаган. XIII асрда давлатни аймора хиндулари, кейинчалик замонавий Боливия ҳудудини инклар ишғол қилди. XVI асрда бу ҳудудни испанлар босиб олиб, Боливия Перу вице-қироллиғи таркибига кирди. 1825 йилда мустақиллик учун кураш раҳбари Симон Боливар кўшинлари испанлар устидан ғалаба қозонди. 1964 йилда ҳарбий тўнтариш амалга оширилди. Ҳарбий хунта билан курашиш учун инқилобий ҳаракат ташкил этилиб, унга Эрнесто Че Гевара бошчилиқ қилди. Мамлакатда бир неча маротаба давлат тўнтарилишлари бўлиб ўтди ва 1982 йиллагина ҳокимиятни демократик ҳукумат эгаллайди.

БОСНИЯ ВА ГЕРЦЕГОВИНА

Расмий номи – Босния ва Герцеговина Республикаси. Пойтахти – Сараево. Худуди – 51 129 км². Аҳолиси – 3 839 700 киши (2011). Давлат тили – босний, серб, хорват. Сигинувчиларнинг асосий қисми ислом динига (40%) ва христиан динининг православ (31%), протестант (4%) ҳамда католик (2%) мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – эркин конвертация қилинувчи марка.

Географик жойлашуви ва табиати. Европанинг жануби-шарқида, Болкон яриморалининг марказий қисмида жойлашган. Шимол ва ғарбда – Хорватия (932 км), шарқ ва жанубда – Сербия (302 км) ҳамда Черногория (225 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 1459 км. Худудининг 90% ни тоғлар эгаллайди. Жанубда пасттоғликлар ва ҳосилдор тоғ даралари баландлиги 2000–2400 м бўлган Динор ясситоғлигига айланади. Энг юқори нуқтаси Маглич тоғида жойлашган (2386 м). Текисликлар шимолда Сава дарёси бўйида мавжуд.

Иклими: марказда – муътадил континентал, соҳил бўйида – субтропик. Асосий дарёлари: Врбас, Неретва, Босна, Ува. Табиий бойликлари: кўмир, лигнит, темир рудаси, бокситлар. Мамлакатнинг асосий қисми Ўрта Ер денгизи тилига хос ўсимликлар, баргли ва игнабаргли дарахтлар билан қопланган. Ўрмонларда силовсин, бури, айик, тулкн, оху ва муфлонлар яшайди.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – федератив республика. Давлат ва ҳукумат раҳбари – президент. Ижро этувчи ҳокимият президент, шунингдек, етти аъзодан иборат Босния-Герцеговина президиумига тегишли. Қонун чиқарувчи олий орган – икки палатали Миллий ассамблея. Асосий маъмурий-худудий бирлиги – община (мамлакат 109 та общинага бўлинган). Асосий сиёсий партиялари: Демократик ҳаракат партияси, Мусулмон демократик ҳаракат партияси, Серб демократик партияси, Хорват демократик ҳам-дўстлиги.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мамлакат улкан қазилма бой-ликлар захираларига эга. 1991–1992 йиллардаги уруш натижасида иқтисодида кескин тушқунлик юз берди. Ҳозирда саноат ишлаб чиқариши жуда паст даражада. Кўмир, кимё, электр энергиясини ишлаб чиқариш, асбоб-ускуна яшаш, ёғочни қайта ишлаш саноатлари нисбатан ривожланган. Темир, кўмир, бокситлар казиб олинади. Бошоқли ўсимликлар, тамаки, турли мевалар етиштирилади. Экспорти: қишлоқ хўжалик маҳсулотлари, кимё саноати маҳсулотлари, темир рудаси, ёғоч. Импорт: машина ва ускуналар, ёқилғи. 2012 йилда ЯИМ миқдори 16 551 млн (аҳоли жон бошига – 4461) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: МДХ ва Шарқий Европа давлатлари.

Тарихи. I асрда мамлакатнинг қадимги қабилалари – иллирияликлар рим-ликлар томонидан босиб олинади ва Далмация провинциясига айлантирилади.

ди. V асрда остготлар, 535 йилда эса Византия ҳукмронлиги ўрнатилган. VII асрга келиб бу ҳудудларда славян кабилалари ўрнашадилар. XII асрда Босния мустақил феодал князлиги вужудга келди. 1448 йилда мамлакатнинг жанубий ҳукмдорларидан бири ўзини мустақил Герцеговина герцоги деб эълон қилди. XV асрнинг иккинчи ярмида Босния ва Герцеговина турклар томонидан босиб олинди. 1875–1878 йилларда туркларга қарши йирик халқ кўзғолони бўлиб ўтди. 1878 йили Босния-Герцеговина ҳудудлари Австро-Венгрия таркибига киритилди. 1908 йилда австрияликлар мамлакатни аннексия қилдилар. 1914 йили Сараевода Австрия тахт вориси эрц-герцог Ф. Фердинанд ўлдирилиши билан Биринчи жаҳон уруши бошланади. 1918 йилда Босния ва Герцеговина Серблар, хорватлар ва словенлар қироллиги таркибига киритилди (1929 йилдан – Югославия). Иккинчи жаҳон уруши даврида фашистлар томонидан оккупация қилинган. 1945 йилдан – Югославия Халқ Федератив Республикаси таркибида. 1991 йилнинг 15 октябрида Босния-Герцеговина мустақиллик декларациясини эълон қилди. Шу даврдан серблар, хорватлар ва босниялик мусулмонлар ўртасида фуқаролар уруши авж олди. 1992 йилда давлатга БМТ кўшинлари киритилди. 1995 йили Парижда можарони тинч йўл билан ҳал этиш тўғрисида Париж битими имзоланди.

БОТСВАНА

Расмий номи – Ботсвана Республикаси. Пойтахти – Габороне. Ҳудуди – 600 400 км². Аҳолиси – 2 053 200 киши (2012). Давлат тили – инглиз, сетсвана ёки тсвана. Сигинувчилар мажусийлик (50%) ва христиан динига (50%) эътиқод қилади. Пул бирлиги – пула.

Географик жойлашуви ва табиати. Африканинг жанубида жойлашган. Шимол ва ғарбда – Намибия (1360 км), шимоли-шарқида – Замбия ва Зимбабве (813 км), жануб ва жануби-шарқида – Жанубий Африка Республикаси (1840 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 4013 км. Ботсвана текисликдаги мамлакат бўлиб, жануби-ғарбий қисмини Калахари чўли эгаллаган. Энг юқори нуктаси Цодило тепаликларида (1489 м) жойлашган.

Иклими – субтропик. Энг катта дарёси – Лимпопо. Қазилма бойликларида олмос, мнс, қумир, темир рудаси, кумуш, табиий газ мавжуд. Флорасини чўл саванналарида ўсадиган ўсимликлар ташкил этади. Хайвонот дунёсида арслон, жирафа, зебра, антилопа, фил, чиябўри, сиртлон, тимсох, туякушларни учратиш мумкин. Илонлар ва калтакесаклар ҳам кўплаб учрайди.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Давлат ва ҳукумат бошлиги – президент. Қонун чиқарувчи олий ҳокимият органи – Миллий ассамблея (парламент). Ботсвана 10 та вилоятга бўлиingan. Аҳолисининг катта қисми Лимпопо дарёси оқими бўйлаб қўзилган тор водийда

яшайди. 100 мингга яқин киши қўчманчи ҳаёт кечиради. Сиёсий партиялари: Ботсвана демократик партияси, Либерал партия, Халқ партияси, Ботсвана миллий fronti.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Ботсвана тоғ-кон саноати ривожланаётган аграр мамлакат. Олмос, никель, марганец, мис рудалари казиб олинади. Чорвачилик яхши ривожланган. Кишлоқ хўжалигида жўхори, маккажўхори ва бошқа маданий ўсимликлар етиштирилади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 17 641 млн (аҳоли жон бошига – 9398) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Лесото, Намибия, ЖАР, Свазиленд, Буюк Британия, АҚШ ва бошқа Европа мамлакатлари.

Тарихи. Ботсвана халқи XVII аср ўрталарида шаклланган деб ҳисобланади. XIX аср ўрталарида Ботсвана туб аҳолиси бушменларни бўйсундириб, уларга тегишли бўлган ҳудудларни эгаллаган. 1820–1870 йилларда Ботсванада қабилаларо можаролар бўлиб турди. 1876 йилда қabila бошлиғи Кхама ва бошқа қabila бошликлари Жанубий Африкадаги Буюк Британия комиссарига ўз халқларини Британия ҳомийлигига олишни сўраб мурожаат қилишди. 1895 йилда шу ҳудуднинг жанубий қисми Кап мустамлакасига қўшилган бир вақтда, шимолий ҳудудлар инглиз протекторати макomini сақлаб қолди. 1966 йилгача мамлакат Бечуаналенд номи билан инглиз протекторати эди. 1966 йилнинг 30 сентябрида мамлакат мустақилликка эришиб, номланишини ҳам ўзгартирди ва Ботсвана деб атала бошлади. Ботсвана Африка китъасининг жанубий қисмида биринчи бўлиб мустақилликка эришган давлат.

БРАЗИЛИЯ

Расмий номи – Бразилия Федератив Республикаси. Пойтахти – Бразилиа. Ҳудуди – 8 511 965 км². Аҳолиси – 201 016 000 киши (2013). Давлат тили – португал. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – реал.

Географик жойлашуви ва табиати. Жанубий Американинг шарқий ва марказий қисмида жойлашган, китъанинг деярли ярмини эгаллаган энг йирик давлатдир. Шимолда – Венесуэла (2200 км), Гайана (1606 км), Суринам (593 км), Француз Гвианаси (730 км), шимоли-ғарбда – Колумбия (1644 км), ғарбда – Перу (2995 км), Боливия (3423 км), Парагвай (1365 км), Аргентина (1261 км), жанубда – Уругвай (1068 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 16 885 км. Шимолий ва шарқий қирғоқлари Атлантика океани билан туташган. Мамлакат рельефини Бразил текис тоғликлари, жанубий баландлик қисмини чўқмалар, сертепа текисликлар, дарё водийлари ва шимолий Амазония водийси эгаллаган. Амазонка дарё ҳавзаси Бразилия майдонининг 1/3

қисмидан ортикроғини эгаллаган бўлиб, дунёдаги чучук сув захираларининг 1/5 қисмини ташкил этади. Мамлакат шимолида Гвиан текистоғликлари жойлашган. Бразилиянинг энг юқори нуқтаси ҳам айнан шу ерда бўлиб, бу – Пико-де-Неблина (3014 м).

Иклими – Бразилия турли иқлим зоналарда жойлашган. Ғарбда – экваториал, шарқ ва марказда – субэкваториал, шарқда – тропик, жанубда – субтропик. Асосий дарёлари: Амазонка, Парана, Сан-Франсиско, Уругвай, Парагвай. Табиий бойликлардан темир рудаси, кўргошин, алюминий, уран, марганец, нефть, кўмир, табиий газ ва ёғоч захиралари мавжуд. Ўсимлик дунёси ҳам жуда бой бўлиб, 4000 турдан зиёд дарахтлар ўсади. Ҳайвонлардан – маймунлар, ягуар, пума, тулки, чумолихўрларни учратиш мумкин. Илонлардан – анаконда, боа бўгма илони, бушмастер (захарли илон)лар мавжуд. Дарёларида хавфли ҳисобланган пиранья ва кайманлар бор.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – федератив республика. Давлат ва ҳукумат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи ҳокимиятнинг палаталари Федерал сенат ва Депутатлар палатасидан ташкил топган Миллий конгресс амалга оширади. Бразилия 26 та штат ва 1 та пойтахт федерал округига бўлинган республикадир. Сиёсий партиялари: Бразилия тараккиёт партияси, Бразилия трабальист партияси, Бразилия демократик ҳаракат партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Бразилия бозор иқтисоди муносабатларининг юқори ривожланиш даражасига эга бўлган индустриал-аграр мамлакат. Саноатининг ривожланган соҳалари куйидагилардан иборат: машинасозлик (автомобилсозлик ва самолётсозлик), электроника, металлургия, кимё, ёғочни қайта ишлаш, тўқимачилик; қаҳва, шакарқамиш, цитруслар, соя, какао, шоли, маниока ўстирилади ва ишлов берилади. Чорвачилик ривожланган. Қорамол, чўчка, қўй, йилки боқилади, паррандачилик яхши ривожланган. Бразилия кишлоқ ҳўжалик маҳсулотлари экспорти бўйича дунёда учинчи ўринда туради. 2012 йилда ЯИМ миқдори 2395968 млн (аҳоли жон бошига – 12079) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Лотин Америкаси мамлакатлари, АҚШ, ЕИ ва Осиё мамлакатлари.

Автомобиль, темир йўл транспорти ва дарё кема катновлари мамлакат иқтисодида муҳим ўрин тутди. Асосий портлари: Форталеза, Сальвадор, Рио-де-Жанейро, Порту-Алегри, Парамарибо.

Тарихи. Қадимда Бразилия ҳудудида ҳинду кабилаларидан тупи-гуаранлар, кариблар, араваклар, пано, гелар истиқомат қилинган. Португаллар томонидан Бразилия ҳудуди кашф қилингандан сўнг, Португалия уни мустамлакага айлантирди. Маҳаллий аҳоли шакарқамиш плантацияларида ишлатилган. Африкадан олиб келинган негрлар ҳам кулларга айлантирилган. XIX аср бошларида Наполеон урушлари даврида Португалия қироли Жоао VI Бразилияга қочиб келиб, бу ерда португал империясига асос солди. 1821 йилда қирол ватанига қайтди,

Бразилияда эса унинг ўрнига ўгли Педро I қолиб, мамлакатни идора қилишни бошлади. Тез орада Бразилия мустақил давлат деб эълон қилинди. 1888 йили мамлакатда қуллик бекор қилинди, 1891 йилда эса Бразилия Қўшма Штатлари номини олган федератив республика ташкил топганлиги эълон қилинди. 1930 йили ҳокимиятни харбий хунта эгаллади. Бир қатор харбий тўнтаришлардан сўнг, 1985 йилда ҳокимият тепасига фуқаролик ҳукумати келди ва мамлакат демократик ривожланиш йўлига ўтди.

БРУНЕЙ

Раслий номи – Бруней-Доруссалом. Пойтахти – Бандар-Сери-Бегаван. Ҳудуди – 5765 км². Аҳолиси – 412 900 киши (2012). Давлат тили – малай. Давлат дини – ислом. Пул бирлиги – бруней доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Жануби-Шарқий Осиёдаги Калимантан оролининг шимолида жойлашган давлат. Шимолий соҳиллари Жанубий Хитой денгизи билан туташган. Мамлакатни иккига бўлиб турадиган Саравак (Малайзия) штати (381 км) билан чегарадош. Мамлакат ҳудуди шимол ва жанубда тепаликлар билан ўралган соҳилбўйи пасттекисликларидан иборат.

Иқлими – муссон экваториал. Қазилма бойликлардан нефть ва табиий газ конлари мавжуд. Мамлакат ҳудудининг 75%ини тропик ўрмонлар эгаллаган. Ҳайвонот дунёсида маймун, кийик, тўнғиз, тропик қалақларни учратиш мумкин.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялар. Давлат тузилиши – конституциявий монархия (султонлик). Буюк Британия бошчилигидаги Ҳамдўстлик аъзоси. Давлат бошлиғи – султон. Султон ҳузурида бир неча маслаҳат органлари бор. Сиёсий партиялар таъкиланган.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мамлакат иқтисоди ривожланган бўлиб, унинг асосини нефть қазиб олиш, суюлтирилган газ ишлаб чиқариш ва нефтни қайта ишлаш ташкил этади. Шоли, сага пальмаси каби маданий ўсимликлар ўстирилади. Чорвачилик ривожланган. Дарёларда кема қатновлари йўлга қўйилган. 2012 йилда ЯНМ миқдори 16852 млн (аҳоли жон бошига – 41 703) долларни ташкил этган. Савдо ҳамкорлари: ЕИ мамлакатлари, Жанубий Корея, Япония, Сингапур, АҚШ, Малайзия, Тайланд.

Тарихи. Султонликка XV асрда асос солинган. Унинг таркибига бутун Борнео ороли ҳамда унинг атрофидаги майда ороллар кирган. 1888 йилда Бруней инглиз протекторатига айланди. 1959 йилнинг янги конституцияси Буюк Британияни Бруней мудофааси ва ташқи алоқалар учун жавобгар бўлишга мажбур қиларди. 1984 йили мустақиллик эълон қилинди. 1991 йилда Бруней қўшилмаслик ҳаракати аъзоси бўлди.

БУРКИНА-ФАСО

*Расмий номи – Буркина-Фасо Республикаси. Пойтахти – Уагадугу. Ҳудуди – 274 122 км². Аҳолиси – 17 481 900 киши (2012). Давлат тили – француз. Сиги-
нувчилар ислом динига (50%), мажусийликка (40%) ва христиан динининг като-
лик мазҳабига (10%) эътиқод қилади. Пул бирлиги – африка франки.*

Географик жойлашуви ва табиати. Ғарбий Африка давлати. Шимол ва ғарбда – Мали (1000 км), шарқда – Нигер (628 км), жанубда – Бенин (306 км), Того (126 км), Гана (549 км), Кот-д'Ивуар (584 км) билан чегарадош. Чегара-сининг умумий узунлиги – 3193 км. Буркина-Фасо ҳудудининг катта қисмини кенг яситоғлик эгаллаган. Бобо-Диуласодан ғарбда кум-тошли яситоғ кад кўтарган. Шу ерда Буркина-Фасонинг йирик дарёлари – Кора, Ок ва Кизил Воль-та жойлашган. Кора Вольтадан бошқа дарёларнинг барчаси кема катнови учун яроқсиздир. Иқлими уч асосий фасллар мавжудлиги билан характерланади: салқин-қуруқ (ноябрдан мартгача), иссиқ-қуруқ (мартдан майгача), иссиқ-нам (йилнинг қолган қисмида). Мамлакат ҳудудининг ўсимлик дунёсига саванналар ҳосдир. Баъзи жойларда акация ва бутазорлар устунлик қилувчи ўрмонлар учраб туради. Ўрмонлар мамлакат майдонининг 9%ини эгаллаган. Ҳайвонот дунёси бой бўлиб, бу ерда фил, антилопа, маймун ва тимсоҳларни учратиш мумкин. Зарарли ҳашаротлар ҳам кўплаб учрайди: цеце пашшаси, безгак чивинлари, тер-мит ва чигирткалар.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Давлат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи ҳокимият – Миллий ассамблея. Буркина-Фасо 45 та вилоят (провинция)га бўлинган. Буркина-Фасо доимий эмиграция мамлакати. 700 мингдан ошди киши кўчманчи ҳаёт кечиради. Сиёсий партиялари: Демократия ва федерация учун альянс, Африка демократик бир-лашмаси партияси, Демократия ва тараққиёт конгресси партияси, Социал-де-мократик партия.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Буркина-Фасо – аграр мамла-кат. Марганец, симоб, олтин, фосфатлар, никель, мармар казиб олинади, ёғоч ишлаб чиқарилади. Тўқимачилик, тери-пойабзал, гўшт тайёрлаш, ёғ-мой, пах-та тозалаш корхоналари мавжуд. Дарёларида балиқ овлash кенг йўлга қўйилган. Ер ёнғоқ, шакарқамиш, пахта етиштирилади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 10 273 млн (аҳоли жон бошига – 603) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Франция, Кот-д'Ивуар, Италия, Тайланд, Тайвань, Нигер, Нигерия.

Тарихи. XI асрда келгинди қабиалар Юқори Вольта текисликларига бос-тириб киришади. Аста-секинлик билан улар кучли сиёсий уюшмага эга бўлган марказий ва шарқий текисликдаги деҳқончилик қабиаларини бўйсундирдилар. Аммо ғарбий туманлардаги замонавий бобо, лобе ва грусиларнинг аждодлари босқинчиларга қаршилик кўрсата олдилар. Вакт ўтиб келгиндилар маҳаллий

аҳоли билан аралашиб кетиб, уларнинг дини ва тилини қабул қилишди. Кейинчалик босқинчиларнинг авлодлари Моси, Ятенга, Уагадугу, Тенкодога ва Фадан-Гурма давлатларининг ҳукмрон доирасини ташкил этди. XIV–XVI асрларда Ятенга давлатининг қурулли кучлари Мали ва Сонгай давлатлари ҳудудининг бир қисмини ишғол қилди. XVI асрда мосилар уларни бўйсундириш ва мажбуран исломлаштиришга интиланган сонгайликлар ҳужумларини қайтарди. 1895 йилда Ятенга давлати устидан назорат ўрнатилганидан сўнг, француз қўшинлари моронаба қўшинларини тор-мор қилиб, уларнинг мулкларини босиб олди. 1897 йилда Фада-Гурма кируллиги ҳукмдори француз протекторатига ўтди. Шу даврнинг ўзида французлар гуси, бобо, лобе халқларига тегишли ерларни ишғол қилди. Шунга қарамай, 1903 йилгача лобелар мустамлакачиларга қарши тинимсиз кураш олиб борди. 1904–1919 йилларда Юқори Вольта француз колонияси бўлган Юқори Сенегал-Нигер таркибида, 1919 йилдан эса алоҳида колонияга ажратиб юборилди. 1932 йилда жаҳон иқтисодий инқироzi шаронтида колониялар бошқарувига ажратилаётган харажатларни қискартириш мақсадида Франция Юқори Вольта ҳудудларини ўзининг қўшни колониал мулклари ўртасида бўлиб юборди. 1960 йилнинг 5 августида мамлакат мустақиллиги эълон қилиниб, унинг президенти М. Ямеого бўлди. 1966 йилда ҳарбий тўнтариш даврида М. Ямеого ҳокимиятдан четлаштирилди. 1970 йилда янги конституция қабул қилинди. 1974 йилда президент Ламизана ҳокимиятни ўзлаштириб, ўзини ўзи бош вазир лавозимига тайинлади. Шу йил охиридаги Мали билан кечган чегара можароси қурулли тўқнашувларга олиб келди ва 1975 йилда икки тарафнинг тинчлик келишувини имзолаш билан барҳам топди. 1980 йилда полковник Сае Зербо Ламизанани ҳокимият тепасидан четлаштириб, ҳарбий Кенгаш бошлиғи сифатида бутун давлат ҳокимиятини ўз зиммасига олди. 1982 йилда Зербо ҳарбий тўнтариш натижасида ағдарилди ва майор Уэдраого бошчилигида Миллатни қутқариш кенгаши ташкил этилди. 1983 йил 4 августда ҳокимият тепасига Т. Санкара бошчилигидаги Миллий инқилоб кенгаши келди. 1987 йил 15 октябрда ҳарбий тўнтариш оқибатида Санкара ағдарилди ва Б. Компаоре президент бўлди. Янги конституция 1991 йилнинг 11 июнидан кучга кирди. 1997 йилда Компаоренинг кўрсатмасига кўра конституцияга ўзгартириш киритилиб, президентни қайта сайлашга нисбатан қўйилган конституциявий чекланиш олиб ташланди.

БУРУНДИ

Расмий номи – Бурунди Республикаси. Пойтахти – Бужумбурра. Ҳудуди – 27834 км². Аҳолиси – 8749380 киши (2012). Давлат тили – рунди ва француз. Сигинувчилар христиан динининг католик (62%) ва протестант (5%) маъзабларига, ислом (10%) ҳамда мажусийликка (23%) эътиқод қилади. Пул бирлиги – бурунди франки.

Географик жойлашуви ва табиати. Марказий Африкада жойлашган давлат. Шимолда – Руанда (290 км), шарк ва жанубда – Танзания (451 км), ғарбда – Конго Демократик Республикаси (233 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 974 км. Ғарбий чегарасининг бир қисми Танганьика кўли бўйлаб ўтган. Мамлакат ҳудудининг катта қисми асосан сланец ва кумтошдан иборат бўлган ясситогликлар эгаллаган. Энг юқори нуктаси – Хеха тоғи (2670 м). Бурунди денгизда чиқиш йўлларига эга эмас.

Иклими – субэкваториал. Табиати ўзига хос бўлиб, ясситоглик ҳудудларида акация ва пальмалар учрайдиган саванналар ҳукмрон. Баъзи жойларда парк ўрмонлар учрайди. Ҳайвонот дунёси бой бўлиб, бу ерда фил, тимсоҳ, копон, бегемот, ёввойи чўчка каби ҳайвонларни учратиш мумкин. Қушлар ҳам кўп. Қазилма бойликларидан уран, никель, мис, кобальт, ванадий, торф мавжуд.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Давлат бошлиғи – президент. Ҳукумат бошлиғи – бош вазир. Бурунди 15 та вилоятга бўлинган. Сиёсий партиялари: Бирлик ва миллий тараққиёт партияси, Бурундида демократия учун фронт.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Бурунди – аграр мамлакат. Ёғочни қайта ишлаш, тўқимачилик, цемент ишлаб чиқариш, қишлоқ ҳўжалиги қомашёсини қайта ишлаш корхоналари фаолият кўрсатмоқда. Балиқчилик, қорвачилик, ривожланган. Кахва, чой, пахта етиштирилади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 2530 млн (аҳоли жон бошига – 282) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Бельгия, Франция, Германия, Танзания, Япония, АҚШ.

Тарихи. Тва пигмейлари Бурундининг туб аҳолиси ҳисобланади. Тваларнинг катта қисми билан ассимиляциялашган хутулар XIV асрда пайдо бўлган. XV асрда тутсилар кириб келганидан сўнг Руандадаги каби бу ерда ҳам қироллик ташкил этилди. XIX асрнинг 80-йилларида Бурунди (бу даврда Урунди) Руанда билан бирга немислар томонидан ишғол қилиниб, Герман Шаркий Африкаси таркибига қўшилди. Биринчи жаҳон урушидан сўнг Бельгияга Руанда-Урунди ҳудудларини бошқарув мандати топширилди. 1962 йилнинг 1 июлида Бурунди конституцион монархия сифатида мустақилликка эришди. 1966 йилги ҳарбий тўнтаришдан сўнг мамлакат республика деб эълон қилинди. 1990 йилларда давлатда хуту ва тутсилар ўртасида ҳарбий тўқнашулар бошланди. 1996 йил 25 июлдаги давлат тўнтариши оқибатида 1992 йилги конституциянинг амал қилиши ва Миллат мажлиси ҳамда партияларнинг фаолияти тўхтатиб қўйилган. Сентябрь ойида Миллат мажлиси ва партияларнинг фаолияти қайта тикланди. 1998 йили Миллат мажлиси ўрнига Ўттиш даври миллат мажлиси тузилди. Мамлакатда бир неча йил давом этган фуқаролар уруши ва этник гуруҳлар ўртасидаги можаролар чет давлатлар аралашуви нағижасида барҳам топди.

БУТАН

Расмий номи – Бутан Подшолиги. Пойтахти – Тхимпху. Худуди – 47 000 км.² Аҳолиси – 2 461 267 киши (2009). Давлат тили – бхотия (дзонг-ке). Давлат дини – махаян буддавийлигининг ламаистик шакли. Пул бирлиги – нгултрум.

Географик жойлашуви ва табиати. Марказий Осиё жануби, Ҳималай тоғларининг шарқда жойлашган давлат. Шарқ, жануб ва жануби-ғарбда – Ҳиндистон (605 км), шимол ва шимоли-ғарбда – Хитой (Тибет) (470 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 1075 км. Тоғли мамлакат. Шарқий Ҳималайнинг жанубий қисмини эгаллаган. Энг баланд тоғи – Жомолхари (7314 м).

Иклими – тропик. Дарёлари Брахмапутра ҳавзасига тегишлидир. Мамлакат кальций карбити, гипс захираларига эга. Графит, мис, кўрғошин, тошқумир, вольфрам қазиб олинади. Ҳайдаладиган ерлар мамлакат майдонининг 2,8%ини ташкил этади. Тоғ чўққилари қор билан қопланган. Брахмапутра ирмоқлари водийсида бананлар ўсади. Ҳайвонот дунёсида маймун, йўлбарс, ҳималай айғи, кийик, фил каби ҳайвонларни учратиш мумкин.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конституциявий монархия. Давлат 8 та вилоятга бўлинган. Давлат бошлиғи – подшо. Ҳукумат бошлиғи – Министрлар кенгаши раиси. Подшо ҳузурида 9 маслаҳатчидан иборат кенгаш бор. Сиёсий партиялар расман мавжуд эмас.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисоди натурал ҳўжалик ва феодад муносабатлари устун бўлган аграр мамлакат. Тоғлардаги экин майдонларида манго, бошоқлилар, цитрус ўсимликлари, ананас етиштирилади. Ҳунармандчилик ривожланган бўлиб, устахоналарда жанговар қуроллар, гилам, мато тўқувчилиғи, ёғочга ишлов бериш амалга оширилади. Тоғ-қон ва қишлоқ ҳўжалиғи маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналари фаолият юритмоқда. 2012 йилда ЯИМ миқдори 1701 млн (аҳоли жон бошига – 2954) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Ҳиндистон, Яқин Шарқ мамлакатлари, Европа мамлакатлари, Сингапур.

Тарихи. Замонавий Бутан ҳудуди м. а. VIII асрда Ҳиндистон ҳукмронлиғи остига ўтди. XVI асрда Бутан Тибет ҳукмдорларига бўйсунди. 1774 йилда замонавий Бутан ҳудудида яшаган халқлар Хитой ҳукмронлиғи остида қолди. XIX асрда инглизлар бостириб кирди. 1907 йилда Тонгси ҳукмдори Угиен Вангчук монарх деб эълон қилинди ва ўз сулоласига асос солди. 1949 йилда Бутан Ҳиндистондан мустақиллик олди. 1954 йилда ўз парламентини ташкил этди. 1998 йилда қирол ўз ваколатларининг бир қисмдан Миллий Ассамблея фойдасига воз кечди. 2002 йили Бутанда биринчи маротаба миллий телевидение жорий қилинди, бунга қадар телевидение тақикланган эди.

БУЮК БРИТАНИЯ

Расмий номи – Буюк Британия ва Шимолий Ирландия Қушма Қироллиги. Пойтахти – Лондон. Худуди – 244 100 км² (Шотланд ороллари билан бирга). Аҳолиси – 62 989 500 киши (2012). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг протестант мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – фунт стерлинг.

Географик жойлашуви ва табиати. Европанинг шимоли-ғарбида, Британ оролларида жойлашган давлат. Буюк Британия оролларида Англия, Шотландия ва Уэльс жойлашган. Шимолий Ирландия Ирландия оролининг шимолий қисмида жойлашган. Шимолда Ирландия (360 км) билан чегарадош, ғарбда – Атлантика океани, шарқда – Шимолий денгиз, жануби-шарқда – Буюк Британияни Европада ажратиб турадиган Ла-Манш бўғози билан туташиб кетган. Англия ҳудудида Пеннин тоғлари (энг юқори нуктаси Скейфел-Пайк – 978 м) жойлашган. Пеннин тоғларидан жанубда ва Уэльсдан шарқда Марказий ва Жанубий Англиянинг катта қисмини эгаллаган кенг текислик жойлашган. Минтаканинг чекка жанубида Дортмур тепаликлари (денгиз сатҳидан 610 м баланд) бор. Грампиал тоғларида мамлакатнинг энг баланд чўққиси – Бен-Невис (1343 м) жойлашган. Асосий дарёлари: Темза, Северн, Тайн, Мерс. Шимолий Ирландиянинг катта қисмини текисликлар эгаллаган бўлиб, марказида Британ оролларидаги энг йирик қўл – Лох-Нн (майdonи – 390 км²) жойлашган. Шимолий Ирландиянинг энг баланд нуктаси Мури тоғларидаги Слив-Донорд (852 м) чўққисидир. Шимолий Ирландиянинг энг йирик дарёлари: Фойл, Юқори Бон ва Куйи Бон. Шотландия ҳудудлари асосан тоғлардан иборат, бироқ уни ўз навбатида уч қисмга бўлиш мумкин: шимолда – Хейландс, марказда – Сентрал Лоупендс ва жанубда – Сазен Аллендс. Шотландиянинг асосий дарёлари: Клойд, Тей, Форс, Твид, Ди ва Спей. Кўп сонли қўллар орасида Лох-Несс, Лох-Тей ва Лох-Кэтринлар алоҳида ажралиб туради. Уэльс ҳам Шотландия каби тоғли ҳудуд, бироқ тоғлар бу ерда унчалик баланд эмас. Асосий тоғ тизмаси Уэльс марказидаги Кембри тоғларидир. Уэльснинг йирик дарёлари: Ди, Уск, Тейфи. Энг йирик қўли – Бала.

Иклими – юмшоқ ва нам. Фойдали қазилмалардан Шимолий денгиздан қазиб олинадиган нефть ва газ, шунингдек, кўмир ва оҳақтош конларига эга. Буюк Британиянинг 77% ерлари дехқончилик учун яроқлидир. Англия фаунаси унчалик бой эмас, ўрмонлар факат 4% ҳудудини эгаллаган. Ҳайвонот дунёсида кийик, тулки, қуён ва бўрилар кўплаб учрайди. Қушлардан қалқик, кабутар, қарға ва бошқа паррандалар кўп тарқалган. Қўллар ва дарёларда турли балиқлар кўп.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конституциявий монархия. Давлат бошлиғи – қирол (қиролича). Монарх қонуни лойиҳаларини тасдиқлайди, титул ва унвонлар беради, бироқ амалда факат рамзий ҳокимиятга

эга. Олий қонун чиқарувчи органи – Жамоа палатаси (630 депутат) ва Лордлар палатаси (1000 та зодагонлар ва пэрлар)дан иборат парламент. Олий ижроия органи – бош вазир бошчилигидаги Министрлар кабинети. Буюк Британия маъмурий жихатдан 4 та маъмурий-сиёсий қисм (тарихий провинциялар) дан: Англия (39 графлик, 6 метрополия графлиги ва Катта Лондон), Уэльс (8 графлик), Шотландия (9 район ва 3 орол ҳудудлар), Шимолий Ирландия (26 округ)лардан ташкил топган. Мэн ва Норманд ороллари устидан алоҳида назорат ўрнатилган. Буюк Британияга қарам ҳудудлар: Англия, Бермуда ороллари, Ҳинд океанидаги британ ҳудудлари, Британ Виргин ороллари, Кайман ороллари, Фолкленд ороллари, Гибралтар, Жерси, Гернси, Мэл ороли, Монтсеррат, Питкерка ороллари, Муқаддас Елена ороли, Жанубий Жоржия ва Жанубий Сандвич ороллари, Теркс ва Кайкос ороллари. Қарам ҳудудлар ҳозиргача Буюк Британиянинг денгизорти мулклари деб номланиб, тўлиқ мустақил давлат ҳисобланмайди. Шунга қарамасдан улар Ўз-Ўзини идора қилиш ҳуқуқига эга бўлиб, Ўз қонунчилик органларига эгадирлар. Асосий сиёсий партиялари: Консерваторлар партияси, Лейбористлар партияси, Либерал демократлар партияси, Шотланд миллий партияси, Уэльс миллатчи партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Буюк Британия иқтисоди ривожланган давлат бўлиб, жаҳондаги саккизта ривожланган давлатлар қаторига қиради. Мамлакат саноатида қазиб олиш соҳалари алоҳида аҳамият касб этади. Ўз ҳудудидаги шахталарнинг ёпилиши ва қўмир қазиб олишнинг қисқариши билан бир вақтда Шимолий денгиздан нефть ва газ қазиб олиш кўпайтирилмоқда. Саноатнинг бошқа тармоқларидан – транспорт машинасозлиги (автомобилсозлик, кемасозлик), аэрокосмик саноат (АҚШ ва Франциядан кейин учинчи ўринда)да оддий ва ҳарбий самолётлар, вертолётлар ва авиадвигателлар ишлаб чиқарилади, озиқ-овқат саноати (машҳур шотланд вискиси, жун ва сут ишлаб чиқарилади), умумий машинасозлик (қишлоқ хўжалиги техникаси, станоклар, тўқимачилик асбоб-ускуналари), электроника ва электротехника (компьютерлар, дастурлаштириш, процессорлар, суперкомпьютерлар, телекоммуникация воситалари, тиббиёт анжомлари, маиший техника), қимё саноати (дори ишлаб чиқариш – жаҳонда 4-ўринда, агрохимия, парфюмерия, янги материаллар ва биотехнология), металл ишлаб чиқариш, целлюлоза-қоғоз саноат соҳалари юксак тараққий этган. Замонавий саноатнинг тараққиёти юксак технологияларнинг тараққий этганлиги билан белгиланади. Буюк Британия илмий-техникавий потенциал даражаси бўйича Европада энг юқори ўринни эгаллайди. Нобель мукофоти эгалари сони бўйича АҚШдан кейин 2-ўринни эгаллайди. Буюк Британия меҳнат захираларининг 12% молия секторига банд. Лондон жаҳон молия маркази – сайёрамизнинг молия пойтахти ҳисобланади. Шунингдек, Манчестер, Кардифф, Ливерпуль, Эдинбург шаҳарлари ҳам йirik молиявий марказлардир. Аҳамияти бўйича 2-ўринда турадиган соҳа – туризм. Бу соҳада меҳнатта

лаёқатли аҳолининг 7% банд бўлиб, йилига 8 млрд доллардан ошик даромад келтирилади. Лондон дунёнинг йирик туристик маркази ҳисобланади. Буюк Британиянинг кишлоқ хўжалиги озик-овкат маҳсулотлари билан ўз эҳтиёжларининг факат ярминигина қоплайди. Асосий кишлоқ хўжалиги экинлари: бугдой, тарик, қандлавлаги, арпа. Мамлакат чорвачилик соҳасига XXI аср бошларида тарқалган эпидемия сезиларли даражада зарар етказди. Экспорти: саноат маҳсулотлари, ёқилги, кимё саноати маҳсулотлари, озик-овкат. Импорти: саноат маҳсулотлари, озик-овкат. 2012 йилда ЯИМ микдори 2440505 млн (аҳоли жон бошига – 38 589) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: ЕИ мамлакатлари, АҚШ.

Буюк Британия илгир мамлакатлар қатори ривожланган транспорт инфраструктурасига эга. Ла-Манш бўғози остидан ўтган туннелнинг очилиши мамлакатнинг материк билан алоқасини янада яхшилади. Асосий портлари: Абердин, Белфаст, Бристоль, Кардифф, Дувр, Глазго, Ливерпуль, Лондон, Манчестер, Плимут, Саутһемптон.

Тарихи. М. а. VIII асрдаёқ оролларга кельт-бриттлар келиб жойлашган эдилар. 43 йилда Британия Рим империяси таркибига кирди. VI асрда бир нечта мустакил феодал киролик ва графликлар ташкил топди. Бриттларнинг бир қисми Франциянинг шимолига келиб жойлашди. VIII асрда норманнлар тез-тез мамлакат қирғоқларига ҳужум қилиб турдилар. Улар оролнинг шимоли-шарқий қисмини эгаллаб олишга муваффақ бўлишди. IX асрда киролик Эгберт қатта ҳудудларни бир давлатга бирлаштирди ва бу давлат «Англия» деб атала бошлади. 1066 йили Буюк Британиядаги майда кироликлар норманн саркардаси Вильгельм томонидан босиб олиниб, ягона давлатга бирлаштирилди. 1265 йили дастлабки инглиз парламенти тузилди. 1338 йили Англия Францияга қарши Юз йиллик урушга кирди. Бу уруш 1453 йилгача давом этди. Уруш тугаши билан Англия тахти учун урушлар («Ок ва Қизил гуллар уруши») бошланиб, 1485 йили тюдорлар сулоласининг ғалабаси билан якунланди. 1588 йили «Енгилмас Армада»нинг (испан флоти) яқсон қилиниши Англияни денгизда асосий ҳукмрон давлатлар қаторига олиб чиқди. XVII аср бошларида Англия ўзининг Янги дунёдаги мустамлакаларига эга бўлди. 1603 йили шотланд кироли Яков VI Яков I номини олиб инглиз тахтига ўтириши билан амалда Шотландия ва Англия битта давлатга бирлашди. Бироқ Буюк Британия киролиги 1707 йили бирлашиш тўғрисидаги ҳужжат имзолангандан кейингина эълон қилинди. Шу пайтдан бошлаб Лондон ягона давлат пойтахтига айланди. 1642–1649 йилларда стюартлар билан парламент ўртасидаги тортишувлар қонли фуқаролар урушининг бошланишига олиб келди. Натижада Оливер Кромвель бошчилигида республика эълон қилинди. Монархия тез орада қайта тикланди, бироқ кироликнинг ҳуқуқлари сезиларли даражада қайта камайиб, амалда ҳокимият парламент қўлига ўтди. 1651 йили Ирландия, 1652 йили эса Шотландия босиб олинди. Британ колониал империяси асосан XVIII асрда шаклланди. XVIII аср охирларида Буюк Британия Америкадаги 13 та мус-

тамлакасида ажралди, бироқ Канада ва Ҳиндистонда мустақамланиб олди. 1805 йили Трафальгар яқинида адмирал Нельсон томонидан испан-француз флотининг яксон қилиниши билан Буюк Британия «денгиз ҳукмрони»га айланди. 1793–1815 йилларда Англия Францияга қарши урушларда иштирок этди. 1815 йили инглиз саркардаси герцог Веллингтон прусс қўшинлари билан бирга Ватерлоо яқинидаги жангда Наполеон устидан йирик ғалабага эришди. Шундан сўнг мамлакатда қарийб юз йил давомида тинчлик ҳукм сурди. Айниқса, киролича Викториа (1837–1901) даврида Буюк Британия мулклари жуда кенгайди. Англия Антанта таркибида Биринчи жаҳон урушида фаол иштирок этди. Уруш натижасида мамлакат Африка ва Осиёдаги немис колонияларининг бир қисмини қўлга киритди. 1931 йили Британ Миллатлар Ҳамдўстлиги тузилди. 1939–1945 йилларда Англия Иккинчи жаҳон урушида қатнашди. 1947 йили Ҳиндистон ва Покистонга мустақиллик берди, 1949 йили эса мамлакат НАТОга аъзо бўлди. 1982 йили Фолкленд ороллари учун Англия Аргентина билан ҳарбий тўқнашувга борди. Қисқа давом этган жанговар ҳаракатлардан сўнг инглизлар бу ҳудудлар устидан ўз назоратини ўрнатди. 1979–1990 йилларда консерваторлар ҳукумати Маргарет Тэтчер бошчилигида иқтисодий ислохотлар ўтказди.

ВАНУАТУ

Расмий номи – Вануату Республикаси. Пойтахти – Порт-Вила. Ҳудуди – 12 190 км². Аҳолиси – 251 700 киши (2012). Давлат тили – бислама, инглиз ва француз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг протестант (58%) ва католик (15%) мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – вату.

Географик жойлашуви ва табиати. Тинч океанининг жануби-ғарбий қисмидаги Янги Гибрид оролларида жойлашган Океания давлати. Вануату 80 дан ортиқ оролни камраб олган бўлиб, улардан йириклари – Эспириту-Санто, Малакула, Амбрим, Эфате, Эфраманго. Ороллар сатҳи келиб чиқиши вулконли бўлган тоғлар билан қопланган. Жами 60 дан ортиқ вулкон мавжуд бўлиб, уларнинг баъзилари ҳамон ҳаракатдадир.

Иқлими – нам, тропик. Асосий табиий захиралари: марганец, олтин, қумуш, мис, балик, ёғоч, нефть. Сершамол шарқий сўкмоқлари нам тропик ўрмонлар билан қопланган. Оролларда кемирувчилар, қалтакесаклар, тошбақалар, қуш ва ҳашаротлар мавжуд.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Вануату давлати Буюк Британия раҳбарлигидаги Ҳамдўстлик таркибига кирувчи республика. Давлат бошлиғи – президент, ҳукумат бошлиғи – бош вазир. Мамлакат маъмурий жиҳатдан 6 та провинцияга бўлинган. Пойтахти Эфате оролида жойлашган. Қонун чиқарувчи ҳокимият бир палатали Миллий ассамблеядан иборат. Сиёсий партиялари:

Вануату лейбористлар партияси, Миллий демократик партия, Вануаку партияси, Халқ демократик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мамлакат иқтисодининг асосини қишлоқ хўжалиги ташкил этади. Маданий ўсимликлардан какао, қахва, кокос, банан, ямс, маниок, мевалар, шоколад дарахти ўстирилади. Иқтисоднинг бошқа соҳаларидан балиқчилик ва туризм ҳам ривожланган. Чорвачилик ривожланмоқда. Саноат суғи ривожланган бўлиб, қорхоналар асосан қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлашга, ёғоч ва тўқимачилик маҳсулотларини ишлаб чиқаришга ихтисослашган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 761 млн (аҳоли жон бошига – 3125) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Нидерландия, Япония, Австралия, Янги Зеландия, Янги Каледония. Автомобиль йўллари мавжуд. Асосий порти – Порт-Вила.

Тарихи. Вануату аҳолисининг аجدодлари м. а. 3 минг йилликларда Осиёдан кўчиб келишган. 1774 йилда ороллар португаллар томонидан кашф қилинди ва XVIII асрда машхур инглиз денгизчиси Ж. Кук томонидан ўрганилди. XIX асрда оролларни француз ва инглизлар мустамлакага айлантиришди. 1887 йилда Янги Гибрид оролларини бошқариш учун француз ва инглиз комиссияси ташкил этилади. 1906 йилда ушбу комиссия «кондоминиум» деб атала бошлади. Маҳаллий аҳолининг кўп йиллик озодлик кураши натижасида Вануату 1980 йил 30 июлда мустақил деб эълон қилинди.

ВАТИКАН

Расмий номи – Ватикан. Ҳудуди – 0,44 км². Аҳолиси – 793 киши (2011). Давлат тили – латин ва италян. Давлат дини – христиан динининг католик мазҳаби (100%). Пул бирлиги – евро.

Географик жойлашуви ва табиати. Италия пойтахти Рим шаҳрининг ғарбий қисмида (Монте-Ватикано тепалигида), католик черкови бошлиги Рим Папасининг резиденцияси ҳудудида жойлашган кичик шаҳар-давлат. Чегарасининг умумий узунлиги – 3,2 км.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – чекланмаган теократик монархия. Конституцион ҳужжатлари 1929 йилда қабул қилинган. Давлат бошлиги – Рим папаси. 1996 йил февралда папа Иоанн Павел II томонидан чиқарилган янги конституцияга мувофиқ папа кардиналлар орасидан яшарин овоз бериш орқали овозларнинг 2/3 қисмига эга бўлган тақдирда, кардиналлар хайъати томонидан умрбод сайланади. Олий қонун чиқарувчи, ижрочи ва суд ҳокимияти папа қўлида. Айни вақтда у Рим католик черковининг ҳам бошлиги ҳисобланади. Папа ҳузурида маслаҳат органи – Кардиналлар хайъати черковнинг энг муҳим ишларини муҳокама қилиш ва папани сайлаш учун йиғилиб туради.

Рим Папаси йўқлигида Ватиканга Авлиё Рим черкови камерленги раҳбарлик қилади. Шунингдек, Ватикан ўз ҳукумати – Рим куриясига эга.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Ватикан йирик капитал маблағлари, бир қатор компания ва банкларнинг акциялари, Италия, Испания, Германия ва Лотин Америкаси мамлакатларидаги йирик кўчмас мулкларнинг эгаси ҳисобланади. Ватиканнинг маблағлари 50 млрд доллардан ортиққа баҳоланган. Даромадининг бошқа манбалари – миллий католик черковларининг бадаллари, почта маркалари, тангалар, сувенирлар ишлаб чиқариш ва сотишдан тушадиган маблағлардир. 2006 йилда ЯИМ микдори 810 млн (аҳоли жон бошига – 0,9 млн) долларни ташкил этган. Ватикан дунёнинг турли мамлакатларида 50 дан кўп тилда 1,5 минг номдан зиёд газета ва журналлар нашр эттиради. Дунёнинг кўплаб мамлакатларига ўз радиозширтиришларини таркатади.

Тарихи. Римда Папанинг доимий қароргоҳи жойлашган қаср XIV асрда қурилган. XVIII–XIX асрларда Италияда мустақил теократик давлат сифатида Папа вилояти мавжуд эди. Ватикан ўз номини 1870 йилда Рим папасининг қароргоҳи бўлиб келган сарой номидан олган. 1929 йилда тузилган Латеран битимларига кўра Ватикан Рим Папасининг қароргоҳига айланди. Ватиканга Римда ва унинг ташқарисида ўнлаб бинолар тегишлидир. Ватикан ўз байроғи, валютаси, армияси, радиостанцияси ва газеталарига эга.

ВЕНГРИЯ

Расмий номи – Венгрия Республикаси. Пойтахти – Будапешт. Ҳудуди – 93032 км². Аҳолиси – 9906000 киши (2013). Давлат тили – венгер. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик (68%) ва протестант (25%) мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – форинт.

Географик жойлашуви ва табиати. Марказий Европада, Дунай дарёсининг ўрта оқимида жойлашган давлат. Шимолда – Словакия (677 км), шарқда – Руминия (443 км), шимоли-шарқда – Украина (103 км), жанубда – Сербия (151 км), Хорватия (329 км) ва Словения (102 км), ғарбда – Австрия (366 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 2171 км. Венгрия ҳудуди асосан текисликлардан иборат. Венгр-словак чегараси бўйлаб оқиб келадиган Дунай, кескин жанубга бурилиб, мамлакатни икки қисмга ажратади. Ўрта Дунай текислиги Дунай дарёсидан шарқда жойлашган бўлиб, шимолини Венгриянинг энг юқори нуқтаси – Кекеш чўққиси (1015 м) жойлашган Альп тоғлари эгаллаган. Ғарбда баланд бўлмаган Мешек ва Бакони тоғлари ҳамда Марказий Европадаги энг йирик кўл – Балатон жойлашган.

Иклими – мўтадил, континентал. Асосий дарёлари: Дунай, Тиса. Фойдаланил қазилмалардан боксит, кўмир, табиий газ мавжуд. Баргли ўрмонлар мамла-

кат ҳудудининг 17%ини эгаллаган. Эманзорлар асосан ўрта тоғлик ҳудудларида сақланиб қолган. Ҳайвонот дунёсида тулки, қуён, ёввойи чўчка, қийиклар маъжуд. Қушлардан – лайлак, турна, ёввойи ўрдақларни кўплаб учратиш мумкин.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Венгрия – унитар давлат. Ижро этувчи ҳокимият президентга ва бош вазир бошчилигидаги ҳукуматга тегишлидир. Қонун чиқарувчи ҳокимият бир палатали парламент – Давлат мажлиси томонидан амалга оширилади. Венгрия 19 та вилоятга (медье) бўлинган бўлиб, мамлакат пойтахти Будапешт алоҳида макомга эга. Мамлакатда 50 дан ортиқ сиёсий партия ва уюшмалар рўйхатга олинган бўлиб, улардан энг йириклари – Венгрия ишчи партияси, Венгрия демократик форуми, Христиан-демократик халқ партияси, Эркин демократлар иттифоқи, Венгрия социалистик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Венгрия – индустриал-аграр давлат. Ривожланган саноат соҳалари: машинасозлик (автомобилсозлик, локомотив-кемасозлик), асбоб-ускунасозлик (алоқа воситалари, электроника, тиббиёт анжомлари), қимё, енгил (тўқимачилик, пойабзал) ва озик-овқат саноати. Мамлакатда кўп миқдорда бокситлар қазиб олинади (Европада иккинчи ўринда). Марганец ва темир рудаси қонлари ҳам кўп. Мамлакатда қора ва рангли металлургия қорхоналари ҳам фаолият кўрсатмоқда. Қимё саноати турли хил ўғитлар, пластмасса, синтетик материаллар ва дори-дармонлар ишлаб чиқаради. Тўқимачилик, тикувчилик ва пойабзал саноати ҳам ривожланган. Озик-овқат ишлаб чиқарувчи қорхоналар мамлакат ҳудуди бўйлаб кенг тарқалган. Қишлоқ ҳўжалиги экинлари мамлакат ҳудудининг 75%ини эгаллайди. Бугдой, тарик, маккажўхори, қандлавлари, картошка, қунгабоқар, мевалар етиштирилади. Узумчилик ва боғдорчилик кенг тарқалган. Бу ерда тайёрланадиган «Токай» винолари дунёга машҳур. Чорвачилик йирик шохли қорамоллар ва чўчкаларни боқишга ихтисослашган. Йилкичилик ривожланган. Парранда боқиш муҳим аҳамиятга эга. Кейинги йилларда туризм яхши ривожланмоқда. 2012 йилда ЯИМ миқдори 128 844 млн (аҳоли жон бошига – 12 736) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Германия, Австрия, Италия, Россия, Нидерландия.

Асосий дарё портлари: Будапешт, Дунайварош.

Тарихи. М. а. I аср охирида замонавий Венгрия ҳудуди Паннония провинцияси сифатида Рим империяси таркибига кирди. IV асрдаги Рим империясининг инкирозидан сўнг Паннонияга V–IX асрларда ҳунлар, вестготлар, аварлар бостириб киришган. 1000 йилда Иштван I бошчилигида биринчи Венгр қироллиги ташкил топди. XIII асрда Венгр қироллиги ўзаро урушлар ҳамда мўғул-татар босқинлари (1241) оқибатида заифлашиб қолди. XVI асрда Венгрия ўз мустақиллигини йўқотди. 1526 йили Мохач ёнидаги жангда венгр қўшинлари турклар томонидан тор-мор қилинди. Турклар Буда шахрига бостириб кириб, уни талон-торож қилишди. Мамлакат икки қисмга бўлиниб, ғарбий қисми Габсбурглар, шарқий қисми эса 1541 йилда Усмонийлар империяси ҳукмронлиги

остига тушиб қолди. XVII аср охирида турклар ҳозирги Венгрия худудидан сикиб чиқарилади ва у бутунлай Габсбурглар ҳукмронлигига тушиб қолади. 1867 йилда Австро-Венгрия қироллиги ташкил этилади. 1914 йилда Австро-Венгрия Биринчи жаҳон урушига кирди. Уруш тугаганидан сўнг 1918 йилнинг октябрида мамлакатда инқилоб бошланди, натижада Венгрия мустақил республика деб эълон қилинди. 1919 йилнинг 21 мартида ҳокимият Бела Кун бошчилигидаги Социалистик партия қўлига ўтди. 1919 йилнинг августида румин қўшинлари Пештни босиб олишди. 1920 йилда эса адмирал Хортнинг диктаторлик режими ўрнатилди. 1941 йилда Венгрия Иккинчи жаҳон урушига Германиянинг иттифокчиси сифатида кирди. 1946 йилнинг 1 февралда Венгрия республика деб эълон қилинди. Венгриянинг ҳозирги чегаралари 1947 йилги Париж тинчлик шартномасига кўра ўрнатилган. 1949 йилда мамлакат янги конституция ва янги – Венгрия Халқ Республикаси номига эга бўлди. 1956 йилнинг октябрида Ракошининг коммунистик тузумига қарши кўзғолон кўтарилди, бу кўзғолон совет қўшинлари томонидан бостирилди. 1989 йили коммунистлар ҳокимиятдан четлаштирилди ва мамлакат Венгрия Республикаси деб эълон қилинди. 1999 йили Венгрия НАТОнинг тўла ҳуқуқли аъзоси бўлди.

ВЕНЕСУЭЛА

Расмий номи – Венесуэла Боливар Республикаси. Пойтахти – Каракас. Худуди – 912 100 км². Аҳолиси – 29 676 000 киши (2013). Давлат тили – испан. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – боливар.

Географик жойлашуви ва табиати. Жанубий Американинг шимолидаги давлат. Жанубда – Бразилия (2200 км), ғарб ва жануби-ғарбда – Колумбия (2050 км), шарқда – Гайана (743 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 4993 км. Шимолий қирғоқлари Кариб денгизи ва Атлантика океани билан туташган. Мамлакатнинг шимоли ва шимоли-ғарбида Кариб Андлари тоғ занжирининг Сиерра-де-Периха, Кордильера-де-Мерида тизмалари жойлашган. Венесуэланинг энг юқори нуқтаси – Боливар чўққиси (5007 м). Мамлакат марказида Ориноко пасттекислиги, жануби-шарқда Гвиана ясситоғликлари жойлашган. Тоғ тизмалари орасида ботиқлар ва чўкмалар кўп бўлиб, у ерларда қўллар ҳосил бўлган. Йирик қўллари – Маракайбо ва Валенсия.

Иқлими – субэкваториал. Йирик дарёси – Ориноко. Мамлакат нефть, табиий газ, темир рудаси, олмос, олтин, кумуш, мис, рух, титан, марганец захираларига эга. Венесуэланинг доимий яшил ўрмонларида қимматбаҳо дарахт турлари мавжуд. Хайвонот дунёсида маймун, айиқ, ялқов, чумолихўрларни учратиш мумкин.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – федератив республика, 22 та штат, 72 федерал ҳудудга бўлинган. Давлат ва ҳукумат бошлиғи – президент. Ижро этувчи ҳокимият Министрлар кенгашига ҳам тегишлидир. Қонун чиқарувчи ҳокимият бир палатали – Миллий ассамблеядан иборат. Ҳар бир штатнинг ўз қонун чиқарувчи йигини мавжуд. Сиёсий партиялари: Демократик ҳаракат, Халқ сайловий ҳаракати, Миллий конвергенция, Республикачи демократик иттифок, Социал-христиан партияси.

Иқтисоди ва транспорт коммуникациялари. Мамлакат иқтисодининг асосини нефтни қайта ишлаш саноати ташкил этади. Нефть казиб олишдан келадиган фойда давлат бюджетига тушадиган даромаднинг асосий қисмини ташкил этади. Қуйидаги саноат соҳалари ривожланган; темир рудасини казиб олиш, нефтни қайта ишлаш, нефть қимёси, металлургия, тўқимачилик, озик-овқат, автомобилсозлик. Маккажўхори, дуккаклилар, шакарқамиш, шоли, жўхори, картошка, сабзавотлар, кахва, банан етиштирилади. Чорвачилик ва чорвачилик маҳсулотларини қайта ишлаш ҳам кенг йўлга қўйилган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 337 979 млн (аҳоли жон бошига – 12 956) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Бразилия, Колумбия, Япония, Италия, Германия.

Тарихи. 1498 йилда Х. Колумб ҳозирги Венесуэла ерларини кашф қилди. XVI асрдан бошлаб испанлар мамлакатни мустамлака қила бошлайди. 1567 йилда мамлакат пойтахти Каракасга асос солинди. XVIII асрнинг биринчи ярмида Венесуэла Испания вице-королигининг таркибий қисмига айланди. XIX аср бошларидан Симон Боливар раҳбарлигида мустақиллик учун кураш бошланди. Бир қатор ғалабалар ва мағлубиятлардан сўнг, Венесуэла тўла мустақилликни 1830 йилда қўлга киритди. XX аср ўрталаригача мамлакатда ҳарбий тўнтаришлар ва инқилоблар бўлиб турди. 1958 йилдагина мамлакатда фуқаролик ҳокимияти ўрнатилди. Мамлакат иқтисоди нефть экспорти ҳисобига тез суръатлар билан ривожланди. 1974 йилда нефть саноати миллийлаштирилди. 1980 йилларнинг ўрталарида мамлакатда молиявий-иқтисодий инқироз бошланиб, оммавий намоёнлиқларга, иш ташлашларга олиб келди. XX асрнинг 90-йилларда бир қатор ҳарбий тўнтаришларни амалга ошириш учун ҳаракатлар бўлиб, уларнинг барчаси ҳукумат қўшинлари томонидан бостирилди.

ВИРГИН ОРОЛЛАРИ (АҚШ)

Расмий номи – *Виргин Ороллари (АҚШ). Пойтахти – Шарлотта-Амалия. Ҳудуди – 355 км². Аҳолиси – 108 600 киши (2012). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик ва баптист мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – АҚШ доллари.*

Географик жойлашуви ва табиати. Виргин ороллари Шимолий ва Жанубий Америка ораллигида, Пуэрто-Рико оролидан шарқда, Кичик Антиль оролла-

рининг шимолий қисмида жойлашган АҚШга қарашли ҳудуд. Виргин ороллари таркибига 50 дан ортиқ орол киради. Улардан энг йириклари: Сент-Томас, Сент-Жон, Санта-Круз. Ороллар оҳақтошли, шу билан бирга кристалли ва вулконли тоғ жинсларидан ташкил топганлари ҳам бор.

Иклими – тропик. Доимий яшил тропик ўрмонларнинг қолдиқлари учрайди. Қолган ҳудудлар қишлоқ ҳўжалигида фойдаланиладиган ерлардан иборат. Ҳайвонот дунёсида маймунлар, колибри ва тўти каби қушлар бор.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – ороллар устидан умумий назоратни АҚШ Ички ишлар вазирлиги амалга оширади. Ижроия ҳокимият губернаторга тегишли, маъмурий жиҳатдан 3 та оролга бўлинган. Пойтахти Шарлотта-Амалия Сент-Томас оролида жойлашган. Сиёсий партиялари: АҚШ Демократик ва Республичачилар партияларининг бўлимлари, Фукаролар мустақиллиги ҳаракати.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асосини чет эл туризми ташкил қилади. Дунёдаги энг йирик нефтни қайта ишлаш заводларидан бири Сен-Кроа оролида жойлашган. Чорвачилик ва балиқчилик ривожланган. Четдан келтириладиган эҳтиёт қисмлардан соатлар йиғиш, озиқ-овқат маҳсулотлари ва ром ишлаб чиқариш йўлга қўйилган. Қишлоқ ҳўжалигида жўхори, шакарқамиш, мева ва сабзавотлар етиштирилади. Четдан нефть, саноат маҳсулотлари, озиқ-овқат келтирилади. Четга нефть маҳсулотлари, шакар, ром, цитрус мевалар, қаҳва экспорт қилинади. 2010 йилда ЯИМ миқдори 1577 млн (аҳоли жон бошига – 17200) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Буюк Британия, Канада, АҚШ, Пуэрто-Рико.

Тарихи. Колумб экспедицияси 1493 йили оролларга келган. Дастлабки аҳоли пунктлари 1625 йил Санта-Круз оролида инглиз ва француз мустамлақачилари томонидан барпо қилинган. Турли вақтларда ороллар устидан инглизлар, французлар, испанлар ўз назоратини ўрнатган. 1733 йили ороллари данияликлар сотиб олишди (1754 йилда расмий равишда Дания мустамлақаси деб эълон қилинди). 1672 ва 1683 йилларда данияликлар Сент-Томас ва Сент-Жон ороллари ҳам мустамлақага айлантирган эди. Данияликлар ҳукмронлиги даврида Сент-Томас ороли савдо марказига (шунингдек, қул савдосининг ҳам), Сент-Жон ороли эса шакарқамиш плантацияларига айлантирилиб, уларда қулар ишлатилган. Қулик мавжуд бўлган даврда (1848 йилгача) оролга 28 минг негр қулар келтирилган. Дания ороллар устидан 1917 йилга қадар (Наполеон урушлари давридаги қиска даврни ҳисобга олмаганда) эгалик қилиб келди. Шундан сўнг, Дания бу ороллари АҚШга 25 миллион долларга сотди. 1932 йили оролда яшовчиларга АҚШ фукарوليғи берилди. Бу ерда АҚШ ҳарбий базаси қурилган. 1973 йили Виргин ороллари АҚШ конгрессининг депутатлар палатасига 1 та депутат ўтказишга муваффақ бўлган (лекин у овоз бериш ҳуқуқига эга эмас).

ВИРГИН ОРОЛЛАРИ (Буюк Британия)

Расмий номи – Виргин Ороллари (Буюк Британия мулки). Пойтахти – Род-Таун. Ҳудуди – 153,4 км². Аҳолиси – 23 700 киши (2012). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг протестант мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – АҚШ доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Виргин ороллари 400 дан ортиқ ороллardan ташкил топган (улардан 16 тасида одам яшайди). Энг катталари – Тортола, Виргин-Горда, Анегада. Виргин ороллари Кичик Антиль оролларининг шимолий қисмида, Пуэрто-Рикодан шарқда жойлашган. Ороллар оҳақтошлар билан қопланган.

Иклими – тропик. Доимий яшил тропик ўрмонларнинг қолдиқлари бор, қолган ерлари қишлоқ ҳўжалигида фойдаланиладиган ерлардир. Маймун, қилбри, тутн, денгиз қушлари яшайди.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – Буюк Британия мулки, алоҳида ҳудуд. Давлат бошлиғи – молия, ички хавфсизлик, муҳофаа бошқаруви, ташки сийсат, давлат хизмати, ҳуқуқ-тартибот тизимини бошқарадиган, Буюк Британия қироли (қиролича) томонидан тайинланадиган губернатор. Сиёсий партиялари: Виргин ороллари партияси, Бирлашган партия.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асосини чет эл туризми ташкил этади. Цемент, ром, снгий саноат, қурилиш маҳсулотлари ишлаб чиқарадиган қорхоналар фаолият кўрсатади. Қокос ёнғоғи, банан, шакарқамиш, сабзавотлар етиштирилади. Импорт: машина ва жихозлар. Экспорт: ром, балик, қум, шағал, мсвалар, қорвачилик маҳсулотлари. 2010 йилда ЯИМ микдори 853 млн (аҳоли жон бошига – 38 500) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Пуэрто-Рико, Виргин ороллари (АҚШ).

Тарихи. 1493 йилда Х. Колумб экспедицияси оролга келиб тушган. Европаликлардан биринчилардан бўлиб голландлар (1648) яшай бошлаганлар. Англияликлар дастлаб 1666 йилда оролга келган. Улар қелиши билан қулар меҳнатига асосланган плантациялар ҳўжалиги ривожлана бошлаган. Қулчилик тугатилгунига қадар (XIX аср ўрталарида) оролга етти минг негр қулар келтирилган. 1762 йилдан Буюк Британиянинг расмий мустамлақаси. 1960 йилда расман алоҳида ҳудуд деб эълон қилинди. 1967 йилда оролга қсгараланган ўз-ўзини бошқариш ҳуқуқи берилди.

ВЬЕТНАМ

Расмий номи – Вьетнам Социалистик Республикаси. Пойтахти – Ханой. Ҳудуди – 330 991 км². Аҳолиси – 8 884 000 киши (2012). Давлат тили – вьетнам.

Сигинувчилар буддавийлик динига (55%), мажусийлик (23%), даосийлик (12%) ҳамда христиан динининг католик (10%) мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – донг.

Географик жойлашуви ва табиати. Жануби-Шарқий Осиёда, Ҳиндихитой яриморотида жойлашган давлат. Ғарбда – Камбоджа (1228 км) ва Лаос (2130 км), шимолда – Хитой (1281 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 4639 км. Шарқий ва жанубий соҳиллари Жанубий Хитой денгизи билан туташган. Вьетнам Ҳиндихитой яриморотининг шарқий қисмида жойлашган. Мамлакат 4 та физик-географик ҳудудга бўлинган. Мамлакатнинг энг юқори нуктаси – Фон-Си-Пан (Фоншипан) (3143 м) шимолда жойлашган.

Иқлими – шимолда субтропик, жануби-шарқ ва марказида тропик муссонли. Мамлакатнинг асосий дарёлари – Меконг ва Хонгха бўлиб, улар Жанубий Хитой денгизига қўйилади. Мамлакат ҳудудида темир рудаси, марганец, бокситлар, кўмир захиралари мавжуд. Денгиз шельфларида нефть ва газ қонлари топилган. Тоғли ҳудудларда тропик ўрмонларининг катта бўлмаган майдонлари сақланиб қолган. Бу ерда кенг баргли бамбук, лиана, баньян каби дарахтлар ўсади. Вьетнам ҳудудида фил, айик, йўлбарс, кийик, маймун, қуён, олмахон каби ҳайвонларни учратиш мумкин. Тимсоҳ, илон, калтакесаклар кенг тарқалган.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар республика. Давлат бошлиғи – президент. Ҳукумат бошлиғи – бош вазир. Мамлакат ҳудудий жиҳатдан 61 та вилоят (тинь)га бўлинган. Мамлакат аҳолисининг 90% Хонгха ва Меконг дарёлари ҳавзасида яшайди. Сиёсий партиялари: Вьетнам коммунистик партияси, Вьетнам ватан fronti.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мамлакат иқтисоди давлат, кооператив ва хусусий секторларидан таркиб топган. Вьетнам Жануби-Шарқий Осиёнинг «Янги индустриал мамлакат»лари қаторига кириди. Саноатнинг тоғ-кон, металлургия, энергетика, асбобсозлик тармоқлари яхши ривожланган. Нефть, алатитлар, хромитлар, калайи, вольфрам қазиб олинади. Мамлакат ўз ўзини асосий озиқ-овқат маҳсулотлари билан тўла таъминлашга эришди. Шоли, шакарқамиш, чой, қаҳва, пахта, багат, тропик мева ва сабзавотлар етиштирилади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 137681 млн (аҳоли жон бошига – 1528) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Хитой, Япония, Сингапур, Жанубий Корея, Тайвань, Тайланд, Россия.

Тарихи. Мамлакат ҳудудида м. а. 300 йилда Донгсон давлати гуллаб-яшнади. М. а. 111 йилда Вьетнам Хитой томонидан босиб олинди. 939 йилда хитойликлар мағлубиятга учраб, дастлабки вьетнам сулоласига асос солинади. 1471 йилда Шимолий ва Жанубий Вьетнамнинг бирлашиш жараёни бошланди. 1858 йилда Вьетнам Франция томонидан босиб олинди. 1930 йилда Хо Ши Мин коммунистик партияни ташкил этди ва мустақиллик учун кураш бошлади. 1946 йилда

Вьетнам французлар ва уларнинг мустамлакачилик сиёсатига қарши кураш бошлади. 1954 йилда Женева келишувига асосан Вьетнам 17-параллель бўйлаб иккига бўлинди. Шимолини коммунистлар, Жанубни АҚШ қўллаб-қувватлади. 1964 йили Шинол қўшинлари АҚШнинг кичик кемаларига ҳужум қилганидан сўнг, ғарбий ҳаракатлар бошланиб кетди. 1973 йилда АҚШ қўшинлари Вьетнамдан олиб чиқилди. 1992 йилда янги конституция қабул қилинди. 1995 йилда Вьетнам АҚШ билан дипломатик муносабатларини қайта тиклади.

ГАБОН

Расмий номи – Габон Республикаси. Пойтахти – Либревиль. Ҳудуди – 267 667 км². Аҳолиси – 1 563 900 киши (2012). Давлат тили – француз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динига (75%) ва мажусийликка (24%) эътиқод қилади. Пул бирлиги – африка франки.

Географик жойлашуви ва табиати. Марказий Африканинг ғарбида жойлашган давлат. Шарқ ва жанубда – Конго (чегара узунлиги – 1903 км), шимол ва ғарбда – Камерун (298 км) ва Экваториал Гвинея (350 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 2551 км. Ғарбда Габон Атлантика океанига туташиб кетган (885 км). Йирик дарёси – Огове. Асосий табиий бойликлари – нефть, уран, олтин, темир рудаси, марганец. Ҳудудининг 78% намлик даражаси юкори бўлган тропик ўрмонлар билан қопланган. Габон ҳудудининг ўртасидан экватор кесиб ўтади. Энг баланд нуктаси Шайю тоғларидаги Ибунжи (1580 м) чўққиси.

Иклими – нам ва иссиқ. Ҳайвонот дунёси ўта бой ва хилма-хил. Фил, қўтос, антилопа, қоплон ва бошқалар шулар жумласидандир.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 9 та вилоятдан иборат. Габон 1960 йилининг 17 августидан ўз мустақиллигига эришган. 17 август Миллий мустақиллик куни сифатида байрам қилинади. Давлат бошлиғи – президент. Ҳукумат ва бош вазир президент томонидан тайинланади. Қонун чиқарувчи олий орган икки палатали парламент – Миллат мажлиси ва Сенат. Мамлакатда 70 дан ошдиқ сиёсий партиялар мавжуд. Уларнинг энг йириклари – Габон демократик партияси, Габон таракқиёти партияси ва Миллий тикланиш учун ҳаракат.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Йирик миқдордаги табиий бойликларга эга бўлганлиги сабабли, Габон Африканинг ривожланган давлатларидан бири ҳисобланади. Иқтисодининг етакчи соҳаси нефть экспортидир. Бундан ташқари саноатнинг бошқа соҳалари – ёғочни қайта ишлаш, тўқимачилик, қон ишлари яхши ривожланган. Қишлоқ ҳўжалигида асосан шакаркамиш, какао, банан, маккажўҳори ва шоли етиштирилади. Экспортта нефть, марганец,

тошқумир, уран хомашёси чиқарилади. 2012 йилда ЯИМ микдори 16 804 млн (аҳоли жон бошига – 11 929) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Франция, АҚШ ва Япония. Йирик портлари: Либревиль, Порт-Жантил.

Тарихи. Бугунги Габон ҳудуди XV асрда португаллар томонидан очилган. Габонни мустамлакалаштириш жараёни унинг 1889 йилда француз Конгосига қўшилиши билан якунланди. Габон 1910 йилда Француз Экваториал Африкасининг таркибий қисмига айланди. 1960 йилда Габон ўз мустақиллигига эришди. 1964 йили Габонда давлат тўнтариши юз берди. Бирок Сенегал ва Конгодан етиб келган француз қўшинлари олдинги ҳокимиятни тиклаб беришди. 1968 йилда Габонда демократик партия раҳбарлигида бир партияли тизим ўрнатилди. 1991 йил мартда кўппартияли тизимга рухсат берувчи янги конституция қабул қилинди.

ГАИТИ

Расмий номи – Гаити Республикаси. Пойтахти – Порт-о-Пренс. Ҳудуди – 27 750 км². Аҳолиси – 10 255 600 киши (2012). Давлат тили – гаити, креол ва француз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – гурд.

Географик жойлашуви ва табиати. Гаити – Кариб денгизи ҳавзасидаги Гаити оролиннинг ғарбий қисмида жойлашган давлат. Шарқда куруклик оркали Доминикан Республикаси билан чегарадош (360 км). Жанубда Кариб денгизи, шимолда Атлантика океани билан туташган. Ғарбда Гаитини Кубадан тор бўғоз ажратиб туради. Гаити ҳудуди асосан тоғ тизмаларидан иборат бўлиб, энг баланд чўққиси – Ла-Сель (2680 м). Дарёлари – Гуаямук ва Артибоните. Ҳудудида иккита йирик қўл – Соматр ва Плигр мавжуд бўлиб, улар шўр сувли. Асосий табиий бойликлари: мис, молибден, боксит, олтин ва кумуш.

Иклими – тропик. Ўсимлик дунёси ўта бой ва хилма-хил. Ғарбий ҳудудлари ўрмон ва бутазорлар, тоғли ҳудудлар эса тоғ ўрмонлари билан қопланган. Гаитида пальманинг бир неча тури учрайди. Мапу дарахти ва антиль эминининг баландлиги 30 м гача етади. Бундан ташқари, кизил дарахтнинг қимматбаҳо навлари ҳам сақланиб қолган. Гаити ҳайвонот дунёсининг асосий қисми инсон томонидан қириб ташланган. Шу сабабли унинг ҳудудида йирик жонзотлар деярли сақланиб қолмаган. Соҳил ҳудудларида йирик денгиз тошбақаларини учратиш мумкин.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 9 та департаментга бўлинган. Гаити 1804 йилнинг 1 январида ўз мустақиллигини қўлга киритган. Давлат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи ҳокимият – Миллий ассамблея (икки палатали). Энг йирик сиёсий партиялари: Гаитида демократияни тиклаш ҳаракати, Демократия ва ўзгаришлар миллий

Вьетнам французлар ва уларнинг мустамлакачилик сиёсатига қаршн кураш бошлади. 1954 йилда Женева келишувига асосан Вьетнам 17-параллель бўйлаб иккига бўлинди. Шимолни коммунистлар, Жанубни АҚШ қўллаб-қувватлади. 1964 йили Шимол қўшинлари АҚШнинг кичик кемаларига ҳужум қилганидан сўнг, ҳарбий ҳаракатлар бошланиб кетди. 1973 йилда АҚШ қўшинлари Вьетнамдан олиб чиқилди. 1992 йилда янги конституция қабул қилинди. 1995 йилда Вьетнам АҚШ билан дипломатик муносабатларини қайта тиклади.

ГАБОН

Расмий номи – Габон Республикаси. Пойтахти – Либревиль. Худуди – 267 667 км². Аҳолиси – 1 563 900 киши (2012). Давлат тили – француз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динига (75%) ва мажусийликка (24%) эътиқод қилади. Пул бирлиги – африка франки.

Географик жойлашуви ва табиати. Марказий Африканинг ғарбида жойлашган давлат. Шарқ ва жанубда – Конго (чегара узунлиги – 1903 км), шимол ва ғарбда – Камерун (298 км) ва Экваториал Гвинея (350 км) билан чегарадош. Куруқликдаги чегаралари узунлиги – 2551 км. Ғарбда Габон Атлантика океанига туташиб кетган (885 км). Йирик дарёси – Огове. Асосий табиий бойликлари – нефть, уран, олтин, темир рудаси, марганец. Худудининг 78% намлик даражаси юқори бўлган тропик ўрмонлар билан қопланган. Габон худудининг ўртасидан экватор кесиб ўтади. Энг баланд нуқтаси Шайю тоғларидаги Ибунжи (1580 м) чўққиси.

Иқлими – нам ва иссиқ. Ҳайвонот дунёси ўта бой ва хилма-хил. Фил, кўтос, антилопа, қоплон ва бошқалар шулар жумласидандир.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 9 та вилоятдан иборат. Габон 1960 йилнинг 17 августидан ўз мустақиллигига эришган. 17 август Миллий мустақиллик куни сифатида байрам қилинади. Давлат бошлиғи – президент. Ҳукумат ва бош вазир президент томонидан тайинланади. Қонун чиқарувчи олий орган икки палатали парламент – Миллат мажлиси ва Сенат. Мамлакатда 70 дан ошiq сиёсий партиялар мавжуд. Уларнинг энг йириклари – Габон демократик партияси, Габон тараққиёти партияси ва Миллий тикланиш учун ҳаракат.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Йирик микродордаги табиий бойликларга эга бўлганлиги сабабли, Габон Африканинг ривожланган давлатларидан бири ҳисобланади. Иқтисодининг етакчи соҳаси нефть экспортидир. Бундан ташқари саноатнинг бошқа соҳалари – ёғочни қайта ишлаш, тўқимачилик, кон ишлари яхши ривожланган. Кишлоқ ҳўжалигида асосан шакаркамиш, какао, банан, маккажўхори ва шoли етиштирилади. Экспортта нефть, марганец,

тошқумир, уран хомашёси чиқарилади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 16804 млн (аҳоли жон бошига – 11929) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Франция, АҚШ ва Япония. Йирик портлари: Либревиль, Порт-Жантил.

Тарихи. Бугунги Габон ҳудуди XV асрда португаллар томонидан очилган. Габонни мустамлакалаштириш жараёни унинг 1889 йилда француз Конгосига қўшилиши билан якунланди. Габон 1910 йилда Француз Экваториал Африкасининг таркибий қисмига айланди. 1960 йилда Габон ўз мустақиллигига эришди. 1964 йили Габонда давлат тўнтариши юз берди. Бирок Сенегал ва Конгодан етиб келган француз қўшинлари олдинги ҳокимиятни тиклаб беришди. 1968 йилда Габонда демократик партия раҳбарлигида бир партияли тизим ўрнатилди. 1991 йил мартада кўппартияли тизимга рухсат берувчи янги конституция қабул қилинди.

ГАИТИ

Расмий номи – Гаити Республикаси. Пойтахти – Порт-о-Пренс. Ҳудуди – 27750 км². Аҳолиси – 10 255 600 киши (2012). Давлат тили – гаити, креол ва француз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динига эътиқод қилади. Пул бirlиги – гурд.

Географик жойлашуви ва табиати. Гаити – Кариб денгизи хавзасидаги Гаити оролининг ғарбий қисмида жойлашган давлат. Шарқда куруклик оркали Доминикан Республикаси билан чегарадош (360 км). Жанубда Кариб денгизи, шимолда Атлантика океани билан туташган. Ғарбда Гантини Кубадан тор бўғоз ажратиб туради. Гаити ҳудуди асосан тоғ тизмаларидан иборат бўлиб, энг баланд чўққиси – Ла-Сель (2680 м). Дарёлари – Гуаямук ва Артибоните. Ҳудудда иккита йирик кўл – Соматр ва Плигр мавжуд бўлиб, улар шўр сувли. Асосий табиий бойликлари: мис, молибден, боксит, олтин ва қумуш.

Иклими – тропик. Ўсимлик дунёси ўта бой ва хилма-хил. Ғарбий ҳудудлари ўрмон ва бутазорлар, тоғли ҳудудлар эса тоғ ўрмонлари билан қопланган. Гаитида пальманинг бир неча тури учрайди. Мапу дарахти ва антиль эманининг баландлиги 30 м гача етади. Бундан ташқари, кизил дарахтнинг қимматбаҳо навлари ҳам сақланиб қолган. Гаити ҳайвонот дунёсининг асосий қисми инсон томонидан қириб ташланган. Шу сабабли унинг ҳудудида йирик жонзотлар деярли сақланиб қолмаган. Соҳил ҳудудларида йирик денгиз тошбақаларини учратиш мумкин.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 9 та департаментга бўлинган. Гаити 1804 йилнинг 1 январида ўз мустақиллигини кўлга киритган. Давлат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи ҳокимият – Миллий ассамблея (икки палатали). Энг йирик сиёсий партиялари: Гаитида демократияни тиклаш ҳаракати, Демократия ва ўзгаришлар миллий

фронти, «Лавальяс фамий» партияси, Гаити коммунистлари бирлашган партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Гаити Ғарбий яримшарнинг энг қолоқ ва қашшоқ аграр давлатларидан бири ҳисобланади. Мамлакат табиий бойликларнинг йирик захирасига эга бўлишига қарамай, саноат ўта суст ривожланган. Саноат бутунлай хорижий сармоя назоратида. Қишлоқ хўжалиги умумий миллий маҳсулотнинг 40%ини етказиб беради. Унинг асосини қахва, пахта, шакарқамиш, какао, тамаки етиштириш ташкил этади. Қишлоқ аҳолисининг деярли ярмини ерсиз деҳқонлар ташкил этади. 2012 йилда ЯИМ миқдори – 7895 млн (аҳоли жон бошига – 759) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ ва Франция.

Тарихи. Гаити 1492 йилда Христофор Колумб томонидан қашф қилинган ва Эспаньола номи билан Испаниянинг биринчи мустамлакаси ҳамда Лотин Америкасидаги испан экспансиясининг асосий марказига айланган. Маҳаллий хиндулар бутунлай кириб ташланган ва оролдаги плантацияларда ишлатиш учун Африкадан куллар олиб келинган. XVII аср ўрталарида орол иккига бўлинди ва шарқий қисми (ҳозирги Доминикан Республикаси) Испания мустамлакаси, ғарбий қисми эса (ҳозирги Гаити) Франция мустамлакасига айланди. 1791 йилда Туссен Лувертьюр бошчилигидаги куллар қўзғолони кўтарилди. Туссен Лувертьюр 1802 йилда ўзининг асир қилинишигача бутун Гаитини бошқарди. 1804 йили Гаити Европа давлатлари мустамлакалари ичида ўз мустақиллигини қўлга киритган биринчи давлат бўлди. 1811 йилда мамлакатда монархия ўрнатилди. 1820 йили – республика, 1849 йили эса империя деб эълон қилинди. 1859 йилда Гаитида яна республика бошқаруви ўрнатилди. 1915 йил мамлакатга АҚШ қўшинлари бостириб кирди ва 1934 йилгача бошқарувни ўз қўлларига олишди. Шундан сўнг 1986 йилгача Гаитида бошқарув диктаторлик йўли билан амалга оширилди. 1986 йили ҳарбийлар ҳокимиятни ўз қўлларига олишди. 1994 йилдан ҳокимият фуқаролик ҳукуматига ўтди.

2011 йилнинг 12 январида содир бўлган кучли zilзила 222 570 кишининг ўлимига сабаб бўлди, 311 000 таси жароҳатланди, 869 та одам бедарак йўқолди. Моддий зарар 5,6 млрд еврони ташкил этди.

ГАЙАНА

Расмий номи – *Гайана Кооператив Республикаси*. **Пойтахти** – *Жоржтаун*. **Ҳудуди** – 214 969 км². **Аҳолиси** – 772 298 киши (2009). **Давлат тили** – *инглиз*. *Сийноувчиларнинг асосий қисми ҳиндуйлик (54%) ва христианлик (27%) динларига эътиқод қилади. Пул бирлиги* – *гайана доллари*.

Географик жойлашуви ва табиати. Жанубий Американинг шимолӣ қисмида жойлашган давлат бўлиб, жануб ва ғарбда – Бразилия (1606 км),

шимоли-гарбда – Венесуэла (743 км) ва шарқда – Суринам (600 км) билан чегарадош. Куруқликдаги чегаралари узунлиги – 2949 км. Шимолда Гайана Атлантика океани билан туташган. Марказий ва жанубий ҳудудларини Гвиан ясситогликлари эгаллаган. Энг баланд чўққиси Рорайма (2772 м). Мамлакат замини боксит, олтин, олмос каби табиий бойликларга бой.

Иклими – субэкваториал. Ўсимлик дунёси ўта хилма-хил. Гайана ҳудудда дунёнинг бошқа жойларида кам учрайдиган қизил дарахт ва темир дарахти ўсади. Гайана дунёнинг ҳайвонот олами энг бой давлатларидан бири. Унинг ҳудудда дунёнинг бошқа жойларида ўта ноб ҳисобланган 100 дан ошиқ жонзот турлари мавжуд. Тимсоҳ ва маймунларнинг энг ноб турларини Гайанада учратиш мумкин.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Британия Ҳамдўстлиги аъзоси. Мамлакат 10 та округга бўлинган. Гайана 1966 йилнинг 26 майида Британия истибдодидан чиқиб, ўз мустақиллигини эълон қилган. 1970 йилнинг 23 февралда Гайана республика деб эълон қилинган. Ижроия ҳокимият президент ва бош вазир бошчилигидаги ҳукуматга тегишли. Қонун чикарувчи олий органи бир палатали парламент – Миллат мажлиси. Асосий сиёсий партиялари: Халқ тараққиёти партияси, Халқ миллий конгресси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Гайанада ишлаб чиқариш саноати сустривожланган. Электроэнергетикада иссиқлик электр станциялари устун. Саноатнинг асосий соҳаси – тоғ-кон саноати ҳисобланади. Гайана аграр давлат бўлганлиги сабабли, мамлакат халқ ҳўжалиги ҳаётида қишлоқ ҳўжалиги асосий ўринни эгаллайди. Қишлоқ ҳўжалигида асосан шакарқамиш ва шоли етиштирилади, бундан ташқари банан, қахва ва цитрус мевалари етиштириш ҳам яхши йўлга қўйилган.

2012 йилда ЯИМ миқдори 2788 млн (аҳоли жон бошига – 3596) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Буюк Британия, АҚШ, Япония.

Тарихи. Туб аҳолиси ҳиндулар ҳисобланган Гайана XVII асрга келиб Голландия истибдодига тушиб қолди. 1914 йилда Буюк Британия мулкига айланди. 1931 йилдан бутунлай Британия мустамлакасига айлантирилди. Иккинчи жаҳон урушидан кейин мустамлакаларда юзага келган ўзгаришлар туфайли 1953 йилда Буюк Британия Гайанага ўз-ўзини бошқариш ҳуқуқини берди. 1966 йилда эса унинг мустақиллигини тан олди. 1970 йилда Гайана Кооператив Республика номини олди. Давлатнинг «кооператив социализм» қуриш дастури 1980 йилги конституцияда ҳам ўз аксини топди.

ГАМБИЯ

Расмий номи – Гамбия Республикаси. Пойтахти – Банжул. Ҳудуди – 11 300 км². Аҳолиси – 1 824 800 киши (2012). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми ислом динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – даласи.

Географик жойлашуви ва табиати. Гамбия Ғарбий Африкада жойлашган давлат Жануб, шимол ва шарқда факат Сенегал (740 км) билан чегарадош. Ғарбда Атлантика океани билан туташган. Мамлакат майдони асосан текисликлардан иборат. Энг йирик дарёси – Гамбия.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 6 та маъмурий вилоятга бўлинган. Ижроия ҳокимият президентга тегишли. Қонун чиқарувчи олий органи – бир палатали парламент – Миллий мажлис. Гамбия 1965 йилнинг 18 февralида ўз мустақиллигини эълон қилган. Асосий сиёсий партиялари: Ватанпарварлик йўналиши ва бунёдкорлик йўлидаги иттифок партияси, Миллий тараққиёт партияси, Гамбия халқ партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Табиий ресурсларнинг етишмаслиги ва деҳқончиликнинг ривожланиши учун табиий шароитнинг ўта ноқулайлиги Гамбияни дунёдаги энг қашшоқ мамлакатлардан бирига айлантирган. Мамлакат саноати ўта заиф ривожланган. Қишлоқ хўжалиги ЯИМнинг 30%ини етиштириб беради. 2012 йилда ЯИМ миқдори 940 млн (аҳоли жон бошига – 503) долларни ташкил этган. Экспортга чиқарадиган маҳсулотларининг 75%ини турли ёнғоқлар ва ёнғоқ маҳсулотлари ташкил этади.

Тарихи. Бутунги Гамбия ҳудудлари XIII–XV асрларда Мали империяси таркибига кирган. XV аср охири ва XVI асрда Сонгай империяси бу ерларни ўз таркибига қўшиб олган. XV асрда илк бор португаллар Гамбия соҳилларига келиб жойлашган. XVIII асрга келиб португалларни инглизлар Гамбиядан сиқиб чиқаришди. Версаль шартномасига кўра Гамбия 1888 йилда Буюк Британия мулки деб эълон қилинди. Гамбия 1965 йилнинг 18 февralида мустақилликка эришди. 1981 йилнинг 12 декабрида Гамбия ва Сенегал ўртасидаги ўзаро келишувга кўра бу икки давлат Сенегамбия эркин конфедерациясига бирлашди. Лекин 1989 йили бу келишув бекор қилинди. 1994 йили мамлакат президенти Жава-ра харбий тўнтариш оқибатида ағдариб ташланди. Ҳокимият Муваққат харбий курулли кучлар бошқарув кенгаши қўлига ўтди. У конституция ва давлат идоралари фаолиятини тўхтатди. 1998 йили ЕИ ва АҚШ фуқаролик тартибини жорий қилишни талаб қилиб, ҳар қандай ёрдамларни тўхтатди. Ривожланган давлатлар кўмагидан маҳрум бўлган Гамбия, маргинал давлатлар билан дипломатик алоқаларни ривожлантирди.

ГАНА

Расмий номи – Гана Республикаси. **Пойтахти** – Аккра. **Ҳудуди** – 238 305 км². **Аҳолиси** – 25 545 900 киши (2012). **Давлат тили** – инглиз. **Сигинувчиларнинг асосий қисми турли маҳаллий динларга, қолган қисми христианлик ва ислом динларига эътиқод қилишади. Пул бирлиги** – седи.

Географик жойлашуви ва табиати. Гана Ғарбий Африкада, Гвинея қўли-тиғи соҳилида жойлашган давлат. Шарқда – Того (877 км), шимол ва шимоли-ғарбда – Буркина-Фасо (549 км), ғарбда – Кот-д’Ивуар (668 км) билан чегарадош. Куруқликдаги чегаралари узунлиги – 2094 км. Жанубда Гана Атлантика океани билан туташган. Гана ҳудудининг асосий қисми текисликлардан иборат. Мамлакатнинг шарқда дунёнинг энг катта сунъий қўлларида бири ҳисобланган Вольта қўли жойлашган. Гана ҳудудидаги йирик дарёлар: Қора Вольта, Ок Вольта ва Вольта дарёларидир. Олтин, саноат олмоси, боксит, марганец, ёғоч, балиқ ва каучук бу мамлакатнинг асосий бойликларида ҳисобланади. Сохилбўйи ўсимлик дунёси унчалик бой эмас, асосан паст бўйли бутазорлар ва баобаб дарахтларидан иборат. Марказий ҳудудлардаги ўрмонзорларда қизил ва қора дарахтнинг турли навлари ва пахта дарахти ўсади. Гананинг ҳайвонот дунёси ўта хилма-хил. Саванна ўрмонзорларида қоплон, антилопа, фил, турли маймунлар ҳамда дарё ва қўлларда тимсоҳ ва бегемотларни учратиш мумкин.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 10 та вилоятга бўлинган. Гана 1957 йилнинг 6 мартида ўз мустақиллигини қўлга киритган. Давлат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи ҳокимият бир палатали парламент ихтиёрида. Йирик сиёсий партиялари: Миллий демократик конгресс, Халқ миллий конвент партияси, ЭГЛЕ партияси, Янги ватанпарварлик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Ҳўжаликнинг асосий тармоғи қишлоқ ҳўжалиғи бўлиб, Гана умумий миллий маҳсулотининг 50%ини етиштиради. Гана какао экспорти бўйича дунёда учинчи ўринда туради. Бундан ташқари, экспортга олтин, боксит, алюминий, ёғоч ва балиқ маҳсулотларини чиқаради. 2012 йилда ЯИМ миқдори 40 124 млн (аҳоли жон бошига – 1552) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Буюк Британия, АҚШ, Германия ва Япония.

Тарихи. Ҳозирги Гана ҳудудлари европалар томонидан кашф қилин-гунгача, Догомба ва Мампруси қиролликлари мавжуд бўлган. 1471 йили португаллар Гана қирғоқларидаги ўзларининг биринчи қўналғаларига асос солишган. Кўп йиллар давомида Гана Африка қитъасидаги қўл савдосининг маркази бўлиб келган. 1642 йилга келиб португаллар голландлар томонидан Ганадан бутунлай сикиб чиқарилди. 1871 йилгача Гана Голландия мустамлақаси бўлиб қолди. 1871 йилда Англия Ганани Голландиядан сотиб олиб, Олтин қирғоқ деб номлади. 1957 йилда Гана мустақилликка эришди. 1960 йили республика деб эълон қилинди. 1966–1990 йилларда Ганада бир нечта ҳарбий тўнтаришлар бўлиб ўтди. 1992 йили президент ва парламент сайловлари ўтказилиб, ҳокимият Ганани 19 йил идора қилган Муваққат миллий мудофаа кенгашидан фуқаролик ҳукумат қўлига ўтди.

1. 本報之宗旨 本報之宗旨在於報導國內外之重要新聞，並提供讀者以正確之資訊。本報之宗旨在於報導國內外之重要新聞，並提供讀者以正確之資訊。

2. 本報之特色 本報之特色在於報導之迅速與準確，並提供讀者以豐富之內容。本報之特色在於報導之迅速與準確，並提供讀者以豐富之內容。

3. 本報之服務 本報之服務在於為讀者提供便利之訂閱服務，並提供讀者以多樣化之資訊。本報之服務在於為讀者提供便利之訂閱服務，並提供讀者以多樣化之資訊。

4. 本報之願景 本報之願景在於成為最受讀者歡迎之新聞媒體，並為社會大眾提供正確之資訊。本報之願景在於成為最受讀者歡迎之新聞媒體，並為社會大眾提供正確之資訊。

5. 本報之承諾 本報之承諾在於為讀者提供高品質之新聞報導，並為社會大眾提供正確之資訊。本報之承諾在於為讀者提供高品質之新聞報導，並為社會大眾提供正確之資訊。

6. 本報之未來 本報之未來在於繼續為讀者提供高品質之新聞報導，並為社會大眾提供正確之資訊。本報之未來在於繼續為讀者提供高品質之新聞報導，並為社會大眾提供正確之資訊。

ГВИАНА

Расмий номи – Гвиана (Франция денгизорти департаменти ва региони).
Маъмурий маркази – Кайенна. *Худуди* – 91 000 км². *Аҳолиси* – 762 000 киши (2010). *Давлат тили* – француз. *Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик маъзабига эътиқод қилади. Пул бирлиги* – евро.

Географик жойлашуви ва табиати. Жанубий Американинг шимоли-шарқида, Атлантика соҳилида жойлашган давлат. Суринам (510 км) билан ғарбда, Бразилия (730 км) билан жануб ва шарқда чегарадош. Куруқликдаги чегаралари узунлиги – 1240 км. Гвиана марказида ясситогликлар мавжуд, шимолда текислик, жанубда эса тоғлар билан ўралган.

Иклими – иссиқ, экваториал. Атлантикага караб кўплаб дарёлар оқади. Худуди олтин, боксит захираларига бой. Гвиана худудининг 96,7% ноёб турдаги ўрмонзорлар билан қопланган.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Сиёсий тузуми – регион, Франциянинг «денгизорти департаменти». Регион бошлиғи – Франция Республикаси префекти, Бош кенгаш раиси. Гвиана 20 округга (кантон), округлар эса коммуналарга бўлинган. Сиёсий партиялари: Франция сиёсий партияларининг маҳаллий бўлинмалари, Гвиана демократияси иттифоқи, Гвиана халқ миллий партияси, Гвиана социалистик партияси, Валвари комитети, Тараққиёт кучлари.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Гвиана – иқтисоди қолоқ мамлакат. Олтин казиш, электр энергияси ишлаб чиқариш, ёғочни қайта ишлаш каби sanoat корхоналари мавжуд. Балиқ овлаш – иқтисоднинг илғор тармоғидир. Чорвачилик мавжуд. Бошоқли ўсимликлар, сабзавот, шoли, маниок, банан, ананас, шакарқамиш етиштирилади. Гвиана ўзининг Куру (Коуроу) космодромидан «Ариан» ракеталарини Европа Космик Агентлиги дастурлари асосида учиради. Ўирик шахарлари: Куру, Сен-Лоран-дю-Марони. Портлари: Кайенна, Дегра-де-Кани. Ромамбо халқаро аэропорти мавжуд.

Асосий савдо ҳамкорлари: Франция, Германия, Италия, Нидерландия, Тринидад ва Тобаго, АҚШ, Япония.

Тарихи. 1499 йили испанлар томонидан кашф қилинган. 1604 йилдан Франция мустамлакачилигига асос солинди. Бу худудлар учун Испания билан Нидерландия, Британия, Португалия урушлар олиб борган. 1817 йилдан Франция мулкига айланди. XVIII аср охири – XX аср ўрталаригача Гвианага француз сиёсий маъбуслари сургун қилинган. Гвианага 1946 йили Франциянинг денгизорти департаменти, 1975 йили регион мақомини олди.

ГВИНЕЯ

Расмий номи – Гвинея Республикаси. Пойтахти– Конакри. Ҳудуди – 245 857 км². Аҳолиси – 10 480 710 киши (2012). Давлат тили – француз. Сигинувчиларнинг асосий қисми ислом динига (70%) эътиқод қилади. Пул бирлиги – гвинея франки.

Географик жойлашуви ва табиати. Ғарбий Африкада жойлашган давлат. Жанубда – Сьерра-Леоне (652 км) ва Либерия (563 км), шаркида – Кот д'Ивуар (610 км), шимолда – Гвинея-Бисау (386 км), Сенегал (330 км) ва Мали (858 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 3399 км. Ғарбда Атлантика океанига туташган. Соҳилбўйи текисликларини ҳисобга олмаганда, мамлакат ҳудуди асосан пасттоғлар ва тепаликлардан иборат. Энг йирик дарёлари: Гамбия ва Бафинг. Гвинеянинг энг баланд нуқтаси Нимба тоғи ҳисобланади (1752 м). Мамлакат заминида боксит, темир рудаси, олтин, олмаш ва уран каби табиий бойликларнинг захиралари мавжуд. Гвинея Ғарбий Африкада энг кўп ёмғир ёғадиган ҳудуддир. Ўсимлик дунёси жуда хилма-хил. Бу ерда пальманинг ноёб навлари ўсади. Ҳайвонот дунёси ҳам жуда бой. Гвинея ҳудудида Африка табиатига хос бўлган барча ҳайвонларни учратиш мумкин.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Гвинея 1958 йилнинг 2 октябрида Франциядан мустақилликка эришган. Давлат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи ҳокимиятни Миллат мажлиси (бир палатали парламент) амалга оширади. Йирик сиёсий партиялари: Гвинея бирлик ва тараққиёт партияси, Тараққиёт ва янгиланиш учун иттифок партияси, Гвинея меҳнаткашлар конфедерацияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Йирик миқдордаги қазилма бойликлар захирасига эга бўлишига қарамадан, Гвинея дунёдаги қашшоқ давлатлардан бири бўлиб қолмоқда. Жаҳон боксит захираларининг 27% Гвинея ҳудудида жойлашган бўлиб, уни ишлаб чиқариш бўйича Гвинея жаҳонда 2-ўринда туради. Қишлоқ ҳўжалиги, балиқчилик ва ўрмончиликни ҳам кўшиб ҳисоблаганда, умумий миллий маҳсулотнинг 40%ини етказиб беради. Асосий қишлоқ ҳўжалик экинлари: шоли, қахва ва цитрус мевалар. Саноат умумий миллий маҳсулотнинг 27%ини етказиб беради. 2012 йилда ЯИМ миқдори 5744 млн (аҳоли жон бошига 519) долларни ташкил этган. Гвинеяда тоғ-кон ишлари яхши ривожланган. Умумий экспорт маҳсулотларининг ярмидан кўпини боксит ва алюминий экспорти ташкил этади.

Тарихи. Гвинея ҳудудининг бир қисми XV асргача Гана ва Мали давлат бирлашмаларининг таркибига кирган. XVIII аср охирида кўчманчи фульбе қабиаларининг Ғарбий давлати ташкил топди. 1893 йилдан Гвинея Франциянинг мустамлакасига айланди. 1958 йили Гвинея ўз мустақиллигини эълон

килди. 1966 йилда Франция унинг мустақиллигини тан олди. Гвинея 1978 йилдан 1984 йилгача Гвинея Халқ Революцион Республикаси деб аталди. 1984 йил апрелдаги тўнтаришдан сўнг ҳокимият ҳарбийлар қўлига ўтди. 2010 йили президент сайловлари ўтказилди ва ҳокимият фуқаролик ҳукуматига топширилди.

ГВИНЕЯ-БИСАУ

Расмий номи – Гвинея-Бисау Республикаси. Пойтахти – Бисау. Ҳудуди – 36 125 км². Аҳолиси – 1 579 600 киши (2012). Давлат тили – португал. Сигинувчилар турли хил маҳаллий динларга (65%) эътиқод қилади. Мусулмонлар 30%, христианлар 5% ни ташкил этади. Пул бирлиги – гвинея-бисау песоси (африка франки).

Географик жойлашуви ва табиати. Африка китъасининг шимол-ғарбида жойлашган давлат. Шарқ ва жанубда Гвинея (386 км) ва шимолда Сенегал (338 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 724 км. Ғарбда Атлантика океани билан туташган.

Иқлими – субэкваториал. Мамлакатнинг шарқий қисмлари саванна ўрмонзорлари билан қопланган. Ўрмонзорларда тўнгиз, қоплон, қўтос ва маймунларнинг ҳар хил турларини учратиш мумкин. Ботқоқлик ва сувли ҳудудларда бегемот ва тимсоҳлар мавжуд. Инсон ҳаёти учун хавфли бўлган цеце пашшаси ва шунга ўхшаш ҳашаротлар туфайли баъзи ҳудудлар яшашга яроқсиз.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 8 та округдан ташкил топган. Гвинея-Бисау 1973 йилнинг 24 сентябрида Португалия истибдодидан чиқиб, ўз мустақиллигини эълон қилган. Ижроия ҳокимият президентга тегишли. Қонун чиқарувчи органи – бир палатали парламент – Миллат халқ мажлиси. Сиёсий партиялари: Ижтимоий янгиланиш партияси, Гвинея ва Кабо-Верде мустақиллиги Африка партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Гвинея-Бисау дунёнинг қашшоқ давлатларидан биридир. Халқ ҳўжалигининг асосий соҳаси қишлоқ ҳўжалиги ҳисобланади. Умумий миллий маҳсулотнинг 50% қишлоқ ҳўжалиги етштириб беради. Асосий экинлари: шоли, ёнғок, маккажўхори ва пахта. Мамлакат ўз-ўзини озиқ-овқат маҳсулотлари билан тўла таъминлай олмайди. Сановати эса қишлоқ ҳўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш билан чегараланган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 884 млн (аҳоли жон бошига – 551) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Португалия, Испания, Сенегал.

Тарихи. IX–XIII асрларда бутунги Гвинея-Бисау ҳудудлари Гана қироллиги таркибига кирган. XIII–XV асрларда Мали қироллиги уни ўз таркибига киритган. XV асрга келиб бу ерлар Сонгай қироллигига қараган. Гвинея-Бисау 1446

йилда португаллар томонидан кашф қилинган. XVIII асрга келиб Европа давлатлари бу ҳудудларни мустамлака қилиш учун курашиб келишди. 1879 йилда мамлакат Португалия мустамлакаси деб эълон қилинди. 1966 йилда бошланиб кетган озодлик кураши 1974 йили Гвинея-Бисау Республикасининг ташкил топиши билан якунланди. 2003 йили ҳарбий давлат тўғрисида ўтказилиб, бизнесмен Энрик Роза вақтинчалик президент бўлди.

ГЕРМАНИЯ

Расмий номи – Германия Федератив Республикаси. Пойтахти – Берлин. Ҳудуди – 357 041 км². Аҳолиси – 82 020 600 киши (2013). Давлат тили – немис. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик (30,9%) ва протестант (30,2%) мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – евро.

Географик жойлашуви ва табиати. Марказий Европада жойлашган давлат. Жанубда – Австрия (784 км) ва Швейцария (334 км), ғарбда – Нидерландия (577 км), Бельгия (167 км), Люксембург (138 км) ва Франция (451 км), шарқда – Польша (456 км) ва Чехия (646 км), шимолда – Дания (68 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 3621 км. Бундан ташқари шимолда Германия соҳиллари Шимолий денгиз ва Болтик денгизи билан туташган. Германиянинг шимолий ҳудудлари асосан текисликлардан иборат. Марказий Германия адирлар ва дарё воҳаларидан ташкил топган бўлиб, мамлакат жанубида Альп тоғлари буй чўзган. Болтик денгизда Германияга қарашли бўлган Шимолий ва Шарқий Фризск ороллари, Шимолий денгизда Фемарн ва Рюген ороллари жойлашган. Германиянинг энг баланд нуқтаси – Зюгшпице (2963 м). Энг йирик дарёлари: Рейн, Рур, Мозель, Дунай, Эльба. Энг йирик кўли – Боден. Мамлакат табиий қазилма бойликларга ута бой.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – федератив республика. Германия 16 та федерал ерларнинг бирлашувидан ташкил топган¹. Марказлашган мустақил Германия давлати 1871 йилнинг 18 январидан ташкил топган. Давлат бошлиғи – президент. Лекин ижроия ҳокимият федерал канцлер раҳбарлигидаги ҳукуматга тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимият икки палатали федерал мажлис: Бундестаг ва Бундесратдан иборат. Энг йирик сиёсий партиялари: Христиан-демократик иттифок, Эркин демократик партия, Миллий демократик партия.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Германия дунёнинг ривожланган ва молиявий жиҳатдан бой давлатларидан биридир. Лекин шарқий ва ғарбий

¹ Баден-Вюртемберг, Бавария, Берлин, Бранденбург, Бремен, Гамбург, Гессен, Мекленбург-Олд Померания, Шимолий Рейн-Вестфалия, Рейнланд-Пфаль, Савр, Саксония, Саксония-Анхальт, Куйи Саксония, Шлезвиг-Гольштейн, Тюрингия.

Германиянинг иқтисодий ривожланишида маълум бир зиддиятлар бор эди. Бунга сабаб ГДР ва ГФР ҳўжалигининг 1990 йилгача турли сиёсий тузумларда ривожланганлигидир. 1990 йилнинг 3 октябрида ягона Германия ташкил топганидан сўнг, бу зиддиятларга барҳам бериш мақсадида ГФР ГДР ҳўжалигига 390 млрд марка сарфлади. Саноатнинг ривожланган соҳалари: металлургия, кимё, автомобилсозлик, кemasозлик ва электротехника. Германия автомобилсозлик ва кemasозлик бўйича дунёда учинчи ўринда туради. Қишлоқ ҳўжалиги умумий миллий маҳсулотнинг 15% ини етказиб беради. Чорвачилик айникса яхши ривожланган. Қишлоқ ҳўжалигидаги асосий экинлар: кандлавлари, картошка ва бошоқли экинлар. Германия ўз халқининг озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган эҳтиёжини 90% ички имкониятлар ҳисобидан қоплайди. 2012 йилда ЯИМ миқдори 3 400 579 млн (аҳоли жон бошига – 41 513) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Россия, АҚШ ва ЕИ давлатлари.

Тарихи. Қадимда бугунги Германия ҳудудларида турли герман қабилалари яшашган. Бу қабилалар V асрда Римни мағлубиятга учратиб, Рим империяси инкирозига сабаб бўлишган. Римнинг инкирозидан сўнг франк қабилалари сардори Хлодвиг ҳозирги Франция ва жануби-ғарбий Германия ҳудудларида Франклар давлатига асос солди. Бу давлат Буюк Карл ҳукмронлиги йилларида бутун герман ерларини ўз таркибига қўшиб олди. 843 йил Франклар империяси парчаланди ва унинг шаркида Шаркий франклар қироллиги ташкил топди. Лекин кўп ўтмай немис князларининг ўзаро низолари натижасида заифлашиб инкирозга учради. X асрда саксон сулоласи Мукаддас Рим империясига асос солди. Фридрих I Барбаросса ҳукмронлиги йилларида империя ҳудудлари кенгайди. Кўп йиллик ўзаро қурашлардан сўнг 1438 йили габсбурглар хонадони ҳокимиятни эгаллади. XVI асрда Мартин Лютер томонидан амалга оширилган Реформация диний қарашларга кўра мамлакатни парчалади. Диний низолар Евангелие иттифоқи ва Мукаддас Лига ўртасида «30 йиллик уруш»нинг бошланишига сабаб бўлди (1618–1648). Уруш натижасида мамлакат 350 та майда давлатчаларга бўлиниб кетди. 1815 йилда 39 та кичик немис давлатларини ўз ичига олган Герман конфедерацияси ташкил топди. Марказлашган немис давлатининг ташкил топишига Пруссия қанцлери Отто фон Бисмарк жуда катта ҳисса қўшди. У 1871 йилда Пруссия қироли Вильгельм I ни Германия императори деб эълон қилди. Германия 1914 йили Биринчи жаҳон урушининг бошланиши сабабчиларидан бири бўлди. Урушдан мағлуб давлат сифатида чиқди. 1918 йилнинг 9 ноябрида император Вильгельм II тахтдан ағдарилди. Германияда Веймар республикаси эълон қилинди. 1933 йили Гитлер бошчилигидаги фашистлар ҳокимиятни қўлга олишди. 1939 йилнинг 1 сентябрида Германиянинг Польшага ҳужуми билан Иккинчи жаҳон уруши бошланиб кетди. Германия Иккинчи жаҳон урушини ҳам мағлубият билан якунлади. 1945 йилда Германия АҚШ, Англия, Франция ва СССР назорати остидаги тўрт қисмга бўлинди. 1949 йили

унинг ҳудудида Германия Демократик Республикаси ва Германия Федератив Республикаси таъкил топди. 1990 йилнинг 3 октябрида бу икки давлат ягона Германияга бирлашди. 1991 йилнинг 20 июнида Берлин Германиянинг пойтахти деб эълон қилинди (бирлашишга қадар ГФР пойтахти Бонн шаҳри бўлган).

ГИБРАЛТАР

Расмий номи – Гибралтар (Буюк Британия мулки). Пойтахти – Гибралтар. Ҳудуди – 6,5 км². Аҳолиси – 28956 киши (2011). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик (75%) ва протестант мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – гибралтар фунти.

Географик жойлашуви ва табиати. Гибралтар Пиреней яриморалининг жанубий қисмида жойлашган Буюк Британияга қарашли ҳудуд ҳисобланади. Қуруқлик орқали шимолда фақат Испания билан (1,2 км) чегарадош. Шарқда Ўрта Ер денгизи, жануб ва ғарбда Гибралтар бўғози ва Атлантика океани билан туташ.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – Британия денгизорти мулки. Давлат бошлиғи Британия кироли (киролича) томонидан тайинланадиган губернатор. Сиёсий партиялари: Гибралтар Лейбористлар партияси, Британия Гибралтарни Демократик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Гибралтар асосан денгиз портларидан иборат бўлиб, унинг иқтисоди Британия томонидан бериладиган ҳарбий-иқтисодий ёрдамга таянади.

2010 йилда ЯИМ миқдори 1275 млн (аҳоли жон бошига – 44 032) долларни ташкил этган.

Тарихи. Бугунги Гибралтар ҳудудлари 711 йилда араблар томонидан босиб олинган. 1462 йилда Гибралтарни улардан испанлар тортиб олишди. 1704 йилда Гибралтар Буюк Британия томонидан истило қилинади. 1713 йилги Утрехт шартномасига қўра Гибралтар Буюк Британия назоратидаги ерлар деб эълон қилинади. Биринчи ва Иккинчи жаҳон уруши йилларида бу ҳудудлар Британиянинг ҳарбий денгиз базаси сифатида хизмат қилди.

1967 йили БМТнинг талаби билан ўтказилган референдумларда Гибралтар халқи Испания билан қўшилишдан бош тортди. 1968 йили Англия билан Испания ўртасида Гибралтарни Испанияга қайтариш бўйича музокаралар бўлиб ўтган, аммо ҳар икки томон ҳам бир натижага эришмаган. 1980 йили бўлиб ўтган қайта музокаралар (1985 йилдан кучга кирди) натижасида гибралтарликлар ва испанлар бир-бирларининг ҳудудларига бемалол ўта олиш ҳуқуқига эга бўлдилар.

ГОНДУРАС

Расмий номи – Гондурас Республикаси. Пойтахти – Тегусигальпа. Худуди – 112 100 км². Аҳолиси – 7 466 000 киши (2011). Давлат тили – испан. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – лемпир.

Географик жойлашуви ва табиати. Марказий Америкада жойлашган давлат. Жанубда – Никарагуа (922 км), ғарбда – Гватемала (256 км) ва Сальвадор (342 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 1520 км. Шимол ва шарқда – Кариб денгизи, жануби-ғарбда – Тинч океанининг Фонсека қўлтиғи ўраб туради. Мамлакат худуди асосан Комаягуа, Монтесилос, Опалака каби ясситоғликлардан иборат. Энг баланд нуқтаси Селаке чўккиси (2865 м). Кариб денгизи соҳиллари текисликлардан иборат. Асосий дарёлари: Ульда, Агуан, Патука. Асосий табиий бойликлари: олтин, кумуш, мис, қўғошин, темир рудаси, рух, ёғоч ва балик.

Иклими – тропик. Ўсимлик дунёси ўта хилма-хил. Бу ерда пальма, кизил дарахт, каучук дарахти каби турли дарахтлар ўсади. Хайвонот дунёсида тропик иқлимга хос бўлган деярли барча хайвонлар учрайди. Ягуар, коплон, маймунларнинг турли хиллари шулар жумласидандир.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузуми – республика. Мамлакат 18 та департаментдан иборат. 1821 йилнинг 15 сентябрида Испания истибдодидан озод бўлиб, ўз мустақиллигини эълон қилган. Давлат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи ҳокимият бир палатали парламент – Миллий ассамблеяга тегишли. Асосий сиёсий партиялари: Гондурас либерал партияси, Гондурас миллий партияси, Христиан-демократик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Гондурас ғарбий яримшарҳнинг қашшоқ давлатларидан биридир. Экспортга асосан қишлоқ хўжалик маҳсулотлари чиқарилади. Асосий қишлоқ хўжалик экинлари: банан, қавва, шакарқамиш, тамаки, шоли. Дехқончилик қилинадиган ерларнинг асосий қисми йирик ер эгалари – латифундистларга тегишли. Аҳолининг 9% тоғ-кон ишларида меҳнат қилади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 18 180 млн (аҳоли жон бошига – 2242) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Германия, Япония. Йирик портлари: Пуэрто-Кортес, Тела, Трухильо, Ла-Сейба.

Тарихи. Гондураснинг жанубий соҳиллари 1502 йилда Христофор Колумб томонидан кашф қилинган. 1523 йилда Альварадо бошчилигидаги испан конкистадорлари томонидан истило қилинган. 1790 йилда Гондурас Гватемала билан бирлаштирилган. 1821 йили мустақилликка эришгач, Марказий Америка бирлашган провинциялари таркибига кирган. Фақат 1839 йилдагина мустақил давлат шакллантирилди. XX асрда Гондурас бир неча ҳарбий диктатура ва

конли урушларни бошидан кечирди. 1969 йилда Сальвадорга қарши уруш ҳаракатлари олиб борди. 1981 йилдан фуқаро ҳукумати ҳокимиятини ўз қўлига олди. XX асрнинг 20-йилларидан 80-йиллари охиригача Гондурасда диктаторлик режимлари ва ҳарбий хунталар ҳукмронлик қилди. Нихоят, 1997 йил 30 ноябрда бўлиб ўтган сайловда ўрта ва майда ишбилармонларнинг Гондурас либерал партияси раҳбари Карлос Роберто Флорес Факуссе галаба қозонди ва мамлакат президенти этиб сайланди. 2009 йил 28 июнда Гондурасда навбатдаги давлат тўнтариши содир бўлди.

ГОНКОНГ (Сянган)

Расмий номи – Хитой Халқ Республикаси таркибидаги махсус маъмурий ҳудуд. Маъмурий маркази – Гонконг (Сянган). Ҳудуди – 1075 км². Аҳолиси – 7136 300 киши (2012). Давлат тиллари – хитой ва инглиз. Бу ерда дунёдаги деярли барча динларга эътиқод қилишади. Пул бирлиги – эркин конвертация қилинадиган сянган доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Гонконг Хитойнинг махсус ҳудуди ҳисобланади. Хитой билан чегараси – 30 км. Унинг ҳудуди асосан Цзюлунь ярим ороли ва атрофидаги ороллардан ташкил топган. Соҳиллари Жанубий Хитой денгизига туташган.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. 1997 йилдан Буюк Британия назоратидан Хитой ҳудудига ўтди. 1984 йили Хитой ва Буюк Британия ўртасида тузилган шартномага мувофиқ Хитой таркибидаги махсус ҳудуд мақомини олган. Бунга кўра Хитой Гонконгда мавжуд ижтимоий, иқтисодий тузумни 50 йилгача ўзгартирмаслик мажбуриятини олган. Ижрония ҳокимият губернатор ва унинг ҳукуматига тегишли. Асосий сиёсий партиялари: Сянган лейбористлар партияси, Ўз-Ўзини бошқариш демократик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Қазилма бойликларнинг деярли йўқлигига қарамай, Гонконг иқтисоди яхши ривожланган. Саноатининг етакчи тармоклари – тўқимачилик ва тикувчилик. Ҳудуднинг 8% деҳқончилик учун ярокли ерлар ҳисобланади, шунга қарамадан ички бозорда озиқ-овқат маҳсулотлари танқислиги йўқ. Экспортга асосан тайёр кийимлар, мато, электр асбоблари ва соат чиқаради. 2012 йилда ЯИМ миқдори 257 953 млн (аҳоли жон бошига – 36 667) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Хитой, АҚШ, Япония, Тайвань.

Тарихи. Гонконг 1842 йилги Нанкин шартномасига кўра Хитой томонидан Буюк Британияга берилган. Инглизлар Гонконгни йирик савдо портига айлантиришди. Натижада бу ердаги иқтисодий аҳвол кескин яхшиланди. 1898–1899 йилларда Британия Хитойдан 99 йил муддатга ижарага олган ҳудудларини ҳам

Гонконгга қўшди. 1941 йили Гонконг японлар томонидан босиб олинди. Лекин Иккинчи жаҳон урушида Япониянинг мағлубиятидан сўнг у яна Буюк Британия назоратига ўтди. 1997 йилда Хитойнинг махсус ҳудуди сифатида Хитой давлати таркибига қўшилди.

ГРЕНАДА

Расмий номи – Гренада. Пойтахти – Сент-Жоржес. Ҳудуди – 344,5 км². Аҳолиси – 105 300 киши (2012). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик ва протестант мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – шарқий кариб доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Кариб денгизи ҳавзасида жойлашган давлат. Мамлакат ҳудуди Гренада ороли, Жанубий Гренадин архипелагининг бир нечта ороллари ва Кичик Антиль оролларида ташкил топган. Бу ороллarning барчаси вулконли ороллар бўлганлиги учун кичик-кичик тоғликлардан иборат. Энг баланд нуқтаси – Сент-Катерин (840 м).

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар республика. Британ Ҳамдўстлиги аъзоси. Гренада 1974 йилнинг 7 феврилида Буюк Британиядан мустақилликка эришган. Давлат бошлиғи Британия томонидан тайинланадиган генерал-губернатор. Ижроия ҳокимият бош вазир бошчилигидаги ҳукуматга тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимиятни икки палатали парламент – Сенат ва Вакиллар палатаси амалга оширади. Асосий сиёсий партиялари: Миллий партия, Миллий демократик конгресс, Гренада бирлашган лейбористлар партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Гренада аграр кишлoқ хўжалик давлати. У мускат ёнгоғи етиштириш ва уни экспорт қилиш бўйича дунёда иккинчи ўринда туради. Саноат яхши ривожланмаган. Туризм асосий даромад манбаи ҳисобланади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 851 млн (аҳоли жон бошига – 7496) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Буюк Британия, Тринидад ва Тобаго.

Тарихи. Гренада ороли испанлар томонидан 1498 йилда кашф қилинган. 1650 йили Франция мустамлакасига айланттирилган. 1762 йили Буюк Британия Гренадани ўз мулкига айланттирди. 1967 йилдан Британия Ҳамдўстлиги аъзоси. 1974 йилнинг 7 феврилида Британия Ҳамдўстлиги таркибида мустақилликка эришган. 1979 йилда Гренада Морис Бишоп раҳбарлигида СССР ва Куба билан яқинлашди. 1983 йили орол АҚШ қўшинлари томонидан оккупация қилинди. Куролли қаршилик кўрсатган кубалик қурувчилар куролсизланттирилиб, Кубага депортация қилинди.

ГРЕНЛАНДИЯ

Расмий номи – Гренландия. *Маъмурий маркази* – Готхоб (Нук ёки Нуук). *Худуди* – 2 175 600 км². *Аҳолиси* – 57 300 киши (2012). *Давлат тили* – гренланд, дат. *Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги* – дания кронаси.

Географик жойлашуви ва табиати. Гренландия – дунёдаги энг йирик орол – Канада ороллариининг шимоли-ғарбида, Шимолий Муз ва Атлантика океанлари оралигида жойлашган. Мамлакатнинг асосий қисмини музлик қоплаган. Музлик ҳажми 2,6 млн км².

Иқлими – киргок бўйлаб субарктик, арктик; орол марказида – континентал арктик. Мамлакатнинг асосий қисмини эгаллаган тундрада мох, лишайник ҳамда бошқа арктик ўсимликлар ўсади. Бўри, тулки, оқ айик, куён, лемминг, гага, чағалай, бугулар учрайди.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – ўз-ўзини бошқарадиган Дания худуди. Давлат раҳбари – Дания қироли (қиролича) номидан – Олий комиссар (ригсомбудсман) бошқаради. Гренландия 18 та коммунага ажралган 3 инспекторатга бўлинади. Йирик шаҳри – Сисимют (Холстенберг). Сиёсий партиялари: Снумут (Олга), Инуит атакватигиит (Инуит жамоаси), Атас-сут (Бирлик).

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Гренландия иқтисоди асосини балиқчилик ва балиқни қайта ишлаш корхоналари ташкил этади. Денгиз ҳайвонларини овлаш йўлга қўйилган. Балиқ овлаш флотига эга. Орол кўргошин, рух, уран, нефть, газ, торий, хром, молибден, олтин, кумуш, тошқўмир, мис, никель, темир рудаларига бой. 2010 йилда ЯИМ миқдори 1989 млн (аҳоли жон бошига – 34 489) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Дания, Швеция, Буюк Британия, Франция, Япония.

Тарихи. 875 йилда орол исландиялик денгизчи Гунборн томонидан кашф қилинган. 982 йили норвегиялик Эрик Рауда («Малла») оролни ўрганиб, Гренландия – «яшил ер» деб ном берди. 983 йилда оролнинг жанубида биринчи норманн колонияларига асос солинди. XI асрда маҳаллий аҳоли – эскимослар христианликни қабул қилдилар. 1262 йилдан XVIII аср бошларигача Гренландия Норвегия мулки бўлган. 1721 йилдан Дания оролда истилочилик ҳаракатларини бошлади. 1814 йилдан 1953 йилгача Даниянинг расмий мустамлакаси эди. 1978 йили Дания фолькетинги (парламенти) оролнинг ички мухториятини тан олди ва бу ҳолат 1979 йил 1 майдан кучга кирди. 2008 йили Даниядан автономияни кенгайтириш, ўз-ўзини бошқариш ҳуқуқини олиш масаласида референдум ўтказилди, 75% аҳоли розилик билдирди. 2009 йили Дания парламенти Гренландияга автономияни кенгайтириш тўғрисидаги қонунни тасдиқлади.

ГРЕЦИЯ

Расмий номи – Греция Республикаси. Пойтахти – Афина. Худуди – 131 957 км². Аҳолиси – 11 290 000 киши (2012). Давлат тили – грек. Давлат дини – христиан динининг православ мазҳаби. Пул бирлиги – евро.

Географик жойлашуви ва табиати. Греция Европанинг жануби-шарқида, Болкон яриморилининг жанубий қисми ва Эгей, Иония ҳамда Ўрта Ер денгизи оролларида жойлашган давлат. У шимолда – Болгария (494 км) ва Македония (246 км), шимоли-ғарбда – Албания (282 км), шимоли-шарқда – Туркия (206 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 1228 км. Жанубда – Ўрта Ер денгизи, шарқда – Эгей денгизи, ғарбда – Иония денгизи Греция билан туташ. Крит, Эвбея, Родос, Лесбос ва бир нечта ороллар Греция худудининг 1/5 қисмини ташкил этади. Худудининг 2/3 қисми тоғли худудлар ҳисобланади. Энг баланд нуқтаси – Олимп тоғи, баландлиги – 2917 м. Асосий дарёлари: Алякмон, Ахелос, Стримон, Нестос. Асосий қазилма бойликлари: нефть, боксит, никель. Ўрмонлар мамлакат худудининг 10–11%ини ташкил этади. Тоғлари игнабаргли дарахтлар билан қопланган.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар республика. Мамлакат 13 епархиядан ташкил топган. Епархиялар ўз навбатида 52 номга бўлинган. Греция 1830 йили Усмоний турклар истибодидан озод бўлиб, ўз мустақиллигини эълон қилган. Давлат бошлиғи – президент. Ижроия ҳокимият президент ва бош министрға тегишли. Қонун чиқарувчи олий орган – бир палатали парламент (Депутатлар палатаси). Асосий сиёсий партиялари: Янги демократия, Умумгрек социалистик ҳаракати, Греция коммунистик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Туризм Греция иқтисодининг асосий тармоқларидан бири ҳисобланади. Греция халқ ҳўжалигида саноатнинг озиқ-овқат, кимё, тўқимачилик ва металлургия тармоқлари яхши ривожланган. Қишлоқ ҳўжалигида асосан қандлавлaги, тамаки, узум ва картошка етиштирилади. Мамлакат гўшт ва сут маҳсулотларидан ташқари барча озиқ-овқат маҳсулотлари билан ўз-ўзини таъминлайди. 2012 йилда ЯИМ миқдори 254 978 млн (аҳоли жон бошига – 22 055) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Германия, Италия, Франция ва Буюк Британия.

Тарихи. Бугунги Греция ерларида м. а. 3 минг йилликдаёқ юксак ривожланган маданият ва цивилизация вужудга келган. М. а. XII асрда Грецияга дорийлар бостириб кирган. Пелопоннес урушларидан сўнг (м. а. 431–404 йй.) Болкон яриморилида Македониянинг роли кескин ошди. Македония ҳукмдори Филипп II бутун Греция ерларини ўзига бўйсундирди. Унинг ўғли Александр Македонский Миср ва Ҳиндистонгача бўлган ерларни босиб олиб, улкан империяни вужудга келтирди. М. а. II асрда Греция Рим империяси истибодига тушиб қолди. Қадимги Рим империяси инкирозидан сўнг Византия бутун Болкон яриморилини ўз

назоратида сақлаб қолди. IX асрда Грецияни араблар истило қилишди, орадан кўп ўтмай X асрда болгарлар босиб олишди. XV асрга келиб Византия инкиро- зидан сўнг 1460 йилда Греция Усмонийлар империясининг таркибий қисмига айланди. 1830 йили турклар Греция мустақиллигини тан олди. 1924 йили Греция республика деб эълон қилинди, 1935 йили эса монархия қайта тикланди. 1941 йили Германия Грецияни босиб олди. 1945 йилда уруш тугаганидан сўнг, Гре- цияда ҳукумат қўшинлари ва коммунистлар ўртасида фуқаролар уруши бошла- ниб кетди. Уруш 1949 йилгача давом этди. 1967 йилнинг 21 апрелида мамлакатда ҳарбийлар давлат тўнтаришини амалга оширди. 1973 йили ҳарбийлар монархия- ни бекор қилишди. 1974 йили ҳарбийлар ҳокимиятдан четлаштирилди. Шу йили ўтказилган референдумда Греция халқи республика учун овоз берди. 1975 йилда янги республика конституцияси қабул қилинди. 2008 йилда бошланган молия- вий инкироз Греция иқтисодиётига каттиқ таъсир кўрсатди.

ГРУЗИЯ

Расмий номи – Грузия Республикаси. Пойтахти – Тбилиси. Ҳудуди – 69 700 км² (амалда назорат қиладиган ҳудуди – 57 200 км²). Аҳолиси – 4 483 800 киши (2013). Давлат тили – грузин. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан дини- нинг православ мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – лари.

Географик жойлашуви ва табиати. Грузия Ғарбий Осиёда, Кавказорти- нинг марказий ва ғарбий қисмида жойлашган давлат. Шимолда – Россия (723 км), жанубда – Туркия (252 км), Арманистон (164 км) ва Озарбайжон (322 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 1461 км. Ғарбда Қора денгиз билан туташган. Мамлакат майдонининг 80% тоғлиқлардан иборат. Энг баланд нуктаси – Шхара тоғи (5068 м). Қора денгиз соҳилларида Колхида паст- текислиги ястаниб ётади. Асосий дарёлари: Кура ва Риони. Қазилма бойликлари: марганец, мис, кўмир ва нефть.

Иклими – субтропик.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар рес- публика. Давлат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи олий органи – бир палатали парламент. Мамлакат 66 та маъмурий ҳудудларга бўлинган. Бундан ташқари Ажария ҳамда Грузия томонидан назорат қилинмайдиган, жаҳон жа- моатчилиги томонидан қисман тан олинган Абхазия ва Жанубий Осетия ҳам Грузия таркибиде ҳисобланади. Мамлакат 1991 йил 9 апрелда ўз мустақиллигини қўлга киритган. Асосий сиёсий партиялари: Грузия демократик тикланиш иттифоқи, Социалистик партия, Халқ партияси, Лейбористлар партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Грузия аграр-индустриал дав- лат. Собиқ Иттифокнинг тарқалиши ва унинг собиқ аъзолари билан сиёсий-

иктисодий алоқаларнинг ёмонлашуви ҳамда мамлакатдаги фуқаролар уруши Грузия иктисодига ўз салбий таъсирини ўтказди. Саноатнинг кўпгина соҳаларида ҳалигача инкироз ҳолати кузатилмоқда. Мамлакат кишлоқ хўжалигида экиладиган экинларнинг 50%ини бошоқли экинлар ташкил этади. Лекин кишлоқ хўжалигининг энг асосий экини чойдир. Бундан ташқари, тоғ ёнбағирларида узумчилик яхши ривожланган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 25 934 млн (аҳоли жон бошига – 3543) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Арманистон, Туркия ва Озарбайжон.

Тарихи. М. а. VI–IV асрларда бутунги Грузия ҳудудларида икки давлат – Колхид ва Иберия давлатлари ташкил топган. Орадан кўп вақт ўтмай бу давлатлар форслар томонидан истило қилинди. Улардан кейин м. а. IV аср охирларида Александр Македонский бу ерларни босиб олди. М. а. I асрга келиб Ғарбий Грузия Рим империяси, Шарқий Грузия эса форслар томонидан истило қилинди. IV асрда Грузия христиан динини қабул қилди. VII аср охирларида бу ерларга араблар бостириб кирди. Бағрат II (974–1014) ҳукмронлиги йилларида шарқий ва ғарбий ҳудудлар бирлаштирилди. Довуд IV (1073–1125) даврида Тифлис араблардан озод қилинди. Қиролича Тамара (1184–1213) даврида Грузия Каспийгача бўлган ерларни эгаллади. XIV асрнинг 2-ярмида бу ерларни Амир Темур қўшинлари ишғол қилди. Темур давлатининг инкирозидан сўнг Грузия форслар ва турклар ўртасида уч аср давомида тортишувли ҳудуд бўлиб қолди. 1786 йилда Грузия Россияга ёрдам сўраб мурожаат қилади. 1801 йили Россия Грузияни ўз таркибига қўшиб олди. 1921 йили Грузия Совет Республикаси деб эълон қилинди. СССР инкирозидан сўнг 1991 йилнинг 9 апрелида Грузия ўз мустақиллигини эълон қилди. Ундан кейинги йилларда Грузияда мухолифатчи кучлар амалдаги ҳукумат билан келиша олмаганлиги туфайли катор сиёсий инкирозлар рўй берди. 2008 йилнинг 5 январида муддатдан олдин бўлиб ўтган президент сайловларида, бироз олдин истеъфога чиққан М. Саакашвили ўз мухолифатчиларини енгиб, яна ҳокимиятни эгаллади.

СССР парчаланганидан сўнг 1992 йилнинг 19 январида Жанубий Осетияда республика мустақиллиги ҳамда Россия Федерациясига қўшилиш масаласида референдум ўтказилди. Аҳолининг 98% розилик билдирди. 2008 йилнинг 8 августидан Грузия томонидан Жанубий Осетия ва Абхазияга қарши ҳарбий ҳаракатлар бошланди. Ушбу республикалар ўз мустақилликларини тан олиниши ҳақида Россияга расман мурожаат қилишди. 2008 йилнинг 26 августидан Медведев – Саркози режаси имзолангандан сўнг, иккала республика мустақиллиги Россия томонидан расман тан олинди. Бунга жавобан Грузия парламенти Жанубий Осетия ва Абхазияни «Россия томонидан босиб олинган Грузия ҳудудлари» деб эълон қилди. Жанубий Осетия ва Абхазия мустақиллиги Никарагуа (2008 йил 5 сентябрь), Венесуэла (2009 йил 10 сентябрь), шунингдек, бир қанча маргинал давлатлар томонидан тан олинган.

ГУАМ

Расмий номи – Гуам (АҚШ мулки). Маъмурий маркази – Хагатна. Ҳудуди – 549 км². Аҳолиси – 184 300 киши (2012). Давлат тили – инглиз, чаморро. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – АҚШ доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Гуам худди шу ном билан аталадиган Тинч океанининг ғарбий қисмидаги Мариан ороллариининг энг йирик оролида жойлашган. Орол баландлиги 405 метргача етадиган ва океанга яқинлашган сари пасайиб борадиган маржон қатламларидан ташкил топган ясситоғликдан иборат. Ясситоғликларнинг рельефи ҳамма жойда ҳам текисликдан иборат бўлмай, баъзи жойларида ботиклар ҳам бор.

Иклими – тропик. Оролнинг флорасини асосан панданус, нон ҳамда мангр дарахтлари ташкил этади. Соҳил бўйларида 20–50 км масофагача кокос пальмалари ва турли буталар ўсади. Гуамнинг ҳайвонот дунёси бой эмас. Оролнинг фаунасини сайроқи қушлар ташкил этади. Сут эмизувчилар йўқ. Соҳил бўйидаги сувларда турли балиқлар кўп.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Гуам АҚШ мулки, Тинч океанидаги йирик ҳарбий-денгиз ва ҳарбий-ҳаво базаси ҳисобланади. Оролга ўз-ўзини бошқариш ҳукуқи берилган. Аҳолиси АҚШ фуқароси ҳисобланади, бироқ уларнинг сайловларда қатнашиш ҳукуқи йўқ. Гуам АҚШ Конгресси Вакиллари палатасида икки йилга сайланадиган бир делегатга (овоз бериш ҳуқуқисиз) эга. Бошқарув бошлиғи – губернатор. У маҳаллий аҳоли томонидан 4 йилга сайланади. Қонун чиқарувчи орган бир палатали – Қонун чиқарувчи мажлис бўлиб, унинг йигирма бир аъзоси маҳаллий аҳоли томонидан ҳар икки йилда сайланади. Сиёсий партиялари – оролда АҚШнинг Республикачилар ва Демократлар партияларининг маҳаллий бўлимлари фаолият юритади.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодиининг асосини туризм ташкил этади. Орол иқтисодидаги муҳим ўринни АҚШнинг ҳарбий объектларидан келадиган даромадлар эгаллайди. Орол аҳолиси машғул бўлган кишлоқ хўжалиғи аҳолининг эҳтиёжларини қопламайди. Сабзавот ва мевалар етиштирилади. Четга кийим-кечак, турли хил ичимликлар, тамаки, машинасозлик маҳсулотлари чиқарилади; четдан ёқилғи ва озиқ-овқат маҳсулотлари келтирилади (импортнинг 50% атрофида). 2006 йилда ЯИМ миқдори 2500 млн (аҳоли жон бошига – 14 394) долларни ташкил этган. Асосий савдо шериклари: АҚШ, Япония, Тайвань.

Тарихи. Гуамни 1521 йилда европаликлардан биринчи бўлиб Ф. Магеллан ўзининг биринчи ер айлана саёҳати даврида кашф этади. 1563 йилдан орол Испания мустамлакаси. 1568 йилда Гуамда дастлабки миссионер незуитлар ўрнашади. Европаликлар томонидан олиб келинган касалликлар ҳамда қаттиқ

эксплуатация натижасида маҳаллий аҳоли юз мингдан (1521) 5 минггача (1741) қисқаради. 1898 йилги испан-америка урушида оролни АҚШ эгаллаб олади. Иккинчи жаҳон уруши даврида Гуам Япония томонидан босиб олинади (1941). 1944 йилнинг июль-августиди ўтказилган ҳарбий операция натижасида орол яна АҚШ тасарруфига ўтади. АҚШ Конгресси томонидан 1950 йилда қабул қилинган Гуам оролининг асосий қонунига кўра оролга ўзини ўзи бошқариш ҳуқуқи берилади. Унинг аҳолисига АҚШ фуқаролиги берилган, бироқ улар миллий сайловларда катнаша олишмайди. Ҳозирги кунда Гуам АҚШнинг Тинч океандаги стратегик ҳарбий базасидир. Оролда Алра-Харбор ҳарбий денгиз ва Андерсен авиация базалари жойлашган.

ДАНИЯ

Расмий номи – Дания Қироллиги. Пойтахти – Копенгаген. Худуди – 43 075 км². Аҳолиси – 5 602 600 киши (2013). Давлат тили – дан. Давлат дини – христиан динининг лютеранлик мазҳаби. Пул бирлиги – дания кронаси.

Географик жойлашуви ва табиати. Дания Европа қитъасининг шимоли-ғарбида. Ютландия яримороти ва унинг атрофидаги оролларда жойлашган давлат. Жанубда Германия (68 км) билан чегарадош. Жануби-шарқда – Болтиқ денгизи, ғарбда – Шимолий денгиз билан туташган. Мамлакат шимолида Скагеррак бўғози жойлашган, шарқда – Каттегат ва Эрусунн бўғозлари Данияни Швециядан ажратиб туради. Бундан ташқари, Гренландия ва Фарер ороллари ҳам ўз-ўзини бошқариш ҳуқуқига эга бўлган Дания Қироллиги ерлари ҳисобланади. Дания майдони асосан текисликлардан иборат. Асосий табиий бойликлари: нефть, табиий газ, туз ва балиқ.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конституциявий монархия. Мамлакат 14 та амтомларга бўлинган. Давлат бошлиғи – Дания қироли (қироличаси). Ижроия ҳокимият бош вазир бошчилигидаги ҳукуматга тегишли. Қонуни чиқарувчи ҳокимият қирол (қиролича) ва бир палатали парламент – фолькетингга тегишли. Асосий сиёсий партиялари: Венстре, сўл либерал партияси; Консерватив халқ партияси; Радикал сўл партия; Христиан халқ партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Дания дунёнинг саноати яхши ривожланган давлатларидан биридир. Қишлоқ хўжалиғи ҳам юксак ривожланган технологиялар билан таъминланган. Қишлоқ хўжалигида банд бўлган аҳоли Дания умумий аҳолисининг 6%ини ташкил этади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 309 108 млн (аҳоли жон бошига – 56 202) долларни ташкил этган. Дания қишлоқ хўжалиғи ўзини озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган эҳтиёжини тўла таъминлайди. Қишлоқ хўжалигининг асосий маҳсулотлари: картошка, дон, қандовлағи, гўшт ва сут маҳсулотлари. Данияда балиқчилик ҳам жуда яхши

ривожланган. Асосий савдо ҳамкорлари: Швеция, Норвегия, АҚШ ва ЕИ давлатлари.

Тарихи. Бугунги Дания худудидаги илк давлатлар VI асрда ташкил топган. XI асрда Англия ва Норвегия ҳам Дания назорати остига тушиб қолди. XII асрда Дания қироли Свен II христиан динини қабул қилди. XIV–XV асрларга келиб Данияга Германиянинг таъсири кучайди. XVII асрда Болтиқ денгизда ҳукмронлик учун Дания ва Швеция ўртасида давом этган кураш Даниянинг мағлубияти билан якунланди. 1849 йили Дания конституцияси қабул қилинди ва конституциявий монархия давлати деб эълон қилинди. Конституция қирол ҳокимиятини анча чеклади. 1915 йили Дания аёллари сайлаш ҳуқуқига эга бўлишди. Дания ўз бестарафлигини саклашга ҳаракат қилса-да, 1940 йилнинг 9 апрелида немис фашистлари уни босиб олишди. 1945 йилнинг 5 майида Дания озод қилинди. 1949 йилдан НАТО ва 1973 йилдан ЕИ аъзоси.

ДОМИНИКА

Расмий номи – Доминика Ҳамдўстлиги. Пойтахти – Розо. Худуди – 749,8 км². Аҳолиси – 67 700 киши (2012). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик (80%) ва протестант (15%) мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – шарқий кариб доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Кариб хавзасида, Кичик Антиль ороллариининг Доминика оролида жойлашган орол-давлат. Майдони тоғликлардан иборат. Энг баланд нуқтаси – Дьяблотен вулкони (1447 м).

Иклими – тропик. Тоғ ёнбағирлари тропик ўрмонлар билан қопланган. Ҳайвонот дунёси асосан қушлардан иборат.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 10 та туман (приход) дан иборат. Булар: Сент-Анн, Сент-Давид, Сент-Жорж, Сент-Жон, Сент-Жозеф, Сент-Люк, Сент-Марк, Сент-Патрик, Сент-Питер, Сент-Пол. Доминика 1978 йилнинг 3 ноябрида Буюк Британиядан мустақиллигини эълон қилган. Ижроня ҳокимият – президент ва бош вазирга тегишли. Қонун чикарувчи олий органи бир палатали парламента – Мажлис палатаси.

Асосий сиёсий партиялари: Доминика лейбористлар партияси, Мехнаткашлар бирдамлиги партияси, Доминика озодлик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мамлакат хўжалигининг асосини қишлоқ хўжалиги ташкил этади. Саноат асосан майда корхоналардан иборат. Қишлоқ хўжалиги банан, манго, кокос ёнғоғи ва цитрус меваларни етиштириб беради. 2012 йилда ЯИМ миқдори 497 млн (аҳоли жон бошига – 7022) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Буюк Британия, АҚШ ва Кариб хавзаси давлатлари.

Тарихи. Доминика 1493 йилда Христофор Колумб томонидан кашф қилинган. Шу вақтдан у Испания мулкига айланди, сўнгра Франция мустамлакаси бўлди. 1763 йили Буюк Британия назоратига ўтди. 1967 йилда Британия Ҳамдўстлиги аъзоси бўлди. 1978 йили Доминика ўз мустақиллигини эълон қилди.

ДОМИНИКАН РЕСПУБЛИКАСИ

Расмий номи – Доминикан Республикаси. **Пойтахти** – Санта-Доминго. **Ҳудуди** – 48442 км². **Аҳолиси** – 10183330 киши (2012). **Давлат тили** – испан. **Давлат дини** – христиан динининг католик маъзаби. **Пуя бирлиги** – доминикан песоси.

Географик жойлашуви ва табиати. Кариб хавзасида Катта Антиль ороллари гуруҳидаги Гаити оролининг шарқий қисмида жойлашган давлат. Ғарбда Гаити (360 км) билан чегарадош. Жанубда Кариб денгизи, шимолда Атлантика оксани билан туташиб кетган. Шарқда Мона бўғози Гаити оролини Пуэрто-Рико оролидан ажратиб туради. Мамлакат ҳудудида бир нечта тоғ тизмалари мавжуд. Уларнинг энг йириги Кордильера Сентраль тоғ тизмаси бўлиб, энг баланд нуктаси – Дуарте чўққиси (3175 м). Мамлакат жануби-ғарбида Энрикило кўли жойлашган бўлиб, у денгиз сатҳидан 46 м пастдир. Асосий дарёлари: Шимолий Яке, Жанубий Яке, Артинбоните.

Иклими – денгиз тропик иклими. Ҳайвонот дунёси унчалик бой эмас. Асосан денгиз тошбакалари, кемурувчилар ва турли хашаротлардан иборат.

Давлат тизилиши, сиёсий партиялари. Давлат тизилиши – республика. Давлат бошлиги – президент. Қонун чиқарувчи олий органи – икки палатали Сенат ва Депутатлар палатасидан иборат бўлган Миллий конгресс. Мамлакат 26 та провинция ва 1 та миллий округдан иборат. Асосий сиёсий партиялари: Демократик интеграция ҳаракати, Кискеяно (Доминикано) демократик партияси. Доминикан инкълубий партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Кишлоқ хўжалиги мамлакат иқтисодининг асосини ташкил этади. Экспортта чиқарилган асосий маҳсулотлари: тамаки, қаҳва, какао ва шакарқамини. Саноат факатгина кишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишловчи корхоналардан иборат. Кейинги йилларда туризм ривожланди. 2012 йилда ЯИМ миқдори 59133 млн (аҳоли жон бошига – 5763) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АКШ, Пуэрто-Рико.

Тарихи. Гаити ороли 1492 йилда Христофор Колумб томонидан кашф қилинган. Колумб бу ерларни Испанияга деб атади. Олий Америкасининг испанлар томонидан боғлиб олиниши билан Доминикан Республикаси ҳудудларида боғлиқлади. 1697 йили Гаити ороли Франция ва Испания ўртасида тақсимланди. Оролни шарқий қисми Испания қироли ҳокимияти остида қолди. 1822 йилда

мамлакат ўз мустақиллигини эълон қилган бўлса-да, факатгина 1844 йилга келиб ҳақиқий мустақилликка эришди. 1978 йил сайловлари натижасида демократик фуқаролик ҳукумати шакллантирилди.

ЖАЗОИР

Расмий номи – Жазоир Халқ Демократик Республикаси (ЖХДР). Пойтахти – Жазоир. Ҳудуди – 2381741 км². Аҳолиси – 36485800 киши (2012). Давлат тили – араб тилининг жазоир лаҳжаси, бербер. Давлат дини – ислом (99%). Пул бирлиги – жазоир динари.

Географик жойлашуви ва табиати. Африканинг шимоли-ғарбидаги давлат. Ғарбда – Марокаш (чегара узунлиги– 1559 км) ва Ғарбий Сахрои Кабир (42 км), жанубда – Нигер (956 км), Мали (1376 км), Мавритания (463 км), шарқда – Ливия (982 км) ва Тунис (965 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 6343 км. Шимолда Ўрта Ер денгизи жойлашган. Энг юқори нуктаси – Тахат тоғи (2918 м). Дарёлари жуда кам. Фойдали қазилмалари: нефть, табиий газ, фосфатлар, темир рудаси, уран, қўғошин, рух. Ҳайдаладиган ерлари ҳудуднинг 3%, ўтлоқ ва яйловлар – 13%, ўрмон ва бутазорлар – 2%ини ташкил қилади.

Иклими – субтропик, тропик. Мамлакат ҳудуди асосан чўллардан иборат бўлганлиги сабабли, ўсимлик турлари унчалик кўп эмас. Атлас ва Ахаттар тоғларида пўкак эман ўсади. Ҳайвонлардан чиябўри, гиена, антилопа, қуёнлар учрайди.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 48 та вилоятга бўлинган. 1830–1962 йилларда Жазоир Франция мустамлакаси бўлган. 1962 йилнинг 5 июль куни ўт очишни тўхтатиш тўғрисидаги Эвиан шартномасига асосан қуролли кураш тўхтатилди ва Жазоир ўз мустақиллигини эълон қилди. Қонунчилиги француз ва ислом қонунларига асосланган. Миллий байрами 1 ноябрь – Инқилоб куни (1954). Давлат бошлиғи – президент, қонун чиқарувчи ҳокимият – бир палатали парламент – Миллий халқ мажлиси. Асосий сиёсий партиялари: Миллий озодлик fronti, Социалистик қучлар fronti.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асосий тармоқлари – нефть ва газ қазиб олиш (табиий газ қазиб олиш бўйича жаҳонда бешинчи ўринда). 1973–1974 йилларда нефть нархининг кескин ошishi иқтисодининг юксалишига ва саноатлаштириш дастурини молиялашга имкон яратди. Нефть ва газ нархининг тушиши, иқтисодни марказлаштирилган бошқарув тизимининг камчиликлари мамлакатни 1988 йилда ижтимоий ва иқтисодий инқирозга учратди. 1993 йилнинг сентябрида ҳокимият тарафига келган янги ҳукумат

ислохотларини жадаллаштириш ва иктисодни қайта қуришни ўзининг асосий вазифаси деб билди. Нефть ва табиий газни казиб олишдан ташқари саноатнинг енгил, тоғ-кон, нефть кимёси, озиқ-овқат соҳалари кенг ривожланган. Меҳнатга лаёқатли аҳолининг 22% қишлоқ хўжалигида банд. Арпа, бугдой, узум, цитрус мевалари, сабзавотлар ва зайтун етиштирилади. Экспортга чиқариладиган асосий маҳсулоти – нефть ва табиий газ (жами экспорт маҳсулотларининг 97% ташкил қилади). 2012 йилда ЯИМ миқдори 206 545 млн (аҳоли жон бошига – 5694) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Франция, Италия, Германия ва АҚШ.

Темир йўлларининг узунлиги – 4733 км, автомобиль йўллари – 80 000 км. Асосий денгиз портлари: Жазоир, Аннаба, Арзев, Бижа, Мостаганем, Оран, Скида.

Тарихи. Ҳозирги Жазоир ҳудудининг Ўрта Ер денгизи қирғоқларида истикомат қилган финикияликлар м. а. XII асрдан кейин Карфаген таъсири остига тушиб қолди. М. а. III асрда бербер қабиласининг сардори Масинисса Карфаген ва Рим ўртасидаги урушдан фойдаланиб, дастлабки Жазоир давлати – Нумидия қироллигини тузади. М. а. I асрдан милодий V асргача Жазоир Рим империяси таркибига кирган. 429 йилда бу ерни вандаллар босиб олгандан сўнг, берберлар бир қатор мустикал майда давлатларга асос солишади. VII асрда Жазоирни араблар босиб олиб, берберлар исломни қабул қилишади ва Шимолий Африка халифалик таркибига қиради. XIII асрда христиан ва мусулмон бербер қабилалари ўртасидаги кураш натижасида мамлакат учга бўлинади. XVI асрда бир қатор Жазоир портларини испанлар эгаллашади. Жазоирлик христианлар Испания протекторатига ўтишган бўлса, мусулмонлар Усмонийлар империясига мурожаат этишади ва испанларни мамлакатдан қувиб чиқаришади. XVII аср давомида жазоирликлар Ўрта Ер денгизиде қароқчилик қилишади. 1816 йили инглиз-голланд, 1824 йили инглиз флоти жазоирлик денгиз қароқчилари билан жанг қилишади. 1830 йилнинг 5 июлида Жазоирни французлар босиб олишади ва 1834 йилда турклар таъсирига бутунлай барҳам беришади.

1954–1962 йиллардаги озодлик урушлари натижасида 1962 йилнинг 1 июль кунин Жазоир мустикал давлатга айланади. 1992 йилдаги сайловларда ислом фундаменталистлари ғалаба қозонишганда сайлов натижалари ҳукумат томонидан бекор қилинади. Бунга жавобан Ислам қутқариш fronti Жазоир ҳудудида яшовчи чет эл фуқароларига қарши террорчилик ҳаракатларини уюштиришади. 2010 йилнинг декабрида Жазоирда ғалаблар ва намойишлар бўлиб ўтди.

ЖАНУБИЙ АФРИКА РЕСПУБЛИКАСИ

Расмий номи – Жанубий Африка Республикаси. Пойтахти – Претория. Ҳудуди – 1 223 410 км². Аҳолиси – 50 586 700 киши (2011). Давлат тили – афри-

каанс, инглиз, исиндебеле, сесото са лебоа, сесото, свати, хитсонга, сетсвана, тишвенда, исикоса ва исизулу. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – ранд.

Географик жойлашуви ва табиати. Африканинг жанубидаги давлат. Шимолда – Ботсвана (чегара узунлиги 1840 км), Намибия (967 км), Мозамбик (491 км), Свазиленд (430 км) ва Зимбабве (225 км) билан чегарадош. Мамлакат шарқида Лесото киролиги (909 км) жойлашган. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 4862 км. Ғарбда Атлантика океани, жануб ва шарқда Ҳинд океани билан туташган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 2798 км. Мамлакат ясситоғликда жойлашган. Шарқида мамлакатнинг энг баланд нуқтаси – Каткин чўққиси (3660 м) жойлашган. Аждар тоғлари ётади. Жанубда Кап тоғлари жойлашган. Ғарбда – Намиб саҳроси, шимоли-ғарбда – Калахари саҳросининг жанубий қисми жойлашган. Асосий дарёлари: Оранж ва Лимпопо. Қазилма бойликлари: олтин, уран, олмос, платина, хром, кўмир, темир рудаси, табиий газ, марганец, никель, калайи, фосфатлар. Ҳайдаладиган ерлар ҳудуднинг 10%, яйлов ва ўтлоқлар 65% эгаллайди.

Иклими – тропик. Пальма, баобаб, алоэ, темир дарахти, кизил дарахт, кап самшити, хушбўй дарахтлар ўсади. Арслон, қоплон, жирафа, бегемот, факат шу ҳудудда учрайдиган (эндемик) турдаги қушлар, оқ қарқидон, мукаддас хайвон зулуҳамеон, питонлар ҳайвонот оламини ташкил этади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – федерализм нишонлари бўлган унитар республика. Мамлакат 9 та провинцияга бўлинган. ЖАР мустақилликка 1910 йилнинг 31 майида эришган (аввал Буюк Британия мустамлакаси бўлган). 31 май – Миллий байрам (Республика эълон қилинган кун). Давлат ва ҳукумат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи олий орган – икки палатали парламент (Миллий ассамблея). У вилоятларнинг Миллий кенгаши (юқори палата) ва Миллий ассамблея (қуйи палата)дан иборат. Йирик сиёсий партиялари: Жанубий Африка африкаликлари миллий конгресси, Янги миллат партияси, Миллатчилик партияси, Демократик партия, Консерватив партия, Миллий халқ партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. ЖАР Африка қитъасидаги иқтисодий жиҳатдан энг тараккий этган давлатлардан биридир. 2012 йилда ЯИМ миқдори – 390 919 млн (аҳоли жон бошига – 7507) долларни ташкил этган. Иқтисодининг асоси – тоғ-кон саноати (платина, олтин, хром ишлаб чиқариш бўйича дунёда етакчи). Машинасозлик, металлургия, тўқимачилик, озиқ-овқат саноати ҳам ривожланган. Умумий саноат ишлаб чиқариши ЯИМнинг 40%ини ташкил этади. Қишлоқ хўжалигида (ЯИМнинг 5%) чорвачилик ривожланган. Маккажўхори, буғдой, шакарқамиш етиштирилади. Мамлакат озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган эhtiёжини ўзи қоплайди. Асосий савдо шериклари: Буюк Британия, Италия, Япония, АҚШ, Германия.

Темир йўлларнинг умумий узунлиги – 20638 км, автомобиль йўллари – 188309 км (54013 км га тош ётқизилган). Асосий портлари: Дурбан, Кейптаун, Порт-Элизабет.

Тарихи. Ҳозирги ЖАР худудига дастлаб бушменлар, кейинчалик готтентотлар ўрнашган. 1488 йилда португал денгизчиси Диас Эзгу Умид бурнини кашф этади. 1652 йилда голландлар Жанубий Африка соҳилларида ўз мустамлакаларига асос солишади. Улар 1834–1839 йилларда Трансвааль ҳамда Озод Оранж республикаларига асос солишди. Инглизларнинг Трансваальга 1877 йилда ҳужум қилиши биринчи инглиз – бур урушини келтириб чиқаради ва бу урушда Буюк Британия мағлубиятга учрайди. Лекин иккинчи инглиз – бур урушидан сўнг, 1902 йилда инглизлар бурлар устидан ўз ҳукмронлигини ўрнатади. 1910 йилда Кап, Наталь, Трансвааль ва Оранждан иборат федерация тузилади ва Британия доминиони деб эълон қилинади. Иккинчи жаҳон урушидан сўнг Жанубий Африка Иттифоки (1961 йилдан ЖАР) ҳукумати апартеид сиёсатини эълон қилади. Мамлакатдаги африкалик аҳолининг норозиликлари, жаҳон ҳамжамиятининг мамлакат ҳукуматини иқтисодий санкциялар билан сиқувга олиши 1989 йилда апартеид сиёсатининг тугатилишига олиб келди. 1992 йили дастлабки демократик сайловларда Н. Мандела ғолиб чиқади.

ЖИБУТИ

Расмий номи – Жибутӣ Республикаси. Пойтахти – Жибутӣ. Худуди – 23 400 км². Аҳолиси – 922 700 киши (2012). Давлат тили – араб ва француз. Сигинувчиларнинг асосий қисми ислом динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – жибутӣ франки.

Географик жойлашуви ва табиати. Жибутӣ шимоли-шарқий Африкадаги давлат. Жануб ва ғарбда – Эфиопия (349 км), шимолда – Эритрея (109 км), жануби-шарқда – Сомали (58 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 516 км. Шарқда Аден кўрфази билан туташган. Жибутӣ худуди ясси тоғлар, чўл ва ярим чўллардан иборат.

Иқлими – курук ва иссиқ тропик.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Давлат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи олий орган – бир палатали парламент – Миллат мажлиси. Қонунчилиги француз ва ислом дини қонунлари асосида амалга оширилади. Асосий сиёсий партиялари: Тараққиёт учун халқ бирлиги, Демократик янгиланиш партияси, Бирлик ва демократияни тиклаш fronti.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мамлакат ҳўжалигининг асосий таянчи унинг стратегик жойлашув ўрнидир. Жибутӣ Африканинг эркин савло худуди дсб эълон қилинганлиги, унинг портлари орқали халқаро савдо-

нинг ривожланишига қулай шароит яратган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 1360 млн (аҳоли жон бошига – 1523) долларни ташкил этган.

Тарихи. XIX асрнинг 2-ярмидан Обок портини эгаллаган французлар Жибутини ўз мустамлакаларига айлантириш ҳаракатини бошлаб юбордилар. 1886 йили мамлакат Сомалининг Француз Қирғоғи номи билан Франция мустамлакасига айлантирилди. 1946 йилдан Франциянинг «денгиз ортидаги ерлари» номини олди. 1958 йилда ўтказилган референдумда Жибутини халқи мустақиллик учун овоз берди. 1967 йили Франция билан сиёсий ва иқтисодий алоқаларни мустахкамлаш мақсадида Ўзини «Афар ва Иссалар француз ҳудуди» деб эълон қилди. 1977 йили Жибутини ўз мустақиллигини эълон қилди. Шу йили Араб давлатлари лигасига аъзо бўлиб кирди. 1992–2000 йилларда Жибутида бўлиб ўтган фуқаролар уруши томонларнинг ваколатларни бўлиб олиш тўғрисидаги келишув имзоланиши билан якунланди.

ЗАМБИЯ

Расмий номи – Замбия Республикаси. Пойтахти – Лусака. Ҳудуди – 752 614 км². Аҳолиси – 13 883 500 киши (2012). Тили – инглиз. Сигинувчиларнинг ярмидан кўпроги христиан, қолганлари ислом, Ҳиндуйлик динларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – квача.

Географик жойлашуви ва табиати. Африканинг марказий қисмида жойлашган. Шимолда – Танзания (чегара узунлиги – 338 км) ва Конго Демократик Республикаси (1930 км), ғарбда – Ангола (1110 км), жанубда – Намибия (233 км), Зимбабве (797 км), шарқида – Малави (837 км), жануби-шарқида – Мозамбик (419 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 5664 км. Кўллари – Бангвеулу, Мверу, қисман Танганьика ва Кариб. Катта дарёлари: Луанва, Замбези, Кафуэ. Фойдали қазилмалари: мис, кобальт, зумрад, олтин, қумуш, уран, рух, кўмир, марганец ва қўрғошин.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Маъмурий жиҳатидан 9 та провинция (вилоят)га бўлинади. 1964 йилнинг 24 октябрида мустақилликка эришган. 24 октябрь Мустақиллик куни – Миллий байрами ҳисобланади. Давлат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи олий орган – бир палатали парламент – Миллий ассамблея.

Асосий сиёсий партиялари: Кўппартияли демократия учун ҳаракат партияси, Миллий мустақиллик бирлашган партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Замбия мустамлакага айланган даврдан унинг иқтисодиёти дунё бозорига, асосан, Буюк Британияга фақат мис ва полиметаллар етказиб беришга ихтисослашиб, ҳўжалигининг бошқа тармоклари кон саноатига хизмат қилади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 20 682 млн (аҳоли жон

бошига – 1474) долларни ташкил этган. Иқтисодининг асосий муаммоларидан бири давлат ташки қарзларининг қудлиги. Асосий савдо ҳамкорлари – ЕИ, Япония, ЖАР, АҚШ.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 1273 км. Автомобиль йўллари – 36370 км. Ички сув йўллари – 2250 км. Асосий порти – Мпулунгу.

Тарихи. Ҳозирги Замбия ҳудудида илк давлатлар (Баротсе, Лунда) XVII–XIX асрларда пайдо бўлди. XIX аср охирларида Замбия ҳудудида Британия ҳукмронлиги ўрнатилди ва Шимолий Родезия деб атала бошлади. Шимолий Родезия 1953 йили Родезия ва Ньясаленд Федерациясига киритилди. 1963 йилда Федерация бўлиниб кетганидан кейин Шимолий Родезия 1964 йилнинг 24 октябрида мустақил Замбия Республикасига айланди. 1973 йилги конституцияга кўра «Замбия инсонпарварлиги» дастури қабул қилинди. У хусусий мулкчиликни сақлаб қолган ҳолда оддий инсон эҳтиёжларини тулиқ қондириш мақсадини қўйди. 1991 йили «Замбия инсонпарварлиги» даври тугади ва кўппартиявий тизим жорий қилинди.

ЗИМБАБВЕ

Расмий номи – Зимбабве Республикаси. Пойтахти – Хараре. Ҳудуди – 390 760 км². Аҳолиси – 13 013 670 киши (2012). Давлат тили – инглиз, шона ва шимолий ндебеле. Сигинувчиларнинг асосий қисми синкретизм (христиан-мажусийлик, 50%), христиан дини (25%) ҳамда мажусийликка (24%) эътиқод қилади. Пул бирлиги – АҚШ доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Африка қитъасининг жанубий қисмида жойлашган давлат. Мозамбик билан шимол ва шарқда (чегара узунлиги – 1231 км), шимолда – Замбия (797 км), жанубда – ЖАР (225 км), жануби-ғарб ва ғарбда – Ботсвана (813 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 3066 км. Деярли бутун мамлакат ҳудудини Матабеле ва Мошона ясситоғликлари эгаллаган. Мамлакатнинг энг баланд нуқтаси – Иньянгани тоғи (2596 м). Асосий дарёлари – Лимпопо ва Замбези. Фойдали қазилмалари: хром, олтин, никель, мис, темир рудаси, кўмир, ванадий, литий, калайн, асбест.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. 1980 йилнинг 18 апрелида мустақилликка эришган. 18 апрель Миллий байрам – Мустақилликнинг эълон қилиниши. Давлат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи олий орган – бир палатали парламент. Асосий сиёсий партиялари: Зимбабве африкаликлар миллий иттифоқи – Ватанпарварлик фронти, Зимбабве консерватив альянси, Зимбабве бирлик ҳаракати.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Зимбабве Африка қитъасининг иқтисодий жиҳатдан суст ривожланган мамлакатларидан бириндир. 2012 йилда

яғи микдори 10 796 млн (аҳоли жон бошига – 756) долларни ташкил этган. Иқтисоднинг асосини тоғ-кон ва қайта ишлаш саноати ташкил этади. Қишлоқ ҳўжалиги ҳам иқтисоднинг муҳим тармоғидир. Асосий савдо ҳамкорлари: Буюк Британия, ЖАР, Германия.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 2745 км, автомобиль йўллари – 85 237 км. Асосий порти (дарё порти) – Кариба.

Тарихи. XII–XVII асрларда хозирги Зимбабве худудида Монотапа давлати бўлган. XIX аср охириларида мамлакатни Родезия деб атаган инглизлар кириб келлишди. 1923 йилда Жанубий Родезия Британия мустамлакасига айлантирилди. 1953 йилдан 1963 йилгача Родезия ва Ньясаленд Федерацияси таркибига кириштилади. 1979 йили Зимбабве (мамлакатнинг янги номи)да парламентга сайловлар бўлиб ўтди ва африкаликлар парламентда кўп ўринга эга бўлдилар. Лекин мамлакатнинг тўлиқ мустақилликка эришиши учун партизан уруши 1980 йилнинг 17 апрелигача давом этди. 2002 йилда БМТ Зимбабведа инсон ҳуқуқлари поймол қилинаётганлигини баҳона қилиб, унинг аъзолигини тўхтатди.

ИНДОНЕЗИЯ

Расмий номи – Индонезия Республикаси. Пойтахти – Жакарта. Худуди – 1 904 600 км². Аҳолиси – 245 000 000 киши (2013). Давлат тили – индонез. Сигикувчиларнинг асосий қисми ислом динига (87%) эътиқод қилади. Пул бирлиги – индонезия рупияси.

Географик жойлашуви ва табиати. Индонезия Республикаси Жануби-Шарқий Осиёдаги давлат. Дунёдаги энг катта Малай архипелагининг 17,5 минг ороли ва Янги Гвинея (Ғарбий Ириан) оролининг ғарбий қисмида жойлашган. Жанубда – Шарқий Тимор (чегара узунлиги – 228 км), шимоли-ғарбда – Малайзия (1782 км), шарқда – Папуа-Янги Гвинея (820 км) билан чегарадош. Куруқликдаги чегаралари узунлиги – 2830 км. Индонезия худудининг ярмидан кўпроғи ўртача баланд ва пасткам тоғлардан, Янги Гвинеяда қисман баланд тоғлардан (энг баланд жойи – 5029 м), қолган қисми аллювиал текисликлардан иборат. Оролда 400 дан ортиқ вулкон бор, шундан 100 таси ҳаракатдаги вулконлардир. Тектоник ҳаракатлар тинмаган. Тез-тез кучли zilзила бўлиб туради. Нефть, кўмир, темир, марганец, калайи рудалари, боксит, мис, қўроғошин, рух, алюминий, никель ва фосфат конлари бор.

Иклими – Индонезиянинг катта қисмида экваториал, Ява оролининг шарқий ва Кичик Зонд оролларида субэкваториал клим. Энг йирик дарёлари – Капуас, Барито, Харри, Компар, Муси, Мамберамо, Дигул.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Индонезия – унитар республика. Давлат ва ҳукумат бошлиғи – президент. Давлат ҳокимиятининг олий органи –

Халқ маслаҳат конгресси. Амалдаги конституцияси 1945 йилнинг 18 августда қабул қилинган. Ижроия ҳокимиятни президент ўзи тайинлаган ҳукумат билан бирга бошқаради. Қонун чиқарувчи олий орган – бир палатали парламент – Халқ вакиллари кенгаши. Асосий сиёсий партиялари: Бирлик ва тараққиёт партияси, Индонезия демократик партияси. Миллий мандат партияси, Миллий уйғониш партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Индонезия – аграр-индустриал мамлакат. Қишлоқ ҳўжалиғи Индонезия иқтисодининг етакчи тармоғи ҳисобланади. Мехнатга яроқли аҳолининг ярмидан кўпроғи қишлоқ ҳўжалиғида банд. Табиий каучук ва пальма ёғи ишлаб чиқариш бўйича дунёда биринчи ўринда туради. Тропик дарахт ёғочидан ясалган буюмлар, тамаки, чой, қахва, зиравор дориворлар, шунингдек, балиқ ва денгиз маҳсул казиб берувчи энг катта давлатдир. Асосий донли экинлари – шоли, маккажўхори. Чорвачилиғида қорамол, қўчка, эчки, қўй, йилки, парранда боқилади. Индонезия ҳудудининг 65% ўрмон билан қопланган бўлиб, қимматбаҳо ёғоч тайёрланади. Қончилик саноати бюджет тушумларининг анча қисмини таъминлайди. Йилига ўртача 576 млн баррель нефть казиб олинади. Индонезия суўлтирилган табиий газни четга чиқаришда дунёда биринчи ўринда, қалайи казиб олишда иккинчи ўринда, никель казиб олишда тўртинчи ўринда туради. Маҳсулот ишлаб чиқариш саноатининг асосини истеъмол моллари: газлама, чарм буюмлар, рўзгорбоп қимёвий маҳсулотлар, озик-овқат ташкил этади. Шоли оқлаш, тамаки, қанд-шакар, чой, ёғ, ип-газлама, жун, қурилиш материаллари, фармацевтика ва полиграфия, қондигер қорхоналари, минерал ўғит ва шина заводлари бор. Юксак технологияга асосланган тармоқлар: кemasозлик, самолётсозлик, нефть қимёси, автомобиль йиғиш, радиоэлектроника соҳалари тараққий этган. Индонезияда денгиз транспорти етакчи ўринда. 2012 йилда ЯИМ миқдори 894 854 млн (аҳоли жон бошига – 3592) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Япония, АҚШ, Сингапур, Германия.

Темир йўлларининг умумий узунлиғи – 6964 км. Автомобиль йўллари – 119 500 км. Ички сув йўллари – 21 579 км. Портлари: Танжунгперион (Жакарта порти), Сурабая, Палембанг, Баликпапан, Ужунгпан.

Тарихи. Индонезия қадимий маданият марказларидан биридир. М. а. II асрга оид ёдгорлиқлар сақланган. Ява, Малайя оролларида Тарума ва Калинга, Суматрада Малайя ва Шривижайя давлатлари ташкил топган. Уларда ҳиндуйлик ва буддавийлик тарқала бошлади. VII асрда бир нечта майда давлатлар бирлашиб, Шривижайя империясини ташкил этди. VIII асрнинг биринчи ярмида Явада Матарам давлати пайдо бўлди. 1025 йили Шривижайя инкирозга учради. XI асрнинг 40-йилларида Матарам Кедири (XIII асрдан Сингасари) ва Жангола давлатларига бўлиниб кетди. XIII аср охирида Сингасари емирилиб, унинг ўрнида Мажапахит империяси ташкил топди (1293 – тахм. 1520). XIV асрда Ҳиндистон

ва Малаккадан Индонезияга ислом дини кириб келди. XVI асрдан Мажапахит империяси мусулмон султонликларига бўлиниб кетгач, Индонезия ҳудудида европалликлар (португаллар, голландлар) кириб кела бошлади. 1602 йилда голландлар Индонезияда Ост-Индия компаниясига асос солди. 1811 йили Индонезияни инглизлар босиб олди. 1814 йилги Англия-Нидерландия битимига кўра Индонезия Нидерландия қўлига ўтди. 1942–1945 йилларда Индонезияни Япония босиб олди. Япония Иккинчи жаҳон урушида мағлубиятга учрагач, мамлакат мустақил Индонезия Республикаси деб эълон қилинди (1945 йил 17 август). 1945 йилнинг 6 сентябрида Индонезияга инглиз, кейинрок голланд кўшинлари бостириб кирди. 1949 йилнинг ноябрида Голландия Индонезия мустақиллигини тан олишга мажбур бўлди. Бироқ Индонезия 16 ҳудудга бўлиб ташланди: мамлакат «Индонезия Қўшма Штатлари» номи билан юритила бошланди. Голландия Ғарбий Ирианни ўз қўл остида сақлаб қолди. 1950 йилнинг 6 августида Индонезия унитар давлат деб эълон қилинди. 1953 йилнинг 1 майида Ғарбий Ириан Индонезия Республикаси таркибига қўшиб олинди. 2002 йилнинг 20 майида Шарқий Тимор Индонезия таркибидан ажраб чиқди.

ИОРДАНИЯ

Расмий номи – Иордания Ҳошимийлар Подшоҳлиги. Пошта номи – Оммон. Ҳудуди – 91 800 км². Аҳолиси – 6 446 300 киши (2013). Тили – араб. Давлат дини – ислом. Пул бирлиги – иордан динари.

Географик жойлашуви ва табиати. Иордания Яқин Шарқда, Осиёнинг ғарбий қисмида жойлашган. Иордания шарқ ва жанубда – Саудия Арабистони (чегара узунлиги – 744 км), шарқда – Ироқ (181 км), ғарбда – Исроил (238 км) ва Фаластин (97 км), шимолда – Сурия (375 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 1635 км. Иордания маъмурий жиҳатдан 12 та мухофазат (вилоят)га бўлинади. Иорданиянинг асосий қисми шарқдан ғарбга томон баландлашиб борадиган ясси тоғликлардан иборат. Жанубдаги Рам тоғи Иорданиянинг энг баланд нуқтаси (1764 м). Мамлакатнинг ғарбий қисмида меридиан чизигига параллель ҳолда йўналган чуқур ботик воҳа – Ҳор (Ал-Ҳор) ва унинг давоми Водий ал-Араб жойлашган. Ҳор минтақасида Иордан дарёси водийси ва Ўлик денгиз ўрин олган. Бу минтақанинг ҳар икки томонида Сурия-Фаластин тоғлари қад ростлаб туради. Йирик шаҳарлари: Оммон, Аз-Зарка, Ирбид, Ал-Халил.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Иордания – конституциявий монархия. 1952 йилнинг 8 январиди қабул қилинган конституцияга амал қилади. Давлат бошлиғи – малик (подшоҳ) бўлиб, у қонун чиқарувчи ва ижрочи ҳокимият соҳасида катта ҳуқуққа эга. Қонун чиқарувчи ҳокимият подшоҳ ва Миллат мажлиси (Сенат ва Депутатлар палатаси)дан иборат. Сенатни подшоҳ

4 йилга тайинлайди. Депутатлар палатаси тўғридан тўғри ва овоз бериш йўли билан 4 йилга сайланади. Ижроня ҳокимиятни подшо ўзи тайинлайдиган ҳукумат – Вазирлар кенгаши орқали амалга оширади. Сиёсий партиялари: Халқ бирлиги демократик партияси, Коммунистик партия, Халқ демократик партияси, Араб социалистик уйғониш партияси (БААС).

Иқтисоди ва транспорт коммуникациялари. Иордания иқтисодида хизмат кўрсатиш, саноат, қишлоқ хўжалиги ва сайёҳлик соҳалари ривожланмоқда. Иордания фосфат ва ишқор (поташ), мис ва марганец захираларига ва унчалик йирик бўлмаган нефть конларига эга. Кончилик, энергетика, тўқимачилик соҳалари ривожланган. Иқтисодида кончилик саноати муҳим аҳамиятга эга. Фосфорит экспорти бўйича дунёда учинчи ўринда туради. Мамлакат минерал тузларга ҳам бой. Шунингдек, бром, магний оксиди ҳам қазиб олинади. Мис рудаси, марганец, уран, темир рудаси ҳам бор. Булардан ташқари, Иордания ерлари каолин, гипс, оҳактош, кварцли кумлар, доломит, бентонит, дала шпати конларига ҳам бойдир. Иорданияда совиткич, газ плиталар, аккумуляторлар ишлаб чиқарадиган заводлар, қурилиш моллари, мебель корхоналари бор. Доридармон, сигарета, кулолчилик буюмлари, пойабзал, тўқимачилик моллари ҳам ишлаб чиқарилади.

Қишлоқ хўжалиги юқори мавқега эга эмас. Мамлакат ҳудудининг атиги 5–6% ҳайдаладиган ерлардир. Чорвачилик оксоқ тармоқ ҳисобланади (ем-хашак етишмайди, яйловлар кам). Асосан қорамол, қўй ва эчки боқилади.

Иордания четта асосан фосфат, фосфатли ва калийли ўғитлар, ишқор, цемент, мрамор, аккумуляторлар, тўқимачилик буюмлари, парафин, лок-бўёқлар, тозалаш моддалари, кандолатчилик маҳсулотлари, кимёвий моллар чиқаради. Четдан машина, асбоб-ускуна, нефть ва нефть маҳсулотлари, гўшт, сут маҳсулотлари олинади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 31 353 млн (аҳоли жон бошига – 4879) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари – араб давлатлари, АҚШ, Италия, Япония, Буюк Британия, Германия, Ҳиндистон.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 619 км. Автомобиль йўлларининг узунлиги – 7 500 км. Асосий порти – Акаба.

Тарихи. Ҳозирги Иордания ҳудудида дастлаб кананейларнинг сомиё қабилалари яшаган. М. а. I минг йилликда бу ҳудуднинг бир қисми Исроил ва Яҳудия подшоликлари таркибида бўлган. М. а. I минг йиллик охирида қадимги араб давлати – Набатей подшолиги вужудга келди. Иордания милодий II асрнинг 30-йилларидан Рим, IV асрдан Византия империяси, VII асрдан Араб халифалиги қўл остида бўлди. XI–XV асрларда салибчилар, салжукийлар, Миср мамлуклари бостириб кирди. XVI асрнинг бошидан 1918 йилгача Усмонийлар империяси таркибида бўлди. Мамлакат Биринчи жаҳон уруши даврида араб қўзғолончи ва ватанларварлари томонидан озод қилинди. Сўнг Сурия ҳудуди билан бирга амир Файсал қўл остига ўтди. 1920 йилда Британия мандатидаги Фаластинга

қўшилди. 1921 йилда Иордан дарёсининг шарқий қисмида хошимийлар сулоласидан бўлган амир Абдулло раҳбарлигида Трансиордания амирлиги ташкил топди. Амирлик устидан Англия назорати ўрнатилди. 1946 йилнинг 25 майида Трансиордания Иордания номи билан мустақил давлат, амир Абдулло (2004 йил вафот этди) эса унинг подшоҳи деб эълон қилинди. 1948–1949 йилларда араб-исроил уруши натижасида Наблус, Байт-Лахм, Қуддуснинг шарқий қисми Иорданияга қўшиб олинди. 1967 йилги Исроил-Иордания уруши натижасида мамлакатнинг иқтисодий жиҳатдан энг ривожланган қисми – 6,6 минг км² ҳудудини Исроил қўшинлари босиб олди.

ИРЛАНДИЯ

Расмий номи – Ирландия Республикаси. Пойтахти – Дублин. Худуди – 70,3 минг км². Аҳолиси – 4 598 000 киши (2013). Тили – ирланд ва инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик, бир қисми протестант мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – евро.

Географик жойлашуви ва табиати. Ирландия Европанинг ғарбида, Ирланд оролларида жойлашган. Маъмурий жиҳатдан 26 та графликка бўлинади, улар эса 4 та тарихий вилоятга бирлашади. Шимолда Буюк Британия (Шимолий Ирландия) (чегара узунлиги – 360 км) билан чегарадош. Шарқда – Ирланд денизи, ғарбда – Атлантика океани билан туташ. Ирландия ҳудудининг яримдан кўпини марказий текислик эгаллаган. Чекка қисмларида паст ва ўртача баландликдаги тоғлар бор. Жануби-ғарбидаги Карантуил тоғи (1041 м) Ирландиядаги энг баланд тоғдир. Ирландияда торфнинг катта захиралари, тошқўмир, кўрғошин, рух, мис, фосфорит бор.

Муътадил океан иклими ҳукм суради. Йирик дарёси — Шаннон. Йирик шаҳарлари: Дублин, Корк, Лимерик.

Давлат тузиллиши, сиёсий партиялари. Ирландия – республика. 1937 йилнинг 29 декабрида қабул қилинган ҳамда 1972 ва 1999 йилларда тўзатишлар киритилган конституцияга амал қилади. Давлат бошлиғи – президент. Қонуңчиқарувчи олий орган – Миллий парламент (икки палатали: Вакиллар палатаси ва Сенат). Ижроия ҳокимиятини Вакиллар палатасининг тақлифига биноан президент томонидан тайинланадиган ҳукумат амалга оширади. Асосий сиёсий партиялари: Фианна файл («Такдир аскарлари»), Финне гал (Бирлашган Ирландия), Ирландия лейбористлар партияси, Ирландия коммунистик партияси, Демократик сўл партия, Таракхийпарвар демократик партия, Ирландия ишчилари партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Ирландия – индустриал мамлакат. Кончилик саноати ва кишлок хўжалиги хомашёсини кайта ишлаш тармок-

цияни бошлади. 1994 йилда Ирок Кувайтга нисбатан ўз даъвосидан воз кечди. 1998 йили курулганини назорат қилиш бўйича БМТ махсус комиссияси мамлакат ҳудудидан чиқариб юборилди. Бу Форс кўрғазига АҚШ ҳарбий кучларининг тўпланишига асос бўлди. 2003 йилнинг март ойида АҚШ ва Буюк Британия Саддам Хусайини ҳокимиятдан ағдариш мақсадида Ирокка қарши ҳарбий операция бошлади. Натижада С. Хусайн ҳокимиятдан ағдарилиб, деярли бутун Ирок ҳудуди АҚШ назорати остига ўтди.

ИСЛАНДИЯ

Расмий номи – Исландия Республикаси. Пойтахти – Рейкьявик. Ҳудуди – 103 000 км². Аҳолиси – 319 600 киши (2012). Давлат тили – исланд. Давлат дини – христиан динининг лютеран (95%) мазҳаби. Пул бирлиги – исланд кронаси.

Географик жойлашуви ва табиати. Атлантика океанининг шимолий қисмидаги Исландия оролида жойлашган. Орол юзасини вулконли тоғлиқлар, муз билан қопланган кўп сонли тоғли массивлар эгаллаган. Оролда 200 дан ортиқ вулконлар қайд этилган, уларнинг кўплари – Гекла, Лаке, Аскья ва бошқалар ҳаракатдаги вулконлардир. Гидроэнергия ресурслари ва балиқ мамлакатнинг асосий табиий ресурслари ҳисобланади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилишига кўра – республика. Маъмурий жиҳатдан 23 та округга бўлинади. 1944 йилнинг 17 июнида Даниядан ажралиб, мустақилликка эришган (Миллий байрами – Республика эълон қилинган кун). Ижро ҳокимиятини президент амалга оширади ва ҳукуматни тайинлайди. Қонун чиқарувчи ҳокимият – президент ва бир палатали (юқори ва куйи) парламент (Альтинг)дан иборат. Асосий сиёсий партиялари: Халқ иттифоқи партияси, Мустақиллик партияси, Тараққиёт партияси, Исландия социал-демократик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мамлакат иқтисоди амалий жиҳатдан балиқчилик ва балиқни қайта ишлаш билан чекланган. Асосий кишлук хўжалик маҳсулотлари картошка ва шолғом. Қўйчилик ва сут етиштирадиган чорвачилик ҳам ривожланган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 13 554 млн (аҳоли жон бошига – 42 740) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: ЕИ мамлакатлари, Норвегия, АҚШ, Япония.

Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 12 343 км. Денгиз портлари: Кеблавик, Рейкьявик, Сейдисфьордюр.

Тарихи. Исландия ерлари VIII асрда ирланд монахлари томонидан очилган, 865 йилда эса бу ҳудудларга норвеглар кўчиб келган. 930 йилда мустамлакачилар оролда республика барпо этдилар. Тахминан 1000 йилда мамлакатда дастлабки христиан миссионерлари пайдо бўлди. 1262 йилда Исландияда Норвегия

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Испания индустриал-аграр мамлакат. ЯИМда саноатнинг улуши 23%, кишлок хўжалигининг улуши 35%, хизмат кўрсатиш соҳасининг улуши 60% дан ортади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 1352057 млн (аҳоли жон бошига – 29651) долларни ташкил этган. Саноатда оғир саноат ётакчи ўринда туради. Машинасозлик, автомобилсозлик, кема-созлик, электротехника, станоксозлик, кимё саноати ривожланган. Қишлоқ хўжалигининг асосий тармоғи – дехкончилик.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 14378 км. Автомобиль йўллари узунлиги – 324000 км. Портлари: Картахена, Алхесирас, Барселона, Бильбао, Санта-Крус-де-Тенерифе, Виго, Кадис, Ла-Корунья, Малага, Сантандер, Таррагона, Валенсия, Хихон, Алеманте, Альмерия.

Асосий савдо ҳамкорлари: ЕИ мамлакатлари, АҚШ.

Тарихи. М. а. VII асрдан Испаниянинг жанубий ва шарқий соҳилбўйлари финикияликлар ва юнонлар томонидан ўзлаштирила бошланган. М. а. 7000–5000 йилларда Ўрта Ер денгизи соҳилида иберлар маданияти пайдо бўлди. М. а. III аср охирларида Испания худудининг кўп қисми Карфаген кўл остига ўтди. М. а. II аср бошларига келиб римликлар карфагенликларни сиқиб чиқардилар. Араблар 711–718 йилларда Пиреней яриморалининг кўп қисмини босиб олдилар ва бу қисмлар Дамашк халифалиги кўл остига ўтди. 756 йили мустақил давлат – Курдоба амирлиги, 929 йилда эса Курдоба халифалиги тузилди. X–XI асрларда мусулмонлар Испанияси бир неча мустақил давлатларга бўлиниб кетди. 1212 йилда арабларга қарши хужум (реконкиста) натижасида Арагония, Кастилья ва бошқа испан қиролликлари вужудга келди. Кастилья ва Арагония битта қиролликка бирлашиб (1469), 1492 йилда мамлакатни араблардан озод қилди. Испания қироллиги XVI асрда гуллаб-яшнади, Жанубий ва Марказий Америкада мустамлакаларини кенгайтди, 1580 йилда Португалияни забт этди, лекин XVII асрда кўп худудларидан ажралди. 1640 йилда Португалия, 1648 йилда Нидерландия, 1649 йилда эса Артуа ва Русилон провинцияларини Францияга бой берди. XIX аср бошларида мамлакат Наполеон қўшинларидан озод қилинди. Ўша пайтда испанлар Жанубий ва Марказий Америкадаги деярли барча мустамлакаларидан ажралди. XIX асрда Испанияда абсолют ҳокимият тарафдорлари ва либераллар ўртасида кураш бўлиб ўтди. 1923 йилда давлат тўнтариши натижасида мамлакатда диктатура ўрнатилди. 1931 йилда Испания республика деб эълон қилинди. Қирол Альфонс XIII тахтдан воз кечмай, мамлакатни тарк этди. 1936 йилда Халқ fronti ҳокимият тепасига келгач, фуқаролар уруши авж олди ва 1939 йилда мамлакатда Франко фашистик режимининг ўрнатилиши билан тугалланди. 1975 йилда Франко вафотидан кейин Испанияда конституцион монархия ўрнатилди. 1976 йилда мамлакатда парламент тизими жорий этилди, 1978 йилда янги конституция қабул қилинди.

ИСРОИЛ

Расмий номи – Исроил давлати. Пойтахти – Тель-Авив. Худуди – 20 770 км². (БМТ белгилаб берган ҳудуд). Аҳолиси – 8 000 000 киши (2013). Тили – иврит, араб. Сигинувчиларнинг асосий қисми яҳудийлик динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – шекель.

Географик жойлашуви ва табиати. Исроил Яқин Шарқда, Осиёнинг ғарбний қисмида, Ўрта Ер денгизи бўйида жойлашган. Шарқда – Иордания (238 км), шимолда – Ливан (79 км), шимоли-шарқда – Сурия (76 км), жануби-ғарбда – Миср (266 км), шарқ ва жануби-ғарбда – Фаластин (358 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 1017 км. Бу давлатни бир неча қисмга шартли равишда ажратиш мумкин: Галилей ясситоғлиги, Мерон тоғи (1208 м), Иордан водийси, Самарий ва Яҳудий тепаликлари (ясситоғ), Негев чўли ва қирғоқ текисликлари. Мамлакатнинг асосий дарёси – Иордан. Фойдали қазилмаларидан мис, фосфор, олтингугурт, марганец, кам миқдордаги нефть ва газ захираси ҳам бор. Экин экиладиган ерлар мамлакат майдонининг 17%, яйлов майдони эса 40%ини ташкил этади.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Ягона конституцияси йўқ. Мамлакат 6 та округдан иборат: Марказий Хайфа, Қуддус, Шимолий, Жанубий, Тель-Авив. Ижроия ҳокимият президент (давлат бошлиғи) ва бош вазир раҳбарлигидаги ҳукуматга қарашлидир. Қонун чиқарувчи олий орган – Кнессет (бир палатали). Асосий сиёсий партиялари – Ликуд, Авода (Меҳнат).

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Исроил ривожланган индустриал-аграр мамлакат. Иқтисодиётида ҳарбий саноат асосий ўринни эгаллайди, у ташки молиявий манбаларга, айниқса, АҚШ ва Европа Иттифоқи ёрдамига жуда қарам. Иқтисодни бошқаришда давлат асосий роль ўйнайди. Табиий ресурслари чегараланган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 246 780 млн (аҳоли жон бошига – 31 296) долларни ташкил этган. Саноат тармоқларидан олмосларни қирралаш, тўқимачилик, озик-овқат, кимё, ҳарбий ва транспорт жиҳозларини ишлаб чиқариш, юқори технологияли электроника кабилар мавжуд. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш ялли ички маҳсулотнинг 3% ини ташкил этади. Цитрус мевалар, сабзавотлар, пахта, чорва маҳсулотлари етиштирилади. Экспортнинг асосий қисмини бриллиант ташкил этади. Шунингдек, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари, юқори технологияли жиҳозлар экспорт қилинади.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 600 км. Автомобиль йўллари – 4750 км. Асосий портлари – Ашдот, Хайфа. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, ЕИ мамлакатлари, Япония.

Тарихи. 1948 йилнинг 18 май куни яҳудийлар томонидан ҳозирги Исроил давлати ташкил этилди. Ушбу давлат жаҳоннинг кўпгина давлатлари томонидан дарҳол тан олинди, лекин бу давлатнинг ташкил топиши кўшни давлатларда норозиликни келтириб чиқарди. Оқибатда 1947–1948 йиллардаги биринчи араб-исроил зиддияти юзага келди. Урушда Исроил янги ҳудудларни қўлга киритиб, ғолиб чиқди. 1956 йилда Сувайш канали давлат ихтиёрига ўтказилиши ва Мисрнинг араб давлатлари билан шартнома тузиши натижасида Исроил Мисрга қарши уруш бошлади ва бу уруш Исроил қўшинларининг Синай яриморолидан чиқиб кетиши билан якунланди. 1967 йилнинг июнида Исроил Миср, Сурия ва Иорданияга қарши уруш бошлаб, Синай яримороли, Ғазо сектори, Иордан дарёсининг ғарбий қирғоғидаги ерлар, Қуддуснинг араблар яшайдиган қисми, Жўлан тепалиқларини қўлга киритди. 1973 йилнинг октябрида Миср ва Сурия Исроилга қарши ҳарбий ҳаракатлар олиб борди. Исроил Синай яриморолидан ажралди. 1979 йилнинг мартида Кемп-Девид битими (1978 йил сентябрь, АҚШ) асосида Миср ва Исроил ўртасида тинчлик шартномаси тузилди. 1982 йилнинг июнида Исроил Ливанга бостириб кирди ва Байрутни бомбардимон қилди. 1982 йили Рабин бошчилигидаги лейбористлар ҳукумат тепасига келгач, тинчликни йўлга қўйиш жараёни бошланди. 1993 йилда Исроил ҳукумати ва Фаластин Озодлик ташкилоти ўртасида Фаластин автономиясини назарда тутган тинчлик шартномаси имзоланди. Аммо Исроил-Фаластин можаросини бартараф этиш мушкул масалалигича қолмоқда.

ИТАЛИЯ

Расмий номи – Италия Республикаси. Пойтахти – Рим. Ҳудуди – 301 230 км.² Аҳолиси – 60 820 700 киши (2012). Тили – итальян. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик (90% дан кўп) мазҳабиغا эътиқод қилади. Пул бирлиги – евро.

Географик жойлашуви ва табиати. Жанубий Европада, Апеннин яриморлида жойлашган. Шимолда – Австрия (чегара узунлиги – 430 км) ва Швейцария (740 км), шимоли-ғарбда – Франция (488 км), шарқда – Словения (232 км), шунингдек, Италия ҳудудидаги анклавлар – Ватикан (3,2 км) ва Сан-Марино (39 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 1932,2 км. Сардиния, Сицилия, Эльба ороллари ва бир қанча кичик ороллар ҳам Италияга қарашли. Италия ҳудуди жанубда ва ғарбда Ўрта Ер денгизи, шарқда Адриатика денгизи билан туташ. Ҳудудининг 80% и тоғ ва қирлардан иборат. Италиянинг шимолида Альп тоғлари жойлашган. Альп ва Апеннин тоғлари оралигида По дарёси водийси билан Ломбард текислиги мавжуд. Ҳаракатдаги вулконлар кўп. Улар орасида Везувий (1 277 м) ва Этна (3323 м) Сицилия оролида жойлашган.

Италиянинг йирик дарёлари – По ва Тибр. Мамлакатда кўллар кўп, асосийлари – Гарда, Лаго-Маджоре, Комо. Асосий фойдали қазилмалари: симоб, мармар, ишқор, кўмир, олтингугурт, кам миқдорда табиий газ ва нефть. Хайдаладиган ерлар мамлакат ҳудудининг 32%, ўрмон ва бутазорлар – 22%, яйлов ва ўтлоқлар – 17% ини ташкил этади.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Маъмурий жиҳатдан 20 та вилоятга бўлинади. Италия 1861 йилнинг 17 мартда мустақил қиролликка айланган. Миллий байрам – июннинг биринчи якшанбаси – республиканинг эълон қилиниши. Ижроия ҳокимият президент (давлат бошлиғи) ва бош вазир раҳбарлигидаги ҳукуматга тегишли. Қонун чикарувчи ҳокимият – икки палатали парламент – Сенат ва Депутатлар палатасидан иборат. Асосий сиёсий партиялари: «Олға, Италия» партияси, Италия либерал партияси, Италия халқ партияси.

Иқтисоди ва транспорт коммуникациялари. Ҳозирги кунда Италия Европанинг етакчи мамлакатларидан бири ҳисобланади. Саноатнинг асосий тармоқлари: автомобилсозлик (дунёда 5-ўринда), кимё саноати, металлургия, пулат эритиш, озиқ-овқат саноати, тўқимачилик, кийим-кечак ва пойабзал ишлаб чиқариш. Қишлоқ хўжалиғи гўшт ва сут маҳсулотларидан ташқари, мамлакатнинг бошқа турдаги маҳсулотларга бўлган эҳтиёжини тўлиқ қондиради. Италияда хизмат кўрсатиш ва туризм ривожланган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 2014019 млн (аҳоли жон бошига – 33 115) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: ЕИ мамлакатлари, АҚШ, ОПЕК мамлакатлари.

Темир йўлларнинг умумий узунлиги – 20011 км, автомобиль йўллари – 294410 км, ички сув йўллари – 2400 км. Денгиз портлари: Анкона, Венеция, Генуя, Сардиния, Специя, Ливорно, Неаполь, Палермо (Сицилия), Таранто, Триест.

Тарихи. Италия тарихи м. а. X асрда бу ерда яшаган турли қабилалар (лигурлар, этрусклар, латинлар ва бошқалар), греклар ва финикияликлар маданиятига катта таъсир кўрсатган этрусклар маданияти билан бошланади. Латинлар томонидан м. а. VIII асрда асос солинган Римни м. а. VI асрда этрусклар забот этдилар ва кўплаб буюк меъморий ёдгорликларини яратдилар. Этрусклар Римдан қувиб чиқарилгандан кейин республика ўрнатилди, асосий сиёсий кураш эса Рим аристократияси (патрицийлар) ва плебейлар ўртасида кечди. Ўша пайтда Рим ўзининг ташқи душманлари билан ҳам кураш олиб бориб, м. а. III асрда бутун Апеннин яриморалини, Осиё ва Африкадаги бир қанча йилларда Рим Сицилия, Греция, Македонияни, Осиё ва Африкадаги бир қанча худудларни ўз провинцияларига айлантириб, мустамлакаларини кенгайтирди. Фуқаролар уруши давридан кейин Октавиан Август республикани империяга айлантирди. II асрдан кейин буюк империя инкирозга юз тута бошлади. IV асрда христианлик дини тарқалди. IV аср охирларида қадимги Рим

вестготлар ҳужумларига қарши тура олмади, 410 йилда шаҳар талон-торож қилинди. 476 йилда эса охири Рим императори Ромул тахтдан ағдарилди. VI–VIII асрларда мамлакат шимоли лангобардлар томонидан ишғол этилган бўлса, жануб қисми Византия империяси таркибига киритилди. IX–X асрларда Италиянинг шимолий қисми герман императорлари ҳукмронлигига ўтди. Лекин XV асрда Италия шаҳарлари ривожланиб, Европанинг етакчи молиявий ва савдо марказларига айланди. Италия Европада Ренессанс даври маданиятининг ўчоқларидан бири бўлди. XVI–XVIII асрларда қудратли Европа давлатлари Италиядаги таркоқликдан фойдаланиб, мамлакат ички ишларига фаол равишда аралашар эди. Наполеон урушлари даврида Италия Франция томонидан оккупация қилинди. Италия озодликка эришгандан кейин мамлакатда таркоқлик давом этди ва Австрия таъсирига тушиб қолди.

1851 йилда Сардиния кироли Виктор Эммануил II томонидан Италияни битта давлатга бирлаштириш учун бошланган ҳаракат, 1870 йилда ягона Италия давлатининг ташкил топиши билан якунланди (Рим – 1870 йилнинг 2 октябрида мамлакат пойтахти деб эълон қилинди). Биринчи жаҳон уруши даврида Италия Антанта томонида бўлди, лекин Австро-Венгрия империяси таркибидаги ерларни қайтариб олишга муваффақ бўла олмади. Миллатчилик кайфиятининг ўсиши, иктисодий инқироз ва ишсизлик натижасида ҳокимият тепасига қирол Виктор Эммануил III қўллаб-қувватлаган Муссолини бошчилигидаги фашистик партия келди. 1940 йилнинг 10 июнида Италия Германия томонида Иккинчи жаҳон урушига кирди. Италияда фашистик режим 1945 йилгача, диктатор Муссолинининг партизанлар томонидан қатл этилишигача (28 апрель) давом этди. 1946 йилнинг 2 июнида Италия республика деб эълон қилинди. Урушдан кейинги тарихи ҳукуматнинг тез-тез алмашиб туриши билан характерланади.

КАБО-ВЕРДЕ

Расмий номи – Кабо-Верде Республикаси. Пойтахти – Прая. Ҳудуди – 4033 км². Аҳолиси – 505 300 киши (2012). Тили – португал, кабовердиану. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – кабо-верде эскудоси.

Географик жойлашуви ва табиати. Атлантика океанидаги Яшил Бурун оролларида, Ғарбий Африка қирғоқлари яқинида жойлашган. Мамалакат жойлашган ороллар асосан вулконлардан ҳосил бўлган. Қирғоқлари тик ва қояли, қулай табиий бандаргоҳлар кам. Рельефи асосан тоғли. Энг баланд чўққиси – 2829 м (Фогу оролида).

Иклими – тропик, пассатли. Дарёлари кам, бот-бот қурғоқчилик бўлиб туради. Ўсимликлари чўл ва чала-чўлга хос. Ҳайвонот турлари оз. Денгиз қушлари кўп.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Кабо-Верденинг амалдаги конституцияси 1992 йилда қабул қилинган. Давлат бошлиғи – президент. Ижроия ҳокимиятни президент ва бош вазир бошчилигидаги ҳукумат бошқаради. Қонун чиқарувчи олий органи – Миллий ассамблея (бир палатали). Сиёсий партиялари: Кабо-Верде мустақиллиги африкаликлар партияси, Демократия учун ҳаракат.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг ривожланмаганлиги мамлакатда табиий ресурсларнинг камлиги билан боғлиқ. Савдо, денгиз ва ҳаво транспортига хизмат кўрсатиш ЯИМнинг 67% ини ташкил этади. Иқтисодининг асосий тармоғи – балиқчилик. 2012 йилда ЯИМ миқдори 1868 млн (аҳоли жон бошига – 3604) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Португалия, Испания, АҚШ, Франция.

Темир йўллари йўқ, автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 2250 км. Асосий порти – Минделу.

Тарихи. 1456 йилда португаллар томонидан кашф этилган Яшил Бурун ороллари 1494 йили Португалия мустамлакасига айланган. 1585 йилда уни Испания эгаллаб олди, 1640 йилда эса яна Португалия қўл остига ўтди. 1951 йилда Португалиянинг «денгиз ортидаги вилояти» мақомини олган Кабо-Верде 1975 йили мустақилликка эришган. Миллий байрами 5 июль – Мустақиллик куни.

КАЙМАН ОРОЛЛАРИ

Расмий номи – Кайман Ороллари (Буюк Британия мулки). **Маъмурий маркази** – Жоржстаун. **Ҳудуди** – 262 км². **Аҳолиси** – 57 200 киши (2012). **Давлат тили** – инглиз. **Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг протестант мазҳабига эътиқод қилади.** **Пул бирлиги** – кайман ороллари доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Катта Кайман, Кичик Кайман, Кайман-Брак ороллари Ямайка оролининг шимоли-ғарбида, Кариб денгизида, Марказий ва Жанубий Америка ўртасида жойлашган.

Иқлими – тропик пассатли. Қимматбаҳо дарахтлардан иборат ўрмонзорлар мавжуд. Фаунаси асосан денгиз ҳайвонларидан иборат (акула, тошбака, омар ва ҳ.к.).

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Кайман ороллари Буюк Британия мулкидир. Мамлакат бошқарувини киро́л (киролича) номидан губернатор амалга оширади. Худуд 8 та туманга бўлинади. Сайловлар давомида 2 норасмий ташкилот – «Ғурур» ва «Бирлик» ҳаракат қилади.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асосини туризм ташкил этади. Умумий даромадининг 40% ини молия ва банк секторларидан олади. Қурилиш материаллари ишлаб чиқариш, кишлоқ хўжалик маҳсулотларини

кайта ишлаш каби корхоналар ҳам мавжуд. Балиқчилик ривожланган. 2010 йилда ЯИМ миқдори 2250 млн (аҳоли жон бошига – 40 100) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Буюк Британия, Канада, Германия, Коста-Рика. Йирик порти – Жоржтаун. Иккита халқаро аэропорт – Оуэн-Роберт ва Жерард-Смит мавжуд.

Тарихи. 1503 йили Х. Колумб томонидан кашф қилинган. 1670 йилда Испания ороллари Англияга топширди. Кайман ороллариغا Ямайкадан аҳоли кўчиб кела бошлаган. 1863–1962 йилларда ороллар расман Ямайка таркибида бўлган. Амалдаги конституция 1972 йилда қабул қилинган.

КАМБОДЖА

Расмий номи – Камбоджа Қироллиги. Пойтахти – Пномпень. Ҳудуди – 181 035 км². Аҳолиси – 14 487 300 киши (2012). Давлат тили – кхмер. Давлат дини – буддавийлик динининг тхеревада мазҳаби. Пул бирлиги – риель.

Географик жойлашуви ва табиати. Жануби-Шарқий Осиёда, Ҳиндихитой яриморалининг жанубий қисмида жойлашган давлат. Шарқ ва жануби-шарқда – Вьетнам (чегара узунлиги – 1228 км), ғарб ва шимоли-ғарбда – Тайланд (803 км), шимоли-шарқда – Лаос (541 км) билан чегарадош. Жануби-ғарбда Снам кўлигига туташ. Куруқликдаги чегаралари узунлиги – 2572 км. Мамлакат ҳудудининг катта қисми текисликдан иборат. Меконг дарёсининг қуйи қисмида пасттекисликлар бор. Жануби-ғарбда Краван (энг юқори нуқтаси Ораль тоғи –1813 м) тоғлари жойлашган. Йирик дарёси – Меконг. Энг катта кўли – Тонлесап. Фойдали қазилмалари: қимматбаҳо тошлар, марганец, фосфорит, темир рудаси (кам миқдорда). Экин экиладиган ерлар мамлакат ҳудудининг 16%, ўрмон ва бутазорлар 76% ини ташкил этади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конституциявий монархия. Мамлакат маъмурий жиҳатдан 19 та провинция (вилоят) ва 2 та автоном шаҳарга бўлинган. 1949 йилнинг 9 ноябрида мустақилликка эришган. Миллий байрамлари – Мустақиллик куни (9 ноябрь) ва Озодлик куни (1979 йил 7 январь). Давлат бошлиғи – қирол, ижроия ҳокимиятни бош вазир амалга оширади. Қонун чиқарувчи олий орган – бир палатали парламент – Миллий Кенгаш. Асосий сиёсий партиялари: Мустақил, бетараф, тинч ва ҳамкорлик қилувчи Камбоджа учун миллий фронт, Камбоджа халқ партияси, Буддавийлар либерал-демократик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мамлакатда ижтимоий-сиёсий ҳаётидаги ўзгаришлар, ҳарбий ва сиёсий тўнтаришлар натижасида деярли издан чиққан иқтисоди секин-аста тикланиб бормоқда. 2012 йилда ЯИМ миқдори 14 246 млн (аҳоли жон бошига – 934) долларни ташкил этган. Мамла-

кат иктисодининг асосий тармоги – кишлок хўжалиги. Ишлаб чиқариш кишлок хўжалик маҳсулотлари ҳамда балиқ ва ёғочни қайта ишлаш билан чекланган. Асосан каучук, шоли, ёғоч экспорт қилинади. Асосий савдо ҳамкорлари: Вьетнам, МДХ, Шарқий Европа мамлакатлари, Япония, Ҳиндистон.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 655 км, автомобиль йўллари – 34 100 км. Денгиз портлари: Кампот, Пномпень.

Тарихи. Ҳозирги Камбоджа ҳудудида илк давлатлар милонинг I асрида пайдо бўлган. Улардан энг каттаси Фунан қироллиги бўлиб, у VI асрда Тонлесап қироллигига қарам бўлиб қолди. 802 йили Тонлесапнинг шимолида бутун мамлакат ва қўшни мамлакатларни ўзига бўйсундирган Коббужадеп қироллиги ташкил топди. XV аср бошларида мамлакат Сиам ва Вьетнам қўшинларининг босқинига дучор бўлди. Франция камбоджаликларнинг Сиам ва Вьетнамга қарши курашида ёрдам берди ва 1863 йили Камбоджани ўз протекторати деб эълон қилди. 1940–1945 йилларда японлар босқини остида бўлган Камбоджа, 1949 йилда ўз-ўзини бошқариш ҳуқуқига, 1953 йилда эса тўлиқ мустақил давлатга айланди. 1976 йили ҳокимиятни Пол Пот – Иенг Сари тўдаси эгаллаб, фашистик мустабид тартибларни ўрнатди, халқни қирғин қилди. 1979 йилда манфур тузум ағдарилди. 1993 йилда янги конституция қабул қилинди, Нородом Сианук бошлиқ монархия тикланди. Шу конституцияда Камбоджа қўшилмаслик сиёсатини юритувчи мустақил, суверен, тинчликсевар, бетараф мамлакат деб эълон қилинди. 2004 йил қирол Нородом Сианук шахзода Ранаридх фойдасига тахтдан воз кечди. У Нородом Сиамони номи билан тахтга ўтирди.

КАМЕРУН

Расмий номи – Камерун Республикаси. Пойтахти – Яунде. Ҳудуди – 475 440 км². Аҳолиси – 20 468 900 киши (2012). Тили – француз ва инглиз. Сигинувчилар христиан дини (53%), мажусийлик (25%) ва ислам динига (22%) эътиқод қилади. Пул бирлиги – африка франки.

Географик жойлашуви ва табиати. Марказий Африкада жойлашган давлат. Ғарбда – Нигерия (чегара узунлиги – 1690 км), шарқда – Марказий Африка Республикаси (797 км) ва Чад (1094 км), жанубда – Конго (523 км), Экваториал Гвинея (189 км), Габон (298 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 4591 км. Ғарбда Биафра кўрфазини жойлашган, шимолда Чад кўлига тор чиқиш йўлига эга. Қирғоқ бўйлаб Камерун вулкони қад кўтарган текислик жойлашган. Мамлакат марказида шимолга қараб пасайиб борган Адамауа ясси тоғлиги жойлашган. Камеруннинг асосий дарёлари – Санага, Бенуе. Асосий табиий ресурслари: нефть, темир рудаси, боксит, ёғоч, гидроресурслар.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Маъмурий жиҳатдан 10 та провинцияга бўлинади. 1960 йилнинг 1 январига.

да мустақилликка эришган. Қонунчилик француз умумий фукаролик ҳукукига асосланган. Миллий байрами – 20 май – Мустақиллик байрами (1972 йилнинг 20 майида Камерун республикаси ва Шарқий Камерун бир давлатга бирлашди). Давлат бошлиғи – президент. Қонун чикарувчи олий орган – бир палатали парламент – Миллий мажлис. 70 дан ортиқ сиёсий партияларидан асосийлари – Республикани химоя қилиш ҳаракати, Камерун халқи демократик бирлашмаси, Демократия ва тараққиёт учун миллий иттифок, Камерун халқлари иттифоқи.

Иқтисоди ва транспорт коммуникациялари. Камерун нефть захираларига бойлиги сабабли, экваториал Африкада аҳоли жон бошига тушадиган даромаднинг юқорилиги билан ажралиб туради. 2012 йилда ЯИМ миқдори 24 510 млн (аҳоли жон бошига – 1165) долларни ташкил этган. Нефтни қайта ишлаш саноатидан ташқари ёғочга ишлов бериш, озиқ-овқат, енгил ва тўқимачилик соҳалари ҳам ривожланган. Қишлоқ хўжалигида меҳнатга яроқли аҳолининг кўп қисми банд бўлиб, мамлакатнинг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига бўлган эҳтиёжларини деярли тўлиқ таъминлайди. Асосий савдо ҳамкорлари: Франция ва АҚШ.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 1003 км, автомобиль йўллари – 65 000 км. Асосий порти – Дуала.

Тарихи. Камерун португаллар томонидан XV аср охирларида кашф этилган. XIX аср охирларида Германия Камерунни ўзининг протекторати деб эълон қилди. 1916 йилда мамлакат иттифокчилар томонидан эгаллаб олингандан кейин, унинг ҳудуди Франция ва Буюк Британия томонидан бўлиб олинди, 1945 йилдан бошлаб БМТ васийлигида Франция ва Буюк Британия томонидан идора қилина бошланди. Франция Камерунни 1958 йили ўз-ўзини бошқариш ҳукуқини, 1960 йилда Шарқий Камерун Франциядан мустақилликни қўлга киритди. 1961 йилда Британия Камерунни референдум натижаларига кўра икки қисмга: шимолий қисми Нигерияга, жанубий қисми Шарқий Камерунга қўшилди, натижада Камерун Федератив Республикаси ташкил топди. 1972 йилдан – Бирлашган Камерун Республикаси, 1984 йилдан – Камерун Республикаси деб юритила бошланди.

КАНАДА

Расмий номи – Канада. Пойтахти – Оттава. Ҳудуди – 9 970 610 км². Аҳолиси – 33 656 000 киши (2013). Давлат тили – инглиз ва француз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик (46%) ва протестант (25%) маъбадларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – канада доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Шимолий Американинг шимолий қисми ва унга ёндаш оролларда жойлашган давлат. Жануб ва шимоли-ғарбда АҚШ билан чегарадош (чегара узунлиги – 8893 км). Шарқда – Атлантика океани, ғарбда – Тинч океани, шимол ва шимоли-шарқда – Шимолий муз океани би-

лан туташ. Худудининг катталиги бўйича дунёда иккинчи (Россиядан кейинги) ўринда туради. Мамлакат худудини шартли равишда тўрт қисмга ажратиш мумкин: худудининг деярли ярмини эгаллаган, мамлакатнинг шарқий қисмида жойлашган, ясситогликлар ва текисликлардан иборат Канада қалқони; ғарбда жойлашган Канаданинг Кордильера тоғлари; мамлакатни жануби бўйлаб Мукаддас Лаврентий дарёсигача чўзилган текисликлар; шу дарё водийси ортида ва мамлакатнинг шарқида қад кўтарган Аппалачи тоғ тизмаси. Канада – қўллар ўлкаси. Улардан энг катталари: Юкони қўли – дунёдаги энг катта чучук қўллардан бири, Катта Айик қўли – дунёда энг катта 10 та қўлнинг бири, Катта Асир қўли, Виннипег, Гурон, Эри, Онтарио. Йирик дарёлари: Мукаддас Лаврентий, Саскачеван, Юкон, Фрейзер. Фойдали қазилмалари: никель, калайи, мис, олтин, қумуш, кўрошин, молибден, кўмир, нефть ва табиий газ. Хайдаладиган ерлар мамлакат худудининг 5%, ўрмон ва бутazorлар 35% ини ташкил этади, шимолда доимий музликлар катта қисмини эгаллаган.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – федератив давлат, унинг таркибига 10 та провинция¹ ва 2 та ҳудуд (Шимоли-ғарбий ҳудудлар, Лабрадор) киради. 1867 йилнинг 10 июлида мустақилликни қўлга киритган (Буюк Британиядан). 1982 йилгача Буюк Британия конституцияси амалда бўлган. Ҳозирги кунда парламенти асосий қонунга ўзгартиришлар киритиш ҳуқуқига эга. Қонунчилик умумий инглиз ҳуқуқига асосланган. Квебек провинциясида қонунчилик француз қонунчилигига асосланган. Миллий байрам – 1 июль – Канада куни. Ижро этувчи ҳокимият бош вазир бошчилигидаги ҳукуматга тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимиятни қирол (қиролича) номидан генерал-губернатор ва икки палатали парламент (Сенат ва Жамоалар палатаси) амалга оширади. Асосий сиёсий партиялари: Либерал партия, Тараккийпарвар консерватив партия, Коммунистик партия, Янги демократик партия.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Канаданинг иқтисоди юкори даражада ривожланган. Табиий ва ишчи ресурсларга бой, замонавий ишлаб чиқариш саноатига эгаллиги жиҳатидан дунёдаги илгор ўнликка киради. Саноатнинг асосий тармоқлари: нефть, газ, целлюлоза-коғоз, ёғочни қайта ишлаш, рангли металлургия, автомобилсозлик. Канада ғалла етиштириш ва экспорт қилиш бўйича етакчи ўринда. Балиқ ва балиқ махсулотлари экспорт қилиш унинг ташки савдосида муҳим ўрин тутди. 2012 йилда ЯИМ миқдори 1819081 млн (аҳоли жон бошига – 52232) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Япония, Буюк Британия, Германия.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 97389 км, автомобиль йўллари – 884272 км, ички сув йўллари – 3000 км. Асосий портлари: Галифакс, Квебек, Сент-Жонс, Ванкувер – денгиз портлари; Тандер-Бей ва Торонто – қўл портлари.

¹ Альберта, Британ Колумбияси, Квебек, Манитоба, Янги Шотландия, Нью-Брансвик, Ньюфаундленд, Онтарио, Саскачеван, Юкон.

Тарихи. Канада кирғокларига европаликлардан биринчилардан бўлиб IX–X асрларда викинглар борган. Лекин Канаданинг очилиши венециялик денгизчи Жон Кабот номи билан боғлиқ. Кабот инглиз хизматида бўлиб, 1497 йилда Ньюфаундленд оролига келиб тушади. Лекин янги ерларни фаол ўзлаштиришни французлар бошлаб беради. Жак Карте 1534–1536 йилларда Мукаддас Лаврентий дарёси водийсини тадқиқ этади. 1608 йилдан эса Канадани мустамлакага айланттириш бошланади, бу ҳудуд ўша пайтда Янги Франция деб аталган. 1663 йилда маҳаллий ҳинду қабилаларини идора қилиш мақсадида янги мустамлакада киролик бошқаруви ўрнатилди. XVII аср охирида Буюк Британия Канада ҳудудлари учун рақобатлаша бошлади. Бу рақобат XVIII асрнинг иккинчи ярмида авж олди ва француз армияси мағлубиятга учраб, Янги Франция ҳудудларида Англия ҳукукини тан олди. 1867 йилда Канада Британия доминионига айланди. 1931 йилдан Канада Британия Ҳамдўстлиги таркибидаги тулиқ мустақил давлатга айланди.

КЕНИЯ

Расмий номи – Кения Республикаси. Пойтахти – Найроби. Ҳудуди – 582 600 км². Аҳолиси – 42 749 400 киши (2012). Давлат тили – суахили ва инглиз. Сигинувчиларнинг деярли ярми маҳаллий мажусийлар, христианлар – 35%. Пул бирлиги – кения шиллинги.

Географик жойлашуви ва табиати. Кения – Африка китъасининг шарқий қисмидаги давлат. Ғарбда – Уганда (чегара узунлиги – 933 км), шимолда – Эфиопия (861 км) ва Судан (232 км), шарқда – Сомали (682 км), жанубда – Танзания (769 км) билан чегарадош. Куруқликдаги чегаралари узунлиги – 3477 км. Шарқда Ҳинд океани билан туташ. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 536 км. Кения Шарқий Африка ясситоғлигининг шимоли-шарқий қисмини эгаллайди. Марказда энг баланд нуқтаси – 5 199 м бўлган Кения тоғи ва тоғ тизмалари жойлашган. Йирик дарёлари: Гана (Ози) ва Галана. Мамлакат ҳудудида Рудольф кўли ва қисман Виктория кўли жойлашган. Асосий фойдали қазилмалари: олтин, ёқут, оҳақтош.

Иқлими – экваторнинг юқори қисмида иссиқ ва қуруқ; жанубий қисми уч иқлимли зонага бўлинади. Соҳил бўйларида сернам, тоғли ерларда мўътадил, Виктория кўли хавзасида эса иссиқ, сернам иқлим. Кенияда акация, сутлама, бошоқли ўсимликлар ўсади. Тропик ўрмонли ҳудудларда раусония, дрипетис, кал каштани, кора арча ўсади. Кениянинг миллий паркларида антилопа, оху, зебралар подаси сақланган, шунингдек, фил, жирафа, шер, қоплон, кўтос, каркидонлар ҳам бор. Қушларнинг тури кўп: туяқуш, котиб қуш, тувалок, марабу, калхат, қизил ғозлар ва ҳ.к.

лакатнинг энг баланд тоғи – Олимп (1952 м). Асосий табиий ресурслари мис, хром, туз, гипс, мрамор, асбест, ёғоч, охра. Худудининг 40%и ҳайдаладиган ерлар, 18%и ўрмонлар ва бутазорлар, 10%и ўтлоқ ва майсазорлардан иборат.

Иклими – субтропик. Ўрмонларнинг ваҳшийларча йўқотилиши натижасида, улар факатгина Троодос тоғларидагина қолган. Бу ерда кипарис, алепп қарағайи, эман, кедр, каштан, доимий яшил бута, маквес ўсади. Орол фаунасининг бой эмаслиги ўрмонларнинг камлиги билан боғлиқ. Тулки ва қўёнлар кўп учрайди. Қалтакесак ва илонлар, қушлардан мойкурт, тўрғай, қалдирғочлар кўп. Кипр сув билан ўралгани туфайли баликка бой.

Давлат тузилиш ва сиёсий партиялари. Давлат тузилишига кўра – республика. Кипрлик турклар томонидан эълон қилинган Шимолий Турк республикаси жаҳон ҳамжамияти томонидан тан олинмаган. Маъмурий-худудий жиҳатдан 6 та шаҳарга бўлинади. Лимасол, Ларнака, Пафос греклар қисмида, Кирения, Морфу, Фамагуста турклар қисмида. Кипр 1960 йилнинг 16 августиди мустақил республикага айланган. Греклар қисмида 1 октябрь – Мустақиллик куни. Кипрнинг турклар қисмида Миллий байрам – 15 ноябрь. Президент – давлат ва ҳукумат бошлиғи. Кипрнинг турклар қисмида ўз президенти, бош вазири ва Вазирлар кенгаши бор. Қонун чиқарувчи ҳокимият – бир палатали парламент – Вакиллар палатаси. Кипрнинг турклар қисмида ўз парламенти – Республика Мажлиси фаолият кўрсатади. Асосий сиёсий партиялари: Демократик партия, Демократик йигин, Либерал партия, Кипр меҳнаткаш халқининг прогрессив партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Саноатнинг бирмунча ривожланган тармоқлари (ЯИМнинг 14%): тоғ-қончилик, енгил машинасозлик, озиқ-овқат, нефтни қайта ишлаш саноати, кимёвий ўғитлар, қурилиш материаллари ишлаб чиқариш. Кипрда хизмат кўрсатиш соҳаси ривожланган (ЯИМнинг 53%), туризм жадал суръатда ривожланмоқда.

Қишлоқ хўжалигидаги асосий тармоқлар: узум ва цитрус меваларга ишлов бериш. 2012 йилда ЯИМ миқдори 22446 млн (аҳоли жон бошига – 26389) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Буюк Британия, Греция, Германия.

Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 10780 км. Портлари: Кирения, Ларнака, Лимасол, Пафос, Фамагуста.

Тарихи. Кипр м. а. 3 минг йиллик бошларидаёқ сурияликлар ва анатолияликларга маълум эди. М. а. XVI асрда орол мисрликлар томонидан босиб олинганидан кейин, м. а. 1450 йилдан мамлакат тарихида эллинлар даври бошланди. М. а. IX–VIII асрларда Кипр мустақил давлатга айланган. Лекин м. а. 707 йилдан бошлаб оссурияликлар, мисрликлар ва форслар томонидан навбатма-навбат забот этилган. Александр Македонский империяси инқирозга учрагандан кейин Кипрда Птолемейлар ҳукмронлик қилди. 58 йилдан Кипр Рим провинциясига, 395 йилда Византия империяси қисмига айланди. Орол араблар томонидан

окупуация килингандан кейин, 632–864 йиллар давомида улар хукмронлиги остида бўлди. Сўнг 1191 йилгача яна Византия империяси хукмронлигига ўтди. 1192–1489 йилларда Кипр ва Қуддус киролиги, 1571 йилгача Венеция мустамлакаси, 1898 йилдан – Британия мустамлакаси. 1960 йили Кипр мустақилликка эришди, лекин ҳудудий яхлитлигини саклаб қола олмади. Грек ва турк жамоалари ўртасидаги муносабатлар кескинлашуви натижасида 1965 йили Кипр парламентидаги грек жамоа палатаси бекор қилинди. 1967 йили кипрлик турклар «Муваққат турк маъмурияти»ни туздилар. 1974 йили турк қўшинларининг истилоси натижасида Кипр иккига бўлиниб кетди. 1983 йилда «Шимолий Кипр турк республикаси» эълон қилинди, аммо у Кипр Республикаси ҳукумати томонидан тан олинмаган. 1964 йил мартдан буюн бу ерда БМТ қўшинлари турибди. Кипр 2004 йилда ЕИга, 2008 йилда еврозонага кирди.

КИРИБАТИ

Расмий номи – Кирибати Республикаси. Пойтахти – Жанубий Тарава. Ҳудуди – 810,6 км². Аҳолиси – 102 700 киши (2012). Тили – кирибати ва инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик ва протестант маъҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – австралия доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Тинч океанининг ғарбий қисмидаги Гилберт, Феникс Лайн ва Ошен оролларида жойлашган. Соҳил бўлаб чегара узунлиги – 11,43 км. Орол асосан қоялар билан ўралган, халқа шаклдаги маржонли ороллар кўринишига эга. Асосий табиий бойликлари: фосфоритлар, копра (қокос ёнғоқнинг мағзи).

Иклими — экваториал. Жанубий оролларида асосан паст бўйли бутазорлар, шимолда баланд бўлмаган даррахтлар ўсади. Хайвонот дунёси бой эмас. Қалтаке-саклар кўп, асосан денгиз қушлари, фрегатлар (думи узун йирик денгиз қуши), баклан (қорабўзов)лар ва бошқалар бор.

Давлат тузилиш ва сиёсий партиялари. Давлат тузилишига кўра – республика. Британия Ҳамдўстлиги аъзоси. Мамлакат 6 та округга бўлинади. Мустақилликка 1979 йилнинг 12 июлида (Буюк Британиядан) эришган. 12 июль – Миллий байрам – Мустақиллик куни. Расман давлат бошлиғи – Буюк Британия Кироли (кироличаси), лекин ижро этувчи ҳокимият президент (давлат ва ҳукумат бошлиғи)га тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимият – бир палатали парламент – Ассамблея палатаси. Президент маҳкамаси, парламент, бир неча вазирликлар, миллий суд, почта ва ҳ.к.лар Байрики оролида жойлашган. Асосий сиёсий партиялари: Миллий тараккийпарвар партия, Кирибати касаба уюшмалари конгресси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Ишлаб чиқариш ва экспорт-
даги асосий маҳсулотлар: копра (кокос ёнғонининг мағзи) ва балиқ маҳсулот-

лари. 2012 йилда ЯИМ микдори 174 млн (аҳоли жон бошига – 1646) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Австралия, Япония, Янги Зеландия.

Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 640 км. Портлари: Банаба, Та-рава.

Тарихи. Нукунау ороли 1765 йили инглиз денгизчиси Ж. Байрон, Гилберт ва Эллис ороллари – Д. Гилберт ва Д. Маршаллар томонидан XVIII асрнинг 60–80-йилларида кашф этилган. 1892 йилда ороллар Британия протекторатига, 1915 йилда Буюк Британия мустамлакасига айланади. Эллис ороллари 1975 йилда ажралиб чиқиб, 1978 йилда мустақил Тувалу давлати деб эълон қилинади. Гилберт ороллари Британия Ҳамдўстлиги таркибида 1979 йил 12 июлда мустақил Кирибати Республикасини ташкил этди.

КОЛУМБИЯ

Расмий номи – Колумбия Республикаси. Пойтахти – Богота (Санта-Фе-де-Богота). Худуди – 1 138 900 км². Аҳолиси – 47 083 000 киши (2013). Тили – испан. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабиغا эътиқод қилади. Пул бирлиги – колумбия песоси.

Географик жойлашуви ва табиати. Жанубий Американинг шимоли-ғарбий қисмида жойлашган. Жанубда – Перу (чегара узунлиги – 1800 км) ва Эквадор (590 км), шарқда – Венесуэла (2050 км) ва Бразилия (1644 км), шимолда – Панама (225 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 6309 км. Колумбия ғарбда – Тинч океани (соҳил чизиги узунлиги – 1448 км), шимолда – Кариб денгизи (1960 км) билан туташ. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 3208 км. Мамлакат худудининг ғарбий қисми тоғлардан ва шарқий қисми текисликдан ташкил топган. Ғарбда учта тоғ тизмаси: Ғарбий Кордильера, Марказий Кордильера ва Шарқий Кордильера жойлашган. Энг баланд нуктаси Колумбия Аядалари тизмасидаги Кристобаль-Колон тоғи – 5800 м. Йирик дарёлари – Магдалена, Каука, Патия (ирмоклар), Какета, Путумайо, Мета, Гуавьяре. Колумбия фойдали казилма захираларига бой: нефть, табиий газ, темир рудаси, кўмир, никель, мис, олтин, зумрад.

Иклими – соҳил бўйларида ва соҳилга яқин худудларда йиллик ўртача ҳарорат 24–27°C. Бирмунча баланд районларда клим совуқроқ. Йил давомида иккита ёмғирли мавсум алмашинади. Соҳил бўйларида асосий ўсимлик – монгола. Колумбия бой ҳайвонот дунёсига эга. Бу ерда маймун, оцелот, жайрон, чумолихўр, судралиб юрувчилар, балиқлар, қушлар ва ҳашаротларнинг кўплаб турлари учрайди.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар республика. Мамлакат 32 та департаментга бўлинган. 1910 йилнинг 20 июли –

Миллий байрам – Мустақиллик куни. Давлат ва ҳукумат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи ҳокимият икки палатали парламент – Сенат ва Вакиллар палатасидан иборат конгресс. Асосий сиёсий партиялар – Либерал партия, Консерватив партия, Янги демократик куч.

Иқтисоди ва транспорт коммуникациялари. Кейинги ўн йилликларда иқтисодининг ривожига оқсаган, лекин ўсиш суръати бошқа Лотин Америкаси мамлакатларига нисбатан юқори. Колумбиянинг асосий экспорт маҳсулотлари – қаҳва. Бирмунча ривожланган саноат тармоқлари: тўқимачилик, озиқ-овқат, металлургия, кимё саноати. 2012 йилда ЯИМ миқдори 365 402 млн (аҳоли жон бошига – 7855) долларни ташкил этган. Қишлоқ хўжалигида (ЯИМнинг 15%) галла маҳсулотлари етиштириш ва чорвачилик ривожланган.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 33,86 км. Автомобиль йўллари – 107 300 км. Ички сув йўллари – 14 300 км. Асосий портлари: Баранкилья, Буэнавентура, Картахена, Санта-Марта, Тумако.

Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, ЕИ мамлакатлари, Япония, Бразилия, Венесуэла.

Тарихи. Ҳозирги Колумбия ҳудудлари 1502 йилда Колумб томонидан очилган. 1510 йилга келиб испанлар мамлакатни мустамлакага айлантирдилар. Янги Гренада деб аталган Испания мустамлакаси Венесуэла ва Эквадор ҳудудларини ҳам қўшиб, 1717 йилда вице-короликка айлантирилди. 1810 йилдан мустақиллик учун кураш бошланди ва 1819 йилда Янги Гренада, Венесуэла ва Эквадор бирлашиб, Буюк Колумбия федератив республикаси (Симон Боливар) тузилганлигини эълон қилди. 1851 йили қулчилик бекор қилинган. 1830 йилда Венесуэла ва Эквадор, 1903 йили Панама Буюк Колумбиядан ажралиб чиқди. 1948 йилда консерваторлар ва либераллар ўртасидаги турлича сиёсий қарашлар икки партия тарафдорлари ўртасида қонли тўқнашувларга олиб келди. 1953 йилда давлат тўнтариши натижасида мамлакатда ҳарбий диктатура ўрнатилди. 1957 йилда ҳокимиятни ўз қўлига олган фуқаролик ҳукумати бир қатор ички сиёсий ва иқтисодий муаммоларга дуч келди.

КОНГО ДЕМОКРАТИК РЕСПУБЛИКАСИ

Расмий номи – Конго Демократик Республикаси. **Пойтахти** – Киншаса. **Ҳудуди** – 2345410 км². **Аҳолиси** – 69575300 киши (2012). **Тили** – француз. **Сигинувчиларнинг асосий қисми** христиан динининг католик (50%) ва протестант (20%) мазҳабларига эътиқод қилади, шунингдек, **кибангистлар** (12%), **мусулмонлар** (10%) ҳам бор. **Пул бирлиги** – конголез франки.

Географик жойлашуви ва табиати. Конго Демократик Республикаси Марказий Африкадаги давлат. **Жанубда** – Замбия (чегара узунлиги – 1930 км),

жануби-ғарбда – Ангола (2511 км), ғарбда – Конго (2410 км), шарқда – Уганда (765 км), Бурунди (233 км) ва Руанда (217 км), Танзания (459 км), шимолда – Марказий Африка Республикаси (1577 км) ва Судан (628 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 10730 км. Мамлакат худудининг марказий ва ғарбий қисмларини ясситоғликлар ва тоғ тизмалари билан ўралган Конго дарё водийси эгаллайди. Энг баланд тоғи – Маргерита (5109 м). Киву кўлидан шимолда вулконли тоғлар жойлашган. Жануби-шарқда Катанга, жануби-ғарбда Ангола ясситоғликлари жойлашган. ҚДРда кўллар кўп: Танганьика, Киву, Мобуте-Сесе-Секо, Мверу. Фойдали қазилмалари: мис, боксит, темир рудаси, кўмир, олмос, олтин, кумуш, нефть, рух, марганец, уран, калайи, кобальт, кадмий.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Маъмурий жиҳатдан 10 та департаментга бўлинади. Мустақилликка 1960 йил 30 июнда эришган. Давлат бошлиғи – президент, қонун чиқарувчи олий орган – бир палатали парламент. Асосий партиялари: Инқилобий халқ ҳаракати, Федералистлар ва республикачилар иттифоқи, Демократик социал-христиан партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Конго кон ва рангли металлургия саноати ривожланган аграр мамлакат. Хўжалиғи ташқи бозор учун минераллар ва қишлоқ хўжалиғи хомашёси ишлаб чиқаришга мўлжалланган. Қишлоқ хўжалиғи иқтисоднинг асосини ташкил этади. Саноатнинг кўзга кўринган тармоқлари – тоғ-қончилик, олмос қазиб олиш ва уни қайта ишлаш. 2012 йилда ЯИМ миқдори 17698 млн (аҳоли жон бошига – 237) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Бельгия, Франция, ЖАР.

Темир йўлларининг умумий узунлиғи – 5138 км, автомобиль йўллари – 146500 км, ички сув йўллари – 15000 км. Портлари: Бомба, Банана, Матади.

Тарихи. Ҳозирги ҚДР худуди XV аср охириларида Боконго қироллиғи ҳукмронлиғи даврида европаликлардан биринчи бўлиб португаллар томонидан очилган. Лекин 1875 йили Бельгия қироли Леопольд Г.М. Стенли бошчилигидаги Конго экспедициясини жўнатади ва 1882 йили Халқаро Конго ассоциациясини ташкил этиб, мамлакатни мустамлакага айлантиради. 1908 йили ҳозирги ҚДР худудиди Бельгия Конгоси номи билан Бельгия мустамлакаси ташкил этилди. 1960 йилда Бельгия Конгоси мустақил давлат деб эълон қилинади. 1965 йили ҳокимиятни қўлга киритган генерал Мобуту 1971 йилда мамлакат номини Зир Республикаси деб эълон қилади. 1997 йилдан бошлаб Конго Демократик Республикаси номини олди.

КОНГО

Расмий номи – Конго Республикаси. Пойтахти – Браззавиль. Худуди – 342 000 км². Аҳолиси – 4 233 000 киши (2012). Давлат тили – француз, китуба ва лингала. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динига (50%) ва мажусийликка (48%) эътиқод қилади. Пул бирлиги – африка франки.

Географик жойлашуви ва табиати. Марказий Африканинг ғарбида жойлашган. Шарқ ва жанубда – Конго Демократик Республикаси (чегара узунлиги – 2410 км), жануби-ғарбда – Ангола (201 км), шимолда – Камерун (523 км) ва Марказий Африка Республикаси (467 км), ғарбда – Габон (1903 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 5504 км, сохил бўйлаб чегара узунлиги – 169 км. Энг йирик дарёси – Конго. Асосий фойдали қазилмалари: нефть, табиий газ, кўрошин, рух, уран, мис.

Иклими – иссиқ ва сернам. Қизил дарахтнинг ҳар хил турлари, пальма, аюс, читола ва бошқалар ўсади. Фил, бегемот, гепардлар, кўп турдаги маймунлар, ўрмон қушлари тарқалган. Турли судралиб юрувчилар, илонлар кўп.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат таркибида 9 та провинция бор. Конго 1960 йилнинг 15 августида (Миллий байрам – Мустақиллик куни) Франциядан мустақилликини қўлга киритган. Қонунчилик француз фуқаро ҳуқуқига асосланган. Ижро этувчи ҳокимият президент (давлат бошлиғи) ва бош вазирга тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимиятни президент ва бир палатали парламент – Миллий ўтиш кенгаши амалга оширади. Сиёсий партиялари: Меҳнат партияси, Демократия ва муштарак ривожланиш ҳаракати, Демократия ва ижтимоий тараққиёт учун бирлашма.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Конго асосан аграр давлатлигича қолмоқда. Саноатнинг қуйидаги тармоқлари ривожланмоқда: ёғочни қайта ишлаш, пальма ёғи ишлаб чиқариш. 2012 йилда ЯИМ миқдори 13 743 млн (аҳоли жон бошига – 3346) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Франция, Италия.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 797 км, автомобиль йўллари – 11 960 км, ички сув йўллари – 1120 км. Асосий портлари: Пуэнт-Нуар (океан порти), Браззавиль (дарё порти).

Тарихи. XI–XVI асрларда ҳозирги Конго ҳудудларида Теке (Тио), Лоанго давлатлари бўлган. 1875 йилда французлар мустамлакага айлантира бошлади. 1891 йилда Француз Конгоси ташкил топди. 1910 йилда Француз Экваториал Африкаси тузилган вақтда мустамлака худуди иккига бўлинди: Габон (ғарбий Конго) ва Конго (шарқий қисм). 1960 йилда Конго мустақилликка эришди. 1970 йилдан Конго Халқ Республикаси, 1990 йилда янги конституция қабул қилинди ва мамлакат 1991 йилдан Конго Республикаси деб номланди.

ЖАНУБИЙ КОРЕЯ

Расмий номи – Корея Республикаси. Пойтахти – Сеул. Ҳудуди – 98 480 км². Аҳолиси – 50 004 400 киши (2012). Давлат тили – корейс. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан (48%) ҳамда буддавийлик (47%) динларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – вон.

Географик жойлашуви ва табиати. Шарқий Осиёда, Корея яриморилининг жанубидаги давлат. Шимолда Корея Халқ Демократик Республикаси билан чегарадош (чегара узунлиги – 238 км). Жанубий Корея ғарбда – Сарик денгиз, шарқда – Япон денгизи билан туташиб кетган. Жануби-шарқда мамлакатни Япониядан Корейс бўғози ажратиб туради. Соҳилининг узунлиги – 2413 км. Мамлакат рельефи асосан қир ва тоғлардан иборат. Асосий тоғ тизмаси шарқий соҳилга параллель жойлашган Шарқий Корея тоғларидир. Мамлакатнинг энг баланд нуқтаси Чезудо оролидаги Хала-сан тоғи (1950 м) ҳисобланади. Жанубий ва ғарбий соҳиллар текисликлардан иборат. Асосий дарёлари – Нехтонган ва Ханган. Асосий қазилма бойликлари: вольфрам, темир, марганец, мис, олтин, қумуш. Ҳайдаладиган ерлар ҳудуднинг 21% ини эгаллайди.

Иклими – мўътадил муссон. Эман, бамбук, арча, карағай, терак, кайрағоч, оккарағай ўсади. Ҳайвонот оламида йўлбарс, қоплон, силовсин, айиқларни учратиш мумкин.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар республика. Мамлакат 9 та провинцияга бўлинган. Сеул ва Пусан шаҳарлари алоҳида маъмурий мақомга эга. Корея Республикаси 1948 йилнинг 15 августида мустақил деб эълон қилинган. Миллий байрами – Мустақиллик куни. Ижро этувчи ҳокимият – президент (давлат бошлиғи) ва бош вазир раҳбарлигидаги Давлат кенгашига тегишли.

Қонун чиқарувчи ҳокимият бир палатали парламент – Миллат мажлиси томонидан амалга оширилади. Йирик сиёсий партиялари: Янги минг йиллик демократик партияси, Демократик партия, Янги Корея демократик партияси, Демократик либерал партия, Бирлашган халқ партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Жанубий Кореянинг сўнгги ўн йилликдаги иқтисодий ўсиши жаҳондаги юқори ўринлардан бирини эгаллайди. 2012 йилда ЯИМ миқдори 1 155 872 млн (аҳоли жон бошига – 23 113) долларни ташкил этган. Саноати электротехника, тўқимачилик, озиқ-овқат ишлаб чиқаришга ихтисослашган. Асосий қишлоқ хўжалиғи (ЯИМнинг 11%) маҳсулотлари – шоли, арпа, батат, соя. Ўрмон хўжалиғи ва балиқчилик ҳам ривожланган. Асосий савдо шериклари: АҚШ, Япония.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 6763 км, автомобиль йўллари – 63 200 км, ички сув йўллари – 1609 км. Асосий портлари: Пусан, Мокпхо.

тулалигича кишлок хўжалик экинлари билан банд. Бу ерларда шоли, соя, жавдар, маккажўхори ва бошоқли экинлар экилади. Мамлакат хайвонот дунёсида йўлбарс, коплон, айик, тулки, бўриларни учратиш мумкин. Қушлардан бургут, бекас, турна ва киргййлар бор.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар республика. КХДР конституциясига биноан суверен социалистик давлат ҳисобланади, амалда эса мамлакатда коммунистик режим ўрнатилган. Мамлакат таркибида 9 та вилоят ва иккита марказга бўйсунувчи шаҳар бор. КХДР 1948 йил 9 сентябрда мустақил давлат бўлди (авваллари Япония империясининг Чосун вилояти эди). 9 сентябрь Миллий байрами – Мустақиллик куни. Давлат бошлиғи – амалда чекланмаган ҳокимиятга эга бўлган президент. Иккита вице-президент, Маъмурий кенгаш раҳбари ва тўққизта вице-раҳбарлар президентга бўйсундиладар. Юқори қонунчилик органи – Халқ олий мажлиси. Мамлакатда фақат битта сиёсий партия – Корея меҳнат партияси рўйхатга олинган.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Фойдали қазилмалар ва гидро-энергетик ресурсларнинг катта ҳажми мамлакат саноат тараққиётининг асосини ташкил қилади. Асосан қазиб чиқариш саноати (кўмир, темир, магнит рудалари, графит, мис, рух, кўрғошин) ва оғир саноат ривожланган. Иқтисод устидан жуда каттиқ давлат назорати ўрнатилган. Қишлоқ хўжалиғи учун яроқли ерларнинг барчаси коллективлаштирилган. Қишлоқ хўжалиғида (ЯИМнинг чорак қисмига яқини) меҳнатта лаёқатли аҳолининг 36%и банд. Асосий экинлари – шоли, маккажўхори, соя, картошка, бошоқли экинлар. Иқтисодий ривожланиш ва турмуш даражаси бўйича Шимолий Корея Жанубий Кореядан анча орқада. 2010 йил ЯИМ миқдори 40 млрд (аҳоли жон бошига – 1900) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Россия, Хитой, Япония, Германия, Гонконг, Сингапур.

Темир йўлларининг умумий узунлиғи – 4915 км, автомобиль йўллари узунлиғи – 30000 км га яқин. Мамлакат портлари: Вонсан, Нампхо, Чхонжин, Хиннам.

Тарихи. М. а. II–I асрларда ҳозирги Кореянинг ҳудуди Хитойнинг мустамлакаси эди. М. а. 37 йили Корея яриморалининг шимолида корейс давлати Корё пайдо бўлади, жанубий қисми эса иккита қиролликка: Пекче ва Силлага бўлинганди. X асрнинг охирида корейс давлатлари Корё династияси ҳукмронлиғи остида бирлаштирилди. 1321 йили мўғуллар Кореяни босиб олганларида қирол саройидагилар Чезудо оролига беркиндиладар. Ли династияси ҳукмронлиғи йилларида (1392–1910) мамлакатга японлар (XVI аср охири) ва маньчжурлар (XVIII аср) ҳужум қилдиладар, XIX асрда эса Хитой, Япония ва Россия ўртасида тортишувли ҳудуд бўлди. 1910 йили Япония томонидан босиб олинган Корея, 1938 йили япон босқинчиларига қарши кураш бошлади ва 1943 йили мустақилликка эришди. Бироқ совет ва Америка қўшинлари босиб олган икки зона 38 параллель бўйича икки қисмга бўлинди. 1948 йили мамлакатнинг шимо-

ний қисмида Корея Халқ Демократик Республикаси эълон қилинди. 1950–1953 йилларда Шимолий ва Жанубий Корея ўртасида уруш давом этди. Бу уруш тутатгандан кейин ҳам иккала корейс давлатлари ўртасида чегара можаролари бўлиб турди. Шимолдаги корейс давлатининг дасталбки давридаёқ ундаги ҳокимият бир киши – Ким Ир Сеннинг қўлида бўлди, у мамлакатда коммунистик диктатура ўрнатди. Ким Ир Сеннинг ўлиmidан сўнг 1994 йилдан ҳокимиятни ўгли Ким Чен Ир, 2011 йили унинг вафотидан кейин ўгли Ким Чен Ин эгаллади ва КХДР президенти деб расман эълон қилинди. 2002 йилдан мамлакат иқтисодини ислоҳ қилиш бошланди. 2007 йилда Корея Республикаси президентининг КХДРга расмий ташрифидан сўнг иккала Корея ҳукуматлари бирлашиш учун ёрдам беришни сўраб БМТга мурожаат қилишди.

КОСТА-РИКА

Расмий номи – Коста-Рика Республикаси. Пойтахти – Сан-Хосе. Ҳудуди – 51 100 км². Аҳолиси – 4 301 700 киши (2011). Давлат тили – испан. Давлат дини – христиан динининг католик мазҳаби. Пул бирлиги – колон.

Географик жойлашуви ва табиати. Марказий Америкадаги давлат. Жануби-шарқда – Панама (чегара узунлиги – 330 км), шимолда – Никарагуа (309 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 639 км. Ғарб ва жануби-ғарбда – Тинч океани, шарқда – Кариб денгизи билан туташ. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 1290 км. Худудининг катта қисми тоғли. Шимоли-ғарбдан жануби-шарққа томон Коста-Рикани учта тоғ тизмаси кесиб ўтган: Гуанакасте, Марказий ва Галаманка. Энг баланд тоғи – Чириппо-Гранде (3820 м). Коста-Рикада вулқонлар кўп. Ишлов бериладиган ерлар – 6%, ўрмон ва чангалзорлар – 34%, ўтлоқ ва майсазорлар – 45% худудини эгаллайди.

Иқлими – Кариб денгизи соҳилларида иссиқ, ёмғирли ҳаво.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 7 та провинцияга бўлинган. 15 сентябрь – Миллий байрам – Мустақиллик куни. Қонунчилик испан фуқаролик ҳуқуқига асосланган. Президент – давлат ва ҳукумат бошлиғи. Қонун чиқарувчи ҳокимият – бир палатали парламент – Қонун чиқарувчи мажлис. Бирмунча кўзга кўринган сиёсий партияси – Миллий озолик партияси, Миллий иттифок партияси, Социал-христиан бирлик партияси, Костарикан халқи партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Қишлоқ хўжалиги иқтисодининг асосий сектори ҳисобланади. Экспорт қилинадиган маҳсулотларнинг 70% и қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига тўғри келади. Экспорти қаҳва, шакаркамиш, озиқ-овқат, тўқимачилик ва тикувчилик маҳсулотлари билан чекланган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 44 884 млн (аҳоли жон бошига – 9973) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Германия, Гватемала, Япония.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 950 км, автомобиль йўллари – 15 400 км, ички сув йўллари – 730 км. Портлари: Голфито, Колдэро, Моин, Пуэрто-Лимон, Пунтаренас.

Тарихи. 1502 йили Колумб томонидан очилган. Ҳозирги Коста-Рика 1520 йилда Гватемала таркибидаги испан мустамлакасига айланди. Коста-Рика 1821 йилнинг 12 сентябрида мустақилликка (аввал Испания мустамлакаси) эришган. Мустамлакачилардан озод қилинган Коста-Рика, 1823 йилда Марказий Америка қўшма провинциялари таркибига кирди. 1825 йили Коста-Риканинг биринчи конституцияси қабул қилинди ва мустақил давлат сифатида 1838 йилда ажралиб чиқди. 1941 йилда Коста-Рика фашистлар Германиясига уруш эълон қилди. 1948 йилда мамлакатда фуқаролар уруши бошланди. Никарагуа диктатори А. Сомоса қўшинлари мадади билан реакцион кучлар галаба қозонди. Хукумат 1970–1974 йилларда ички сиёсий турмушни демократиялаш ва миллий суверенитетни мустақкамлаш чораларини кўрди.

КОТ-Д'ИВУАР

Расмий номи – Кот-д'Ивуар Республикаси. Пойтахти – Ямусукро. Ҳудуди – 322 463 км². Аҳолиси – 20 594 600 киши (2012). Тили – француз. Сигинувчиларнинг асосий қисми маҳаллий мажусийлар, мусулмонлар (24%), христианлар (12%). Пул бirlиги – африка франки.

Географик жойлашуви ва табиати. Ғарбий Африкада, Атлантика океани соҳилида жойлашган давлат. Ғарбда – Либерия (чегара узунлиги – 716 км) ва Гвинея (610 км), шарқда – Гана (668 км), шимолда – Буркина-Фасо (584 км) ва Мали (532 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 3110 км. Жанубда Гвинея қўлтиги билан туташ. Соҳил чизиги узунлиги – 515 км. Йирик дарёлари: Сосандра, Бандама, Комоз. Фойдали казилма бойликлари: олмос, темир рудаси, марганец, кобальт, мис, бокситлар.

Иклими – мамлакат жанубида иссиқ ва сернам, шимолда кўпроқ қуруқ иқлим. Ўсимлик дунёси – жанубий районлар тропик ўрмонлар билан қопланган. Бу ерда дарахтларининг тахминан 600 тури мавжуд. Ҳайвонот дунёси бой: фил, бегемот, ўрмон антилопалари, коллон, гепардлар яшайди. Илон ва қушлар кўп.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 26 та департаментга бўлинган. 1960 йилнинг 7 августида мустақилликка эришган (аввал – француз мустамлакаси). Қонунчилик француз фуқаролик ҳуқуқига асосланган. Ижро этувчи ҳокимият президент (давлат бошлиғи) ва бош вазир бошчилигидаги ҳукуматга тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимият бир палатали парламент – Миллат мажлиси. Асосий сиёсий партиялари: Кот-д'Ивуар демократик партияси, Ивуар меҳнаткашлар партияси, Ивуар халқ жаҳаси, Сошнал демократлар иттифоқи.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Кот-д'Ивуар – аграр мамлакат. ЯИМнинг 35%, экспортнинг 70% дан ортиқроғи қишлоқ хўжалигига тўғри келади. Какао етиштириш бўйича дунёда биринчи ўринда туради. Пальма ёғи, қўшқуч экспорт буйича Африкада биринчи ўринда туради. Саноатнинг бирмунча ривожланган тармоқлари: тўқимачилик, қимё, қурилиш саноати. 2012 йилда ЯИМ миқдори 24 273 млн (аҳоли жон бошига – 1054) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Франция, Германия, Нидерландия, Нигерия, Япония.

Темір йўлларининг умумий узунлиги – 660 км, автомобиль йўллари – 46 600 км, ички сув йўллари – 980 км, асосий портлари – Абиджан, Гран-Басам.

Тарихи. XVI асрда Кот-д'Ивуар ҳудудлари европаликлардан биринчи бўлиб португаллар томонидан очилган. 1893 йилда французлар Фил Суаги Қирғоғи (мамлакатнинг аввалги номи)ни ўзларининг мустамлакаси деб эълон қилди. 1899 йилда Француз Ғарбий Африкаси таркибига кирди. Уфье-Буани раҳбарлигидаги Халқ озодлик ҳаракати натижасида 1958 йилда Француз Ҳамдўстлиги таркибидagi автономияга, 1960 йилда тўлиқ мустақилликка эришди. 1990 йили мамлакатдаги бир партияликдан кўп партияли тизимга ўтилди. 1999–2007 йилларда мамлакатда можаролар рўй берди.

КУБА

Расмий номи – Куба Республикаси. **Пойтахти** – Гавана. **Ҳудуди** – 110 860 км². **Аҳолиси** – 11 249 200 киши (2012). **Тили** – испан. **Сигинувчиларнинг асосий қисми** христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. **Пул бирлиги** – куба песоси.

Географик жойлашуви ва табиати. Куба Кариб ҳавзаси, Куба ороли ва Катта Антиль ороллари гуруҳига кирувчи 1600 дан ортиқ майда оролларда жойлашган давлат. АҚШ томонидан ижарага олинган Гуантанамо ҳарбий базаси (Куба ҳудуди ҳисобланади) билан чегара узунлиги – 29,1 км. Куба жанубда – Кариб денгизи, шимолда Кубани Флорида штатидан (АҚШ) ажратиб турган Флорида қўлтиғи, жануби-ғарбда – Юкатан қўлтиғи, шарқда сув орқали Гаити билан туташ. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 3735 км. Мамлакат ҳудуди асосан текисликлар ва тепаликлардан иборат. Тоғлар ҳудуднинг тўртдан бир қисмини ташкил қилади. Йирик дарёси – Кауто. Асосий табиий ресурслари: никель, кобальт, эғаллайди. Йирик дарёси – Кауто. Асосий табиий ресурслари: никель, кобальт, марганец, хром, ёғоч. Ҳайдаладиган ерлари ҳудуднинг 23%, ўтлоқ ва майдонлар 23% ини эғаллайди.

Иқлими – тропик. Пальманинڭ ҳар хил турлари, цитрус ўсимликлари кенг тарқалган. Ҳайвонот дунёси бой эмас. Йирткич ҳайвонлар ва заҳарли илонлар йўқ. Қушлар, моллюскалар кўп.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – социалистик давлат, амалда мамлакатда коммунистик авторитар режим ўрнатилган. Мамлакат

таркиби 14 провинция ва Хувентуд оролининг махсус муниципиясидан иборат. Куба 1898 йили Испаниядан мустақилликни қўлга киритди, лекин 1902 йилнинг 20 майгача АҚШ бошқарувида бўлди. Миллий байрамлари: 26 июль – Халқ кўзголови куни (1953) ва 1 январь – Озодлик куни (1959). Ижро этувчи ҳокимият Давлат кенгаши раиси (давлат бошлиғи) ва Вазирлар кенгаши раиси (ҳукумат бошлиғи)га тегишли. Давлат ҳокимиятининг олий органи ва қонун чиқарувчи орган – Халқ ҳокимияти миллий ассамблеяси. Сийёсий партиялари: Куба Коммунистик партияси, Куба социалистик партияси.

Иқтисоди ва транспорт коммуникациялари. Куба – аграр-индустриал мамлакат. Давлат сектори саноат ишлаб чиқаришининг ҳаммасини, қурилиш ва савдонини, транспортнинг 98%, қишлоқ хўжалигига яроқли ерларнинг 80% инини ўз ичига олади. Қишлоқ хўжалигининг асоси шакарқамиш етиштириш, саноатнинг етакчи тармоғи эса қанд-шакар ишлаб чиқаришдир. 2010 йилда ЯИМ миқдори 114 100 млн (аҳоли жон бошига – 9900) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: МДҲ мамлакатлари, Испания, Хитой, Аргентина.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 12 947 км, автомобиль йўллари – 26 477 км, ички сув йўллари – 240 км. Портлари – Гавана, Карденас, Мансанильо, Матансас, Сантьяго де-Куба.

Тарихи. Куба 1492 йилда Колумб томонидан очилган. Испан мустамлакачилари оролдаги маҳаллий аҳолини деярли йўқотиб, Кубага плантацияларда ишлатиш учун Африкадан қўлларни олиб келадилар. АҚШ томонидан қўллаб-қувватланган мустақиллик учун кураш 1868 йилда бошланиб, муваффақиятсизлик билан тугади. 1898 йилда АҚШ Испанияга уруш эълон қилиб, ўз қўшинларини Кубага юборди ва Куба 1902 йилда мустақил республика деб эълон қилинди. Куба АҚШга иқтисодий қарам бўлган ҳолда, бир нечта диктаторлик режимларни бошидан ўтказди. 1959 йилда Фидель Кастро Рус бошчилигидаги кубаликлар Батиста диктатурасини ағдариб ташлаб, мамлакатни социалистик йўлдан ривожлاندучи давлат деб эълон қилдилар.

2006 йилнинг июнь ойида Ф. Кастро касаллиги туфайли ўз ўрнини укаси Раульга топширди. 2011 йилнинг 21 мартда Куба Компартияси Биринчи қотиби лавозимини ҳам топширди.

ҚУВАЙТ

Расмий номи – Қувайт Давлати. Пойтахти – Қувайт. Ҳудуди – 17 818 км². Аҳолиси – 2 891 500 киши (2012). Давлат тили – араб. Сигинувчилар ислом динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – қувайт динари.

Географик жойлашуви ва табиати. Осиё қитъасининг жануби-ғарбий қисмида, Арабистон яриморлида, Форс қўлигининг шимоли-ғарбий соҳи-

лидаги давлат. Жанубда – Саудия Арабистони (чегара узунлиги – 222 км), шимол ва шимоли-ғарбда – Ироқ (240 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 462 км. Худудининг катта қисми чўлли пасттекисликлардан иборат. Асосий табиий ресурслари: нефть, табиий газ.

Иқлими – йилнинг катта қисмида иссиқ ҳаво ҳукмронлик қилади.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конституциявий монархия. Мамлакат таркиби – 3 вилоятдан иборат. Кувайт 1961 йилнинг 19 июнида Буюк Британиядан мустақилликни қўлга киритган. Миллий байрами – 25 февраль – Миллий кун. Давлат бошлиғи – амир. Қонун чиқарувчи ҳокимиятни амир ва бир палатали парламент – Миллий мажлис амалга оширади. Сиёсий партиялари йўқ.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асосини нефть казиб олиш ва нефтни қайта ишлаш саноати ташкил этади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 178 628 млн (аҳоли жон бошига – 45 824) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Франция, АҚШ, Италия, Япония.

Темир йўллари йўқ. Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 4270 км. Мухим портлари: Мина-Сауд, Мина-Абдуллоҳ, Мина ал-Аҳмадий.

Тарихи. VII асрдан Кувайт Араб халифалиғи, XVI асрдан бошлаб Усмонийлар империяси таркибига кирган. 1756 йилда автономия мақомини олган Кувайт амирлиғи 1899 йилда Британия протекторатига айланди. 1961 йилда мустақилликни қўлга киритади. 1990 йили мамлакат Ироқ томонидан босиб олинди ва Ироқнинг 19-провинцияси деб эълон қилинади. 1991 йил январда БМТ Хавфсизлик Кенгаши қарори билан иттифокчилар қўшинлари Кувайтни озод қилиш ҳаракатини бошлайди ва бу ҳаракат февралда муваффақиятли якунланади.

ЛАОС

Расмий номи – Лаос Халқ Демократик Республикаси (ЛХДР). Пойтахти – Вьентьян. Худуди – 236 800 км². Аҳолиси – 6 348 800 киши (2011). Давлат тили – лао. Давлат дини – буддавийлик. Пул бирлиги – кип.

Географик жойлашуви ва табиати. Жануби-Шарқий Осиёда, Ҳиндихитой яриморинининг марказий қисмида жойлашган. Жанубда – Камбоджа (чегара узунлиги – 541 км), ғарбда – Тайланд (1754 км), шарқ ва шимолда – Вьетнам (2130 км), шимолда – Хитой (423 км), шимоли-ғарбда – Мьянма (235 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 5083 км.

Худудининг катта қисми тоғли; шимол ва шарқда Аннамит ва Чионгшон тоғлари, жануб ва ғарбда Меконг дарёси водийси билан пасттекисликлар жойлашган. Энг баланд тоғи – Биа (2820 м). Табиий фойдали қазилма бойликлардан – мис, темир, кўргошин, кимматбаҳо тошлар, олтин кўпроқ учрайди.

Иклими – муссонли субэкваториал.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузуми – унитар республика. Мамлакат 16 та кхвенг (провинция)дан ташкил топган. Лаос 1953 йилнинг октябрида мустақилликка эришган (илгари Франция мустамлакаси бўлган). ЛХДР эълон қилинган кун – 2 декабрь – Миллий байрам. Ижроия ҳокимият президенти (давлат бошлиғи) ва бош вазир бошчилигидаги ҳукуматга тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимият – Миллат мажлиси (бир палатали парламент)га тегишли. Ягона сиёсий партияси: Лаос халқ инқилобий партия.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Лаос – аграр мамлакат. Ялпи ички маҳсулотида қишлоқ ва ўрмон хўжалигининг улуши 53%, саноат ва қурилишнинг улуши 17%. Асосий табиий бойликлари – қимматбаҳо ёғочли ўрмон ва гидроэнергия ресурслари. 2012 йилда ЯИМ миқдори 9269 млн (аҳоли жон бошига – 1446) долларни ташкил этган. Ишлаб чиқариш асосан саноатнинг енгил, озиқ-овқат, ёғочни қайта ишлаш соҳалари билан чекланган. Қўرғошин казиб олиш йўлга қўйилмоқда. Аграр соҳада (ЯИМ 60%) меҳнатга лаёқатли аҳолининг катта қисми банд. Қишлоқ хўжалигида етиштирилаётган асосий экин – шоли (экин майдонларининг 90%), шунингдек, маккажўхори, пахта, тамаки, қаҳва ва соя етиштирилади.

Асосий савдо ҳамкорлари: Тайланд, Малайзия, Вьетнам, Япония, Франция, АҚШ.

Темир йўллари мавжуд эмас, автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 14130 км (60 км каттик қопламали), ички сув йўллари – 4500 км.

Тарихи. 1353 йили ҳозирги Лаос ҳудудида Лансанг қироллигига асос солинган бўлиб, у XVI асрга келиб ўз ҳудудини сезиларли даражада кенгайтирган эди. XVI аср охирига келиб Бирманинг вассалига айланган Лансанг тез орада икки қироллик – Вьентьян ва Луангпранангга бўлиниб кетди. 1893 йили Франция Лаоснинг ички ишларига аралашиб, уни ўзининг протекторати деб эълон қилди. Лаос япон босқинчиларидан озод қилинганидан сўнг (1942–1945), мамлакатда французларга қарши Лао Иссар (Озод Лаос) ҳаракати бошланиб кетди. Бу қўзғолон 1946 йили мамлакатда жўнатилган экспедицион корпус томонидан бостирилди. 1949 йили ўз-ўзини бошқариш ҳукукини қўлга киритган Лаос, 1953 йили мустақил давлат бўлди. 1959 йилдан бошлаб мамлакатда турли сиёсий ғуруҳлар ўртасида жиддий можаролар бошланди. Бу можаролар 1973 йили Лаосда монархиянинг ағдарилиши ва 1975 йили Лаос Халқ Демократик Республикасининг эълон қилиниши билан якунланди. 80-йиллар охиридан бошлаб мамлакат иқтисоди ва сиёсий ҳаётини либераллаштириш бошланди. 1991 йилда эса Лаоснинг биринчи конституцияси қабул қилинди.

ЛАТВИЯ

Расмий номи – Латвия Республикаси. Пойтахти – Рига. Худуди – 64 589 км². Аҳолиси – 2 017 500 киши (2013). Давлат тили – латвиш. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг лютеранлик, католик, православ мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – лат.

Географик жойлашуви ва табиати. Болтиқ денгизи қирғоғида жойлашган. Жанубда – Литва (чегара узунлиги – 588 км) ва Беларусь (141 км), шарқда – Россия (276 км), шимолда – Эстония (343 км) билан чегарадош. Куруқликдаги чегаралари узунлиги – 1348 км. Ғарбий чегаралари Болтиқ денгизи билан тутшиб кетган. Худудининг катта қисми пасттекисликлардан иборат. Ғарб ва шарқда тепаликлар мавжуд. Йирик дарёси – Даугава (Ғарбий Двина), кўп сонли кўллар мавжуд. Табиий ресурслардан кам миқдорда торф, оҳак, ёғоч захиралари мавжуд. Худудининг 27% и экин экиладиган майдонлардан, 39% и ўрмон ва чангалзорлардан иборат.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Латвия – унитар республика. Мамлакат тарихан шаклланган 4 та туманга: Курзеле, Земгале, Видземе ва Лотгалеге бўлинган. 1991 йилнинг 21 августида ўз мустақиллигини тиклади. Латвия Республикаси эълон қилинган кун 18 ноябрь (1918) – Миллий байрам ҳисобланади. Икроня ҳокимият президентга (давлат бошлиғи) ва бош вазир бошчилигидаги ҳукуматга тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимият бир палатали парламент – Сеймга тегишли. Асосий партиялари: Латвия деҳқонлар иттифоқи, Латвия демократик партияси, «Латвия йўли», «Латвия мустақиллиги учун ҳаракат», Латвия христиан-демократлар иттифоқи, Латвия халқ fronti, Латвия социал-демократик ишчи партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Латвия индустриал-аграр мамлакат. Ялпи ички маҳсулот таркибида саноатнинг улуши 38,5%, қишлоқ хўжалигининг улуши – 24,8%. Иқтисодиётни шакллантиришдан ташқари, ҳукумат кам миқдордаги табиий ресурслар ва ишчи кучларини максимал даражада сафарбар қилган ҳолда чет эл капиталини кўплаб жалб қилиш чора-тадбирларини кўрмоқда. Саноатнинг машинасозлик, кимё, балиқ маҳсулотлари, енгил, фармацевтика, қоғоз-целлюлоза ишлаб чиқариш тармоклари яхши тараққий этган. Қишлоқ хўжалиги ҳам мамлакат иқтисодида муҳим ўрин тутди (ЯИМ – 21,5%). 2012 йилда ЯИМ миқдори 28 380 млн (аҳоли жон бошига – 13 900) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари – Россия, Германия, Швеция, Беларусь.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 2400 км, автомобиль йўлларининг узунлиги – 59 500 км (33 000 км – каттик қопламали), ички сув йўллари – 300 км. Мамлакатнинг асосий портлари: Рига, Лиеная, Вентспилс.

Тарихи. X асрда мев кабилалари (латишларнинг аجدодлари) Киев Русидан ўрнак олиб, православ динини қабул қилишди, бироқ XII асрдан бошлаб католик динига ўтиш бошланди. 1242 йили Тевтон ордени Чуд кўлида мағлубиятга учраганлигига қарамасдан, XIII аср охириларига келиб ҳозирги Латвия ҳудудларини эгаллашга муваффақ бўлди. XIII аср ўрталарида Латвияда протестантлик тарқалди. Тевтон ордени тарқалганидан сўнг Ливония ҳудуди Польша ва Швеция томонидан бўлиб олинди. XVIII асрда Латвия Россия томонидан аннексия қилинди.

Биринчи жаҳон уруши даврида мамлакатнинг анчагина қисми Германия томонидан оккупация қилинди. 1917 йили Латвияда совет ҳокимияти эълон қилинди, бироқ Брест-Литовск шартномасига кўра, Совет Россияси Латвия ҳудудларини Германияга берди. 1918 йилнинг 18 ноябрида Миллий Кенгаш Латвияни мустақил республика деб эълон қилди. 1934 йили Ульманис томонидан содир этилган давлат тўнтариши натижасида мамлакатдаги парламент бошқаруви диктатура билан алмаштирилди. 1940 йилнинг августида Латвия Совет Иттифоқи томонидан, 1941 йилда эса Германия томонидан оккупация қилинди. 1944 йили мамлакат яна СССР таркибига кирди. 1990 йилнинг майида Латвия Республикасининг мустақиллиги эълон қилинди.

ЛЕСОТО

Расмий номи – Лесото Қироллиги. Пойтахти – Масеру. Ҳудуди – 30 355 км². Аҳолиси – 2 216 850 киши (2012). Давлат тили – сесуто ва инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик ва протестант мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – лоти (малоти).

Географик жойлашуви ва табиати. Лесото Африка қитъасининг жанубида жойлашган бўлиб, ҳар томондан Жанубий Африка Республикасининг чегаралари билан ўралган. Чегарасининг умумий узунлиги – 909 км. Мамлакат ҳудудининг катта қисми Басуто ясситоғлигининг чегараларида жойлашган. Ушбу ҳудудлар шарқ ва жанубдан Аждар тоғлари билан ўралган. Унинг энг юқори нуқтаси – Табана Нтленьян (3482 м).

Йирик дарёси – Оранж (Тўқсарик). Лесото ҳудудида олмос, кварц, кўмир, уран конлари мавжуд. Ишлов бериладиган ерлар умумий майдоннинг 10%, ўтлок ва яйловлар 66% ини эгаллайди. Иқлими – океан яқин бўлишига қарамасдан – континентал.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конституциявий монархия. 1966 йилнинг 4 октябрида Лесото қироллиги эълон қилинган кун (олдин Буюк Британия мустамлакаси бўлган) Миллий байрам ҳисобланади. Давлат бошлиғи – қирол. Ижроия ҳокимияти Ҳарбий кенгашга ва Бош вазир бошчили-

ғндаги хукуматта тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимият Ҳарбий кенгаш ва икки палатали парламент – Миллат мажлиси ва Сенат томонидан амалга оширилади. Асосий партиялари – Басуто миллий партияси, Бирлашган демократик партияси, Басуто конгресси партияси, Марематлу озодлик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мамлакат иқтисоди асосан қишлоқ хўжалиги, енгил саноат ва ЖАРда ишлаб келаётган ишчилардан олинадиган пул ўтказмаларидан тушадиган маблағларга асосланган. Унча катта бўлмаган фермер хўжаликлари (қишлоқ хўжалиги ЯИМнинг 20% ини ташкил этган) маккажўхори, бугдой, арпа ва жўхори етиштиради. Ишлаб чиқариш асосан қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш ва олмос казиб олиш билан боғлиқ. Туризм ривожланмоқда. 2012 йилда ЯИМ миқдори 2620 млн (аҳоли жон бошига – 1283) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: ЖАР, ЕИ.

Темир йўллар (умумий узунлиги 2,6 км) ЖАРга тегишли. Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 7215 км.

Тарихи. Ҳозирги Лесото ҳудудига келиб жойлашган қабилалар XIX асрнинг биринчи ярмида Мошин I ҳукмронлиги даврида бирлаштирилган. Басутоленд (1966 йилгача мамлакат шундай номланган) 1871 йили Кейптаун протекторати-га, 1884 йили эса Буюк Британия протекторати-га айланди. 1966 йили мамлакат мустақилликка эришди ва Лесото Қироллиги деб атала бошлади. 1970 йилги давлат тўнтариши натижасида ҳокимият тепасига ҳарбийлар келишди ва улар давлатни 1993 йилга қадар идора қилишди. 1993 йилда, кейинги 23 йил мобайнида биринчи марта демократик сайлов ўтказилди, унда парламент сайланди. Ҳарбий кенгаш ижро ҳокимиятини фуқаролардан иборат хукуматта топширди.

ЛНБЕРИЯ

Расмий номи – Либерия Республикаси. Пойтахти – Монровия. Ҳудуди – 111 370 км². Аҳолиси – 3 786 764 киши (2011). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми мажусийликка (70%) ва ислом динига (16%) эътиқод қилади. Пул бирлиги – либерия доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Ғарбий Африкада жойлашган давлат. Шарқда – Кот-д’Ивуар (чегара узунлиги – 716 км), шимолда – Гвинея (чегара узунлиги – 563 км) ва Сьерра-Леоне (306 км) билан чегарадош. Куруқликдаги чегаралари узунлиги – 1585 км. Мамлакатнинг жануби ва ғарбий қисмлари Атлантика океани билан туташиб кетган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 579 км. Мамлакат ҳудудининг катта қисмини пасттекисликлар ташкил этади. Шимолда Леоно-Либер тепаликлари мавжуд. Мамлакатнинг энг юқори нуқтаси – Вутеве (1380 м). Йирик дарёлари – Мано, Лоффа, Сент-Пол, Сент-Жол, Сесса. Табиий бойликлардан темир рудаси, олмос, олтин, ёғоч қўллаб учрайди. Мамлакат

худудининг 1/3 қисмини дарахтларнинг кимматбаҳо турлари кўп бўлган доимий яшил тропик ўрмонлар ташкил қилади.

Иклими – субэкваториал, иссиқ ва нам.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат таркибида 13 та графлик бор. Либерия ўз мустақиллигига 1847 йилнинг 26 июлида эришган (миллий байрами – Мустақиллик куни). Қонунчилик Америка умумий ҳуқуқи ва қабиалар қонунларига асосланган ҳуқуқий тизимдан иборат. Бутун ижроия ва қонун чиқарувчи ҳокимият раис бошчилигидаги Давлат кенгаши (икки палатали парламент – Вакиллар палатаси ва Сенат)га тегишли. Асосий партиялари – Либерия миллий ватанпарварлар фронти, Либерия демократия учун бирлашган озошлик ҳаракати.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. 1990 йилда фуқаролар уруши бошлангунга қадар мамлакат иқтисоди асосан каучук ишлаб чиқариш ва ёғочни қайта ишлаш (асосан экспорт учун) билан боғлиқ бўлиб, қишлоқ хўжалиги эса қулай иқлим шароити туфайли муваффақиятли ривожланиб келган. Этник қарама-қаршиликлар натижасида аҳолининг асосий қисми мамлакатни тарк этди, улар билан бирга капитал маблағларнинг чиқиб кетиши кузатилди. 2012 йил ЯИМ миқдори 1767 млн (аҳоли жон бошига – 436) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари – Нидерландия, ЕИ.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 490 км, автомобиль йўлларининг узунлиги – 10087 км. Мамлакатнинг асосий портлари: Бьенден, Гринвилл, Монровия, Харпер.

Тарихи. Португаллар томонидан XV асрда кашф этилган Либерия тез орада қул савдоси марказларидан бирига айланди. XIX асрнинг 20-йилларида Африкага қайтиб келган қуллар 1847 йили мустақил Либерия Республикасини туздилар. Бу республика конституцияси амалда АҚШ конституциясидан қўчириб олинган эди. 1985 йилги ҳарбий давлат тўнтариши мамлакатни ҳукмрон тартиб тарафдорлари ва Либерия ватанпарварлар миллий фронтига бўлиб юборди. Бу ҳолат 1990 йили мамлакатда фуқаролар урушининг бошланишига олиб келди. 1995 йил 19 августда бир-бирига қарши бўлган беш гуруҳ етакчилари можароларни тинч йўл билан ҳал этиш тўғрисидаги янги битимни имзоладилар. Ўтиш даври учун янги ҳокимият органи – Давлат кенгаши тузилди ва у умумий демократик сайлов ўтказишга тайёргарликни бошлади. 1997 йил 19 июлида ўтказилган сайловда мамлакат президенти ва парламент сайланди. 1999–2003 йилларда Либерияда минглаб қурбонлар ва иқтисодий тушкунликни келтириб чиқарган иккинчи фуқаролар уруши содир бўлди. 2005 йилда янги президент сайланди ва тинчлик ўрнатилди.

ЛИВАН

Расмий номи – Ливан Республикаси. Пойтахти – Байрут. Худуди – 10 400 км². Аҳолиси – 4 291 700 киши (2012). Давлат тили – араб. Сигинувчиларнинг асосий қисми ислом динига (75%) эътиқод қилади. Пул бирлиги – ливан фунти.

Географик жойлашуви ва табиати. Ғарбий Осиёда жойлашган. Шарк ва шимолда – Сурия (чегара узунлиги – 375 км), жануб ва жануби-шарқда – Исроил (79 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 454 км. Ливаннинг ғарбий чегаралари Ўрта Ер денгизи билан туташиб кетган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 225 км. Исроил билан жанубий районлар масаласида ҳудудий қарама-қаршиликлар мавжуд. Ландшафти асосан тоғли: ғарбда денгизбўйи паст-текисликлари мамлакатнинг Ливан чўккиси (3088 м) мавжуд бўлган баланд тоғи Эс-Сауда билан туташган. Шарқда Антиливан тоғ тизмаси жойлашган. Ушбу тоғ тизмалари ўртасида Бекаа водийси жойлашган. Йирик дарёси – Эл-Литони. Асосий фойдали қазилмалари: темир рудаси ва оҳақтош. Ишлов бериладиган ерлар мамлакат ҳудудининг 21% ини ташкил этади.

Иклими – субтропик, иссиқ.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар республика. Мамлакат 6 та губернаторлик (мухофазот)дан ташкил топган. Ливан мустақил давлат сифатида 1943 йилнинг 22 ноябрида эълон қилинган, бироқ француз қўшинлари 1946 йил охирига қадар Ливан ҳудудида ушлаб турилди (миллий байрам – Мустақиллик куни). Ижроия ҳокимият президент (давлат бошлиғи) ва Вазирлар кенгаши бошлиғи ҳисобланган бош вазир қўлида. Мамлакат конституциясига қўра фақат христиан-маронит – президент, мусулмон-сунний – Бош министр бўлиши мумкин. Қонун чиқарувчи ҳокимият бир палатали парламент – Депутатлар палатаси томонидан амалга оширилади. Мамлакат сиёсий ҳаётида христианлар ва мусулмонларнинг икки сиёсий блоки асосий ролга эга. Асосий сиёсий партиялари: Араб социалистик уйғониш партияси, Социалистик тараққиёт партияси, Ливан коммунистик партияси, Халқ носирийлар ташкилоти, Катаиб партияси, Амал шиалар ҳаракати.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Беқарор ички сиёсий ҳолат, Исроил томонидан Ливан жанубининг бир неча маротаба оккупация қилиниши мамлакат ичкарасида иқтисодий аҳволнинг оғирлашуви, тадбиркорликнинг кескин пасайишига, ташқи савдонинг камайишига олиб келди. Саноатнинг нисбатан яхшироқ тараққий этган соҳалари: нефтни қайта ишлаш, озик-овқат, туқимачилик. Байрут ҳозирги кунда Яқин Шарқнинг молия марказларидан бири ҳисобланади (мамлакатнинг олтин-валюта захираси 4 300 млн доллар). Қишлоқ хўжалигида (ЯИМнинг 30%) цитрус мевалар, зайтун, картошка, олма, тамаки, узум етиштирилади. 2012 йилда ЯИМ микдори 41 766 млн (аҳоли жон бошига –

10311) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Саудия Арабистони, Швейцария, Италия, Иордания, Франция.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 222 км, автомобиль йўллари – 7300 км (6200 км – қаттиқ қопламали). Мамлакат портлари: Байрут, Сайда.

Тарихи. М. а. 4 минг йилликда ҳозирги Ливан ҳудудида финикияликларнинг шаҳар-давлатлари шакллана бошлади. М. а. VIII асрдан I асрга қадар Ливан Шарқнинг турли давлатлари таркибида бўлиб келди. М. а. I асрда Ливан Рим империяси таркибига кирди. 637 йили араблар томонидан босиб олинган бўлса, 1098 йилдан 1289 йилга қадар Яқин Шарқда салибчи-рицарлар томонидан ташкил этилган христианлар давлати таркибида бўлди. Кейин мамлакат Миср мамлуклари қўлига, XVI асрдан эса Усмонийлар империяси таркибига кирди. Бироқ мамлакатдаги ҳокимият амалда XVI–XVII асрларда маонлар сулоласи амирлари, XVII аср охириларида эса шаҳобийлар сулоласи амирлари қўлида бўлиб келди. 1840 йили Башир Шаҳоб тахтдан ағдариб ташланди ва Ливан яна турклар қўл остига ўтди. 1860 йили Франция императори Наполеон III Ливанга экспедицион корпус жўнатди, натижада халқаро комиссия Усмонийлар ҳукуматини Ливан мухториятини тан олишга мажбур қилди. Биринчи жаҳон уруши бошларида Туркия бу келишувни бекор қилди. Лекин Туркиянинг урушдаги мағлубиятидан сўнг бу ҳудуд Франция мандати остига ўтди (1920). 1926 йили Ливан республика деб эълон қилинди. 1943 йилда Ливан мустақилликни қўлга киритганидан сўнг, мамлакат ички зиддиятларни бартараф қилишга муваффақ бўлди, фақат 1975 йили мамлакатда араблар ва христианлар ўртасида фуқаролар уруши бошланди. Унга Сурия ва Исроил аралашди. 1992 йили 1972 йилдан бери биринчи марта парламентга сайловлар бўлиб ўтди. Ташқи сиёсатда Ливан ижобий бетарафлик ва блокларга қўшилмаслик сиёсатига амал қилади. Ливан ва Исроил ўртасидаги можаролар ва қуроли тўқнашувлардан сўнг 2000 йилда икки давлат ўртасида «ҳаворанг чизик» деб аталадиган аниқ чегара белгиланди. Шундай бўлишига қарамастан, Жулан тепаликлари баҳсли ҳудудлигича қолмоқда.

ЛИВИЯ

Расмий номи – Ливия Республикаси. Пойтахти – Триполи. Ҳудуди – 1 759 540 км². Аҳолиси – 6 469 480 киши (2012). Давлат тили – араб. Давлат дини – ислом. Пул бирлиги – ливия динари.

Географик жойлашуви ва табиати. Шимолий Африкада жойлашган. Шарқда – Миср (чегара узунлиги – 1115 км), жанубда – Чад Республикаси (1055 км) ва Нигер (354 км), жануби-шарқда – Судан (383 км), ғарбда – Жазоир (982 км), шимоли-ғарбда – Тунис (459 км) билан чегарадош. Куруқликдаги чегаралари узунлиги – 4348 км. Шимолда Ўрта Ер денгизи билан туташиб кетган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 1770 км. Мамлакат ҳудудининг катта қисмини

яссиотглик, шимолини эса Ўрта Ер денгизи билан туташган соҳилбўйи текисликлари эгаллайди. Шаркида Сива, Файюм, Жало, Куфра воҳаларига эга бўлган Ливия чўли жойлашган. Асосий табиий бойликлари нефть ва табиий газ.

Иклими – субтропик.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Ливия 1951 йилнинг 24 октябрида Италиядан мустақилликка эришди. Қонунчилик италян фуқаролик ҳуқуқи ва ислом қонунчилигига асосланган. Миллий байрами 1 сентябрь – Инқилоб куни (1969). Раҳбар орган – Инқилобий (Тарихий) раҳбарият. Қонун чиқарувчи ҳокимият Умумий халқ конгресси томонидан амалга оширилади. Ижрочи ҳокимият – ҳукумат вазифасини бажарувчи Олий Халқ қўмитаси. Сиёсий партиялар 1977 йили тарқатиб юборилган.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асосини нефть казиб олиш саноати ташкил қилади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 85 109 млн (аҳоли жон бошига – 12 778) долларни ташкил этган. Мамлакатнинг асосий портлари: Тобрук, Триполи, Бенғози, Мореа-эль-Брейка ва бошқалар.

Тарихи. М. а. VIII асрда ҳозирги Ливия ҳудудида Финикия шаҳар-давлатлари шакллана бошлади. М. а. VII асрдан эса бу ҳудуд грек колонияларига айлантирилди. М. а. I асрдан бошлаб Рим провинцияси, V асрда эса вандаллар томонидан босиб олинди. 533 йили Византия империясининг бир қисмига айланди. 643 йилда мамлакатни араблар эгаллади, улар бу ерда ўз тили ва ислом динини жорий қилишди. XVI асрда Ливия турклар таъсирига тушиб, Усмонийлар империясининг таркибий қисмига айланди. Италияликлар бу ерга XIX аср охирларида кириб келишди, 1911 йили эса Туркияга қарши уруш эълон қилиб, Ливиянинг айрим ҳудудларини эгалладилар. 1916 йили мамлакат яна турклар томонидан босиб олинди, лекин Биринчи жаҳон урушидан сўнг Италия бу ерда ўз ҳукмронлигини қайта тиклади.

1934 йилда ҳозирги Ливия ҳудудлари Италия мустамлакаси деб эълон қилинди, лекин 1943 йили немис ва италян қўшинларининг маглубитидан сўнг Франция ва Буюк Британия бошқаруви остига ўтди. 1951 йилда БМТ резолюциясига қўра Ливия мустақил давлат деб эълон қилинди. Ливия қироли Идрис I мамлакатни 1969 йилга қадар идора қилди. 1969 йили қирол Идрис I расмий ташриф билан Туркияга жўнаб кетганида бир гуруҳ офицерлар ҳокимиятни эгаллаб олишди ва мамлакатни Ливия Араб Республикаси деб эълон қилишди. 1977 йилнинг 3 мартидан бошлаб мамлакат Ливия Социалистик Халқ Араб Жумҳурияти деб аталиб келган.

2011 йилнинг февраль ойида полковник Муаммар Каддафий назоратидаги ҳарбий қисмлар ва НАТО томонидан қўлланган Ливиянинг Миллий ўтиш даври Кенгаши ўртасида фуқаролар уруши бошланди. 2011 йилнинг 20 октябрида Каддафий ўлдирилди. 2011 йилги фуқаролар уруши натижасида жамаҳирия ағдарилиб, ҳокимият Миллий ўтиш кенгаши қўлига ўтди.

ЛИТВА

Расмий номи – Литва Республикаси. Пойтахти – Вильнюс. Худуди – 65 200 км². Аҳолиси – 2 971 900 киши (2010). Давлат тили – литва. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – лит.

Географик жойлашуви ва табиати. Европанинг Болтиқ денгизи қирғоғида жойлашган давлатларидан бири. Жануб ва шарқда – Беларусь (чегара узунлиги – 653,5 км, жануби-ғарбда – Россия (чегара узунлиги – 267,8 км) ва Польша (103,7 км), шимолда – Латвия (588 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 1613 км. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 108 км. Мамлакатнинг катта қисми текисликлардан иборат. Ғарб ва шарқда тепаликлар бор. Йирик дарёси – Ньямунас (Неман), жуда кўп кўллар бор. Ёқут мамлакатнинг муҳим табиий ресурсларидан бири ҳисобланади. Шунингдек, торф ва қурилиш материалларининг захиралари мавжуд. Умумий ерларининг деярли тенг ярми ишлов бериладиган ерлар ҳисобланади. 22% ерлар ўтлоқ ва яйловлардан иборат.

Иқлими – ўзгарувчан, континентал.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузumi – унитар республика. Мамлакат 44 та район ва марказга бўйсунувчи 11 та шаҳарга бўлинган. Литва 1991 йилнинг 6 сентябрида ўз мустақиллигини тиклади (олдинги номи Литва ССР). Миллий байрами 16 февраль – Литва давлати тикланган кун (1918). Ижроия ҳокимияти президентга (давлат бошлиғи) ва бош вазир бошчилигидаги ҳукуматга тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимият бир палатали парламент – Сейм томонидан амалга оширилади. Йирик партиялари: Литва демократик партияси, Литва социал-демократлар партияси, Ватан иттифоқи, Марказ иттифоқи, Литва христиан-демократлар партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Литва индустриал-аграр мамлакат. Ялпи миллий маҳсулотида саноатнинг улуши – 51,2%, қишлоқ хўжалигининг улуши – 24,7%, қурилишнинг улуши – 9,8%, транспортнинг улуши – 3,6%, бошқа тармоқларнинг улуши – 10,1% ни ташкил этади. Саноатнинг нисбатан тараккий этган соҳалари: машинасозлик, металга ишлов бериш, кимё, ёғочни қайта ишлаш, тўқимачилик, озиқ-овқат, қурилиш материалларини ишлаб чиқариш. Қишлоқ хўжалигида (ЯИМ – 23%) аҳолининг учдан бир қисми банд. Қишлоқ хўжалигининг муҳим тармоқларидан бири гўшт-сут ишлаб чиқариш соҳасидир. Картошка, қандлавлари, сабзавотлар етиштирилади. 2012 йил ЯИМ миқдори 42 164 млн (аҳоли жон бошига – 14 018) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Россия, Германия, Польша, Беларусь ва Шимолий Европа мамлакатлари.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 2010 км, автомобиль йўллари – 44200 км (35 500 км – қаттиқ қопламали). Ички сув йўллари – 600 км. Асосий деңиз порти – Клайпеда.

Тарихи. Ҳозирги Литва ҳудудида шаклланган дастлабки давлат Буюк Литва князлиги эди. XIII асрнинг ўрталарида пайдо бўлган бу князлик князь Гедиминас даврида Литва ва Беларусь ерларини, шунингдек, ҳозирги Украина-нинг бир қисmini қўшиб олган эди. 1410 йилги Грюнвальд жангида поляк ва руслар билан иттифокда Литва қўшини Тевтон орденини яқсон қилишди. 1569 йили Литва Буюк князлиги Люблин шартномасига қўра Речь Посполита таркибига кирди. 1795 йили Литва Россия томонидан аннексия қилинди ва 1918 йилга қадар Россия империяси таркибига бўлиб келди. 1918 йилнинг декабрида мамла-катда совет ҳокимияти ўрнатилди, бироқ 1919 йилнинг кузида у бекор қилинди. 1926 йилги давлат тўнтариши натижасида ҳокимиятга диктатор Вольдемарас келди. 1940 йилнинг июль ойида мамлакатга совет қўшинлари киритилди, Литва СССР таркибидagi республикага айланди. 1941 йилда Литва немис қўшинлари томонидан босиб олинди. 1944 йили мамлакат озод қилингандан сўнг совет ҳокимияти қайта тикланди. 1990 йил май ойида Совет Иттифоқи республикала-ри ичида биринчи бўлиб Литва ўз мустақиллигини эълон қилди. Совет ҳукумати томонидан 1991 йили тан олинган.

ЛИХТЕНШТЕЙН

Расмий номи – Лихтенштейн Князлиги. Пойтахти – Вадуц. Ҳуудди – 160 км². Аҳолиси – 36850 киши (2013). Давлат тили – немис. Давлат дини – христиан (католиклар (87%), протестантлар (7%). Пул бирлиги – швейцария франки.

Географик жойлашуви ва табиати. Марказий Европада, Рейн дарёсининг ўнг соҳилида жойлашган. Шимол, ғарб ва жанубда – Швейцария (чегара узунлиги – 41,1 км), шарқда – Австрия (34,9 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 76 км. Мамлакат Альп тоғларида жойлашган бўлиб, унинг энг баланд нуқтаси – 2599 м. (Форлер-Граусшпиц тоғи). Ғарбда Рейн дарёси хавзасида тоғлар пасая боради. Швейцария билан чегара Рейн дарёси орқали ўтган. Лихтенштейннинг асосий табиий ресурси – унинг гидроэнергетик потенциалидир.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конституциявий монархия. Лихтенштейн тарихан икки қисмдан иборат: Оберланд, Юқори Лихтенштейн, маркази – Вадуц шаҳри ва Унтерланд, Куйи Лихтенштейн, маркази – Шелленберг шаҳри. Лихтенштейн 1866 йилдан бери мустақил давлат. Миллий байрами – амалдаги князнинг туғилган куни. Давлат бошлиғи – князь, жамият ҳокимиятини ҳукумат – Бош вазир, унинг ўринбосари ва уч аъзо томонидан

амалга оширилади. Қонун чиқарувчи ҳокимият князь ва парламент – Ландтаг томонидан амалга оширилади. Мамлакатда қуйидаги сиёсий партиялар мавжуд: Таракқийпарвар бюргерлар партияси, Ватандошлар иттифоқи, Эркин рўйхат, Экология партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мамлакат иқтисоди асосан енгил саноатнинг кичик корхоналари ва фермер хўжаликларига таяниб таракқий этади. Саноат тармоклари орасида ускунасозлик, металлга ишлов бериш, вакуум техникаси ишлаб чиқариш, электрон системалар ва микропроцессорлар ишлаб чиқариш соҳалари яхши ривожланган. Шунингдек, анъанавий саноат тармоклари, тўқимачилик, фармацевтика, кулчилик буюмлари, тақинчоқлар ишлаб чиқариш таракқий этган. Туризмдан ташқари коллекционерлар учун почта маркалари сотиш ҳам давлат хазинасига сезиларли маблағ келтиради. Тадбиркорлик фаолиятига паст соликларнинг жорий қилиниши ва компанияларни рўйхатдан ўтказишнинг осонлиги сабабли, Лихтенштейнда жуда қўллаб компанияларнинг идоралари очилди (бундай компаниялар умумий давлат даромадининг 30% ини беради). Мамлакат иқтисоди Швейцария иқтисоди билан узвий боғлиқ, шунинг учун аҳолининг яшаш даражаси Швейцарияникидан деярли фарқ қилмайди. 2010 йилда ЯИМ миқдори 5028 млн (аҳоли жон бошига – 122 100) долларни ташқил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: ЕИ мамлакатлари, Швейцария.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 18,5 км (Австриянинг федерал мулк), автомобиль йўллари – 32 293 км (ҳаммаси қаттиқ қопламали).

Тарихи. XVII асрда Шелленберг ва Вадуцни сотиб олган австриялик Лихтенштейнлар оиласи 1719 йилнинг 15 августида князлик мақомига эга бўлишган. Лихтенштейн князлиги 1808–1815 йилларда Рейн Иттифоқига, 1815–1866 йилларда Германия иттифоқига кирди. 1866 йилдан буён мустақил давлат ҳисобланади. 1919 йилга қадар Австрия, 1924 йилдан Швейцария билан умумий валюта ва божхона иттифоқида. Лихтенштейннинг чет эллардаги дипломатия ва консуллик манфаатларини Швейцария ҳимоя қилади.

ЛЮКСЕМБУРГ

Расмий номи – Люксембург Буюк Герцоглиги. Пойтахти – Люксембург. Ҳудуди – 2586 км². Аҳолиси – 537 000 киши (2013). Давлат тили – немис, француз ва люксембург шеvasи (франсик мозелан). Сигинувчиларнинг асосий қисми християн динининг католик маъзабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – евро.

Географик жойлашуви ва табиати. Ғарбий Европада жойлашган (Голландия ва Бельгия билан бирга Бенилюкс гуруҳига киради). Ғарб ва шимолда – Бельгия (чегара узунлиги – 148 км), жанубда – Франция (73 км), шарқда – Германия (138 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 359 км.

Шимолда Арденн тоғ тизмасы жойлашган бўлиб, унинг юқори нуктаси – Бург-плац тоғидаги Люксембург чўққиси (баландлиги 559 м). Қолган ҳудудлар сертепа текисликлардан (Гутланд) иборат. Йирик дарёси – Мозель ва унинг ирмоғи – Зауер. Мамлакат бой темир руда конларига эга.

Иклими – мўътадил, континентал.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конституциявий монархия. Герцогликнинг ҳозирги чегаралари 1839 йили ўрнатилган. Шувактдан бери Люксембург мустақил давлат ҳисобланади. 1867 йилги Лондон конференцияси Люксембургни суверен, бетараф давлат деб расман эълон қилди. Миллий байрами – 23 июнь – Люксембург Буюк Герцогининг туғилган қун расмий байрам қилинади. Давлат бошлиғи – Люксембург Буюк Герцоги. Қонун чиқарувчи ҳокимият бир палатали парламент – Депутатлар палатаси томонидан амалга оширилади. Ижроия ҳокимиятини Буюк Герцог тайинлайдиган ҳукумат амалга оширади. Люксембургда Давлат кенгаши бор, унинг 21 аъзоси Буюк Герцог томонидан умрбод тайинланади. Сиёсий партиялари: Яшиллар альтернатив партияси, Христиан-ижтимоий партияси, Люксембург социалистик ишчи партияси, Демократик партия.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мамлакат иқтисоди инфляциянинг пастлиги ва ишсизликнинг амалда йўқлиги билан характерланади. Санотнинг нисбатан тараққий этган соҳалари: металлургия, кимё, озиқ-овқат, ойна ва алюминий ишлаб чиқариш. Люксембург Ғарбий Европанинг молиявий марказларидан бири. Бу ерда кўпгина банк ва компанияларнинг идоралари очилган. Қишлоқ ҳўжалиги оилавий фермерлик фаолиятига асосланган бўлиб, улар юқори даражада механизациялашган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 55287 млн (аҳоли жон бошига – 107206) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: ЕИ мамлакатлари, АҚШ.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 271 км (243 км электрлаштирилган, автомобиль йўллари – 5108 км (5000 км – қаттиқ қопламали). Дарё порти – Мертерт.

Тарихи. М. а. I асрда кельтларнинг тревер кабиласи келиб жойлашган Люксембург, Буюк Карл империясининг Бельгия провинциясидаги Лотарингия таркибига кирган эди. Люксембург герцоглигига 1354 йили асос солинган. Герцоглик дастлаб Бургундлар, кейин Габсбурглар мулки бўлди, кейинроқ Нидерландия, Франциянинг таркибига кирди. 1815 йили Вена конгрессининг қарорига кўра, Германияга берилган Люксембург Буюк герцогликка айлантирилди ва Голландия Герцоли Гийон I га совға қилинди. 1839 йили герцогликнинг ҳозирги чегаралари ўрнатилди, 1867 йилда эса Лондон конференцияси Люксембургнинг суверенитетини белгилади ва бетараф давлат деб эълон қилинди. Шунга қарамаддан Люксембург ҳудуди немис қўшинлари томонидан Биринчи ва Иккинчи жаҳон урушларида оккупация қилинди. 1946 йили Люксембург Голландия ва Бельгия билан божхона иттифоқига кирди (Бенилюкс).

МАВРИКИЙ

Расмий номи – Маврикий Республикаси. Пойтахти – Порт-Луи. Худуди – 2 045 км². Аҳолиси – 1 288 000 киши (2010). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми ҳиндуйлик (50%), христиан (32,2%) ва ислом (16,1%) динларида эътиқод қилади. Пул бирлиги – маврикий рупияси.

Географик жойлашуви ва табиати. Маврикий Ҳинд океанининг ғарбий қисмида, Мадагаскар оролидан шарқда жойлашган. Маврикий ороли, Родригес ороли, Каргадос – Карахос ва Агалега ороллари, Чагос архипелагини ўз ичига олади. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 177 км. Вулқонлар отилиши натижасида вужудга келган тепаликлар бу оролларда кўп бўлиб, денгиз сатҳидан 826 м баландликда жойлашган. Юқори нуқтаси – Питондела-Птит-Ривере-Нуар. Қирғоқлари маржонли қоялар билан қопланган. Табиий ресурслари деярли йўқ. Ишлов бериладиган ерлар – 54%, ўрмон ва чангалзорлар 31% ни ташкил қилади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 5 шаҳар ва 9 округ (дистрикт)га бўлинган. Маврикий 1968 йилнинг 12 мартида Буюк Британиядан мустақил бўлди. 1992 йил 12 март кунигача давлат бошлиғи Буюк Британия кироличаси бўлиб келди. Унинг ҳокимиятини генерал-губернатор амалга оширар эди. 1992 йил 12 мартда Маврикийда расмий равишда республика бошқаруви шакли жорий қилинди. 12 мартда иккита миллий байрам – Мустақиллик куни ва Республика куни нишонланади. Ижроия ҳокимият президенти (давлат бошлиғи) ва бош вазир (ҳукумат бошлиғи) томонидан, қонун чиқарувчи ҳокимият эса бир палатали парламент – Миллий ассамблея томонидан амалга оширилади. Йирик сиёсий партиялари: Лейбористлар партияси, Маврикий ижтимоий-демократик партияси, Жанговар социалистик ҳаракат, Маврикий жанговар ҳаракати.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг нисбатан муҳим тармоқлари – шакар ишлаб чиқариш, тўқимачилик ва туризм ҳисобланади. Кейинги йилларда қишлоқ хўжалигининг бошқа соҳалари (тамаки, маккажўхори, картошка, шоли, маниок, банан етиштириш) ривожланганлигига қарамадан, шакарқамиш асосий экин ҳисобланади ва экспортдан келадиган фойданинг 40% ини ташкил қилади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 11 930 млн (аҳоли жон бошига – 8850) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари – ЕИ мамлакатлари, АҚШ ва ЖАР.

Темир йўллари йўқ, автомобиль йўллари – 1800 км. Асосий порти – Порт-Луи.

Тарихи. Маврикий 1505 йили португаллар томонидан очилган эди, бироқ XVII асрдан голландлар бошқаруви остига ўтди. 1715 йили бу орол француз мустамлакасига айланди ва Иль-де-Франс деб аталди. 1810 йилда эса Буюк Бри-

Расмий номи – Мавритания Ислом Республикаси. Пойтахти – Нуакшот.
 Ҳудуди – 1 030 700 км². Аҳолиси – 3 622 900 киши (2012). Давлат тили – араб ва
 француз. Давлат дини – ислом. Пул бирлиги – угия.

Иклими – тропик, чулли.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мавритания темир рудасининг катта захиралирига эга. Бу мамлакат экспортининг ярмини ташкил қилади. Тоғ-кон саноатидан ташқари нефтни қайта ишлаш ва тўқимачилик тармоқлари ҳам яхши ривожланган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 4096 млн (аҳоли жон бошига – 1157) долларни ташкил этган. Асосий кишлок ҳўжалик экинлари – хурмо, жўхори, арахис (ер ёнғок), маккажўхори, тамаки, шунингдек, чорвачилик яхши тараққий этган. Балиқ мамлакатнинг муҳим экспорт маҳсулотларидан бири ҳисобланади. Мавританияга қарашли сувларда бошқа давлатлар томонидан балиқ захираларининг доимий ўзлаштирилиши мамлакатнинг даромад манбаи га путур етказмоқда. Тез-тез бўлиб турадиган курғоқчилик кишлок ҳўжалигига катта зарар етказди. Муҳим савдо ҳамкорлари: ЕИ мамлакатлари, Япония, Жапон, Хитой, АҚШ.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 670 км, автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 7525 км (1685 км – асфальтланган).

Портлари: Нуакшот, Нуадибу.

Тарихи. VIII–XI асрларда Мавританиянинг жанубий қисми Ғарбий Африкадаги Гана, Текрур ва бошқа давлатлар таркибида бўлган, мамлакат шимол-и эса бербер қабиалари назоратида эди. XI–XII асрларда Мавритания Мали давлати таркибига кирди, XIV–XV асрларда эса араблар хукмронлиги остига ўтди. 1855 йилда мамлакат Франция томонидан оккупация қилинди. 1904 йили Франция Мавританияни ўз протекторати, 1920 йили эса мустамлакаси деб эълон қилди. 1960 йили мустақилликка эришилгандан сўнг мамлакатда бир қатор давлат тўнтаришлари (1917, 1980, 1984) ва 1989 йили Мавритания ва Сенегал жамоалари ўртасида этник қарама-қаршиликлар рўй берди. 1991 йилдан мамлакатда кўлпартияли тизимга ўтилди. Мавритания ташқи сиёсатида блокларга қўшилмаслик, барча мамлакатлар билан ҳамкорлик тамойилига амал қилади.

МАДАГАСКАР

Расмий номи – Мадагаскар Республикаси. Пойтахти – Антананариву. Худуди – 595 080 км². Аҳолиси – 21 928 500 киши (2012). Давлат тили – малагаси ва француз. Сигинувчиларнинг асосий қисми мажусийликка (50%) ҳамда христиан (37%) ва ислом (5%) динларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – ариари.

Географик жойлашуви ва табиати. Ҳинд океанининг жануби-ғарбий қисмида, Африканинг жануби-шарқий қирғоғидан 400 км шарқдаги Мадагаскар ороли ва унга ёндош майда оролларда жойлашган давлат. Мадагаскар ороли Африканинг шарқий қирғоқларидан Мозамбик бўғози билан ажралган бўлиб, катталиги жиҳатидан дунёда 4-ўринда турадиган оролдир. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 4828 км. Оролнинг бутун шарқий қисмида шимолдан жанубга қараб вулкон ясситоғлиги қўзилиб кетган бўлиб, унинг энг юқори қисми шимолда жойлашган Царатанана массивидир. Унда мамлакатнинг юқори нуктаси Марумукутру тоғи (2876 м) бор. Шарқий соҳил бўйлаб тор текислик ўтган. Оролнинг ғарбида текислик ва пасттекисликлар мавжуд. Мамлакатнинг йирик дарёлари – Суфия, Бешибука, Махавави, Мангуки, Унилахи. Энг катта қўли – Алаутра. Оролда никель, кобальт, графит конлари бор. Табиий ресурслар орасида балик ва денгиз маҳсулотлари кўпроқ аҳамиятга эга. Ишлов бериладиган ерлар умумий ерларнинг 4%, ўтлоқ ва яйловлар – 58%, ўрмон ва бутазорлар – 26% ини ташкил қилади.

Иклими – тропик.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат таркибида 6 та фаритани (провинция) бор. Мадагаскарнинг мустақил-

лиги 1960 йилнинг 26 июнида эълон қилинган (илгари Франция мустамлақаси бўлган). Бу сана миллий байрам сифатида нишонланади. Қонунчилик Франция фуқаролик ҳуқуқига асосланган. Ижроия ҳокимият президент (давлат бошлиғи) ва Бош вазирга (Вазирлар кенгаши раиси) тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимият икки палатали парламент – Сенат (юқори палата) ва Миллат мажлиси (қуйи палата) томонидан амалга оширилади. Асосий сиёсий партиялари: Мадагаскар мустанкиллиги конгресси партияси, Мадагаскар мустанкиллиги учун миллий ҳаракат партияси, Мадагаскар таракқиёти учун ҳаракат партияси, Вундзи партияси, Мадагаскар янгиланиш авангарди партияси, Фихаона партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мадагаскар дунёнинг камбағал давлатларидан бири бўлиб, иқтисодида асосий сектор – аграр (балиқчилик ва ўрмончилик қўшилганда) сектор ҳисобланади. Бу тармоқ ЯИМнинг 40% ва экспортдан тушадиган валюта тушумининг 70% ини беради. Экспорт қилинадиган асосий маҳсулотлари – қахва ва ширинликлар. Саноат (ЯИМнинг 20%) қишлоқ ҳўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш ва тўқимачилик билан чекланган. Саноатни ривожлантириш давлат томонидан таъминланади. Чет эл инвестицияси билан ишлаётган корхоналар, четдан келтириладиган асбоб-ускуналардан фойдаланиш давлатнинг қаттиқ назорати остида. 2012 йилда ЯИМ миқдори 10 094 млн (аҳоли жон бошига – 451) долларни ташкил этган.

Асосий савдо ҳамкорлари: Франция, Япония, Россия, Германия, АҚШ.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 1020 км, автомобиль йўлларнинг узунлиги – 40 000 км (4694 км – қаттиқ копламали йўллар).

Асосий портлари: Анцеранана, Махадзонга, Туамасина, Тулиара.

Тарихи. XII асрда келиб чиқиши индонезиялик ва африкалик бўлган халқлар Мадагаскарда жойлашишди ва бу ерда арабларнинг дастлабки шаҳар-колониялари пайдо бўлди. XIV–XV асрларда эса оролнинг марказий қисмида Имерин давлати вужудга келди. Оролни европаликлардан биринчи бўлиб 1500 йили португал сайёҳи Диего Диас кашф этди. XVII асрда орол худуди кўплаб майда князликларга бўлиниб кетган эди. XVIII асрда улар ягона Имерина қиролигига бирлашишди. Мадагаскар 1885 йили Франция протекторати, 1896 йили эса мустамлақасига айланди. 1958 йили ўз-ўзини бошқариш ҳуқуқини қўлга киритган Мадагаскар, 1960 йили мустанкил давлат бўлди. 1972 йили мамлакатда ҳарбий тўнтариш амалга оширилди, 1975 йили эса президент Д. Рацирака мамлакатни Мадагаскар Демократик Республикаси деб эълон қилди. 1991 йили мамлакатда ҳукмрон авторитар тузумга қарши чиқишлар бўлди, бироқ улар шафқатсизларча бостирилди. 1992 йилдан Мадагаскар Республикаси деб аталди. 1991–2009 йилларда мамлакатда бир неча маротаба ҳукумат алмашди. 2009 йилнинг 20 мартида Африка Иттифоқи Мадагаскардаги воқеаларни қоралади ва унинг бу ташкилотга аъзолигини тўхтатди.

МАЙОТТА

Расмий номи – Майотта (Франциянинг денгизорти департаменти). Маъмурий маркази – Мамудзу. Ҳудуди – 374 км². Аҳолиси – 217 200 киши (2012). Тили – француз. Сигинувчиларнинг асосий қисми ислом динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – евро.

Географик жойлашуви ва табиати. Мадагаскар ва Африка ўртасидаги Мозамбик бўғозида жойлашган. Майотта – Қамар архипелагининг жануби-шарқида жойлашган орол. Майотта иккита катта ва тахминан 30 та майда ороллардан иборат. Ороллар юзасининг асосий қисми чуқур даралар ва вулкон тоғ чуққиларидан иборат. Энг юқори нуктаси – Бенера (660 м).

Иклими – тропик денгиз iklimи.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Майотта Франциянинг денгизорти департаменти ҳисобланади. Давлат бошлиғи – Франция президенти. Ҳукумат бошлиғи – Юқори кенгаш президенти (кенгаш аъзолари 6 йил муддатга сайланади).

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Майотта иқтисодида кишлоқ хўжалиғи муҳим ўрин тутди. Давлат ўз аҳолисини кишлоқ хўжалиғи маҳсулотлари билан тўла таъминлай олмайди. Майотта Франциянинг молиявий ёрдамига таянади. Четга ванил, иланг-иланг, долчин, кокос ёнғоғининг мағзи экспорт қилади. Четдан кимё саноати маҳсулотлари, машина ва жиҳозлар келтирилади. 2008 йилда ЯИМ миқдори 954 млн (аҳоли жон бошига – 4770) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари – Франция, Қамар ороллари, Африка ва Жанубий Осиё мамлакатлари.

Тарихи. 1841 йилда Майотта султони оролни Францияга бой берди ва шу пайтдан бошлаб Майотта француз империяси таркибига киритилди. 1946 йилда Қамар ороллари денгизорти ҳудуди мақомини олди. 1974 йилда ўтказилган референдумда архипелагининг учта ороли мустақиллик учун овоз берди, аммо Майотта Франция таркибига қолишга қарор қилди. 2011 йил 31 мартда Майотта Франциянинг 101-департаменти деб эълон қилинди. Қамар ороллари ҳукумати уларга ягона давлат тузиш имконияти берилмаганидан норози бўлди ва Франция ҳукуматини мустамлака сиёсати юритаётганликда айблади.

МАКАО

Расмий номи – Макао (Ааминь) Хитойнинг махсус маъмурий ҳудуди. Маъмурий маркази – Макао. Ҳудуди – 28,6 км². Аҳолиси – 542 200 киши (2010). Давлат тили – хитой ва португал. Сигинувчиларнинг асосий қисми буддавийлик (50%) ва христиан динининг католик (15%) мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – патака.

Географик жойлашуви ва табиати. Ушбу собиқ португал мустамлакаси хозирги кунда Хитойнинг таркибий қисми ҳисобланади. Хитой билан чегара узунлиги – 0,34 км. Макао яриморелида жойлашган, Жанубий Хитой денгизи билан ўралган.

Иклими – субтропик.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Бошқарув тузилмалари Хитой ҳукумати бошқарув тузилмалари билан мувофиқлаштирилган. Иккита асосий сиёсий партияси мавжуд: Макао манфаатлари ҳимоysi Ассоциацияси ва Макао демократик маркази.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асосий соҳалари – туризм (бунга казинолардан келадиган даромад ҳам киради) (ЯММ нинг 25% и) ва пиротехника маҳсулотларини ишлаб чиқариш. 2010 йилда ЯИМ 23 208 млн (аҳоли жон бошига – 42 800) долларни ташкил қилди. Асосий савдо ҳамкорлари: (Хитой Макаони озиқ-овқат, чучук сув ва электрэнергия билан таъминлайди), АҚШ, Япония ва Гонконг.

Темир йўллари йўқ. Битта автомобиль йўли ва битта кўприк бор. Порти – Макао.

Тарихи. Макао шаҳрига 1557 йилда асос солинган. 1987 йил шартномасига биноан Макао 1999 йилнинг 20 декабрида Португалия тасарруфидан Хитойга ўтиши курсатилган эди. Қўшма декларацияда Хитой Макаонинг ижтимоий-иқтисодий тизимини Макао унинг юрисдикциясига ўтгандан кейин 50 йил давомида ўзгартирмаслик мажбуриятини ўз зиммасига олди.

МАКЕДОНИЯ

Расмий номи – *Македония Республикаси. Пойтахти* – Скопье. *Худуди* – 25 713 км². *Аҳолиси* – 2 062 300 киши (2013). *Давлат тили* – македон. *Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг православ (59%), католик (4%) ва протестант (1%) мазҳабларига ҳамда ислом (26%) динига эътиқод қилади. Пул бирлиги* – денар.

Географик жойлашуви ва табиати. Жанубий Европада, Болкон яриморелининг марказий қисмида жойлашган давлат. Жанубда – Греция (чегара узунлиги – 246 км), шарқда – Болгария (148 км), шимолда – Сербия ҳамда Черногория (221 км), ғарбда – Албания (151 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 766 км. Худуди тоғли, тоғ массивлари чуқурликлар билан алмашади. Кичик, лекин тезоқар дарёлари кўп. Йирик дарёси – Вардар. Энг катта кўллари қисман мамлакат худудиди жойлашган Охрида ва Преспа. Асосий табиий ресурслари – кўрғошин, рух, мис, темир рудаси.

Иклими – мўътадил-континентал. Усимлик дунёси жуда бой. Македония тоғлари бук, эман, қарагай ўрмонлари билан қопланган.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. 1991 йилнинг 20 ноябрида Македония Югославиянинг парчаланиши натижасида мустақилликка эришди. Давлат бошлиғи – президент. Ижроия ҳокимият – раис ва вазирлардан иборат. Қонун чиқарувчи ҳокимият бир палатали парламент – Мажлис томонидан амалга оширилади. Сиёсий партиялари: Умум-македония инқилобий ташкилоти, Македония миллий бирлиги демократик партияси, Ижтимоий-демократик иттифок, Демократик тараккиёт партияси, Миллий демократик партия, Албанлар демократик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Республикага нефть ва газ, шунингдек, замонавий машина ускуналари ва эҳтиёт қисмлари четдан келтирилади. Саноатда қўмир, қўроғош, рух, темир ва никель рудаларини казиб олиш ва қайта ишлаш соҳалари нисбатан ривожланган. Қишлоқ хўжалигининг ривожланганлик даражаси (ЯИМ – 12%) мамлакатнинг озиқ-овқатга бўлган талабини қондириш имконини беради. Асосий қишлоқ хўжалик экинлари – буғдой, маккажўхори, мевалар, сабзавотлар ва тамаки. 2012 йил ЯИМ миқдори 10 198 млн (аҳоли жон бошига – 4683) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Сербия, Черногория, Хорватия, Словения, Босния-Герцеговина, Германия, Греция, Албания.

Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 10 591 км.

Тарихи. М. а. VIII асрда Пердикка I ҳозирги Македония ҳудудида Биринчи македон қироллигини ташкил этди. Бу давлат м. а. 513 йили форс подшоҳи Доро I томонидан босиб олинган. М. а. 479 йили Александр I форсларни жангда енгиб, мамлакат мустақиллигини тиклади. Мамлакатда м. а. 359 йили абсолют монархия ўрнатган Филипп II даврида бутун Греция босиб олинди. Буюк Александр м. а. 334–323 йилларда Македония ҳудудларини форслар ва бошқа давлатлар ҳисобига қенгайтириб, улкан империя тузди. Александр Македонский империяси кулаганидан сўнг мамлакатни м. а. 148 йилга қадар антигонидлар сулоласи бошқарди, м. а. 148 йили эса Македония Рим провинцияларидан бирига айланди. 345 йили Византия империясининг бир қисмига айланган Македония варварлар ҳужумига тез-тез дучор бўларди. VI асрдан бошлаб ҳозирги Македония ҳудудига славян қабилаларининг кириб келиши, шунингдек, IX–X асрларда Болгарияга қарамлик Македония этник таркибини сезиларли даражада ўзгаришига олиб келди. 1371 йили Македония Сербия ва Греция таъсир доираларига бўлинди, сўнг турклар томонидан босиб олинди ва 1913 йилга қадар Усмонийлар империяси ҳукмронлиги остида қолиб кетди. Иккинчи Болкон урушидан сўнг Бухарест шартномасига кўра Македония ҳудудлари Болгария, Греция ва Сербия ўртасида бўлиб олинди. 1918 йилдан Сербия қироллиги таркибида Серблар, хорватлар ва словенлар қироллиги (1929 йилдан бошлаб Югославия) таркибига кирган Вардар Македонияси Иккинчи жаҳон уруши пайтида Болгария томонидан аннексия қилинди. Озод қилинганидан сўнг Халқ республикаси сифатида

Югославия таркибига кирди. 1963 йилдан ЮСФР таркибидаги социалистик республика бўлган Македония, 1991 йил 17 ноябрда ўз мустақиллигини эълон қилди.

2001 йил март-август ойларида албан қочоқларининг миллий озодлик армияси Македониянинг мунтазам армиясига қарши мамлакат шимоли ва ғарбида ҳарбий-партизан ҳаракатларини бошлаб юборди. Қарама-қаршиликлар фақат НАТО қўшинлари киритилганидан кейингина барҳам топди. Албан сепаратистлари ва Македония ҳукумати ўртасидаги Охрид келишувига кўра албанлар яшайдиган ҳудудга ҳуқуқий ва маданий автономия берилди.

МАЛАВИ

Расмий номи – Малави Республикаси. Пойтахти – Лилонгве. Ҳудуди – 118 484 км². Аҳолиси – 15 882 800 киши (2012). Давлат тили – чичева (ньянжа) ва инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан (40%) ва ислом (15%) динларига эътиқод қилади, қолганлари мажусийлар. Пул бирлиги – малави квачаси.

Географик жойлашуви ва табиати. Африка қитъасининг жануби-шарқда жойлашган давлат. Жануб ва жануби-шарқда – Мозамбик (чегара узунлиги – 1569 км), ғарбда – Замбия (837 км), шимолда – Танзания (475 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 2881 км. Шарқда Танзания ва Мозамбик билан бўлган чегара Ньяса кўли орқали ўтган. Мамлакатнинг катта қисми ўртача баландлиги 1000–1500 м бўлган ясситоғлардан иборат. Мамлакатнинг энг юқори нуқтаси – Мулонже тоғи (3002 м). Мамлакатнинг йирик дарёси – Шире. Энг йирик кўли – Ньяса (қисман Малавида киради). Фойдали қазилмалардан темир рудаси, мармар, кўмир, бокситлар кўпроқ учрайди.

Иклими – экваториал муссонли.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат ўз навбатида округларга бўлинадиган учта провинциядан (Шимолий, Марказий ва Жанубий) иборат. 1964 йили Малави (олдинги номи – Ньясаленд, Буюк Британия мустамлакаси) ўз мустақиллигини эълон қилди. 1966 йили эса Малави Республикаси эълон қилинди. 6 июль – мамлакатнинг миллий байрами (Мустақиллик куни) ҳисобланади. Давлат ва ҳукумат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи ҳокимият бир палатали парламент – Миллий мажлис томонидан амалга оширилади. Йирик сиёсий партиялари: Малави конгресси партияси, Бирлашган демократик фронт.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Малави дунёнинг иқтисоди нисбатан суғ ривожланган давлатларидан бири бўлиб, аграр секторга (қишлоқ хўжалиги ЯИМнинг 40% ва экспорт даромадининг 90% ини таъминлайди) ҳўжалиги асосланган. Асосий қишлоқ хўжалик экинлари – тамаки, шакарқамиш, пахта,

чай, майиз, ёнғок, шоли ҳисобланади (тамаки, чай ва шакар кишлок ҳўжалиги маҳсулотларининг 82% ини ташкил этади). 2012 йилда ЯИМ миқдори 4490 млн (аҳоли жон бошига – 253) долларни ташкил этган. Чорвачиликнинг асосий соҳаси – қўйчилик. Ҳамкорлари: ЖАР, АҚШ, Буюк Британия, Япония.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 789 км, автомобиль йўллари – 13 135 км (2364 км – асфальтланган), ички сув йўллари – 150 км.

Тарихи. XV аср охиридада хозирги Малави ҳудудида Ньяса қўли атрофида Малави қироллиги ташкил топди. XVII асрда мамлакатга дастлаб европаликлар (португаллар) кириб хела бошлади. Лекин мамлакатни мустамлакага айлантириш 1859 йили инглиз саёҳатчиси Ливингстон келганидан кейин бошланди. 1891 йили мамлакат Ньясаленд номи билан Буюк Британия протекторати деб эълон қилинди. 1953 йили Ньясаленд Родезия ва Ньясаленд Федерацияси таркибига кирди. Бирок, мамлакатда мустақиллик учун 1959 йилда бошланган ҳаракат, 1963 йили мамлакатни Федерация таркибидан чиқишга олиб келди. Шу йилнинг ўзида Ньясаленд ўз-ўзини бошқариш ҳуқуқини олди, 1964 йилнинг 6 июлида эса Малави номи билан Буюк Британия Ҳамдўстлиги таркибидаги мустақил давлат деб эълон қилинди. 1966 йилдан – Малави Республикаси. 1994 йил 17 майида мамлакат тарихида биринчи марта кўппартиявийлик асосида президент ва парламент сайловлари ўтказилди.

МАЛАЙЗИЯ

Расмий номи – Малайзия. Пойтахти – Куала-Лумпур. Ҳудуди – 332,8 км². Аҳолиси – 29 577 000 киши (2012). Давлат тили – малай. Давлат дини – ислом (60,4%), шунингдек, буддавийлик (19,2%), конфуцийлик, ҳиндуийлик (6,3%), таоизм, христиан (9,1%) динларига эътиқод қилинади. Пул бирлиги – ринггит.

Географик жойлашуви ва табиати. Жануби-Шарқий Осиё давлати бўлиб, Малакка яриморалининг жанубида (Ғарбий Малайзия) ва Калимантан оролининг шимолий қисмида (Шарқий Малайзия) жойлашган. Шарқий Малайзия ғарб ва жанубда – Индонезия (чегара узунлиги – 1782 км), шимолда – Бруней (381 км) билан чегарадош, Ғарбий Малайзия эса шимолда Тайланд (506 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 2669 км. Шимолий ҳудудлари – Жанубий Хитой денгизи, шимоли-шарқи – Сулу денгизи, шарқи – Сулавеси денгизи билан туташиб кетган. Мамлакатнинг Малакка яриморалидаги ҳудудида ўзаро параллел жойлашган тоғ тизмалари ва кўп сонли водийлар бор. Калимантан оролида ҳам унча баланд бўлмаган тепаликлар ва тоғлар кўп. Бу ерда мамлакатнинг энг баланд нуқтаси Кинабалу (4101 м) тоғи жойлашган. Қирғоқ бўйлаб текисликлар мавжуд. Мамлакат қисқа, лекин серсув дарёларга бой. Йирик дарёлари – Паханг, Ражанг, Кинабатанг. Малайзияда кўргошин ва вольфрам-

нинг йирик конлари бор. Бошқа табиий ресурслардан мамлакатда нефть, мис ва темир рудаси, табиий газ, ёғоч, каучук, ёғ дарахтлари кўп.

Иклими – экваториал.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – федератив, бошқаруви – конституциявий монархия. Мамлакат таркибига 13 та штат ва 2 та федерал ҳудуд (Куала-Лумпур ва Лубуан ороли) киради. Малайзия мустақиллиги 1957 йилнинг 31 августида эълон қилинган (миллий байрам – Малайзиянинг мустақиллик куни). Қонунчилик инглиз умумий ҳуқуқига асосланган. Давлат бошлиғи – олий ҳукмдор (подшоҳ), у тўққиз малайя штати султонлари кенгашида яширин овоз бериш йўли билан 5 йил муддатга сайланади. Ижроия ҳокимият Бош вазир бошчилигидаги Вазирлар маҳкамасига тегишли. Подшоҳ асосан давлатнинг вакиллик функцияларини бажаради. Қонун чиқарувчи ҳокимият икки палатали парламент – Сенат ва қуйи палата – Вакиллар палатаси томонидан амалга оширилади. Йирик сиёсий партиялари: Умуммалайзия Ислом партияси, Малайзия ҳинд конгресси, Малайзия – Хитой ассоциацияси, Малайзия бирлашган миллий ташкилоти, Демократик ҳаракат партияси, Миллий фронт.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Чет эл инвестицияларининг кўплаб киритилиши, айниқса, япон ва Тайвань фирмаларининг ёрдамида Малайзия иқтисоди юқори суръатлар билан (мамлакат яримўтказгичли ускуналар ишлаб чиқариш бўйича жаҳонда учинчи ўринга чиқиб олди) ривожланиди. Мамлакат иқтисодиётининг энг муҳим тармоғи каучук ишлаб чиқаришдир. Нефтни қайта ишлаш, қимё, тўқимачилик, ёғочни қайта ишлаш, металлургия каби саноат соҳалари (мамлакат дунёда йирик қўرғошин ишлаб чиқарувчи ҳисобланади), шунингдек, машинасозлик ривожланган. Экспортнинг катта қисмини нефть ва нефть маҳсулотлари ташкил қилади. Газ, темир рудаси, мис концентрати, қўрғошин қазиб олинади. Қишлоқ хўжалигида каучук ва пальма ёғи (муҳим экспорт маҳсулотларидан бири), какао, кокос ёнғоғи, шакарқамиш, ананас, калампир етиштирилади, бироқ мамлакат ўзини ўзи озиқ-овқат билан таъминлай олмайди ва қишлоқ аҳолисининг кўпчилиги қашшоқ ҳисобланади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 307 178 млн (аҳоли жон бошига – 10304) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Сингапур, Япония, АҚШ.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 1800 км, автомобиль йўллари – 39 100 км. Мамлакат портлари: Жоржтаун, Келанг, Куантон, Кота-Кикабалу, Кучинг, Мири, Сондакон, Сибу.

Тарихи. Хозирги малайзияликларнинг аجدодлари бу ерга м. а. 2500 ва м. а. 1000 йиллар оралиғида Хитойнинг жанубидан кўчиб келишган. VII асрда мамлакат ҳудудида давлат тузилган бўлиб, бу давлат XIV асргача Шривиджайя империяси таркибига бўлиб келди. 1403 йили бутун Малайзия ерларини бирлаштирган Малакка султонлиги вужудга келди. 1511 йили Малайзия Альфонсо де Албукерке бошчилигидаги португаллар томонидан ишғол қилинди.

XVI–XVIII асрлар давомида европалик мустамлакачилар (1641 йили португаллар ўрнини голландлар, 1824 йили эса бу ерни инглизлар эгаллаб олишди) қўшни Жохор ва Аче давлатларига қарши муваффақиятли кураш олиб боришди. 1914 йили барча Малайя давлатлари Буюк Британия ҳомийлиги остига тушди. 1941–1945 йилларда Малайзия япон қўшинлари томонидан оккупация қилинди, лекин урушдан сўнг яна Британия протекторатига айланди. 1948 йилда тузилган Малайзия федерацияси 1956 йили мухториятга эришди, 1957 йилнинг 31 августида эса Британия Ҳамдўстлиги таркибида мустақиллик олди. 1963 йили Малайзия Федерацияси тузилган бўлиб, унга Малайя, Сингапур, Сарвак, Сабах ва Шимолий Борнео кирган эди. 1965 йилда иқтисодий ва сиёсий қарама-қаршилиқлар юзага келганлиги сабабли, Сингапур федерация таркибидан чиқиб кетди.

МАЛИ

Расмий номи – Мали Республикаси. Пойтахти – Бамако. Ҳудуди – 1 240 142 км². Аҳолиси – 14 517 176 киши (2009). Давлат тили – француз. Сигинувчиларнинг асосий қисми ислом (70%), христиан (5%) динларига ҳамда мажусийликка эътиқод қилади. Пул бирлиги – африка франки.

Географик жойлашуви ва табиати. Ғарбий Африкада жойлашган давлат. Ғарбда – Мавритания (чегара узунлиги – 2237 км) ва Сенегал (419 км), шимоли-шарқда – Жазоир (1376 км), шарқда – Нигер (821 км), жанубда – Буркина-Фасо (1000 км), Гвинея (858 км) ва Кот-д’Ивуар (532 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 7243 км. Мамлакатнинг катта қисмини денгиз сатҳидан ўртача 500–600 м баландликда бўлган текисликлар эгаллаган. Шимолда Сахрои Кабирнинг тошлоқ ҳудудлари жойлашган. Жануби-ғарб, жануб ва шарқда Бамбуа, Мондинг, шунингдек, энг юқори баландлиги 1155 м бўлган Ҳамбори тоғлари жойлашган. Энг йирик дарёси – Нигер. Мамлакат фойдали қазилмалардан олтин, фосфат, уран, темир рудаси, боксит, марганец, литий ва кўрғошинга жуда бой.

Иклими – тропик континентал, иссиқ ва қуруқ, чекка жануби эса субэкваториал.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 1960 йилнинг 22 сентябрида Франциядан мустақилликка эришган (олдинги номи – Француз Судани). Мустақиллик куни – Миллий байрам сифатида нишонланади. Қонунчилик француз фуқаролик ҳуқуқига асосланган. Ижроия ҳокимият президентга (давлат бошлиғи) ва Бош вазир бошчилигидаги ҳукуматга тегишли. Қонун чикарувчи ҳокимият эса бир палатали парламент – Миллий мажлис томонидан амалга оширилади. Сиёсий партиялари – Малида

демократия учун альянс – Панафрика озодлик, бирдамлик ва адолат партияси, Малида таракқиёт ва тикланиш партияси, Демократия ва ривожланиш партияси, Демократик ташаббус миллий конгресси партияси, Судан иттифоки – Африка бирлашмаси партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мали дунёнинг кашшоқ давлатларидан бири. Ишлаб чиқариш кишлок ҳўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналари ва олтин, фосфоритлар казиб олиш билан чегараланган. Қишлоқ ҳўжалиги ЯИМнинг 50% ини таъминлайди. 2012 йилда ЯИМ миқдори 9603 млн (аҳоли жон бошига – 631) долларни ташкил этган. Асосий экинлари – тарик, жўхори, маккажўхори, шоли, маниок, ананас, манго, папайя (қовун дарахти), цитрус экинлари, шакарқамиш, тамаки, ёнғок, пахта. Фермер ҳўжаликлари асосан Нигер дарёси бўйларида жойлашган. Мали – Ғарбий Африканинг энг йирик чорвадор мамлакатларидан бири ҳисобланади.

Тарихи. Мали қироллиги XI асрда вужудга келган. XIII асрда Малини Гана қироллиги тушқунликка учратди ва у Сонгаи империяси таъсирига тушиб қолди. 1591 йили мамлакат Марокаш босқини натижасида бир неча майда бўлақларга бўлиниб кетди. XIX аср охирида ҳозирги Мали ҳудудлари Франция мустаamlakasига айлантирилди ва 1920 йили Француз Судани таркибига кирди. 1959 йили бирлашган Сенегал ва Мали Федерацияси Судан Республикаси таркибига кирди. 1960 йилда уларнинг мустақиллиги эълон қилинди. Федерация тарқалганидан сўнг 1960 йилнинг сентябрида собиқ Француз Судани мустақил Мали давлати номини олди. 1968 йили давлат тўнтариши окибатида ҳокимият тепасига ҳарбийлар келишди, 1969 йили Траоре президентликини эгаллади, у 1991 йил ўз вазифасидан олиб ташланди. 1985 йилда Буркина-Фасо билан чегара урушлари бўлиб ўтди. 1992 йили мамлакатда эркин президент сайловлари бўлиб ўтди ва унда Конари давлат бошлиғи этиб сайланди. 2006 йил 23 майда туареглар Жа-зоир чегараси яқинидаги иккита ҳарбий базани эгаллаб олишди.

МАЛЬДИВ

Расмий номи – Мальдив Республикаси. Пойтахти – Мале. Ҳудуди – 298 км². Аҳолиси – 324 300 киши (2012). Давлат тили – мальдив (дивехи). Давлат дини – ислом. Пул бирлиги – рупия.

Географик жойлашуви ва табиати. Осиёнинг жанубида, Ҳинд океанининг шимоли-ғарбий қисмидаги 2000 та маржон оролларда жойлашган давлат (бу ороллардан 112 таси ўзлаштирилган). Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 644 км. Асосий табиий ресурси – балик.

Иклими: жануби – экваториал муссонли, шимоли эса субэкваториал муссонли. Ўсимлик дунёси кокос пальмалари ва бананлардан иборат.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. 1965 йилнинг 26 июлида Мальдив мустақилликка эришган (илгари – Буюк Британия протекторати бўлган), 1968 йили эса референдум ўтказиш йўли билан Мальдив республика деб эълон қилинган. 26 июль – Миллий байрам (мустақиллик куни) ҳисобланади. Давлат ва ҳукумат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи ҳокимият бир палатали парламент – Мажлис томонидан амалга оширилади. Сиёсий партиялари ва қасаба уюшмалари йўқ.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асоси балиқчилик (бу соҳада ишга яроқли аҳолининг 80%и банд, балиқчилик умумий экспортнинг 60%ини ташкил қилади) ва туризм. Кейинги пайтларда туризм соҳаси иқтисодининг муҳим ва тез ривожланаётган сектори бўлиб қолди. Қишлоқ хўжалиги мамлакатнинг озиқ-овқатга бўлган эҳтиёжининг 10%ини таъминлайди. 2012 йилда ЯИМ миқдори 1978 млн (аҳоли жон бошига – 6675) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Тайланд, Шри-Ланка, Ғарбий Европа мамлакатлари, Япония.

Темир йўллари йўқ, мамлакат пойтахти Мале шахрида 9,6 км асфальтланган автомобиль йўллари бор. Мамлакатнинг асосий порти: Мале.

Тарихи. 1834 йили кашф этилган Мальдив оролларида мусулмон султонлиги ташкил топди, унинг устидан эса 1887 йили Буюк Британия протекторати ўрнатилди. 1965 йили мустақиллик олган Мальдив ороллари, 1968 йили республика деб эълон қилинди. 1978–2004 йилларда президент Маъмун Абдул Қаюм мамлакатни 6 маротаба 5 йилдан узлуксиз бошқарди. 2008 йил октябрида биринчи маротаба умумхалқ овоз бериш йўли билан мамлакат президенти (Муҳаммад Нашид) сайланди.

МАЛЬТА

Расмий номи – Мальта Республикаси. Пойтахти – Валлетта. Ҳудуди – 396 км². Аҳолиси – 517 500 киши (2012). Давлат тили – мальта ва инглиз. Давлат дини – христиан динининг католик мазҳаби. Пул бирлиги – евро.

Географик жойлашуви ва табиати. Европанинг жанубида, Ўрта Ер денгизидagi Сицилиянинг жанубидаги ороллар (Мальта, Гоцо, Коминотто, Комино, Филфла)да жойлашган давлат. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 140 км. Мамлакатнинг катта қисми оҳақтош яситоглигидан иборат. Қирғоқларида паст қоялар, кўп сонли соҳилбўйи қияликлари мавжуд. Мамлакат кўп сонли кўрфазлар ва жуда қулай бўғозларга эга. Табиий ресурсларга бой эмас (оҳақтош, ош тузи). Ишлов бериладиган ерлар мамлакатнинг 38% ҳудудини эгаллайди.

Иқлими – Ўрта Ер денгизига хос: кишда намгарчилик, ёзда иссиқ ва қуруқ.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мальта 1964 йилнинг 21 сентябрида мустақилликка эришди, бироқ 1979 йил-

га қадар инглиз қўшинлари мамлакатда сақлаб турилди. Қонунчилик умумий
 инглиз ҳуқуқига асосланган. Миллий байрамлари: 21 сентябрь – Мустақиллик
 куни, 13 декабрь – Республика куни, 8 сентябрь – Ғалаба куни, 31 март – Озодлик
 куни, 7 июнь – Дин йўлида заҳмат чекканлар куни. Ижроия ҳокимият президент-
 га (давлат бошлиғи) ва бош вазир бошчилигидаги ҳукуматга тегишли.

Асосий сиёсий партиялари: Миллатчи партия, Лейбористлар партияси, Мальта коммунистик партияси, Мальта демократик партияси, Демократик альтернатива партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Табиий ресурсларнинг етишмаслиги Мальтанинг қулай географик жойлашуви ва юқори малакали ишчи қучларининг мавжудлиги билан қопланади. Хўжаликнинг асосий тармоқлари – транзит-транспорт операциялари, чет эл туризми. Саноатнинг яхши ривожланган тармоқлари (ишлаб чиқариш ЯИМнинг 20% ини ташкил этади): кemasозлик, кема таъмирлаш, тўқимачилик, тикувчилик, пойабзал ишлаб чиқариш, электро-техника, озиқ-овқат ишлаб чиқариш, шунингдек, мамлакат иқтисодида оҳақтош қазиб олиш муҳим ўрин тутати. Қишлоқ хўжалигида (ЯИМнинг 4,1% и) майда деҳқон хўжаликлари кўп, уларнинг асосий йўналишлари – ерга ишлов бериш (донли экинлар ва सबзавотлар етиштирилади), узумчилик, мевачилик, гулчилик. Четдан озиқ-овқат, ёқилғи, кимё маҳсулотлари келтирилади. Мальтанинг ўзида ишлаб чиқарилаётган озиқ-овқат маҳсулотлари эҳтиёжнинг 20% ини қоплайди. Мальта даромадининг муҳим манбаларидан бири чет эл туризми ҳисобланади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 8415 млн (аҳоли жон бошига – 20852) доллари ташкил этган.

Асосий савдо ҳамкорлари: Германия, Буюк Британия, Италия.

Темир йўллари йўқ, автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 1291 км (1180 км – асфальтланган). Мамлакатнинг асосий порти – Валлетта.

Тарихи. Антик даврдаёқ муҳим стратегик минтақада жойлашган Мальта, м. а. IX асрда финикияликлар, м. а. VIII асрда эса грекларга тегишли бўлган. Мальта Карфагенга м. а. VI асрдан қарам бўлган бўлса, м. а. 218 йили Пуни урушлари вақтида римликлар томонидан босиб олинди. Рим империяси қулаганидан сўнг Мальта вандаллар томонидан, кейин остготлар томонидан босиб олинди, 533 йили эса Византия империяси таркибига кирди. 869 йили орол араблар томонидан ишғол қилинди, XI асрда Мальтани Сицилияга қўшиб юборган норманнлар қўлига ўтди. XVI асрда Мальтани Иоаннитлар ордени (Мальта ордени) рицарларига беришди. 1680 йилдан бошлаб оролда французлар таъсири ошди, XVIII асрда Мальта Франциянинг Ўрта Ер денгизидagi муҳим молиявий марказига айланди. 1798 йилда Наполеон Бонапарт оролни босиб олди, бироқ 1800 йили Мальта инглизлар қўлига ўтди. Буюк Британия мустамлакаси бўлган Мальта Иккинчи жаҳон урушида немис ва итальян ҳарбий ҳаво кучлари томонидан қаттиқ бомбардимон қилинди, бироқ орол аҳолиси таслим бўлмади ва 1943 йили

иттифокчи қўшинларнинг Сицилияга туширилишида глацдарм вазифасини ўтади. 1964 йилда мустақилликка эришган Мальта, 1974 йили республика деб эълон қилинди, лекин инглиз қўшинлари бу ерда 1979 йилга қадар ушлаб турилди.

МАРКАЗИЙ АФРИКА РЕСПУБЛИКАСИ

Расмий номи – Марказий Африка Республикаси. Пойтахти – Банги. Худуди – 623 000 км². Аҳолиси – 4 575 600 киши (2012). Давлат тили – француз ва санго. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик (25%) ва протестант (25%) мазҳабларига, мажусийликка (24%) ҳамда ислом динига (15%) эътиқод қилади. Пул бирлиги – африка франки.

Географик жойлашуви ва табиати. Африканинг марказий қисмида жойлашган давлат. Жанубда – Конго Демократик Республикаси (чегара узунлиги – 1577 км) ва Конго (467 км), шимолда – Чад (1197 км), шарқда – Судан (1165 км), ғарбда – Камерун (797 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 5203 км. Мамлакат худудининг катта қисмини Абурасейн ясситоғлиги ва кенг водийлар эгаллаган. Энг баланд нуктаси – Нгая тоғи (1388 м). Шимолида ботқоқли текисликлар мавжуд. Асосий дарёлари – Убанги, Санга. МАРда олмос, олтин, уран, нефть конлари бор. Ишлов бериладиган ерлар мамлакат худудининг 3%, ўрмон ва бутазорлар 64% ини ташкил этади.

Иклими – субэкваториал, муссонли. Саванналарида пишлоқ дарахти, тамаринт, карите, барасса пальмаси каби дарахтлар ва турли ўсимликлар ўсади. Ўрмонларида қимматбаҳо қора ва қизил дарахтлар ўсади. Фил, ёввойи ҳўкиз, антилопа, гепард, коплон, арслон, жирафа, оқ ва қора каркидон, туяқуш, фламинго, маймунлар, чиябўрилар, тимсох, қарқаралар ҳайвонот оламини ташкил этади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 16 та префектурага бўлинган. 1960 йилнинг 13 августида МАР Франциядан мустақилликка эришди (аввалги номи Марказий Африка Империяси), қонунлари француз ҳуқуқига асосланган. Давлат бошлиғи – президент. Президент бош вазир раҳбарлигидаги ҳукуматни тайинлайди. Қонун чиқарувчи олий органи – Миллий мажлис (бир палатали парламент). Йирик сиёсий партиялари: Марказий Африка халқи озодлиғи учун ҳаракат партияси, Марказий Африка демократик уюшмаси партияси, Демократия ва тараққиёт учун иттифок партияси, Демократия ва ривожланиш учун ҳаракат партияси, Марказий Африка Республикаси озодлиғи учун ҳаракат партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. МАР Африканинг энг камбағал давлатларидан бири. Саноатининг энг муҳим тармоқлари: тоғ-кон саноати (олмос умумий экспорт миқдорининг ярмидан кўпини ташкил этади) ва ёғочни

кайта ишлаш (экспортнинг чорак қисми) саноати. Мехнатга лойқатли аҳолининг 66% банд бўлган қишлоқ хўжалиги ЯИМнинг 40% ини таъминлайди. Экспорт қилинадиган муҳим қишлоқ хўжалик маҳсулотлари – пахта, қаҳва, тамаки. МАРнинг иқтисодий тараққиётини суи ривожланган инфраструктура, малакали ишчиларнинг етишмаслиги ва ҳукуматнинг пухта ўйланмаган иқтисодий сиёсати тўхтатиб туради. 2012 йилда ЯИМ миқдори 2168 млн (аҳоли жон бошига – 447) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Франция, Бельгия, Италия, Япония, АҚШ, Жазоир.

Темир йўллари йўқ, автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 2200 км, нчки сув йўллари – 800 км.

Тарихи. Ҳозирги МАР ҳудуди 1895 йилда Убанги-Шари номли Франция мустамлакаси деб эълон қилинади. 1958 йилда Француз Ҳамдўстлиги доирасида мухториятга эга бўлган МАР, 1960 йилда мустақилликка эришади. 1966 йилда давлат тўнтариши натижасида ҳокимиятга генерал Бокасса келади. У 1976 йилда МАРни империя деб эълон қилади. Ҳуқмрон тузумга қарши муҳолифатнинг кучайиши 1979 йилда Бокасса диктатурасининг қулашига ва республика ўрнатилишига олиб келади. 1981 йилда яна давлат тўнтариши бўлиб, ҳокимиятга генерал Колинга бошлиқ ҳарбий қўмита келади. 1992 йилда ҳарбийлар партиялар фаолиятини чеклаш тўғрисидаги қарорни бекор қилишди. 1998 йилнинг февраль-март ойларида Банги шаҳрида ўтказилган миллатлараро тотувлик масалаларига бағишланган конференцияда муҳим ҳужжатлар имзоланди.

МАРОКАШ

Расмий номи – Марокаш Подшоҳлиги. Пойтахти – Рабат. Ҳудуди – 446550 км². Аҳолиси – 32 922 000 киши (2013). Давлат тили – араб ва бербер. Давлат дини – ислом (98,7%). Пул бирлиги – марокаш дирҳами.

Географик жойлашуви ва табиати. Шимол-ғарбий Африкада жойлашган давлат. Жануби-шарқ ва шарқда – Жазоир билан (чегара узунлиги – 1559 км), жанубда – Ғарбий Сахрон Кабир (443 км), шимолда – Испания (15,9) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 2017,9 км. Мамлакат ғарбда Атлантика океани, шимолда Ўрта Ер денгизи билан туташиб кетган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 1835 км. Қирғокбўйи текисликларининг эни 1600 км гача боради. Жануби-ғарбдан жануби-шарққа қараб бутун мамлакат бўйлаб тоғ тизмаси чўзилиб кетган. Бу тоғ тизмасига Эр-Риф, Ўрта Атлас, Юқори Атлас ва Антиатлас киради. Мамлакатнинг энг юқори нуктаси – Тубкол тоғи (4165 м). Жануб ва жануби-шарқда кумлоқ ва тошлоқ чўл – Сахрон Кабир жойлашган. Мулуя ва Себу дарёлари ёмғирли мавсумларда тўлиб оқади. Асосий табиий ресурслари: фосфорит, темир рудаси, калайи, рух, кобальт, мис, кўмир, нефть,

марганец, балик, туз. Шудгор қилинадиган ерлар умумий майдоннинг 18% ини, ўтлок ва яйловлар эса 28% ини ташкил қилади.

Иклими – субтропик.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конституциявий монархия. Мамлакат учта провинция (вилоят)га бўлинган. Улар ўз навбатида префектура, округ ва коммуналарга бўлинади. Марокаш 1956 йилнинг 2 мартида мустакилликка эришган (илгари Франция мустамлакаси бўлган). Қонунчилик ислом ҳуқуқи, француз ва испан фуқаролик қонунларига асосланган. Давлат бошлиғи – подшоҳ. У бош вазир ва вазирларни тайинлайди. Қонун чиқарувчи ҳокимият икки палатали парламент – Вакиллар палатаси ва Маслаҳатчилар палатаси томонидан амалга оширилади. Йирик сиёсий партиялари: Истиклол партияси, Халқ қучлари миллий иттифок партияси, Тараққиёт ва социализм партияси, Конституцион иттифок, Халқ ҳаракати партияси, Халқ миллий ҳаракати.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. XX асрнинг 90-йиллари бошида ЕИ мамлакатлари билан тўқимачилик маҳсулотлари савдосининг тикланиши, четдан келтирилаётган озиқ-овқат маҳсулотларига нархларнинг туширилиши натижасида мамлакат иқтисоди барқарорлаша бошлади. Саноатнинг нисбатан тараққий этган соҳалари: фосфоритларни казиб олиш ва қайта ишлаш (фосфоритларни ишлаб чиқариш бўйича дунёда иккинчи ўринда туради), озиқ-овқат, тўқимачилик, терига ишлов бериш. Марокаш олдида чет мамлакатлардан олинган қатта миқдордаги ташқи қарзларидан ташқари, юқори даражада ишсизлик, мамлакатнинг ташқи иқтисодий омилга қарамлиги каби муҳим муаммолар турибди. 2012 йилда ЯИМ миқдори 97 173 (аҳоли жон бошига – 2999) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: ЕИ мамлакатлари, Ҳиндистон, Саудия Арабистони.

Асосий портлари: Касабланка, Танжер.

Тарихи. М. а. XII асрдаёқ ҳозирги Марокаш ҳудудида дастлабки Финикия колониялари пайдо бўлган эди. М. а. V асрда мамлакатнинг соҳилбўйи қисмлари Карфаген таъсирига тушиб қолди. М. а. I – милодий V асрларда Марокаш ҳудуди Қадимги Рим ҳукмронлиги остида бўлди. 429 йили мамлакат вандаллар томонидан босиб олинди, VI асрдан эса Византия империясининг бир қисмига айланди. Араблар Марокаш ҳудудига VII асрда кириб келишди, 868 йили эса арабларнинг идрисийлар сулоласи маҳаллий бербер қабилаларини ўз ҳукмронлиги остига бирлаштиришди. XI–XV асрларда ҳокимиятни берберларнинг алморавий ва алмоҳад сулоалари эгаллаб туришди. XV–XVI асрларда Марокашнинг бир қисми Португалия ва Испания томонидан босиб олинди. Европаликларга қарши саодатийлар сулоласининг ёрқин вакилларида бири Аҳмад ал-Мансур (1578–1603) подшолиги даврида, айниқса, муваффақиятли кураш олиб борилди. XVII асрда ҳокимиятга алаудийлар сулоласи келган. Алаудийлар сулоласининг таникли вакилларида бири Исмоил мамлакатни бирлаштиришга, фитналарга

барҳам беришга ва турклар хужумини қайтаришга муваффақ бўлди. XIX асрда Марокаш ҳудудига эгаллик қилиш учун Испания, Франция ва Буюк Британия протекторатига айланди, ҳудуднинг бир қисми Испания бошқаруви остига ўтди. XX асрнинг 20-йилларида бошланган ва Иккинчи жаҳон уруши йилларида кучайган миллий-озодлик ҳаракати 1956 йилнинг 3 мартда Марокашнинг мустақилликка эришишига олиб келди. Марокашнинг Испанияга тегишли қисми 1956 йилнинг 7 апрелида мустақилликка эришди, бироқ испанлар киргок бўйидаги бир нечта шаҳарлар устидан ўз назоратини сақлаб қолди. Мустақилликка эришганидан сўнг Марокашда турли ички қарама-қаршиликлар ва давлат тўнтаришига уринишлар бўлди. 1975 йили Марокаш Ғарбий Сахрон Кабир давлатини босиб олди. Бироқ ҳозирги кунга қадар Марокаш қўшинлари Ғарбий Сахрон Кабирдаги Полисарио Фронти қўзғолончиларига қарши тўхтовсиз кураш олиб бормокда. 2004 йил июнь ойида Марокаш АҚШнинг НАТОга қирмаган бош иттифокчиси мақомини олди.

МАРТИНИКА

Расмий номи – Мартиника (Франциянинг денгизорти департаменти ва региони). Маммурий маркази – Фор-де-Франс. Ҳудуди – 1100 км². Аҳолиси – 396 400 киши (2009). Давлат тили – француз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – евро.

Географик жойлашуви ва табиати. Мартиника Кариб денгизидagi Кичик Антиль ороллари архипелагида, Шимолий ва Жанубий Америка оралигида жойлашган. Пасттекисликлардан иборат водийда вулконлар кўп. Фаол Монтань-Пеле вулкони 1851, 1902, 1930 йиллари ҳаракатга келган.

Иқлими – тропик, пассатли. Тез-тез довуллар бўлиб туради. Пальма, кизил дарахт, манго, папаротниклар ўсади. Турли-туман қушлар (тўтиқуш, колибри), хашаротлар кўп.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Франциянинг денгизорти департаменти. Давлат бошлиги – Франция президенти номидан – префект. Ҳукумат бошлиги – Бош кенгаш президенти. Мартиника 2 та округга бўлинади. Сиёсий партиялари: Франция партияларининг маҳаллий бўлинмалари – Республикани қўллаб-қувватлаш бирлашмаси, Франция социалистик партияси, Мартиника социалистик федерацияси, Мартиника коммунистик партияси, Мартиника кучи, Мартиника прогрессив партияси ва бошқалар.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг негизини қишлоқ ҳўжалиги ва туризм ташкил этади. Ром, шакар, полиграфия, тўқимачилик, цемент, нефтни қайта ишлаш корхоналари мавжуд. Шакарқамиш, ананас, ба-

нан етиштирилади. Чорвачилик ва балиқчилик ривожланган. 2010 йилда ЯИМ миқдори 6153 млн (аҳоли жон бошига – 14500) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Франция, Германия, Италия, Буюк Британия, Гваделупа, Япония. Мартиникада Ламантен халқаро аэропорти мавжуд.

Тарихи. 1493 йили Х. Колумб қариблар яшаётган бу оролни кашф қилди. 1635 йилдан французлар босқини бошланди. Улар маҳаллий хинду қабилаларини қириб ташлаб, оролга африкалик қўлларни олиб киришди. 1762 ва 1794–1815 йиллар – инглиз мустамлакачилиги даври. 1848 йили қўллик бекор қилинган. 1946 йили Мартиника Франциянинг денгизорти департаменти мақомини олди.

МАРШАЛЛ ОРОЛЛАРИ

Расмий номи – Маршалл Ороллари Республикаси. Пойтахти – Мажуро. Ҳудуди – 181,3 км². (ҳаммаси бўлиб 34 та орол). Аҳолиси – 55 700 киши (2012). Давлат тили – маршалл ва инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг протестант мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – АҚШ доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Тинч океанининг ғарбий қисмидаги Микронезия архипелагида жойлашган давлат. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 370,4 км. Юзаси текис ороллар маржон рифларидан иборат. Асосий табиий ресурслари: фосфоритлар, денгиз маҳсулотлари.

Иклими – тропик, пассат-муссонли. Асосий ўсимликлари – кокос пальмалари, ёнғоклар. Мамлакатнинг ҳайвонот дунёси бутун Микронезиядаги каби жуда камбағал ва асосан денгиз фаунасидир.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика, АҚШ билан «эркин уюшган» давлат. Маршалл ороллари 1991 йилнинг 21 октябрида мустақилликка эришган (илгари улар Тинч океани ороллар гуруҳи таркибига кирган бўлиб, БМТ тасарруфида АҚШ томонидан бошқарилган ҳудудлар эди). Маршалл ороллари республика деб эълон қилинган кун 1 май – миллий байрам куни ҳисобланади. Давлат ва ҳукумат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи ҳокимият икки палатали парламент (юқори палата – Нитижела ва қуйи палата – Ироижлар кенгаши) томонидан амалга оширилади. Сиёсий партияси – Бирлашган демократик партия.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асосий тармоқлари – қишлоқ хўжалиғи (кокос, томат, нон дарахти мевалари, қовун етиштириш) ва туризм (чет эл валютаси қиримининг асосий манбаи). Бу соҳада ишга яроқли аҳолининг 10%и банд. Саноат балиқ ва копра (кокос ёнғоғининг мағзи) ни қайта ишлаш билан чегараланган. 2010 йилда ЯИМ миқдори 133 млн (аҳоли жон бошига – 2500) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ ва Япония.

лат бошлиги – президент. Қонун чиқарувчи ҳокимият икки палатали парламент – Миллий конгресс, ижроия ҳокимиятни президент амалга оширади. Йирик партиялари: Институцион-инкилобий партия, Миллий-инкилобий партия, Кардениста миллий янгилаиш fronti партияси, Мексика яшиллар экология партияси, Демократик инкилоб партияси, Миллий ҳаракат партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Лотин Америкасида иқтисодий жиҳатдан энг ривожланган мамлакатлардан бири. Ялпи ички маҳсулотда саноатнинг улуши – 24,5%, қишлоқ, ўрмон хўжалиги ва балиқчиликнинг улуши – 9%. Саноатнинг нисбатан ривожланган соҳалари орасида – нефть, нефть кимёси (нефть ва нефть маҳсулотлари мамлакат экспортининг асосини ташкил қилади), машинасозлик (жумладан, автомобилсозлик), тоғ-кон, металлургия, кимё, тўқимачилик, озиқ-овқат ишлаб чиқариш тармоқлари бор. Қишлоқ хўжалигида бугдой ва шоли, қаҳва, пахта етиштириш, чорвачилик ва балиқчилик яхши таракқий этган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 1 177 116 млн (аҳоли жон бошига – 10247) долларни ташкил этган.

Асосий савдо ҳамкори: АҚШ.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 2680 км, автомобиль йўллари – 210 000 км, ички сув йўллари – 2900 км. Энг муҳим портлари: Монсонильо, Съюдад-Мадеро, Самено-Крус, Туспон.

Тарихи. Ҳозирги Мексика ҳудудида м. а. 20 минг йилликдаёқ архаик цивилизация мавжуд бўлган. М. а. 1400 йилдан м. а. 200 йилга қадар «ўрта цивилизация» даври давом этди. Бу даврда (м. а. I асрда) ольмекларнинг биринчи давлати шаклланди. IV асрда мамлакат ҳудудида VII–VIII асрларда ўзининг гуллаб-яшнаган даврини бошидан кечирган майялар империяси пайдо бўлди. IX асрда тольтеклар цивилизацияси вужудга келди, бу эса X асрда майялар маданиятининг шаклланишига ўз таъсирини кўрсатди. Натижада тольтеклар ва майяларнинг аралаш маданияти вужудга келди. XIII асрда шимолдан келган чичимека кабилалари тольтекларни сиқиб чиқара бошлади, бироқ XIV асрда ацтек кабилалари уларнинг бу ердаги ҳукмрончилигига чек қўйишди. Ацтеклар маҳаллий кабилалар ўртасидаги келишмовчиликлардан фойдаланиб, ушбу минтақада кучли сиёсий мавқега эришдилар ва улкан империяни вужудга келтиришди. Бу империя XV аср ўрталаридан 1521 йилга қадар гуллаб-яшнади. 1521 йили ацтеклар давлати Кортес бошчилигидаги испан мустамлакачилари томонидан босиб олинди. 1535 йили Мексика Янги Испаниянинг вице-қироллигига айланди. Шундай бўлса-да, мамлакатни мустамлакалаштириш хиндуларни қириб ташлаш, зўрлик билан христианлаштириш йўли орқали XVII аср охирига қадар давом этди. XIX аср бошларида мамлакатни мустамлакачилардан озод қилиш учун ҳаракат бошланди ва 1821 йили Мексика мустақилликка эришди, 1824 йили эса республика деб эълон қилинди. 1836 йили Мексикадан Техас ва Калифорния ажралиб чиқиб, ўзларини мустақил республика деб эълон қилишди.

АҚШ билан уруш натижасида Мексика Рио-Гранда дарёсидан шимолдаги ерларнинг бой берди. 1861 йили Хуарес ҳукумати томонидан ташқи қарзларни тулашнинг тўхтатилиши натижасида, мамлакатга Буюк Британия, Испания ва Франция қўшинлари киритилди. 1862 йил февралда Англия ва Испания Хуарес билан келишув имзолашди. Бироқ Франция Мексикадаги харбий операцияларни давом эттирди, натижада 1867 йили француз қўшинлари мағлубиятга учради. Ижтимоий адолатсизлик ва хинду деҳқонларининг шафқатсиз эксплуатация қилиниши халқ оmmasининг инқилобий кўтарилишига олиб келди. 1877 йили мамлакатда инқилобий вазият вужудга келган эди. Мексика инқилобидаги қонли воқеалардан сўнг қабул қилинган янги конституция, 1920–1924 йилларда сиёсий ўзгаришлар ва аграр ислохотлар ўтказиш имконини берди. 1928 йилдан бошлаб ҳокимиятни конституцион инқилобий партия эгаллаб келди. 1994 йили Мексика ҳукумати Чьяпас штатида сиёсий ислохотлар ўтказиш талаби билан чиққан Запатистлар озодлик армиясига қарши кураш олиб борди. 2006 йили Мексикада «кактуслар инқилоби» юз берди.

МИКРОНЕЗИЯ

Расмий номи – Микронезия Федератив Штатлари. Пойтахти – Паликир. Ҳудуди – 702 км². Аҳолиси – 112 100 киши (2012). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик (50%) ва протестант (47%) мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – АҚШ доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Тинч океанининг ғарбий қисмида, Каролин оролларида жойлашган давлат. Ороллар геологик келиб чиқишига кўра бир хил эмас: баланд тоғли ороллардан маржон атолларгача бор. Оролларнинг айримларида вулконлар фаолияти давом этмокда. Асосий табиий ресурслари: денгиз маҳсулотлари, ёғоч, фосфоритлар.

Иклими – архипелагнинг ғарбий қисми экваториал ва субэкваториал, шаркида тропик пассат-муссонли.

Вулқонли ва маржон ороллар фаунаси бир-биридан фарқ қилади. Вулқонли оролларнинг қирғоқларида мангр бутазорлари, кокос пальмалари, бамбук ўсади. Маржон оролларида эса кокос пальмалари кўп.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – федератив республика. АҚШ билан «эркин уюшган» давлат. Мамлакат таркибига 4 та штат: Чуук, Косрае, Понпей, Яплар киради. Микронезия 1991 йилининг 17 сентябрида мустақил бўлган (илгари – БМТ тасарруфида, АҚШ бошқарувида бўлган Тинч океан оролларининг бир қисми). Давлат ва ҳукумат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи ҳокимият бир палатали парламент – Микронезия федерал штатлари конгресси томонидан амалга оширилади.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асосий секторларидан бири – балиқчилик. Бундан ташқари, Микронезия киргюкбўйи экваториясида балиқ овлаш ҳукукини берувчи лицензиялар сотишдан катта даромад олади. Хорижий сайёҳлик ривожланган. Четта копра (кокос ёнғоғининг мағзи), хунамандчилик буюмлари, балиқ, кокос ёғи экспорт қилинади. 2010 йилда ЯИМ миқдори 354 млн(аҳоли жон бошига – 2200) долларни ташкил этган.

Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Япония, Австралия, Жанубий Корея.

Темір йўллари йўқ, асосий оролларда 39 км асфальтланган йўллар бор. Мамлакат портлари: Колониа, Окак, Трук, Текетик.

Тарихи. XVII асрда испанлар томонидан кашф этилган Каролин ороллари 1899 йили Германияга сотилган эди. 1919 йилдан 1945 йилга қадар ороллар маңдат асосида Япония томонидан идора қилинди. 1947 йилдан ҳозирги Микронезия БМТ тасарруфида бўлган АҚШ бошқарувидаги Тинч океан ороллари тарқибига кирди. 1986 йили АҚШдан озод ассоциация макomini олган Микронезия 1991 йили ўз мустақиллигини эълон қилди.

МИСР

Расмий номи – Миср Араб Республикаси. **Пойтахти** – Қоҳира. **Ҳудуди** – 1 001 450 км². **Аҳолиси** – 83 702 000 киши (2013). **Давлат тили** – араб. **Давлат дини** – ислам. **Пул бирлиги** – миср фунти.

Географик жойлашуви ва табиати. Миср икки китъа: Африканинг шимоли-шарқи ва Осиёнинг жануби-ғарбида жойлашган давлат. Жанубда – Судан (1273 км), ғарбда – Ливия (1115 км), шарқда – Исроил (266 км) ва Фаластин (11 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 2665 км. Бундан ташқари шимолда Ўрта Ер денгизи, шарқда Қизил денгиз билан туташиб кетган. Мисрнинг стратегик жиҳатдан қулай жойлашуви бутун Синай ярим-ороллини назорат қилиш имконини беради. Дунёнинг энг муҳим сув йўлларида бири бўлган Сувайш канали ҳам Миср назорати остида. Мамлакат майдонининг 96%и чўллардан иборат. Ғарбда Ливия чўли, шарқда Арабистон чўли, жанубда Нубия чўли ястаниб ётади. Мисрнинг энг баланд нуқтаси Синай яриморотидаги Жебель-Катрина тоғи (2641 м).

Мамлакатнинг энг йирик дарёси – Нил. У мамлакат халқ ҳўжалигида жуда катта аҳамиятга эга. Миср жанубида Нил дарёсига Асвон тўғони қурилган бўлиб, у мамлакатнинг электр энергетика манбаи ҳисобланади.

Миср континентал тропик иқлим ҳудудида жойлашган. Мамлакат ҳудудининг асосий қисми чўллардан иборат бўлганлиги сабабли, ҳайвонот ва ўсимлик дунёси унчалик бой эмас.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузуми – республика. Давлат бошлиғи – президент. Ижрония ҳокимият президент ва бош вазир бошчилигидаги

ҳукуматга тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимиятни президент амалга оширади. Мамлакат 26 мухофазатларга бўлинган. Улар ўз навбатида марказларга, марказлар эса раёнларга бўлинган. Асосий сиёсий партиялари: Миллий демократик партия, Миллий тараккийпарвар (сўл) партияси, Мехнат партияси, Либераллар партияси, «Ал-Вафд» партияси, «Ал-Умма» партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Миср аграр-индустриал мамлакат. Жаҳон бозорига юқори сифатли узун толали пахта (дунёда биринчи ўринда) ва ундан тўкилган газламаларни кўп миқдорда етказиб беради. Саноатнинг озик-овқат, кимё, тўқимачилик, нефтни қайта ишлаш, металлургия каби соҳалари яхши ривожланган. Миср жаҳон туризми марказларидан бири ҳисобланади. Мамлакат бюджетига тушадиган хорижий валютанинг асосий қисми туризм орқали келади. Қишлоқ хўжалигида шоли, арпа, турли мевалар ва сабзавотлар етиштирилади. Балиқчилик яхши ривожланган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 255 001 млн (аҳоли жон бошига – 3112) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Япония ва Шарқий Европа давлатлари.

Тарихи. Миср инсоният цивилизациясининг энг қадимги ўчоқларидан бири бўлиб 6000 йиллик тарихга эга. М. а. 4 минг йиллик охириларида бутунги Миср ҳудудларида 2 та давлат – жанубда Некхан ва шимолда Буто давлатлари мавжуд бўлган. М. а. 341 йили Миср форслар томонидан истило қилинган. М. а. 332 йилда Александр Македонский форсларни бу ерлардан қувиб чиқариб, ўз ҳукмронлигини ўрнатди ва м. а. 331 йилда Александрия шаҳрига асос солди. Миср тарихида эллин даври Птолемей ва унинг авлодлари ҳукмронлиги йилларида м. а. 31 йилгача давом этди. Шундан сўнг Миср қадимги Рим империясининг истибдодига тушиб қолди. 395–639 йилларда Миср Византия империяси таркибида бўлди. VII–VIII асрларда мамлакатни мусулмон араблар босиб олди. Фотимийлар сулоласи ҳукмронлиги йилларида (969–1171) Мисрнинг сиёсий-иқтисодий мавқеи ошди. Шу даврда Қоҳира шаҳри мамлакат пойтахтига айлан-ди. Аюбийлар (1171–1250) сулоласидан сўнг Мамлук султонлари даврида Миср қудратли давлатга айланди. 1517 йилдан Усмонийлар империяси таркибига кирди. 1798–1801 йилларда Наполеон Бонапарт бу ерда ҳарбий ҳаракатларни амалга оширди. Миср расман Усмонийлар империясининг таркибий қисми бўлиб қолган бўлса-да, амалда 1805 йилдан мустақил эди. 1882 йилда инглизлар Мисрни босиб олишди. Шу даврдан бошлаб мамлакатни инглиз консули бошқаради. 1914 йили Биринчи жаҳон урушининг бошланишидан фойдаланган Англия Мисрда ўз протекторатини ўрнатди. 1922 йилда Миср ўзини мустақил давлат деб эълон қилган бўлса-да, ҳарбий ва сиёсий соҳаларда инглиз назорати сақланиб қолди. Жамол Абдул Носир бошчилигидаги «Озод офицерлар» махфий ташкилоти 1952 йил 22–24 июль кунлари давлат тўнтаришини амалга оширди. Натижада қирол Фаррух ағдарилди. 1953 йили Миср республика деб эълон қилинди. Шу йилда инглиз қўшинлари Мисрдан чиқиб кетди. 1956 йили Сувайш канали давлат

тасарруфига ўтказилди. 1967 йилдаги Миср ва Исроил ўртасидаги уруш ҳаракатлари Мисрнинг мағлубияти билан якунланди. Икки давлат ўртасидаги низога барҳам бериш мақсадида 1979 йили АҚШнинг Кемп-Дэвид шаҳарчасида Миср президенти Анвар Садат АҚШ ва Исроил билан Кемп-Дэвид шартномасини имзолади. Бу шартнома араб давлатларида норозилик ҳаракатларига сабаб бўлди. 1981 йилда Анвар Садат суикасд натижасида отиб ўлдирилди. Президентлик лавозимини Ҳусни Муборак эгаллади.

2011 йилнинг 25 январидан 11 февралигача Қоҳира, Александрия ва бошқа шаҳарларида содир бўлган никилоб, дастлаб ҳукумат, кейин эса президент Ҳусни Муборакни истеъфого чиқиши билан якунланди. У ҳокимиятни Олий ҳарбий кенгашга топширди.

МОЗАМБИК

Расмий номи – Мозамбик Республикаси. Пойтахти – Мапуту. Ҳудуди – 801 600 км². Аҳолиси – 23 700 700 киши (2012). Давлат тили – португал. Сигинувчилар мажусийликка (60%) ҳамда христиан (30%) ва ислом (10%) динларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – метикал.

Географик жойлашуви ва табиати. Африка қитъасининг жануби-шаркида жойлашган давлат. Ғарбда – Малави (чегара узунлиги – 1569 км), Зимбабве (1231 км) ва Замбия (419 км), жанубда – ЖАР (491 км) ва Свазиленд (105 км), шимолда – Танзания (756 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 4571 км. Шарқда мамлакат ҳудуди Мозамбик кўрфазига туташиб кетган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 2470 км. Мамлакат шимолида баландлиги 2419 м гача бўлган Намулу тоғи Шаркий Африка ясситоғлиги жойлашган. Ғарбда мамлакатнинг юкори нуктаси (2436 м) бўлган Бинга тоғи бор. Шаркида соҳилбўйи пасттекисликлари жойлашган. Мамлакатнинг марказий қисмини тепаликлар эгаллаган. Асосий дарёлари – Замбези ва Лимпопо. Мамлакатнинг энг йирик Ньяса кўлининг бир қисми Малави ҳудудида жойлашган. Асосий фойдали казилмалари: кўмир, титан, темир рудаси, боксит, мис.

Иқлими – шимолда субэкваториал муссонли, жанубда тропик пассатли.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 11 та провинциядан иборат, жумладан, пойтахти Мапуту шахри ҳам провинция мақомига эга. 1975 йил 25 июнда Мозамбик Португалиядан мустақилликка эришди. Мустақиллик куни миллий байрам сифатида нишонланади. Қонунчилик португал фукаролик ҳуқуқига асосланган. Давлат ва ҳукумат бошлиғи – президент. Бош вазир эса Вазирлар кенгашини бошқаришда президентта ёрдам беради. Қонун чиқарувчи ҳокимият бир палатали парламент – Республика ассамблеяси томонидан амалга оширилади. Йирик сиёсий партия-

лари: Мозамбикни озод қилиш fronti партияси, Мозамбик миллий қаршилиги партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мозамбик қишлоқ хўжалиги ва гидроэнергетикада иқтисодий потенциалга эга. Саноатнинг нисбатан тараккий этган соҳалари – нефтни қайта ишлаш, қимё, тўқимачилик, тамаки, озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш. Қишлоқ хўжалиги ЯИМ нинг 50%, экспортнинг 90%ини таъминлайди. Асосий экинлари: пахта, шакарқамиш, чой, маннок, маккажўхори, шолидан иборат. Цеце пашшаси кенг тарқалганлиги сабабли чорвачилик яхши ривожланмаган. Кешью ёнғоклари ва майда қисқичбақалар (креветкалар) экспортининг асосини ташкил қилади. Кейинги йилларда ҳукумат томонидан чет эл инвестициялари кириб қилишнинг қўллаб-қувватланиши, иқтисодий ўсиш суръатларининг ошишига сабаб бўлмоқда. 2012 йилда ЯИМ миқдори 14 642 млн (аҳоли жон бошига – 650) долларни ташкил этган.

Асосий савдо ҳамкорлари: Испания, ЖАР, Франция, Япония, Буюк Британия, Португалия.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 3288 км, автомобиль йўллари – 6498 км, ички сув йўллари – 3750 км. Мамлакатнинг асосий портлари: Бейра, Мапуту, Накала.

Тарихи. Ўрта асрларда ҳозирги Мозамбик қирғоқларида араб савдогарлари ўз колонияларига асос солганлар. 1498 йили Мозамбик қирғоқларига Васко да Гама бошчилигидаги экспедиция келди. Португаллар маҳаллий қабила бошлиқлари билан мамлакатнинг фақат соҳил бўйи ҳудудларини назорат қилиши ҳақида қилишиб олишди. Мозамбикнинг марказий қисми португаллар томонидан тадқиқ қилиниши Серпа Пинту йўлбошчилигида XIX асрнинг охирида бошланди, 1951 йили эса Мозамбик Португалиянинг денгиз-асрнинг провинциясига айланди. 1962 йилда ташкил топган ФРЕЛИМО (Мозамбикни озод қилиш fronti) қуролли ташкилоти португалларга қарши кураш олиб борди. 1975 йилнинг 25 июнида Португалия Мозамбик мустақиллигини тан олди.

Мамлакатда 16 йил давом этган фуқаролар уруши 1992 йили ҳукумат ва Мозамбик Миллий қаршилик ҳаракати ўртасида тинчлик шартномасининг имзоланиши билан якунланди. 1990 йил ноябрғача мамлакат Мозамбик Ҳалқ Республикаси, сўнг Мозамбик Республикаси деб аталган. Мозамбикни озод қилиш fronti ҳамда республика ҳукумати кенг ижтимоий ва иқтисодий ўзгаришларни назарда тутган дастур ишлаб чиқди ва уни амалга оширишга киришди. Қўшилмаслик ва барча мамлакатлар билан дўстлик ташқи сиёсатга асос қилиб олинди.

МОЛДАВИЯ

Расмий номи – Молдова Республикаси. Пойтахти – Кишинёв. Ҳудуди – 33 700 км². Аҳолиси – 3 559 500 киши (2012). Давлат тили – молдаван. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг православ мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – лей.

Географик жойлашуви ва табиати. Шарқий Европа текислигининг жануби-ғарбида жойлашган давлат. Жануб, шарқ ва шимолда – Украина (чегара узунлиги – 939 км), ғарбда – Руминия (450 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 1389 км. Мамлакат ҳудудини сертепа текисликлар, дарё водийлари ва жарликлар эгаллайди. Энг баланд қисми (429,5 м) мамлакат марказида жойлашган Кодри қирларидир. Асосий дарёлари – Днестр, Прут. Асосий фойдали қазилмалари – фосфорит, созтупрок, оҳақтош. Мамлакат ҳудудининг ярми ҳайдаладиган ерлар ҳисобланади.

Иклими – юмшоқ, мўътадил, континентал.

Ҳудудининг 10% қисми ўрмонлар билан қопланган. Мамлакат фаунаси 400 турдан ошқин умуртқали, 4500 турдан ошқин умуртқасиз ҳайвонлардан иборат.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. 1990 йили Молдова Республикаси таркибидаги икки район – Гагауз Республикаси ва Приднестровье ўзларини мустақил деб эълон қилишди, бироқ улар жаҳон жамоатчилиги томонидан тан олинмади. Молдова мустақиллиги 1991 йил 27 августда эълон қилинган (олдинги номи – Молдавия Совет Социалистик Республикаси). Мустақиллик куни миллий байрам сифатида нишонланади. Ижроия ҳокимият президентга (давлат бошлиғи) ва бош вазир бошчилигидаги Вазирлар кенгашига тегишли. Олий қонун чиқарувчи орган – бир палатали парламент (Мажлис).

Ириқ сиёсий партиялари: Аграр-демократик партия, Коммунистлар партияси, Социалистик партия, Христиан демократик халқ партияси, Тикланиш ва инноклик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Саноатнинг пешқадам тармоғи – озиқ-овқат ишлаб чиқариш, шунингдек, оғир ва енгил саноат ҳам ривожланган. Кўп тармоқли қишлоқ хўжалиғи ЯИМнинг 40% (вино ва тамаки энг муҳим экспорт маҳсулотлари ҳисобланади)ни ташкил қилади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 7252 млн (аҳоли жон бошига – 2037) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Россия, Украина, Ўзбекистон, Руминия, Германия.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 1150 км, автомобиль йўллари – 20 000 км (13 900 км – қаттиқ қопламали йўллар).

Тарихи. XII асрдан XIV асргача Молдова – скиф, готт, гунн ва славян давлатларининг таркибида бўлиб келди. XIV асрга келиб волохлар ва шаркий

славянлар билан алокалар натижасида молдаван халқи шаклланди, 1359 йили эса Богдан I мустақил Молдавия князлигини тузди. Бу князлик шу даврда ҳам маданий, ҳам иқтисодий жиҳатдан юксалди. XV асрда Стефан Буюкнинг қахрамонларча кўрсатган қаршиликка қарамадан, Молдова князлиги турклар томонидан бўйсундирилди ва Усмонийлар империясининг бир қисмига айланди. 1774 йили Молдова Австрия ҳукмронлигига, 1806 йили эса Россия империяси таркибига қўшилди. 1859 йили Молдова Валахия билан бирлашди ва Румин князлигини ташкил этди. Бу князликни молдаван князи Александру Куза идора қилган. 1924 йилда тузилган Молдова мухтор республикаси ва Руминиянинг аннексия қилинган Бессарабия ҳудудларида 1940 йилнинг 2 августда Молдавия Совет Социалистик Республикаси тузилди. Молдавия 1941 йили румин ва немис қўшинлари томонидан босиб олинди, озод қилинганидан сўнг 1944 йили Совет Иттифоқи таркибига қайтди. 1947 йилги Париж шартномасига кўра Руминия Молдавия ҳудудларига бўлган даъвосидан тамомла воз кечди. Молдавия 1991 йил 27 августда мустақилликка эришди, бироқ мамлакатнинг шарқий қисмида жаҳон жамоатчилиги томонидан тан олинмаган Приднестровье Республикаси мавжуд.

МОНАКО

Расмий номи – Монако Князлиги. Пойтахти – Монако. Ҳудуди – 1,9 км². Аҳолиси – 35 500 киши (2012). Давлат тили – француз. Давлат дини – христиан динининг католик мазҳаби. Пул бирлиги – евро.

Географик жойлашуви ва табиати. Европанинг жанубида, Ўрта Ер денгизи қирғоқларида жойлашган давлат. Ғарб, шимол ва шарқда Франция билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 4,4 км, соҳил бўйлаб чегара узунлиги эса 4,1 км. Монако ҳудуди бўйича дунёнинг энг кичик давлатларидан бири ҳисобланади. Мамлакат ландшафти тепаликлардан иборат.

Иқлими – қишда юмшоқ ва зах, ёзда иссиқ ва қуруқ.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конституциявий монархия (князлик). Мамлакат Монако, Монте-Карло, Кондамин маъмурий ҳудудларига бўлинган. Монако 1419 йилдан буён мустақил давлат ҳисобланади. Қонунчиликни француз қонунларига асосланган. 19 ноябрь Миллий байрами Миллат куни. Давлат бошлиғи – князь. Ижроия ҳокимият князь номидан Ҳукумат кенгаши амалга оширилади. Қонун чиқарувчи ҳокимият князь ва Миллий кенгаш (парламент) томонидан амалга оширилади. Монакода расмий сиёсий партиялар йўқ, турли сиёсий ташкилотлар парламент сайлови вақтида фаолият юритади.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Давлат хазинасига даромад асосан чет эллик туристлар (Монако Европанинг энг яхши курортларидан

бири хисобланади) ва казиноларга таширф буюрувчилардан келади. Давлат ўз фукароларидан даромад солиғи олмайди, бироқ бу ерда доимий истиқомат қиладиган тадбиркорлардан, шунингдек, Монако билан имтиёзли солиқлар асосида ҳамкорлик қилаётган чет эл компанияларидан олинадиган даромадлар ҳисобидан қопланади. Монако даромадининг деярли ярмини корхоналар, банклар ва меҳмонхоналардан олинадиган қўшимча қиймат солиғи ташкил қилади. Монако аҳолисининг яшаш даражаси Ғарбий Европа давлатлари билан тенглаша олади. 2010 йилда ЯИМ миқдори 976 млн (аҳоли жон бошига – 30 000) долларни ташкил этган. Франция билан тузилган божхона иттифоқи орқали Монако ЕИ давлатлари билан ҳамкорлик қилади.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 1,7 км, автомобиль йўллари фақат шаҳар кўчаларида бор. Асосий порти: Монако.

Тарихи. Ҳозирги Монако ҳудудидаги биринчи давлат тузилмаси финикияликларнинг шаҳар-давлати бўлиб, у кейинчалик грекларнинг мустамлакасига айлантирилган. 1070 йили Монако генуялик Гримальдилар оиласининг мулкига айланди. 1524 йилдан 1641 йилгача Монако Испания томонидан аннексия қилинган, 1873 йили эса Франция бошқаруви остига ўтди. Монако 1861 йили мустақил князлик бўлди, бироқ тез орада Франция протекторатига айланди. 1949 йилдан бери Гримальдиларнинг герби ва номини саклаб қолган Полиньяклар оиласи Монакога эгалик қилиб келмоқда. 1963 йил 18 майда Франция билан Монако ўртасида тузилган битимга мувофиқ Франция Монакодагиларга эркин солиқ солиш ҳуқуқига эга бўлди. 2005 йили князь Рене III нинг ўлиmidан сўнг ҳокимият унинг ўгли князь Альберга ўтди.

МОНГОЛИЯ

Расмий номи – Монголия. Пойтахти – Улан-Батор. Ҳудуди – 1 566 000 км². Аҳолиси – 3 133 000 киши (2011). Давлат тили – монгол. Сигинувчиларнинг асосий қисми ламаизм (тибет буддавийлиги)га эътиқод қилади. Пул бирлиги – тузрик.

Географик жойлашуви ва табиати. Марказий Осиёда жойлашган давлат. Ғарб, жануб ва шарқда – Хитой (чегара узунлиги – 4677 км), шимолда – Россия билан (3543 км) чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 8220 км. Ғарб ва жануби-ғарбида Монголия Олтойи (баландлиги – 4362 м), Гоби Олтойи ва Хонгай тоғлари, мамлакатнинг марказий қисмида Хонгай тоғлари жойлашган. Жануб ва жануби-шарқда Гоби саҳроси мавжуд. Асосий дарёлари – Селенга, Керулен, Кобдо, Дзабхан. Йирик кўллари – Убсу-нур, Хубсугул. Мамлакат ҳудудида нефть, кўмир, мис, темир рудаси, вольфрам, молибден, фосфоритлар, кўрғошин, никель, олтин конлари бор. Мамлакат ҳудудининг катта қисмини (79%) ўтлоқ ва яйловлар эгаллайди.

Иклими – кескин континентал.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар республика. Мамлакат 18 та район (аймоқлар) ва 3 та муниципалитет (Улан-Батор, Дархан, Эрдэнэт)га бўлинади. Монголия 1924 йил ноябрь ойида мустақилликка эришган (илгари Хитой таркибидаги Ташки Монголия провинцияси бўлган). Миллий байрам 11 июль – Халқ инқилоби куни. Давлат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи ҳокимиятни Буюк давлат хурали (бир палатали парламент) амалга оширади. Ижроия ҳокимиятни ҳукумат бошқаради. Ҳукумат бош вазирнинг таклифига биноан, президент билан келишилган ҳолда Буюк давлат хурали томонидан тузилади. Вазирлар маҳкамаси бошлиғининг номзодини президент Буюк давлат хурали муҳокамасига тақдим этади. Йирик сиёсий партиялари: Монголия халқ-инқилобий партияси, Монголия миллий-демократик партияси, Монголия бирлашган консерватив партияси, Монголия демократик уйғониш партияси, Монголия социал-демократик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодий фаолият анъанавий тарзда қишлоқ хўжалигига асосланган (Монголия дунёда жон бошига энг кўп сигир тўтри келадиган мамлакат ҳисобланади). Тоғ-кон саноати (кўмир, темир рудалари, мис, молибден, вольфрам, қўроғшин, олтин казиб олиш) асосий тармоқ ҳисобланади. Иқтисодининг бошқа муҳим тармоқлари – ўрмон хўжалиғи ва балиқчилик. 1990 йиллар бошида Монголия «очик эшиклар» сиёсатини фаол ўткази бошлади, бошқа мамлакатлар, чунончи Япония, АҚШ, Германия, Жанубий Корея, Сингапур, Гонконг ва бошқалар билан муносабатлар ривожланди. 2012 йилда ЯИМ миқдори 10 085 млн (аҳоли жон бошига – 3627) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Россия, Хитой, Япония, Қозғоғистон.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 1750 км. Автомобиль йўллари – 46 700 км (1000 км қаттиқ қопламали йўллар), ички сув йўллари – 397 км.

Тарихи. VI асрдан XII асргача ҳозирги Монголия ҳудуди Турк, Уйғур, Қирғиз хонликлари ва қидақларнинг Ляо давлати таркибида бўлиб келди. XIII асрда Чингизхон мўғул қабилаларини бирлаштириб, жуда кўп мамлакатларни босиб олди ва Буюк Мўғул империясини тузди. XVI асрга келиб мўғуллар олдинги кудратини йўқотиб, буддавийлик динини қабул қилишди. 1635–1691 йилларда мўғул қабилалари Маньчжур ҳукмдорлари таъсири остига тушиб қолдилар. 1911 йили Ташки (шимолий) Монголия Хитой протекторатига айланди. 1918 йили хитойликлар Монголиянинг барча ҳудудларини босиб олишга ҳаракат қилишди, бироқ 1921 йили мамлакатта совет қўшинлари киритилди. 1924 йили Монголия Халқ Республикаси деб эълон қилинди. 1939 йили Халхин-Гол дарёси ёнида Қизил Армия япон қўшинларининг ҳужумларини қайтарди. 1946 йили Монголия мустақиллиги Хитой томонидан тан олинди. 1991 йили ҳокимият тепасидаги коммунистик партия марксизм-ленинизм тамойилларини рад этиб, мамлакатда сиёсий ва иқтисодий ислохотлар ўткази бошлади.

МОНТСЕРРАТ

Расмий номи – Монтсеррат (Буюк Британия мулки). Маъмурий маркази – Плимут. Ҳудуди – 102 км². Аҳолиси– 6046 киши (2012). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – шарқий кариб доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Монтсеррат – Кариб денгизининг шарқий қисмида жойлашган Вест-Индиядаги орол. Шимолий ва Жанубий Америка орасидаги Кичик Антиль ороллари архипелагидаги Шамолли ороллар гуруҳига киради. Ҳаракатдаги вулкон – Чансес Пик. Монтсеррат – ҳаракатдаги вулкон жойлашган тоғ тизимидан иборат текисликдаги орол.

Иклими – тропик, иссиқ. Ўсимлик дунёси доим яшил ўрмонлар ва бошқа тропик ўсимликларга жуда бой. Ҳайвонот дунёси қушлар, судралиб юрувчилар ва ҳашаротлардан иборат. Соҳилбўйи сувларида денгиз жониворларини қўллаб уchrатиш мумкин.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. 1960 йил конституциясига кўра, Буюк Британия қироличаси томонидан тайинланадиган губернатор бошқарувидаги орол. Губернатор ижро этувчи кенгаш раиси ҳисобланади. Сиёсий партиялари: Миллий прогрессив партия, Озодлик халқ ҳаракати, Прогрессив демократик партия, Миллий ривожланиш партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Электрон асбоблар йиғиш ҳамда қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлашга ихтисослашган корхоналар мавжуд. Пахта, мева ва сабзавотлар етиштирилади. Чорвачилик, ёғоч тайёрлаш ва уни қайта ишлаш ривожланган. Йирик бўлмаган денгиз ҳайвонларини овлash хўжалигига эга. 2010 йилда ЯИМ миқдори 29 млн (аҳоли жон бошига – 4900) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Буюк Британия, Канада, Антигуа ва Барбуда.

Тарихи. Орол Х. Колумб томонидан 1493 йилда кашф қилинган. 1632 йилда сургун қилинган католиклар томонидан биринчи инглиз манзилгоҳига асос солинди. XVII–XVIII асрларда Англия ва Франция оролга эгаллик қилиш учун ўзаро кураш олиб борган. 1871 йилдан 1958 йилга қадар Монтсеррат Шамолли ороллар, 1958 йилдан 1962 йилгача Вест-Индия Федерацияси таркибида бўлган. Монтсеррат – Шарқий Кариб давлатлари ташкилоти Минтақавий хавфсизлик тизими уюшмасининг аъзоси. 1995 йил 25 июнда Суфрнер – Хиллс вулкони отила бошлади ва пойтахт Плимут аҳолиси хавфсиз жойга кўчирилди. 1997 йили қўпчилик аҳоли мамлакатни тарк этди. Аҳолининг қолган қисми вақтинчалик пойтахт Брейдс шаҳри жойлашган мамлакатнинг шимолида истикомат қилади.

МУКАДДАС ЕЛЕНА ОРОЛИ

Расмий номи – Муқаддас Елена Ороли (Буюк Британия мулки). Пойтахти – Жеймстаун. Худуди – 410 км². Аҳолиси – 4005 киши (2012). Тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг протестант мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – муқаддас елена ороллари фунти.

Географик жойлашуви ва табиати. Муқаддас Елена ороли, шунингдек, Вознесение, Тристан-да-Кунья ороллари ва одам яшамайдиган 5 та орол Атлантика океанининг жанубий қисмида жойлашган. Муқаддас Елена ороли вулконлар отилиши натижасида пайдо бўлган. Унинг жанубий қисмида баландлиги 858 метрча бўлган сўнган вулкон кратери бор.

Иклими – пассатли ва тропик. Муқаддас Елена оролининг катта қисмини майсазор ва чангалзорлар эгаллаган. Ок карағай, эвкалипт ва сарв дарактлари ўсади. Вознесение ороли ўтсимон ўсимликлар билан қопланган.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Давлат бошқарувини Конунчилик ва Ижроия Кенгаши фаолиятини бевосита бошқарадиган инглиз губернатори амалга оширади. Маъмурий жиҳатдан ороллар битта маъмурий ҳудуд (Муқаддас Елена Ороли) ва 2 та тобе ҳудудлар (Вознесение ва Тристан-да-Кунья ороллари)га бўлинади.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Картошка, сабзавотлар, олма, олхўри, ғалла маҳсулотлари, зигир етиштирилади. Балиқчилик ва денгиз овчилиги, чорвачилик ривожланган. Экспорти – зигир. Импорти – саноат маҳсулотлари, ёкилғи. 2010 йилда ЯИМ миқдори 18 млн (аҳоли жон бошига – 4000) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Буюк Британия, ЖАР.

Асосий порти – Жеймстаун.

Тарихи. Орол 1502 йил 21 майда португаллар томонидан Муқаддас Елена кунли кашф этилган. Тристан-да-Кунья ороли 1506 йилда португалиялик денгизчи Тристан-да-Кунья томонидан очилган. Ороллarga эгалик қилиш учун бўлган кескин курашларда Англия Голландия устидан ғалаба қозонди ва 1659 йилда Муқаддас Елена оролига ҳарбий қўшинларини жойлаштирди. 1815 йили Муқаддас Елена ороли Наполсон Бонапартнинг (1821 йил шу оролда вафот этган) сургун жойига айланди. Сувайш каналининг очилиши, ороллarning стра-тегик аҳамиятини пасайтирди. 1942 йили Вознесение оролига АҚШнинг ҳарбий-хаво базаси жойлаштирилди. Бу ерда 1954 йилда АҚШнинг Флорида яриморли-дан учуриладиган фазовий ракеталар учун кузатув станцияси жойлаштирилди. 1966 йилда Вознесение оролида инглиз радиостанцияси фаолият кўрсата бош-лади. 1982 йили Фолкленд можароси даврида Вознесение ороли Аргентинага қарши урушда инглиз қуrollи кучларининг асосий базаси бўлди.

МЬЯНМА (БИРМА)

Расмий номи – Мьянма Иттифоқи Республикаси. Пойтахти – Нейпидо. Ҳудуди – 678 577 км². Аҳолиси – 48 724 300 киши (2012). Давлат тили – мьянма. Сигинувчиларнинг асосий қисми буддавийлик (89%), шунингдек, христиан, ҳиндуйлик ва ислом динларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – кьят (чжа).

Географик жойлашуви ва табиати. Осиёнинг жануби-шарқида, Ҳиндихитой яриморилининг шимоли-ғарбий қисмида жойлашган давлат. Шимол ва шарқда – Хитой (чегара узунлиги – 2185 км), шарқда – Тайланд (1800 км) ва Лаос (235 км), ғарбда эса Ҳиндистон (1463 км) ва Бангладеш (193 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 5876 км. Мамлакат ғарбда Бенгал кўрфазига, жанубда Андаман денгизига туташиб кетган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 1930 км. Ҳудудининг катта қисмида тоғлар ва ясситоғлиқлар жойлашган: ғарбда Ракхайн ва Пакхайн тоғликлари, шарқида Биалуктон тоғлиги жойлашган. Мамлакатнинг ва Жануби-Шарқий Осиёнинг энг юқори нуқтаси – Кхакаборази (5881 м) тоғидир. Мамлакатнинг марказий ва жанубий қисмида Мьянманинг асосий дарёси Иравади хавзасида кенг водий текислиги жойлашган. Мамлакат фойдали қазилмаларидан – нефть, кўргошин, вольфрам, рух, мис, кўмир, табиий газ, кимматбаҳо тошларга жуда бой. Ҳайдаладиган ерлар ҳудудининг 15%, ўрмон ва тўқайзорлар 49% ини ташкил этади.

Иқлими – асосан тропик муссонли, жанубида эса субэкваториал.

Мьянманинг ўсимлик дунёси жуда қадимий. Бу ерда рододендронларнинг 700 (ер юзиди уларнинг мингдан ошди тури мавжуд), орхидеяларнинг 700, пальмаларнинг 70, бамбукларнинг 70, папоротникларнинг 700 дан ошди тури учрайди.

Мьянмада ер юзиди истикомат қиладиган жониворларнинг нисбатан қадимийлари – малайя тапири, хиндмалай типратиканлари, лангарқанотлилар сақланган.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат таркибига 7 та маъмурий ва 7 та миллий вилоятлар киради. 1948 йилнинг 4 январиди Буюк Британиядан мустақилликка эришган (Миллий байрами – Мустақиллик куни). Давлат бошлиғи – президент, конун чиқарувчи ҳокимият – Миллат мажлиси. Ижрочи ҳокимиятни ҳукумат амалга оширади. Сиёсий партиялари: Халқ озодлиғи антифашист лигаси, Демократик партия, Халқ демократик партияси, Демократия учун миллий лига ва Миллий бирлик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мьянма аграр мамлакат. ЯИМ да кишлоқ хўжалигининг улуши 56,6 %, саноатнинг улуши – 8,7%. Қадимдан шоли етиштириш билан машхур (йилига 13 млн тонна). Аҳолининг 2/3 қисми

қишлоқ хўжалигида банд. Саноатнинг асосий тармоклари: тоғ-кон, нефть қазиб олиш ва ўрмончилик (ЯИМнинг 40% и, балиқчилик ва ўрмончиликни қўшиб ҳисоблаганда). Қишлоқ хўжалигида асосий тармоқ – шоличилик, бундан ташқари бугдой, шакаркамиш, маккажўхори, каучук ва жут ҳам етиштирилади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 54 049 млн (аҳоли жон бошига – 835) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: ЕИ мамлакатлари, Ҳиндистон, Япония, Хитой.

Темир йўлларнинг умумий узунлиги – 3991 км, автомобиль йўллари – 27 000 км (320 км бетонлаштирилган), ички сув йўллари – 12 800 км. Асосий порти – Янгон.

Тарихи. Ҳозирги Мьянма ҳудудида дастлабки давлат бирлашмалари милонинг бошларида вужудга келган (Мон, Пиу). XI аср бошларида Паган қироллиги ўз атрофига мамлакат марказидаги майда қиролликларни бирлаштирди. XIII аср охирида Бирма бирлашган қироллигига мўғуллар босқини бошланди. 1824 йили Буюк Британия Жануби-Шарқий Осиёда Франция экспансиясини тўхтатиб қолиш мақсадида Қуйи Бирмани босиб олди, 1855 йили эса бутун мамлакатни аннексия қилди. Иккинчи жаҳон уруши даврида мамлакат японлар томонидан (1941 йилнинг декабридан 1945 йилга қадар) босиб олинди. Мамлакат озод қилинганидан сўнг, Бирма ҳудудида истиқомат қилаётган бир қатор майда миллатлар мухторият талаб қилишди. Натижада, 1948 йилнинг 4 январиди мустақил давлат деб эълон қилинган Бирма Давлатлари Федерацияси тузилди. 1962 йил давлат тўнтариши натижасида мамлакатда ҳокимият тепасига ҳарбийлар келишди. Улар ушбу тартибдан норози бўлган бирмаликларнинг қўзғолонларини шафқатсизлик билан бостирдилар. 1989 йили мамлакат Мьянма Иттифоқи деган янги ном олди. 1990 йили мамлакатда дастлабки эркин сайловлар ўтказилди. Бу сайловларда бош муҳолифатчи партия ғалаба қозонди, бироқ ҳокимиятни бошқараётган ҳарбий тартиб тарафдорлари давлат бошқарувини фуқаролик ҳукуматиға топширишдан бош тортди. 2006 йили пойтахт Янгондан Нейпидо шаҳрига кўчирилди.

НАМИБИЯ

Расмий номи – Намибия Республикаси. Пойтахти – Виндхук. Ҳудуди – 825 400 км². Аҳолиси – 2 364 400 киши (2012). Давлат тили – инглиз. Сигнувчиларнинг асосий қисми христиан динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – намибия доллар.

Географик жойлашуви ва табиати. Африканинг жануби-ғарбида жойлашган давлат. Намибия жануб ва шарқда – Жанубий Африка Республикаси (чегара узунлиги – 967 км), шарқда – Ботсвана (1360 км), шимолда – Ангола (1376 км) ва Замбия (233 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги –

3936 км. Мамлакатнинг ғарбий чегаралари Атлантика океани билан туташиб кетган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 1572 км. Мамлакат ҳудудининг катта қисмини баландлиги 2000 м дан ошмайдиган ясситоғлар эгаллаган бўлиб, ғарбий қирғоқларда жойлашган Намиб чўлига туташиб кетган. Намиб чўли ер юзининг энг қурғоқ жойларидан бири ҳисобланади. Шаркида бошқа бир чўл – Калахари ҳам мавжуд. Асосий дарёлари – Оранж (Туксарик) ва Кунене. Намибияда турли фойдали қазилмалар – олмос, мис, уран, олтин, кўрғошин ва бошқалар бор.

Иқлими – тропик, қуруқ.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 13 та маъмурий ҳудудга бўлинган. Намибия 1990 йил 21 март кунини мустақилликка эришган (илгари мамлакат Жанубий Африка Республикаси бошқаруви остида бўлган). Ушбу сана мустақиллик кунини – Миллий байрам сифатида нишонланади. Ижроия ҳокимият президентга (давлат бошлиғи) ва бош вазир бошчилигидаги ҳукуматга тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимият Миллий ассамблея ва Миллий кенгашдан иборат 2 палатали парламент томонидан амалга оширилади. Ички сиёсий партиялари: Жануби-Ғарбий Африка халқ ташкилоти, Турнхалье демократик альянси, Демократлар конгресси, Бирлашган демократик фронт.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мамлакат иқтисодининг асоси тоғ-қон саноатидир (Намибия ёқилғи бўлмаган фойдали қазилмалар экспорти бўйича 4-ўринда ва уран ишлаб чиқариш бўйича дунёда 5-ўринда туради). Намибия бой олмос қонларига эга бўлганлиги сабабли заргарлик буюмлари учун олмос етказиб берувчи асосий давлатлардан бири ҳисобланади. Қишлоқ ҳўжалигида асосий тармоқ чорвачилик ҳисобланади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 12 147 млн (аҳоли жон бошига – 5705) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари – Швейцария, ЖАР, Германия, Япония.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 2341 км, автомобиль йўллари – 54 500 км. Мамлакатнинг асосий порти – Людерсик.

Тарихи. Ҳозирги Намибия ҳудудлари 1883–1884 йилларда Германия томонидан мустамлакалаштирилди. Германия Жануби-Ғарбий Африкаси номи билан протекторатга айлантирилди. Мамлакат 1915 йили ЖАР томонидан босиб олинди. 1920 йили эса ЖАР Миллатлар Лигасидан Жануби-Ғарбий Африкани бошқариш мандатини олди. 1949 йили ЖАР Жануби-Ғарбий Африкани БМТ рухсатисиз ўзига қўшиб олди. 1968 йили мамлакат БМТ қарори билан Намибия деб номланди. 1966 йили тузилган СВАПО қуролли ташкилоти озодлик урушларини олиб борди. Бу кураш 1990 йилда Намибия Республикасининг эълон қилиш билан тугади. 1994 йили Намибиядаги лозини халқини мустақил давлат тузиш мақсадида Капривининг озод қилиш фронтини тузиб, қуролли ҳаракатларини бошлаб юборди. Бироқ тез орада бу можароларга чек қўйилди ва 2001 йилдан Капривини ҳудудлари туристлар учун хавфсиз деб эълон қилинди.

НАУРУ

Расмий номи – Науру Республикаси. Расмий пойтахти йўқ, ҳукумат Янгор (Ярен) округида жойлашган. Худуди – 21 км². Аҳолиси – 10370 киши (2012). Давлат тили – науру, инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – австралия доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Тинч океanning жануби-ғарбий қисмидаги Науру оролида жойлашган Океания давлати ҳисобланади. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 30 км. Маржон орол овал шаклида бўлиб, қумли қирғоқлари бор. Оролнинг юза қисми баландлиги 65 м гача бўлган фосфоритли оҳақтош ясситогликлардан иборат.

Асосий табиий ресурслари – фосфоритлар.

Иклими – экваториал муссонли.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Науру Буюк Британия Ҳамдўстлиги давлатлари таркибига киради. Науру 1968 йилнинг 31 январиди мустақилликка эришган (олдинги номи – Ёқимли орол – Буюк Британия, Австралия, Янги Зеландия биргаликда бошқарган). Давлат ва ҳукумат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи ҳокимиятни аҳоли томонидан уч йил муддатга сайланадиган ва 18 аъзодан иборат парламент, ижроия ҳокимиятни ҳукумат амалга оширади, унинг вазирлари парламент аъзоларидан бўлади. Науруда ягона Науру демократик партияси мавжуд.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мамлакат иқтисодининг асоси ян фосфатлар қазиб олиш ва уни экспорт қилиш ташкил этади. Бу маҳсулотни четга экспорт қилиш катта даромад келтирганлиги боис, аҳолининг яшаш даражаси нисбатан юқори. Қишлоқ хўжалиги тараққий этмаган. Мамлакат ҳамма озиқ-овқат маҳсулотларини, жумладан, чучук сувни ҳам четдан келтиради. 2010 йил ЯИМ миқдори 60 млн (аҳоли жон бошига – 5000) долларни ташкил этган.

Асосий савдо ҳамкорлари – Австралия, Янги Зеландия, Буюк Британия.

Темир йўллари йўқ. Автомобиль йўллари – 27 км. Порти – Науру.

Тарихи. Орол 1798 йили инглизлар томонидан кашф этилган бўлиб, 1888 йили Германия томонидан босиб олинган. 1914 йили Науруни Австралия босиб олди. 1920 йилда эса Буюк Британия оролни бошқариш ҳуқуқини берувчи мандатни қўлга киритди. 1947 йили Науру Австралия, Янги Зеландия ва Буюк Британия давлатлари томонидан бошқариладиган БМТ ҳомийлигидаги ҳудудга айланди. 1968 йили мамлакат Буюк Британия Ҳамдўстлиги таркибида мустақилликни қўлга киритди. 1989–2003 йилларда Науруда 17 маротаба ҳукумат алмашди. 1990 йилларда Науру оффшор (чет элликларга қарашли компаниялар солиқдан қисман ёки тўлиқ озод этилган ҳудуд) ҳудудига айланди.

НЕПАЛ

Расмий номи – Непал Федератив Демократик Республикаси. Пойтахти – Катманду. Ҳудуди – 140800 км². Аҳолиси – 31011000 киши (2012). Давлат тили – непал. Сигинувчиларнинг асосий қисми ҳиндуйлик динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – непал рупияси.

Географик жойлашуви ва табиати. Осиё китъасининг жанубий қисмида жойлашган давлат. Ғарб, жануб ва шарқда Ҳиндистон (чегара узунлиги – 1690 км), шимолда – Хитой билан (1236 км) чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 2926 км. Мамлакат жанубида Ҳинд-Ганг текислиги жойлашган. Марказий қисмида баландлиги 2500 м бўлган Махабхорат ва Чурия тепалик ва тоғликлари жойлашган. Шимолида Ҳималай тоғлари жойлашган. Непалда дунёнинг етти энг баланд чўқилари бор. Жумладан, ер юзининг энг баланд чўққиси – Жомолунгма (Эверест – 8848 м) ҳам Непалда жойлашган. Непалнинг асосий дарёлари – Карнали, Кали-Гандак, Аруклар Ганг хавзасига кирувчи дарёлар ҳисобланади. Мамлакат юқори гидроэнергетик потенциалга эга бўлиш билан бирга бир қатор табиий ресурслар – ёғоч, мис, кобальт, лигнит ва темир рудаси конларига ҳам эгалик қилади. Ишлов берилган ерлар мамлакат ҳудудининг 17%, ўрмон ва тўқайзорлар 33% ини ташкил этади.

Иқлими – тропик иқлим зонасидан арктик иқлим зонасигача давом этади. Шунга қўра ўсимлик дунёси ҳам хилма-хилдир.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат таркибига 14 анчал (зона) киради. Улар ўз навбатида 75 туманга бўлинади. Непал 1768 йилдан буён мустақил давлат ҳисобланади. Қонунчилик ҳинд қонунлари ва инглиз умумий ҳуқуқига асосланади. Давлат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи ҳокимият Таъсис мажлиси (парламент)га тегишли. Йиррик сиёсий партиялари – Непал конгресси, Миллий демократик партия, Непал коммунистик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Непал жаҳоннинг суғуривожланган давлатларидан бири ҳисобланади. Иқтисодининг асосини қишлоқ хўжалиғи (ЯИМнинг 60%) ташкил қилади. Асосий қишлоқ хўжалик экинлари – шоли, бугдой ва бошқа донли экинлар, шакарқамиш, жут, шунингдек, гўшт ва сут етиштириш яхши ривожланган. Шундай бўлса-да, мамлакат ўзининг озиқ-овқатга бўлган эҳтиёжини қондира олмайдди. Саноат ишлаб чиқариши қишлоқ хўжалиғи маҳсулотларини қайта ишлаш билан чегараланган. Тўқимачилик маҳсулотлари ва гилам экспорт қилишдан ҳам сезиларли даражада фойда олинади. Кейинги йилларда мамлакат бюджетига даромад туширишнинг муҳим манбаларидан бири туризм ҳам яхши ривожланмоқда. 2012 йилда ЯИМ миқдори 19415 млн (аҳоли жон бошига – 626) долларни ташкил этган.

Асосий савдо ҳамкорлари – АҚШ, Ҳиндистон, Германия, Буюк Британия, Сингапур, Япония.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 101 км, автомобиль йўллари эса – 71 400 км.

Тарихи. VII асрда Непал ҳудудида тхакур сулоласига асос солинган бўлиб, улар XVIII асрга қадар ҳукмронлик қилган. XIV асрдан бошлаб Непал ҳудудида мусулмонлар ҳукмронлигидан ҳимояланиш мақсадида ҳинд шахзодалари ўз князликларини тузишди. XVI асрда Непал ҳудудида Нашпут кастасига мансуб бўлган рожа ўз сулоласига асос солди ва у 1768 йилга келиб бутун Непал князликларини бўйсундиришга муваффақ бўлди. 1814–1816 йилларда инглизлар билан олиб борилган урушларда Непал ўз ҳудудининг бир қисмини бой берди. 1847 йили ҳокимиятга Ран сулоласи келди ва улар Непални 1947 йилга қадар идора қилишди. 1960 йили Непалда сиёсий партияларнинг фаолият юритиши тақиқланган эди, бироқ 1990 йили бу тақиқ янги конституция қабул қилиниши билан қирол томонидан бекор қилинди. 1991 йили эса демократик ҳукумат шакллантирилди. 2008 йили Непал Демократик Федератив Республика деб эълон қилинди ва мамлакатда қироллик бекор қилинди.

НИГЕР

Расмий номи – Нигер Республикаси. Пойтахти – Ниамей. Ҳудуди – 1 267 000 км². Аҳолиси – 16 644 330 киши (2012). Давлат тили – француз. Сигинувчиларнинг асосий қисми ислом динига (80%) ва мажусийликка (14%) эътиқод қилади. Пул бирлиги – африка франки.

Географик жойлашуви ва табиати. Африканинг ғарбида жойлашган давлат. Жанубда – Нигерия (чегара узунлиги – 1497 км) ва Бенин (266 км), шарқда – Чад (1175 км), шимолда – Жазоир (956 км) ва Ливия (354 км), ғарбда – Мали (821 км) ва Буркина-Фасо (628 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 5697 км. Нигернинг катта қисми дунёдаги энг йирик чўл – Сахрои Кабир ҳудудида жойлашган. Рельефи 200–500 м гача бўлган ясситоғликдан иборат. Мамлакатнинг марказий қисмида тоғли массивлари бўлган Аир ясситоғлиги жойлашган. Бу ерда Нигернинг энг юқори нуктаси Идукаль-Тагес (2022 м) жойлашган. Мамлакатнинг шарқий қисмини қумлоқ чўл – Тенера эгаллаган. Жойлашган. Мамлакатнинг шарқий қисмини қумлоқ чўл – Тенера эгаллаган. Йирик дарёси – Нигер. Мамлакат ҳудудида уран, темир рудаси, қўрғошин ва фосфат конлари мавжуд.

Иклими – тропик. Нигернинг ўсимлик ва ҳайвонот дунёси бой эмас.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 7 та департаментга бўлинган. Мамлакат 1960 йил 3 августда мустақилликка эришган (илгари Франциянинг денгизорти ҳудуди бўлган). Қонунчилик

француз умумий ҳукукига асосланган. Мамлакат республика деб эълон қилинган кун – 18 декабрь (1958 йил) Миллий байрам сифатида нишонланади. Ижроия ҳокимият президент (давлат бошлиғи) бошчилигидаги ҳукуматга тегишли. Олий конун чиқарувчи орган – Миллий мажлис (бир палатали). Сийёсий партиялари: Таракқиёт жамияти миллий ҳаракати – Насара, Демократик ва социал конвент, Демократик тикланиш учун миллий иттифок, Миллий иттифок ва таракқиёт партияси – Салама, Демократик ва таракқийпарвар ватанпарварлар иттифоқи партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асосий тармоғи қишлоқ хўжалиги бўлиб, у ЯИМнинг 40%ини таъминлайди. Аҳолининг 90%и қишлоқ хўжалигида банд. Мухим қишлоқ хўжалиги экинлари пахта, жўхори, мил, себе, шоли, ёнғоқ ҳисобланади. Саноатнинг асосий соҳаси тоғ-кон саноатидир (уран қазиб олиш). 2012 йилда ЯИМ миқдори 6556 млн (аҳоли жон бошига – 408) долларни ташкил этган. Мухим савдо ҳамкорлари – Франция, Нигерия, Италия, Германия. Автомобиль йўлларининг узунлиги – 39970 км (371 км қаттиқ қопламали), ички сув йўллари – 300 км.

Тарихи. X асрдан XIX асргача ҳозирги Нигер ҳудудида Сонгай, Канем-Борну, Гобир (хаус халқининг давлати) ва бошқа илк феодал давлатлар мавжуд бўлган. XIX аср мамлакатнинг ғарбий ва жанубий қисмлари Сокото давлати ҳудудига қиради.

Европаликлардан биринчи бўлиб мамлакатга 1795 йили шотландлар келишди. XIX аср охирида Нигер Франция томонидан босиб олинди ва 1922 йили француз Ғарбий Африкаси таркибига қўшилди. 1946 йили унга Франциянинг денгизорти ҳудуди мақоми берилди. Нигер 1963 йилнинг 3 августида мустақил республика деб эълон қилинди. 1974, 1996 йиллардаги ҳарбий тўнтаришлар аҳоли аҳволининг яхшиланишига олиб келмади. 1999 йилги ҳарбий тўнтариш натижасида мамлакат президенти Иброҳим Барре Майнассар ўлдирилди, Миллий мажлис ва ҳукумат тарқатиб юборилди, 1966 йилги конституциянинг амал қилиши тўхтатиб қўйилди. 1999 йил 18 июлдаги референдумда янги конституция тасдиқланди. 2001 йил январда Нигерда бир қатор жониворларни, шер ва жирафаларни ов қилишни тақиқловчи қонунлар чиқарилди. 2010 йил 18 февралда бир гуруҳ ҳарбийлар томонидан давлат тўнтариши амалга оширилди.

НИГЕРИЯ

Расмий номи – Нигерия Федератив Республикаси. Пойтахти – Абуджа. Ҳудуди – 923 768 км². Аҳолиси – 174 507 500 киши (2012). Давлат тили – инглиз, игбо, йоруба ва хауса. Сигинувчилар ислам (50%) ва христиан (40%) динлари ҳамда мажусийликка (10%) эътиқод қилади. Пул бирлиги – найра.

Географик жойлашуви ва табиати. Африка қитъасининг марказий қисмида жойлашган. Шарқда – Камерун (чегара узунлиги – 1690 км) ва Чад (87 км), шимолда – Нигер (1497 км), ғарбда – Бенин (773 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 4047 км. Жанубда Нигерия Гвинея кўрфазин билан туташиб кетган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 853 км. Жанубда соҳилбўйи текислиги жойлашган бўлиб, унинг кенлиги Нигер дарёси дельтасида 100 км гача боради. Мамлакат марказида юза қисм кўтарилиб боради ва баландлиги 1735 м бўлган Жос ясситоғлигига айланади. Ясситоғликдан шимолга қараб юза пасайиб боради. Шимоли-ғарбда Сокота текислиги, шимоли-шарқда эса Борну текислиги жойлашган. Шарқда Нигериянинг энг юқори нуқтаси – Фогель чўққиси (2042 м) жойлашган Адам тоғлари бор. Нигерия ҳудудида Чад кўлининг бир қисми жойлашган. Мамлакатнинг асосий дарёси – Нигер. Мамлакат фойдали қазилмаларга жуда бой. Улар орасида нефть, табиий газ, темир рудаси, кўмир, кўрғошин, рух қўплаб учрайди. Ишлов бериладиган ерлар мамлакат ҳудудининг 31%, ўтлоқ ва яйловлар 23% ини ташкил қилади.

Иклими – экваториал муссонли.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – федератив республика. Мамлакат таркибига 36 та штат ва Абужа федерал пойтахт округи киради. Нигерия 1960 йил 1 октябрда мустақилликка эришган (илгари Буюк Британия протекторати бўлган). Мустақиллик куни миллий байрам ҳисобланади. Бутун ҳокимият бошқарув кенгашининг бошлиғи – президентга тегишли. Сиёсий партиялари: Демократия учун иттифок партияси, Умумхалқ партияси, Халқ демократик партияси, Нигерия меҳнат конгресси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Саноатининг нисбатан тараққий этган соҳалари: нефтни қайта ишлаш (нефть муҳим экспорт товарларидан бири ҳисобланади), металлургия, кимё, озик-овқат ишлаб чиқариш. Нефтан ташқари какао, пальма маҳсулотлари ва каучук ҳам экспорт қилинади. Бошқа қишлоқ ҳўжалиғи экинлари: ёнғоқ, пахта, шакаркамиш. 2012 йилда ЯИМ миқдори 272 550 млн (аҳоли жон бошига – 1631) долларни ташкил этган.

Асосий савдо ҳамкорлари – ЕИ давлатлари, АҚШ, Япония.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 3567 км, автомобиль йўллари – 107 990 км (шундан 30 019 км асфальтланган), ички сув йўллари – 8575 км. Мамлакатнинг асосий портлари Лагос, Порт-Харкорт.

Тарихи. XVII асрда ҳозирги Нигерия ҳудудига дастлабки европаликлар келганида, мамлакатда иккита цивилизация – шимолда Канем-Борну мусулмон давлати ҳамда жанубда Йоруба ва Бенин қиролликлари бор эди. XIX аср бошида Сокота давлати ташкил топади. XVIII асрда мамлакатни инглизлар томонидан мустамлакалаштириш бошлангандан сўнг Нигерия ҳудудида иккита Британ протекторати – Жанубий ва Шимолий Нигерия пайдо бўлди. Улар 1919 йилда бирлаштирилди. 1954 йили протекторат тўрт давлат федерациясига айлантирил-

ди, 1960 йили эса Нигерия мустақил республика деб эълон қилинди. 1967 йили мамлакат шарқда Биафра республикаси эълон қилинди. Бироқ 1973 йили у ҳукумат қўшинларидан мағлۇб бўлди. Мамлакатда 1966 йили ўрнатилган ҳарбий тартиб 1979 йили фуқаролик ҳукумати билан алмаштирилди. Аммо 1983 йили мамлакатда навбатдаги давлат тўнтарыши содир бўлди. 1999 йилнинг 29 майида Нигерия фуқаролик ҳукумати бошқарувига ўтди. 2003, 2006 ва 2010 йилларда Нигерияда христиан ҳамда мусулмон жамоалари ўртасида можаролар ва қонли тўқнашувлар содир бўлди.

НИДЕРЛАНДИЯ

Расмий номи – Нидерландлар Қироллиги. Пойтахти – Амстердам. Ҳудуди – 41 548 км². Аҳолиси – 16 793 650 киши (2013). Давлат тили – нидерланд. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик ва протестант мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – евро.

Географик жойлашуви ва табиати. Гарбий Европада жойлашган давлат. Жанубда – Бельгия (чегара узунлиги – 450 км), шарқда – Германия (577 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 1027 км. Шимол ва гарбда Нидерландия (норасмий номи – Голландия) Шимолий денгизга туташиб кетган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги эса – 451 км. Мамлакат асосан соҳилбўйи пасттекисликларда ва суви қочирилган ерларда (польдера) жойлашган. Мамлакат ҳудудининг 2/5 қисми денгиз сатҳидан пастда (айрим жойлари денгиз сатҳидан 5 м пастда) ўрнашган. Жануби-шарққа қараб ер юзаси юқорилаб боради. Мамлакатнинг энг юқори нуқтаси – Ваалсерберг (321 м).

Асосий дарёлари – Рейн ирмоқлари билан, Маас, Шельда. Энг йирик қўли – Эйселмер. Мамлакат ҳудудида табиий газ ва нефть қонлари бор. Ишлов бериладиган ерлар умумий ҳудуднинг 26% (сирхосил, унумдор ерлар мамлакатнинг энг муҳим табиий ресурсларидан бири ҳисобланади), ўтлок ва яїловлар эса 32% нини ташкил қилади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конституциявий монархия. Мамлакат таркибида 12 та провинция бор. Мамлакат пойтахти Амстердам бўлишига қарамасдан, ҳукумат Гаагада жойлашган. Голландия 1579 йили Испаниядан мустақилликка эришган. Миллий байрами 30 апрель – Қиролича куни. Давлат бошлиғи – қирол (қиролича). Ижроия ҳокимият қирол билан ҳукуматга тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимият қирол ва икки палатали парламент (Генерал Штатлар) томонидан амалга оширилади. Парламент икки палата – *Бизикс* ва *Иккикинчи палатадан* иборат. Сиёсий партиялари: *Давлат вақилар палатаси, Марказ демократлари, Демократлар – 66, «Сўл яшишлар», Оқиллик ва демократия учун ҳалқ партияси, Мехнат партияси, Ислохотчи сиё-*

сий федерация, Ислохот сиёсий иттифоқи, Социалистик партия, Иттифок 55%.

Христиан демократик даъват.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мамлакатнинг ҳақори даражада тараккий этган иқтисодида савдо ва маънавий хизматлар сектори ЯИМнинг ярмидан кўпрогини таъминлайди. Саноатда ҳа (ЯИМнинг 1-4 қисми) табиғий газ, нефть казиб олиш ва нефтни қайта ишлаш, ошқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш, шунингдек, металл ва ишлов бериш ва машинасозлик (электротехника ва радиотехника саноати, кemasозлик) соҳалари пешкадам ҳисобланади. Юқари механизациялаштирилган кишлоқ хўжалигида меҳнатга лойқатли аҳолининг 5%и банд бўлса-да, бу соҳа нафақат мамлакатни ошқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлайди, балки етиштирилган маҳсулотнинг катта қисмини (сут маҳсулотлари, гуллар, гул қазанчалари, сабзавотлар) четга экспорт қилиш имконини беради. 2012 йилда ЯИМ миқдори 770 224 млн (аҳоли жон бошига - 46 142) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари - ЎИИ мамлакатлари, Марказий ва Шарқий Европа мамлакатлари.

Темир йўлларининг умумий узунлиги - 2757 км (шундан 1991 км электрификациялаштирилган). Голландия кенг тармоқли автомобиль йўллари ва буғиб, уларнинг умумий узунлиги - 104831 км (шундан 9251 км қаттиқ қопламали). Ички сув йўлларининг умумий узунлиги - 6340 км.

Асосий портлари - Амстердам, Роттердам.

Тарихи. Кельт қабилалари қилиб ўрнашган ҳозирги Нидерландия ҳудудлари м. а. I асрда римликлар томонидан босиб олинган. IV-V асрларда варварлар босқинидан сўнг этник гуруҳлар қуйидагича жойлашдилар: сакслар - шарқда, фризлар - қирғоқ бўйида ва франклар - мамлакат жанубида. Христиан дини мамлакатга Буюк Карл бошқаруви даврида кириб келди. Империя қулаганидан сўнг Голландия 1843 йили Лотарингия таркибига кирди. XIV асрда Бургунд герцогни Филипп Довжурак Фландрия графиняси Маргаритага уйланишидан сўнг голланд ерлари Бургундияга қўшилди. XV аср оқирларида Голландия габсбурглар, кейинроқ французлар қўл остига ўтди. Француз қироли Филипп Чиррали испан тахти ворисига уйланишига сабабли Голландия Испания ҳукмронлиги остига ўтиб қолди. Испания қироли Карл V 1555 йили Филипп II фойдаланиш тахтдан воз кечди. 1579 йили протестантлик черкови тарафдорлари 7 республикадан иборат федерация - Утрехт униясини туздилар. 1581 йили бу иттифокдан Фландрияни Нидерландияга берди. XVII асрда Нидерландия қучли диний ва маънавий айланиш ва тез орада унинг манфаатлари Британ империяси манфаатлари билан тўқнашди. 1794 йили Франция Нидерландияни босиб олди ва унинг ҳудудида Батавия республикасини ташкил этди. 1806 йилда ҳа Голландия қироллигини тузди ва уни Наполеон Бонапартнинг акаси Жозеф Бонапарт қироллиги тузди, унда 1814 йили Вена конгресси қарорига кўра Нидерландия қироллиги тузилди, унда

бирлашган провинциялардан ташқари Бельгия ва Люксембург ҳам кирди. 1830 йилги инқилоб натижасида католиклар Бельгияси кироликдан ажралиб чиқди ва ўз мустақиллигини эълон қилди. Жаҳон урушлари оралигида Нидерландия иқтисодий юксалиш даврини ўз бошидан кечирди. 1940 йили Германия томонидан босиб олинган Голландия, 1945 йилда озод қилинди. 1949 йили Нидерландия Бельгия ва Люксембург билан божхона шартномасини имзолади (Бенилюкс). Нидерландия 1957 йилда ЕИнинг асосчиларидан бири бўлди. Бироқ 2005 йилда ЕИ конституциясининг қабул қилиниши бўйича ўтказилган референдумда Нидерландия аҳолисининг ярмидан кўпи қарши овоз берди. Нидерландия ЕИ конституцияси лойиҳасини рад этган иккинчи давлат (Франциядан сўнг) бўлди.

НИКАРАГУА

Расмий номи – Никарагуа Республикаси. Пойтахти – Манагуа. Худуди – 129494 км². Аҳолиси – 6071000 киши (2012). Давлат тили – испан. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – олтин кордоба (оро).

Географик жойлашуви ва табиати. Марказий Америкада жойлашган давлат. Шимолда – Гондурас (чегара узунлиги – 922 км), жанубда – Коста-Рика (309 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 1231 км. Мамлакат ғарбда Тинч океанига, шарқда Кариб денгизига туташиб кетган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 910 км. Никарагуа қирғоқлари пасттекисликлардан иборат. Мамлакат ичкарасидаги ҳудудларнинг катта қисмини баландлиги 2438 м гача бўлган Кордильера-Исабелья тоғи ва тоғолди ҳудудлари эгаллаган. Тоғли ҳудудлардан ғарбдаги тектоник чўкмаларда йирик қўллар – Никарагуа (80029 м³) ва Манагуа жойлашган. Мамлакат ғарбида сўнган ва ҳаракатдаги вулконлар занжири чўзилиб кетган. Асосий табиий ресурслари: олтин, кумуш, мис, кўрғошин, рух, вольфрам, ёғоч, балиқ. Мамлакат ҳудудининг деярли ярмини ўтлоқ ва яйловлар, 35% эса ўрмон ва тўқайзорлар эгаллаган.

Иклими – шимоли-шарқда тропик пассат, жануби-ғарбида эса субэкваториал иссиқ.

Никарагуанинг шарқий қисми, қирғоқ бўйлари калин тропик доимий яшил ўрмонлар билан қопланган. Улар орасида дарахтларнинг қимматбаҳо турлари – кизил дарахтлар, чиримайдиган нисперо, саподил ва бошқалар учрайди. Тоғларнинг юқори қисмида қарағай ва эман ўрмонлари бор. Мамлакат ғарбида саванналар ва ксерофит (чўл иқлимига чидамли ўтлар) тўқайзорлари кўп. Никарагуада жуда бой хайвонот дунёси сақланиб қолган: бу ерда маймун, кийик, ёввойи чўчка, тапир, қора айиқ, ягуар, катта игуаналар яшайди. Жуда кўплаб

тўтилар, тукан ва тустовуклар учрайди. Никарагуа дарёларида кўплаб балиқлар, тошбака, тимсоҳлар бор.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 15 та департамент ва 2 та мухтор минтақага бўлинган. Никарагуа 1821 йилнинг 15 сентябрида мустақил бўлган (илгари Испания мустамлакаси). Бу кун миллий байрам ҳисобланади. Давлат ва ҳукумат бошлиғи – президент. Олий қонун чиқарувчи органи – Миллий ассамблея (бир палатали парламент).

Сиёсий партиялари: Никарагуа социалистик партияси, Мустақил либерал партия, Никарагуа социал-христиан партияси, Сандиночилар миллий озодлик fronti партияси, Либерал конституциячилар партияси, Миллий бирлик мустақил либерал партияси, Никарагуа консерватив партияси, Сандиночилар янгиланиш ҳаракати.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг милитарлашуви, АҚШ савдо-иқтисодий эмбаргоси, шунингдек, ижтимоий-иқтисодий сиёсатда сандиночилар томонидан йўл қўйилган хатолар қишлоқ хўжалиғи ва саноатда ишлаб чиқаришнинг қисқаришига олиб келган. Бу эса аҳоли турмуш даражасининг пасайишига, шунингдек, ташқи қарзларининг ўсишига сабаб бўлди. Ишлаб чиқариш саноатининг қишлоқ хўжалиғи маҳсулотларини қайта ишлаш, кимё ва тўқимачилик каби тармоқлари билан чекланган. Қишлоқ хўжалиғи қаҳва, шакарқамиш, пахта (асосан экспорт учун) етиштиришга ихтисослашган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 7828 млн (аҳоли жон бошига – 1757) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари – ЕИ мамлакатлари ва Лотин Америкаси.

Темир йўлларининг умумий узунлиғи – 376 км. Автомобиль йўлларининг узунлиғи – 15286 км (1598 км каттиқ копламали йўллар), ички сув йўллари – 2220 км.

Мамлакатнинг асосий портлари – Коринто, Блуфилдс.

Тарихи. Колумб томонидан 1502 йили кашф қилинган ҳозирги Никарагуа ҳудудлари Испания мустамлакасига айлантирилди ва 1560 йили Гватемала султонлигининг таркибига киритилди. 1821 йили мустақилликни қўлга кiritганидан сўнг, Никарагуа Марказий Америка қўшма провинциялари таркибига кирди. 1838 йили тўлиқ мустақил бўлгунга қадар Никарагуа бир катор ички можаролар, шунингдек, чет мамлакатлар – Буюк Британия (1848) ва АҚШнинг (1912–1933) интервенциясини бошидан кечирди. 1936 йилдан бошлаб мамлакатни Самос оиласи бошқарди. 1979 йили у Сандиночилар миллий озодлик fronti томонидан ағдариб ташланди. Сандиночилар ҳукуматининг иқтисодий соҳадаги муваффақиятсизликлари 1990 йилги президент сайловларида муҳолифатчиларнинг ғалаба қозонишига сабаб бўлди. 2006 йилги сайловларда яна сандиночилар ҳокимият тепасига келди.

НОРВЕГИЯ

Расмий номи – Норвегия Қироллиги. Пойтахти – Осло. Ҳудуди – 387 000 км². Аҳолиси – 5 074 900 киши (2013). Давлат тили – норвег. Давлат дини – христиан динининг лютеранлик (87,8%) мазҳаби. Пул бирлиги – норвег крониси.

Географик жойлашуви ва табиати. Скандинавия яриморалининг шимолий ва ғарбий қисми ҳамда Шпицберген архипелагида жойлашган Шимолий Европа давлати ҳисобланади. Шаркида – Швеция (чегара узунлиги – 1619 км), шимоли-шаркида – Финляндия (727 км) ва Россия билан (196 км) чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 2542 км. Норвегия ғарбда Атлантика океани, шимолда Баренц денгизи, жанубда Шимолий денгиз ва Скагеррак бўғози билан туташиб кетган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 21 925 км (йирик ва кўп соғли майда ороллар билан қўшиб ҳисоблаганда). Норвегия ҳудудининг катта қисмини Скандинав тоғлари эгаллаган. Энг юқори нуқтаси – Гальхёпигтен тоғи (2469 м). Баланд ясситоғлар (фьельдлар) ва тик тоғлардан кейин ҳосилдор дарё водийлари бошланади. Соҳил чизиги фьордлар билан парчаланган. Денгизлари музламайди. Мамлакатнинг шимоли арктик тундра зонасида жойлашган. Асосий дарёлари – Логен, Бегна, Глома. Мамлакатда жуда кўплаб кўллар бор. Норвегия нефть, табиий газ, темир рудаси, мис, никель каби фойдали қазилма конларига ва муҳим табиий ресурслардан балиқ, ёғоч, гидроэнергетик потенциалга эга.

Иклими – муътадил океан иқлими, чекка шимолида эса субарктик иқлим. Норвегиянинг ўсимлик дунёсида асосан тоғли ҳудудлардаги игнабаргли ўрмонлар устунлик қилади. Ўрмонлар Норвегия ҳудудининг 23% ини эгаллаган бўлиб, асосан арча, қарағай, оқ қайин дарахтлари кўпроқ учрайди. Чекка жанубий ҳудудларида эса унча катта бўлмаган бук ва эман ўрмонлари учрайди. Скандинавия тоғларида игнабаргли ўрмонлар жанубда 1100 м дан шимолда 300 м гача баландликда жойлашган. Норвегия жониворлари орасида ўрмон ва тундрага хос турлар кўп. Ўрмонларда бугу, кийик, бўрсик, сувсар, латча (арик сичқони), кундуз, сляовсин, олмахонини учратиш мумкин. Тундрада эса шимол бугуси, оқ ва қўқ тундра тулкиси, қуён, шунингдек, норвегия сичқони деб аталувчи лемминглар кенг тарқалган.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конституциявий монархия. 19 та провинциядан ташқари Норвегия таркибида Буве, Ян-Маен, Шпицберген ороллари каби қарам ҳудудлар ҳам бор. Норвегия 1905 йилнинг 26 октябрида Швециядан мустақилликка эришган. Миллий байрами 17 май – Конституция куни (1814). Давлат бошлиги – қирол. Ижроия ҳокимият қирол кўлида бўлиб, у Давлат кенгашини тайинлайди. Олий қонун чиқарувчи орган – икки палатали парламент (стортинг) (юқори палатаси – лактинг, қуйи палата-

си – одельстинг). Сиёсий партиялари: Норвег ишчи партияси, Марказ партияси, Тараккиёт партияси, Венстре, Либерал партия, Социалистик сўл партия, Христиан халқ партияси, Хейре, Консерватив партия.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Ҳар хил табиий ресурсларга бой бўлган Норвегия иқтисоди эркин тадбиркорлик ва ҳукумат назорати остида ривожланади. Саноатининг муҳим тармоқлари: нефть ва газ, бундан ташқари, озик-овқат ишлаб чиқариш, целлюлоза-коғоз, металлургия, кимё, ёғочни қайта ишлаш, кemasозлик ҳам яхши ривожланган. Норвегия дунёнинг жуда кўплаб мамлакатларига балиқ ва балиқ маҳсулотларини экспорт қилувчи йирик давлатлар қаторига киради. Қишлоқ ҳўжалигида (ЯИМнинг 3%) бош сектор чорвачилик ҳисобланади. Озиқ-овқат маҳсулотларининг ярмидан кўпроғи четдан келтирилади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 499 827 млн (аҳоли жон бошига – 99 462) долларни ташкил этган.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 4026 км, автомобиль йўллари – 88 922 км (61 356 км қаттиқ қопламали), ички сув йўллари – 1577 км. Мамлакатнинг асосий портлари: Берген, Кристиансанн, Осло, Тронхейм.

Тарихи. Қадимда Норвегия ҳудудида герман қабилалари жойлашишган. V асрда бу ҳудудда готларнинг дастлабки давлати вужудга келди. VIII аср охири – XI аср ўрталаригача норвеглар викингларнинг ҳарбий юришларида қатнашишди. IX аср охири – XI аср бошларида конунг Харольд I Харфагер ҳукмронлиги остида мамлакатнинг сиёсий бирлашув жараёни бошланиб, шу вақтнинг ўзида христианлик қабул қилинди. 1262–1264 йилларда Исландия Норвегия мулкига айланди. 1397 йилдан бошлаб Кальмар униясига кўра, Норвегия Дания ҳукмронлиги остига тушиб қолди. 1814 йили Киль шартномасига мувофиқ Норвегия Швеция бошқаруви остига ўтди. Бироқ норвег халқининг миллий ўзлигини англаш жараёнининг ўсиши Швеция билан иттифокнинг бузилишига ва 1905 йили мустақил Норвегия қироллигининг тузилишига олиб келди. Биринчи жаҳон уруши йилларида Норвегия ўз нейтралитетини сақлаб қолишга муваффақ бўлди. 1940 йили мамлакат немис қўшинлари томонидан босиб олинди. Ҳукумат Лондонга қочди. 1945 йил 8 май куни Норвегия фашистлардан озод қилинди. 1949 йили унинг НАТО ва 1952 йили Шимолий Кенгашга кириши Норвегия ҳаётидаги муҳим воқеалардан бўлди. 1994 йилда мамлакат аҳолиси умумхалқ референдуми натижаларига кўра, Европа Иттифоқида киришга қарши овоз берган.

ОЗАРБАЙЖОН

Расмий номи – Озарбайжон Республикаси. **Пойтахти** – Боку. **Ҳудуди** – 86 600 км². **Аҳолиси** – 9 235 100 киши (2012). **Давлат тили** – озарбайжон. **Сигинувчиларнинг асосий қисми ислом динига эътиқод қилади. Пул бирлиги** – озарбайжон манати.

Географик жойлашуви ва табиати. Озарбайжон Жануби-Гарбий Осиёда, Кавказортининг жануби-шарқий қисмида, Каспий денгизи соҳилларида жойлашган. Шимолда – Россия (284 км), шимоли-ғарбда – Грузия (322 км), ғарбда – Туркия (9 км), жануб ва жануби-ғарбда – Арманистон (787 км), жанубда – Эрон (611 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 2013 км. Шарқда Озарбайжон Каспий денгизи билан туташган. Мамлакат ҳудудининг 50%и тоғлардан иборат. Шимолда Катта Кавказ, жанубда Кичик Кавказ, улар оралиғида Кура водийси жойлашган. Жануби-шарқда Толиш тоғлари, жанубда Ўрта Аракс чўқмаси ва унинг шимолий чеккаси – Даралагез ва Зангезур тизмалари ястаниб ётади. Мамлакат ҳудудида жойлашган Толиш тоғларининг баландлиги 2492 м га етади. Шеки-Шемаха ҳудудлари ҳамда Аракс водийси сейсмик фаол ҳудудлар ҳисобланади.

Иклими – субтропик. Мамлакатда 1250 га яқин дарё бор. Энг катта дарёси – Кура. Озарбайжонда 250 га яқин қўллар мавжуд бўлиб, улардан энг йириклари Беркшор ва Хожикабул қўллари. Асосий қазилма бойликлари – нефть, табиий газ, темир, алюминий, мис, қимматбаҳо металллар. Озарбайжон ўсимлик дунёси ўта ранг-баранг. Тоғли ҳудудлари бута ва ўрмонзорлар билан қопланган.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 67 та маъмурий ҳудуд ва Нахичевань Мухтор Республикасидан ташкил топган. Давлат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи олий органи бир палатали парламент – Миллий мажлис. Ижрочи ҳокимиятни Вазирлар маҳкамаси амалга оширади. Сиёсий партиялари: Янги Озарбайжон, Озарбайжон халқ фронти, Миллий мустақиллик партияси, Мусовот, Озарбайжон халқ партияси, Озарбайжон дехқонлар партияси, Тўғри йўл партияси, Озарбайжон социал-демократик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Саноатининг асосий соҳаси: нефть казиб олиш ва уни қайта ишлаш. Бундан ташқари, кимё, машинасозлик ва кора металлургия ҳам яхши ривожланган. Қишлоқ ҳўжалигининг асосий экинлари: бутдой, шоли, пахта ва тамаки. Богдорчилик ва узумчилик яхши ривожланган. Анор, хурмо, анжир ва цитрус мевалар етиштириш яхши йўлга қўйилган. Чорвачилик асосан қорамол ва қўйларни боқишга ихтисослашган. Ипакчилик қадимий соҳалардан ҳисобланади. Экспорт маҳсулотлари: нефть ва нефть маҳсулотлари, рангли металл, пахта. Импорт маҳсулотлари: машина ва эҳтиёт қисмлар, озиқ-овқат, саноат хомашёси. 2012 йилда ЯИМ миқдори 68 804 млн (аҳоли жон бошига – 7450) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари – Россия ва МДҲ давлатлари, Эрон, Туркия.

Тарихи. М. а. VI–II асрларда Озарбайжоннинг асосий қисмида Кавказ Албанияси давлати мавжуд бўлган. III–IX асрларда бу ҳудудлар форслар ва Араб халифалиғи ҳукмронлиғи остида бўлган. Бугунги Озарбайжон халқи XI–XIII асрларда шаклланган. XIII–XIV асрларда мўғуллар, XIV аср охирларида Темур

қўшинлари томонидан босиб олинган. XVIII асрга келиб Эронга тобе бўлган 15 та майда давлатларга бўлиниб кетган. 1922 йилдан 1991 йилгача Озарбайжон СССР таркибига бўлди. 1988 йили Тоғли Қорабоғ хусусида Озарбайжон билан Арманистон ўртасида низо чиқиб, курулли тўқнашувга айланиб кетди. 1991 йил 30 августда Ўз мустақиллигини эълон қилган. 1994 йилдан Арманистон билан можаролар тўхтатилиб, масалани тинч ҳал этиш тўғрисида музокаралар бошланди.

ПАЛАУ

Расмий номи – Палау Республикаси. Пойтахти – Нгерулмуд. Ҳудуди – 508 км². Аҳолиси – 20 956 киши (2011). Давлат тили – инглиз, палау. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик (40%) ва протестант (20%) мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – АҚШ доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Каролин ороллари гуруҳидаги Палау архипелагида жойлашган Оксания давлати. Мамлакат ҳудуди Ўз ичига 200 га яқин ороллари камраб олади, улар орасида маржон ва вулконлар фаолияти натижасида вужудга келган тоғли ороллар ҳам мавжуд. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 1519 км. Оролларда фосфоритлар, олтин каби қазилма бойликлари билан бир қаторда ёғоч ва денгиз маҳсулотлари каби табиий ресурслар ҳам мавжуд.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика, АҚШ билан «эркин уюшган» давлат. Мамлакат таркибига 16 та штат киради. Мамлакат мустақилликни 1994 йил 1 октябрда қўлга киритган (илгари – БМТ ҳомийлигидаги ҳудуд, АҚШ бошқаруви остида). Миллий байрами – 9 июль – Конституция куни. Давлат ва ҳукумат бошлиғи – президент. Олий қонун чиқарувчи органи – икки палатали парламент: Миллий конгресс (Сенат) ва Де-легатлар палатаси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисоди кишлоқ хўжалиғи маҳсулотларини етиштириш ҳамда балиқчиликка асосланган. Туризмнинг ривожланмаганлигининг асосий сабаби зарур бўлган инфраструктуранинг йўқлигидадир. 2010 йилда ЯИМ миқдори 164 млн (аҳоли жон бошига – 8100) долларни ташкил этган.

Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Япония. Автомобиль йўллари узунлиги – 223 км. Порт шаҳри – Корор.

Тарихи. Каролин ороллари XVII асрда испанлар томонидан кашф этилган. 1899 йилда испанлар мустамлакаси Германияга сотиб юборилган. 1919 йилдан то 1945 йилнинг охиригача ороллар Япония бошқаруви остида бўлган. 1947 йилда замонавий Палау бошқа Каролин ороллари билан бир қаторда БМТ ҳомийлигидаги Тинч океан ороллари таркибига қўшилиб, умумий бошқарув эса

АҚШ томонидан амалга оширилган. 1993 йил ноябрдаги референдум иштирокчилари АҚШга ихтиёрий қўшилиш учун овоз берди. 1994 йил 1 октябрдан Палау Республикаси АҚШ билан «эркин уюшма» доирасида мустақилликка эга бўлди. У ўзини ўзи идора қилса ҳам, аммо мудофаа, молия, ташқи ишлар масалаларини АҚШ бошқаради.

ПАНАМА

Расмий номи – Панама Республикаси. Пойтахти – Панама. Ҳудуди – 78 200 км². Аҳолиси – 3405 800 киши (2010). Давлат тили – испан. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – бальбоа.

Географик жойлашуви ва табиати. Марказий Американинг Панама бўйидаги давлат. Ғарбда – Коста-Рика (чегара узунлиги – 330 км), шарқда – Колумбия (225 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 555 км. Мамлакатнинг жанубий қирғоқлари Тинч океани, шимолий қирғоқлари эса Кариб денгизи билан туташган. Қирғоқ бўйлаб чегара узунлиги – 2490 км. Мамлакат ҳудудининг тенг ярмини тоғлиқлар эгаллаган. Ҳаракатдаги Бару вулкони (3475 м) Панаманинг энг юқори нуктаси ҳисобланади. Қирғоқ ҳудудлари асосан пасттекислик ва тепалиқлардан иборат. Мамлакат сейсмик бсқарор ҳудудда жойлашган, вулкон портлашлари ва зилзилалар тез-тез бўлиб туради. Энг катта қўли – Баяно. Асосий табиий бойлиқлари – мис, қизил дарахт, майда кискичбакалар (креветкалар).

Иқлими – тропик. Ўсимлик дунёсида банаут дарахти, тропик ўрмон дарахтлари ҳамда Панама кўрки ҳисобланган орхидеялар кенг тарқалган. Ҳайвонот олами ранг-баранг капалақлар (турлари сони 1100 га яқин), гигант капалақларнинг беш тури (канот узунлиги 15 см га етади), бундан ташқари ўрмонларида ягуар, пума каби йиртқич ҳайвонлар мавжуд. Қушларнинг 850 тури, илон, чаён, ўргимчаклар ва турли ҳашаротлар кенг тарқалган. Тоғли ўрмон ҳудудларида киниклар ҳам мавжуд.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 9 та провинция ва 5 мухтор ҳиндулар резервациясидан иборат. Панама 1903 йил 3 ноябрда ўз мустақиллигини эълон қилган (илгари Колумбия таркибида эди), шу сана унинг миллий Мустақиллик куни байрамига айланди. Давлат ва ҳукумат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи ҳокимият бир палатали – Қонун чиқарувчи ассамблеядан иборат. Сиёсий партиялари: Арнулфиста партияси, «Папа Эгоро» ҳаракати, Лейбористлар партияси, Либерал-республикачилар миллий ҳаракати, Инкилобий демократик партия, Демократик христианлар партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Саноат асосан қишлоқ хўжалик маҳсулотларига ишлов бериш билан боғлиқ, бошқа соҳалардан – нефтни қайта ишлаш ва қурилиш анча тараққий этган. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ЯИМ нинг 12% ини таъминлайди. Қишлоқ хўжалигида шоли, банан, донли ўсимликлар, қахва, шакарқамиш етиштирилади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 34 819 млн (аҳоли жон бошига – 9919) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари – АҚШ, Марказий Америка давлатлари, Япония, ЕИ мамлакатлари.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 238 км, автомобиль йўллари – 8530 км, ички сув йўллари узунлиги – 800 км (шундан 82 км Панама каналига тегишли, ушбу канал Тинч океанини Атлантика океани билан боғлаб туради). Асосий портлари – Колон, Кристобал, Панама.

Тарихи. 1502 йилда испанлар томонидан кашф этилган Панама, 1510 йилда Испания мустамлакасига айланди. 1513 йилда Панама бўйини кесиб ўтиб, Тинч океан қирғоқларига биринчи бўлиб европалик Нуньес де Бальбоа етиб борди. Панама 1821 йилда испан ҳукмронлигидан озод бўлганидан сўнг, Буюк Колумбия таркибига киради. 1903 йилда Панама ўз мустақиллигини эълон қилди. Шу йили Панама каналининг катта қисмини АҚШга топшириш тўғрисидаги шартнома имзоланди. 1977 йилда янги шартнома имзоланиб, унга кўра 2000 йилнинг 1 январидан канал устидан суверен назорат Панамага ўтиши белгиланди.

1968 йилда генерал О. Торрихос томонидан ўрнатилган ҳарбий тузум 1984 йилда фуқаролик ҳукумати қўлига ўтди. 1988 йилдан буён АҚШ ҳукумати томонидан наркотик моддалар савдо-сотиғида айбланаётган генерал Норьегга давлат тўнтаришини амалга оширди. Бироқ Панамага АҚШ қўшинлари киритилди ва 1990 йилнинг январида Норьегга уларга таслим бўлди. 2000 йилнинг 1 январидан Панама канали устидан назорат давлат ихтиёрига ўтди.

ПАПУА-ЯНГИ ГВИНЕЯ

Расмий номи – Папуа-Янги Гвинея Мустақил Давлати. **Пойтахти** – Порт-Морсби. **Худуди** – 462 840 км². **Аҳолиси** – 7 170 112 киши (2012). **Давлат тили** – инглиз, ток-писин ва хири-моту, шунингдек, папуас ва меланезия тили оиласига кирадиган 700 дан ортқ маҳаллий тиллар мавжуд. **Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг протестант ва католик мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги** – кина.

Географик жойлашуви ва табиати. Тинч океанининг жануби-шарқида – Янги Гвинея оролининг шарқий қисми ва Соломон ороллари (Бугенвиль ва Бука ороллари) ҳамда Луизиада ва Бисмарк архипелагидаги давлат. Индонезия (820 км) билан чегарадош. Папуа-Янги Гвинея қирғоқларини шарқдан Соломон денгизи, жанубдан – Коралл денгизи, Торрес бўғози ва Папуа кўрфази, шимолда –

Бисмарк денгизи қамраб олган. Қирғоқ чизиги узунлиги – 5152 км. Мамлакат худуди асосан соҳилбўйи текисликлари, тоғлар ва тоғолди пасттекисликларидан иборат. Энг баланд нуқтаси – Вильгельм чўққиси (4508 м). Асосий қазилма бой-ликлари – олтин, кумуш, мис, табиий газ, бошқа табиий ресурслардан – ёғоч (худуднинг 71%и ўрмонлардан иборат) мавжуд.

Иклими – нам субэкваториал. Ўсимлик дунёси жуда бой, бу ерда ўсим-ликларнинг 6872 тури мавжуд. Ҳайвонот дунёси халтали ҳайвонлардан иборат.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар давлат, Британия Ҳамдўстлиги аъзоси. Мамлакат 19 провинция ва 1 пойтахт округи-дан иборат. Папуа-Янги Гвинея 1975 йил 16 сентябрда давлат мустақиллигини қўлга киритган бўлиб (илгари БМТ ҳомийлигидаги Австралия умумий бошқаруви остида бўлган), шу кун унинг миллий байрами сифатида нишон-ланади. Қонунчилик инглиз умумий ҳуқуқига асосланган. Давлат бошлиғи – инглиз кироли (кироличаси) томонидан тайинланадиган генерал-губернатор. Ижро этувчи ҳокимият ҳукумат бошлиғи бўлган бош вазирга тегишли. Олий қонун чиқарувчи орган – Миллий парламент (бир палатали). Сиёсий партия-лари: Меланез иттифоқи, Халқ ҳаракат партияси, Халқ илғор партияси, Миллий демократик ҳаракати, Миллий партия, Пангу пати.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мамлакат табиий ресурсларга бой, бироқ улардан фойдаланиш худудининг мураккаб рельефга эгаллиги ва зарур инфраструктуранинг шаклланмаганлиги сабабли деярли тараққий этмаган. Саноат асосан олтин, кумуш ва мис казиб олиш ва пальма ёғини қайта ишлашга ихтисослашган. Унумдор ерлар ва қулай иқлим қишлоқ хўжалигининг ривож-ланиши учун яхши омил ҳисобланади. Папуа-Янги Гвинея қаҳва, какао, пальма ёғи, кокос ёнғоқлари, каучук, чой каби қишлоқ хўжалик маҳсулотларини экспорт қилади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 15 393 млн (аҳоли жон бошига – 2313) доллар-ни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Япония, Янги Зеландия, Австралия, Буюк Британия.

Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 19 200 км, ички сув йўллари – 10 940 км. Портлари: Лаз, Порт-Морсби.

Тарихи. Янги Гвинея ороли 1526 йилда португалияликлар томонидан кашф этилган бўлиб, маҳаллий аҳоли африкаликларга ўхшаш бўлганлиги учун орол шу ном билан аталган. 1828 йилда Голландия оролнинг ғарбий қисмини (1962 йилда Индонезияга ўтиб кетган) ўз мулки деб эълон қилди. Оролнинг шарқий қисми (ҳозирги Папуа-Янги Гвинея худуди), 1885 йилда иккига бўлинган бўлиб, шимоли-шарқий қисми немис протекторати, жануби-шарқий қисми эса Австра-лия томонидан қўшиб олинган худудлардан иборат эди.

Иккинчи жаҳон уруши бошларида Австралия немис протекторатини босиб олди ва 1921 йили Миллатлар Лигаси томонидан унга Шарқий Янги Гвинея-ни бошқариш учун мандат берилди. 1973 йилда ўз-ўзини бошқариш ҳуқуқини

қўлга киритган мамлакат Британия Ҳамдўстлигида аъзолигини сақлаган ҳолда, 1975 йилнинг 16 сентябрида мустақил Папуа – Янги Гвинея давлатига айланди. 1988–1997 йилларда Бугенвиль оролида партизанлар уруши содир бўлди. Бугенвиль инқилобий армияси оролни Папуа – Янги Гвинеядан ажратиб олиш учун уруш олиб борди. Партизанларга қарши мамлакатнинг бутун армияси, шунингдек, Австралиядан ёрдамга чақирилган ҳарбий контингент ва ёлланма профессионал жангчилар қурашди. Уруш давомида 20 мингдан ортиқ киши ҳалок бўлди.

ПАРАГВАЙ

Расмий номи – Парагвай Республикаси. Пойтахти – Асунсьон. Ҳудуди – 406752 км². Аҳолиси – 6337120 киши (2010). Давлат тили – испан ва гуарани. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – гуарани.

Географик жойлашуви ва табиати. Жанубий Американинг марказий қисмидаги давлат. Жануб ва жануби-ғарбда – Аргентина (чегара узунлиги – 1880 км), шимол ва шимоли-ғарбда – Боливия (750 км), шимоли-шарқда – Бразилия (1365 км) билан чегарадош. Чегара чизигининг умумий узунлиги – 3995 км. Мамлакат ҳудуди асосан текисликлардан иборат. Асосий дарёси – Парагвай мамлакат ҳудудининг ўртасидан оқиб ўтади. Шарқий ҳудудлари ўрмон билан қопланган тепаликлардан иборат. Гран-Чано вилоятини асосан паст ботқоқ дарё текисликлари ташкил этади. Асосий табиий бойликлари: темир рудаси, марганец, охақтош, ёғоч. Ишлов бериладиган ерлар мамлакат ҳудудининг 20%, яйлов ва ўтлоқлар – 39%, ўрмонлар ва даштзорлар – 35% ини ташкил этади.

Иқлими – тропик. Парагвайнинг донмий яшил ўрмонлари ва даштликларида дараукарня, ерба каби дарахтлар ўсади. Ғарбда пальма ўрмонзорлари кенг тарқалган. Ёввойи апельсин дарахтлари ҳам кўплаб учрайди, хайвонот дунёси жуда бой, бу ерда пума, ягуар, бўри, боткок бугуси, чумолихўр ва ҳоказолар бор.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. 19 та департаментдан ташкил топган. Парагвай 1811 йилнинг 14 майида мустақилликка эришган (илгари Испанияга қарашли ҳудудлар бўлган). Давлат ва ҳукумат бошлиғи президент. Қонун чиқарувчи ҳокимиятни икки палатали Сенат ва Депутатлар палатасидан иборат миллий конгресс амалга оширади. Сиёсий партиялари: Либерал партия, Либерал-радикал партия, Миллий республикачилар уюшмаси – «Колорадо» партияси, Парагвай коммунистик партияси, Ҳақиқий либерал-радикал партия, Инқилобий фебреро партияси, Христиан-демократик партия.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Ишга яроқли аҳолининг ярми банд бўлган қишлоқ хўжалиги ва ўрмончилик мамлакат экспортининг катта

қисмини таъминлайди. Асосий экспорт маҳсулотлари – пахта, қаҳва, шакарқамиш. Чорвачилик ҳам ривожланган. Саноат асосан қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ва ёғочни қайта ишлашга асосланган. Парагвай йирик гидроэнергетик салоҳиятга эга. XX аср 90-йилларининг бошларида Парагвайнинг Аргентина, Бразилия ва Уругвайни ўз ичига олган Умумий бозорнинг жанубий бўлимига қўшилиши минтақадаги иқтисодий фаолликнинг ошишига ижобий таъсир кўрсатди. 2012 йилда ЯИМ миқдори 26089 млн (аҳоли жон бошига – 3903) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Бразилия, ЕИ, АҚШ, Аргентина.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 1300 км, автомобиль йўллари – 11300 км, ички сув йўллари – 3100 км. Асосий порти – Асунсьон.

Тарихи. Хиндуларнинг гуарани қабилалари яшовчи Парагвай ҳудуди 1515 йилда Диас де Соли томонидан кашф қилинган. 1525 йили ушбу ҳудудлар Диего Гарсиа томонидан ўрганилгандан сўнг, Парагвай Перу вице-қироллиги таркибига кирган испан мустамлақасига айланди. 1610 йилда Испаниядан келган иезуитлар 1767 йилга қадар мавжуд бўлган ўзига хос давлат ичидаги давлатни ташкил қилишди. 1811 йилда Парагвай испан мустамлақачиларига қарши курашда ғалаба қозониб, мустақилликка эришди. Салони Лопес президентлиги даврида, 1864–1870 йилларда Парагвай Аргентина, Бразилия ва Уругвайга қарши уруш олиб борди. Оқибатда Уругвай ўз ҳудудларининг катта қисмидан маҳрум бўлди. 1928 йилда Чано провинциясида нефть қонларининг очилиши Боливия билан 1950 йилгача давом этган ҳарбий тўқнашувга сабаб бўлди. 1954 йилда Парагвайда генерал Стресснернинг ҳарбий диктатураси ўрнатилди. 1989 йилдаги давлат тўнтариши оқибатида генерал Стресснер генерал Бодриж томонидан ағдарилиб, ҳокимият фуқаролик ҳукумат қўлига топширилди.

ПЕРУ

Расмий номи – Перу Республикаси. Пойтахти – Лима. Ҳудуди – 1285215 км². Аҳолиси – 30135800 киши (2012). Давлат тили – испан, кечуа ва аймара. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – нуэво (янги) соль.

Географик жойлашуви ва табиати. Жанубий Америка континентининг ғарбий қисмида жойлашган давлат. Шимолда – Колумбия (чегара узунлиги – 1800 км) ва Эквадор (1420 км), шарқда – Бразилия (2995 км) ва Боливия (1075 км), жанубда – Чили (171 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 7461 км. Ғарбда мамлакат қирғоқлари Тинч океани билан туташган. Қирғоқ бўйлаб чегара узунлиги – 2414 км. Мамлакатнинг шарқий қисми яхши ўрганилмаган. Амазонка ҳавзасининг пасттекисликлари ўрмонлар билан қопланган. Перу марказида баланд тоғ тизмаларидан иборат Анд тоғлари

жойлашган бўлиб, унинг асосий тоғ занжирлари: *Гарбий Кордильера*, *Марказий Кордильера* ва *Шаркий Кордильерадир*. Мамлакат ва Анд тоғларининг энг юқори нуктаси – *Ок Кордильерада* жойлашган *Уаскаран* (6768 м) тоғи. Перу Андларининг жанубида вулконлар ҳам мавжуд. Уларнинг энг баланди – *Мисти* (5821 м) вулкониدير. Энг йирик кўли қисман Перуга қарашли бўлган *Титикака*. Мамлакатнинг асосий дарёси – *Амазонка* ва унинг *Мараньон*, *Путумайо*, *Укаяли* ирмоклари. Асосий қазилма бойликлари: мис, олтин, қумуш, нефть, темир рудаси; табиий ресурсларига ёғоч ва балик захиралари ҳам қиради.

Иқлими – ўзига хос уч топографик ҳудудга бўлинади (*коста*, *сьерра*, *сельва*). *Коста* ҳудудлари иқлими нисбатан иссиқ ва қуруқ. *Сьерра Анд* тоғ тизмаларидан ташкил топганлиги сабабли бу ерда доимий паст ҳарорат ҳукм суради. *Сельва* нам ва йил давомида иссиқликнинг тенг тақсимланганлиги билан тавсифланади. Ҳайвонот дунёси: *сьеррада* ламалар, *сельва* ўрмонларида маймунлар, йирткичлардан ягуар ва оцелотлар мавжуд. Бундан ташқари, кўпгина заҳарли ва бўғма илонлар ҳам бўлиб, улардан бири дунёдаги энг йирик илон – *анакондадир*.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 24 та департаментга бўлинган бўлиб, бундан ташқари унинг таркибига битта конституциявий провинция қиради. Перу 1821 йил 28 июлда мустақилликка эришди. Илгари Испания мустамлакаси бўлган. Миллий байрами – мустақиллик куни. Ижро этувчи ҳокимият президент (давлат бошлиғи) ва Вазирлар кенгаши бошлиғи бош вазир кўлида жамланган. Олий Қонунчилик органи – Миллий конгресс (икки палатали парламент). Сиёсий партиялари: «Перунинг келажаги учун» сиёсий партияси, Халқ ҳаракати партияси, Халқ христиан партияси, Перу Априст партияси, Перу коммунистик партияси, Перу учун иттифок партияси, Христиан демократик партия.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Банк иши, энергетика ва тоғ-кон саноатида давлат улуши йирик, бироқ мамлакат иқтисоди кўпроқ бозор муносабатларига мослаштирилмоқда. 2012 йилда ЯИМ миқдори 200 292 млн (аҳоли жон бошига – 6530) долларни ташкил этган. Асосий саноат тармоқлари: нефть, кўрошин, рух, қумуш (Перу қумуш қазиб олиш бўйича дунёда учинчи ўринда туради), мис (асосий экспорт маҳсулоти) қазиб олиш, бундан ташқари автотомобилсозлик ва кemasозлик соҳалари ривожланган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Япония, Колумбия, Аргентина.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 1801 км, автомобиль йўллари узунлиги – 69 942 км, ички сув йўллари – 8800 км га яқин. Мамлакатнинг асосий портлари – *Кальяо*, *Талара*, *Сан-Николас*, *Чимботе*.

Тарихи. Замонавий Перу ҳудуди 1531–1536 йилларда Писарро бошчилигидаги испан конкистадорлари томонидан босиб олинган инклар империяси маркази эди. 1543 йилда Жанубий Америкадаги барча испан мустамлакаларини ўз қизи эди. 1821 йилдаги миллий-озодчилик олган Перу вице-қиролиги ташкил этилди. 1821 йилдаги миллий-озод-

лик ҳаракатлари мустақиллик эълон қилинишига олиб келган. Бирок 1825 йилда мамлакатнинг юқори қисми мустақил Боливия давлати номи билан ажралиб чиқди. Тинч океан урушлари (1879–1883) оқибатида Боливия ва Чилига қарши урушган Перу ўз ҳудудининг селитра конлари жойлашган қисмини бой берди. 1990 йилда Перу президенти этиб сайланган, япон оиласидан чиққан А. Фухимори мамлакатга қатъий иқтисод тизимини киритиб, 1992 йилда парламентни тарқатиб юборди ва конституциянинг амал қилишини тўхтатди. 1998 йилда Эквадор билан чегара муаммолари ҳал этилди. 1993 йили янги конституция қабул қилинди. 2001 йили Фухимори режими ағдариб ташланди.

ПОКИСТОН

Расмий номи – Покистон Ислом Республикаси. Пойтахти – Исломобод. Ҳудуди – 803 900 км². Аҳолиси – 203 821 300 киши (2013). Давлат тили – урду ва инглиз. Давлат дини – ислом. Пул бирлиги – покистон рупияси.

Географик жойлашуви ва табиати. Жанубий Осиёда, Ҳиндистон ярим-оролининг шимоли-ғарбидаги давлат. Шарқ ва жануби-шарқда – Ҳиндистон (чегара узунлиги – 2912 км), шимоли-шарқда – Хитой (523 км), шимолда – Афғонистон (2430 км), ғарбда – Эрон (909 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 6774 км. Мамлакатнинг жанубий қисми Арабистон денгизи билан туташиб кетган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 1046 км. Покистон ва Ҳиндистон ўртасидаги Жамму ва Кашмир вилоятлари низоли ҳудуд ҳисобланади. Шарқ ва жануби-шарқда Ҳинд дарёси ҳавзасининг текисликлари жойлашган. Шимол ва шимоли-ғарбда Ҳимолай тоғи тик қоялари ҳамда баландлиги 7690 м (Тиричмир чўққиси) бўлган Ҳиндикуш тоғ тизмаси ястаниб ётибди. Мамлакатнинг ғарбий қисмини Сулаймон, Табакакар, Макрон, Киртхор тоғ тизмалари билан Белужистон яситоғлиги эгаллаган. Асосий дарёси – Ҳинд ва унинг irmokлари. Покистон табиий газнинг салмоқли захираларига эга бўлиб, фойдали қазилмалардан мис, нефть, кўмир, темир рудаси бор.

Иқлими – муссон, мамлакат ҳудудининг катта қисмида тропик-континентал. Ўсимликлар дунёси ранг-баранг. Ҳайвонот дунёсида йирик сут эмизувчи ҳайвонлар кўп эмас. Табиати учун ёввойи тоғ эчкилари, тўнғизлар ва ёввойи қўйлар ҳамда текисликларда ёввойи эшаклар (хачирлар) хос. Маймунлар кўп, сиртлонлар ҳам учраб туради, бундан ташқари Белужистон тулкиси, кашкир ва чиябўрилар кенг тарқалган. Қушлардан бургут, тустовук, тўтилар ҳам кўп.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – федерация, ислом республикаси. Мамлакат таркибига 4 та провинция (Белужистон, Шимоли-Ғарбий чегара, Панжоб, Синд), қабилалар ҳудуди ва пойтахт Федерал ҳудуди киради. Покистон бошқарувидаги Жамму ва Кашмир низоли ҳудудлари ўз ичига

қилинди. Покистон ва Ҳиндистон ўртасида қуролли тўқнашувлар бошланди. 1965 ва 1971 йилларда ҳинд қуролли кучлари Покистоннинг шарқий қисмини ишғол қилганидан сўнг, 1974 йилда шу ҳудудда мустақил Бангладеш давлати ташкил этилди. Шу билан бирга Покистон Ҳиндистон билан Жамму ва Кашмир штатлари ҳусусида ҳам баҳс олиб бормокда. 1977 йилда ҳарбий тўнтариш оқибатида мамлакатда ҳокимият тепасига генерал Муҳаммад Зиё ул-Ҳақ келди. Унинг вафотидан сўнг, 1988 йилда Покистонда эркин парламент сайловлари ўтказилиб, Беназир Бхутто бошчилигидаги Халқ партияси ғалаба қозонди. 1990 йилда мамлакат президенти Исҳоқ Хон муддатидан илгари парламент сайловларини белгилаб, унда Ислоҳ демократик альянси ғалаба қозонди. 1999 йил 12 октябрда давлат тўнтариши содир бўлиб, бутун ҳокимият генерал Парвиз Мушарраф бошлиқ ҳарбийлар қўлига ўтди ва у ўзини президент деб эълон қилди. 2000 йилларнинг бошларидан Покистоннинг шимоли-ғарбий қисмидаги Вазиристон ҳудуди толибонлар ҳаракатининг таянч нуктасига айланди. 2004 йили толибонлар ушбу минтақада амалда ҳокимиятни эгаллаб олишди. 2011 йили Афғонистон билан Ангур-Ада шаҳри яқинида чегара муаммоси келиб чиқди.

ПОЛЬША

Расмий номи – Польша Республикаси. Пойтахти – Варшава. Ҳудуди – 312 683 км². Аҳолиси – 38 533 300 киши (2013). Давлат тили – поляк. Сизинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – злотий.

Географик жойлашуви ва табиати. Марказий Европа давлати. Жанубда – Чехия (чегара узунлиги – 790 км) ва Словакия (541 км), шарқида – Украина (529 км), Беларусь (416 км) ва Литва (103 км), ғарбда – Германия (467 км), шимолда – Россия (Калининград области, 210 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 3056 км. Шимолда мамлакат Болтиқ денгизи билан туташган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 788 км. Мамлакат ҳудуди асосан текисликда жойлашган, мамлакатнинг 2/3 қисмига яқини Польша пасттекислигида ястаниб ётибди. Польша шимолида Болтиқ ясситоғлиги жойлашган. Жануб ва жануби-шарқида Кичикполяк ва Люблин тепаликлари ястаниб ётади. Жанубий чегара бўйлаб Карпат ва Судет тоғлари чўзилиб кетган. Мамлакатнинг энг юқори нуктаси – Риси тоғи (2499 м). Асосий дарёлари – Висла ва Одер. Мамлакат шимолида қўллар кўп. Польшада кўмир, табиий газ, мис, қумуш ва қўрғошин конлари мавжуд. Ҳайдаладиган ерлар ҳудуднинг 46% ини эгаллаган, ўрмон ва даштзорлар – 28%, ўтлоқ ва яйловлар – 13%.

Иклими – континентал. Ўсимлик дунёси – мамлакат ҳудудининг чорак қисми ўрмонлардан иборат. Польша ҳудудининг 58 000 гектарини эгаллаган Беловеж

Пушчаси, Ўрмонлар флорасини яхши сақлаб қолган ўзига хос миллий кўриқхона ҳисобланади. Ҳайвонот дунёсида ёввойи тўнғиз, бугу, сиртлон, ёввойи мушук, кийик ва тоғли ҳудудларда кўнгир айик, бўри каби жониворларни учратиш мумкин. Беловеж Пушчасида ҳайвонот дунёсининг ноёб намунаси бўлган зубр, яъни Европа бизони сақланиб қолган.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. 1999 йил 1 январда мамлакат маъмурий-ҳудудий бўлинишида 49 воеводалик ўрнига 16 воеводалик жорий қилинди. Польша мустақил республика сифатида 1918 йили 11 ноябрда эълон қилинди. Миллий байрам 3 май – Конституция куни (1791). Ижро этувчи ҳокимият президент (давлат бошлиғи) ва Вазирлар кенгаши раҳбари бош вазирга тегишли. Олий қонун чиқарувчи орган – икки палатали парламент (Миллий йиғин): юқори палата (Сенат) ва қуйи палата (Сейм) дан ташкил топган. Сиёсий партиялари: Демократик партия, Консерватив халқ партияси, Мустақил Польша конфедерацияси, Поляк дехқонлар партияси, Поляк христиан-демократлар келишуви партияси, Оралик кучлар битишуви партияси, Меҳнат иттифоқи партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. XX асрнинг 90-йилларида иқтисодий ислохотларнинг ўтказилиши бозорни барқарорлаштириш, миллий валютани мустаҳкамлаш ва давлат бюджети дефицитини камайтириш ҳамда ташқи қарзнинг ўсишини тўхтатиш имконини берди. 2012 йилда ЯИМ миқдори 470 354 млн (аҳоли жон бошига – 12 538) долларни ташкил этган. Саноат ва қурилишда ишлаб чиқаришнинг юқори самарадорлигига эришилди. Саноатнинг ривожланган соҳалари: машинасозлик, кemasозлик, металлургия, кимё, озик-овқат, тўқимачилик. Ишлаб чиқариш тизимининг ўзгартирилиши, модернизация қилиниши ва ҳукумат томонидан экологик дастурларнинг бажарилиши атроф муҳит аҳолини сезиларли яхшиланишига олиб келди. Қишлоқ хўжалигида хусусий сектор устунлик қилади. Польша жавдар, бугдой, картошка, рапс маҳсулотларининг йирик етиштирувчиларидан бири. Чорвачилик анча ривожланган. Иқтисодий жонланиш бандлик бозоридаги аҳолини бирмунча яхшилади, аммо ишсизлик ҳали ҳам юқори даражада. Иқтисодий ҳамкорлари: Германия, Голландия, Италия, Россия.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 24313 км (11613 км электрификациялаштирилган). Автомобиль йўллари – 352 802 км, ички сув йўллари – 3997 км. Асосий порт шаҳарлари: Гданьск, Гдиня, Шчешин.

Тарихи. V асрда замонавий Польша ҳудудига гарбий славян қабилалари (полянлар, вислянлар, мазовшанлар, померанлар) кириб келиб, ўтроқ ҳаёт тарзига ўтишди. IX асрда пястлар сулоласи Польша князларини бирлаштира бошлади. X асрда христиан динини қабул қилган ва тарқатган кирол Мешко I Польша ерларини кенгайтirdи. Унинг ўғли Болеслав I Богемия, Моравияни ҳамда Словения ва Киев князлиги ерларининг бир қисмини босиб олган, бироқ унинг

хукмдорлик давридан сўнг Польша қироллиги инкирозга юз тутиб, бу туш-кунлик XIV аср бошларигача, Казимир III Буюк Польша қироллиги қудратини тиклагунга қадар давом этди.

1384 йилда Польша қироличаси Ядвига ва Литва Буюк князи Владислав II Ягайло ўртасида тузилган никоҳ Польша қиролларининг ягайлолар сулоласига асос солди. 1410 йилда Грюнвальд ёнидаги жангда Тевтон рицарларини тор-мор қилган Польша ва Литва Буюк князлигининг бирлашган қўшинларига бошчилик қилди. 1569 йилда Польша ва Литва Буюк князлигини ягона давлат – Речь Посполитага бирлаштирган Литва унияси имзоланди. Иқтисодий ва маънавий ўсиш давридан сўнг Польша XVI–XVII асрларда бир неча урушларни (Россия, Швеция, Туркия) бошдан кечириш билан бир қаторда, ички ихтилофларни ҳам бартараф қилишига тўғри келди. Натижада давлат заифлашиб, 1772 йилда Россия, Пруссия ва Австрия ўртасида бўлиб олинди. Иккинчи (1793) ва Учинчи (1795) бўлинишдан сўнг Польша давлат сифатида барҳам топди. 1807 йилда Наполеон Бонапарт мамлакат ҳудудининг бир қисмида Варшава князлигини тузди. Вена конгрессининг қарорига кўра, (Польшанинг тўртинчи бўлинишидан сўнг, 1815) Россия империяси таркибига Польша Қироллиги номи билан қўшилди. Нисбий мухториятдан фойдаланган Краков республикаси эса Австро-Венгрия империясининг бир қисмига айланди. XIX асрда поляклар бир неча маротаба кўзғолон кўтардилар (1830–1831, 1846, 1848, 1863, 1864), аммо уларнинг барчасини чор Россияси шафқатсизлик билан бостирган. Биринчи жаҳон уруши даврида Польша Австро-Венгрия тарафида Россия қўшинларига қарши жангларда иштирок этган. 1916 йилда Германия ва Австро-Венгрия босиб олган ҳудудларнинг бирлашганидан ҳамда Польшанинг бўлинишида иштирок этган барча давлатларнинг мағлубиятга учраганидан сўнг, 1918 йилда Польша мустақиллиги эълон қилинди. 1919 йилнинг январида эса Пилсудский бошчилигида мустақил ҳукумат ташкил этилди. 1939 йил 1 сентябрда Польшанинг ғарбий қисми немис қўшинлари, шарқий қисми эса 1939 йил 17 сентябрда Совет Иттифоқи томонидан босиб олинди. 1945 йилда мамлакат озод қилингандан сўнг, ҳокимият таспасига ишчи партияларнинг «Демократик блок»и келди. 1947 йилда улар ягона ишчи партиясига бирлашиб, 40 йилдан зиёд давр мобайнида Польшада ҳукмронлик қилишди. 1990 йилда илк эркин сайловлар ўтказилди. Унда Лех Валенса ғолиб чиқиб, мамлакат президенти бўлди. У «Солидарность» («Бирдамлик») касаба уюшмаси етакчиси бўлиб, 1980 йилдан бошлаб ҳокимиятга қарши курашди. 1989 йили Польша Халқ Республикаси (ПХР) Польша Республикаси номини олди. 1995 йилда сул канот партиялари Польшада демократик ислохотлар ўтказиш таклифи билан чиқди. С. Квасьневский давлат бошлиғи этиб сайланди. Польша 1999 йилда НАТОга аъзо бўлиб кирди ва бу блокнинг Югославиядаги бомбардимонларини, Афғонистон ва Ироққа интервенцияларини қўллаб-қувватлади. 2004 йили ЕНга аъзо бўлди. 2005 йилги президентлик сайловларида Л. Качиньс-

кий голиб чикди. 2010 йилда Смоленск якинида президент ва ҳукумат аъзолари авиахалокатга учради.

ПОРТУГАЛИЯ

Расмий номи – Португалия Республикаси. Пойтахти – Лиссабон. Худуди – 91 985 км². Аҳолиси – 10 541 840 киши (2012). Давлат тили – португал ва миграндес. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабиغا эътиқод қилади. Пул бирлиги – евро.

Географик жойлашуви ва табиати. Пиреней яриморлида жойлашган Жануби-Ғарбий Европадаги давлат. Атлантика океанидаги Азор ва Мадейра ороллари ҳам Португалияга тегишли. Шарқ ва шимолда Испания (1214 км) билан чегарадош. Ғарб ва жанубда Атлантика океани билан туташ. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 793 км. Португалиянинг шимолий ва шимоли-шарқий қисмида тоғлар бор. Асосий тоғ тизмаси Серра-да-Эштрела. Мамлакатнинг энг юқори нуқтаси – Эштрела (1991 м) тоғи. Португалиянинг маркази ва жанубида пасттоғликлар ва тепаликлардан иборат Португал пасттекислиги ястаниб ётади. Йирик дарёлари: Дору (Дуэро), Тежу (Тахо), Гвадиана. Қазилма бойликлардан темир рудаси, уран рудаси, вольфрам, табиий бойликлардан мрамор, ёғоч мавжуд. Ишлов бериладиган ерлар мамлакат ҳудудининг 32%, ўрмонлар ва даштлар 40% ини эгаллаган.

Иқлимга Атлантика океанининг таъсири кучли. Ўсимлик дунёси йирик барғли ва игнабарғли дарахтларга бой. Ҳайвонлардан бури, тулки ва бошқалар учрайди.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 2 та мухтор вилоят, 22 та округга бўлинган, шундан 18 таси мате-рикда жойлашган бўлиб, 11 та тарихий вилоятга бирлашган. Португалия 1143 йилда мустақилликка эришиб, 1910 йилнинг 5 октябрида республика деб эълон қилинди. Миллий байрами 10 июнь – Португалия куни. Давлат бошлиғи – пре-зидент. Ижро этувчи ҳокимиятнинг Вазирлар кенгаши амалга оширади. Қонун-чиқарувчи ҳокимият бир палатали Республика мажлиси томонидан амалга оши-рилади. Сиёсий партиялари: Халқ монархиячи партияси, Халқ партияси, Порту-галия коммунистик партияси, Социал-демократик партия, Социалистик партия.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Португалия Европа Иттифокига аъзо бўлиб кирганидан буён, кучли иқтисодий ўзгаришни бошдан кечирди. Бироқ Европа Иттифоки давлатлари ичида аҳолисининг яшаш даражаси ҳали ҳам паст бўлиб қолмоқда. Саноатининг энг ривожланган соҳалари: металл иш-лов бериш, кимё, нефтни қайта ишлаш, тўқимачилик, балиқни консервлаш, ви-ночилик. Туризмдан тушадиган маблағ давлат бюджетининг катта қисmini таш-

кил қилади. Қишлоқ хўжалигида меҳнатга яроқли аҳолининг 20% и банд бўлиб, асосий етиштирилаётган маҳсулотлар: донли экинлар, картошка, узум; чорвачилик ҳам ривожланган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 210 620 млн (аҳоли жон бошига – 23 113) долларни ташкил этган. Савдо ҳамкорлари – ЕИ мамлакатлари, АҚШ.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 3613 км, автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 73 661 км, ички сув йўлларининг узунлиги – 820 км. Мамлакатнинг йирик портлари: Лиссабон, Порту, Сетубал.

Тарихи. Ибериялик лузитан кабилалари яшаган замонавий Португалия ҳудудлари м. а. I асрда Рим империяси таркибига кирган. V–VII асрларда вандаллар ва вестготлар босқинига дучор бўлди. 713–718 йилларда мамлакат араблар томонидан босиб олинди. 1095 йилда ташкил топган Португалия графлиги аста-секинлик билан араблар босиб олган ҳудудларни қайта ишғол қилди (Реконкиста). 1493 йилда Альфонсо I бошчилигида мустақил Португалия қироллиги ташкил топди ва арабларга қарши кураш давом этди. V асрда мамлакатда ҳокимият тепасига авишлар сулоласи келган даврда, Португалия йирик денгиз флотига эга бўлган давлатга айланди. XV аср охирилари ва XVI аср бошларида португалиялик денгизчилар (Диаз, Васко да Гама, Кабрал ва бошқалар) бир қатор географик кашфиётлар қилишган, аммо Португалия Испания ва Буюк Британия каби йирик империяга айлана олмади. XVI асрнинг иккинчи ярмида Португалия монархияси заифлашиб, 1580 йилда испан ҳукмронлиги остига тушиб қолди. 1840 йилгача, яъни Ремельс ташаббуси билан мамлакатдан испанлар қувилиб, қирол тахтига браганса сулоласи асосчиси Жуан VI ўтиргунига қадар, 1668 йилда Португалия янгидан мустақил давлат деб эълон қилинди. Бирок 1703 йилги Лиссабон ва Метуэн шартномаларига биноан Португалия Англияга ҳам иқтисодий, ҳам сиёсий жиҳатдан қарам бўлиб қолди. 1807 йилда Португалияга Наполеон қўшинлари бостириб кирди. Улар 1808 йилда Португалия ватанпарварлари ёрдамида инглиз қўшинлари томонидан қувиб чиқарилди. XIX асрда Португалия бир неча тугалланмаган буржуа инқилобларини ўз бошидан кечирди. 1910 йилда Португалия республика деб эълон қилинди. 1932 йилда катъий авторитар бошқарувига асосланган Эстадо Набо (Янги давлат) тузумини эълон қилган Салазар диктатураси ўрнатилди. 1968 йилда Салазар ўрнига келган М. Казтану унча мавжуд бўлган сиёсатни давом эттирди, аммо 1974 йилнинг 25 апрелида генерал Спинула бошчилигидаги бир гуруҳ офицерлар томонидан ағдарилди. Шундан кейин мамлакатда муҳим ижтимоий ва сиёсий ўзгаришлар рўй берди. 1982 йили конституцияга киритилган ўзгартиришлар ҳокимият вазибаларини оқилона тақсимлаш орқали мамлакатдаги сиёсий ҳолатни барқарорлаштирди.

ПУЭРТО-РИКО

Расмий номи – Пуэрто-Рико Ҳамдўстлиги. Маъмурий маркази – Сан-Хуан. Ҳудуди – 9100 км². Аҳолиси – 3982000 киши (2011). Давлат тили – испан, инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик (85%) ва протестант (10%) мазҳабларига ҳамда вудуга эътиқод қилади. Пул бирлиги – АҚШ доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Мамлакат Пуэрто-Рико, Вьекас, Кулебра, Мона ва бошқа Катта Антиль ороллари архипелагида, Шимолий ва Жанубий Америка ўртасида жойлашган. Шимолда Атлантика океани, жанубда Кариб денгизи билан туташган. Ороллар тоғли ҳудудлардан (энг баланд чўккиси Кордильера-Сентраль тоғи – 1338 м) иборат, зилзила бўлиб туради.

Иклими – тропик, пассатли. Орол шимолида аралаш ўрмонлар, жанубда чангалзорлар мавжуд. Ҳайвонот олами кўршапалак, судраиб юрувчилар, моллюскалардангина иборат.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – АҚШга «эркин қўшилган» давлат. Маъмурий жиҳатдан Пуэрто-Рико 78 муниципал округга бўлинади. Қонун чиқарувчи олий ҳокимият АҚШ конгрессига тегишли. Пуэрторикониклар расман АҚШ фуқаролари ҳисобланадилар. Мухторият доирасидаги ижроия ҳокимиятнинг губернатор амалга оширади. Сиёсий партиялари: Янги тараккийпарвар партия, Коммунистик партия, Пуэрто-Рико мустақиллиги партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисоди асосини қайта ишлаш саноати ташкил этади. Енгил, озиқ-овкат, нефтни қайта ишлаш корхоналари мавжуд. Машинасозлик, кишлоқ хўжалиги, чорвачилик, туризм ривожланган. Кема катновига яроксиз тезоқар дарёлари мавжуд. Марганец ва темир рудаси захираларига эга. Йирик денгиз портлари: Сан-Хуан, Понсе, Баямон. Оролларда АҚШ ҳарбий базалари жойлашган. 2010 йилда ЯИМ миқдори 64 840 млн (аҳоли жон бошига – 16 200) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ (70% дан ортиқ экспорти ва 50% импорти), Япония, Венесуэла, Доминикан Республикаси.

Тарихи. 1493 йилнинг 19 ноябрида Х. Колумб томонидан кашф этилган ва Испания мулки деб эълон қилинган. 1508 йили Колумб томонидан орол губернатори этиб тайинланган Хуан Понс де Лейн биринчи шахарга асос солди. 1898 натори этиб тайинланган Хуан Понс де Лейн биринчи шахарга асос солди. 1898 йилги Испания – АҚШ уруши натижасида Пуэрто-Рико Қўшма Штатлар мулкига айланди. 1917 йили орол аҳолиси АҚШ фуқаролигига эга бўлди. 1952 йилдан Пуэрто-Рико ўз-ўзини бошқариш ҳуқуқига эга «эркин қўшилган» давлат. 1998 йил 13 декабрда мамлакатнинг келгуси мақоми масаласи юзасидан плебисцит ўтказилди. 50,2% аҳоли мавжуд мақом сақланиб қолишини ёқлаб чиқди, 46,5% и эса Пуэрто-Риконинг АҚШ таркибига 51-штат бўлиб кириш ғоясини қўллади.

РЕЮНИОН (РЕЮНЬОН)

Расмий номи – Реюнион (Рсюньон) (Франциянинг денгизорти ҳудуди). Маъмурий маркази – Сен-Дени. Ҳудуди – 2 502 км². Аҳолиси – 816 360 киши (2009). Тили – француз. Сигикучилар ислом, христиан (католик), буддистийлик, ҳиндуйизм динларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – француз франки.

Географик жойлашуви ва табиати. Реюнион – Мадагаскардан шарқда жойлашган Ҳинд океанидаги вулконли орол. Энг баланд нуқтаси – сўнган вулкон Питон-де-Неж (3069 м).

Иқлими – тропик. Оролнинг жануби-ғарбий қисми чўл-биёбонлардан иборат. Шимоли-шарқий томонида Ҳинд хурмоси, темир ва зайтун дарахтлари, дарахтсимон папоротниклар ва пальмалар ўсади.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – Франциянинг денгизорти департаменти. Оролни Франция томонидан тайинланадиган префект бошқаради. Ўз-ўзини бошқариш органлари – Бош ва Минтақавий Кенгашлар. Ҳудудий жиҳатдан икки округга бўлинади. Сиёсий партиялари: Коммунистик партия, Демократик ташкилотлар.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Қурилиш маҳсулотлари, шакар ишлаб чиқариш заводлари, консерва корхоналари фаолият кўрсатади.

Балиқчилик ва овчилик ривожланган. Шакарқамиш, ваниль ва бошқа экинлар етиштирилади. Мамлакат иқтисодида туризм ҳам алоҳида аҳамият касб этади. Импорт: истеъмол ва саноат маҳсулотлари. Экспорт: шакар, ваниль, ёронгул ёғи ва бошқалар. 2006 йилда ЯИМ миқдори 4790 млн (аҳоли жон бошига – 5995) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Франция ва ЕИ мамлакатлари.

Асосий порти – Ле-Пор.

Тарихи. Орол 1513 йили португаллар томонидан очилган ва бунгача бу ер қимсасиз бўлган. Реюнионнинг географик жиҳатдан қулай (Европа ва Африка ўртасидаги денгиз савдо йўлида) жойлашганлиги ривожланишини таъминлади. 1869 йилда Сувайш каналининг ишта туширилишига қадар орол стратегик жиҳатдан аҳамияти юқори эди. 1642 йили француз денгизчиларининг оролга тушиши натижасида орол Францияга қўшиб олинди ва Бурбон деб номланди. XVII аср охирида қаҳва плантацияларида ишлатиш учун Мадагаскардан куллар олиб келинди. Франциянинг республика деб эълон қилиниши билан орол номи Реюнион деб ўзгартирилди. 1946 йил мартда Реюнион «денгизорти департаменти», 1974 йилдан эса «денгиз орти маъмурий ҳудуди» мақомини олди. 2005 йилда Мамазлик бўлимидаги кичик ороллар – Европа, Басас-ла-Индия ва Гло-риоз ороллари Реюниондан Франциянинг Жанубий ва Антарктика ҳудудлари қисмига ўтди.

ва тоғ текисликларидан иборат бўлган Шимоли-Шарқий Осиё ҳудуди жойлашган. Мамлакатнинг шарқий қисми йирик дарёларнинг воҳаларини ҳисобга олмганда, тоғли ҳудудлардан иборат. Камчатка яриморотида 120 та вулкон бўлиб, улардан 23 таси фаолдир. Улардан энг йириги – Ключевская Сопка вулкони (баландлиги 4750 м). Мамлакатнинг йирик дарёлари Волга, Шимолий Двина, Дон, Иртиш, Обь, Ангара, Енисей, Лена, Амур. Йирик кўллари – Каспий денгизи дунёда майдон жихатидан энг йириги (376 000 км²), Байкал – дунёдаги сув ҳажми (23 000 км³) ва чуқурлиги (1620 м) бўйича энг йирик кўлдир. Россия турли-туман қазилма бойликларининг йирик захираларига эга. Уларнинг ичида энг асосийлари – нефть, газ, темир, кўмир, олтин ва бошқа стратегик қазилма бойликларидир. Мамлакат ҳудудининг йириклигига қарамай кишлоқ хўжалигида ерларнинг нисбатан оз қисмидан фойдаланилади – ҳайдаладиган ерлар мамлакат ҳудудининг 8% ини ташкил этади. Ҳудудининг бир қисми доимий музлик зонасига тўғри келади.

Иклими – мамлакатнинг катта қисми мўътадил клим доирасида. Шимолининг чекка ҳудудлари ва шимолий ороллар арктик климга яқин. Мамлакатнинг деярли бутун ҳудудида континентал клим ҳукм суради. Россия ҳудудининг катта қисми ўрмонлар билан қопланган. Бу ўрмонларда арча, пихта, кедр, эман, окқайин ва бошқа дарахтлар ўсади. Арктика кенгликларида замбуруғлар, қутб лолалари, тол, ольха каби ўсимликлар ва дарахтлар ўсади. Мамлакат фаунаси бой ва ранг-барангдир. Арктика ва тундра ҳудудларида шимолий буғу, қутб куёни, тюлен, морж, оқ айиқлар кенг тарқалган. Тайгада айиқ, силовсин ва бошқа хайвонлар бор. Узоқ Шарқ ўрмонларида айиқ, «қизил китоб»га киритилган ва кам сонли бўлган уссурий йўлбарслари, бугулар учрайди. Чўл зоналарида жайрон, чиябўри, кўп сонли кемирувчилар мавжуд. Кавказ минтақасида тоғ эчкиси, кавказ бугўси, айиқ, барс, сиртлонлар бор.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – федератив республика. Россия Федерацияси таркиби 83 субъект, жумладан 21 республика¹, 9 та ўлка², 46 та вилоят³, 2 та федерал аҳамиятдаги шаҳар⁴, 1 та автоном

¹ Адыгей, Бошқирдистон, Бурятия, Догистон, Ингушетия, Кабардин-Балқар, Карелия, Коми, Марий Эл, Мордовия, Олтой, Саха (Якутия), Татаристон, Тива (Тува), Удмуртия, Хакасия, Шимолий Осетия, Чеченистон, Чувашия, Қалмик, Қорачой-Черкесия.

² Забайкал, Камчатка, Краснодар, Красноярск, Олтой, Пермь, Приморск, Ставрополь, Хабаровск.

³ Амур, Архангельск, Астрахань, Белгород, Брянск, Владимир, Волгоград, Вологда, Воронеж, Иваново, Иркутск, Калининград, Калуга, Кемерово, Киров, Кострома, Курган, Курск, Ленинград, Липецк, Магадан, Москва, Мурманск, Нижний Новгород, Новгород, Новосибирск, Омск, Оренбург, Орёл, Пенза, Псков, Ростов, Рязань, Самара, Саратов, Сахалин, Свердловск, Смоленск, Тамбов, Тверь, Томск, Тула, Тюмень, Ульяновск, Челябинск, Ярославль.

⁴ Москва, Санкт-Петербург.

вилоят¹, 4 та автоном округдан² иборат. Россия Федерацияси 1991 йил 24 августда ўз мустақиллигини эълон қилди. Собик Иттифок тарқалгунга қадар аввалги номи – РСФСР. Миллий байрамлари – 12 июнь (Давлат суверенитети тўғрисидаги Декларация қабул қилинган кун) ва 12 декабрь (Конституция кун). Давлат бошлиғи – президент. Ижро этувчи ҳокимият бош вазир бошчилигидаги ҳукуматга тегишлидир. Қонун чиқарувчи ҳокимият икки палатали парламент, юқори палатаси – Федерация Кенгаши ва қуйи палата – Давлат Думаси томонидан амалга оширилади.

Асосий сиёсий партиялари: «Бирлашган Россия», Россия либерал-демократик партияси, Россия Федерацияси коммунистик партияси, «Яблоко» демократик партияси, «Адоллатли Россия» ва ҳ.к.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Собик Иттифок тарқалиб кетганидан сўнг Россия совет иқтисодиёти потенциалли билан бирга бир қатор жиддий муаммоларни: ҳарбий эҳтиёжларни қондиришга ихтисослашган иқтисод, самарадорлиги паст бўлган ишлаб чиқаришни мерос қилиб олди. 2012 йилда ЯИМ миқдори 2029812 млн (аҳоли жон бошига – 14247) долларни ташкил этган. Саноатнинг деярли барча тармоқлари мавжуд (қазиб олувчи, қайта ишлаш, ишлаб чиқариш). Экспорти асосини нефть ва нефть маҳсулотлари, табиий газ, қўмир, рангли металл, химикатлар, ҳарбий техника, ёғоч ва ундан ясалган буюмлар ташкил этади. Қишлоқ хўжалигида деҳқончилик қишлоқ хўжалик элли маҳсулотларининг 40%, чорвачилик 60% дан зиёд қисмини етиштиради. Асосий қишлоқ хўжалик ўсимликлари: бугдой, қандлавлар, қунақбоқар, картошка, шоли, арпа. Ўтиш даврида иқтисодида тизим ўзгаришлари амалга оширилди, хусусийлаштириш жараёни рўй берди, шу вақтда аҳоли турмуш даражасининг кескин пасайиши ва ишсизлар сонининг ортиши кўзга ташланди. Асосий савдо ҳамкорлари: Европа мамлакатлари, Шимолий Америка, Япония, Учинчи дунё мамлакатлари.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 87180 км. Автомобиль йўллари – 879100 км (652500 км асфальтланган). Россияда 120 та (узунлиги 10 км дан зиёд бўлган) дарёлар мавжуд (базилари йил бўйи кема катнови учун яроқли). Мамлакатнинг йирик портлари – Архангельск, Владивосток, Калининград, Мурманск, Новороссийск, Находка, Магадан, Санкт-Петербург, Туапсе; ички портлари – Астрахань, Волгоград, Қозон, Красноярск, Москва, Нижний Новгород, Ростов, Самара, Хабаровск.

Тарихи. Замонавий Россия Европа ҳудудининг жанубий қисмида қадимда турли қабилалар ҳукмронлик қилиб, уларнинг базилари қудратли ва йирик империяларга асос солган: киммерийлар тахминан м. а. 1000 йилдан м. а. 700 йилгача, скифлар м. а. 700 йилдан м. а. 300 йилга қадар, сарматлар м. а. 300 йилдан

¹ Яхудий.

² Ненец, Ханти-Манси – Югра, Чукотка, Ямал-Ненец.

м. а. 200 йилгача. III асрда готлар Дон дарёсидан Дунайгача бўлган ҳудудларда, у 375 йилда ҳукмлар томонидан тор-мор қилинган, гуллаб-яшнаган империяга асос солган. 560 йилда хуннларни аварлар алмаштирди, VII аср бошларида эса хазарлар ўз империясига асос солди. Шу вақтнинг ўзида замонавий Россия ҳудудининг шимолий ва марказий қисмларига славян қабилалари кириб кела бошлади. Ўз ерларини хазар ва булғорлардан ҳимоя қилиш учун славян қабилалари ёрдам сўраб, IX асрда Новгород ва Киевда муқим жойлашган варягларга мурожаат қилдилар. Варяг князлари Олег, Ольга, Святославлар печенеглар, булғорлар ҳамда рус князликларининг маданий ҳаётига катта таъсир кўрсатаётган Византия империясига қарши ҳам муваффақиятли ҳарбий ҳаракатлар олиб бордилар. 988 йилда князь Владимир I христианликни қабул қилди ва уни рус аҳолиси ўртасида тарқатди. Киев Руси XI асрга келиб Владимир II Мономах даврида ўз тараққиётининг юқори нуктасига етди, бироқ XII асрда рус давлатлари ўртасида Владимир-Суздаль князлиги ва Новгород Республикаси етакчи ўринларга эга эдилар. XIII асрда рус князликлари мўғул-татарлар босқинига дучор бўлишди. Чингизхоннинг невараси Ботухон Москва, Суздаль, Киевни босиб олиб, икки ярим аср давомида кўпгина рус князликлари қарам бўлган Олтин Ўрдага асос солди. Шу вақтнинг ўзида Новгород аввал шведлар, кейинчалик Тевтон ордени рицарларига (Нева жанги – 1240 йил, Муз устидаги жанг – 1242 йил) қарши кураш олиб боришга мажбур бўлди. XIV асрда Москва Руснинг диний марказига айланди ва унинг атрофида мўғул-татарларга қарши курашиш ғояси остида кўпгина рус князликлари бирлаша бошлади (Куликово жанги – 1380 йил). XVI асрда Москва князлигининг мавқеи кескин ўсди, Иван III даврида эса Московия таркибига Ярослав, Ростов ва Новгород ерлари кирди, 1547 йилда ўзини «царь» деб эълон қилган Иван IV Грозний Москва давлати ҳудудларини сезиларли даражада кенгайтиришга муваффақ бўлди. XIV асрда кучли марказлашган давлатга айланган Москва князлиги Волгабўйи, Урал ва Ғарбий Сибирь ҳудудларини ўзига бўйсундирди. Речь Посполита билан олиб борилган уруш Москва князларининг муваффақиятсизлиги билан тутаб, XVII аср бошларида аввал шведлар, ундан сўнг эса Польша босқинчиларига қарши курашишга тўғри келди. 1613 йилдан 1917 йилгача Россияда ҳукмронлик қилган сулолага асос солган Михаил Романов Русь цари этиб сайланди. XVII аср охирида рус тахтига ўтирган Пётр I мамлакатда бир қатор жиддий иқтисодий ва сиёсий ислохотларни амалга оширди; таълим, армия, флот ва маъмурий бошқарув идоралари тизими қайта ташкил қилиниб, Шимолий уруш (1700–1721) натижасида Россия Болтик денгизига чиқиш йўлига эга бўлди. Россия тарихининг ёрқин намоёндаларидан бири Екатерина II 1762 йилда эри Пётр III га қарши амалга оширилган давлат тўнтариши натижасида ҳокимият тепасига келди. Мамлакатни 1796 йилгача бошқарган Екатерина II Россия империяси ҳудудларини кенгайтиришга эришди. 1812 йилда Россияга Наполеон Бонапарт бошчи-

мағлубияти оқибатида урушнинг боришида туб бурилиш ясаб, СССР ва унинг иттифокчилари галабасини таъминлади. Уруш тутагандан сўнг тез орада Шарқий ва Марказий Европада ўз таъсир доирасини кенгайтирган СССР ва Ғарб мамлакатлари ўртасида «совук уруш» даври бошланди (Берлин қамали – 1947 йил, Корея уруши – 1950–1953 йиллар). Ғарб билан муносабатларнинг иликлашуви Сталин вафотидан сўнг, 1956 йилда Сталин шахсига сиғинишни қаттиқ қоралаган Н.С. Хрущёвнинг ҳокимият тепасига келганидан бошланади. 1960 йилларда иқтисодда ислохотларнинг ўтказилиши маълум ўзгаришларга олиб келди. Бироқ саноат ва қишлоқ хўжалигининг қатъий марказдан туриб режалаштирилиши иқтисодий турғунликка олиб келди ҳамда 1980 йилларнинг бошларига келиб мамлакат иқтисоди паст меҳнат самарадорлиги ва бюджетнинг ҳарбий саноат томонга оқиб кетганлиги билан тавсифланади. Н.С. Хрущёв даврида, кейинчалик Л.И. Брежнев (1964–1982) даврида ҳам СССР Ғарб мамлакатларига нисбатан «тинч ҳамжиҳатликда яшаш» сиёсатини ўтказди ва Шарқий Европа мамлакатларидаги ўз таъсирини қийинчилик билан ушлаб турарди (Венгриядаги кузғолон – 1956 йил, Чехословакия – 1968 йил). 1979 йилда СССР Афғонистонга ўз қўшинларини киритди, бироқ Совет Иттифоқининг бу ҳаракати афгонларнинг қаршилигига ва дунё халқларининг катта эътирозларига сабаб бўлди. 1980 йиллар ўрталарида М.С. Горбачёв ташаббуси билан амалга оширилган «қайта қуриш» мамлакатдаги иқтисодий муаммоларни ҳал эта олмади, иттифокдош республикалар аҳолисининг миллий ўзлигини англаш хисси ўсиши иттифок маркази заифлашувига олиб келди. 1991 йил август тўнтариши Совет Иттифоқининг тарқалиб кетишига туртки берди ва 8 декабрда Россия, Беларусия ва Украина, кейинчалик қолган республикалар (Болтиқбўйи давлатларидан ташқари) Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги ташкил этилганлигини эълон қилдилар. Мустақил Россиянинг биринчи президенти этиб Б.Н. Ельцин сайланди ва у 1996 йилда бўлиб ўтган сайловларда иккинчи бор қайта сайланди. 90-йилларнинг залворли ва шу вақтнинг ўзида фожiali воқеаларидан бири сифатида Россия парламенти тарафдорлари ва ҳукумат қўшинлари ўртасидаги 1993 йилги қуролли тўқнашув ҳамда 1994–1996, 1999–2000 йиллардаги Чеченистондаги фаол ҳарбий ҳаракатларни таъкидлаш лозим. 2000–2008 йилларда Россия президенти этиб В.В. Путин сайланди. Шу даврда Россия ҳам сиёсий, ҳам иқтисодий жиҳатдан юксалди. 2008 йилда Д.А. Медведев 2012 йилда В.В. Путин Россия президенти этиб сайланди.

РУАНДА

Расмий номи – Руанда Республикаси. Пойтахти – Кигали. Ҳудуди – 26 340 км². Аҳолиси – 10 718 380 киши (2011). Давлат тили – киньяруанда, француз ва инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик (65%) ва протестант (9%) мазҳабларига ҳамда мажусийликка (25%) эътиқод қилади. Пул бирлиги – руанда франки.

ка деб эълон қилинган ва Бурунди ҳамда Руандага ажралиб кетди. 1962 йилда эса тўла мустақилликни қўлга киритди. 1973 йил давлат тўнтариши оқибатида ҳокимият тепасига ҳарбийлар келиб, парламентни ҳам, сиёсий партияларни ҳам тарқатиб юборишди. 1990 йилда кўпчилиги 1959 йилда Угандадан иммиграция қилган тутси ва хуту этник гуруҳлари ўртасида қонли тўқнашувлар бошланиб кетди. 1992 йилда можарони бостиришга эришилди ва мамлакатда демократиялаштириш жараёни бошланди. Бироқ 1994 йилда этник тўқнашувлар янги куч билан авж олди. Угандадаги фуқаролар уруши минглаб қурбонлар ва қўшни мамлакатларга, асосан Бурунди ва Конго Демократик республикасига миллионлаб эмигрантларнинг қочиб чиқишига олиб келди. 2000 йил 17 апрелда ҳукумат билан парламентнинг қўшма мажлисида тутси элатининг вакили Поль Кагаме президент этиб сайланди.

РУМИНИЯ

Расмий номи – Руминия. Пойтахти – Бухарест. Ҳудуди – 237 500 км². Аҳолиси – 21 305 000 киши (2013). Давлат тили – румин. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг православ (70%) ва католик (6%) мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – лей.

Географик жойлашуви ва табиати. Европа китъасининг жануби-шарқида жойлашган давлат. Шарқда – Молдова (чегара узунлиги – 450 км), шимол ва шарқда – Украина (531 км), жанубда – Болгария (608 км), жануби-ғарбда – Сербия (476 км), ғарбда – Венгрия (443 км) билан чегарадош. Куруқликдаги чегараларни узунлиги – 2508 км. Жануби-шарқда Руминия Қора денгиз билан туташиб кетган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 234 км. Руминия Болқон яриморолининг шимолида, Куйи Дунай ҳавзасида жойлашган. Мамлакатнинг марказий ва шимолий қисмида Шаркий ва Жағубий Карпат тоғлари ҳамда Трансильвания ясситоғлиги ястаниб ётибди. Руминиянинг юқори нуқтаси Молдавяну тоғи (2544 м). Ғарбда Ғарбий Румин тоғлари жойлашган. Мамлакатнинг жануби-шарқида Добружа ясситоғлиги мавжуд. Куйи Дунай текислиги мамлакатнинг жанубини эгаллаган. Шундай қилиб рельефи турфа ва уйғунлашган ҳолда тақсимланган. Мамлакат марказида Карпат тоғлари ярим айлана ҳосил қилиб, ҳудуднинг 31%ини эгаллаган, тепаликлар ва тоғ текисликлари 33%, пастликлар эса 36% эгаллайди. Мамлакатнинг йирик дарёси – Дунай. Асосий табиий ресурслари – нефть, табиий газ, ҳўмир, темир рудаси, рангли металллар. Ҳайдаладиган ерлар мамлакат ҳудудининг 23%, яйлов ва ўтлоқлар 33% га яқин, ўрмонлар 28%ини ташкил қилади.

Иклими – мўътадил континентал. Ўрмонларида бук, эман, оқ қайин, граб ва арча дарахтлари ўсади. Ҳайвонот дунёсида айиқ, бугу, тоғ эчкиси, куён;

ҳаракатларда иштирок этди. Уруш тутагач, Руминия ўз таркибига Трансильвания, Буковина, Баната ва Бессарабияни қўшиб олишга муваффақ бўлди. 1929 йилда парламент бошқаруви Жема-Кодреану бошчилигидаги «Темір гвардия» профашистик тузуми билан алмашинди, 1938 йилда мамлакатда Антонеску диктатураси ўрнатилди. 1939 йилда немис қўшинлари Шимолий Трансильванияни босиб олган бир вақтда СССР Бессарабияни қўшиб олди (аннексия). Фашистик Германия тарафида уруш домига тортилган Руминия, Сталинград жангидан сўнг қирол Михай давлатининг ташки сийсий йўналишини ўзгартириб, иттифокчилар тарафида жанг қила бошлади. Шу вақтнинг ўзида Антонеску диктатураси ағдарилди ва мамлакатда Миллий бирдамлик ҳукумати тузилди. Мамлакат озод қилинганидан сўнг СССР таъсири доирасига тушиб қолди ва 1947 йилда қирол Михай тахтдан воз кечгач, Руминия республика деб эълон қилинди. Ҳокимият тепасига 1965 йилда келган Чаушеску Совет Иттифоқи ва социалистик мамлакатлар сийсатидан фарқ қиладиган ташки сийсат юрита бошлади ва шу вақтнинг ўзида мамлакатда диктаторлик коммунистик тузумини ўрнатди. Бу тузум 1989 йилда армия қўллаб-қувватлаган халқ қўзғолони оқибатида ағдарилди. 1989 йил 25 декабрда «Миллий қутқариш fronti кенгаши» Чаушеску ва унинг хотини Еленани отиб ташлаш ҳақида буйруқ берди. 1990 йилнинг май ойида эркин сайловлар ўтказилиб, унда президентлик лавозимига Илиеску сайланди. Руминия 2004 йили НАТОга, 2007 йили ЕИга аъзо бўлди.

САЛЬВАДОР

Расмий номи – Эль-Сальвадор Республикаси. Пойтахти – Сан-Сальвадор. Ҳудуди – 21 393 км². Аҳолиси – 6 264 130 киши (2012). Давлат тили – испан. Давлат дини – христиан динининг католик мазҳаби. Пул бирлиги – сальвадор колони.

Географик жойлашуви ва табиати. Марказий Америкада, Тинч океани соҳилида жойлашган давлат. Шарқ ва шимол томондан – Гондурас (чегара узунлиги – 342 км), ғарб ва шимоли-ғарбда Гватемала билан (203 км) чегарадош. Куруқликдаги чегаралари узунлиги – 545 км. Мамлакат жанубда Тинч океани, жануби-шарқда эса Фонсека қўлтиги билан туташиб кетган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 307 км. Мамлакат ҳудуди асосан вулқон этакларидан иборат. Энг баланд нуқтаси – Санта-Ана вулкони (2381 м). Қирғоқ бўйлаб торгина қирғоқбўйи текислиги қўзилган. Унинг эни 10–20 км дан ошмайди. Мамлакатнинг асосий дарёси – Лемпа. Асосий табиий бойликлари: нефть ва гидроэнергетик ресурслар. Ишлов бериладиган майдони – 27%, ўтлоқ ва яйловлар 29% ни ташкил этади.

Иклими – тропик. Мамлакатда сийрак паст бўйли дарахтлар (чапарро, мимоза ва бошқалар) учрайдиган куруқ саванналарга тез-тез дуч келиш мумкин; Тинч

океани киргокларида эман ва карагайзор ўрмонлар сақланиб қолган, кирғокка яқин ерларда эса бамбукзорлар мавжуд. Сальвадорда ноёб бальзамли (малхамли) дарахтлардан бир неча ўн минг тури ўсади. Бошқа қимматбаҳо турлардан испан қорди, сарик дарахт, саподилья, кизил дарахт ҳам учрайди. Мамлакатнинг хайвонот олами хилма-хил. Марказий Америка тапири, чумолихўр, бўрсик, ҳам бор, судралувчилардан эса бўғма ва заҳарли илонлар бор. Саванналарида қалтакесак, мексика бўғуси, койот ва хилма-хил майда кемирувчилар яшайдилар. Дарёларида тимсоҳлар бор. Қушларнинг бир неча юз хиллари (тўтиқуш, туқан, қарға, ёввойи ғоз, колибри ва бошқалар) ҳисобга олинган.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 14 департаментга бўлинган. Сальвадор Испаниядан мустақилликни қўлга киритишга 1821 йилнинг 15 сентябридан кураша бошлаган, бироқ фақат 1841 йилдагина тўла мустақилликка эришган. Миллий байрами 15 сентябрь – Мустақиллик куни. Давлат ва ҳукумат бошлиғи – президент. Олий қонунчилик органи – Қонун чиқарувчи мажлис (бир палатали парламент). Ижро ҳокимиятини президент ва у тайинлайдиган вазирлар амалга оширади. Сиёсий партиялари: Миллатчи республикачилар иттифоқи (АРЕНА), Миллий яраш партияси, Сальвадор халқ партияси, Фарабундо Марти номидаги миллий озодлик фронти, Христиан-демократик партия.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асосий тармоғи қишлоқ хўжалиғи бўлиб, у ички миллий ишлаб чиқариш (ЯММ)нинг 25% ва экспортнинг 66% га яқинини таъминлайди (асосий экспорт маҳсулоти – қахва, у умумий экспорт ҳажмининг 45%ини ташкил қилади). Бошқа қишлоқ хўжалик экинлари – шакарқамш, шоли, бошқоқли, донли ва ёғ олинадиган экинлар. Озиқ-овқат саноатидан (ЯММнинг 18%и) ташқари тўқимачилик, нефть ва кимё саноати ҳам ривожланган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 23 985 млн (аҳоли жон бошига – 3823) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Германия, Венгрия, Мексика.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 302 км, автомобиль йўллар – 10 000 км (шундан 1500 км асфальтланган). Мамлакатнинг асосий портлари: Акахутла, Ла-Уньон.

Тарихи. Аввал майялар, кейин ацтеклар империяларининг қаттагина қисми бўлган ҳозирги Сальвадор ҳудуди испанлар томонидан 1523 йили қашф қилинган. Альварадо бошчилигидаги конкистадорлар маҳаллий ҳиндуларнинг қилинган. 1528 йили эса Сан-Сальвадор ва Сонсона-деярли ҳаммасини кириб ташладилар, 1528 йили эса Сан-Сальвадор ва Сонсона-деярли ҳаммасини кириб ташладилар. Сальвадор 1821 йилгача Гватемала мустамлакате шаҳарларига асос солдилар. Сальвадор 1821 йилгача Гватемала мустамлакате шаҳарларига асос солдилар. Сальвадор 1821 йилгача Гватемала мустамлакате шаҳарларига асос солдилар.

1823 йили Сальвадор Марказий Америка Бирлашган ҳудудлари (1823–1839) таркибига кирди, тўла мустақилликни эса 1841 йили қўлга киритди.

Мустақилликка эришганидан сўнг мамлакатда бир нечта ҳарбий диктатура-лар ўрнатилди. Уларнинг орасида Мартинес тузуми (1933–1944) алоҳида ўрин тутди. 1969 йили Сальвадор билан Гондурас ўртасида ҳарбий можаро бўлиб ўтди. 1979 йили мамлакатда ҳокимиятни ҳарбий хунта эгаллаб олди. Хунтага Фарабундо Марти номидаги Миллий озодлик фронти исёнчиларига қарши уруш олиб боришига тўғри келди. Ун йилдан кўпроқ давом этган фукаролар уруши 75 000 кишининг ўлими, лагерларга минглаб қамалганлар, шунингдек, жиддий иқтисодий инкирозга сабаб бўлди. 1991 йил январда карама-қарши томонлар ўртасида тинчлик шартномасининг имзоланиши мамлакатда демократиялашти-риш йўлида маълум бир қадамлар қўйилишига имкон яратди. 1994 йил умумий сайлов ўтказилди, унда барча сиёсий партиялар иштирок этди. Сальвадор 2001 йилги Ирок урушига ўз қўшинларини жўнатди.

САМОА

Расмий номи – Самоа Мустақил Давлати. Пойтахти – Апиа. Ҳудуди – 2831 км². Аҳолиси – 184800 киши (2012). Давлат тили – самоа ва инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг протестант ва католик мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – тала.

Географик жойлашуви ва табиати. Самоа архипелагининг ғарбий қис-мидаги оролларда жойлашган. Океаниянинг жануби-шарқидаги давлат. Ороллар рельефи соҳил текисликларидан ва вулконли тоғлардан иборат.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар дав-лат. Мамлакат маъмурий жиҳатдан 14 та округга бўлинган. 1962 йили мустақилликка эришган. Қонунчилик инглиз умумий ҳуқуқи ва маҳаллий анъа-наларга асосланган. Давлат бошлиғи 5 йилга парламент томонидан сайланади. Қонун чиқарувчи ҳокимиятни Фоно (қонун чиқарувчи ассамблея), ижро этувчи ҳокимият бош вазир бошчилигидаги ҳокимиятга тегишли. Сиёсий партиялари: Самоа либерал партияси, Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш партияси, Самоа миллий таракқиёт партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асосини киш-лоқ хўжалиғи ташкил этади. Саноат ишлаб чиқариши кичик корхоналар ва кишлок хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш, озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш ва ҳоказолар билан чекланган. Туризм мамлакат иқтисодининг муҳим тармоғи ҳисобланади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 712 млн (аҳоли жон боши-га – 3727) долларни ташкил этган.

Асосий савдо ҳамкорлари: Янги Зеландия, Австралия, Германия.

Темир йўллари йўқ. Автомобиль йўлларининг умумий узунлиғи – 2242 км. Асосий портлари: Апиа, Асоу.

Тарихи. 1722 йилда голландлар томонидан очилган. Самоа ороллари Буюк Британия, АҚШ ва Германия ўртасидаги тортишувларга сабаб бўлган. 1899 йил декабрда ороллarning ғарбий қисми Германия қўл остига ўтди. 1914 йил августда Ғарбий Самоа ўз ҳукмронлигини 1962 йилгача ўрнатган Янги Зеландия томонидан босиб олинди. 1962 йил 1 январда Самоа мустақилликини қўлга киритди. Мамлакат 1997 йилгача Ғарбий Самоа деб аталди.

САН-МАРИНО

Расмий номи – Шавкатли Сан-Марино Республикаси. **Пойтахти** – Сан-Марино. **Худуди** – 61 км². **Аҳолиси** – 32 000 киши (2012). **Давлат тили** – итальян. **Давлат дини** – христиан динининг католик мазҳаби. **Пул бирлиги** – евро.

Географик жойлашуви ва табиати. Жанубий Европадаги давлат. Италия худудиди, Апеннин яриморалининг шимолий қисмида жойлашган (чегарасининг узунлиги – 39 км). Мамлакат тик қояли тоғларда жойлашган. Энг баланд чўққиси – Титанонинг (738 м) яқинида пойтахти Сан-Марино жойлашган.

Иклими – субтропик. Мамлакат худудиди бир неча эман ва қаштан дарахтзорлари сақланиб қолган. Тоғ этакларида Маквис чангалзорлари (дрок, мирт, лавр, бодом) бор. Ёқимли ҳидли, эфир мойли ўсимликлар кўп.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 9 та округдан иборат. Миллий байрами 3 сентябрь – Республикага асос солинган кун. Ижроия ҳокимияти Катта бош кенгаш томонидан олти ой муддатта сайланадиган иккита тенг ҳуқуқли капитан-регентларга (давлат бошликлари) ва Давлат конгрессига (ҳукумат) тегишли. Олий қонунчилик органи – Катта бош кенгаш (бир палатали парламент). Сиёсий партиялари: Сан-Марино социалистик партияси, Сан-Марино христиан-демократик партияси, Демократлар партияси, Сан-Марино коммунистик ўзгартириш партияси, Сан-Марино миллий уюшмаси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Туризм иқтисодининг энг муҳим соҳаларидан бири (Сан-Маринога ҳар йили 2 миллиондан зиёд саёҳатчилар ташриф буюради). Бу ички миллий даромаднинг 60% ини ташкил қилади. Даромадининг яна бир муҳим манбаи – чет эллик коллекционерларга маркалар сотиш. Аҳолининг турмуш даражасини Ғарбий Европа мамлакатларининг шу соҳадаги кўрсаткичларига қиёслаш мумкин. 2012 йилда ЯИМ миқдори 1850 млн (аҳоли жон бошига – 74 046) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкори – Италия.

Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 104 км.

Тарихи. Афсоналарга кўра, Сан-Маринога 301 йилда тарқи дунё қилган авлиқ Маринус асос солган. IX асрда ҳозирги Сан-Марино худуди автоном давлат бўлди, XIII асрда эса мустақил республика деб эълон қилинди.

Николай IV 1291 йили тан олди. Сан-Марино Наполеон урушлари даврида ҳам ўз мустақиллигини сақлаб қолди, унинг мустақиллиги Вена Конгресси томонидан 1815 йили ҳам тан олинган. 1862 йилдан буён мамлакат амалда Италия протекторати остида. Иккинчи жаҳон уруши йилларида Сан-Марино бетарафлик эълон қилган бўлса-да, фашистлар уни босиб олди, ammo тез орада озод қилинди. Урушдан кейинги йилларда мамлакат халқаро туризм масканларидан бирига айланди.

САН-ТОМЕ ВА ПРИНСИПИ

Расмий номи – Сан-Томе ва Принсипи Демократик Республикаси. Пойтахти – Сан-Томе. Ҳудуди – 964 км². Аҳолиси – 171 900 киши (2012). Давлат тили – португал. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – добра.

Географик жойлашуви ва табиати. Африка қитъасининг гарбий қирғоқларидан унча узок бўлмаган Гвинея қўлтигидаги вулкондан ҳосил бўлган Сан-Томе, Принсипи ва бир қатор майда оролларда жойлашган давлат. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 209 км. Мамлакатнинг рельефи тоғли. Мамлакатнинг энг баланд чўққиси – Пико де-Томе (2024 м) бўлиб, у Сан-Томе оролида жойлашган. Асосий табиий бойлиги – балиқ. Мамлакат ҳудудининг 75% ини ўрмон ва чангалзорлар эгаллаган.

Иклими – экваториал ва тропик. Ороллар қуюқ экваториал ўрмонлар билан қопланган, қирғоқ бўйларида қалин мангр чангалзорлари бор. Мамлакатнинг ҳайвонот дунёси унчалик бой эмас: ўрмонларида маймунлар – гверец, дрилл, ма-какалар кўп; қушлар ҳам кенг тарқалган (каттакон бананхўрлар, нишли қушлар); хилма-хил қалтақесак, букаламун, илонлар мавжуд. Денгиз фаунаси бой: кўплаб қисқичбакасимонлар ва чиганокдилар бор.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Сан-Томе ва Принсипи давлати ўз мустақиллигини 1975 йилнинг 12 июлида қўлга киритган (аввал Португалиянинг денгизорти мустамлакаси эди). Бу сана миллий байрам – Мустақиллик куни сифатида нишонланади. Қонунчилик португал умумий ҳуқуқига асосланган. Ижроия ҳокимияти президентта (давлат бошлиғи) ва бош вазир бошчилигидаги ҳукуматта тегишли. Қонунчилик ҳокимияти бир палатали парламент – Миллий мажлис томонидан амалга оширилади. Сиёсий партиялари – Сан-Томе ва Принсипини озод қилиш ҳаракати – Социал-демократик партияси, Мустақил демократик ҳаракат партияси, Демократик қонвергенция партияси – «мушоҳада» ғуруҳи.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Қишлоқ хўжалиги иқтисодининг энг муҳим тармоғи ҳисобланади: какао экспорти умумий экспортнинг

85% ини ташкил килади. Бошқа экспорт маҳсулотлари: кокос ёнғоғи, пальма меваси, копра (кокос ёнғоғининг мағзи). Айни пайтда Сан-Томе озиқ-овқат маҳсулотларининг 90% ини четдан олиб келади. Балиқчилик ривожланган. Туризмни ривожлантириш учун кенг имкониятлар мавжуд. 2012 йилда ЯИМ миқдори 261 млн (аҳоли жон бошига – 1535) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Германия, Португалия, Голландия, Хитой.

Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 300 км. Портлари – Санто-Антонио, Сан-Томе.

Тарихи. Сан-Томе ва Принсипи ороллари 1471 йили португалияликлар томонидан кашф қилинган. Улар бу мустамлакаларни жиноятчилар сургун қилинадиган жойга айлантирганлар. 1951 йили Португалиянинг денгизорти провинцияси (маҳаллий мухторият) мақомини олган Сан-Томе ва Принсипи 1975 йилда мустақил давлат бўлди. 1991 йили кўппартиявийлик тизимига ўтилди.

САУДИЯ АРАБИСТОНИ

Расмий номи – Саудия Арабистони Қироллиги. Пойтахти – Ар-Риёд. Худуди – 2 250 000 км². Аҳолиси – 28 705 000 киши (2012). Давлат тили – араб. Давлат дини – ислом. Пул бирлиги – саудия риёли.

Географик жойлашуви ва табиати. Бу давлат Жануби-Ғарбий Осиёда жойлашган. Арабистон яриморалининг тахминан 2/3 қисмини ва Қизил денгиз ҳамда Форс қўлтиғидаги қатор қирғоқбўйи ороллари эгаллайди. Жанубда – Яман (чегара узунлиги – 1458 км), шимолда – Йроқ (814 км), Иордания (744 км) ва Кувайт (222 км), жануби-шарқда – Уммон (676 км) ва Бирлашган Араб Амирликлари (457 км), шарқда – Қатар билан (60 км) чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 4431 км. Ғарбда мамлакат Қизил денгиз ва Акаба қўлтиғи ҳамда шарқда Форс қўлтиғи билан туташиб кетган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 640 км. Мамлакат ҳудуди асосан саҳродан иборат. Қирғоқ бўйлаб торғина водийлар жойлашган. Жануби-ғарбида унча катта бўлмаган тоғ тизмалари бор. Мамлакатнинг энг баланд нуқтаси – Дака чўққиси (3353 м). Шимолда Сурия чўлининг бир қисми жойлашган. Мамлакатнинг жануби-шарқий қисмини катта саҳро (Руб-эл-Хали) эгаллаган. Мамлакатнинг сув ресурслари жуда кам. Худудининг марказий қисмидаги бир неча дарёлар ёзга бориб қуриб қолади. Мамлакат ҳудудида бой нефть, табиий газ конлари мавжуд, шунингдек, темир рудаси, мис, олтин ҳам бор. Ишлов бериладиган ерлар ҳудудининг факатгина 1% ини эгаллайди, ўтлоқ ва яйловлар 39% қисмида жойлашган.

Иклими – континентал, субтропик ва тропик. Ўсимликлари асосан ярим саҳро ва саҳро характериға эға. Қишки, баҳорги ёмғирлар даврида ёввойи аччиқ тарвуз, астрагал, саксовуллар ўсади. Тал ва судр деб аталувчи ёлғиз дарахтлар

онда-сонда учрайди. Мамлакатнинг ҳайвонот дунёси анча хилма-хил. Бўри, чиябўри, фенек тулкиси, кум кийиги, нубия тоғ эчкиси учрайди. Кемирувчи ва судралувчилар – кичик бўгма илонлар, эфа, агама ва калтакесаклар кўп. Кушлар олами ҳам бой: бургут, калхат, гриф, сапсан. Қирғоқ пасттекисликлари чигирткаларнинг кўпайиш маконидир. Қизил денгиз ва Форс қўлтиғида маржонларнинг 2000 дан зиёд тури бор, айникса, қора маржонлар қиммат баҳоланади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – мутлақ теократик монархия. Мамлакат таркибига 13 та вилоят қиради. Саудия Арабистони 1932 йилнинг 23 сентябрида мустақилликка эришган (миллий байрами – Қироллик эълон қилинган кун). Қонунчилик ислом дини қонунларига асосланган. Давлат ва ҳукумат бошлиғи – подшоҳ, айни вақтда у бош вазир ва қуроли кучлар олий бош қўмондонни ҳамдир. Сиёсий партия ва қасаба уюшмалари фаолияти расман манъ этилган.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асосий соҳаси – нефть қазиб чиқарувчи саноат (ЯИМнинг 35% ва амалда экспортдан келадиган даромадларнинг ҳаммасини ташкил қилади). Дунёда нефтнинг энг катта захирасига эга. Саудия Арабистони нефтнинг энг йирик экспортчиси ҳисобланади ва ОПЕКда етакчи роль ўйнайди. Қишлоқ хўжалиги жуда тез ривожланмоқда (ЯИМнинг 10%и), асосий қишлоқ хўжалик экинлари: буғдой, арпа, цитрус, хурмо (хурмо етиштириш бўйича жаҳонда иккинчи ўринда). 2012 йилда ЯИМ миқдори 657049 млн (аҳоли жон бошига – 25085) долларни ташкил қилди. Макка шаҳри бутун дунё мусулмонлари учун муқаддас зиёратгоҳ ҳисобланади. Туризм катта даромад келтиради. Энг муҳим савдо ҳамкорлари: АҚШ, Англия, Буюк Британия, Германия, Франция.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 886 км, автомобиль йўлларининг узунлиги – 74000 км (каттик қопламали йўллари – 35000 км). Мамлакатнинг асосий портлари: Жидда, Рас-Таннур, Янбу.

Тарихи. Ҳозирги Саудия Арабистони ҳудудига араб қорвадор қабилалари м. а. IX асрдан бошлаб ўрнашганлар. Арабистон яриморалининг шимолий қисмини эгаллаган қабилалар яҳудий, бобил ва форс маданияти таъсирида бўлган бир пайтда, Арабистоннинг жанубидаги қабилалар ўзларининг алоҳида маданиятини яратдилар. 570 йили Маккада пайғамбар деб эълон қилинган ва барча араб қабилаларини янги, мусулмон давлати Мадинага бирлаштирган Муҳаммад (с.а.в.) дунёга келди. Муҳаммаднинг (с.а.в.) издошлари бўлган халифалар VII асрда ислом динини Яқин Шарқ ва Мисрга тарқатдилар. VIII асрда эса янги дин Осиёнинг каттагина қисми ва Шимолий Африкага тарқалди. Бағдод халифалиги вужудга келганидан кейин Саудия Арабистонининг роли сезиларли даражада пасайди, аммо Макка мусулмонларнинг диний маркази бўлиб қолаверди. XIII асрда ҳозирги Саудия Арабистонининг ҳудуди Миср мамлуқлари ҳукмронлиги остида қолди. 1517 йили эса Усмонийлар империяси таркибига кирди. XIX аср бошлари-

га келиб Саудия Арабистонида Ваххобийлар давлати ташкил топди ва мустақил давлат деб эълон қилинди. Тез орада ваххобийлар Миср аскарлари томонидан яримролнинг марказий қисмига сиқиб қўйилдилар, аммо XX асрнинг бошларига келиб ваххобийларнинг етакчиси Ибн Сауднинг қўшинлари мамлакатнинг Саудия Арабистони қироллиги тузилганлигини эълон қилди. 1932 йили эса Ибн Сауд Фахд тахтга ўтирди ва у Форс қўлтигидаги можаролар пайтида мамлакат худудига Ирокка қарши иттифок қўшинларини жойлаштиришга рухсат берди. Улар эса бу ердан 1991 йилнинг январида Кувайтда ҳарбий ҳаракатларини бошладилар.

СВАЗИЛЕНД

Расмий номи – Свазиленд Қироллиги. Пойтахти – Мбабана. Худуди – 17 363 км². Аҳолиси – 1 220 400 киши (2012). Давлат тили – инглиз ва свази. Сигинувчилар христиан дини (60%) ва мажусийликка (40%) эътиқод қилади. Пул бирлиги – лилангени.

Географик жойлашуви ва табиати. Африка китъасининг жанубий қисмида жойлашган давлат. Жануб, жануби-шарқ, ғарб ва шимолда – ЖАР (чегара узунлиги – 430 км), шарқда эса Мозамбик (105 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 535 км. Мамлакат ғарбидан шарққа томон тепаликлари пасайиб боровчи Вельд қирликларида жойлашган. Энг баланд чўққиси – 1445 м. Свазилендда бир неча пасттекисликлар бор. Асосий дарёлари – Усуту, Кама-ти, Умбелузи. Асосий табиий бойликлари: кўмир, ёғоч, гидроэнергия ресурслари, ўрмонлари, шунингдек, унча катта бўлмаган олтин ва олмос конлари бор. Худудининг 11% и ҳайдаладиган ерлар, 62% и эса яйлов ва ўтлоқлар.

Иқлими – субтропик ва тропик. Свазиленднинг ўсимлик дунёси ғарбда саванна, шарқда эса ксерофит (чўл иқлимига чидамли ўтлар) чангалзорлари билан характерланади. Флораси жуда бой: 2400 га яқин ўсимлик тури мавжуд – лишайниклар ва папоротниклардан тортиб магнолия ва фикусларгача ўсади. Фақат алоэнинг 25 тури, орхидеянинг 12 тури, нилуфар гулларининг 10 тури бор. Йирик сут эмизувчилардан «кўк» кўтослар учрайди. Шунингдек, бурама шохли антилопа, зебра, бегемотлар ҳам бор. Дарёларида тимсоҳлар кўп.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конституциявий монархия. Свазиленд 1968 йил 6 сентябрдан мустақил давлат бўлди (ундан олдин – Буюк Британия протекторати). Бу сана – Миллий байрам – Мустақиллик куни сифатида нишонланади. Давлат бошлиғи – қирол. Ижроия ҳокимият бош куни сифатида нишонланади. Давлат бошчилигидаги ҳукумат томонидан бошқарилади. Қонунчилик ҳокимияти бошчилигидаги ҳукумат томонидан парламент (Мажлис ва Сенат) амалга ошира-
мийатини қирол ва икки палатали парламент (Мажлис ва Сенат) амалга ошира-

онда-сонда учрайди. Мамлакатнинг хайвонот дунёси анча хилма-хил. Бўри, чиябўри, фенек тулкиси, кум кийиги, нубия тоғ эчкиси учрайди. Кемирувчи ва судралувчилар – кичик бўғма илонлар, эфа, ағам ва калтакесаклар кўп. Кушлар олами ҳам бой: бургут, калхат, гриф, сапсан. Қирғоқ пасттекисликлари чигирткаларнинг кўпайиш маконидир. Қизил денгиз ва Форс кўлтигида маржонларнинг 2000 дан зиёд тури бор, айниқса, кора маржонлар қиммат баҳоланади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – мутлақ теократик монархия. Мамлакат таркибига 13 та вилоят киради. Саудия Арабистони 1932 йилнинг 23 сентябрида мустақилликка эришган (миллий байрами – Қироллик эълон қилинган кун). Қонунчилик ислом дини қонунларига асосланган. Давлат ва ҳукумат бошлиғи – подшоҳ, айни вақтда у бош вазир ва қуроли кучлар олий бош қўмондони ҳамдир. Сиёсий партия ва қасаба уюшмалари фаолияти расман манъ этилган.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асосий соҳаси – нефть казиб чиқарувчи саноат (ЯИМнинг 35% ва амалда экспортдан келадиган даромадларнинг ҳаммасини ташкил қилади). Дунёда нефтнинг энг катта захирасига эга. Саудия Арабистони нефтнинг энг йирик экспортчиси ҳисобланади ва ОПЕКда етакчи роль ўйнайди. Қишлоқ хўжалиги жуда тез ривожланмоқда (ЯИМнинг 10%и), асосий қишлоқ хўжалик экинлари: бўғдой, арпа, цитрус, хурмо (хурмо етиштириш бўйича жаҳонда иккинчи ўринда). 2012 йилда ЯИМ миқдори 657049 млн (аҳоли жон бошига – 25085) долларни ташкил қилди. Макка шаҳри бутун дунё мусулмонлари учун муқаддас зиёратгоҳ ҳисобланади. Туризм катта даромад келтиради. Энг муҳим савдо ҳамкорлари: АҚШ, Англия, Буюк Британия, Германия, Франция.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 886 км, автомобиль йўлларининг узунлиги – 74000 км (каттиқ қопламали йўллари – 35000 км). Мамлакатнинг асосий портлари: Жидда, Рас-Таннура, Янбу.

Тарихи. Ҳозирги Саудия Арабистони ҳудудига араб қорвадор қабилалари м. а. IX асрдан бошлаб ўрнашганлар. Арабистон яриморалининг шимолий қисмини эгаллаган қабилалар яҳудий, бобил ва форс маданияти таъсирида бўлган бир пайтда, Арабистоннинг жанубидаги қабилалар ўзларининг алоҳида маданиятини яратдилар. 570 йили Маккада пайғамбар деб эълон қилинган ва барча араб қабилаларини янги, мусулмон давлати Мадинага бирлаштирган Муҳаммад (с.а.в.) дунёга келди. Муҳаммаднинг (с.а.в.) издошлари бўлган халифалар VII асрда ислом динини Яқин Шарқ ва Мисрга тарқатдилар. VIII асрда эса янги дин Осиёнинг каттагина қисми ва Шимолий Африкага тарқалди. Бағдод халифалиги вужудга келганидан кейин Саудия Арабистонининг роли сезиларли даражада пасайди, аммо Макка мусулмонларнинг диний маркази бўлиб қолаверди. XIII асрда ҳозирги Саудия Арабистонининг ҳудуди Миср мамлуклари ҳукмронлиги остида қолди. 1517 йили эса Усмонийлар империяси таркибига кирди. XIX аср бошлари-

га келиб Саудия Арабистонида Ваҳҳобийлар давлати ташкил топди ва мустақил давлат деб эълон қилинди. Тез орада ваҳҳобийлар Миср аскарлари томонидан яриморолнинг марказий қисмига сиқиб қўйилдилар, аммо XX асрнинг бошларига келиб ваҳҳобийларнинг етакчиси Ибн Сауднинг қўшинлари мамлакатнинг деярли барча ҳудудида ўз назоратларини ўрнатдилар. 1932 йили эса Ибн Сауд Саудия Арабистони қироллиги тузилганлигини эълон қилди. 1982 йили шаҳзода Фахд тахтга ўтирди ва у Форс қўлтиғидаги можаролар пайтида мамлакат ҳудудига Ироққа қарши иттифок қўшинларини жойлаштиришга рухсат берди. Улар эса бу ердан 1991 йилнинг январида Кувайтда ҳарбий ҳаракатларини бошладилар.

СВАЗИЛЕНД

Расмий номи – Свазиленд Қироллиги. Пойтахти – Мбабана. Ҳудуди – 17 363 км². Аҳолиси – 1 220 400 киши (2012). Давлат тили – инглиз ва свази. Сигинувчилар христиан дини (60%) ва мажусийликка (40%) эътиқод қилади. Пул бирлиги – лилангени.

Географик жойлашуви ва табиати. Африка қитъасининг жанубий қисмида жойлашган давлат. Жануб, жануби-шарқ, ғарб ва шимолда – ЖАР (чегара узунлиги – 430 км), шарқда эса Мозамбик (105 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 535 км. Мамлакат ғарбидан шарққа томон тепаликлари пасайиб борувчи Вельд қирликларида жойлашган. Энг баланд чўққиси – 1445 м. Свазилендда бир нечта пасттекисликлар бор. Асосий дарёлари – Усуту, Камати, Умбелузи. Асосий табиий бойликлари: кўмир, ёғоч, гидроэнергия ресурслари, ўрмонлари, шунингдек, унча катта бўлмаган олтин ва олмос конлари бор. Ҳудудининг 11% и ҳайдаладиган ерлар, 62% и эса яйлов ва ўтлоқлар.

Иқлими – субтропик ва тропик. Свазиленднинг ўсимлик дунёси ғарбда саванна, шарқда эса ксерофит (чўл иқлимга чидамли ўтлар) чангалзорлари билан характерланади. Флораси жуда бой: 2400 га яқин ўсимлик тури мавжуд – лишайниклар ва папоротниклардан тортиб магнолия ва фикусларгача ўсади. Фақат алознинг 25 тури, орхидеянинг 12 тури, нилуфар гулларининг 10 тури бор. Йирик сут эмизувчилардан «кўк» кўтослар учрайди. Шунингдек, бурама шохли антилопа, зебра, бегемотлар ҳам бор. Дарёларида тимсоҳлар кўп.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конституциявий монархия. Свазиленд 1968 йил 6 сентябрдан мустақил давлат бўлди (ундан вий монархия. Свазиленд 1968 йил 6 сентябрдан мустақил давлат бўлди (ундан олдин – Буюк Британия протекторати). Бу сана – Миллий байрам – Мустақиллик куни сифатида нишонланади. Давлат бошлиги – қирол. Ижрония ҳокимият бош вазири бошчилигидаги ҳукумат томонидан бошқарилади. Қонунийлик ҳокимиятини қирол ва икки палатали парламент (Мажлис ва Сенат) амалга ошира-

ди. Сийсий партиялари: Нгване миллий-озодлик конгресси, Имбокодво миллий ҳаракати, Свазиленд бирлашган фронти, Свазиленд тараккийпарвар партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асосий бўғини – қишлоқ хўжалиги (ЯИМнинг чоракка яқин қисми). Унда меҳнатга яроқли аҳолининг асосий қисми банд. Асосий қишлоқ хўжалиги экинлари – шакарқамиш, маккажўхори, пахта, тамаки, шитрус мевалар. Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш саноатидан ташқари қончилик (қўмир ва асбест), ёғоч саноати ривожланган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 3651 млн (аҳоли жон бошига – 3475) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: ЖАР, Япония, Бельгия, Буюк Британия, Канада.

Тарихи. Свазиленд қироллиги ҳозирги Свазиленд ҳудудида XVI асрда ташкил тошган. 1906 йили Британия протекторати бўлишидан аввал 1902 йилда Трансвааль бошқарувида эди. 1968 йили Свазиленд мустақил давлат деб эълон қилинди. 1973 йилда эса қирол Собхуза II конституцияни бекор қилди ва барча сийсий партиялар фаолиятини тақиқлади. Ҳозирги кунда Свазиленд демократик ўзгаришлар йўлидан бормоқда.

СЕЙШЕЛЬ ОРОЛЛАРИ

Расмий номи – Сейшель Ороллари Республикаси. Пойтахти – Викториа. Ҳудуди – 405 км². Аҳолиси – 87 200 киши (2012). Давлат тили – инглиз, француз ва креол. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – сейшель рупияси.

Географик жойлашуви ва табиати. Ҳинд океанининг ғарбий қисмида, Мадагаскар ороллариининг шимоли-шарқидаги Сейшель ва Амирант оролларида жойлашган давлат. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 491 км. Мае, Праслен, Силует, Ла-Диг сингари йирикрок ороллариға мармар тошларидан иборат торгина қирғоқ бўйлари ва тепаликлар характерлидир. Майдарок ороллар эса текис маржон балангликларидан иборат. Мамлакатнинг энг баланд нуқтаси – 915 м. Асосий табиий бойликлари: балиқ, копра (кокос ёнғоғининг мағзи).

Иқлими – субэкваториал. Йирик оролларда доимий қўм-қўқ тропик ўсимликлар сақланиб қолган, пальмаларнинг ноёб турлари ўсади, уларнинг орасида яланғочсимон сейшель пальмаси, денгиз кокоси ҳам бор. Шунингдек, дарахтсимон папоротниклар ҳам учраб туради. Ороллар анча четда жойлашганлиги туфайли фақат шу архипелагдагина учрайдиган қушлар ва судралиб юрувчилар жуда кўп. Фақат Альдабранинг ўзида улкан тошбақалар, қушларнинг 14 та қамбў тури учрайди.

Давлат тузилиши, сийсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 13 та кичик маъмурий ҳудудларга бўлинган. Сейшель ороллари 1976 йилнинг 29 июнида Буюк Британиядан мустақил бўлади. Миллий байрами

18 июнь – Миллат куни (1993 йили янги конституция қабул қилинган кун). Давлат ва ҳукумат бошлиғи – президент. Олий қонунчилик органи – Халқ мажлиси (бир палатали парламент). Сийёсий партиялари: Демократик партия, Сейшель халқи тараққиёт фронти, Сейшель миллий партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Меҳнатга лаёқатли аҳолининг 30% га яқини банд бўлган туризм индустрияси валюта тушумларининг 70% дан кўпроғини таъминлайди. Ишлаб чиқариш балиқчилик ва қишлоқ хўжалиғи билан чекланган. Қишлоқ хўжалиғида (ЯИМнинг 7% га яқини) асосий савдо экинлари – кокос ёнғоғи, долчин, ваниль. Зарурий озиқ-овқатнинг катта қисми четдан олиб келинади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 971 млн (аҳоли жон бошига – 11226) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Франция, Буюк Британия, Бахрайн, Кения.

Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 260 км. Асосий порти – Виктория.

Тарихи. Португаллар томонидан 1505 йили очилган Сейшель ороллари 1742 йили Франция томонидан мустамлака қилиб олинди. 1794 йили ороллар Буюк Британия бошқарувига ўтди. Англия 1903 йили ороллари ўз мустамлакаси деб эълон қилди. 1976 йили Сейшель ороллари Буюк Британия Ҳамдўстлиги аъзоси бўлиб қолган ҳолда мустақилликка эришди. 1977 йили давлат тўнтариши оқибатида социалистик давлат қурилишини эълон қилган А. Рене мамлакат президенти бўлди. 1991 йили мамлакат бошқарувининг бир партияли тизими кўп-партиявийлик билан алмаштирилди.

СЕНЕГАЛ

Расмий номи – Сенегал Республикаси. Пойтахти – Дакар. Ҳудуди – 196 200 км². Аҳолиси – 13 107 900 киши (2012). Давлат тили – француз. Сигинувчиларнинг асосий қисми ислам динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – африка франки.

Географик жойлашуви ва табиати. Африка китъасининг ғарбий қисмида жойлашган давлат. Шимолда – Мавритания (чегара узунлиги – 813 км), жанубда – Гвинея-Бисау (338 км) ва Гвинея (330 км), шарқда – Мали (419 км) билан чегарадош. Сенегал давлатининг ўртасида, Атлантика океанига қуйиладиган Гамбия дарёсининг ўрта ва қуйи оқимида Гамбия давлати жойлашган (Гамбия билан чегара узунлиги – 740 км). Куруқликдаги чегаралари узунлиги – 2640 км. Ғарбда Сенегал Атлантика океани билан туташиб кетган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 531 км. Мамлакат ҳудудининг катта қисми пасттекисликлардан иборат. Сенегалнинг фақатгина жануби-ғарбда баландлиги 500 м га етadиган Фута-Жаллон тепаликлари бор. Асосий дарёси – Сенегал. Мамлакат ҳудудида фосфорит ва темир рудаси, мәрмар конлари мавжуд. Ҳудудининг 27% и ишлов берилadиган ерлар, 20% и эса ўтлок ва яйловлар.

Иклими – субэкваториал, муссонли. Сенегал ҳудуди асосан саванналардан иборат. Кўп асрлардан буён ўрмонли мавзелада экин экиш учун олов қўйиб ер тозалаш усули дарахтзорларнинг тез йўқолишига олиб келди. Фақатгина жануби-ғарбда аралаш ўрмонлар қисман сақланиб қолган. Яшаш шароитлари ўзгариши туфайли йирик ёввойи ҳайвонлар қарийб қолмаган. Миллий боғларда фил, жирафа, кўтос ва бегемотларни учратиш мумкин.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат таркибида 10 та вилоят бор. Сенегал Франциядан мустақилликни 1960 йили қўлга киритган. 1982 йили Сенегал ва Гамбия конфедерацияси тузилди, лекин у 1980 йили 30 сентябрда тарқалиб кетди. Миллий байрами 4 апрель – Мустақиллик куни (1960). Қонунчилик француз фуқаролик ҳуқуқига асосланган. Ижроия ҳокимияти президент (давлат бошлиғи) ва бош вазир (Вазирлар кенгаши бошлиғи) қўлида. Қонунчилик ҳокимиятини бир палатали парламент – Миллат мажлиси амалга оширади. Сиёсий партиялари: Социализм ва бирлик ҳаракати партияси, Демократик иттифок – Меҳнат партиясини тузиш ҳаракати партияси, Миллий демократик бирлашма партияси, Мустақиллик ва меҳнат партияси, Сенегал демократик партияси, Сенегал социалистик партияси, Демократик янгила-ниш партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асосий соҳаси – балиқчилик. Ишлаб чиқариш балиқни қайта ишлаш ва қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш, нефть ва фосфорит қазиб чиқариш билан чекланган. Қишлоқ хўжалигида (балиқчилик билан бирга ЯИМнинг 20%и) меҳнатга лаёқатли аҳолининг 75%и банд. Асосий қишлоқ хўжалик маҳсулотлари – ер ёнғок (экин майдонларининг 40% га яқини мамлакат экспорти учун жуда муҳим бўлган ана шу экинни етиштириш учун фойдаланилади), маккажўхори, тарих, жўхори, шоли, пахта. Туризм ривожланган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 13 950 млн (аҳоли жон бошига – 1057) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: ЕИ мамлакатлари (асосан Франция), Мали, Кот д'Ивуар, Нигерия, Жазоир.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 1034 км, автомобиль йўллари – 14 700 км (қаттиқ қопламали йўллари – 3777 км), ички сув йўллари – 897 км. Мамлакатнинг асосий портлари: Дакар, Каолак.

Тарихи. IX асрда тукулер кабилалари яшайдиган ҳозирги Сенегал ҳудудида Текрур қироллиғи шаклланган бўлиб, XIV асрда ундан Серер ва Улоф қиролликлари ажралиб чиққан. XVI асрда ҳозирги Сенегал ҳудудидаги давлатлар Мали империяси таркибига киради. XVI асрдан бошлаб мамлакат португал денгизчилари томонидан тадқиқ этилди, бироқ мамлакатни мустамлакага айлантириш XVII аср бошларида французлар томонидан бошланди. Инглизлар икки марта – 1758–1779 йиллари ва 1807–1817 йилларда французларни Сенегалдан қувиб чиқаришди, лекин 1854 йили Буюк Британия билан рақобатда Франция енгиб чиқди. 1895 йили эса Сенегал француз мустамлакаси деб эълон қилинди.

Дакар Француз Ғарбий Африкаси пойтахти бўлиб қолди. 1958 йили Француз ҳамжамияти таркибида ўзини ўзи бошқариш ҳукукини қўлга киритган бу мамлакат 1959 йили Мустақил Мали Федерацияси таркибига кирди, лекин 1960 йили федерациядан чиқди ва мустақил давлат деб эълон қилинди. 1963 йили мамлакатнинг янги конституцияси қабул қилинди. Унга биноан Сенегал президент Федерациясига бирлашди. Бироқ мавритан ва сенегал жамоалари ўртасидаги келишмовчиликлар 1989 йили федерациянинг тарқалиб кетишига олиб келди.

СЕН-ПЬЕР ВА МИКЕЛОН

Расмий номи – Сен-Пьер ва Микелон (Франциянинг денгизорти ҳудудий бирлиги). Маъмурий маркази – Сен-Пьер. Ҳудуди – 242 км². Аҳолиси – 5888 киши (2011). Давлат тили – француз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – евро.

Географик жойлашуви ва табиати. Франциянинг денгизорти ҳудудий бирлиги бўлиб, Ньюфаундленд (Канада) оролининг жанубида, Атлантика океанининг шимоли-ғарбида 8 та майда (энг йириклари – Сен-Пьер, Ланглад, Микелон) ороллардан иборат архипелагда жойлашган давлат. Ороллар тошли пасттекислик ва ясситоғликлардан иборат.

Иқлими – денгиз иқлими. Оролларда тўтиқуш, қолибри, ҳашаротлар кўп. Денгизда кўплаб балиқ турлари учрайди.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Сиёсий тузилиши – Франциянинг ҳудудий бирлиги. Бошқарув раҳбари – префект, Франция ҳукумати томонидан тайинланади. Маъмурий ҳудудларга бўлинмаган. Сиёсий партиялари: Франция партияларининг маҳаллий бўлимлари амал қилади.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Аҳолининг асосий машғулооти – балиқ овлаш. Маҳаллий саноат асосини балиқчи қайта ишлаш ташкил этади. Машинасозлик, кemasозлик корхоналари мавжуд. Иқлими ва ернинг унумсизлиги сабабли қишлоқ хўжалиги ривожланмаган. Микелон оролида қорамол, чўчка, қўй боқилади. 2010 йилда ЯИМ миқдори 48 млн (аҳоли жон бошига – 8150) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Канада, АҚШ, Франция, Буюк Британия, Нидерландия.

Асосий порти: Сен-Пьер. Халқаро аэропорт мавжуд.

Тарихи. 1520 йили португаллар томонидан кашф қилинган. 1604 йили французлар томонидан эгаллаб олинган. 1816 йилгача Буюк Британия таркибига ҳам ўтиб турган. 1946 йили Франциянинг денгизорти ҳудуди, 1976 йили денгизорти департаменти, 1985 йили Франция ҳудудий бирлиги мақомини олди.

СЕНТ-ВИНСЕНТ ВА ГРЕНАДИН

Расмий номи – Сент-Винсент ва Гренадин. Пойтахти – Кингстаун. Худуди – 389 км². Аҳолиси – 109 400 киши (2012). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – шарқий кариб доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Кариб денгизининг жануби-шарқий қисмидаги Сент-Винсент ва Гренадин оролларида жойлашган давлат. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 84 км. Мамлакат худуди вулкон отилишидан ҳосил бўлган тепаликлардан иборат ороллар.

Иклими – тропик мўътадил. Оролларнинг ўрта қисми бутунлай ўрмон билан қопланган, бироқ қимматли турлари кам, асосан пальма, нон дарахтлари учрайди.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конституциявий монархия, Британия Ҳамдўстлиги аъзоси. Сент-Винсент 1979 йилнинг 27 октябрида мустақил давлат бўлди (аввал Буюк Британия мустамлакаси). Миллий байрамлари: 22 январь – Сент-Винсент ва Гренадин куни, 27 октябрь – Миллат куни. Қонунчилик инглиз умумий ҳуқуқига асосланган. Давлат раҳбари – Британия қироли (қироличаси), унинг ваколатларини генерал-губернатор амалга оширади. Ижроия ҳокимият бош вазир бошчилигидаги Вазирлар маҳкамасига тегишли. Олий қонунчилик органи – Мажлис палатаси. Сиёсий партиялари: Халқ тараққиёти ҳаракати партияси, Янги демократик партия, Бирлашган лейбористлар партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг энг муҳим соҳаси – қишлоқ хўжалиғи (банан – асосий экспорт маҳсулотларидан бири). Ривожланиб бораётган туризм ҳам даромадининг энг муҳим манбаларидан бири ҳисобланади. Ишлаб чиқариши асосан қишлоқ хўжалиқ маҳсулотларини қайта ишлашдан иборат. 2012 йилда ЯИМ миқдори 716 млн (аҳоли жон бошига – 6489) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Буюк Британия, АҚШ, Кариб хавзаси давлатлари.

Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 1184 км. Порти – Кингстаун.

Тарихи. Сент-Винсент ороли Колумб томонидан 1498 йили кашф қилинган ва XVII асргача испан мустамлакаси бўлиб қолаверди. XVII–XVIII асрларда орол Франция билан Буюк Британия ўртасида низоли ҳудудга айланди. Сент-Винсент ва Гренадин 1762 йили Буюк Британиянинг тўла ҳукмронлиги остига ўтди ва 1783 йили мустамлака деб эълон қилинди. 1958–1962 йилларда ороллар Вест-Индия Федерациясига кирди, 1979 йили эса мустақил давлат деб эълон қилинди.

СЕНТ-КИТС ВА НЕВИС

Расмий номи – Сент-Китс ва Невис Федерацияси (Сент-Кристофер ва Невис Федерацияси). Пойтахти – Бастер. Ҳудуди – 261 км². Аҳолиси – 53 700 киши (2012). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – шарқий кариб доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Кариб хавзасининг шарқий қисмидаги Кичик Антиль ороллари архипелагидаги икки оролда (Сент-Китс ва Невис) жойлашган давлат. Шамолли ороллар гуруҳига киради. Қирғоқ бўйлаб чегара узунлиги – 135 км. Ички қояли қисмга эга ороллар вулкон оқибатида пайдо бўлган. Мамлакатнинг энг юқори нуктаси – Мизери тоғи (1155 м) Сент-Китс оролида жойлашган.

Иклими – тропик, мўътадил иссиқ. Оролларнинг ўрмон билан қопланган тоғлари жуда кўрам.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конституциявий монархия, Британия Ҳамдўстлиги аъзоси. Мамлакат Буюк Британиядан мустақилликни 1983 йил 19 сентябрда қўлга киритган. Бу кун Миллий байрам (Мустақиллик кун) сифатида нишонланади. Қонунчилик инглиз умумий ҳуқуқига асосланган. Давлат бошлиғи – Британия қироли (қироличаси) номидан иш юритувчи генерал-губернатор. Ижроия ҳокимияти ҳам бош вазир бошчилигидаги ҳукуматга тегишли. Олий қонунчилик органи – Миллий мажлис (бир палатали парламент). Сиёсий партиялари: Халқ фаолияти партияси, Серташвиш фуқаролар ҳаракати, Лейбористик партия, Невис ислохотчилар партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мамлакат иқтисоди анъанавий тарзда шакарқамиш етиштириш ва қайта ишлаш билан боғлиқ (шакар – асосий экспорт маҳсулоти). Бошқа қишлоқ хўжалик экинлари: шоли, ямс, банан. Туризм тобора муҳим аҳамият касб этмоқда. 2012 йил ЯИМ миқдори 738 млн (аҳоли жон бошига – 12 804) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, КАРИКОМ (Кариб уюшмаси) мамлакатлари, Буюк Британия.

Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 300 км. Асосий портлари: Бастер (Сент-Китс), Чарлстаун (Невис).

Тарихи. 1493 йили Колумб кашф этган бу ороллар Испания мустамлакасига айланди. XVII аср бошларида эса Буюк Британия қўл остига ўтди. XVII–XVIII асрларда ороллар Буюк Британия ва Франция ўртасида низоли ҳудудга айланди, бироқ 1783 йили Париж шартномаси Буюк Британиянинг Сент-Китс ва Невисга бўлган ҳуқуқини тасдиқлади. Британия Ҳамдўстлиги доирасида 1967 йили мухториятни қўлга киритган ороллар 1983 йилнинг сентябрида мустақил давлат деб эълон қилинди. 1998 йили Невис оролининг Федерациядан чиқиш ва мустақил давлат тузиш тўғрисидаги референдум муваффақиятсиз якунланди.

СЕНТ-ЛЮСИЯ

Расмий номи – Сент-Люсия. Пойтахти – Кастри. Худуди – 616 км². Аҳолиси – 177 800 киши (2012). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – шарқий кариб доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Кариб денгизининг жануби-шарқий қисмидаги Сент-Люсия оролида (Шамолли ороллар) жойлашган давлат. Қирғоқ бўйлаб чегара узунлиги – 158 км. Вулканик келиб чиқишга эга бўлган орол. Шимолдан жанубга томон ўрмон билан қопланган тоғлар ҳалқаси чўзилган. Мамлакатнинг энг баланд нуктаси – Жими (950 м). Оролда бир нечта кенг, ҳосилдор водийлар бор. Асосий табиий бойлиги – ёғоч.

Иклими – тропик, мўътадил. Ўсимлик олами жуда бой, бу ерда дарахтларнинг қимматли турлари ва кўплаб орхидеяга эга бўлган нам тропик ўрмонлар сақланиб қолган. Ҳайвонот олами асосан қушлардан иборат. Қирғоққа яқин денгиз сувлари балиқ, қисқичбақасимонлар ва маржонларга бой.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конституциявий монархия, Британия Ҳамдўстлиги аъзоси. Мамлакат 1979 йилнинг 22 февралда мустақиллик олган (олдин Буюк Британия мустамлакаси). Миллий байрами 13 декабрь – Миллат куни. Қонунчилик инглиз умумий ҳуқуқига асосланган. Давлат бошлиги – Британия қироли (қироличаси), унинг ваколатини генерал-губернатор бажаради. Ижроия ҳокимияти Вазирлар маҳкамасига тегишли. Қонунчилик ҳокимияти Сенат (юқори палата) ва Мажлис палатаси (қуйи палата) дан иборат икки палатали парламента томонидан амалга оширилади. Сиёсий партиялари: Лейбористлар партияси, Бирлашган ишчилар партияси, Тараққийпарвар лейбористлар партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг ривожини асосан қишлоқ хўжалиги ва туризм соҳасида кузатилади. Мехнатга лаёқатли аҳолининг 43%и банд бўлган қишлоқ хўжалиги ЯИМнинг 16%ини ташкил этади. Банан ва кокос ёнгоқлари энг муҳим экспорт маҳсулотларидан ҳисобланади. Саноат тармоқлари орасида энг ривожланганлари – тўқимачилик ва озиқ-овқат саноати. 2012 йилда ЯИМ миқдори 1259 млн (аҳоли жон бошига – 7257) долларни ташкил этган. Энг муҳим ҳамкорлари: Буюк Британия, АҚШ, Кариб ҳавзаси мамлакатлари.

Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 760 км. Порти – Кастри.

Тарихи. 1502 йили Колумб кашф этган Сент-Люсия ороли 1635 йили француз мустамлакаси бўлиб қолди. XII асрда орол навбати билан французлар ва инглизлар тасарруфида бўлди, аммо 1814 йили Сент-Люсия бутунлай Буюк Британия қўлига ўтди. 1958–1967 йилларда Сент-Люсия Вест-Индия Федерациясига кирди, 1979 йилнинг февралда мустақил давлат деб эълон қилинди.

СЕРБИЯ

Расмий номи – Сербия Республикаси. Пойтахти – Белград. Худуди – 88361 км². Аҳолиси – 9846580 киши (2012). Тили – серб. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг православ мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – серб динари.

Географик жойлашуви ва табиати. Сербия Европанинг жануби-шарқида, Болкон яриморлининг марказида жойлашган. Унинг худудини Ғарбий ва Марказий Европа, Якин Шарқ, Осиё ва Африка билан боғловчи магистраллар кесиб ўтади. Шарқда – Болгария (318 км), шимоли-шарқда – Руминия (476 км), шимолда – Венгрия (151 км), ғарбда – Хорватия (241 км), Босния ва Герцеговина (302 км), жануби-ғарбда – Черногория (124 км), жануби-шарқда – Македония (62 км) ва жанубда тан олинмаган Косово (352 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 2026 км. Сербиянинг шимолий қисмларида ҳосилдор Воеводина пасттекисликлари жойлашган. Марказий қисмида ўрмонлар билан қопланган тепаликлар бор. Жанубида баланд тоғлар, тоғ дарёлари кесиб ўтадиган кенг ўрмонзорлар жойлашган.

Сербия умумий майдонининг 55% ишлов бериладиган, 24%и эса ўрмон билан қопланган ерлар ҳисобланади. Энг баланд нуқтаси Албания чегарасидаги Кораби тоғ тизмаси (2764 м) да жойлашган. Яна 15 та чўкки 2000 м дан баланд.

Иқлими – мўътадил континентал, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси жуда бой. Ўрмонларининг 4/5 қисми баргли, 1/5 қисми игнабаргли. Сербия худудларида айик, тўнғиз, бўри, тулки, куён, ёввойи эчки, оху, силовсин, буту, тоғ эчкиси ва хоказолар учрайди. Қушлар дунёси ҳам хилма-хил. Европа табиатида мавжуд бўлган 666 турдаги қушлардан 508 тури Сербияда учрайди. Дарё, қўл ва каналларда ҳар хил турдаги балиқлар кўп. Сербия худудлари рудалар, минералларга бой: мис, олтин, кумуш, қўрғошин, рух, қўмир ва хоказолар.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар республика. Ижро этувчи ҳокимият умумий, тўғридан-тўғри сайловларда 5 йил муддатга сайланадиган президент ва раис бошчилигидаги Вазирлар маҳкамасига тегишли. Раис парламент томонидан тасдиқланадиган ҳукумат тузади. Қонунчиқарувчи ҳокимият – бир палатали парламент – Скупштина. Скупштина депутатлари (250 та) 4 йил муддатга халқ томонидан сайланади.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Саноатининг ривожланган соҳалари: озиқ-овқат, тўқимачилик, кимё, металлга ишлов бериш, автомобиль, қишлоқ хўжалик техникасини ишлаб чиқариш, машиный асбоб-ускуналар, минерал ўғитлар, дорин-дармон, кенг истеъмол молларини ва ёғочни қайта ишлаш саноати яхши тараққий этган. Қишлоқ хўжалигида асосан маккажўхори, бугдой, кандавлари, картошка, олхўри ва узум етиштирилади. Чорвачилик ҳам тараққий

этган. 2012 йилда ЯИМ 37199 млн (аҳоли жон бошига – 4943) долларни ташкил этган.

Тарихи. Ҳозирги Сербия ҳудудларида м. а. 2 минг йилликнинг иккинчи ярмида иллирий, фракий, кейинчалик кельт қабилалари яшай бошлаган. VI–VII асрларда Сербия ҳудудларига славянлар кириб келишди. IX асрнинг иккинчи ярмида серблар христианликни қабул қилган. X аср ўрталарида йирик давлат – Серб князлиги ташкил топди. 1217 йили кироликка айланган. 1389 йили Косово майдонидаги жангда серблар турк қўшинларидан мағлубиятга учраган. Шундан сўнг Сербия туркларга қарам бўлди, 1459 йили эса Туркия таркибига қўшиб юборилади. XVIII аср охиридаги Россия – Туркия урушлари серб халқининг миллий-озодлик ҳаракатиға туртки бўлди. Туркия султонининг 1830–1833 йиллардаги фармонларига кўра Сербия Туркия паноҳи остидаги ўзини ўзи идора қиладиган автоном князлик деб эълон қилинди. 1838 йили Туркия султони Сербияда конституция жорий қилди. 1918 йил 1 декабрда серб, хорват ва словенларнинг киролиги тузилди. 1941 йил апрелда Сербия немис-фашист қўшинлари томонидан босиб олинди. Немислар Белградда генерал М. Недичь бошчилигида қўғирчоқ «Серб ҳукумати»ни тузишди. 1945 йил 29 ноябрда Югославия Федератив Халқ Республикаси эълон қилинган, Сербия Югославия таркибидаги республикалардан бирига айланди. XX асрнинг 90-йиллари бошларида ЮСФР парчаланиши оқибатида Сербия Черногория билан биргаликда ягона конфедерацияға бирлашди. 2006 йил майда ўтказилган халқ референдуми натижаларига кўра мустақил давлатға айланди.

1946 йилда Сербия таркибида Косово ва Метохия автоном ўлкаси ташкил топди. 1991 йили мустақил Косово республикаси тузилганлиги эълон қилинди ва ўлкада этник тўқнашувлар бошланиб кетди. 1999 йили ҳарбий можароларға НАТО аралашди. Натижада серб ҳукумати НАТО ҳарбий контингентини Косовоға киритишға мажбур бўлди. БМТ Хавфсизлик Кенгашининг 1999 йил 10 июндаги 1244-сонли резолюциясига кўра ўлка БМТ бошқарувиға ўтди. 2008 йилнинг 17 февралидан Косово бир томонлама тартибда мустақиллик эълон қилди.

СИНГАПУР

Расмий номи – Сингапур Республикаси. Пойтахти – Сингапур. Ҳудуди – 640 км². Аҳолиси – 5 312 400 киши (2012). Давлат тили – хитой (мандарин лаҳжаси), инглиз, малай, тамил. Сигинувчиларнинг асосий қисми буддавийлик (30%), христиан (20%), ислом (18%), конфуцийлик (15%), ҳиндуийлик динлари ва таоизмға эътиқод қиладди. Пул бирлиги – сингапур доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Мамлакат Сингапур ороли ва 50 дан зиёд кичик оролларда жойлашган Жануби-Шарқий Осиёдаги давлат. Сингапур

Географик жойлашуви ва табиати. Марказий Европада жойлашган. Жанубда – Венгрия (677 км), шимолда – Польша (444 км), ғарбда – Чехия (215 км) ва Австрия (91 км), шарқда – Украина (97 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 1524 км. Мамлакатнинг марказий ва жанубий қисми текисликлардан иборат. Шимоли-ғарби ва шарқда Ғарбий ва Шарқий Карпат тоғлари жойлашган. Шимолда Баланд Татра тоғлари бор. Асосий дарёлари: Дунай, Грон, Ваг, Бодрог.

Иклими – мўътадил, континентал. Асосий ер ости бойликлари: темир рудаси, сурма, магнезий, марганец. Мамлакатнинг 1/3 қисми ўрмонзорлардир (эман, бук, арча, карагай). Хайвонот олами унчалик бой эмас (бўри, тулки, айиқ, куён, бугу, типратикан, тустовук, каклик).

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Словакиянинг давлат тузилиши – республика. БМТ ва ХВФ аъзоси. Давлат бошлиғи – президент. Ҳукумат бошлиғи – бош вазир. Олий конун чиқарувчи орган – Миллий кенгаш. Маъмурий жиҳатдан 8 та ўлкага бўлинади. Сиёсий партиялари: Демократик Словакия учун ҳаракат – Халқ партияси, Словакия демократик иттифоқи, Словакия деҳқонлар партияси, Сўл ишчилар бирлашмаси, Сўл демократлар партияси, Словакия миллий партияси, Венгер христиан-демократик ҳаракати.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Словакия индустриал-аграр мамлакат. Гандлов ва Мадри-Каменда иқтисоди учун муҳим бўлган кўмир конлари мавжуд. Россиядан келадиган газ ва нефть трассалари ўтади. Тоғ-кон саноати ривожланган. Гидроэлектростанциялар кўп. Словакиянинг деҳқончилик учун яроқли ерлари ҳудудининг 1/3 қисмини ташкил этади (бугдой, арпа, лаваги, маккажўхори, картошка етиштирилади). Ваг водийсида тамакичилик ва боғдорчилик ривожланган. Мамлакатда чорвачилик ҳам тараққий этган. Тоғли курортлар мавжуд. 2012 йилда ЯИМ миқдори 91 186 млн (аҳоли жон бошига – 16880) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Германия, Чехия, Россия, Италия, Польша.

Асосий дарё портлари: Братислава, Комарно.

Тарихи. М. а. V асрда мамлакат ҳудудида фракий қабилалари яшаган. М. а. III асрда бу ерда кельтлар пайдо бўлди. I асрда мамлакат ҳудуди римликлар томонидан эгалланган. VI асрдан бошлаб Словакияга славян қабилалари кўчиб кела бошлади. X асрда Буюк Моравия давлати таркибига қўшилди. XI асрда Венгрия киролигига тобе бўлди. XVI асрда Жанубий Словакия Усмонийлар томонидан истило қилинди, қолган қисми Габсбурглар империяси таркибига ўтди. XVII асрда мамлакат тўлиқ Габсбурглар Австрияси таркибига киритилди. 1867 йилдан Словакия янги ташкил топган Австро-Венгрия таркибида бўлди. 1918 йили Австро-Венгрия тарқатилиши билан Словакия Чехия билан бирлашди ва Чехословакия давлатини ташкил этди. 1939 йили «Мюнхен битими»га кўра Германия Чехословакияни эгаллаб, «мустақил Словакия» давлатини ташкил

Иктисоди, транспорт коммуникациялари. Словения – индустриал-аграр давлат. Унинг иктисоди саноат ишлаб чиқаришга асосланган. Қўмир, қўрғошин, рух рудалари қазиб олинади ва қайта ишланади. Пойтахт Любляна ва Есенице шаҳрида оғир саноат корхоналари жойлаштирилган. Аммо саноат тармоқлари асосини машинасозлик, кимё, енгил саноат ташкил этади. Металлургия, ёғочни қайта ишлаш, териға ишлов бериш, спорт моллари, тўқимачилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш яхши тараққий этган. Бу маҳсулотлар ташқи бозорға чиқарилади. Янги саноат тармоқлари электрон ускунасозлик, кимё ва фармакология саноати, транспорт машинасозлиги қабилардан иборат. Полиграфия соҳасини алоҳида қайд этиб ўтиш зарур. Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг 40% ини ўсимликлар ўстириш, 55% ини чорвачилик, 5% ини узумчилик ва мевачилик ташкил этади. Яйлов чорвачилиги Альп ва Субальп вилоятлари ҳамда Каретда кенг тарқалган. Ўрмончилик иктисоднинг фавқулодда муҳим соҳаларидан ҳисобланади. Ҳукумат туризм соҳасидаги хусусий тадбиркорликни рағбатлантириб туради. Туризмдан келиб тушадиган даромадлар асосий валюта тушумлари манбаларидан биридир. 2012 йилда ЯИМ миқдори 45 421 млн (аҳоли жон бошига – 22 193) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Германия, Италия, Франция, Хорватия, Австрия.

Асосий портлари: Копер, Пиран.

Тарихи. М. а. I асрда бу ерлар Рим империяси таркибига кирган. Словения худудига славянлар VI асрда кириб келишган. М. а. 628–258 йилларда бу худудлар Само давлати, кейинчалик Карантания таркибига кирган. XI–XIII асрларда Словения худудида бир қатор феодал князликлар – Штирия, Крайна ва бошқалар вужудга келди. XVI аср бошларидан мамлакатнинг деярли бутун худуди Австрия Габсбурглари томонидан босиб олинган эди. 1809–1813 йилларда Иллирия провинциялари сифатида Наполеон давлати таркибига кирган. XIX асрнинг 70-йилларида маданий ва миллий автономия шиорлари остидаги миллий-озодлик ҳаракатлари кучайиб борди. 1918 йили Словения Серб, хорват ва словенлар қироллиги таркибига қўшилди (1929 йилдан Югославия давлати номини олди). 1941 йилда Югославия Германия, Италия, Венгрия қўшинлари томонидан ишғол қилинди. Немис босқинчиларига қарши курашга Югославия халқ озодлик армияси отланди. Иккинчи жаҳон урушидан сўнг Словения Югославия Федерацияси таркибига кирди. Италия билан имзоланган тинчлик шартномасига кўра, словенлар қўпчилигини ташкил қилган худудларнинг барчаси Югославия тасарруфига топширилди. Югославия таркибида Словения кенг маданий ва иктисодий автономияга эга бўлди. 1980 йилларнинг охирида Словения сиёсий раҳбарияти қўппартиявийлик асосидаги сайловларни ўтказишга қарор қилди. 1990 йил апрелда Югославияда биринчи бор қўппартиявийлик асосида демократик сайловлар ўтказилди. 1991 йил 21 августда Словения мустақиллик тўғрисидаги декларацияни қабул қилди. 1991 йилнинг октябрида тўла мустақил

давлатга айланди. Словения 1992 йил май ойида БМТга аъзо бўлди. Словения ЕИ ва НАТО аъзоси.

СОЛОМОН ОРОЛЛАРИ

Расмий номи – Соломон Ороллари. Пойтахти – Хониара. Худуди – 28 370 км². Аҳолиси – 566 500 киши (2012). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – соломон ороллари доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Тинч океanning жануби-ғарбий қисмида, Соломон оролларида (Гуадалканал, Нью-Жоржия, Малаита, Санта-Исабель, Санта-Крус ороллари ва бошқалар) жойлашган давлат. Кўпчилик ороллarning рельефи тоғли: Маржон атолларида текисликлар бор. Асосий табиий ресурслари: балик, ёғоч, олтин, кўргошин, рух, никель, фосфоритлар.

Иқлими – узок давом этадиган намлик мавсумли ва иссиқ. Ороллarning катта қисми ноёб дарахт турлари мавжуд бўлган ўрмонлар билан қопланган. Нисбатан курук ерларда саванналар, қирғоқ бўйларида мангр ўсимликлари бор. Ороллarning хайвонот олами бой эмас: халталилар, кўршапалақлар ва кемирувчилар учрайди.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар давлат. Мамлакат 4 та округга бўлинган. Соломон ороллари 1978 йилнинг 7 июлида мустақил давлат бўлган (илгари Буюк Британиянинг протекторати эди). Давлат бошлиғи – Британия қироли (қироличаси) бўлиб, унинг номидан генерал-губернатор иш юритади. У мамлакат парламентининг тавсияси билан 5 йил муддатга Соломон ороллари фукарolari томонидан сайланади. Қонунчилик Миллий парламент, ижроия ҳокимият бош вазир бошчилигидаги ҳукумат томонидан амалга оширилади. Сىёсий партиялари: Соломон ороллари лейбористлар партияси, Соломон ороллари либерал партияси, Халқ иттифокчи партияси Соломон ороллари миллий ҳаракати партияси, Тараққийпарвар халқ партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асосини қишлоқ хўжалиғи, балиқчилик ва ўрмончилик (ЯИМнинг 70%) ташкил этади. Асосий экспорт маҳсулотлари – балик, ёғоч, копра (кокос ёнғоғининг мағзи), пальма ёғи. Саноат маҳсулотларининг катта қисми ва нефть маҳсулотларини четдан келтиради. 2012 йилда ЯИМ миқдори 1039 млн (аҳоли жон бошига – 1786) долларни ташкил этган.

Асосий савдо ҳамкорлари – Ялония, Буюк Британия, АҚШ, Тайланд.

Темир йўллари йўқ. Автомобиль йўллarning умумий узунлиғи – 1300 км.

Порти – Хониара.

Тарихи. Соломон ороллари 1568 йили испан денгизчиси Мендонья де Неира томонидан кашф қилинган. Ороллarning шимолий қисми 1885 йили Германия

протекторати деб эълон қилинган, жанубий қисми эса Буюк Британия мулкларига қўшилди. 1899 йили Германия Бутенвиль ва Бука оролларида бошқа ҳамма ороллари Буюк Британияга берди. Бунинг эвазига инглизлар Германиянинг Ғарбий Самоани босиб олиш ҳуқуқини тан олишди. 1914 йили Бутенвиль ва Бука Австралия қўшинлари томонидан босиб олинди ва 1920 йили Австралия бошқаруви остига ўтди. Иккинчи жаҳон урушида ороллarning бир қисми япон қўшинлари томонидан ишғол қилинди. Иккинчи жаҳон урушидан кейин эса Соломон ороллари яна Британия протекторатига айланди. 1978 йили Соломон ороллarning мустақиллиги эълон қилинди ва Британ Ҳамдўстлиги давлатлари сафига кирди. 1998 йили Соломон оролларида бошланган қабилаларaro қуроли тўқнашувлар 2003 йилда Австралия, Янги Зеландия ва Океания давлатларидан чақирилган ҳарбий ва полиция кучлари томонидан тўхтатилди.

СОМАЛИ

Расмий номи – Сомали Республикаси. Пойтахти – Могадишо. Ҳудуди – 637 657 км². Аҳолиси – 9 797 440 киши (2012). Давлат тили – сомали ва араб. Давлат дини – ислом. Пул бирлиги – сомали шиллинги.

Географик жойлашуви ва табиати. Африканинг шарқий қисмида, Сомали яриморлида жойлашган давлат. Ғарбда – Эфиопия (чегара узунлиги – 1600 км), жануби-ғарбда – Кения (682 км), шимоли-ғарбда – Жибути (58 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 2340 км. Шарқ ва жанубда мамлакат Ҳинд океани, шимолда Аден кўрфази билан туташиб кетган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 3025 км. Мамлакат рельефи текислик ва шимолда тепаликлардан иборат. Энг баланд нуқтаси – Шимбирс тоғи (2406 м). Сомалида уран, темир рудаси, боксит, кўргошин, сурма, мис захиралари бор.

Иклими – қуруқ ва иссиқ тропик. Сомалининг деярли 90% ҳудуди чалачўллар ва қуруқ саванналардан иборат. Бу ерда кўп йиллик ўтлар, акациялар кўп. Ўрмонларида пальма, 20 метрли фикуслар бор. Саванналарда антилопа, зебра, жирафа ва қоллонлар яшайди. Дарё ҳавзаларида филлар, каркидонлар учрайди. Маймунлар кўп. Сомалининг марказий қисмида баландлиги 7 метргача бўлган термит уйлари бор.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 18 та вилоятга бўлинган. Сомали 1960 йил 1 июлдан мустақил (илгари Буюк Британия мустамлакаси бўлган) давлат ҳисобланади. Бу сана Миллий байрам – Мустақиллик куни сифатида нишонланади. Давлат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи ҳокимиятни парламент (Ўтиш миллий мажлиси), ижроия ҳокимиятни бош вазир бошчилигидаги ҳукумат амалга оширади. Мамлакатда 15 дан ортиқ уруғ-қабилачилик асосида тузилган ҳарбий-сиёсий ташкилотлар

бор. Улардан энг йириклари – Бирлашган Сомали конгресси – ҳарбий сиёсий гуруҳ, Сомали миллий альянси – ҳарбий сиёсий гуруҳ.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Дунёнинг энг камбағал давлатларидан бири бўлган Сомалида иқтисоднинг муҳим сектори кишлок ҳўжалиги (ЯИМнинг 40% ва экспортдан келадиган фойданинг тахминан 65%ини ташкил қилади) ҳисобланади. Кишлоқ ҳўжалигида асосан қорвачилик билан шуғулланилади. 2010 йилда ЯИМ миқдори 5896 млн (аҳоли жон бошига – 600) долларни ташкил этган. Асосий экспорт келадиган маҳсулоти банан, бундан ташқари шакарқамиш, жўхори ва маккажўхори ҳам етиштирилади. Саноати унча катта бўлмаган шакар, тўкимачилик ва нефть қорхоналари билан чекланган. XX асрнинг 90-йиллари бошида юритилган беқарор сиёсий ҳолат ишлаб чиқариш ҳажмининг сезиларли даражада камайишига олиб келди. Асосий савдо ҳамкорлари – АҚШ, Италия, Германия, Саудия Арабистони.

Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 15215 км. Мамлакат портлари: Барбара, Могадишо.

Тарихи. II–VII асрларда ҳозирги Сомали ҳудудлари эфиопларнинг Аксум давлати таркибига кирган. VII асрда Сомалига араблар кириб келишди. Улар бу ерда ислом дини ва араб тилини ёйишди, XIX асрда сақланиб турган бир қатор султонликларини тузишди. XIX аср охирларида мамлакатни европаликлар томонидан мустамлакалаштириш бошланди. Ҳозирги Сомали ҳудудлари Буюк Британия, Италия ва Франция давлатлари ўртасида бўлиб олинди. Британия Сомалиси 1960 йилнинг 26 июнида мустақиллик олди, 1960 йилнинг 1 июлида Италия Сомалисининг мустақиллиги эълон қилинганидан сўнг эса ягона Сомали давлати тузилди. 1969 йили ҳарбийлар давлат тўнтариши ўтказиб, мамлакат президентини ўлдиришди. 1977 йили Сомали Эфиопияга қарши уруш бошлади ва мағлубиятга учрайди. Мамлакатда бошланган фуқаролар уруши 1991 йили генерал Барренинг қулашига ва БМТ ҳомийлигидаги ҳарбий интервенциянинг бошланишига олиб келди. Бироқ бу ҳам Сомалидаги урушаётган уруғларни ўзаро яраштира олмади. 2000 йил май-август ойларида Жибутининг Арта шахрида Африка ва Европа давлатлари воситачилигида ўтказилган анжуманда Сомалидаги турли уруғларнинг вакиллари ўтиш миллий мажлиси – парламентни сайлади-лар, шу парламент мамлакатнинг муваққат президентини сайлади.

СУДАН

Расмий номи – Судан Республикаси. **Пойтахти** – Хартум. **Ҳудуди** – 2 505 813 км². **Аҳолиси** – 34 847 900 киши (2013). **Давлат тили** – араб. **Давлат дини** – ислом (95%). **Пул бирлиги** – судан фунти.

Географик жойлашуви ва табиати. Африка қитъасининг шимоли-шарқида жойлашган давлат. Шарқда – Эфиопия (чегара узунлиги – 1606 км) ва Эритрея

(605 км) (2221 км), ғарбда – Чад Республикаси (1360 км), Марказий Африка Республикаси (1165 км) ва Ливия (383 км), шимолда – Миср (1273 км), жанубда – Конго Демократик Республикаси (628 км), Уганда (435 км) ва Кения (232 км) билан чегарадош. Куруқликдаги чегаралари узунлиги – 7687 км. Шарқда Судан Қизил денгиз билан туташиб кетган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 853 км. Судан Африка давлатлари орасида ҳудуди бўйича энг йирити хисобланади. Уни 3 та физик-географик минтақага бўлиш мумкин: шимолда Ливия ва Нубия чўллари 30% ҳудудини эгаллаган; марказда Кордофан ва Дарфур текисликлари бор; жанубини кенг ботқоклар ва чангалзорлар эгаллаган. Мамлакатнинг энг юкори нуктаси – Киньети тоғи (3187 м) бўлиб, у Суданнинг жануби-шарқида жойлашган. Мамлакатнинг асосий дарёлари – Нил, Оқ Нил, Мовий Нил. Асосий фойдали қазилмалари: нефть, темир рудаси, рух, мис, хром, вольфрам, қумуш. Ҳайдаладиган ерлар мамлакат ҳудудининг 5%, ўтлоқ ва яйловлар 24%, ўрмон ва тўқайзорлар 20% ини эгаллайди.

Иклими – иссик ва қуруқ.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 9 та вилоятга бўлинган. Судан 1956 йилнинг 1 январиди Миср ва Буюк Британиядан мустақилликка эришган. Бу сана Миллий байрам сифатида нишонланади (Мустақиллик куни). Қонунчилик инглиз умумий ҳуқуқшунослиги ва ислом ҳуқуқшунослигига асосланган. Ижроия ва қонун чиқарувчи ҳокимият президент (давлат ва ҳукумат бошлиғи) ва Миллий ассамблеянинг қўлида тўпланган. Сиёсий партиялари: Ал-Умма («Миллат») партияси, Бирлашган демократик партия, Миллий конгресс партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Судан қолоқ аграр мамлакат. Ялпи ички маҳсулотиди қишлоқ хўжалигининг улуши – 46,3%, саноатнинг улуши – 22,8%, хизмат кўрсатиш соҳасининг улуши – 30,8% ни ташкил этади. Иқтисодида давлат сектори устунлик қилади. Хусусий секторнинг асосини қишлоқ хўжалиғи ва савдо ташкил қилади. Иқтисодининг асосий сектори бўлган қишлоқ хўжалиғи (ЯИМнинг 35%)да ишга яроқли аҳолининг 80% и банд (экспортнинг ярмидан кўпроғи пахта). Ишлаб чиқариш асосан қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш билан боғлиқ. ХХІ аср бошларида Судан аҳоли даромадининг кўрсаткичлари бўйича дунёда охириги ўринлардан бирини эгаллади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 51 583 млн (аҳоли жон бошига – 1789) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари – Ғарбий Европа мамлакатлари, Саудия Арабистони, АҚШ, Япония, Шарқий Европа мамлакатлари.

Темир йўлларининг умумий узунлиғи – 5516 км, автомобиль йўлларининг умумий узунлиғи – 20 703 км, ички сув йўллари – 5310 км. Мамлакатнинг асосий порти – Порт-Судан.

Тарихи. М. а. 3 минг йилликда ҳозирги Судан ҳудудида Нубия цивилизацияси шаклланган бўлиб, қадимги Миср тарихи билан чамбарчас боғлиқ. Нубия

Иклими – субэкваториал иссиқ. Дарахтларнинг ноёб турлари мавжуд бўлган донмий яшил ўрмонлар Суринам худудининг 90%ини эгаллайди. Шимолда саванналар бор. Мамлакат фаунаси тропик сельвасига хос.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 10 та округга бўлинган. Суринам 1975 йилнинг 25 ноябрида Нидерландиядан мустақилликка эришган (илгари Нидерланд Гвианаси бўлган). Миллий байрамлари: 25 февраль – Озодлик ва янгиланиш куни (1980), 25 ноябрь – Мустақиллик эълон қилинган кун (1975). Ижроия ҳокимият президент (давлат бошлиғи) ва вице-президентга (унинг ўзи бош вазир) тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимият бир палатали парламент – Миллий ассамблея томонидан амалга оширилади.

Сиёсий партиялари: Суринам миллий партияси, Миллий бирлик ва бирдамлик учун партия, Илгор ислохотлар партияси, Миллий демократик партия, Янгиланган тараккийпарвар партия.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Суринам иқтисоди 1982 йили Голландия молиявий ёрдам беришни тўхтатганидан сўнг, оғир қийинчиликларни бошдан кечирди. Шунингдек, сиёсий бекорорлик ҳам саноат таракқиётига ва иқтисодий ислохотларни амалга оширишда ўзининг салбий таъсирини кўрсатди. Саноатининг етакчи тармоқлари: алюминий ишлаб чиқариш (умумий экспорт ҳажмининг 70%), боксит казиб олиш, ёғочни қайта ишлаш. Қишлоқ хўжалигида (ЯИМнинг 11%) асосий етиштириладиган экин шоли (қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг 60%) ҳисобланади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 5094 млн (аҳоли жон бошига – 8686) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари – Норвегия, Нидерландия, АҚШ, Германия, Бразилия.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 166 км, автомобиль йўллари – 8300 км, ички сув йўллари эса 1200 км. Асосий порти – Парамарибо.

Тарихи. Ҳиндуларнинг аравак, варау ва кариб қабилалари истикомат қилиб келган ҳозирги Суринам худудлари илгари инглизларга тегишли бўлган, 1667 йили эса Голландияга берилган. 1954 йили мухтор провинция мақомини олган Суринам, 1975 йилнинг 25 ноябрида мустақил республика бўлди. 1980 йилги ҳарбий тўнтариши оқибатида мамлакатда ҳокимият ҳарбийлар қўлига ўтди. 1988 йили ҳарбийлар ҳукуматни фуқаролик ҳукуматига топширганидан сўнг, демократияга қайтиш бошланди ва мамлакатда эркин президент сайловлари бўлиб ўтди.

СУРИЯ

Расмий номи – Сурия Араб Республикаси. Пойтахти – Дамашқ. Худуди – 185 200 км². Аҳолиси – 21 117 600 киши (2012). Давлат тили – араб. Сигнатурчиларнинг асосий қисми ислом динига эътиқид қилади. Пул бирлиги – сурия фунти.

Географик жойлашуви ва табияти. Сурия Жануби-Гарбий Осиёда жойлашган давлат. Шимолда – Туркия (чегара узунлиги – 822 км), шарқда – Ироқ (605 км), жанубда – Иордания (375 км) ва Исроил (76 км), гарбда – Ливан билан (375 км) чегарадош. Куруқликдаги чегаралари узунлиги – 2253 км. Мамлакат худудининг асосий қисмини текисликлар эгаллаган. Жанубда Сурия чуллари жойлашган. Гарбда Сурия Ўрта Ер денгизи билан туташиб кетган.

Мамлакатнинг гарбий қисмида Ансория ва Антиливан тоғ тизмалари жойлашган. Суриянинг энг баланд чўққиси – Херман (2814 м) ҳам шу ерда жойлашган. Асосий дарёлари: Фрот ва Ал-Аси. Мамлакат нефть, фосфат, марганец конларига бой. Худудининг 28%ида деҳқончилик қилинса, 46%и яйловлардан иборат.

Сурия иклими анча илқ бўлиб, Ўрта Ер денгизи сохилларининг бошка худудлардаги иқлимдан кескин фарқ қилади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 14 та маъмурий худуд (мухофаза)га бўлинган. Давлат ва ижроия ҳокимият раҳбари – президент. Олий қонун чиқарувчи органи бир палатали парламент – Халқ кенгаши. Сиёсий партиялари: Араб социалистик уйғониш партияси (БААС), Сурия коммунистик партияси, СААР тараққийпарвар миллий fronti (8 партияни бирлаштирган).

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. 1991 йили бўлиб ўтган Ироқ – Кувайт урушидан сўнг Сурия давлати араб ва Гарбий Европа мамлакатларидан катта миқдорда молиявий ёрдам олди. Бу маблағ мамлакатнинг ташқи қарзларини тўлашга ва нефтни қайта ишлаш саноатини ривожлантиришга ёрдам берди. Нефть ва фосфорит казиб олиш Сурия саноатининг асосини ташкил этади. Қишлоқ хўжалиги умуммиллий маҳсулотнинг 30%ини етиштиради. 2010 йилда ЯИМ миқдори 105 224 млн (аҳоли жон бошига – 5108) долларни ташкил этган. Асосий экинлар: пахта, бугдой, арпа. Сурия ўз аҳолисини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлай олмайди. Асосий савдо ҳамкорлари: ЕИ давлатлари.

Темир йўллари узунлиги – 1998 км. Автомобиль йўллари – 31 569 км. Асосий портлари – Тартус ва Банияс.

Тарихи. Бутунги Сурия худудлари тарихнинг турли давларида турли хил давлатлар таркибига кирган. М. а. XIX асрда Қадимги Миср, м. а. XIV асрда Хетт подшолиги, м. а. XII асрда яҳудийлар томонидан ишғол қилинган. М. а. 539 VII–VI асрларда бу худудлар оссурияликлар томонидан эгалланган. М. а. 333 йилда Александр Македонский империяси таркибига кирди. М. а. III асрда савалкийлар сулоласи Сурия подшолигига асос солди. М. а. 64 йилдан бу подшолик Рим империяси таркибига киритилди. 636 йилда бу худудлар араблар томонидан босиб олинди. Кейин Сурия салибчилар томонидан ташкил этилган Қуддус подшолиги таркибига кирди. 1516 йилдан

1920 йилгача Сурия Усмонийлар империясининг таркибий қисми бўлиб қолди. 1920 йили Франция Сурияни бошқариш ҳуқуқини олди. 1941 йил сентябрда Сурия ўз мустақиллигини эълон қилган бўлса-да, амалда 1946 йилнинг 17 апрелида тўла мустақилликка эришди. Сурия 1948 йилги араб-исроил урушида иштирок этди. 1958 йил 22 февралда Сурия ва Миср ягона Бирлашган Араб Республикасига бирлашди. 1961 йили Дамашқда бир гуруҳ офицерлар давлат тўнтаришини амалга оширишди ва Сурия яна мустақиллик эълон қилди. 1973 йили Сурия бошқа араб давлатлари каторида Исроилга қарши урушга кирди. 1980–1988 йиллардаги эрон-ироқ урушида Эронга ёрдам берди. 2011 йил мартада Яқин Шарқдаги воқеалар Сурияга ҳам ўз таъсирини ўтказди.

СЬЕРРА-ЛЕОНЕ

Расмий номи – Сьерра-Леоне Республикаси. Пойтахти – Фритаун. Ҳудуди – 72 300 км². Аҳолиси – 6 126 400 киши (2012). Давлат тили – инглиз. Сигинувчилар ислом (60%), мажусийлик (30%) ва христиан (10%) динларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – леоне.

Географик жойлашуви ва табиати. Африка қитъасининг ғарбий қисмида жойлашган давлат. Шимол ва шарқида – Гвинея (чегара узунлиги – 652 км), жануби-шарқида – Либерия (306 км) билан чегарадош. Куруқликдаги чегаралари узунлиги – 958 км. Ғарб ва жануби-ғарбда мамлакат Атлантика океани билан туташиб кетган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 402 км. Мамлакат ҳудудининг катта қисми Леон-Либерия тепалигида жойлашган. Энг баланд нуқтаси – 1948 м. Ғарб ва жанубда кирғокбўйи мангр ботқоқликлари бор. Табиий ресурсларидан исбатан муҳимлари – олмос, боксит, титан рудаси, темир рудаси, олтин. Ишлов бериладиган ерлар умумий ҳудудининг 25%, ўтлок ва яйловлар 31%, ўрмон ва тўқайзорлар 29% ини эгаллайди.

Иклими – экваториал нам. Сьерра-Леоне ҳудудларининг тахминан ярмини саванналар ташкил қилади, шарқида тоғлар ва жанубида экваториал ўрмонлари бор. Ўрмонларда жуда кўп маймун (шимпанзе, бабуинлар, макака), қоплон, гиена, антилопа, зебралар бор, бегемотларнинг митти турлари сақланиб қолган. Шунингдек, ноёб денгиз ҳайвони – ламантин ҳам учрайди.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузуми – унитар республика. Мамлакат таркибида Ғарбий вилоят ва 3 та провинция (Шаркий, Шимолий, Жанубий) бор. Сьерра-Леоне 1961 йилнинг 27 апрелида мустақилликка эришган (илгари Буюк Британиянинг протекторати бўлган). Бу кун Миллий байрам (Республика куни) сифатида нишонланади. Қонунчилик инглиз ҳуқуқшунослиги ва маҳаллий қабилаларнинг урф-одат ва анъаналарига асосланган. Бутун ҳокимият Муваққат Миллий Бошқарув Кенгашига тегишли. Мамлакат парла-

менти (Депутатлар палатаси) 1992 йилнинг 29 апрелида содир бўлган давлат тўнтаришидан сўнг тарқатиб юборилган. Сийсий партиялари: Умумхалқ конгресси, Халқ демократик партияси, Бирлашган инқилобий фронт, Миллий бирлик партияси, Тинчлик ва бирлик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мамлакат иқтисодиди қишлоқ хўжалиги илгор тармоқ ҳисобланади (ЯИМнинг 1/3 қисмини ташкил қилади). Асосий экспорт қиладиган маҳсулотлари – қаҳва ва какао. ЯИМнинг 10% ини ташкил қиладиган саноат (олмос, боксит, рутил) ва қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш билан чекланган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 3824 млн (аҳоли жон бошига – 613) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари – АҚШ, Буюк Британия, Бельгия, Германия, Япония, Хитой, Нигерия.

Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 7400 км (шундан 1150 км тош ётқизилган йўллар), ички сув йўллари – 800 км. Асосий портлари – Бонте, Пепел, Фритаун.

Тарихи. 1460 йили португаллар томонидан очилган ҳозирги Сьерра-Леоне ҳудудлари узоқ вақт давомида Ғарбий Африканинг кул савдоси марказларидан бири бўлиб келди. 1787 йили Америкада озодликка эришган собиқ куллар Сьерра-Леоне қирғоқларида инглизлар ёрдамида ўз тураржойларига асос солдилар. 1808 йили Буюк Британия мустамлакасига айлантирилган бу мамлакат 1961 йили Британ Ҳамдўстлиги доирасида мухториятга эришди. 1971 йилги давлат тўнтариши натижасида Сьерра-Леоне мустақил давлат деб эълон қилинди. 1992 йили навбатдаги давлат тўнтариши ўтказилди ва ҳокимиятга ҳарбийлар келишди. Улар парламентни тарқатиб юборишди ва сийсий партиялар фаолиятини тақиқлаб қўйишди.

ТАЙЛАНД

Расмий номи – Тайланд Қироллиги. Пойтахти – Бангкок. Ҳудуди – 513 115 км². Аҳолиси – 65 479 400 киши (2010). Давлат тили – тай. Давлат дини – буддавийлик. Пул бирлиги – бат.

Географик жойлашуви ва табиати. Жануби-Шарқий Осиёдаги давлат. Шимол ва ғарбда Тайланд – Мьянма (чегара узунлиги – 1800 км), шимоли-шарқда – Лаос (1754 км), жануби-шарқда – Камбоджа (803 км), жанубда – Малайзия (506 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 4863 км. Мамлакатнинг жануби-ғарбида – Андаман денгизи, жануби-шарқида эса Сиам қўлтиғи жойлашган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 3219 км. Мамлакат ҳудудининг ярими пасттекисликлардан иборат. Улардан энг йириги Менам паст тепалиғи бўлиб, у мамлакатнинг асосий дарёси Менам-Чао-Прая ҳавзасида жойлашган. Тайланднинг шимолий ва шарқий қисмини Корат ясси тоғлиғи эгаллайди. Тайланднинг шимолий ва ғарбий қисми тоғлар билан ўралган. Асосий тоғ тизмаси – Танентаунжи. Эн

баланд чўққиси – Интханон (2595 м). Асосий табиий бойликлари: табиий газ, калайи, каучук, вольфрам, кўрошин, ёғоч, балик. Ҳайдаладиган ерлар мамлакат ҳудудининг 34%, ўрмон ва яйловлар 30% ини ташкил қилади.

Иқлими – тропик. Тайланднинг ўсимлик дунёси тропик флорага хос бўлиб, ўсимликларнинг 10 000 га яқин тури мавжуд. Ўрмонларда янг, такьян, турли хил пальмалар, терокарпус бамбуги ўсади. Ҳиндистон фили, йўлбарс, коплон, бенгал мушуги, ҳимолай айиғи, Ҳиндистон бўрсиги, кийикларнинг бир неча тури, 70 турга яқин илон, кушхўр ўргимчак, 600 га яқин капалак, турли ҳашаротлар ҳайвонот дунёсини ташкил этади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конституциявий монархия. Мамлакат таркибига 73 та провинция (чангват) киради. Мустақил Тайланд давлати 1238 йилда тузилган. Қиролнинг туғилган куни миллий байрам ҳисобланади. Давлат бошлиғи – қирол. Ижро этувчи ҳокимият Сенат (юқори палата) ва Вакиллар палатаси (куйи палата)дан иборат Миллий ассамблея томонидан амалга оширилади. Сиёсий партиялари: Демократик партия (Прачатипат), Халқ партияси (Ратсадон), Маънавий куч партияси (Паланг там), Миллий тараққиёт партияси (Чат паттана), Янги умид партияси (Ванг май), Бирдамлик партияси (Еккапал), Адолат ва озодлик партияси (Серитхам), Тай миллий партияси (Чат тай).

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Тайланд ривожланган аграр-индустриал мамлакат. Ялпи ички маҳсулотида қишлоқ, ўрмон хўжалиғи ва балиқчиликнинг улуши – 12%, саноатнинг улуши – 39%, хизмат кўрсатиш соҳасининг улуши – 49%ни ташкил этади. Жадал ривожланаётган туризм мамлакатнинг асосий валюта манбаларидан бири ҳисобланади. Саноатнинг тўқимачилик, заргарлик, электроника, казиб олиш (Тайланд вольфрам ишлаб чиқариш бўйича иккинчи, калайи ишлаб чиқариш бўйича дунёда учинчи ўринни эгаллайди), қишлоқ хўжалиғи маҳсулотларини қайта ишлаш соҳалари ривожланган. Қишлоқ хўжалиғида меҳнатга яроқли аҳолининг 60%и банд. Тайланд дунёда шол и ва каучукнинг асосий ишлаб чиқарувчиси ва экспортчиси ҳисобланади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 376 089 млн (аҳоли жон бошига – 5678) долларни ташкил этган. Асосий савдо шериклари: АҚШ, Япония, Сингапур, Гонконг, Германия.

Темир йўлларининг умумий узунлиғи – 3940 км, автомобиль йўллари – 44 534 км, ички сув йўллари – 4000 км. Асосий портлари: Бангкок, Саттахип, Паттони, Пхукет.

Тарихи. I асрда ҳозирги Тайланд ҳудудининг жанубида Мон қироллиғи вужудга келади ва VI–VII асрларда қудратли давлатга айланади. IX асрда мамлакат ҳудудида кхмерлар империяси ҳукмронлиғи ўрнатилади. VIII асрда ҳозирги Хитойнинг жанубий қисмида ўз давлатларига асос солган тай қабиалари XIII

асрада Менам дарёси бўйлаб жанубга силжишади ва 1220 йилда Сиам қиролигини ташкил этишди. Сиам қиролиги 1569–1584 ҳамда 1767–1782 йилларда Бирмага қарам бўлган. 1782 йилда тахтга ҳозирги кунгача ҳукмронлик қилаётган рама сулоласи ўтиради. Инглиз ва француз мустамлакалари билан ўралган Сиам ҳамда Франция билан ўзаро манфаатли битимлар имзолайди. 1932 йилда янги конституция қабул қилинади. Конституцияга кўра парламент тузилиб, давлат бошқаруви конституцион монархияга айлантирилди. 1939 йилдан бошлаб давлат Тайланд деб аталади. (1939 йилгача ва 1945–1948 йилларда – Сиам). Иккинчи жаҳон урушига Тайланд Япония тарафида қатнашди. Лекин 1944 йилда ўзининг ташқи сиёсатини ўзгартириб, АҚШнинг иттифокчисига айланади. 1976 йилнинг октябрида ҳарбий хунта ҳокимиятни эгаллаб, парламентни тарқатиб юборади ва янги конституцияни қабул қилади. Қўшни Камбоджанинг Вьетнам қўшинлари томонидан оккупация қилиниши Тайланд ҳукуматида иккита йирик муаммони келтириб чиқарди: камбоджалик эмигрантларнинг оммавий оқими ва Вьетнам билан чегарадаги ҳарбий тўқнашувлар. 1980 йилда ҳокимиятга фуқаролар ҳукумати қайтади, лекин навбатдаги давлат тўнтариши (1932 йилдан бери 16-си) дан сўнг ҳокимиятга яна ҳарбийлар келади. 1991 йилги давлат тўнтаришидан кейин Жамоат тартибини сақлаш миллий кенгаши ҳокимиятга келди.

ТАЙВАНЬ

Расмий номи – Тайвань (Хитой Республикаси). Маъмурий маркази – Тайбэй. Худуди – 36 002 км². Аҳолиси – 23 282 670 киши (2012). Давлат тили – хитой (мандарин). Сигинувчиларнинг асосий қисми буддавийлик (45%), конфуцийлик ва даосийлик (33%) уйғунлашган динларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – янги тайвань доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Шарқий Осиёда, Тайвань оролида жойлашган давлат. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 1448 км. Оролнинг шарқий соҳиллари – Тинч океани, шимоли – Шарқий Хитой денгизи, жануби – Жанубий соҳиллари – Тинч океани, шимоли – Шарқий Хитой денгизи, жануби – Жанубий Хитой денгизи билан туташиб кетган. Материкдан оролни Тайвань бўғози ажратиб туради. Тайваннынг шимолидан жанубига қадар Тайваншань тоғи жойлашган. Энг юқори чўққиси Юйшань (3997 м). Оролнинг ғарбий қисми текислик, ғарбий қисми эса қир-адирлардан иборат. Асосий дарёлари – Чжошуйси, Доншуйхе. Оролда унчалик катта бўлмаган нефть, табиий газ, кўмир конлари бор. Ишлов бериладиган ерлар 24% ни ташкил этади.

Иқлими – муссон. Мамлакатнинг флораси хилма-хил бўлиб, 3800 га яқин ўсимлик турлари мавжуд. 2000 м гача бўлган баландликда тропик ва субтропик ўрмонлар, 2000 м дан юқорида бағли ва игнабағли дарахтлар ўсади. Хайвонот

олами вакилларида олмахон, кийик, Формоза қора айиғи, тўнғиз каби 60 га яқин сут эмизувчилар учрайди. Судралувчилар ва ҳашаротлар кўп.

Давлат тuzилиши, сиёсий партиялари. Тайваннинг Хитойдан мустақил эканлигини жаҳон ҳамжамияти тан олмаган. Сиёсий партиялари: Гоминьдан, Демократик прогрессив партия, Янги партия, Ишчи партияси, Социал-демократик партия.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Тайвань иқтисоди барқарор тараққиёт билан тавсифланади. XX–XXI аср чегараларида ЯИМнинг йиллик ўсиши ўртача 9% ни ташкил этган. Саноатининг ривожланган тармоқлари: электроника, кимё, тўқимачилик, озиқ-овқат, кemasозлик, нефть саноати. Қишлоқ хўжалигининг (ЯИМ – 4%) асосий экинлари: шoли, мевалар, чой. Чорвачилик ва балиқ овлаш ривожланган. Ташки савдо бўйича Тайвань ҳозирги кунда дунёда 13 ўринни эгаллайди. 2012 йилда ЯИМ миқдори 466 054 млн (аҳоли жон бошига – 20 328) долларни ташкил этган. Асосий савдо шериклари: АҚШ, Гонконг, Япония, ЕИ давлатлари.

Темир йўллارнинг умумий узунлиги – 1600 км, автомобиль йўллари – 20 041 км. Портлари: Гаосюн, Сзилун, Хуалянь.

Тарихи. XIII асрда Тайванга кириб кела бошлаган хитойликлар (хан элти) секин-аста келиб чиқиши малайяликлардан бўлган маҳаллий аҳоли билан қатишиб кетади. Тайвань 1590 йилда португаллар томонидан эгалланади. Португаллар оролга Формоза («ажойиб») деб ном беришади. 1662–1682 йилларда Тайвань голландларга қарам бўлган. 1683 йили эса орол Хитой империяси таркибига кирган. 1895 йилда оролни Япония босиб олган ва 1945 йилгача орол японларга қарам бўлган. 1949 йилги Хитой инқилобидан сўнг Чан Кайши бошлиқ ҳукумат оролга қочади ва Чан Кайши умрининг охиригача (1975) Тайвань республикаси президенти бўлади. 1955 йилда Тайвань АҚШ билан ўзаро хавфсизлик тўғрисида шартнома имзолайди. XXI аср бошларида Тайваннинг сиёсий мақоми тўғрисидаги масала ўз ечимини тўлиқ топгани йўқ.

ТАНЗАНИЯ

Расмий номи – Танзания Бирлашган Республикаси. **Пойтахти** – Додома. **Ҳудуди** – 945 050 км². **Аҳолиси** – 47 656 300 киши (2012). **Давлат тили** – инглиз ва суаҳили. **Сигинувчилар** ислам, христиан ва маҳаллий динларга эътиқод қилади. **Пул бирлиги** – танзания шиллинги.

Географик жойлашуви ва табиати. Африканинг шарқий қисмидаги давлат. Шимолда – Кения (чегара узунлиги – 769 км) ва Уганда (396 км), жанубда – Мозамбик (756 км), Малави (475 км) ва Замбия (338 км), ғарбда – Бурунди (451 км) ва Руанда (217 км) билан чегарадош. Ғарбда Танганьика қўли Тан-

занияни Конго Демократик Республикасидан (459 км) ажратиб туради. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 3861 км. Мамлакатнинг шаркида эса Ҳинд океани жойлашган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 1424 км. Соҳилбўйи текисликлардан иборат. Мамлакат худудининг асосий қисмини денгиз сатҳидан ўртача 1200 м баланд бўлган ясситоғлик ташкил қилади. Шимоли-шарқ ва жануби-ғарбда кичик тоғлар бор. Африканинг энг баланд чўққиси – Килиманжаро вулкони (5895 м) Кения билан чегарада жойлашган. Африканинг энг йирик учта кўллари – Танганьика, Виктория, Ньяса қисман Танзанияга тегишли. Қазилма бойликларидан калайи, темир рудаси, кўмир, фосфорит, олмос, олтин бор. Мамлакат худудининг 5% ишлов бериладиган ерлар, 17% ўрмон ва тўқайлар, ўтлок ва яйловлар 40% ини ташкил этади.

Иклими – экваториал муссон. Ўсимлик дунёсининг асосини саванна ўсимликлари ва ўрмонлар ташкил этади. Ҳайвонлардан жирафа, ок каркидон, фил, зебра, антилопалар ва турли маймунлар учрайди.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат таркибига 25 та вилоят (20 таси материкда, 5 таси оролларда) кирadi. Танганьика мустақилликка 1961 йилнинг 9 декабрида эришди. 1963 йилнинг 19 декабрида эса Занзибар мустақилликка эришади. 1964 йилнинг 26 апрелида Танганьика Занзибар билан бирлашади. 1964 йилнинг 29 октябрдан бу давлат Танзания Бирлашган Республикаси деб атала бошлайди. Миллий байрамлари: 9 декабрь – Мустақиллик эълон қилинган кун (1961), 26 апрель – Иттифок куни (1964). Ижро этувчи ҳокимият президент (давлат бошлиғи) ва бош вазирга тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимият президент ва Миллий мажлис (парламент) томонидан амалга оширилади. Сиёсий партиялари: Қайта тиклаш ва таракқиёт учун миллий конвенция, Бирлашган фуқаролар фронти партияси, Инкилобий партия (Чама Ча Мапиндузи).

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Танзания аграр мамлакат (ЯИМ – 58%). Кишлоқ хўжалиги маҳсулотлари (асосан кахва, чой, пахта, сизаль, кешью, тамаки, чиннигул) экспортининг 85% ини ташкил этади. Саноати кишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш, олмос ва нефть казиб олиш ҳамда нефтни қайта ишлаш билан чегараланган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 27 978 млн (аҳоли жон бошига – 599) долларни ташкил этган. Асосий савдо шериклари: Германия, Буюк Британия, АҚШ, Япония, Италия.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 3555 км, автомобиль йўллари – 81 900 км. Портлари: Доруссалом, Мтаара, Ианга ва Занзибар, Мвенда ва Кигома.

Тарихи. Танганьика соҳиллари ва унга яқин оролларда (Занзибар) VII–VIII асрлардаёқ араблар ўрнашган эди. 1505 йилда бу худудларга португаллар кибриб келади, аммо XVII аср охирларида улар ўз позицияларини бой беришади. XVIII асрда Занзибар Уммон султонларига қарам бўлади. Уммон султонлари 1832 йилда ўз қароргоҳларини Занзибарга кўчиришади. 1856 йилда мустақил

Занзибар султонлиги ташкил топади. 1890 йилда султонлик Британия протекторати деб эълон қилинади. Мамлакатнинг банту қабилалари истикомат қиладиган марказий вилоятларини мустамлакага айлантириш XIX асрда инглизлар ва немислар томонидан бошланади. 1885 йилда Танганьика худудида Германия Шарқий Африкаси компаниясига асос солиниб, 1891 йилда бу ҳудудлар Германия мустамлакасига айлантирилади. 1920 йилда Миллатлар Лигаси Танганьикани бошқариш мандатини Буюк Британияга топширди. 1947 йилда бу ерлар БМТ ҳомийлигидаги ҳудудлар макomini олади. Танганьика (1961) ва Занзибар (1963) мустақилликка эришгандан сўнг 1964 йилнинг апрелида ягона давлат – Танзания ташкил топади.

ТЁРКС ВА КАЙКОС ОРОЛЛАРИ

Расмий номи – Тёркс ва Кайкос (Буюк Британия мулки). Маъмурий маркази – Коберн-Таун. Худуди – 430 км². Аҳолиси – 39 800 киши (2012). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг протестант мазҳабиغا эътиқод қилади. Пул бирлиги – АҚШ доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Атлантика океанида, Багама ороллари архипелагининг жануби-шарқий қисмида, Шимолий ва Жанубий Америка ўртасида жойлашган, 30 та оролдан иборат (шулардан 8 тасида одам яшайди). Ороллар маржонли оҳақтошлар билан қопланган, қоялар билан ўралган. Тёркс ва Кайкос ороллари Тёркс-Айленд қўлтиги ажратиб туради.

Иқлими – тропик, пассатли. Оролларда мангрзорлар, қарағайли ўрмонлар бор. Ўтиқуш, колибри ва бошқа турдаги қушлар яшайди, ҳашаротлар кўп.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – Буюк Британиянинг денгизорти ҳудуди. Мулкни Буюк Британия қироличаси томонидан тайинланадиган губернатор бошқаради. Маъмурий-ҳудудий жиҳатдан бўлинмаган. Сиёсий партиялари: Халқ демократик ҳаракати, Миллий тараққиёт партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Қурилиш материаллари ишлаб чиқарадиган, балиқ консерва маҳсулотлар тайёрлайдиган корхоналар бор. Маккажўхори, мева-сабзавотлар, агава етиштирилади. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Буюк Британия, Ямайка.

2010 йилда ЯИИМ миқдори 216 млн (аҳоли жон бошига – 6545) долларни ташкил этган. Асосий портлари: Кокберн-Таун, Провиденсьялес, Сол-Кей, Кокберн-Харбор.

Тарихи. Ороллар 1512 йилда испанлар томонидан кашф этилган, аммо бу ерда одам яшамаган. XVII асрда бу ерга Бермуда оролларида мустамлакачилар келиб жойлаша бошлаган. 1766 йилда ороллар Буюк Британия тасарруфига ўтган, лекин 1873 йилдан 1962 йилгача Ямайка таркибида бўлган. 1959 йилда

ички ўз-ўзини бошқариш ҳукукига эга бўлди. 1979 йили маҳаллий ҳукумат вакиллари Лондон билан мустақиллик берилиши тўғрисида келишув имзоладилар. Бирок, 1982 йилги сайловлардан сўнг ҳокимиятга келган ҳукуматнинг янги таркиби мустақилликни рад этиш ва Буюк Британиянинг денгизорти мулкчи мақомини сақлаб қолишга қарор қилишди.

ТОГО

Расмий номи – Того Республикаси. Пойтахти – Ломе. Ҳудуди – 56 785 км². Аҳолиси – 5 753 300 киши (2010). Давлат тили – француз. Сигинувчилар маҳаллий динлар (50%), христиан (35%) ва ислом (15%) динларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – африка франки.

Географик жойлашуви ва табиати. Африканинг ғарбида жойлашган давлат. Ғарбда – Гана (чегара узунлиги – 877 км), шарқда – Бенин (644 км), шимолда – Буркина-Фасо (126 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 1647 км. Жанубда мамлакат соҳиллари Гвинея кўрфази билан туташган. Соҳилининг узунлиги – 56 км. Соҳил бўйлари пасттексликдан иборат. Мамлакат шимолида кичик тепаликлари мавжуд саванналар жойлашган. Марказий қисм кир-адирлардан иборат. Ёнғ баланд нуктаси жанубда Того тоғидаги баландлиги 986 м бўлган Бауман чўққисидир. Асосий дарёси – Моно. Табиий бойликлари: фосфорит, мрамар. Ишлов бериладиган ерлар ҳудуднинг 25%ини, қолган ҳудудларини ўрмон ва тўқайлар ташкил этади.

Иклими – субэкваториал. Мамлакатнинг жанубий қисмида кокос пальмалари билан баобаблар ўсади. Марказий ва шимолий қисмларда саванна ўсимликлари билан қопланган. Ҳайвонот олами қолпон, фил, бегемот, арслон, антилопа, тимсоҳ ва маймунлардан иборат.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Того 1960 йилнинг 27 апрелида мустақилликка эришди (аввал Франция мустамлакаси). Миллий байрами – 27 апрель (мустақиллик куни). Ижро этувчи ҳокимият президент (давлат бошлиғи) ва Вазирлар кенгашини бошқарадиган бош вазирга тегишли. Сиёсий партиялари: Того халқи бирлашмаси партияси, Янгиланиш учун ҳаракат қўмитаси партияси, Адолат ва демократия йўлидаги иттифоқ партияси, Демократия ва тараққиётни қўллаб-қувватлаш бирлашмаси партияси, Янги кучларни мувофиқлаштириш партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асосий сектори – қишлоқ хўжалиғи (ЯИМ – 35%). Қишлоқ хўжалиғида меҳнатга лаёқатли аҳолининг 78%и банд. Экспорт умумий ҳажмининг тахминан учдан бир қисми какао, қахва, пахтага тўғри келади. Саноатнинг асосий тармоғи – фосфоритларни казиб олиш (экспортнинг 40%). 2012 йилда ЯИМ миқдори 3624 млн (аҳоли жон бошига – 585) ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: ЕИ, Африка давлатлари, АҚШ, Япония.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 515 км, автомобиль йўллари – 6462 км. Порти – Ломе.

Тарихи. Ҳозирги Тогонинг соҳилбўйи ҳудудлари португаллар томонидан XVI асрда кашф этилган. XVIII асрда бу ҳудуд Ғарбий Африка кул савдосининг асосий марказларидан бирига айланади. 1884 йилда Того Германиянинг протекторати деб эълон қилинади. Биринчи жаҳон уруши даврида Того британ ва француз қўшинлари томонидан эгалланади. 1919 йилдан Буюк Британия ва Франциянинг ҳамкорлигидаги бошқарувга ўтди. 1956 йилда Тогонинг Британия қисми Олтин Қирғоқ (ҳозирги Гана) таркибига киради, Франция Тогоси эса мухториятга эришади. 1960 йилда Франция Тогоси ўз мустақиллигини эълон қилди. Того Республикасида 1960 йилдан кейин бир неча бор ҳарбий давлат тўнтаришлари бўлиб ўтди. 1991 йилдан бери мамлакатда фукаролик ҳукумати ўрнатилган.

ТОЖИКИСТОН

Расмий номи – Тоҷикистон Республикаси. Пойтахти – Душанбе. Ҳудуди – 143 100 км². Аҳолиси – 8 000 000 киши (2013). Давлат тили – тожик. Сигинувчиларнинг асосий қисми ислом динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – самоний.

Географик жойлашуви ва табиати. Марказий Осиёда жойлашган давлат. Жанубда – Афғонистон (чегара узунлиги – 1206 км), шимол ва ғарбда – Ўзбекистон (1161 км), шимолда – Қирғизистон (870 км), шарқда – Хитой (414 км) билан чегарадош. Чегараларининг умумий узунлиги – 3651 км. Тоҷикистон ҳудудининг 90% дан ошигини тоғлар ташкил қилиб, мамлакат ҳудудининг ярмидан ошиғи денгиз сатҳидан 3000 м баландликда жойлашган. Тоҷикистоннинг шимоли-ғарбий ва марказий қисмларида Зарафшон, Туркистон, Ҳисор, Олой тоғ тизмалари, жануби-шарқда Помир тоғ тизмаси жойлашган. Энг баланд чўққиси – 7498 м. Тоғ тизмалари бир-биридан водийлар билан ажралган. Ёриқ водийлари – Ҳисор ва Вахш. Асосий дарёлари – Сирдарё, Амударё. Ёриқ қўли – Қорақўл. Асосий табиий бойликлари: нефть, газ, қўмир, уран, гидресурсларга бой.

Иқлими – континентал. Ўсимлик дунёси бой. Яйлов ва тоғолди ўсимликлари, арча, ёнғоқ, олча, жийда қўлаб ўсади. Чиябўри, жайра, қуён, хонгул, тўнгиз, ёввойи мушук, қор барси, архар, ёввойи паррандалар, қалтақесак, илонлар (капча, қўлвор, эфа) фауна асосини ташкил этади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар республика. Мамлакат таркибига Сўғд ва Хатлон вилоятлари ҳамда Тоғли Бадахшон мухтор вилояти киради. 1991 йил 9 сентябрда Тоҷикистон мустақиллиги эълон қилиниб, ушбу кун миллий байрам – Мустақиллик куни. Давлат бошлиғи – президент. Ижро этувчи ҳокимият бош вазир бошчилигидаги Вазирлар маҳкамасига тегишли. Қонун чиқарувчи олий орган – Олий мажлис. Сиёсий партиялари:

Тоҷикистон халқ-демократик партияси, Коммунистик партия, Тоҷикистон уйғониш ва миллий бирлик ҳаракати – Адолатхоҳ партияси, Аграр партия, Тоҷикистон ислом уйғониш партияси, Тоҷикистон демократик партияси, Тоҷикистон социалистик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Тоҷикистон – аграр-индустриал давлат. XX асрнинг 90-йилларидаги фуқаролар уруши натижасида Тоҷикистон иқтисоди чуқур инкирозни бошидан кечирди. Мамлакат иқтисодида давлат улуши асосийдир. Кимё, енгил саноат, рангли металлургия, машинасозлик, озик-овқат саноатлари яхши ривожланган. Қишлоқ қўжалигининг асосий тармоғи пахтачиликдир (пахта толаси асосий экспорт маҳсулотидир). Пахтачиликдан ташкари ипакчилик, боғдорчилик, сабзавотлар ва узум етиштириш яхши йўлга қўйилган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 7592 млн (аҳоли жон бошига – 953) долларни ташкил этган. Асосий савдо шериклари: Россия, Ўзбекистон, Қирғизистон, Туркменистон.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 480 км, автомобиль йўллари – 29900 км.

Тарихи. Ҳозирги Тоҷикистон ҳудуди м. а. VI асрда Аҳамонийлар давлати таркибига, м. а. IV асрда эса Александр Македонский империяси таркибига кирган. М. а. III асрдан Грек-Бақтрия, кейинроқ Кушон давлатига қарам бўлган. VIII асрда ҳозирги Тоҷикистон ҳудудига араблар бостириб қиради. IX–X асрларда бу ҳудудлар сомонийлар, XII асрда хоразмшоҳлар, XIII асрда мўғуллар, XIV асрнинг иккинчи ярмида Амир Темур ва темурийлар давлатига қарам бўлган. XVI асрдан XIX асрнинг иккинчи ярмигача Бухоро хонлиги (амирлиги) таркибига кирган. 1868 йили Россия империяси ҳозирги Тоҷикистон ҳудудларини босиб олади. 1917 йилги давлат тўнтарнишдан сўнг Тоҷикистон ҳудудида совет ҳокимияти ўрнатилади. 1924 йилдан Тоҷикистон АССР Ўзбекистон ССР таркибига қиради. 1929 йилдан Тоҷикистон ССР мақомини олади. 1991 йили мустақилликка эришгандан сўнг турли этник, диний ва маҳаллий уруғ-аймоқчилик гуруҳлари ўртасида қуроли тўқнашувлар бошланди. Бу эса мамлакат сиёсий ҳаётида бекорорликка олиб келди. Нихоят, 1997 йилда мухолиф кучлар ўзаро муросяга келиб, тинчлик ўрнатилди. Ҳозирги кунда Тоҷикистон демократик жамият қуриш йўлидан бормоқда. 1994 йили президентлик лавозимига сайланган Эмомали Раҳмон, 1999 ва 2006 йилларда қайта сайланиб, Тоҷикистон Республикасини бошқариб келмоқда.

ТОНГА

Расмий номи – Тонга Қироллиги. Пойтахти – Нукуалофа. Ҳудуди – 748 км². Аҳолиси – 104 900 киши (2012). Давлат тили – тонга ва инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг протестант (50%) ва католик мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – паанга.

Географик жойлашуви ва табиати. Тинч океанининг жануби-ғарбий қисмидаги ва Полинезиядаги Тонга архипелагидаги 150 дан ошiq оролларда жойлашган давлат. Соҳилларининг умумий узунлиги – 419 км. Оролларнинг аксарияти маржонлардан, қолганлари вулкон натижасида вужудга келган.

Иклими – тропик. Тонганинг ўсимлик дунёси асосан дарахтсимон папоротник ва казуаринларнинг тропик ўрмонларидан иборат. Ҳайвонот дунёсини калтақасак, илон ва ҳашаротлар ташкил этади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузуми – конституциявий монархия. Тонга мустақилликка 1970 йилнинг 4 июнида эришди (аввал Буюк Британия мустамлақаси). 4 июнь – Миллий байрами (Мустақиллик куни). Давлат бошлиғи – қирол. Ижро этувчи ҳокимият бош вазир бошчилигидаги ҳукуматга тегишли. Қонун чиқарувчи олий орган – қонун чиқарувчи Ассамблея (бир палатали парламент). Сиёсий партиялари: Инсон ҳуқуқлари ва демократия учун ҳаракат, Халқ партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асосий тармоғи қишлоқ хўжалигидир (ЯИМ– 50%). Кокос ёнғоғи, банан, ваниль умумий экспорт ҳажмининг 2/3 қисмини ташкил этади. Балиқчилик ривожланган, озиқ-овқат маҳсулотлари чет элдан, асосан Янги Зеландиядан импорт қилинади. Саноат соҳаси ЯИМнинг 11%ини ташкил этади. Чет эл валютасини келтирадиган асосий манба – туризм. 2012 йилда ЯИМ миқдори 476 млн (аҳоли жон бошига – 4516) долларни ташкил этган. Асосий савдо шериклари: Янги Зеландия, Австралия, АҚШ, Япония.

Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 198 км. Асосий порти – Нукуалофа.

Тарихи. Аҳолиси полинезияликлардан иборат бўлган ҳозирги Тонга ҳудудига қирувчи ороллар 1616 йилда голландлар томонидан кашф этилади. Узок давом этган туқнашувлардан сўнг Тонга 1845 йилда мустақил қиролликка айланади. Лекин 1900 йилда Тонга Буюк Британия протекторати деб эълон қилинади. 1970 йилда Тонга мустақилликка эришди. Тонга Британия Ҳамдўстлиги таркибига қиради.

ТРИНИДАД ВА ТОБАГО

Расмий номи – Тринидад ва Тобаго Республикаси. Пойтахти – Порт-оф-Спейн. Ҳудуди – 5130 км². Аҳолиси – 1 317 700 киши (2011). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик (32%), протестант (14%), англикан (14%) мазҳабларига ҳамда ҳиндуйлик (24%) ва ислом (6%) динларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – тринидад ва тобаго доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Кариб денгизи ҳавзасида, Тринидад, Тобаго ва бир қатор майда оролларда жойлашган давлат. Соҳилининг узунли-

ги – 362 км. Мамлакат худудининг асосини кам сонли кир ва паст тоғлардан иборат текисликлар ташкил этади. Асосий табиий бойликлари: нефть ва табиий газ. Ҳайдаладиган ерлар мамлакат худудининг 14%, ўрмон ва тўқайлар 44% ини ташкил этади.

Иклими – субэкваториал. Тринидаднинг шарқий қисмида тропик ўрмонлар бўлиб, бу ўрмонларда испан кедри, кизил дарахт, кизил сандал, бальса каби дарахтлар ўсади. Буталардан пуйя, ёввойи пойнесеттия кенг тарқалган. Пекарлар, оцелот, опоссум, агуни, маймунлар, қўшапалаклар оролнинг хайвонот дунёсини ташкил этади. Тошбақа, калтакесак, илонлар кўп. Тимсохлар учрайди. Оролда колибрининг 40 дан ортиқ тури бор.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат таркибига 9 та графлик киради. Тринидад ва Тобаго мустақилликка 1962 йилнинг 31 августиди эришди (илгари Буюк Британиянинг мустамлакаси бўлган). Бу сана миллий байрам ҳисобланади (Мустақиллик куни). Ижро этувчи ҳокимият президент (давлат бошлиғи) ва бош вазир бошчилигидаги ҳукуматга тегишли. Қонун чиқарувчи Олий органи икки палатали парламент. Парламент юқори – Сенат ва қуйи – Вакиллар палаталаридан иборат. Сиёсий партиялари: Халқ миллий ҳаракати, Қайта қуриш учун миллий иттифок, Бирлашган миллий конгресс.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асосини нефть казиб олиш (ЯИМнинг чорагини, умумий экспорт ҳажмининг 80% ини ташкил этади. Қишлоқ хўжалигининг (ЯИМ – 5%) асосий экинлари: какао, қахва, шакарқамиш, цитруслар. 20120 йилда ЯИМ микдори 23837 млн (аҳоли жон бошига – 19018) долларни ташкил этган. Асосий савдо шериклари: АҚШ, Венесуэла, Кариб ҳавзаси давлатлари, ЕИ давлатлари.

Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 8000 км (4000 км асфальтланган). Мамлакатнинг асосий порти – Порт-оф-Спейн.

Тарихи. Тринидад ороли 1498 йилда Колумб томонидан кашф этилади. Орол 1552 йилда Испания, 1797 йилда Буюк Британия мустамлакасига айланади. Тобаго ороли голландлар томонидан 1632 йилда мустамлакага айлантирилади. Кейинчалик оролга эгалик қилиш ҳуқуқи французларга ўтади. 1814 йилда Наполеон маглубиятга учрагач, орол Буюк Британия мустамлакасига айланади. 1888 йилда икки оролнинг бошқаруви бирлаштирилади. 1950 йилда Тринидад ва Тобаго ўз-ўзини бошқарув ҳуқуқига эга бўлади. 1962 йилда Тринидад ва Тобаго Британия Ҳамдўстлиги таркибидаги мустақил давлатга айланади. 1976 йилда Тринидад ва Тобагода республика тузуми ўрнатилди.

ТУВАЛУ

Расмий номи – Тувалу. Пойтахти – Фунафути. Худуди – 26 км². Аҳолиси – 9897 киши (2012). Давлат тили – тувалу ва инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг протестант мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – тувалу доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Тинч океanning жануби-ғарбий қисмидаги давлат. Соҳилининг узунлиги – 24 км. Шимоли-ғарбдан жануби-шарққа томон 600 км узунликдаги масофада жойлашган 9 та маржон ороллар Тувалуни ташкил этади. Асосий орол – Фунафути. Асосий табиий бойлиги – балик.

Иклими – субэкваториал. Ўсимлик дунёси асосан папоротник ва мангрзорлардан иборат. Ҳайвонот дунёсини чўчка, ит, каламуш, денгиз кушлари, калтакесаклар ташкил этади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конституциявий монархия. Британия Ҳамдўстлиги таркибидаги мустақил давлат. Тувалу мустақилликка 1918 йилнинг 1 октябрида эришди (аввалги номи – Эллис ороллари). 1 октябрь – Миллий байрам (Мустиқлик куни). Давлат бошлиғи – Британия кироли (кироличаси). Ижро этувчи ҳокимият Британия киролининг вакили – генерал-губернатор ва ҳукумат бошлиғи бош вазирга тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимият бир палатали парламент томонидан амалга оширилади. Сиёсий партиялари йўқ.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисоди асосан балиқчилик ва қишлоқ хўжалиғи маҳсулотларини қайта ишлашдан иборат. Экспорт қилинадиган асосий маҳсулотлари – кокос ёнғоғи ва копра (кокос ёнғоғининг мағзи). Туризмнинг ривожланишига оролларнинг жуда узоқда жойлашганлиги тўсқинлик қилади. Ҳукумат марка ва тангалар сотишдан ҳам катта даромад олади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 36 млн (аҳоли жон бошига – 1600) долларни ташкил этган. Асосий савдо шериклари: Фижи, Австралия, Янги Зеландия.

Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 8 км. Портлари: Фунафути, Нукуфетау.

Тарихи. Никунуа ороли инглиз Ж. Байрон томонидан 1764 йилда кашф этилди. Ҳозирги Тувалу худудини ташкил этувчи қолган ороллар 1788 йилда Гилберт томонидан кашф этилади. 1892 йилда Гилберт ва Эллис ороллари Британиянинг протекторати деб эълон қилинади. 1915 йилда бу ороллар Буюк Британиянинг мустанлаккасига айланади. 1974 йилда ўтказилган референдум натижасига кўра. Эллис ороллари Тувалу деб номланган мустақил давлатга айланади. Гилберт ороллари 1979 йилда мустиқликка эришиб Кирибати Республикасини ташкил этади.

ТУНИС

Расмий номи – Тунис Республикаси. Пойтахти – Тунис. Худуди – 164 150 км². Аҳолиси – 10 673 800 киши (2011). Давлат тили – араб. Давлат дини – ислом. Пул бирлиги – тунис динари.

Географик жойлашуви ва табиати. Шимолий Африкада жойлашган давлат. Ғарбда – Жазоир (чегара узунлиги – 965 км), жанубда – Ливия (459 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 1424 км. Шимол ва шарқда мамлакат сохиллари Ўрта Ер денгизига туташ. Сохилининг узунлиги – 1148 км. Мамлакат худудининг 1/3 қисмини Атлас тоғлари ва мамлакат шимолидаги ясситоғликлар ташкил этади. Энг баланд чўққиси – Шамби (1544 м). Марказий қисмида айримлари денгиз сатҳидан пастда жойлашган шўр қўллар мавжуд бўлган текислик ва пасттекисликлар бор. Жанубда Сахрои Кабирнинг шимолий қисми жойлашган. Асосий дарёси – Мажарда. Тунисда нефть, темир рудаси, фосфоритлар, кўрғошин конлари бор.

Иқлими – субтропик. Мамлакат шимолида агава, опунса, ёввойи зайтун, эман ўсади. Жанубда тиканли буталар, лишайниклар, сахро дарахтларидан талха ва этал ўсади. Йирик ҳайвонлардан қора қоплон, тоғ қўйи учрайди. Сахрода қорахал силовсин, ёввойи мушук, гепард, чиябўри, тулки каби йиртқичлар, кичик гекконлар, эчкемар, илонлар (қум бўғма илони, эфа, шохдор қора илон) учрайди. Айрим йилларда мамлакат худуди чигиртка босқинига дучор бўлади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Давлат 25 та провинцияга бўлинган. Ўз навбатида провинциялар 212 та тумани ўз ичига олади. Тунис 1956 йил 20 мартда мустақилликка эришади (аввал Франция мустамлакаси бўлган). 20 март – миллий байрам (Мустақиллик куни) ҳисобланади. Қонунчилиги француз фуқаролик умумий ҳуқуқига ва ислом қонунларига асосланган. Давлат бошлиғи – президент. Президент бош вазир ва ҳукуматни тайинлайди. Қонун чиқарувчи ҳокимият Депутатлар палатаси (бир палатали парламент)га тегишли. Сиёсий партиялари: Янгиланиш ҳаракати партияси, Демократик конституциявий бирлашма партияси, Демократлар ва социалистлар ҳаракати, Халқ бирлиги партияси, Демократ социалистлар партияси, Демократик бирлашув иттифоқи, Социал-либерал партия.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Табиий бойликлари қамлиғига қарамадан, Тунис Африканинг тараққий этган давлатлари қаторига киради. Ҳайдаладиған ерлар худудининг 20%, ўтлоқ ва яйловлар 19% ини ташкил этади. Саноатнинг энг ривожланган тармоқлари: тоғ-кон (фосфоритлар), тўқимачилик, озиқ-овқат. Қишлоқ хўжалиғи (ЯИМ – 16%) мамлакатни 80% озиқ-овқат таъминлайди. Қишлоқ хўжалиғида бугдой, арпа етиштириш ва зайтун мойини ишлаб чиқариш муҳим ўрин эгаллайди. Жадал ривожла-

наётган туризм иқтисодининг асосий тармоқларидан бирига айланмоқда. 2012 йилда ЯИМ миқдори 44404 млн (аҳоли жон бошига – 4232) долларни ташкил этган. Асосий савдо шериклари: ЕИ давлатлари, Яқин Шарқ давлатлари, АҚШ, Жазоир.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 2115 км, автомобиль йўллари – 33000 км. Портлари: Бизерта, Сус, Тунис.

Тарихи. М. а. XII асрдасқ Тунис соҳилларида дастлабки Финикия колониялари, энг машхури – Карфаген вужудга келади. Мамлакатнинг марказий қисмларида бербер қабиалари яшаган. М. а. VI асрда Карфаген империяси ўз қудратининг чўққисига кўтарилади. М. а. 146 йилда Карфаген Рим билан курашда кулайди. Римликлар бу ҳудудга латин тили ва Рим маданиятини, III асрда эса христианликни олиб киради. V асрда вандаллар томонидан эгалланиб, талон-торож қилинган ҳозирги Тунис ҳудуди 633 йилда Византия империяси таркибига киради. 647 йилдан Тунисга араблар бостириб киради ва ўз ҳокимиятини ўрнатади. IX–XII асрларда Тунисда аббосийлар ва фотимийларнинг шарқий сулоалари ҳукмронлик қилади. 1159–1160 йилларда Абдулмўмин Шимолий Африканинг ғарбий қисмидаги мусулмонларни ўзига бўйсундиради ва берберларнинг алмуҳадийлар сулоласига асос солади. 1574 йилда Тунис ҳудуди турклар томонидан эгалланиб, XIX аср охирига қадар Усмонийлар империяси таркибига киради. 1830 йилда Европа давлатлари бу ҳудудга интервенция уюштиришади. XIX аср охирида Тунис Францияга қарам бўлади, лекин бей расман давлат бошлиғи ҳисобланган. 1925 йилда Дастур партиясининг тузилишидан бошланган озодлик кураши натижасида, Тунис 1956 йилнинг март ойда мустақилликка эришади. 1957 йилнинг 25 июлида Ҳабиб Бурғиба бейни ҳокимиятдан четлаштириб, Тунисни республика деб эълон қилади. 2010–2011 йилларда Тунисда Иккинчи Ясмин инқилоби деб ном олган халқ оммасининг ғалаёни 2011 йилнинг 14 январидан президентнинг истеъфога чиқишига олиб келди.

ТУРКИЯ

Расмий номи – Туркия Республикаси. Пойтахти – Анқара. Ҳудуди – 814 578 км². Аҳолиси – 75 627 300 киши (2013). Давлат тили – турк. Сигинувчиларнинг асосий қисми ислом динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – турк лираси.

Географик жойлашуви ва табиати. Ғарбий Осиё (ҳудудининг катта қисми) ва Жануби-Шарқий Европада жойлашган давлат. Мамлакатнинг Европа ва Осиёдаги ҳудудларини бир-биридан Босфор, Дарданелл бўғозлари ҳамда Мармар денгизи ажратиб туради. Жанубда – Сурия (чегара узунлиги – 822 км) ва Ироқ (352 км), шарқда – Эрон (499 км), шимоли-шарқда – Арманистон (268 км), Грузия (252 км), Озарбайжон (Наҳичевань вилояти – 9 км), шимоли-ғарбда – Бол-

гария (240 км) ва Греция (206 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 2648 км. Шимолда Қора денгиз, ғарб ва жануби-ғарбда Ўрта Ер денгизи жойлашган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 7200 км. Худудининг катта қисмини Кичик Осиё ва Арман тоғликлари эгаллаган. Энг баланд чўққиси – Катта Арарат тоғи (5165 м). Мамлакатнинг марказий қисмида Анатолия (Анадўлу) ясси тоғлиги, жанубда Тавр тоғлари, шимолда Понт тоғлари жойлашган. Асосий дарёлари: Фрот, Дажла, Қизил Ирмоқ. Йирик кўллари: Ван, Туз (шўр кўллар). Туркияда кўмир, темир рудаси, хром, мис конлари бор. Ҳайдаладиган ерлар мамлакат худудининг 30%, ўрмон ва тўқайлар 26%, яйлов ва ўтлоқлар 12% ини ташкил этади.

Иклими – субтропик, ғарбий ва жанубий соҳиллари Ўрта Ер денгизи иқлимига хос, мамлакат ичкарида континентал. Туркиянинг флораси бой бўлиб, унда ўсимликларнинг 6700 тури учрайди. Шуларнинг учдан бир қисми Туркия худудидан бошқа жойда учрамайди. Оху, тўнғиз, қоплон, айиқ, бўрсик, муфлон, кемирувчилар, Кичик Осиё қора илони, Ўрта Ер денгизи тошбақаси, калтакесак, ағамалар хайвонот дунёсининг асосини ташкил этади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат таркибига 75 та вилоят киради. 1923 йилнинг 29 октябридан республика ҳисобланади (аввал – Усмонийлар империяси). 29 октябрь миллий байрами – Республика эълон қилинган кун. Давлат бошлиғи – президент. Олий ижроия ҳокимияти ҳукумат бўлиб, уни бош вазир (бош бақон) бошқаради. Қонун чиқарувчи ҳокимиятни бир палатали парламент – Туркия Буюк миллат мажлиси амалга оширади. Сиёсий партиялари: Адолат ва ривожланиш партияси, Она Ватан партияси, Жумҳурият халқ партияси, Тўғри йўл партияси, Миллийетчи ҳаракат партияси, Демократик сўл партия, Демократик партия, Буюк бирлик партияси, Демократик Туркия партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Туркия индустриал-аграр мамлакат. 1980 йилдан иқтисодиётда туб бурилишни кўзда тутган кенг камровли дастур жорий этила бошланди. Саноатининг ривожланган тармоқлари: тоғ-кон (кўмир, хромит, мис, бор), металлургия, нефть, тўқимачилик, озиқ-овқат, қурилиш. Қишлоқ хўжалигида (ЯИМ – 18%) тамаки, пахта, донли ўсимликлар, дуккаклилар, цитрус, қандлавлаг иштирилади. Чорвачилик ривожланган. Туркия озиқ-овқатга бўлган эҳтиёжини ўзи қоплайди. Туризм ривожланган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 783 064 млн (аҳоли жон бошига – 10 609) долларни ташкил этган. Асосий савдо шериклари: Германия, АҚШ, Россия, Буюк Британия.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 8401 км, автомобиль йўллари – 49 615, ички сув йўллари – 1200 км. Асосий портлари: Истанбул, Измир.

Тарихи. Ҳозирги Туркия худудиди м. а. 1900 йилда Хетт давлати, м. а. XII асрда Фригия, м. а. VII асрда Лидия давлатлари вужудга келди. М. а. VI асрда бу худудлар форслар давлати, м. а. 333 йилдан Александр Македонский томо-

нидан босиб олинади. М. а. II асрда Рим империяси таркибига киради. V асрда ҳозирги Туркия ҳудудлари Византия империяси таркибига киради. XI асрда Туркия ҳудудларини салжукийлар эгаллаб, Эгей денгизидан Туркистонгача бўлган ҳудудларда улкан империя ташкил қилишади. XIII аср охирида Салжукийлар давлати бир неча кичик давлатларга бўлиниб кетади. XIV асрда Усманийлар барча кичик давлатларни бирлаштиришга эришади. 1453 йилда Византиянинг пойтахти Константинополь (Истанбул) забт этилади. Сулаймон I даврида (1520–1566) Усманийлар Жанубий Европа, Ўрта Шарқ ва Шимолий Африка (Марокашдан ташқари)ни бўйсундирадилар. XVII аср бошларида Усманийлар давлати ўз қудратини йўқота бошлайди ва Болқон ҳамда Арабистон яриморолларидаги озодлик курашларига етарли қаршилик кўрсата олмайди. XIX аср охири – XX аср бошларида Усманийлар империяси ҳудуд жиҳатидан анча қисқаради. Биринчи жаҳон урушидан сўнг Усманийлар давлати барча мустамлакаларидан айрилади. Султон Маҳмуд VI томонидан имзоланган Севр шартномасидан (1920) норози бўлган Мустафо Камол 1918 йилда Туркияга бостириб кирган юнон қўшинларига қарши кураш бошлайди. 1923 йилда Мустафо Камол Отатурк Туркияни Республика деб эълон қилади ва 1938 йилга қадар мамлакатни бошқаради. Иккинчи жаҳон уруши даврида Туркия ўз нейтралитетини эълон қилади. 1959 йилда Кипр можароси натижасида турк-грек муносабатлари ёмонлашади. 1974 йилда Туркия қўшинлари томонидан Кипр оролининг бир қисмини босиб олинishi икки давлат ўртасидаги муносабатларни янада кескинлаштиради. Иқтисодий инқирозлар натижасида 1971 ва 1980 йилларда ҳарбийлар ҳокимиятини эгаллашади. Туркия ҳукуматининг асосий муаммоларидан бири мустақил Курдистон давлатини тузишга ҳаракат қилаётган курдлар масаласидир. Совет Иттифоқи тугатилганидан сўнг Туркия Кавказ ва Ўрта Осиёда ташкил топган мустақил давлатлар билан яқин дўстона муносабатлар ўрнатди.

ТУРКМАНИСТОН

Расмий номи – Туркменистон. Пойтахти – Ашгабад. Ҳудуди – 488 100 км². Аҳолиси – 5 169 600 киши (2012). Давлат тили – туркман. Сигинувчиларнинг асосий қисми ислом динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – манат.

Географик жойлашуви ва табиати. Марказий Осиёдаги давлат. Шимол ва шарқда – Ўзбекистон (чегара узунлиги – 1621 км), шимолда – Қозоғистон (379 км), шарқ ва жанубда – Афғонистон (744 км), жанубда – Эрон (922 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 3736 км. Ғарбда мамлакат Каспий денгизи билан туташган. Соҳилининг узунлиги – 1768 км. Мамлакат ҳудудининг катта қисми пасттепалик бўлиб, унда Қорақум саҳроси жойлашган. Саҳронинг майдони – 375 минг км². Мамлакатнинг шимоли-ғарбида Каспий

УГАНДА

Расмий номи – Уганда Республикаси. Пойтахти – Кампала. Ҳудуди – 236 600 км². Аҳолиси – 35 620 900 киши (2012). Давлат тили – инглиз ва суахили. Сигинувчилар христиан динининг католик (33%) ва протестант (33%) мазҳабларига, маҳаллий динларга (18%) ва ислом динига (16%) эътиқод қилади. Пул бирлиги – уганда шиллинги.

Географик жойлашуви ва табиати. Африканинг шаркидаги давлат. Шарқда – Кения (чегара узунлиги – 933 км), ғарбда – Конго Демократик Республикаси (765 км), шимолда – Судан (435 км), жанубда – Танзания (396 км) ва Руанда (169 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 2698 км. Мамлакат баландлиги асосан 1100–1500 м бўлган ясситогликда жойлашган. Ғарбда Рувензори тоғ массиви бўлиб, унда мамлакатнинг энг баланд чўққиси – Маргерита (5109 м) жойлашган. Угандада кўллار кўп. Уларнинг йириклари – Мобуту-Сесе-Секо, Кьога, Эдуард ва Виктория (қисман). Асосий дарёси – Нил (ирмоклари билан). Асосий қазилма бойликлари: мис, кобальт. Мамлакат ҳудудининг 23%ини ҳайдаладиган ерлар, 30%ини ўрмон ва тўқайлар, 25%ини ўтлоқ ва яйловлар ташкил этади.

Иқлими – субэкваториал. Уганданинг асосий қисмини саванналар ташкил этади. Алоэ, зонтсимон окмия, бассий ёнғоғи, кигемия, темир дарахти ўсади. Ҳайвонот оламини фил, бегемот, жирафа, арслон, маймунлардан – тоғ горилласи, ок-қора колобус, серкопитекус (камдан-кам учрайди) ташкил этади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 10 та провинцияга бўлинган. Мустақилликка Уганда 1962 йилнинг 9 октябрида эришган (аввал Буюк Британия протекторати). Бу кун миллий байрам (Мустақиллик куни) ҳисобланади. Давлат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи ҳокимият бир палатали парламент – Миллий мажлис. Сиёсий партиялари: «Ҳаракат» сиёсий ташкилоти, Демократик партия, Консерватив партия, Уганда халқ конгресси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Уганда иқтисодий жиҳатдан заиф ривожланган мамлакат. Мамлакат энг кўп даромадни асосий экспорт маҳсулотли – қахвадан олади. Қахвадан ташқари чой, пахта, тамаки экспорт қилинади. Мамлакат ўзини озик-овқат маҳсулотлари билан таъминлайди. 2012 йилда ЯИМ миқдори 20 464 млн (аҳоли жон бошига – 589) долларни ташкил этган. Асосий савдо шериклари: АҚШ, Буюк Британия, Кения, Франция, Италия, Испания.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 1300 км, автомобиль йўллари – 26 200 км (2000 км каттик копламали). Асосий порти: Жинжа (Виктория кўлида).

Тарихи. Ҳозирги Уганда ҳудудида дастлаб Китара давлати вужудга келади. XV асрда марказий Угандада Уньоро давлати етакчилиги қилади. XIX аср

ўрталарига келиб Уганда киролигининг мавқеи ортади. 1862 йилда инглизлар Угандага кириб келишади. 1890 йилдан Британия протекторатига айланади. 1962 йилда Уганда мустақилликка эришади. 1963 йилдан республика деб эълон қилинади. Мустақилликка эришилгандан сўнг, мамлакатда бир неча бор ҳарбий тўнтаришлар бўлиб ўтади. Шундай тўнтаришлардан бирида 1971 йили ҳокимиятга генерал Амин келади. Диктатор Амин ҳукмронлиги йилларида 300 000 га яқин аҳоли кириб юборилади, мамлакат иқтисоди инкирозга юз тутлади. 1979 йилда Танзания армияси ёрдамида Амин ҳокимиятдан четлаштирилади. Шундан сўнг ҳам мамлакатда давлат тўнтаришларини келтириб чиқарадиган фуқаролар уруши давом этади. Угандада 1986 йили давлат тўнтариши амалга оширилиб, Миллий қаршилик кўрсатиш армияси раҳбарлари ҳокимиятни қўлга олдилар. 1996 йилда президент ва парламент сайловлари ўтказилди. 2000 йил 29 июндаги референдумда аҳоли кўппартияли тизимга қарши чиқди ва президент Й. Мусевени бошчилигидаги «Ҳаракат» сиёсий ташкилотига мамлакатга раҳбарлик қилишини ёқлади. Анъанавий партияларга руҳсат берилган, бироқ уларнинг фаолияти чеклаб қўйилган. Янги партиялар тузиш тақиқланган.

УКРАИНА

Расмий номи – Украина. Пойтахти – Киев. Ҳудуди – 603 700 км². Аҳолиси – 45 512 900 киши (2013). Давлат тили – украин. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг православ мазҳабида эътиқод қилади. Пул бирлиги – гривна.

Географик жойлашуви ва табиати. Шарқий Европадаги давлат. Шимол ва шарқда – Россия (чегара узунлиги – 1576 км), шимолда – Беларусь (891 км), жануби-ғарбда – Молдова (939 км), ғарбда – Польша (526 км), Венгрия (103 км) ва Словакия (97 км), жануби-ғарбда – Руминия (558 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 4663 км. Жанубда Украина Азов ва Қора денгизлари билан туташган. Мамлакат ҳудудининг асосий қисмини Шарқий Европа текислиги ташкил этади. Шимолда – Полесье, марказий қисмида – Днепрбўйи, жанубда – Қора денгиз сохилбўйи пасттекисликлари мавжуд. Жануби-ғарбда баландлиги 2061 м гача бўлган Украина Карпати, жанубда баландлиги 1545 м гача бўлган Қрим тоғлари жойлашган. Асосий дарёлари – Днепр, Шимолий Донец, Прут, Жанубий Буг, Дунай. Бир неча йирик сув омборлари бор. Асосий қазилма бойликлари: кўнгир кўмир, тошкўмир, нефть, табиий газ, темир, марганец, симоб, рух, кўргошин, титан, магний, алюминий, цирконий рудалари. Мамлакат ҳудудининг 56% ини ҳайдаладиган ерлар, 12% ини ўтлоқ ва яйловлар ташкил этади.

Иклими – континентал. Украинада 4000 турга яқин гул ва папоротниксимон ўсимликлар ўсади. Мамлакат ҳудудининг 15% га яқинини ўрмонлар ташкил эта-

ди. Ўрмонларда карагай, эман, кора кайин, арча, терак, жўка, ольха, оқ кайин, граб (кайинсимонлар), ок карагай, кайрағоч ўсади. Украинада сут эмизувчиларнинг 100 га яқин, қушларнинг 360, балиқларнинг 200 га яқин тури учрайди. Ўрмонларда лось, косуля, тўнғиз, олмахон, кундуз, силовсин, ўрмон сувсари, европа охуси, айнк, ёввойи мушук, Қрим охуси, тулки, бўрсиқ, кизилиштон, кораялок, кур, қаркур, кўктурна учрайди. Катта қўшоёқ, кўрсичкон, юмронкозиқ, дашт бургути, безгалдок, тўрғай, дашт кора илони, сарик илон, калтакесаклар дашт фаунасини ташкил этади. Дарё бўйларида ондатра, дарё тошбакаси, сув илон, курбака, ёввойи ўрдақ, қарқара учрайди.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат таркибига 24 та вилоят ва Қрим автоном республикаси киради. Украина 1991 йилнинг 24 августида ўз мустақиллигини эълон қилди (аввал СССР таркибида). 24 август – миллий байрам (Мустақиллик куни). Ижро этувчи ҳокимият президент (давлат бошлиғи) ва Вазирлар маҳкамасини бошқарадиган бош вазирга тегишли. Қонун чиқарувчи олий орган – Олий Рада. Йирик сиёсий партиялари: Украина халқ Руҳ ҳаракати, Украина коммунистик партияси, Социалистик партия, Умумукраина бирлашмаси – «Батькивщина», Социал-демократик партия, Регионлар партияси, Яшиллар партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Украина ривожланган саноат тармоқларига эга. Саноатининг асосий тармоқларини кора металлургия, рангли металлургия, машинасозлик, энергетик машинасозлик ва электротехника саноати, радиоэлектрон саноат, авиация, тракторсозлик, кemasозлик, кимё тармоқлари ташкил этади. Қишлоқ хўжалиги асосан донли экинлар, техник экинлар ва чорвачиликка ихтисослашган. Бугдой, маккажўхори, арпа, тарик, кандлавлaги, кунгабокар, каноп, картошка етиштирилади. Узумчилик ва боғдорчилик ривожланган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 176235 млн (аҳоли жон бошига – 3877) долларни ташкил этган. Асосий савдо шериклари: МДХ ва Болтиқбўйи республикалари, Германия, Польша, Чехия, Хитой, Италия, Швейцария.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 22800 км, автомобиль йўллари – 273700 км, ички сув йўллари – 4500 км. Асосий портлари: Николаев, Одесса, Херсон, Севастополь.

Тарихи. Ҳозирги Украина худуди м. а. VII асрда Скифлар империяси таркибига кирган. III асрда готлар Дондан Дунайгача бўлган худудларда ўз давлатларини ташкил етишади. Хуннлардан сўнг бу худудларга шаркий славянлар ва хазарлар кириб келиб, икки ўртада кураш бошланади. Ўз худудларини хазарлардан ҳимоя қилиш мақсадида славянлар варяглари ёрдамга чақиривади. Варяг князи Олег 882 йилда Киев Русига асос солади. 988 йилда князь Владимир христианликни қабул қилади. Киев Руси Ярослав Мудрий (1019–1054) ва Владимир II Мономах (1113–1125) даврида гуллаб-яшнади. XIII асрда Ботухон бошчилигидаги мўғул-татар қўшинлари Киев давлатини тугатади. Киев давлати ерлари Польша

Ал-Ботина пасттекислиги жойлашган. Мамлакатнинг марказий қисмида Руб-ал-Холи кумлоқ чўлининг шарқий қисми бор. Уммон бой нефть захираларига эга бўлиб, фойдали қазилмалардан мис, хром ва табиий газ ҳам казиб олинади.

Иклими – қуруқ чўл зонаси.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – мутлак монархия (султонлик). Мамлакат таркибига 3 та губернаторлик (вилаят) – Маскат, Мусондам, Зуфар киради. Уммон 1650 йилда мустақилликка эришган (илгари Португалия мустамлакаси). Амалдаги султоннинг туғилган куни миллий байрам сифатида нишонланади. Қонунчилик ислом қонунлари ва инглиз умумий ҳуқуқига асосланган бўлиб, султон Олий суд инстанцияси ҳисобланади. Давлат ва ҳукумат бошлиғи – султон. Шўро кенгаши ва Давлат кенгашидан иборат Уммон кенгаши маслаҳат органи мавжуд. Ижро ҳокимиятини султон ва ҳукумат амалга оширади. Қонун чиқарувчи ҳокимиятни Миллий йигин амалга оширади. Сиёсий партиялар тақиқланган.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мамлакат иқтисоди нефтни казиб олиш саноатига асосланган. Нефть ялпи миллий маҳсулотнинг 40% га яқин қисмини, экспортдан тушадиган даромадларнинг 20% дан зиёдроғини ташкил қилади. Қишлоқ хўжалигида (балиқчилик соҳасини қиритган ҳолда) меҳнатга лаёқатли аҳолининг 60% и банд. Асосий қишлоқ хўжалик маҳсулотлари: хурмо, банан. Чорвачилик ҳам ривожланган. Йилига 100 минг тоннага яқин балиқ овланади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 79 974 млн (аҳоли жон бошига – 24 765) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Япония, Жанубий Корея, Буюк Британия, Сингапур, АҚШ.

Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 26 000 км (шундан 6000 км асфальт йўллар). Порт шаҳри – Маскат.

Тарихи. М. а. 536 йили замонавий Уммон ҳудуди форслар томонидан босиб олинган эди. Янги давр бошларида Ўрта Ер деңгизи ҳамда Осиё давлатлари ўртасидаги савдонинг асосий қисми Уммон орқали ўтарди. VII аср ўрталарида Уммон мамлакатга исломни олиб кирган араблар томонидан босиб олинади. XVI асрда португалияликлар Маскатни ишғол қиладилар. Бироқ 1650 йилда мамлакатдан европаликларни ҳайдаб чиқариб, Уммон мустақилликни қўлга киритади. 1741 йилда мамлакатдан эронлик босқинчиларни қувиб юборган Аҳмад ибн Саид авлоди 1733 йили Маскат султонлигига асос солади. Ибн Саидлар ҳозирги кунларда ҳам шу шаҳарларда ҳукмронлик қилмоқдалар. 1798 йили Маскат ва Буюк Британия ўртасида дўстлик, савдо ҳамда кема қатновлари тўғрисидаги шартнома имзоланган. Бу шартнома муддатлари 1891 йил ҳамда 1970 йилларда мамлакат раҳбари «Уммон султони» унвонини олганидан сўнг икки маротаба қайта узайтирилган. 1987 йили Уммон туристлар учун очилди.

УРУГВАЙ

Расмий номи – Уругвай Шарқ Республикаси. Пойтахти – Монтевидео. Худуди – 176 200 км². Аҳолиси – 3 203 800 киши (2011). Давлат тили – испан. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – уругвай песоси.

Географик жойлашуви ва табиати. Жанубий Американинг жануби-шарқий қисмида жойлашган давлат. Шарқ ва шимолда – Бразилия (чегара узунлиги – 1068 км), ғарбда – Аргентина (580 км) билан чегаралаш. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 1648 км. Жануб ва шарқ томонида Атлантика океани билан туташган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 660 км. Уругвай Жанубий Америкадаги кичик давлатлардан биридир. Мамлакат рельефи сертепа текисликдан иборат. Худуднинг ўртача баландлиги 200–300 м. Соҳил бўйида унумдор пасттепаликлар мавжуд. Асосий дарёси – Уругвай. Қазилма бойликлари унчалик кўп эмас. Асосий табиий ресурсларини унумдор тупроқ ва гидроэнергетик потенциал ташкил этади. Мамлакат худудининг 22%и ҳайдаладиган ерлар, 78%и ўтлоқ ва яйловлардир.

Иклими – субтропик. Ўсимлик дунёсини асосан яйлов ўсимликлари ташкил этади. Ўрмонларида тропик дарахтлар ўсади. Пума, тапир, тўнғиз, тулки, кийик, ёввойи мушук, чумолихўр, колибри, америка туяқуши, бойўғли, жўрчи, йирик ўргимчаклар ва судралувчилар фаунани ташкил этади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат таркибига 19 та департамент киради. Уругвай Бразилиядан 1828 йил 25 августда мустақилликка эришади. Шу сана миллий байрам – Мустақиллик кунини хисобланади. Давлат ва ҳукумат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи ҳокимиятни Сенат (юқори палата) ва Вакиллар палатаси (қуйи палата) дан иборат Конгресс амалга оширади. Сиёсий партиялари: «Колорадо» партияси, Миллий партия («Бланко»), Фукаролик иттифоқи, Уругвай социалистик партияси, Христиан-демократик партия.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Саноат гўшт ва баликни қайта ишлаш, жун, тери, шакар, тўқимачилик маҳсулотларини ишлаб чиқариш билан боғлиқ. Қишлоқ хўжалигида катта майдонлар чорва боқиш учун ажратилган. Асосий экинлари – буғдой, шоли, жўхори. Минтакавий иқтисодий ҳамкорлик доирасида Уругвай Бразилия, Аргентина ва Парагвай билан иқтисодий алоқалар ўрнатган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 49 716 млн (аҳоли жон бошига – 14 614) долларни ташкил этган. Асосий савдо шериклари: Бразилия, АҚШ, Аргентина, Хитой, Италия.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 3000 км, автомобиль йўллари – 49 900 км (6700 км каттик қопламали), ички сув йўллари – 1600 км. Порти – Монтевидео.

Тарихи. Чарруа ва Гуарани ҳудудлари ўрнашган ҳозирги Уругвай ҳудуди 1516 йилда испаниялик Диас де-Солис томонидан кашф этилади. XVII асрда бошланган мустамлакалаштириш ҳиндулар орасида христианликни тарғиб этиш билан давом этган. 1726 йилда Монтевидеога асос солган испанлар, XVIII асрда ҳозирги Уругвай ҳудудини Рио-ле-Ла-Плата вице-кироллиги таркибига киритади. XIX аср бошларида мамлакатда мустақиллик учун кураш бошланади, лекин 1816 йилда Уругвай португаллар томонидан босиб олиниб, Бразилияга қўшиб юборилади. 1828 йилда мустақилликка эришгандан сўнг Уругвайда бланкос (консерваторлар) ва колорадос (либераллар) тарафдорлари ўртасида фукаролар уруши бошланади.

Мамлакатнинг йирик сиёсий арбобларидан бири Батле-Ордокес 1903–1915 йилларда демократик жамиятнинг пойдеворини қўйиб беради. Лекин унинг вафотидан сўнг Уругвайда ҳарбий диктатура ўрнатилади. 1952–1966 йилларда мамлакатни коллегиял ҳукумат бошқаради. 1970 йилда мамлакатда тупамарос – миллий-озодлик ҳаракати тарафдорларининг кўзғолони бошланди. Кўзғолон 1972 йилда ҳукумат қўшинлари томонидан бостирилади. 1973 йилда Уругвайда навбатдаги ҳарбий давлат тўнтариши бўлиб, 1984 йилдагина ҳарбийлар ҳокимиятни фукаролар ҳукуматига топширади.

ФАЛАСТИН

Расмий номи – Фаластин Давлати. Пойтахти – йўқ (ҳукумат Рамоллоҳ шаҳрида жойлашган), мамлакат иккига бўлинган – Йордан дарёси ғарбий соҳили ва Ғазо сектори. Ҳудуди – 26 000 км². Аҳолиси – 4 293 300 киши (2012). Давлат тили – араб ва иврит. Сигинувчиларнинг асосий қисми ислом динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – янги исроил шекели.

Географик жойлашуви ва табиати. Яқин Шарқдаги мамлакат. Мамлакат икки қисмга бўлинган: 1) Йордан дарёси ғарбий соҳили (майдони – 5873 км²) шимол, ғарб ва жанубда – Исроил (366 км), шарқда эса Йордания (97 км) билан чегарадош; 2) Ғазо сектори (майдони 378 км²) жанубда Миср (11 км) билан чегарадош. Куруқликдаги чегаралари узунлиги – 404 км, соҳил чизигининг узунлиги – 40 км. Мамлакат ҳудуди тепаликлардан иборат. Фаластинда табиий бойликлар кўп эмас. Ишлов бериладиган ерлар ҳудуднинг 27% ини ташкил этади, 32% и эса ўтлоқ ва яйловлардан иборат.

Фаластин иклими Ўрта Ер денгизи ҳудудига хос – иссиқ, ёзда қуруқ, кишда ёмғирли. Ўсимлик дунёсида яшил эман, терпентин дарахти, қуддус қарагайи; ясситоглик, тоғли ҳудудларда – табор эмани ва сикамора кенг тарқалган. Ҳайвонот дунёсида 400 га яқин қуш турлари бўлиб, шулардан бойўғли, лайлак кўп учрайди; сиртлон, ёввойи чўчка, қўён, типратикан, илон ва калтакесаклар кенг тарқалган.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар республика. Фаластинда мамлакат ҳудудининг Фаластин маъмурияти бошқаруви остига ўтиш жараёни ҳамда давлат органларини ташкил қилиш ва шакллантириш ишлари олиб борилмоқда. Асосий сиёсий партиялари – Фаластинни Озод қилиш ташкилоти (ФОҚТ) ва ХАМАС.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Фаластиннинг иқтисодий ривожланишига тўсқинлик қилган омил бу унинг узоқ давр Исроил курулди кучлари босқини остида бўлганлигидадир. Фаластин аҳолисининг катта қисми пул топиш учун Исроил ва Форс кўрфази мамлакатларига бориб ишлайдилар. 1990 йилги Форс кўрфазидаги инкироз кўпгина фаластинликларни ортга қайтиб, ғарбий соҳил ишсизлари сонини тўлдиришга мажбур қилди. 2008 йили ЯИМ миқдори 11 600 млн (аҳоли жон бошига – 2900) долларни ташкил этган.

Тарихи. М. а. 3 минг йилликда замонавий Фаластин ҳудудида кадимги Хаанаан цивилизацияси ташкил этилди. М. а. XII асрда Фаластиннинг кирокбўйи ҳудудлари филистимлянлар, қолган қисми эса Исроил – Яхудийлар давлатига асос солган яхудий қабилалари томонидан босиб олинди. Яхудийлар давлати кулаганидан сўнг Фаластин Ахамонийлар, Птолемейлар, Салавкийлар, Рим, Византия давлатлари таркибига кирган. VII асрда Фаластин араблар, XI асрда салибчилар томонидан ишғол қилинган. 1516 йилда Фаластин Усмонийлар империясининг бир қисми, унинг инкироздан сўнг инглиз протекторати бўлган. 1947 йилда БМТ Фаластин ҳудудида икки давлат – Араб ва Яхудий давлатлари ташкил этиш ҳақида қарор қабул қилди. Бироқ Фаластин давлатига тегишли ерларнинг катта қисми Исроил томонидан ишғол қилинган бўлса, қолган қисми Иордания давлати томонидан қўшиб олинди. 1964 йилда ташкил этилган Фаластинни Озод қилиш ташкилоти Ёсир Арофат бошчилигида 1989 йилда Фаластин давлати тузилиши ҳақида эълон қилди. 1993 йили Фаластин миллий маъмурияти тузилди. 1997 йилда Исроил ва Фаластинни Озод қилиш ташкилоти ўртасида келишув имзоланиб, унга кўра Исроил Фаластиннинг автоном бўлиш ҳуқуқини тан олган. Бироқ давлат институтларини ташкил қилиш ҳозирги кунда мураккаб ички сиёсий шароитда олиб борилмоқда. 2001 йил 23 сентябрда ФММ раҳбари Махмуд Аббас БМТга Фаластинни тўла ҳуқуқли аъзо сифатида қабул қилишни сўраб ариза берди. Фаластин 2011 йил 31 октябрда ЮНЕСКОга қабул қилинди.

ФАРЕР ОРОЛЛАРИ

Расмий номи – Фарер Ороллари (Дания мулки). **Маъмурий маркази** – Торс-хавн. **Ҳудуди** – 1400 км². **Аҳолиси** – 48 660 киши (2012). **Давлат тили** – дан, фарер. **Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг лютеран мазҳабида эътиқод қилади. Пул бирлиги** – дания кронаси ва фарер кронаси.

Географик жойлашуви ва табиати. Атлантика океанининг шимоли-шарқий қисмида, Норвегия денгизида жойлашган давлат. Фарер ороллари ўз ичига 18 та ўрганилган ва бир нечта ўрганилмаган ороллари камраб олади. Ороллар вулконли келиб чиқишга эга бўлиб, уларнинг юзаси асосан чўккилидир. Энг баланд нуқтаси – 882 м. Мамлакат иқлими юмшоқ қиш ва салкин ёз билан тавсифланади. Оролларда асосан яйлов ўсимликлари, торф катламларида мох ва лишайниклар кўплаб учрайди. Қирғоқ сувларида турли-туман балиқлар ҳамда китлар учраб туради. Қирғоқларида қушлар колониялари кенг тарқалган.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Фарер ороллари – Дания қироллигининг ўз-ўзини бошқарадиган денгизорти маъмурий бирлиги. Давлат бошлиғи – Дания монархи. Унинг номидан қирол аудитори парламентда иштирок этиш ҳуқуқига эга. Ҳукумат раҳбари – бош вазир. Қонун чиқарувчи органи – парламент (лётинг). Ижро этувчи органи – Ландстюр (коалицион ҳукумат). Маъмурий жиҳатдан муниципалитетларга бўлинган.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг асосий тармоқлари – балиқ овлаш ва қайта ишлаш, кemasозлик, қурилиш ва хунарандчилик. Ноқулай иқлим шароити ва ҳайдаладиған ерларнинг йўқлиғи туфайли қишлоқ ҳўжалиғи заиф ривожланган. Жаҳон бозорида балиқ маҳсулотлари нархининг кўтарилиши ороллар иқтисодининг тез сўр'атлар билан ўсишига олиб келди. Бу ўз наватида ишсизликни камайитрди ҳамда ишчи кучи етишмовчилигини вужудга келтирди. Балиқ оролларнинг асосий экспорт маҳсулотидир. Ороллар атрофида топилаган нефть захиралари иқтисод тизимини аста-секинлик билан ўзгартириш имконини берди. 2010 йилда ЯИМ миқдори 1590 млн (аҳоли жон бошига – 32 600) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Дания, Германия, Франция.

Тарихи. Ороллар VI асрда Ирландия монахлари томонидан кашф қилинган бўлиб, бу ерда улар дастлабки манзилгоҳларга асос солишган. IX асрда оролларга норвегияликлар кириб келди. 1035 йилдан бошлаб Фарер ороллари Норвегия қироллигининг таркибий қисмига айланди. Шундан сўнг 1380 йилда Норвегия билан биргаликда ороллар Дания қироллиғига қўшилиб кетди. Иккинчи жаҳон уруши даврида ороллар немис bosкинчиларини тўхтатиш мақсадида инглизлар томонидан эгалланди. 1948 йилда эса ороллар ҳозирги кундаги мақомини қўлга киритди. 1984 йилда Фарер ороллари ядродан холи зона деб эълон қилинди. Бироқ оролларда Даниянинг ҳарбий денгиз базаси ва НАТОнинг радиолокацион комплекси жойлашган.

ФНЖИ

Расмий номи – Фижиги Ороллари Республикаси. Пойтахти – Сува. Ҳудуди – 18 333 км². Аҳолиси – 875 800 киши (2012). Давлат тили – инглиз, фижиги ва ҳинд. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг протестант мазҳабига ва яҳудийлик динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – фижиги доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Тинч океанининг жанубий қисмидаги Фижи оролларида (жами 844 та орол) жойлашган давлат. Энг йирик ороллари – Вити-Леву ва Вануа-Леву. Сохил бўйлаб чегара узунлиги – 1129 км. Ороллarning рельефи вулконлар натижасида пайдо бўлган тоғ тизмалари ва ясситогликлардан иборат. Энг баланд нуқтаси – 1322 м. Асосий табиий бойликлари: балик, олтин, мис. Худудининг 8% и ҳайдаладиган ерлар, 65% ини ўрмон ва тўқайлар ташкил этади.

Иклими – тропик океан иклими. Тоғ ёнбағирлари тропик ўрмонлар билан қопланган. Текис ҳудудларда яйлов ўсимликлари ўсади. Фижининг хайвонот олами бой эмас. Кўп тарқалган сут эмизувчилар – кўршапалак ва учар тулки. Четдан келтирилган хайвонлардан мангустлар кенг тарқалган.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Фижи мустақилликка 1970 йилнинг 10 октябрида эришди (аввал Буюк Британия мустамлакаси). Шу сана миллий байрам ҳисобланади (Мустақиллик куни). Қонунчилиги инглиз умумий ҳуқуқига асосланган. Ижро этувчи ҳокимият президенти (давлат бошлиғи) ва бош вазир бошчилигидаги ҳукуматга тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимият икки палатали парламент томонидан амалга оширилади. Йирик сиёсий партиялари: Фижи сиёсий партияси, Фижи миллий бирлашган fronti, Ер эгалари партияси, Миллий федератив партия, Лейбористик партия.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мамлакат иқтисодининг асосий тармоғи – қишлоқ хўжалиғи (ЯИМ – 23%). Асосий экспорт маҳсулотлари – шакар ва копра (кокос ёнғоғининг магзи). Ишлаб чиқариш асосан қишлоқ хўжалиғи маҳсулотлари ва балиқни қайта ишлаш билан боғлиқ. Асосий валюта манбаи туризм ҳисобланади. 2012 йилда ЯИМ микдори 3946 млн (аҳоли жон бошига – 4445) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Австралия, Янги Зеландия, Япония, ЕИ давлатлари.

Тарихи. Ороллarning бир қисми 1643 йилда Тасман томонидан, қолган қисми 1774 йилда. Кук томонидан кашф этилган. 1874 йилда Фижи Буюк Британия мустамлакасига айланади, лекин ички ўз-ўзини бошқариш ҳуқуқини сақлаб қолади. Британия Ҳамдўстлиги аъзоси Фижи мустақилликка 1970 йилда эришди. 1987 йилда подполковник Рабук бошчилигидаги давлат тўнтаришидан сўнг, Фижида республика тузumi ўрнатилди.

ФИЛИППИН

Расмий номи – Филиппин Республикаси. **Пойтахти** – Манила. **Худуди** – 299765 км². **Аҳолиси** – 102000000 киши (2011). **Давлат тили** – филиппино ва инглиз. **Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади.** **Пул бирлиги** – филиппин песоси.

Географик жойлашуви ва табиати. Тинч океанининг ғарбий қисмида, Малайя архипелагининг Филиппин оролларида жойлашган давлат. Филиппинга

тегишли 7100 дан ортик ороллар бор. Энг йирик ороллари – Лусон, Минданао, Самар, Панай, Палаван, Негрос, Миндоро, Лейте. Мамлакат ғарбда – Жанубий Хитой, шарқида – Филиппин, жанубда – Сулавеси денгизлари билан туташган. Шимолда Филиппин ороллари Тайвань оролидан Баши бўғози ажратиб туради. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 36289 км. Энг йирик ўн бир орол мамлакат ҳудудининг 92%ини ташкил этади. Энг баланд чўққиси Минданао оролидаги Апо тоғидир (2954 м). Асосий табиий бойликлари: ёғоч, нефть, никель, кобальт, қумуш, олтин, мис. Мамлакат ҳудудининг 26% ҳайдаладиган ерлар, 40%ини ўрмон ва тўқайлардир.

Иклими – тропик. Филиппин ҳудудининг деярли ярмини тропик ўрмонлар ташкил этиб, бу ўрмонларда пальма, каучук дарахти, баньян, апитонг, майя-пис, лауан, бамбук ўсади. Денгиз сатҳидан 1200 м баландликда бута ва яйлов ўсимликлари учрайди. Оху, мангуст, кобон, турли қушлар ва судралувчилар ҳайвонот оламини ташкил этади. Соҳилбўйи сувларида турли хил баликлар ва моллюскалар учрайди.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат таркибига 74 та провинцияни ўз ичига олган 12 та маъмурий ҳудуд киради. Филиппин 1946 йилнинг 4 июлида мустақилликка эришган. Миллий байрами 12 июнь – Мустақиллик куни (1898 йил Испаниядан). Давлат ва ҳукумат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи олий орган Сенат (юкори) ва Вакиллар палатасидан (қуйи) иборат Филиппин конгрессидир. Сиёсий партиялари: Либерал партия, Миллатчилар партияси, Филиппин коммунистик партияси, Филиппин ватанпарвар оммасининг демократия учун кураш партияси, Лакас-христиан демократлар миллий иттифоқи – партия блоки.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Саноатининг энг ривожланган тармоклари (ЯИМ – 35%) электроника, тўқимачилик, кимё, ёғочни қайта ишлаш, озик-овқат, фармацевтика. Қишлоқ хўжалиғи (ЯИМ – 30%) ҳам мамлакат иқтисодида муҳим ўрин эгаллайди. Филиппин кокос ёнғоклари ва кокос маҳсулотларини экспорт қилувчи йирик давлат ҳисобланади. Шоли, маккажўхори, шакарқамиш, банан, ананас, манго етиштирилади. Чорвачилик ривожланган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 240 664 млн (аҳоли жон бошига – 2614) долларни ташкил этган. Асосий савдо шериклари: АҚШ, Германия, Япония, Гонконг, Буюк Британия, Тайвань, Сингапур.

Темир йўлларининг умумий узунлиғи – 378 км, автомобиль йўллари – 156 200 км, ички сув йўллари – 3219 км. Асосий портлари: Давао, Манила, Себу.

Тарихи. V асрдан бошлаб ҳозирги Филиппин ҳудудида турли халқлар ва маданиятларнинг қоришган цивилизацияси шаклланади. VII–XV асрларда Филиппин ҳинд-малайя денгиз қиролликларига қарам бўлган. 1521 йилда португалиялик Магеллан томонидан кашф этилган. XVI асрнинг дастлабки чорағида испан мустамлакасига айланади ва шу даврдан шахзода Филипп (бўлажак қирол

ларга бўлинган. Финляндия 1917 йил 6 декабрда мустақилликка эришади (аввал Россия мустамлакаси). 6 декабрь миллий байрам – Мустақиллик куни ҳисобланади. Қонунлар швед умумий ҳуқуқига асосланган. Ижро этувчи ҳокимият президент (давлат бошлиғи) ва бош вазир бошчилигидаги ҳукуматга тегишли. Қонун чиқарувчи олий орган – парламент (бир палатали). Сийёсий партиялари: Финляндия сўл иттифоқи, Финляндия коммунистик партияси, Финляндия халқ демократик иттифоқи, Либерал халқ партияси, Миллий коалицион партия, Финляндия қишлоқ партияси, Финляндия социал-демократик партияси, Яшиллар партияси, Финляндия маркази, Финляндия христиан-демократик партияси, Швед халқ партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Финляндия қайта ишлаш тармоқларига асосланган ривожланган бозор иқтисодига эга. Бундан ташқари машинасозлик, кemasозлик, кимё, озик-овқат, тўқимачилик саноатлари ривожланган. Ёғоч ва бир қатор қазилма бойликлари ҳисобга олмаганда, Финляндия хомашё ва энергия импортига қарам. Иқлим шароити туфайли қишлоқ хўжалиғи дон етиштириш ва чорвачилик билан чекланган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 247 189 млн (аҳоли жон бошига – 46 098) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Германия, Швеция, Буюк Британия, АҚШ, Франция, Япония, Россия.

Темир йўлларининг умумий узунлиғи – 5924 км, автомобиль йўллари – 78 400 км, ички сув йўллари – 3700 км. Асосий портлари: Котка, Турку, Хельсинки.

Тарихи. I минг йилликда Финляндия ҳудудига сумь (суоми), емь ва кареллар келиб ўрнашишди. 800 йилларга келиб финлар Карелиягача етиб боришади ва фин-угор ғуруҳига мансуб бошқа элатлар билан аралашиб кетишади. Кейинроқ мамлакат жанубини викинглар эгаллашади. 1150 йилда Финляндия тўлиқ Швецияга қарам бўлади. Швеция Финляндияга христианликни олиб келади. 1809 йилда Финляндия Россия томонидан босиб олинади. Аввалига Финляндия маълум автономияга эга бўлади. XIX аср охирларида Финляндияда мажбурий руслаштириш сиёсати амалга оширила бошланди. Россияда инқилоб содир бўлгач, Финляндия мустақилликка эришади ва қисқа муддатли монархиядан сўнг мамлакат республика деб эълон қилинади. Совет – фин урушида (1939–1940) Финляндия мағлубиятга учрайди. Икки ўртада тузилган сулҳга кўра Финляндия Карелия ва Лапландиядан ажрайди. 1960 йилда Финляндия Скандинавия давлатларининг умумий бозорига кирди. 1995 йилда Финляндия ЕИга аъзо бўлди.

ФОЛКЛЕНД ОРОЛЛАРИ

Расмий номи – Фолкленд (Мальвин) ороллари. Маъмурий маркази – Порт-Стэнли. Ҳудуди – 12 200 км². Аҳолиси – 3 140 киши (2012). Давлат тили – инглиз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – фолкленд фунти.

дан воз кечишга мажбур эди. Бироқ инглизлар 1774 йил ороллари Буюк Британия мулки деб эълон қилган ҳолда ўз гарнизонини олиб чиқиб кетди. Кейинги йилларда Рио-де-ла-Плата вице-кироллигининг таркибий қисми деб эълон қилинган Мальвин оролларига Испания ва Жанубий Америкадан кўчманчилар келиб ўрнаша бошлади. XIX аср бошларида Буюк Британия бутун Ла-Плата ҳудудини босиб олишга уринди. Бироқ инглизлар маҳаллий аҳолининг жиддий қаршичилигига дуч келди. 1816 йили Ла-Платанинг бирлашган провинциялари Испаниядан мустақиллигини эълон қилиб, 1826 йилда Аргентина республикаси таъсис этган конституцияни қабул қилди. Мальвин ороллари ва континентал шельф доирасидаги барча испан ороллари республика таркибига киритилди. 1820 йилда капитан Девид Жуитт бошчилигидаги «Эроиана» аргентин фрегати Мальвин оролларига етиб келди ва бу ерда Аргентина республикаси байроғи кўтарилди. 1833 йилнинг 3 январида инглизлар ороллари эгаллаб олишди. Аргентина ҳеч қачон Буюк Британиянинг архипелагга бўлган ҳудудий ҳуқуқларини тан олмаган ва бир ярим аср давомида оролнинг мустақиллиги тикланишини талаб қилиб келмоқда. 1982 йилда Англия ва Аргентина ўртасида ороллар масаласида ҳарбий тўқнашув содир бўлди. Бу можарода Аргентина мағлуб бўлди, лекин оролларга бўлган даъвосидан воз кечмади.

ФРАНЦИЯ

Расмий номи – Франция Республикаси. Пойтахти – Париж. Ҳудуди – 547 030 км². Аҳолиси – 63 704 000 киши (2013). Давлат тили – француз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – евро.

Географик жойлашуви ва табиати. Европанинг ғарбидаги давлат. Жанубда – Испания (чегара узунлиги – 623 км) ва Андorra (56,6 км), жануби-шарқда – Монако (4,4 км), шимоли-шарқда – Бельгия (620 км) ва Люксембург (73 км), шарқда – Швейцария (573 км), Италия (488 км) ва Германия (451 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 2889 км. Жанубда мамлакат Ўрта Ер денгизи, ғарбда – Бискай кўрфази, шимоли-ғарбда – Ла-Манш ва Па-де-Кале бўғозлари билан туташган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 2700 км. Ўрта Ер денгизидаги Корсика ороли, тўртта денгизорти департаментлари – Мартиника, Гваделупа, Реюнион, Француз Гвианаси ҳамда денгизорти ҳудудлари – Франция Полинезияси, Янги Каледония, Сен-Пьер ва Микелон, Тинч оксанидаги бир қатор архипелаглар Францияга тегишли. Мамлакатнинг ғарби ва шимоли текисликлардан иборат. Марказ ва шарқда ўрта баландликдаги Марказий массив, Вогез, Юра тоғлари жойлашган. Жануби-ғарбда Испания билан табиий чегара ҳосил қилган Пиреней тоғлари ётади. Бу тоғ тизмасининг энг баланд

нуктаси – Пик-де-Винмаль (3298 м). Мамлакатнинг жануби-шаркида Франция ва Ғарбий Европанинг энг баланд чўққиси жойлашган Монблан тоғи (4807 м) қад кўтарган. Асосий дарёлари – Сена, Рона, Луара, Гаронна. Қўллар Францияда кўп эмас, энг йирик қўл – Женева (аксарият қисми Швейцарияда жойлашган). Асосий табиий бойликлари: кўмир, темир рудаси, бокситлар, рух, балик, ёғоч. Ҳайдаладиган ерлар ҳудудининг 32%, ўрмон ва тўқайлар 27%, ўтлоқ ва яйловлар 23% ини ташкил этади.

Иклими – мўътадил, Корсика оролида – субтропик. Мамлакатнинг тўртдан бир қисмини ўрмонлар ташкил этади. Ўрмонларда эман, карағай, қорақайин, қайрағоч, оқ қайин, арча, каштан каби дарахтлар, Ўрта Ер денгизи бўйларида зайтун, тоқ, пальма, агавалар ўсади. Ҳайвонот дунёсини айик, тоғ эчкиси, муфлон, тулки, бўрсик, оху, косуля, тўнгиз, олмаҳон, каклик, бургут, фламинго (жа-нубда) ташкил этади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат таркибига 96 департаментга бўлинган 22 та регион (вилоят) қиради. Бундан ташқари денгизорти департаментлар ва денгизорти ҳудудлар ҳам Фран-ция таркибига қиради. Биринчи республика 1792 йилда эълон қилинган. Сўнгги конституция (Бешинчи республика) 1958 йил 28 сентябрда қабул қилинган. Мил-лий байрам 14 июль – Бастилия олинган кун (1789). Давлат бошлиғи – президент. Президент бош вазир (Вазирлар кенгаши раиси)ни тайинлайди. Қонун чиқарувчи ҳокимият Сенат (юқори палата) ва Миллий мажлис (қуйи палата)дан иборат пар-ламент томонидан амалга оширилади. Сиёсий партиялари: Француз социалистик партияси, Республикани қўллаш бирлашув партияси, Француз демократияси учун халқ партияси, Франция коммунистик партияси, Миллий фронт.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Франция дунёнинг юқори тараққий этган саноат, катта қишлоқ хўжалиғи ресурсларига эга бўлган мамла-катларидан биридир. Саноатнинг асосий тармоқлари (ЯИМнинг 1/4 қисми): ма-шинасозлик, қимё, автомобиль, самолётсозлик, электроника, металлургия, тоғ-шинасозлик, қимё, автомобиль, озик-овқат. Умумдор ерларнинг катта майдонлари, замонавий тех-нологияларнинг қўлланилиши, ҳукумат субсидиялари Францияни Ғарбий Ев-ропада қишлоқ хўжалиғи маҳсулотларини етиштирувчи етакчи давлатга айлан-тирди. Мамлакат иқтисодида хизмат кўрсатиш соҳасининг салмоғи ортмоқда. 2012 йилда ЯИМ миқдори 2608 699 млн (аҳоли жон бошига – 41 141) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: ЕИ давлатлари, АҚШ, Япония.

Темир йўлларининг умумий узунлиғи – 34 568 км (11 674 км электрифика-циялаштирилган), автомобиль йўллари – 1 551 400 км (803 000 км асфальтлан-ган), ички сув йўллари – 15 000 км. Асосий портлари: Марсель, Бордо, Гавр, Дюнкерк, Нант-Сен-Назер, Руан.

Тарихи. М. а. I аср ўрталарида Галлия (ҳозирги Франция) Рим империяси томонидан босиб олинади. Франклар Галлияга V асрда кириб келишади. Франклар

кироллиги каролинглар сулоласи вакили Карл Буюк даврида кудрат чўккисига кўтарилади. 987 йилда ҳокимиятга капетинглар сулоласи келади. Ғарбий Европада Франциянинг таъсири XIII асрда Филипп II Август ва Людовик IX даврида ортади. XIV асрда ҳокимиятга валуа сулоласи келади. 1337 йилдан 1453 йилгача Франция Англия билан «Юз йиллик уруш» олиб боради. Шу даврда инглиз кўшинларига қарши озодлик курашини Жанна д'Арк бошчилиги қилади. XVIII аср охирида абсолютизмнинг инкирозга учраши аввалига киролик ҳокимиятининг чекланишига (1789 йилда Бастилиянинг олиниси, Миллий Ассамблеянинг тузилиши), кейинчалик эса Биринчи республиканинг тузилишига (1792) олиб келди. 1793 йилда крепостнойлик ҳукуқи бекор қилинди. 1799 йили Наполеон Бонапарт давлат тўнтариши ўтказиб диктатура ўрнатди ва 1804 йилда ўзини Наполеон I номи билан император деб эълон қилди. Босқинчилик урушлари натижасида Франция деярли бутун Марказий ва Ғарбий Европани ўзига бўйсундирди. 1812 йилги Россияга юриш «Буюк армиянинг» яқсон қилиниши билан тугади. 1814 йилда рус кўшинлари Парижни босиб олишди, бу ҳолат Францияда Бурбонлар реставрациясига олиб келди. 1815 йилда Наполеон қисқа муддатта ҳокимиятга қайтди («100 кун») ва Ватерлоо маглубиятидан сўнг, у бутунлай ҳокимиятни кўлдан бой берди. Франция инқилобдан олдинги чегараларга қайтди. 1830 йилги инқилоб буржуа монархиясининг ўрнатилишига олиб келди. Навбатдаги 1848 йилги инқилоб натижасида Францияда Иккинчи республика эълон қилинди. Император Наполеон III 1852 йили монархияни қайта тиклади. 1853–1856 йилларда Франция Россияга қарши Қрим урушида иштирок этди. 1870–1871 йиллардаги Франция – Пруссия уруши Эльзас ва Лотарингиянинг бой берилиши билан тугади. 1871 йил – Париж Коммунасининг тузилиши ва ҳалокати. Учинчи Республика конституцияси 1875 йилда қабул қилинди. 1914–1918 йилларда Франция Биринчи жаҳон урушида иштирок этди ва ғалаба қозонди. Унинг натижаларига кўра, Версаль шартномаси бўйича Эльзас ва Лотарингияни ўзига қайтариб олди. Шунингдек, Саар вилояти, Того ва Камерун ҳам Францияга ўтди. Иккинчи жаҳон уруши даврида Франция немис кўшинлари томонидан оккупация қилинди: мамлакат икки қисмга бўлинди (босиб олинган ҳудудлар ва Мухтор Франция давлати). 1944 йили Нормандияга иттифокчи кўшинлар туширилди ва Франция озод қилинди. 1946 йили Тўртинчи Республика конституцияси қабул қилинди. Франция 1949 йили НАТОга аъзо бўлиб кирди. 1945–1954 йилларда Вьетнамдаги муштамлака урушлари натижасида Франция Ҳиндихитойни бой берди. 1957 йилда мамлакат ЕИ аъзоси бўлди. 1958 йилда ижроия ҳукумат ҳукуқларини кенгайтирган янги конституция (Бешинчи Республика) қабул қилинди. 1960 йили Франция муштамлака тизимининг парчаланиш жараёни бошланди. 1962 йили Жазоир муштақилликка эришди. 1966 йили Франция НАТОнинг харбий тузилмаларидан чиқди, 1970–1990 йилларда Европа интеграциясининг фаол тарафдори бўлиб келди. 2005 йилда келиб чиқиши Осиё ва

Расмий номи – Француз Полинезияси. Маъмурий маркази – Папезте. Худуды – 4200 км². Аҳолиси – 276 700 киши (2012). Давлат тили – француз. Сиганувчиларнинг асосий қисми христиан динининг протестант-кальвинист (54%) ва католик (30%) мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – француз тинч океани франки.

Географик жойлашуви ва табиати. Француз Полинезияси – Океанияда, Тинч океанининг шарқий қисмида жойлашган. Француз Полинезияси бир-биридан узоқ масофада жойлашган, жами 130 та оролдан иборат, 5 архипелагдан ташкил топган. Уларнинг бир қисми вулқонлар натижасида пайдо бўлган, бир қисми эса маржон ороллари ҳисобланади. Ороллarning шамол йўлидаги ёнбағирлари доим яшил ўрмонлар, шамолдан панадаги жойлари эса қоялардан иборат.

Иклими — экваториал, тропик пассатли. Фойдали казилмалардан фосфат ва кобальт конларига эга. Ўсимлик дунёси — ороларникига хос. Панданус, кокос, нон дарахти, пальма ўсади. Водийлари тропик ўрмонлар билан банд. Хайвонот дунёси судралиб юрувчилар ва қушларга бой. Бу ерда альбатрос, чайка, тутти, дунбул, кабутар ва бошқалар кўп таркалган.

Давлат тузиллиши ва сиёсий партиялари. Француз Полинезияси – Франциянинг денгиззорти уюшмаси. Худуд бошқарувини олий комиссар амалга оширади. Ижроия ҳокимияти раис бошчилигидаги ҳукуматга тегишли. Қонун чикарувчи орган – худудий Ассамблея (41 депутат). Маъмурий-худудий жиҳатдан 5 округга бўлинади. Сиёсий партиялари: Социалистик партия, Полинезия иттифоқи. Полинезия республикаси учун бирлашув.

Иқтисодиёт, транспорт коммуникациялари. Иқтисоднинг асосини чет эллик туристларга хизмат кўрсатиш, шунингдек, тавар экспорт таркиби ташкил этади. XX асрнинг 80-йилларида оролларда фосфат ва кобальт конлари очилди. ЯИМ да қишлоқ хўжалигининг улуши кам, маҳсулотларининг асосий қисmini майда хўжаликлар беради. Ваниль, ананас, банан еттиштирилади. Балиқчилик ривожланган. 2010 йилда ЯИМ миқдори 4718 млн (аҳоли жон бошига – 16000) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Франция, АҚШ.

Асосий денгиз порти – Папезте (Таити оролида).

Асосий денгиз порти – Папезте (Таити ороллади).
Тарихи. Тахминан 2000 йил олдин бу оролларга одамлар дастлаб Самоа архипелагидан сузиб келишган. 1495 йил европаликлар (испаниялик Мендандья томонидан Француз Полинезияси ороллари таркибига кирувчи Маркиз ороллари

ри кашф этилди. Европаликлар дастлаб XIII асрда келиб ўрнашишганлар. XIX асрнинг 40-йилларида оролларнинг асосий қисмини Франция босиб олди ва ўз назоратини ўрнатди. 1885 йилдан 1958 йилгача босиб олинган ҳудудлар Француз Океанияси деб номланди. 1958 йили мамлакат Франциянинг денгизорти ҳудуди мақомини олди. Полинезия француз губернатори томонидан 1977 йилнинг март-апрелга бошқарилди, кейин ички ўз-ўзини бошқарув ҳуқуқини қўлга киритди, губернатор олий комиссарга алмаштирилди. 1996 йилда Полинезия Франциянинг автоном ҳудуди мақомини олди. Франция ороллар устидан тўла назоратни ўзида ушлаб қолди. 2004 йили денгизорти уюшмаси мақомини олди.

ХИТОЙ

Расмий номи – Хитой Халқ Республикаси. Пойтахти – Пекин. Ҳудуди – 9 597 000 км². Аҳолиси – 1 358 678 000 киши (2013). Давлат тили – хитой тилининг мандарин диалекти. Сигинувчиларнинг асосий қисми конфуцийлик, даосийлик, буддавийлик, христиан ва ислом динларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – юань.

Географик жойлашуви ва табиати. Осиёнинг маркази ва шарқдаги давлат. Шимоли-шарқ ва шимоли-ғарбда – Россия (3645 км), шимолда – Монғолия (4677 км), шимоли-шарқда – Шимолий Корея (1416 км), шимоли-ғарбда – Қозғистон (1533 км) ва Қирғизистон (858 км), ғарбда – Покистон (523 км), Тожикистон (414 км), Афғонистон (76 км), жануби-ғарб ва жанубда – Ҳиндистон (3380 км), жанубда – Мьянма (2185 км), Вьетнам (1281 км), Непал (1236 км), Бутан (470 км), Лаос (423 км), жануби-шарқда – Макао (0,34 км), Гонконг (30 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 22 117 км. Жанубда Жанубий Хитой денгизи, шарқда Сарик ва Шарқий Хитой денгизлари билан туташ. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 14 500 км. Хитой ҳудудининг катталиги жиҳатидан дунёда учинчи ўринда туради. Хитойнинг жанубида Наньлин ва Юньнань – Гуйчжоу тоғлари қад қўтарган. Жануби-ғарбда Ҳимолай – Қорақурум, Наньшань, Куньлунь тоғлари билан ўралган. Жануби-ғарбида ўртача баландлиги тахминан 4500 м бўлган Тибет тоғлари жойлашган. Непал билан чегарада дунёдаги энг баланд чўкки Жомолунгма (Эверест – 8848 м) жойлашган. Ғарб ва шимоли-ғарбда Такла-Макон чўли ётади. Хитойнинг шимолида Гоби чўли ёйилган. Шимоли-шарқда Катта Хинган, Кичик Хинган тоғлари жойлашган. Асосий дарёлари – Янцзи, Хуанхе, Сунгари, Сицзян. Ер ости бойликлари: темир рудаси, кўмир, нефть, симоб, вольфрам, калайи, сурма, марганец, молибден, рух, кўргошин, алюминий, уран. Ҳайдаладиган ерлар умумий майдоннинг – 10%, ўтлок ва майсазорлар – 31% нини эгаллайди.

Иқлими – ҳудудининг катталиги туфайли иқлим турлича: мўътадил, субтропик ва тропик. Хитойнинг ўсимлик дунёси характер жиҳатидан икки зона-

га: шарқий ва ғарбий қисмларга бўлинади. Брахмапутра водийсида игнабаргли ўрмонлар: карағай ва кедрнинг ҳар хил турлари ўсади. Бўри, тулки, айиқ, йўлбарс, соболь, колонок, ок сичкон, олмахонлар ва бошқалар яшайди.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Хитой Халқ Республикаси (ХХР) конституцияга кўра халқ демократик диктатураси ўрнатилган социалистик давлат. Мамлакат таркибида 22 та провинция, 5 та автоном ҳудуд ва 3 та марказга бўйсунувчи шаҳар – Пекин, Шаньхай ва Тяньцзинь бор. Хитой Халқ Республикаси 1949 йилнинг 1 октябрида ташкил топган. 1 октябрь Миллий байрам – ХХР эълон қилинган кун. Ижро этувчи ҳокимият ХХР раиси (давлат бошлиғи) ва Давлат кенгаши раиси (ҳукумат бошлиғи)га тегишли. Давлат ҳокимиятининг қонун чиқарувчи олий органи – Халқ вакиллари умумхитой мажлиси. Мамлакатда бошқа сиёсий партиялар пайдо бўлганига қарамай, сиёсий ҳаётни Хитой коммунистик партияси белгилайди.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. XX асрнинг 80-йилларида Хитой раҳбарлари марказлаштирилган иқтисодиётдан бозор иқтисодиётига ўтишга киришди. Бунинг учун қишлоқ хўжалигида коллектив хўжаликдан фермерлик тизимига ўтилди. Қишлоқ хўжалиги ялпи миллий маҳсулотнинг 30%ини таъминлайди. Саноатнинг ривожланган тармоклари – металлургия, машинасозлик, кўмир, нефть казиб олиш, тўқимачилик, кимё, ҳарбий саноат, информацион технологиялар, космик соҳа. 2012 йилда ЯИМ миқдори 8224037 млн (аҳоли жон бошига – 6077) долларни ташкил этган. ЯИМнинг умумий салмоғи бўйича Хитой дунёда иккинчи ўринга чиқиб олди. Асосий савдо ҳамкорлари: Гонконг, Япония, АҚШ, Россия, Тайвань, Германия.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – тахминан 54000 км. Автомобиль йўллари – 1300000 км, ички сув йўллари – 138600 км. Асосий портлари: Гуанчжоу, Далянь, Циндао, Шанхай.

Тарихи. Биринчи Хитой сулоласи – Цинь (м. а. XVIII–XI асрлар), м. а. XIV асрда Инь номини олган. М. а. 1111 йилда давлат чжоу қабилалари томонидан забт этилган. М. а. VII асрда Чжоу давлати бир нечта подшоликларга бўлиниб кетган. М. а. III асрда 36 та провинцияга бўлинган марказлашган Цинь империяси пайдо бўлди. Бу империя даврида хуннлар ҳужумидан ҳимояланиш мақсадида Буюк Хитой девори қурилган. М. а. 206 йилда Цинь империяси ўрнида пайдо бўлган Хань империяси м. а. 140–87 йилларда ўз ривожланишининг энг юқори чўққисига чиққан. «Уч қироллик» давридан кейин мамлакатда ҳокимият 907 йилгача ҳукмронлик қилган Тан сулоласи қўлига ўтган. XIII асрда Хитойни мўғуллар босиб олишди. 1368 йилда ҳокимият Хитой императори қўлига ўтади ва мин сулоласи даври бошланади. Хитой ҳукмронлари 1628–1645 йилларда кўтарилган кўзғолонларни бостириш учун маньчжур қабилалари кўмағига таянади. Маньчжурлар 1644 йилда ҳокимиятни қўлга киритиб, 1912 йилгача мамлакатни идора қиладилар. Империя ҳудудини Сибирь, Олтой, Помир ва Непалгача

кенгайтирган манъчжурлар ҳукумати XIX асрда кўплаб ички ва ташки муаммоларга дуч келади. 1912 йилда Сунь Ятсен Гоминьдан ҳукуматига асос солади. Сунь Ятсен ўлиmidан кейин Чан Кайши гуруҳи коммунистлар билан алокани узиб Нанкинда миллий ҳукумат тузади. 1938 йилда япон кўшинларининг бос-тириб киришидан кейин гоминьданчилар босқинчиларга қарши курашиш учун коммунистлар билан бирлашадилар. Гоминьданчилар мағлубиятга учраб, Тай-ванга қочишади, коммунистлар эса Мао Цзедун бошчилигида 1949 йилнинг 1 октябрида Хитой Республикасининг ташкил топганини эълон қилади. XX аср 50-йилларининг 2-ярмида Мао Цзедун бошчилигидаги ХХР раҳбарлари «катта сакраш» сиёсатини амалга оширди. Барча кишлок хўжалиги кооперативлари «халк коммуналари»га айлантирилди.

1966–1976 йилларда «маданий инкилоб» амалга оширилди. Мао Цзедун шах-сига сизгиниш авж олди. XX асрнинг 80-йилларидан Дэн Сяопин бошчилигида иктисодий ва сиёсий ислохотлар йўли танланди. 1990 йилларнинг бошларида Хитой коммунистик партияси томонидан амалга оширилаётган «социалистик бозор хўжалиги»га ўтиш шаклланди.

ХОРВАТИЯ

Расмий номи – Хорватия Республикаси. Пойтахти – Загреб. Ҳудуди – 56 538 км². Аҳолиси – 4 398 150 киши (2012). Давлат тили – хорват. Сигинув-чиларнинг асосий қисми христиан динининг католик (77%) ва православ (12%) мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – куна.

Географик жойлашуви ва табиати. Европанинг жануби-шарқида, Болкон яриморалининг шимоли-ғарбида жойлашган давлат. Шарқ ва жануби-шарқи-да – Босния ва Герцеговина (чегара узунлиги – 932 км), шимолда – Словения (670 км) ва Венгрия (329 км), шарқ ва жанубда – Сербия (241) ҳамда Черногория (25 км) билан чегарадош. Куруқликдаги чегаралари узунлиги – 2197 км. Хор-ватияга Адриатика денгизидagi энг йирик Крк, Црес, Хвар, Корчула, Брач каби бир катор ороллар тегишли. Сохил бўйлаб чегара узунлиги – 5090 км (материк қисми – 1078 км, оролларники – 4012 км). Мамлакат ҳудуди асосан текислик ва пасттекисликлардан иборат. Адриатика денгизи соҳилида Динор тоғи (Хорва-тиянинг энг баланд нуктаси – Синьял чўққиси (1831 м), Велебет тизмаси ва Ка-пела тизмаси жойлашган.

Асосий дарёлари: Сава, Дунай. Хорватия нефть, табиий газ, кўмир, марганец, хром, темир рудаларига эга. Ҳудудининг 32%и ҳайдаладиган ерлар, 18% ўтлок ва яйловлар, 15%и ўрмон ва тўқайлардир.

Иклими – Ўрта Ер денгизи типидagi иқлим. Ҳудудининг катта қисми иг-набаргли ўрмонлар билан қопланган. Баргли ўрмонлар ҳам учрайди. Адриати-

нишини бошлаб берди. 1998 йилда Хорватия ўз худудий яхлитлигига эришиб, биринчи президентини сайлади.

ЧАД

Расмий номи – Чад Республикаси. Пойтахти – Нжамена. Худуди – 1 284 000 км². Аҳолиси – 11 274 106 киши (2009). Давлат тили – француз ва араб. Сиги-нувчилар ислом (50%) ва христиан (25%) динларига ҳамда маъжусийликка (25%) эътиқод қилади. Пул бирлиги – африка франки.

Географик жойлашуви ва табиати. Марказий Африкадаги давлат. Шарқ-да – Судан (чегара узунлиги – 1360 км), жанубда – Марказий Африка Рес-публикаси (1197 км), ғарбда – Нигер (1175 км), Камерун (1094 км) ва Нигерия (87 км), шимолда – Ливия (1055 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 5968 км. Мамлакатнинг марказий қисмида катта сувсиз текисликлар, шимолий худудлари Сахрон Кабирда жойлашган. Шимоли-ғарбда мамлакатнинг энг баланд нуктаси – Эми Куси (3415 км) бўлган Тибести тоғлари мавжуд. Жа-нубда пасттекисликлар жойлашган. Энг катта қўли – Чад. Асосий дарёси – Шари (кема катнови мавжуд). Мавжуд нефть конлари эксплуатация қилинмайди, уран конлари бор. Худудининг катталигига карамай ҳайдаладиган ерлар 2%, яйлов ва ўтлоқлар 36%, ўрмон ва тўқайлар 11%ини ташкил қилади.

Иқлими – тропик чўл иқлимидир. Асосан чўл ва саванна ўсимликлари ўсади. Дарахтлардан дум пальмаси ва баобаб учрайди. Фил, каркидон, ёввойи ҳўкиз, жирафа, антилопа, арслон, қоплон, гепард, чиябўри, гиена, бегемот, тимсох, фла-минго, сакокуш, маймунлардан павиан ва колобуслар ҳайвонот оламини ташкил этади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 28 та префектурага бўлинган. Чад мустақилликка 1960 йилнинг 11 августиди эришди (аввал француз Экваториал Африкаси худудининг бир қисми бўлган). 11 август – Миллий байрами (Мустақиллик куни). Ижро этувчи ҳокимият – президент (давлат бошлиғи) ва бош вазир бошчилигидаги ҳукуматга тегишли. Қонун чиқарувчи олий орган – Миллий мажлис. Сиёсий партиялари: Демократия ва тараққиёт учун миллий уюшма, Тараққиёт ва янгиланиш миллий иттифоқи, Миллий кутқариш ватанпарварлик ҳаракати, Янгиланиш ва демокра-тия учун иттифок, Чад миллий озодлик фронти.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Чад фуқаролар урушлари ва тез-тез бўладиган қурғоқчиликлар туфайли ночор аҳволдаги иқтисодга эга бўлган Африканинг камбағал давлатлардан биридир. Иқтисодининг асосий тармоғи 80% меҳнатга лаёқатли аҳоли банд бўлган кишлок ҳўжалиги (ЯИМ нинг 45%)дир. Пахта умумий экспорт ҳажмининг 48%ини ташкил этади. Жўхори, ер ёнғоқ, шоли, тарик, картошка, маниок экилади. Чорвачилик ривож-

ланган. Саноат кишлок ҳўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш ва тўқимачилик билан чегараланган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 9723 млн (аҳоли жон бошига – 1006) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари – Франция, Нигерия, Камерун, АҚШ.

Темир йўллари йўқ, автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 31 322 км (асосан тупрок йўллар), ички сув йўллари узунлиги – 2000 км.

Тарихи. IX аср бошларида ҳозирги Чад ҳудудида Канем қироллиги ташкил топади. XI асрда ушбу қироллик ҳукмдорлари исломни қабул қилишади ва ўз ҳудудларини кенгайтиришади. Чад кўлидан ғарбда XIV асрда вужудга келган Борну қироллиги XVI асрда Канемни ўзига бўйсундиради. XIX аср охирида ҳозирги Чад ҳудуди Судан императорига қарам бўлади, кейинроқ эса Франция бу ҳудудларни босиб олади ва 1910 йилда Чадни Француз Экваториал Африкаси таркибидаги мустамлака деб эълон қилади. 1958 йилда Француз Ҳамдўстлиги доирасидаги мухториятни қўлга киритган. Чад 1960 йилнинг августида мустақилликка эришади. 1968 йилги Миллий озодлик fronti ва ҳукумат ўртасидаги тўқнашувлардан сўнг мамлакатга француз қўшинлари киритилади. Француз қўшинлари Чадни 1975 йилда давлат тўнтариши натижасида ҳокимиятга генерал Маллум келганидан сўнг тарк этишади. 1973 йилдан 1989 йилгача Чад Ливия билан ўзининг шимолий ҳудудлари учун уруш олиб боради. 1979 йилда Миллий озодлик fronti ва ҳукумат ўртасида тинчлик шартномаси тузилади. Лекин бу шартнома тез орада бузилади ва мамлакатда давлат тўнтаришлари содир бўлиб (1982 ва 1990 йй.), фуқаролар уруши бошланади. 1990 йил декабрда ҳокимият тепасига Идрис Деби бошчилигидаги Миллий кутқариш ватанпарварлик ҳаракати келди ва у кўппартиявийлик демократик тузумни жорий этиш йўлини танлади.

ЧЕРНОГОРИЯ

Расмий номи – Черногория. Пойтахти – Цетине. Ҳудуди – 13,8 минг км². Аҳолиси – 622 800 киши (2013). Тили – черногор. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг православ мазаҳибага эътиқод қилади. Пул бирлиги – евро (миллий валютасига эга эмас).

Географик жойлашуви ва табиати. Бопкон яриморалининг шимолий қисмида жойлашган. Шимоли-ғарбда – Хорватия (чегара узунлиги – 25 км), жануб-шимолида Босния ва Герцеговина (225 км), шарқда – Сербия (203 км), жануб-шимолида Албания (172 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 625 км. Ғарбий соҳиллари Адриатика денгизига туташган. Черногория ҳудуди соҳилбўйи, текислик, ассиноглик ва тоғликлардан иборат. Черногориянинг катта қисми Динор тоғлигида жойлашган. Энг баланд нуктаси – Дурмитор тоғли мас-

сивидаги Боботов-Кук чўқхиси (2522 м), жануби-ғарбида Черногория карстли платоси бор.

Иклими – мўтадил континентал.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар республика. Конституциясига кўра Черногория демократик ижтимоий ва экологик давлат ҳисобланади. Давлат бошлиғи президент бўлиб, умумий сайлов йўли билан 5 йил муддатга сайланади. Қонун чиқарувчи орган – Скупштина (парламент). Маъмурий-худудий жиҳатидан 21 та общинага бўлинади.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Қишлоқ хўжалиги яхши ривожланган. Альп тоғларида чорвачилик, ғаллачилик, боғдорчилик, узумчилик соҳалари ривожланган. Саноати минерал хомашё казиб олиш ва унга ишлов бериш, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлашга ихтисослашган. Боксит, кўрғошин, рух рудалари, кўнгир кўмир, туз казиб олинади. Металлургия, алюминий, ёғочсозлик, электротехника, кема таъмирлаш, тўқимачилик ва тамаки корхоналари бор. 2012 йилда ЯИМ миқдори 4332 млн (аҳоли жон бошига – 6882) долларни ташкил этган.

Тарихи. I асрда Черногория худуди Римнинг Далмация провинциясига қўшилган. 493 йилдан Черногориянинг бир қисми остготлар давлатига, 536 йилдан эса Византия таркибига кирди. VII асрда Черногория худудида славянлар жойлашган. IX асрда христианлик тарқалди. 1499 йилда Черногория худуди Усмонийлар империяси таркибига қўшиб олинди. Наполеон урушлари ва сербларнинг мустақиллик учун олиб борган курашларида (1804–1805) Черногория Россия ва Сербия томонида бўлди. 1852 йили Черногория меросий князлик деб эълон қилинди. 1878 йили Берлин конгресси қарорига биноан мустақил давлат деб тан олинди. Черногория 1918 йили Серб, хорват ва словенлар қироллиги таркибига кирди 1945 йилнинг 19 ноябрида ЮСФР эълон қилинган, Черногория Югославия таркибига кирди. XX асрнинг 90-йиллари бошларида ЮСФР парчаланиши оқибатида, Черногория Сербия билан биргаликда ягона конфедерацияга бирлашди. 2006 йилнинг 21 майида ўтказилган халқ референдуми натижаларига кўра Черногория мустақил давлатга айланди.

ЧЕХИЯ

Расмий номи – Чехия Республикаси. Пойтахти – Прага. Худуди – 78 864 км². Аҳолиси – 10 516 125 киши (2013). Давлат тили – чех. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик (65%), протестант (15%) ва православ (13%) мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – чех кронаси.

Географик жойлашуви ва табиати. Марказий Европадаги давлат. Шимолда – Польша (чегара узунлиги – 761,8 км), шимол ва ғарбда – Германия

(810,3 км), жанубда – Австрия (466,3 км), шарқда – Словакия (251,8 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 2290,2 км. Мамлакат худудини шартли равишда иккига бўлиш мумкин: ғарбда – Богемия, шарқда – Моравия. Худудининг ғарбий қисми паст тоғлар билан ўралган текисликлар, тепаликлар ва ясситоғликлардан иборат. Ғарбда Шумава, Чех Ўрмони, Крушне-Гори (Руда тоғлари), Крконоше тоғ тизмалари ва Чех-Моравия тепалиги жойлашган. Судетдаги Снежжа тоғи (1602 м) мамлакатнинг энг баланд нуқтаси ҳисобланади. Шарқий худудлар тепаликлардан иборат. Асосий дарёлари – Влтава, Моравя, Лаба (Эльба), Одер. Асосий табиий бойликлари – кўмир, каолин, графит.

Иклими – мўътадил континентал. Тоғларида игнабаргли ўрмонлар, текис худудларида эман, заранг, қорақайин ўсади. Кўнгир айик, тулки, тўнгиз, бўри, серналар хайвонот оламини ташкил этади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – суверен демократик давлат. Мамлакат 14 та область (вилоят) га бўлинган. Чехия 1993 йил 1 январда Чехословакиянинг парчаланишидан сўнг мустақил давлатга айланди. Миллий байрамлари – Кирилл ва Мефодий куни, 6 июль – Ян Гус куни, 28 октябрь – Чехословакия озод этилган кун. Давлат бошлиғи – президент, ижро этувчи ҳокимият раис бошчилигидаги ҳукуматга тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимият Сенат (юқори палата) ва Депутатлар палатаси (қуйи палата)дан иборат парламентга тегишли. Сиёсий партиялари: Фуқаролик демократик партияси, Фуқаролик демократик альянси, Демократик иттифок партияси, Чехия ва Моравия коммунистик партияси, Озодлик иттифоқи партияси, Чехословак социал-демократик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Чехия Марказий Европанинг ривожланган давлатларидан биридир. Саноатнинг энг ривожланган тармоқлари: ёқилғи-энергетика, машинасозлик, кимё, тўқимачилик, озиқ-овқат. Машинасозлик ва транспорт ускуналари, ёқилғи, кимёвий моддалар, минераллар, металллар, кишлоқ хўжалиги маҳсулотлари экспорт қилинади. Ривожланган кишлоқ хўжалиги Чехияга озиқ-овқат маҳсулотлари билан ўз эҳтиёжларини қондириш имконини беради. 2012 йилда ЯИМ миқдори 198 513 млн (аҳоли жон бошига – 18 679) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Германия, Словакия, Австрия, Италия, Россия.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 9434 км, автомобиль йўллари – 55 890 км.

Тарихи. М. а. V асрда кельт қабилалари ўрнашган ҳозирги Чехия худуди V–IV асрларда славянларнинг чех қабиласи томонидан эгалланади. IX асрда Кирилл ва Мефодий томонидан христианлик тарқатилган Богемия IX аср охирида Буюк Моравия қироллиги таркибига киради. Чех қироллиги ўзининг худудат чўққисига Мукаддас Рим империяси императори Карл IV ҳукмронлиги даврида чиқади. XV аср бошларида Прага университетининг ректори Ян Гус

католик церковини реформация қилиш ташаббуси билан чиқади, лекин 1415 йил 6 июлда инквизиция томонидан ёқиб юборилади. 1620 йилда Богемия ўзининг автономиясини йўқотиб, Габсбургларга тобе бўлади. 1918 йилда Австро-Венгрия империяси парчаланганидан сўнг, мустақил Чехословакия Республикаси эълон қилинади. 1939 йилда Судет вилояти Германия томонидан босиб олинади, мамлакатнинг қолган ҳудудлари Германия протекторати деб эълон қилинади. Мамлакат немис қўшинларидан озод этилгач, коммунистларнинг таъсири кучаяди ва 1948 йилда улар ҳокимиятни ўз қўлларига олишади. 1968 йилда Чехословакия коммунистик партиясининг биринчи котиби А. Дубчек «инсоний социализм» қуриш тўғрисида эълон қилади, лекин мамлакатни либераллаштириш 1968 йил 21 августда Варшава Шартномаси (Руминиядан ташқари) давлатларининг қўшинлари томонидан тўхтатилади («Прага баҳори»). Парламент раислигига А. Дубчек, республика президентлигига В. Гавел сайланди. Мамлакат аҳолиси 1992 йилги референдумда Чехословакиянинг икки давлатга бўлиниши учун овоз беради ва 1993 йилнинг 1 январида Чехия Республикаси ташқил топади. Чехия 1999 йили НАТОга, 2004 йили ЕИга, 2008 йилдан Шенген зонасига қирди.

ЧИЛИ

Расмий номи – Чили Республикаси. Пойтахти – Сантьяго. Ҳудуди – 756 900 км². Аҳолиси – 17 584 000 киши (2013). Давлат тили – испан. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – чили песоси.

Географик жойлашуви ва табиати. Жанубий Американинг жануби-ғарбий соҳилида жойлашган давлат. Шарқда – Аргентина (чегара узунлиги – 5308 км) ва Боливия (860 км), шимолда – Перу (171 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 6339 км. Ғарб ва жанубда мамлакат Тинч океани билан туташган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 6435 км. Мамлакат шимолдан жанубга Тинч океан бўйлаб 4300 км чўзилган. Чили ҳудудини 3 та физик-географик ҳудуд ташқил этади: шарқда – Анд тоғлари, марказда – Узун водий ва пасттоғлар, шимолда – Атакама чўли жойлашган. Мамлакат марказида жойлашган водийнинг узунлиги – 1000 км, эни – 40–80 км бўлиб, аҳоли зич жойлашган ҳудуд ҳисобланади. Энг баланд нуқтаси – Охос-дель-Саладо (6880 м) тоғи. Вулконлар кўп, зилзилалар тез-тез бўлиб туради. Асосий дарёлари: Лоа, Элки, Майпо, Аконкагуа. Чилининг жанубида қўллар бор. Асосий табиий бойликлари: мис, темир рудаси, қимматбаҳо металллар, молибден, ёғоч. Ҳайдаладиган ерлар ҳудудининг 7%, ўрмон ва тўқайлар – 21%, яйлов ва ўтлоқлар – 18% нини ташқил этади.

Иклими: шимолда – тропик чўл, марказда – субтропик ва ўрта денгиз, жанубда – мўътадил океан иқлимига хос. Тамаруго, нотофагус, канело, алерсе

олиб чиқиш имконини беради. Бироқ Чили халқининг ички сиёсатдан норозилиги ва жаҳон ҳамжамиятининг ҳарбий хунтани қоралаши Пиночетни конституцияга ўзгартиришлар киритишга мажбур этади. 1990 йилда парламент сайловлари ўтказилди ва унда христиан-демократлар ғолиб чиқдилар. 1994 йилги президент сайловларида ҳам христиан-демократлар ғалаба қозонди.

ШАРҚИЙ САМОА

Расмий номи – Америка Самоаси (АҚШнинг ташкил этилмаган ва таркибига қўшилмаган ҳудуди). Пойтахти – Паго-Паго. Ҳудуди – 197 км². Аҳолиси – 70 700 киши (2012). Давлат тили – самоа ва инглиз. Сигинувчилар христиан динининг протестант (80%) ва католик (20%) мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – АҚШ доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Шарқий Самоа АҚШнинг Тинч океани жанубидаги ташкил этилмаган ва қўшилмаган ҳудуди ҳисобланади. Бош орол (бир вақтнинг ўзида ҳудуди ва аҳоли сони жиҳатидан йиринги) – Тутуила – Самоа архипелагида жойлашган. Шарқий Самоа таркибига Самоа архипелагининг шарқидаги 7 орол қиради. Шарқий Самоа Полинезиянинг жанубида, Австралиядан шарқда ва Янги Зеландиядан шимоли-шарқда жойлашган.

Ғарбда – Самоа мустақил давлати, жануби-ғарбда – Тонга қироллиги, шимолда – Янги Зеландия ҳудуди ҳисобланадиган Токелау, шарқда – Кук ороли, жанубда – Ниуэ ороли билан чегарадош. Тутуила ороли ва Мануа гуруҳидаги ороллар вулконлар натижасида ҳосил бўлган ва рельефи тоғли бўлиб, донмий яшил тропик ўрмонлар билан қопланган. Роза ва Суэнс ороллари маржонли атоллардир. Фойдали казилмалар деярли йўқ.

Иклими – тропик денгиз иклими. Оролларда чучук сув жуда танқис. Ернинг унумдор катлами асосан вулконли келиб чиқишга эга, оролларнинг марказий қисмларида – тошли, қирғоқ бўйларида ишлов беришга яроқли. Шарқий Самоа Миллий боғи хайвонларни ва ўрмонларнинг палеотропик ўсимлик дунёсини, шунингдек, қирғоқбўйи маржонли қояларини сақлаш ва асраб-авайлаш мақсадида ташкил этилган. Ҳайдаладиган ерлар – 5%.

Давлат тuzилиши ва сиёсий партиялари. Маъмурий бошқарув органлари йирик орол – Тутуилада жойлашган бўлиб ғарбий ва шарқий (Аунуу ороли билан бирга) районларга бўлинади. Учинчи район – Мануа (Тау, Олосега ва Офу ороллари) ороллар гуруҳидан иборат. Расмий байрамлари 17 апрель – Байроқ куни (Оролларда АҚШ байроғи кўтарилган кун) ва АҚШнинг анъанавий байрамлари.

Шарқий Самоа АҚШнинг таркибига қўшилмаган ҳудуди бўлсада, АҚШ ИИВнинг Ороллар ишлари бўлими томонидан назорат қилинади. АҚШ президенти ҳудуд устидан суверенитет ҳуқуқига эга, шунингдек, маҳаллий консти-

туциянинг кафолати ҳам ҳисобланади. Аҳоли АҚШ президенти сайловларида иштирок этиш ҳукукига эга эмас. Ижроия ҳокимият оролларда 4 йилга сайланадиган губернатор, қонун чиқарувчи ҳокимият эса икки палатали легислатура (Фоно) томонидан амалга оширилади. Юқори палата – 18 киши уруғ оқсоқоллари (матаи) дан сайланади, қуйи палата – 20 та сайлаб қўйиладиган депутатлардан иборат. Шарқий Самоа делегати АҚШ конгрессининг Вакиллар палатасида овоз бериш ҳуқуқисиз катнашади. Ороллар аҳолиси давлатга тааллуқлилик нуктаи назаридан америкаликлар ҳисобланишса-да, АҚШ фуқароси мақомига эга эмас. Дипломатик муносабатлар АҚШ ҳукумати назорати остида. Асосий сиёсий партиялари – Демократик партия ва Республикачилар партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Аҳоли саноат ишлаб чиқариши (асосан балиқчи қайта ишлаш – меҳнатга лаёқатли аҳолининг 1/3 банд) ва хизмат кўрсатиш соҳаларида банд. 1995 йили аҳолининг бандлик даражаси соҳалар бўйича қуйидагича бўлган: қишлоқ ҳўжалиги, балиқчилик ва ўрмончилик соҳасида – 2,3%, саноат ва қурилиш соҳаларида – 36,1%, хизмат кўрсатиш соҳаларида – 61,6%, жумладан, ижтимоий хизматда – 21,3%, давлат бошқарувида – 17,2%. 2010 йили ЯИМ миқдори – 575 млн (аҳоли жон бошига 8500) долларни ташкил этган. Туризм яхши ривожланмаган. Учта банк ва учта молиявий ташкилот мавжуд. Саноатнинг асосий соҳаси балиқчи қайта ишлаш. Хунаремандчилик ривожланган. Ананас, банан, кокос, сабзавотлар, папайя ва нон дарахти ўстирилади. 90% ишлов бериладиган ерлар жамоа ерлари ҳисобланади. Автомобиль йўллари – 150 км, иккинчи даражали йўллар – 200 км. Тафуна халқаро аэропорти бор.

Асосий савдо ҳамкорлари – Австралия, Янги Зеландия, Фижи, Самоа, Жанубий Корея, Япония, Хитой.

Тарихи. Дастлаб оролларга м. а. 1000 йилда Жануби-Шарқий Осиё худудидан кўчиб борган аҳоли жойлашган. 1772 йили Самоа архипелаги Якоб Рогтевен томонидан кашф қилинган. 1830 йили эса оролларга британ миссионерлари келиб жойлашишган. 1878 йили АҚШ Самоа қироллиги билан савдо тўғрисида ва Тинч океанининг жанубий қисмидаги энг қулай Паго-Паго қўлтиғидан флот бандаргоҳи сифатида фойдаланиш тўғрисида шартнома имзолади. 1899 йили АҚШ, Германия ва Буюк Британия давлатлари ўртасидаги ҳарбий можаролар натижасида Самоа ғарбий ва шарқий қисмларга бўлинди. 1900 йили Тутуила ва Ануа ороллари, 1904 йилда – Мануа ороллар гуруҳи АҚШга ўтди, 1925 йили эса Суэйнс ороли босиб олинди. Германия Самоаси 1920 йили Янги Зеландия бошқарувига берилди, 1962 йилдан – Ғарбий Самоа мустақил давлати (1997 йилдан – Самоа). 1951 йилгача Шарқий Самоа АҚШ Ҳарбий-денгиз қучлари томонидан бошқарилган. 1948 йилдан ўз-ўзини бошқариш жорий қилина бошлади. Паго-Паго ҳарбий-денгиз базасининг ёпилиши билан ҳудуд бошқаруви АҚШ Ички ишлар департаменти қўлига ўтди.

1960 йили биринчи конституция қабул қилинди. 1977 йилда эса биринчи маротаба губернатор сайлаб қўйилди. Самоаликлар анъанасига кўра, ижтимоий бошқарув «фаъматаи» тизими орқали тартибга солиб турилади. Унинг таркиби «аига» – уруғ, катта оила, унинг бошида «орматаи» ёки «матаи» – оксокол туради. 2009 йили 29 сентябрда Шарқий Самоа кирғоклари яқинида 8 баллик zilзила юз берди ва у жуда кучли цунамини келтириб чиқарди. Натижада мамлакат иктисоди жуда катта зарар кўрди.

ШАРҚИЙ ТИМОР

Расмий номи – Шарқий Тимор Демократик Республикаси. Пойтахти – Дили. Ҳудуди – 14 925 км². Аҳолиси – 1 134 000 киши (2010). Давлат тили – португал. Давлат дини – христиан динининг католик мазҳаби. Пул бирлиги – АҚШ доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Осиёнинг жануби-шарқида жойлашган давлат бўлиб, Тимор оролининг шарқий ярмини эгаллаган. Ғарбда Индонезия (228 км) билан чегарадош. Шу оролнинг ғарбида унча катта бўлмаган эксклав (Окуси-Амбено провинцияси) ва Атауру (шимолда) ҳамда Жаку (шарқда) ороллари ҳам мамлакат ҳудудига қиради. Шарқий Тиморнинг рельефи тоғли: мамлакат ҳудудини шимоли-ғарбдан жануби-шарққа томон шимолий кирғокқа ўтқир қояли бўлиб туташган тоғ тизмаси (баланд нуктаси Татамайлау тоғи – 2963 м) кесиб ўтган. Мамлакат шарқида баландлиги 500–700 м ошмайдиган платолар кенг тарқалган. Жанубий кирғок бўйлаб пасттекисликлар жойлашган. Шарқий Тиморда юқори сейсмик ҳолат ва цунамиларнинг кўп содир бўлиши кузатилади. Кирғокбўйи, шельф ва асосан Тимор денгизи нефть ва газ захиралирига бой.

Иклими – субэкваториал, муссонли. Тоғ тизмаларидан Лоес, Лакио, Сейкал, Бе-Лулио каби унча катта бўлмаган тоғ дарёлари оқиб тушади. Ўрмонлар мамлакатнинг 1/3 қисминини эгаллайди: шимолда хазонбаргли, жанубда доимий ям-яшил ўрмонлар кўп. Ўрмонзорларнинг аёвсиз қирқилиши натижасида катта ҳудудларда саванналар пайдо бўлган. Шимолий кирғок бўйлаб мангр бута-зорлари кенг тарқалган. Тоғли ва тоғолди ҳудудларда сандал дарахтидан иборат ўрмонлар ўсади.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. 2002 йилнинг 22 майида мустақил Шарқий Тимор Демократик Республикаси эълон қилинган. 13 та маъмурий ҳудуддан иборат. Давлат бошлиғи – президент, умумий овоз бериш йўли билан 5 йил муддатга сайланади. Ҳукумат – Давлат кенгаши; ҳукумат бошлиғи – бош вазир президент томонидан тайинланади. Олий қонун чиқарувчи органи – бир палатали Миллий парламент.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Шарқий Тимор денгизида бой нефть ва газ қонларига эга. Анъанавий кишлоқ ҳўжалиғи экини ва асосий экс-

порти – кахва. Саноати яхши ривожланмаган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 4214 млн (аҳоли жон бошига – 3730) долларни ташкил этган.

Тарихи. Тахминан 4 минг йил аввал Тиморда австралонд иркига мансуб кадимги папуас тилида сўзлашувчи аҳоли яшаб келган. Кейинроқ хозирги Индонезия оролларида кўчиб келган австронезиялик монголоид қабилалар бу ерга жойлаша бошлаган. Улардан энг охириги тетумлар бўлиб, XVI асрда кўчиб келишган. Тетумлар ерли аҳолининг ҳар томонлама тараққий этишига жиддий таъсир ўтказишди, улар ибтидоий ҳаёт тарзидан ерга ишлов беришга, қисман шол иштиришга ўтишди.

XIV–XVI асрлардан Жануби-Шарқий ва Жанубий Осиёда қиммат баҳоланувчи сандал дарахти савдоси билан шуғулланувчи явалик, малайлик ва хитойлик савдогарлар тез-тез ташиф буюрадиган бўлишди. Португаллар XVI асрда бу ҳудудга кириб келган дастлабки европаликлар бўлиб, улар Тимор оролида бир нечта ўз ҳудудларига асос солишди. Бу пайтда атрофдаги барча ороллар голландлар томонидан мустамлакага айлантирилиб бўлинган эди. 1512 йили Тиморга сандал дарахти билан савдо қилувчи дастлабки португал савдогарлари келган бўлса, 1556 йили биринчи католик миссионерлар пайдо бўлишди, 1702 йили эса Тимор расман Португалия мустамлакаси деб эълон қилинди. 1859 йили Тимор Лиссабон шартномасига мувофиқ нидерландлар ва португаллар ўртасида тақсимланди, бу икки давлат мулклари ўртасидаги чегара 1916 йилдагина аниқлаштирилди. Португалия Тиморида 1974 йили мустақиллик учун ҳаракат бошланди. 1975 йилнинг 28 ноябрида Шарқий Тиморнинг мустақиллик декларацияси қабул қилинди. Бироқ орадан 9 кун ўтгач, Индонезия ҳарбий қўшинлари мамлакатга бостириб киришди ва Шарқий Тимор Индонезиянинг 27 провинцияси деб эълон қилинди. 1999 йилда БМТ назорати остида Шарқий Тиморда мустақиллик масаласида референдум ўтказилди. Наतिжада аҳолининг 78,5%и Индонезиядан ажралиб чиқиш ва мустақиллик учун овоз берди. 2002 йилнинг 20 майида БМТ дунё харитасида янги Шарқий Тимор Демократик Республикаси пайдо бўлганлиги ҳақида эълон қилди. 2006–2007 йилларда муҳолифатчи гуруҳлар ўртасида можаролар ва қонли тўқнашувлар содир бўлди.

ШВЕЙЦАРИЯ

Расмий номи – Швейцария Конфедерацияси. Пойтахти – Берн. Ҳудуди – 41 288 км². Аҳолиси – 8036 910 киши (2013). Давлат тили – немис, француз, итальян, ретороман. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик ва протестант мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – швейцария франки.

Географик жойлашуви ва табиати. Марказий Европадаги давлат. Жануб ва жануби-шарқда – Италия (чегара узунлиги – 740 км), ғарб, жануби-ғарб ва

шимоли-ғарбда – Франция (573 км), шимолда – Германия (334 км), шарқда – Австрия (164 км) ва Лихтенштейн (41 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 1852 км. Швейцария – тоғли мамлакат. Унинг катта қисмида Альп тоғлари жойлашган. Мамлакатнинг энг баланд нуктаси – Дюфур тоғи (4634 м). Альп музликларининг майдони – 2000 км². Шимоли-ғарбда Юра тоғлари бор. Марказий қисмда Швейцария ясситоғлиги жойлашган. Асосий дарёлари: Рейн, Рона, Ааре, Тичино. Йирик кўллари: Женева, Боден. Асосий табиий ресурслари: ёғоч, гидроэнергетик потенциал. Мамлакат ҳудудининг 10% и ҳайдаладиган ерлардан, 40% и яйлов ва ўтлоқлардан иборат. Атлантика океанининг таъсири ва мамлакат географик тузилишининг мураккаблиги кўпинча иқлимнинг нам бўлишига сабаб бўлади. Швейцариянинг ўсимлик дунёси асосини игнабарғли ва субальп ўрмонлар ташкил этади. Тоғларда сальданелла, примула ҳамда Швейцариянинг норасмий рамзи ҳисобланган эдельвейс ўсади. Ёввойи эчки, сувсар, қуён, сугур, айик, тулки, бўри, тўнғиз, бургут, каркур хайвонот оламини ташкил этади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конфедератив республика. Мамлакат таркибида 23 та кантон бор (улардан учтаси ярим кантонларга бўлинган). Швейцария Конфедерацияси 1291 йилнинг 1 августида ташкил топган. Ушбу кун миллий байрам – Конфедерация ташкил топган кун ҳисобланади. Федерал конституция 1874 йилда қабул қилинган. Давлат ва ҳукумат бошлиғи – конфедерация президенти, Федерал мажлис томонидан Федерал кенгаш (ҳукумат) аъзоларидан бир йил муддатга сайланади ва қайта сайланиш ҳуқуқига эга эмас. Қонун чиқарувчи ҳокимият – Кантонлар сенати (юқори палата) ва Миллий кенгаш (қуйи палата) дан иборат икки палатали парламент Федерал мажлис томонидан амалга оширилади. Ҳар бир кантон ўзининг конституцияси, парламенти ва ҳукуматига эга. Йирик сиёсий партиялари: Швейцария христиан-демократик партияси, Швейцария демократлар партияси, Яшиллар партияси, Швейцария радикал-демократик партияси, Швейцария социал-демократик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Юқори даражада ривожланган саноат давлати. Швейцария аҳоли бошига даромад даражаси бўйича жаҳонда етакчи ўринлардан бирини эгаллайди. Қазилма бойликларининг йўқлигига қарамай Швейцария жаҳон бозорларида кучли рақобатчи ҳисобланади, бундан ташқари бу давлат иқтисодий барқарорлик ва аҳолининг бандлигини юқори даражада ушлаб туради. Металл ишлов бериш, машинасозлик, усқунасозлик, компьютер техникаси, транспорт воситалари, соатсозлик, кимё, озик-овқат, фармацевтика саноатининг энг тараққий этган тармоқларидир. Иқтисодининг муҳим тармоқларидан бири – банк иши. Швейцария дунёнинг молиявий марказларидан бири ҳисобланади. Қишлоқ хўжалиги (ЯИМнинг 5% и) асосан чорвачиликка ихтисослашган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 622 855 млн (аҳоли жон бошига –

79033) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: ЕИ давлатлари, АҚШ, Япония.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 5174 км (99% электрификациялаштирилган), автомобиль йўллари – 61 500 км, ички сув йўллари – 65 км. Асосий дарё порти – Базель.

Тарихи. Кельт қабилалари – рет ва гельветлар яшаган ҳозирги Швейцария I асрда қадимги Рим томонидан босиб олинади. V асрда бу ҳудудга герман қабилаларидан бургундлар ва аллеманлар кириб қелишади ва ҳозирги Роман Швейцарияси ҳамда Аллеман Швейцарияси жойлашган ҳудудларда ўрнашади. VI асрдан ҳозирги Швейцария ҳудуди Франклар қироллиги, кейинроқ Бургундия, 1032 йилдан Муқаддас Рим империяси таркибига кирган. XII–XIII асрларда бу ҳудудда бир қатор мустақил князликлар шаклланади. Шулар орасида XIII асрнинг охирига қелиб Габсбург князлиги қучаяди. 1291 йилда учта швейцар кантони (Ури, Швиц ва Унтервальден) иттифок тузиб, Габсбургларга қарши қурашади. Қатор мағлубиятлар (1315 йил – Моргатан, 1351 йил – Цюрих, 1386 йил – Земпахдава ва бошқалар)дан сўнг Габсбурглар 1389 йилда Конфедерацияни тан олади. 1498 йилда Конфедерацияга яна беш кантон қўшилади. Швейцария Конфедерациясининг ҳарбий қудрати Европа давлатлари томонидан тан олинади (Швейцариянинг расман тан олиниши 1648 йилги Вестфаль сулҳи билан мустақамланган) ва улар XV–XVI асрларда ёлланма швейцар қўшинларининг ҳарбий юришларга жалб қила бошлашади. Реформация XVI асрда мамлакатни иккига бўлиб, фуқаролар урушини келтириб чиқаради. Католик ва протестантлар ўртасидаги жанглардан бирида протестант рухонийси У.Цвингли ҳалок бўлади. Шундан сўнг икки ўртада шартнома тузилиб, унга кўра тўрт кантонда кальвинизм, етти кантонда эса католик дини тан олинади. Швейцария XVII асрда нейтралитет эълон қилади. Нейтралитет бир маротаба, 1798–1814 йилги Наполеон уруши даврида бузилади. Лекин 1815 йилги Вена конгресси Швейцариянинг халқаро мақомини тасдиқлаб, унинг нейтраллиги ва чегараларининг дахлсизлигини қафолатлайди. Шу даврдан қўшилмаслик сиёсати мамлакат ташқи сиёсатининг асосий йўналишларидан бири бўлиб қолади ва Швейцария бу сиёсатга иккита жаҳон урушларида ҳам амал қилди. 1971 йили Швейцарияда аёллар овоз бериш ҳуқуқига эга бўлди.

ШВЕЦИЯ

Расмий номи – Швеция Қироллиги. Пойтахти – Стокгольм. Ҳудуди – 449 964 км². Аҳолиси – 9 555 890 киши (2013). Давлат тили – швед. Давлат дини – християн динининг лютеран мазҳаби. Пул бирлиги – швед кронаси.

Географик жойлашуви ва табиати. Скандинавия яриморлинининг катта қисмини эгаллаган Шимолий Европадаги давлат. Швецияга Болтик денгизида-

ги Готланд ва Эланд ороллари ҳамда мамлакат соҳили яқинидаги қатор майда ороллар тегишли. Швеция ғарб ва шимолда – Норвегия (чегара узунлиги – 1619 км), шимоли-шарқда – Финляндия (614 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 2233 км. Шарқда Швеция Болтик денгизи ва Ботник қўлиги, жануби-ғарбда Каттегат ва Скагеррак бўғозлари билан туташган. Эресунн тор бўғози Швецияни Данияга тегишли бўлган Зеландия оролидан ажратиб туради. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 3218 км. Мамлакат ҳудудининг асосий қисми ясситоғликлар ва сертепа текисликлардан иборат. Шимол ва ғарбда Скандинав тоғлари (энг баланд нуктаси – Кебнекайсе тоғи – 2123 м) жойлашган. Мамлакат шарқда Норланд ясситоғлиги бор. Жанубий қисмида кўп сонли кўллардан иборат водий бор. Йирик кўллари – Веттерн ва Венерн. Асосий дарёлари – Каликс-Эльв, Шеллефте-Эльв, Уме-Эльв, Турне-Эльв. Мамлакат темир рудаси, кўрғошин, рух, мис, қумуш ва ёғочга бой. Ҳайдаладиган ерлар мамлакат ҳудудининг 7%, ўрмонлар ва тўқайлар 64% ини ташкил этади.

Иклими – мўътадил. Мамлакат ҳудудининг ярмидан кўпроғи ўрмонлардан иборат (23 млн га). Игнабаргли ўрмонлар кўп. Мамлакат жанубида аралаш ўрмонлар мавжуд. Шимолда асосан мох ва лишайниклар ўсади. Буғу, кийик, тулки, ўрмон сувсари, олмахон, қуён, ўрдак ва оққушлар ҳайвонот дунёсини ташкил этади. Дарёлари ва Болтик денгизи турли балиқларга бой.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конституциявий монархия. Мамлакат таркибига 24 та лен (губерния) киради. Миллий байрами 6 июнь – Швед Байроғи куни. Давлат бошлиғи – кирол. Ижро этувчи ҳокимият – Вазирлар маҳкамасини бошқарадиган бош вазирга тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимият – бир палатали парламент – Риксдаг томонидан амалга оширилади. Сиёсий партиялари: Сўл партия, Халқ партияси – либераллар, Атроф-муҳитни ҳимоя қилиш партияси, Марказ партияси, Швеция халқ-демократик ишчи партияси, Мўътадил коалицион партия, Христиан-демократик партия.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Швеция самарали ижтимоий таъминот тизимига, аҳолининг юқори турмуш даражаси ҳамда фуқароларининг иш билан тўла бандлигини таъминлайдиган иқтисодга эга. Мамлакат ривожланган транспорт коммуникацияси ва малакали ишчи кучига эга. Иқтисодининг асосини ёғочни қайта ишлаш, қоғоз-целлюлоза саноати, металлургия, гидроэнергетика ва автомобилсозлик ташкил этади. Қишлоқ хўжалигида чорвачилик муҳим ўрин тутати. Дон маҳсулотлари, қандлавлари, картошка асосий экинлар ҳисобланади. Сўнгги йилларда ҳукумат томонидан ўтказилаётган ислохотлар – солиқларни камайтириш, давлат корхоналарини хусусийлаштиришдан иборат бўлиб, улар ишлаб чиқариш ҳажмининг ўсишига, нархларнинг барқарорлигини сақлаб қолишга, ишсизлик даражасини камайтиришга қаратилган. 2011 йили ўтказилган сўров натижаларига кўра, Швеция дунёнинг яшаш учун энг қулай

булган учта давлатидан бири деб тан олинган. 2012 йилда ЯИМ микдори 520256 млн (аҳоли жон бошига – 55158) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Германия, Буюк Британия, Дания, АҚШ, Норвегия.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 12000 км. Автомобиль йўллари – 135819 км (97818 км қаттиқ қопламали), ички сув йўллари – 2052 км. Портлари – Гётеборг, Кальмар, Мальмё, Стокгольм, Хельсингборг.

Тарихи. Ҳозирги Швеция ҳудудига қадимда герман қабилалари яшаган. VII–X асрларда викингларнинг (шарқда уларни варяглар деб аташган) таъсири шарққа, аввалига Болтиқбўйи, кейинроқ Россияга (IX асрда варяг князлари Новгород ва Киевни бошқаришга таклиф этилган) тарқалган. 860 йилга келиб варяглар Константинополь билан савдо қилишган. Христианликни мамлакатга 830 йилда франк миссионерлари олиб киришган. Бу дин дастлабки христиан қироллар Олафе, Скотконунге (XI аср) ва айникса, XII асрда ҳукмронлик қилган Эрик IX (Авлиё) даврида кенг тарқалган. Эрик IX (1150–1160) Финляндияга қарши уруш бошлайди. Финляндия XIII асрда Швеция томонидан босиб олинди. 1397 йилда Швециянинг Дания ва Норвегия билан бирлашиши (Кальмар унияси) Швецияни XVI аср бошигача Данияга қарам қилиб қўяди. Карл XII Россия, Дания ва Польшага қарши курашган Шимолий урушда (1700–1721) швед армияси Полтава яқинида мағлубиятга учрайди (1709) ва Швеция XVII асрда Густав II Адольф даврида эгаллаган ҳудудларни қўлдан бой беради. Карл XIII 1814 йилда Норвегияни Швецияга қўшиб олади (1905 йилгача). XX асрда иккала жаҳон урушларида нейтралитет эълон қилган Швециянинг сиёсий ҳаётида социал-демократлар мавқеи ортади. Социал-демократик партиянинг ёрқин намоёндаларидан бири Швеция бош вазири 1986 йили террорчи томонидан ўлдирилган Улоф Пальмедир.

ШРИ-ЛАНКА

Расмий номи – Шри-Ланка Демократик Социалистик Республикаси. Пойтахти – Коломбо (расмий пойтахти Жаеверде-напура-Комте). Ҳудуди 65610 км². Аҳолиси – 21 223 550 киши (2012). Давлат тили – сингал ва тамил. Сигинувчиларнинг асосий қисми буддавийлик (69%), ҳиндуйлик (15%), христиан (8%) ва ислом (7%) динларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – шри-ланка рупияси.

Географик жойлашуви ва табиати. Ҳиндистоннинг жанубий соҳиллари яқинидаги Шри-Ланка оролида жойлашган Ҳинд океанидаги давлат. Осиё китъасидан Шри-Ланкани Полк бўғози ва Манар кўлиги ажратиб туради. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 1340 км. Мамлакат ҳудуди асосан текисликлардан иборат. Жанубий ва марказий қисмларида зинасимон тоғлар бор. Энг баланд нуктаси – Пидуруталагала чўккиси (2524 м). Асосий дарёси – Махавели-Ганнуктаси – Пидуруталагала чўккиси (2524 м). Асосий табиий ресурслари: олмос ва бошқа қимматбаҳо тошлар, фосфатга.

лар, мрамор тоши ва балик. Мамлакат ҳудудининг 16% ини ҳайдаладиган ерлар, 32% ини – ўрмон ва тўқайлар ташкил этади.

Иклими – экваториал, субэкваториал. Баньян, дарахтсимон папоротниклар, турли хил пальмалар, атлас, сандал, эбен дарахтлари флорасининг асосини ташкил этади. Ҳайвонот дунёси фил, қоплон, силовсин, чиябўри, тимсоҳ, турли маймунлар, илонлар, калтакесаклардан иборат.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 9 та провинцияга бўлинган. Шри-Ланка (1972 йилгача – Цейлон) 1948 йилнинг 4 феввалида мустақилликка эришган (аввал: Цейлон – Буюк Британия мустамлакаси). 4 февраль Миллий байрам – Мустақиллик куни. Ижро этувчи ҳокимият президент ва Вазирлар маҳкамасини бошқарадиган бош вазирга тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимият бир палатали парламент томонидан амалга оширилади. Сиёсий партиялари: Бирлашган эркинлик иттифоқи, Шри-Ланка коммунистик партияси, Шри-Ланка халқ партияси, Бирлашган миллий партия, Шри-Ланка озодлик партияси, Шри-Ланка социалистик партияси, Шри-Ланка мусулмонлар конгресси, Тамил озодлик бирлашган фронти, Тамил миллатчи партиялар блоки.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодининг ривожланган тармоқларидан бири – кишлок ҳўжалиги. Шоли, шакарқамиш, дон экинлари, дуккакли экинлар, зираворлар етиштирилади. Чой (дунёда 3-ўринда), кокос ёнғоғи (умумий экспорт ҳажмининг 1/3 қисми) экспорт қилинади. Ишлаб чиқариш кишлок ҳўжалиги маҳсулотлари, баликни қайта ишлаш билан чегараланган. Туризм асосий валюта манбаларидан биридир. 2012 йилда ЯИМ миқдори 59 773 млн (аҳоли жон бошига – 2873) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Германия, Япония, Буюк Британия, Ҳиндистон, Эрон, Тайвань.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 1948 км, автомобиль йўллари – 75 749 км (27 637 км га тош ётқизилган), ички сув йўллари – 430 км. Портлари – Галле, Коломбо, Жафна, Негомбо, Тринкомали.

Тарихи. Тахминан м. а. V асрда Шри-Ланкага Ганг ва Ҳинд дарёлари водийларидан Ҳинд-европа тил оиласига мансуб кабилалар кириб келишади ва ороларда Сингал давлатига асос солди. Орол буддавийликни тарғиб этиш марказларидан ҳисобланган. Афсоналарга кўра, буддавийликни оролга Ашоканинг ўғли (ёки укаси) олиб келган. М. а. III аср бошларидан Шри-Ланкага Ҳиндистоннинг жанубидан тамиллар кириб кела бошлайди. Тамиллар Шри-Ланкада XII асргача ҳукмронлик қилади. 1505 йилда оролда португаллар пайдо бўлишди ва XVI аср охирида оролни мустамлакага айлантиришади. XVII асрда Шри-Ланкани голландлар эгаллаб олишди. 1802 йилда орол Буюк Британияга тобе бўлди. 1948 йилда Цейлон Британия Ҳамдўстлиги таркибидаги мустақил давлат деб эълон қилинди. 1972 йилдан мамлакат Шри-Ланка Республикаси деб атала бошлайди.

Тамиллар ва сингаллар ўртасидаги этник можаролар XX асрнинг 80-йиллари бошларида фукарлар урушига айланди. Фукарлар урушига барҳам берилган бўлса-да, ханузгача икки томон ўртасида кескинликлар мавжуд. 2004 йили Суматра киргюклариди юз берган зилзила натижасида пайдо бўлган цунамидан мамлакат жуда катта зарар кўрди. 2009 йили мамлакатда узюк йиллардан бери давом этиб келайтган фукарлар уруши Шри-Ланканинг Жафна яриморлида тамил кўзгюлончиларининг кириб ташланиши билан тутади.

ЭКВАДОР

Расмий номи – Эквадор Республикаси. Пойтахти – Кито. Худуди – 283 600 км². Аҳолиси – 14 793 000 киши (2013). Давлат тили – испан. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабида этиқод қилади. Пул бirlиги – АҚШ доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Жанубий Американинг шимол-ғарбиди давлат. Жануб ва шарқда – Перу (чегара узунлиги – 1420 км), шимолда – Колумбия (590 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 2010 км. Ғарбда Тинч океан билан туташган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 2237 км. Мамлакат учта географик худудга бўлинадиди. Ғарбда максимал кенлиги 150 км бўлган соҳилбўйи текислиги – Коста жойлашган. Мамлакат марказида, Шарқий Кордильера ва Ғарбий Кордильера тоғлари орасида узунлиги 600 км, кенлиги 100–200 км, ўртача баландлиги 2500 м бўлган Сьерра тоғлиги ётади. Шарқий Кордильерада ҳаракатдаги вулкюнлар кўп бўлиб, улар орасида 5230 м баландликдаги Сангай вулкюни фаоллиги билан ажралиб туради. Ғарбий Кордильерада мамлакатнинг энг баланд нуқтаси – Чимборасо (6262 м) жойлашган. Эквадорнинг шарқий қисмини, деярли ярим худудини Орьенде шарқий чангалзорлари эгаллайди. Бу жойларга инсон қадами етмаган, аҳоли яшамайдиди. Чангалзорнинг кўп қисмлари тадқиқ этилмаган. Чангалзордан Амазонкага қуйиладиган дарёлар – Напо, Пастаса, Тигре ва бошка дарёлар оқиб ўтади. Асосий табиий ресурслари: нефть, ёғюч, балик. Худудининг 6%и ҳайдаладиган ерлар, 51% – ўрмон ва тўқайлар, 17%ини яйлов ва ўтлоқлар ташкил етади.

Иклими – соҳилбўйида экваториал, тоғли худудларида салкин. Текислик ва тоғ ёнбағирлари экваториал ўрмонлар билан қопланган. Тоғларда адир ўсимликлари ўсади. Ҳайвонот оламини ягуар, айик, ёввойи мушук, америка сассиккўзани (скунс), латча, Галапагосс оролларида улкан денгиз тошбакаси, денгиз игуанаси, пингвинлар ташкил етади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 21 та провинцияга бўлинган. Галапагосс ороллари ҳам провинция мақюмига эга. 1822 йилнинг 24 майида Эквадор мустанкиликка эришган. Давлат

ва ҳукумат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи олий орган – Миллий конгресс (бир палатали парламент). Сийёсий партиялари: Сўл демократик партия, Демократик партия, Эквадор коммунистик партияси, Консерватив партия, Халқ демократик партия, Радикал либерал партия, Социал-христиан партия, Эквадор меҳнаткашлари конфедерацияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Саноатнинг асосий тармоғи – нефть қазиб олиш. Бошқа тармоқлари – металлургия, коғоз-целлюлоза, озиқ-овқат, тўқимачилик. Қишлоқ хўжалиғи (балиқчилик ва ўрмончилик билан бирга) ЯИМнинг 18%ини ташкил этади. Банан, қахва, какао, балиқ, майда қисқичбакалар (креветка) экспорт қилинади. Чорвачилик ривожланган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 70836 млн (аҳоли жон бошига – 5311) долларни ташкил этган. Асосий савдо шериклари: АҚШ, Лотин Америкаси давлатлари, Кариб хавзаси давлатлари, ЕИ давлатлари, Япония.

Темир йўлларининг умумий узунлиғи – 965 км, автомобиль йўллари – 28 000 км (3600 км асфальтланган), ички сув йўллари – 1500 км. Асосий портлари: Гуаякиль, Эсмеральдас.

Тарихи. XV асрда ҳозирги Эквадор худуди инқлар империяси таркибига кирган. 1526 йилда испанлар томонидан қашф этилган Эквадор, Писарро ва Белалкасара бошлик конкистадорлар томонидан 1533 йилда забт этилади. 1822 йилда мамлакат испан қўшинларидан озод бўлиб, Кито номи билан Буюк Колумбия таркибига қиради. 1830 йилнинг 13 майидан Эквадор мустақил республика. 1852 йили қуллик бекор қилинади. 1941–1942 йиллардаги Перу билан урушдан сўнг мамлакат қатор ҳарбий тўнтаришларни бошидан кечирди. 1979 йилда ҳарбийлар ҳокимиятни фуқаролик ҳукуматига топширади. 2011 йили ўтказилган референдумда Эквадор аҳолиси ижтимоий, иқтисодий ва сийёсий соҳаларда чуқур ислохотлар ўтказиш тарафдори бўлди.

ЭКВАТОРИАЛ ГВИНЕЯ

Расмий номи – Экваториал Гвинея Республикаси. Пойтахти – Малабо. Худуди – 28 051 км². Аҳолиси – 740 500 киши (2012). Давлат тили – испан, француз ва португал. Сигнувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – африка франки.

Географик жойлашуви ва табиати. Африка қитъасининг ғарбидаги давлат. Шарк ва жанубда – Габон (чегара узунлиғи – 350 км), шимолда – Камерун (189 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиғи – 539 км. Ғарбда мамлакат Гвинея кўрфази билан туташган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиғи – 296 км. Материкдаги худуддан ташқари Экваториал Гвинеяга Биоко, Аннобон ва қатор майда ороллар тегишли. Экваториал Гвинея – тоғли мамлакат. Соҳил бўйидаги

текисликлар секин-аста паст тоғларга айланиб боради. Ороллар вулкон жисмларидан иборат. Асосий дарёлари – Мителеме ва Бснито. Асосий табиий ресурслари: марганец, уран, ёғоч, нефть.

Иклими – экваториал. Ўсимлик дунёси эбена, окуме, акажу, овенка, акога, нон, сандал дарахтлари, мимоза (тегсасулар), фикуслардан иборат. Ҳайвонот дунёсини турли маймулар, коплон, фил, оху (антилопа), кийик, мангуст, бир неча тур илон, куш, хашаротлар ташкил этади. Биоко оролида жайра учрайди.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат таркибига 7 провинция киради. 1968 йилнинг 12 октябрида Экваториал Гвинея мустақилликка эришди (аввалги номи – Испания Гвинеяси). Шу кун миллий байрам – Мустақиллик куни ҳисобланади. Давлат бошлиғи – президент, ҳукуматни бош вазир бошқаради. Қонун чиқарувчи ҳокимиятни президент парламент – Халқ вакиллари палатаси билан биргаликда амалга оширади. Сиёсий партиялари: Социал-демократик партия, Экваториал Гвинея демократик партияси, Либерал-демократик конвент, Социал демократия учун конвергенция, Социал-демократик халқ конвенти.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Мамлакат иқтисоди кишлок ҳўжалиги, ўрмончилик, балиқчиликка асосланган (ЯИМнинг ярми, экспорт ҳажмининг деярли ҳаммаси). Асосий экспорт маҳсулотлари – қахва, ёғоч, какао. Ишлаб чиқариш ёғочга ишлов бериш ва балиқни қайта ишлаш билан чегараланган. Нефть конлари ўрганилмоқда. Титан, темир, уран, олтин, марганец конлари очилган. 2012 йилда ЯИМ микдори 20649 млн (аҳоли жон бошига – 23 133) долларни ташкил этган. Асосий савдо шериклари: Испания, Нигерия, Франция, Камерун.

Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 2760 км. Портлари: Бата, Ма-лабо.

Тарихи. Ҳозирги Экваториал Гвинея ҳудуди XV аср охириларида португаллар томонидан кашф этилган. 1778 йили Португалия ўз мустамлакасини Испания тасарруфига ўтказишга мажбур бўлади. Мамлакат мустақилликка эришгунча (1968), Испан Гвинеяси деб аталган. Президент Нгуема томонидан ўрнатилган авторитар тузум, 1979 йилда полковник Мбасого бошчилигидаги ҳарбий ғўнтаришда ағдарилади. 1982 йилда янги конституция қабул қилинди. 1990 йилларга келиб муҳолифатчиларни оммавий қамокқа олишлар бошланди ва мамлакатда бир партияли диктатура ўрнатилди.

ЭРИТРЕЯ

Расмий номи – Эритрея Давлати. Пойтахти – Асмэра. Ҳудуди – 117 600 км². Аҳолиси – 5 580 800 киши (2012). Давлат тили – тиграи ва араб. Сигинувчилар ислом ва христиан динларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – накфа.

Географик жойлашуви ва табиати. Шарқий Африкадаги давлат. Ғарб ва жанубда – Эфиопия (чегара узунлиги – 912 км), шимол ва шимоли-ғарбда – Судан (605 км), жануби-шарқда – Жибути (109 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 1626 км. Шарқда мамлакат Қизил денгиз билан туташган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 1151 км. Эритрея тоғли мамлакатдир. Унинг ҳудуди Эфиопия тоғлигининг бир қисми ҳисобланади. Ғарбда тоғлик секин-аста пасайиб Судан текислигига айланади. Шарқда эса соҳилбўйи текислиги жойлашган. Эритреяда олтин, мис, темир, никель, хром, титан, нефть конлари бор. Ҳайдаладиган ерлар мамлакат ҳудудининг 3%, яйлов ва ўтлоқлар 40% ини ташкил этади.

Иклими – қуруқ ва иссиқ. Ўсимлик дунёсини чўл ўсимликлари ташкил этади. Ҳайвонот олами тимсоҳ, туяқуш, бургут, марабу, калхат ва турли денгиз балликларидан иборат.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар давлат. Эритрея ўз мустақиллигини 1993 йилнинг 24 майида эълон қилган (аввал Эфиопиянинг бир қисми). Миллий байрамлари: 24 май – Мустақиллик куни ва 1 сентябрь – Мустақиллик учун қуролли кураш бошланган кун (1961). Давлат ва ҳукумат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи олий орган – Эритрея Миллий ассамблеяси. Ягона сиёсий партия – Демократия ва адолат учун халқ фронти.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Эритрея жаҳоннинг иқтисодий жиҳатдан кам тараққий этган давлатларидан биридир. Иқтисодининг асосий тармоғи аҳолининг 60% и банд бўлган қишлоқ ҳўжалигидир (ЯИМнинг 50%, экспортнинг 70%). 2012 йилда ЯИМ миқдори 3108 млн (аҳоли жон бошига – 546) долларни ташкил этган. Саноатининг ривожланган тармоқлари: нефтни қайта ишлаш, ёғочни қайта ишлаш, тўқимачилик, тери-пойабзал, тикувчилик, озик-овқат. Портлари: Асэб, Массауа.

Тарихи. Эритрея милодгача вужудга келган Эфиоп қироллиги – Аксум таркибига кирган. 1890 йилдан Италия мустамлакаси. 1941 йилдан БМТ мандатига кўра Буюк Британия томонидан бошқарилган. 1952 йилда Эритрея федерация аъзоси сифатида Эфиопия таркибига кирган. 1962 йилда, Эфиопия Эритреяни провинция деб эълон қилгандан сўнг, мамлакатда мустақиллик учун ҳаракат бошланиб, бу ҳаракат 1975 йилда кенг миқёсга кўтарилади. Эритреялик кўзғолоғчилар ҳукумат қўшинларидан устун келгач, 1993 йилда Эритрея референдум натижаларига кўра мустақил бўлди. 1998 йили Эфиопия билан чегара ҳудудлари учун уруш бошланди. Бу уруш 2000 йилда Эритреянинг мағлубияти билан тугади. 2009 йилда БМТ Хавфсизлик кенгаши Эритреяга қурол олиб қилишига эмбарго эълон қилди.

Темир йўлларининг узунлиги – 4850 км, автомобиль йўллари – 140 072 км, ички сув йўллари – 904 км. Йирик портлари – Бендер-Аббас, Энзели.

Тарихи. Форслар дастлаб м. а. IX асрларга оид Оссурия манбаларида тилга олинади. М. а. 556–550 йилларда Буюк Кир II кадимги дунёда буюк империяни яратган форс подшолари сулоласига асос солди. Доро I (м. а. 522–486 йилларда) даврида империя ўзининг ривожланиш чўккисига кўтарилди. Империя худуди Ҳиндистондан Ўрта Ер денгизигача кенгайди. Миср, Кичик Осиё ва Фракия ерлари империя таркибига киритилди. М. а. V аср охирларида форсларнинг экспансияси греклар томонидан тўхтатилди. М. а. 330 йилда Форс империяси Александр Македонский қўшинлари томонидан забт этилди. М. а. 224 йилда мамлакатни тўрт аср давомида идора қилган сосонийлар сулоласи ҳокимият тепасига келди. Форс империяси VI аср охирлари ва VII аср бошларида ривожланишнинг энг юқори даражасига кўтарилди. Араблар босқини империяни заифлаштирди, ислом дини киритилди. XI асрда мамлакат салжукий турклар томонидан забт этилгандан сўнг ислом-форс цивилизацияси инкирозга учради. 1221–1222 йилларда Чингизхон, XIV асрда Амир Темур томонидан босиб олинди. XVI аср бошларида мамлакат яна форслар – сафавийлар сулоласи томонидан бошқарилди. XVIII–XIX асрларда бу ҳудудлар Ўз таъсир доираларига эга бўлиш учун интилган Россия ва Буюк Британияга қарши курашишга тўғри келган бир қанча форс сулоалари алмашди. 1925 йилда ҳокимиятга паҳлавийлар сулоласи келади. 1979 йили шоҳ Муҳаммад Ризо Паҳлавий ҳукумати норозилик ҳаракатлар натижасида ағдарилди. 1934 йилдан бошлаб мамлакат Эрон деб номлана бошланди. 1980 йилда Эрон Ислом Республикаси деб эълон қилинди. 1979 йил охирида Эрон ва Ироқ ўртасида муносабатлар кескинлашди. Эрон билан Ироқ ўртасида Шатт ул-Араб дарёси бўйлаб ўтган чегара хусусидаги жанжал қуролли тўқнашувга айланиб кетган. 8 йил давом этган бу можаро икки томонни ҳам ҳолдан тойдирди. Хумайний вафотидан сўнг (1989) ҳокимият тепасига келган янги ҳукумат бир қанча ижобий ислохотларни амалга ошира бошлади, ташқи сиёсатда Эронни халқаро миқёсда яққаланиб қолиш ҳолатидан чиқариш йўлини белгилади. АҚШ ҳукумати Эронни террористларни қуроллантиришда ва оммавий қиргин қуролларини ишлаб чиқаришда айблаб келмоқда.

ЭСТОНИЯ

Расмий номи – Эстония Республикаси. Пойтахти – Таллинн. Ҳудуди – 45 200 км². Аҳолиси – 1 339 700 киши (2012). Давлат тили – эстон. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг лютеран ва православ мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – евро.

Географик жойлашуви ва табиати. Шарқий Европанинг шимоли-ғарбидаги давлат. Шарқда – Россия (чегара узунлиги – 294 км), жанубда – Латвия

(339 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 633 км. Гарбда Эстония Болтиқ денгизи, шимолда Фин кўрфази билан туташган. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 1393 км. Мамлакат ҳудудининг катта қисмини текисликлар ташкил этади. Мамлакатнинг жануби-шарқда қирликлар бор. Асосий табиий ресурслар: ёнғич сланецлар, фосфоритлар, торф, нефть, каҳрабо. Ҳайдаладиган ерлар ҳудудининг 22%, ўрмон ва тўқайлар 35% ини ташкил этади. Иқлими денгиз иқлимидан континенталга ўтувчи. Эстониянинг шимоли ва гарбда кенг баргли ўрмонлар, жануби ва жанубий-шарқда игнабаргли ўрмонлар ўсади. Лось, косуля, кобон, куён, тулки, силовсин, бўрсик, бўри, айик, турли кушлар ва баликлар фаунаши ташкил этади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар республика. Мамлакат таркибига 15 та уезд ва марказга бўйсунувчи 6 та шаҳар киради. 1991 йилнинг 20 августидан Эстония ўз мустақиллигини тиклади (аввал СССР таркибига кирган). Миллий байрами 24 февраль – Мустақиллик куни (1918) ҳисобланади. Ижро этувчи ҳокимият президент (давлат бошлиғи) ва бош вазир бошлиқ ҳукуматга тегишли. Қонун чиқарувчи олий орган – Рийгикогу (парламент). Сиёсий партиялари: «Республика» партияси, Эстония бирлашган халқ партияси, Ислохотлар партияси, Муътадиллар партияси, Ватан иттифоқи, Эстония марказчилар партияси, Эстония халқ иттифоқи.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Эстония – индустриал-аграр мамлакат. Ялпи ички маҳсулотидан саноат 24,3%, кишлок ҳўжалиғи 6,2%, хизмат кўрсатиш тармоғи 69,5% ни ташкил этади. Саноатининг ривожланган тармоқлари: сланец казиб олиш ва қайта ишлаш, ёғочни қайта ишлаш, кимё, машинасозлик, метални қайта ишлаш, қурилиш маҳсулотларини ишлаб чиқариш, енгил саноат, озиқ-овқат саноати. Кишлоқ ҳўжалиғи асосан гўшт-сут чорвачилиғига ихтисослашган. 2012 йилда ЯИМ миқдори 21 863 млн (аҳоли жон бошига – 16 320) долларни ташкил этган. Асосий савдо шериклари: Россия, Финляндия, Швеция, Германия.

Темир йўлларининг умумий узунлиғи – 1000 км, автомобиль йўллари – 14 800 км, ички сув йўллари – 500 км. Асосий порт – Таллин.

Тарихи. VIII асрда эстонлар аввал немис, кейинроқ данияликлар томонидан бўйсундирилади. Данияликлар 1154 йили Таллиннга асос солишади. 1346 йилда ҳозирги Эстония ҳудудини Тевтон ордени Даниядан сотиб олади. Иван Грозний ҳукмронлиғи даврида Россия Нарва ва Тартуни босиб олади. Тевтон ордени парчалангандан сўнг (1561) Эстония Швеция, Дания ва Речь Посполита ўртасида бўлиб олинади. XVII асрда Эстония мамлакатга лютеранликни олиб келган Швецияга қарам бўлади. Шимолий уруш (1700–1721) даврида Эстония Пётр I томонидан забт этилиб, Ништадт шартномасига кўра Россия тасарруфида ўтади. 1917 йилнинг февраль инқилобидан сўнг Эстония мустақилликка эришади, лекин 1917 йилнинг ноябрда большевиклар мамлакатда совет

хокимиятини ўрнатади. Немислар Эстонияни 1918 йилда босиб олади. Эстония 24 февралда совет Россияси таркибидан чиқиб, ўз мустақиллигини эълон қилди. Бу мустақиллик Германиянинг капитуляциясидан сўнг – 1920 йилда тан олинди. 1934 йилда мамлакатда диктатура, 1940 йилда совет қўшинлари бостириб кириши оқибатида совет ҳокимияти ўрнатилди. 1944 йилда немис қўшинларидан озод қилинган Эстония 1991 йилгача СССР таркибига кирган. 1991 йилда Эстония ўз мустақиллигини тиклади. 1994 йилда Россия армиясининг охириги қисмлари Эстониядан олиб чиқилди. 2004 йили НАТО ва ЕИга қабул қилинди.

ЭФИОПИЯ

Расмий номи – Эфиопия Федератив Демократик Республикаси. Пойтахти – Аддис-Абеба. Ҳудуди – 1 221 894 км². Аҳолиси – 91 195 600 киши (2011). Давлат тили – амхар. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг православ (45%) мазҳабида, ислом динига (35%) ҳамда мажусийликка (12%) эътиқод қилади. Пул бирлиги – бир.

Географик жойлашуви ва табиати. Африканинг шаркидаги давлат. Шарк ва жануби-шаркида – Сомали (чегара узунлиги – 1600 км), ғарб ва шимоли-ғарбда – Судан (1606 км), шимоли-шарқда – Эритрея (912 км) ва Жибути (349 км), жануби-ғарбда – Кения (861 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 5328 км. Мамлакат ҳудудининг катта қисмини Эфиоп тоғлиги (энг баланд нуктаси Рас-Дашэн тоғи – 4623 м) эгаллайди. Эфиопия оз микдордаги олтин, платина, мис захираларига эга. Мамлакат ҳудудининг 12% ини ҳайдаладиган ерлар, 41% ини ўтлоқ ва яйловлар, 24% ини ўрмон ва бутазорлар ташкил этади.

Иклими – субэкваториал. Ўсимлик дунёси турли бўлиб, тропик ва чўл ўсимликларидан альп ўсимликларигача ўсади. Ҳайвонот дунёсини арслон, коплон, фил, гиппопотам, жирафа, каркидон, антилопа, силовсин, маймун, турли қушлар ва ҳашаротлар ташкил этади.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Мамлакат 9 та миллий-маъмурий штатларга ва пойтахт ҳудудига бўлинган. Ҳозирги Эфиопия ҳудудида м. а. 1 минг йилликдаёқ Сава подшолиги бўлган. 1889 йилда Эфиопия Италиянинг протекторатига айланган. 1895 йилда мустақилликка эришган. Миллий байрамлари: 2 март – Адуа яқинидаги Ғалаба куни (1896) ва 6 апрель – Ғалаба куни (1941). Давлат бошлиғи – президент. Ижро этувчи ҳокимият бош вазир ва ҳукуматга, қонун чиқарувчи ҳокимият – Халқ вакиллари кенгашига тегишли. Сиёсий партиялари: Эфиопияда тинчлик ва демократия учун муқобил кучлар иттифоқи, Эфиопия демократик бирлик партияси, Эфиопия халқлари никлибоний-демократик фронти.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисоди кишлок ҳўжалигига (ЯИМнинг 45%, экспортнинг 90%) асосланган Эфиопия Африканинг кашшок мамлакатлари каторига киради. 2012 йилда ЯИМ миқдори 41 893 млн (аҳоли жон бошига – 483) долларни ташкил этган. Асосий экспорт маҳсулоти – каҳва (экспорт тушумларининг 60%). Ишлаб чиқариш асосан кишлок ҳўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш ҳамда олтин казиб чиқариш билан боглик. Асосий савдо шериклари: Германия, Япония, Франция, Италия, Саудия Арабистони.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 988 км, автомобиль йўллари – 44300 км (3650 км асфальтланган).

Тарихи. Ривоятларга кўра, кадимда ҳозирги Эфиопия ҳудуди Сава подшолигининг бир қисми ҳисобланган. II аср охирларида шаклланган Аксум подшолиги VI–VII асрларда заифлашади. Муслмон сулоласи Загве (X–XIII асрлар) ҳукмдорлигидан сўнг, ҳокимиятга 1270 йилда христиан (копт) сулаймонийлар сулоласи келади. Ислоҳ таъсирига қарши туриш мақсадида Эфиопия ҳукмдорлари XIV–XVII асрларда Европа давлатларидан ёрдам сўрашади. XIX аср охирида Сувайш канали очилгандан сўнг Эфиопия ўзига Италия, Франция, Англия каби давлатларнинг эътиборини жалб қила бошлайди. 1889 йилда Италия ва Эфиопия ўртасида имзоланган шартномани икки томон ўзича тушунади. Эфиопияни ўз протекторати сифатида қўришни хоҳлаган Италия, мамлакатга ўзининг харбий экспедициясини жўнатади. Аммо бу экспедиция 1896 йилда маглубиятга учрайди. 1935 йилда Муссолини Сомалида яшаётган италияликларнинг манфатини ҳимоя қилиш баҳонасида Эфиопияга ўз қўшинларини киритади. Натижада Эфиопия ва Сомали бирлашиб, Италиянинг Шарқий Африка мустамлакасини ҳосил қилади. 1941 йилда британияликлар Эфиопияни озод қилишади. Эритреяда миллий ўзликни англаш, Сомали билан харбий тўқнашувлар, очарчилик ва қургоқчилик мамлакатда чуқур ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий инқирозни келтириб чиқаради. 1974 йилда харбий тўнтариш натижасида император Селассие тахтдан ағдарилади. 1975 йилда Эфиопия республика деб эълон қилинади. 1977 йилда навбатдаги харбий тўнтариш оқибатида ҳокимиятга Менгисту Хайле Мариам келади. Совет тузуми тарафдори бўлган бу ҳокимият 1991 йилнинг 28 майгача ҳукмронлик қилади. 1993 йилда Эритрея мустақил давлат сифатида Эфиопиядан ажралиб чиқади. 1998–2000 йилларда Эритрея билан чегара урушлари бўлиб ўтди. Шунингдек, Эфиопия 1997, 2000 ва 2006 йилларда Сомали можароларига ҳам аралашди.

ЯМАЙКА

Расмий номи – Ямайка. **Пойтахти** – Кингстон. **Ҳудуди** – 11 500 км². **Аҳолиси** – 2 868 380 киши (2011). **Давлат тили** – англиз. **Сигинувчиларнинг асосий қисми** – христиан динининг протестант маҳзабига эътиқод қилади. **Пул бирлиги** – ямайка доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Кариб денгизда, Ямайка ороли ва бир канча майда оролларда жойлашган давлат. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 1022 км. Оролнинг катта қисмини ясситоғлик ва баландлиги 2256 м гача бўлган тоғлар эгаллайди. Қирғоқ атрофлари тор текисликдан иборат. Асосий табиий ресурслари: бокситлар, гипс, охактош, мрамар. Худудининг 19% ини хайдаладиган ерлар, 28% ини ўрмон ва тўқайлар, 18% ини яйлов ва ўтлоқлар ташкил этади.

Иклими – тропик. Ўсимлик дунёси инсон фаолияти туғайли қашшоқлашган. Ҳозир ўрмонлар мамлакат худудининг 1/5 қисмини эгаллайди. Тоғ атрофларида адир ўсимликлари ўсади. Турли қушлар ва кўршапалаклар кўплаб учрайди. Ёввойи сут эмизувчилар деярли йўқ. Судралувчилардан тошбака, захарсиз илон, тимсоҳ, калтакесаклар учрайди.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар давлат, Британия Ҳамдўстлиги аъзоси. Мамлакат 3 та графликка бўлинган. Ямайка 1962 йилнинг 6 августда мустақил бўлди (аввал Буюк Британия мустамлакаси). Қонунлари инглиз умумий ҳуқуқига асосланган. Давлат бошлиғи – Британия монархи. Оролни унинг вакили – генерал-губернатор бошқаради. Ижро этувчи ҳокимият генерал-губернатор билан бош вазир бошлиқ ҳукуматга тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимият Сенат (юқори палата) ва Вакиллар палатасидан (қуйи) иборат парламентга тегишли. Сиёсий партиялар: Ямайка лейбористлар партияси, Халқ миллий партияси, Ямайка касаба уюшмалари конгресси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Саноатнинг асосий тармоқлари – бокситлар қазиб олиш ва алюминий ишлаб чиқариш. Чет эл валютасининг асосий манбаи туризм ҳисобланади. Қишлоқ хўжалиги (ЯИМнинг 10%и) умумий экспорт ҳажмининг 17% ини таъминлайди. Экспорт қилинадиган асосий экинлар – шакарқамиш, банан. 2012 йилда ЯИМ миқдори 15 262 млн (аҳоли жон бошига – 5541) долларни ташкил этган. Асосий савдо шериклари: АҚШ, Буюк Британия, Канада, Тринидад ва Тобаго.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 294 км, автомобиль йўллари – 18 200 км. Асосий порт – Кингстон.

Тарихи. 1494 йилда Колумб томонидан кашф этилган орол, ҳиндуларнинг катта қисмини кириб ташлаган испанларнинг мустамлакасига айланади. XVI аср бошларида оролга Африкадан куллар келтирила бошланади. 1655 йили Британия мустамлакаси бўлган. 1958 йилдан ўзини ўзи бошқариш ҳуқуқига эга бўлди. 1962 йилдан Британия Ҳамдўстлиги таркибидаги мустақил давлат.

ЯМАН

Расмий номи – Яман Республикаси. Пойтахти – Сано. Ҳудуди – 527 970 км². Аҳолиси – 25 569 200 киши (2012). Давлат тили – араб. Давлат дини – ислом. Пул бирлиги – яман риали.

Географик жойлашуви ва табиати. Жануби-Ғарбий Осиёда, Арабистон яриморилининг жанубида жойлашган давлат. Шимол ва шимоли-шарқда – Саудия Арабистони (чегара узунлиги – 1458 км), шарқда – Уммон (288 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 1746 км. Ғарбда – Қизил денгиз, жанубда – Аден кўрфази билан туташ. Худудининг катта қисмини тоғли ерлар (энг баланд нуқтаси Ан-Наби-Шонб тоғи – 3600 м) эгаллаган. Шимол ва шарқда чўллар жойлашган. Фойдали қазилмалари: нефть, табиий газ, олтин, темир, мис, гипс, тошкўмир, кварц, олтингургурт, ярим қимматбаҳо тошлар.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – республика. Маъмурий хижатдан 19 та вилоят (мухофаза) га бўлинади. Яман Республикаси Яман Араб Республикаси (ЯАР) ва Яман Халқ Демократик Республикаси (ЯХДР)нинг бирлашиши натижасида 1990 йилнинг 22 майида ташкил топди. Бу кун «Яман бирлиги куни» сифатида нишонланади. Бошқа миллий байрамлари – 26 сентябрь – Инқилоб куни, 30 ноябрь – Мустақиллик куни. Ижро этувчи ҳокимият – президент кенгаши (президент кенгаши раиси катта ваколатга эга) ва бош вазир раҳбарлигидаги Вазирлар кенгашига тегишли. Қонун чиқарувчи орган – бир палатали парламент – Депутатлар палатаси. Асосий сиёсий партиялари: Умумий халқ конгресси, Яман социалистик партияси, Ислохотлар учун Яман бирлиги.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Ҳукумат сиёсатининг стратегик йўналишлари – нефть саноатини ривожлантириш, шунингдек, кишлок хўжалигида ишлаб чиқаришни яхшилаш, эркин иқтисодий ҳудудлар яратиш. Кишлок хўжалиги ЯИМнинг 25%ини таъминлайди. Шунга қарамадан, Яман озиқ-овқат маҳсулотларининг 70%ини четдан келтиришга мажбур. Агар Сана шаҳри мамлакатнинг сиёсий маркази бўлса, жанубий шаҳар – Аден Ямanning иқтисодий ва савдо марказидир. 2012 йилда ЯИМ миқдори 36370 млн (аҳоли жон бошига – 1377) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари – Германия, Буюк Британия, АҚШ.

Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 51390 км. Портлари: Аден, Мукалло, Салиф, Ходайда.

Тарихи. М. а. I минг йилликда Яман ҳудудида Хадрамаут, Катабан, Ау-сан, Саба, Манн давлатлари вужудга келган. Яман IV асрда Эфиопия, VI асрда форслар томонидан забт этилган. VIII асрда мамлакат ҳудудида ислом дини тарқалди. X асрда мамлакатда зайдийлар сулоласи ҳукмронлиги ўрнатилди. XVI асрда Яман Усманийлар империяси таркибига киритилди. 1633 йилда Яман асрда Яман Усманийлар имомлиги ташкил топди. 1839 йил-ҳудудида яна мустақил давлат – Зайдийлар имомлиги ташкил топди. 1839 йил-ҳудудида яна мустақил давлат – Зайдийлар имомлиги ташкил топди. 1839 йил-ҳудудида яна мустақил давлат – Зайдийлар имомлиги ташкил топди. XIX да Аден инглизлар томонидан оккупация қилинди. Ямanning шимолида XIX да Аден инглизлар томонидан оккупация қилинди. Ямanning шимолида XIX да Аден инглизлар томонидан оккупация қилинди. XX аср бошларида асрнинг 70-йилларида инглизлар ҳукмронлиги ўрнатилди. XX аср бошларида асрнинг 70-йилларида инглизлар ҳукмронлиги ўрнатилди. XX аср бошларида асрнинг 70-йилларида инглизлар ҳукмронлиги ўрнатилди. 1918 йилда Шимолий мамлакат Шимолий Яман ва Жанубий Яманга бўлинади. 1918 йилда Шимолий мамлакат Шимолий Яман ва Жанубий Яманга бўлинади.

Яман мустақилликка эришди. 1962 йилда конституцион монархия республикага айланди. Жанубий Яман мустақилликка 1967 йилда эришди. 1970 йилдан бошлаб Яман Халқ Демократик Республикаси деб атала бошлади. 1980 йилларда бошланган икки давлат ўртасидаги музокаралар натижасида 1990 йилнинг 21 майида икки давлат бирлашиб, ягона давлат ташкил топди. Аммо мамлакатда шимолилик ва жанубликларни ажратиш ташлашга бўлган ҳаракатлар сакланиб қолди; бу 1994 йили шимоликлар ғалабаси билан тутаган ҳарбий тўқнашувга ҳам олиб келди.

ЯНГИ ЗЕЛАНДИЯ

Расмий номи – Янги Зеландия. Пойтахти – Веллингтон. Ҳудуди – 268 680 км². Аҳолиси – 448 650 киши (2013). Давлат тили – инглиз, маори тиллари ва имо-ишоралар. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – янги зеландия доллари.

Географик жойлашуви ва табиати. Тинч океанининг жануби-ғарбий қисмида иккита йирик оролда (Кук бўғози ажратиш турадиган шимолий ва жанубий оролларда) ва бир нечта майда (Стюарт, Чатем, Кермадек, Кемпбелл) оролларда жойлашган давлат. Шарқда – Тинч океани, шимолда – Фижи денгизи, ғарбда эса оролларни Австралия материгидан ажратиш турадиган Тасман денгизи билан туташиб кетган. Бундан ташқари, Янги Зеландия Тинч океанининг марказий қисмида жойлашган Токелау, Кук, Ниуэ ороллари ҳам эгалик қилади. Соҳил бўйлаб чегара узунлиги – 15 134 км. Қирғоқлари фьордлар билан ажралган. Ҳудудининг катта қисмини тоғлар, қоялар ва тепаликлар эгаллаган. 200 дан кўпроқ чўққиларнинг баландлиги 2300 м дан ошди. Энг юқори нуқтаси – Кук тоғи (3764 м). Фаол ҳаракатдаги вулконлар, гейзерлар, иссиқ минерал булаклар бор. Тез-тез zilзила бўлиб туради. Мамлакатда вулконлар фаолияти натижасида пайдо бўлган қўллар жуда кўп бўлиб, улардан энг йириги – Таупо (606 м³) кўлидир. Бош дарёси – Уангато. Асосий табиий ресурслари – табиий газ, темир рудаси, кўмир, кўрғошин, мис, олтин, гидроэнергетик ресурслар. Умумий ерларнинг ярмидан кўпроғи (53%)ни ўтлоқ ва яйловлар, 38% ҳудудини ўрмон ва тўқайзорлар эгаллайди.

Иқлими – мўътадил. Жанубий оролнинг текисликлари ва шимолий оролнинг бир қисми тассек (қумликда ўсадиган ўсимликлар) билан қопланган. Тоғларда жануб қорақайини (шамшод) ўрмонлари, шимолий оролда эса субтропик ўрмонлар бор. Оролларнинг фаунаси жуда ўзига хос. Янги Зеландиядаги қушларнинг 90%и эндемиклардир (эндемик – жайдари, маълум бир жойга хос бўлган). Кам учрайдиган, учмайдиган қушларнинг кўпчилиги турлари – киви, какапо тўтиси, жуда кам учрайдиган такахе қуши ҳам мавжуд. Янги Зеландияда энг

кадимги умурткалилардан – туатара ёки гаттериялар бу ерда мамонтлар пайдо бўлгунга қадар ҳам истикомат қилишган.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар давлат. Мамлакат Буюк Британия Ҳамдўстлиги таркибига қиради. Янги Зеландия 10 провинцияга бўлинган. Мамлакат 1907 йилнинг 26 сентябрида Буюк Британиядан мустақиллик олган. Қонунчилик инглиз умумий ҳуқуқига асосланган. Миллий байрами 6 февраль – Вайтонги куни (1840). Давлат бошлиғи расмий равишда британ кироли (кироличаси) ҳисобланади, унинг номидан генерал-губернатор иш юритади. Амалда ижроия ҳокимият бош вазир бошчилигидаги ҳукуматга тегишли. Олий қонун чиқарувчи орган – Вакиллар палатаси (бир палатали парламент)дир. Сиёсий партиялари: Умумий келажак партияси, Лейбористлар партияси, Янги Зеландия миллий партияси, Янги Зеландия демократик партияси, Янги Зеландия социалистик бирлик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Ҳукумат Буюк Британияга боғлиқ бўлган ва аграр иқтисод йўналишини эркин бозор муносабатларига асосланган жаҳон иқтисодиётига мослаштиришга қаратилган чора-тадбирларни амалга оширмоқда. 2012 йилда ЯИМ миқдори 166 923 млн (аҳоли жон бошига – 38 222) долларни ташкил этган. Саноатининг нисбатан тараққий этган тармоқлари: озиқ-овқат ишлаб чиқариш, целлюлоза-қоғоз, кимё, машинасозлик, тўқимачилик. Юксак даражада ривожланган қишлоқ хўжалигида пешқадам ўринни чорвачилик эгаллайди (қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг 80% ини беради). Мамлакат иқтисодида ўрмончилик ва балиқчилик ҳам муҳим ўрин тутди. Муҳим савдо ҳамкорлари – ЕИ мамлакатлари, Япония, Австралия, АҚШ.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 4716 км, автомобиль йўллари – 92 648 км (49 547 км қаттиқ қопламали йўллар), ички сув йўллари эса 1609 км. Мамлакатнинг асосий портлари – Веллингтон, Окленд.

Тарихи. Маори халқлари истикомат қилиб келган Янги Зеландия 1642 йили А. Тасман томонидан кашф этилган. XIX асрда инглизлар томонидан мамлакатни мустамлакалаштириш маорилар қаршилик кўрсатганлиги туфайли (1842–1846, 1860–1868 йиллардаги маори урушлари) жуда секинлик билан борди. 1851 йилда Буюк Британия мустамлакаси деб эълон қилинган Янги Зеландия 1907 йили доминион мақомини қўлга киритди. Британ Ҳамдўстлиги таркибида 1907 йили доминион мақомини қўлга киритди. Франция томонидан Тинч океанида ядро си-мустақилликка 1931 йили эришди. Франция томонидан қаттиқ қаршиликка дуч кел-новларининг ўтказилиши Янги Зеландия томонидан қаттиқ қаршиликка дуч кел-лар янада кескинлашди. 1987 йили Янги Зеландия ўз ҳудудини ядродан холи зона деб эълон қилди.

ЯНГИ КАЛЕДОНИЯ

Расмий номи – Янги Каледония. Маъмурий маркази – Нумеа. Худуди – 19 100 км². Аҳолиси – 258 700 киши (2012). Давлат тили – француз. Сигинувчиларнинг асосий қисми христиан динининг католик (60%) ва протестант – кальвинист (30%) мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – француз тинч океани франки.

Географик жойлашуви ва табиати. Франциянинг мулки, Океанияда, Тинч океанининг жануби-ғарбий қисмида жойлашган. Франциянинг «денгизорти худуди» Янги Каледония (асосий орол), Луайоте ва Честерфилд ороллари гуруҳидан, Пен ва бошқа ороллардан иборат. Оролларнинг қирғоқлари маржон рифлари билан ўралган бўлиб, дунёда энг узун (600 км) тўсикли рифларни ташкил этади. Янги Каледония оролининг шарқида вулкон отилиши натижасида пайдо бўлган ясситоглик мавжуд. Энг юқори чўққиси – Пана тоғи (1628 м). Майда дарёлар тармоғи мавжуд. Асосий қазилма бойликлари: никель (дунё захираларининг 20%), кобальт, хром, темир рудаси, марганец, мис, қўмир.

Иклими – тропик. 3000 га яқин ўсимлик турлари мавжуд. 10% худуди ўрмонлар билан қопланган (араукария, агатис ва бошқа дарахтлар). 61 турдаги қушлар, қўлаб илонлар мавжуд.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. 1946 йилдан Франция мулки. Худуд бошқарувини Олий комиссар амалга оширади. Қонун чиқарувчи ҳокимият – худуд Конгресси (54 депутат 6 йилга 3 та провинция номидан сайланади). Франция парламенти – Миллий йиғинда Янги Каледония 2 депутат ва 1 сенатор вакиллигига эга. Маъмурий жиҳатдан 3 провинцияга бўлинган. Сиёсий партиялари: Республика таркибида Каледония учун бирлашма, Канаклар озодлиги миллий социалистик фронти, Янги Каледония барча учун ҳаракати.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисоди асосини тоғ-кон саноати ташкил этади. Янги Каледония никелнинг энг йирик захираларига эга (никель экспорти валюта даромадларининг 75%ини ташкил этади). Металлургия, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш, қурилиш материаллари ва мебель ишлаб чиқариш корхоналари бор. Қишлоқ хўжалигида аҳолининг 70%и банд. Чорвачилик ва балиқчилик ривожланган. 2010 йилда ЯИМ миқдори 3 158 млн (аҳоли жон бошига – 12 300) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Франция, АҚШ, Австралия, Япония.

Асосий денгиз порти: Нумеа.

Тарихи. 1774 йили меланезияликлар яшаётган бу ороллар инглиз сайёҳи Ж. Кук томонидан кашф қилинган ва Шотландиянинг эски номи билан Каледония деб аталган. 1843 йили оролларга француз католик миссионерлари етиб келишди. 1853 йилдан Францияга қарашли. 1860 йилдан эса мустамлакага айлантирил-

ган. 1864—1896 йилларда Янги Каледония сиёсий махбۇслар сургун қилинади-
гойга айлантирилди. Бу ерга 4000 га яқин Париж Коммунаси иштирокчилари
ҳам сургун қилинган. 1879 йили маҳаллий аҳолининг йирик қўзғолони фран-
цузлар томонидан аёвсиз бостирилди. Янги Каледония 1946 йилдан Франция-
нинг «деңгизорти ҳудуди» мақомига эришди. 1984 йилнинг ноябригача Франция
ҳукуматининг Олий комиссари томонидан бошқарилган. 1988 йили Францияда
ўтказилган референдумга кўра 1989 йилдан бевосита бошқарув бекор қилиниб,
автономия кучайтирилди. 1998 йили Франция бош вазيري Л. Жоспен имзолаган
шартномага кўра, Янги Каледонияда 20 йиллик мустақилликка ўтиш даври эъ-
лон қилинди.

ЯПОНИЯ

Расмий номи – Япония. Пойтахти – Токио. Худуди – 377 800 км². Аҳолиси – 127 492 000 киши (2012). Давлат тили – япон. Сигинувчиларнинг асосий қисми синтоизм, буддавийлик ва христиан динларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – иена.

Географик жойлашуу ва табияти. Шаркий Осиёда, Тинч океанидаги Хонсю, Кюсю, Хоккайдо, Сикоку ва катор майда ороларда (хаммаси бўлиб 6852 орол) жойлашган давлат. Соҳил буйлаб чегара узунлиги – 29751 км. Мамлакат ландшафти тоғлар ва текисликлардан иборат. Баланд тоғларнинг аксариятида ҳаракатдаги вулконлар бўлиб, мамлакатда ҳаммаси бўлиб 60 та фаол вулконлар мавжуд. Энг баланд нуктаси – Фудзияма вулкони (3776 м). Мамлакатнинг энг катта текислиги – Канто (Хонсю о.). Энг узун дарёси – Синано (Хонсю о.). Энг йирик кўли – Бива (672 км²). Асосий табиий бойликлари: тошкўмир, мис, кўрошнин, рух рудаси, балик. Ҳайдаладиган ерлар ҳудудининг 13%, ўрмон ва тўкайлар 67% ини эгаллайди.

Иклими — муссонли, шимолида мўтадил, жанубида субтропик. Япония ҳудудининг 2/3 қисми ўрмонлар билан қопланган. Мамлакатнинг маркази субтропик, жануби тропик, Хоккайдо ороли аралаш ўрмонлар билан қопланган. Ўрмонларида эман, карагай, бир неча тур пальма, банан, фикус, бамбук, даракт-симон папоротниклар, эндемик (жайдари, факат шу жойга хос бўлган) дарактлар, 1500–2000 м баландликда адир ўсимликлари ўсади. Япон ороллариининг дарах-ҳайвонот олами бир-биридан фарқ қилади. Жанубий оролар учун тропик фауна хос бўлиб, бу оролларда бир неча тур маймунлар, кўршапалаклар, қорақуён, кўк қуш — «ури-касегу», «хабу» захарли илони учрайди. Япон архипелагининг марказий оролларида бўри, тулки, ёкүтсимон ит, бўрсик, кийик, қуён, олмахон, япон макакаси, япон қора айғиги, улкан саламандра ҳайвонот оламини ташкил этади. Хоккайдо оролининг ҳайвонот олами қўнғир айик, ларик сичқони, оқсувсар,

Сибирь соболи, тюлень, денгиз мушукларидан иборат. Япония атрофидаги денгизларда турли баликлар кўплаб учрайди.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – конституциявий монархия. Мамлакат таркибига 47 та префектура киради. Миллий байрами 23 декабрь – Император туғилган кун. Давлат бошлиғи – император. Амалда ижро этувчи ҳокимият Вазирлар маҳкамасини бошқарадиган бош вазирга тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимият Маслаҳатчилар палатаси (юқори) ва Вакиллар палатаси (қуйи)дан иборат парламент томонидан амалга оширилади. Сиёсий партиялари: Либерал-демократик партия, Япония демократик партияси, Янги Комейто партияси, Япония социал-демократик партияси, Япония коммунистик партияси, Янги консерватив партия.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисодий кудрати жихатидан жаҳонда етакчи ўринлардан бирини эгаллайди. Иқтисодининг асосий тармоғи бўлган саноат хомашё ва ёнилғи импортига қарам. 2012 йилда ЯИМ микдори 5963 969 млн (аҳоли жон бошига – 46 736) долларни ташкил этган. Юксак технологияларга асосланган ахборот воситаларини ишлаб чиқариш, биотехнология тармоклари тараккий этган. Япония кема, автомобиль, трактор, металга ишлов берувчи ускуналар, маиший электроника, роботлар ишлаб чиқариш бўйича дунёда биринчи ўринни эгаллайди. Япония жаҳонда ишлаб чиқариладиган рангли телевизорларнинг 60%, пўлатнинг 14,3%, сунъий толарларнинг 12,3%ини етказиб беради. Қишлоқ хўжалигининг ЯИМдаги улуши – 2,2%. Қишлоқ хўжалиғи маҳсулотлари импорт қилинади. Жаҳонда овладиган баликнинг 15%и япон балиқчилик флотига тегишлидир. Асосий савдо шериклари: Жануби-Шарқий Осиё давлатлари, АҚШ, Ғарбий Европа давлатлари, Хитой.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 27327 км, автомобиль йўллари – 1111974 км (4400 км тезюрар йўллар, 46805 км – давлат йўллари, 128539 км – префектура йўллари), ички сув йўллари – 1770 км. Асосий портлари: Муроран, Китакинсю, Кобе, Осака, Токио, Иокогама, Кавасаки, Кагосима, Нагоя, Нагасаки.

Тарихи. М. а. 660 йилда император Дзимму дастлабки давлатга асос солади. Бир неча асрлар мобайнида Япония Хитой ва Корея маданияти таъсири остида қолган. Айнан шу давлатлардан VI асрда Японияга буддавийлик дини кириб келади. 522 йилда Ямато сулоласи ҳокимиятга келади ва Нара шаҳрини пойтахт деб эълон қилиб, Хитой маъмурий бошқарув тизимини Японияда жорий этишади. 794 йилдан Хейан даври бошланиб, пойтахти Киотога кўчирилади. IX асрда япон ёзуви шаклланади. XI асрдан император расман ҳукмдор бўлиб, амалда ҳокимият сёгун қўлига ўтади. Мамлакат пойтахти Камакурага кўчирилади. Самурайлар мамлакатда дзен-буддавийликнинг тарқалишига ўз хиссаларини қўшишади. 1274 ва 1281 йилларда японлар мўғуллар ҳужумини қайтаришади. Ўзаро урушлардан сўнг 1615 йилда Токугава сёгунати ҳокимиятни қўлга олади. XVII асрда Японияда европаликлар – аввал португаллар, кейинроқ голландлар пайдо

бўлади. Шунга карамай, Япония XIX аср ўрталаригача чет элликлар учун ёпик бўлган. 1867 йилда токугава сулоласининг сўнгги сёғуни Есинобу хокимиятни император Мицухитога топширади. Пойтахт Эду (Токио)га кўчирилади. Япония кучли давлатга айлангач, 1894 йилда Тайванни, 1905 йилда Россияни Цусима жангида мағлуб этиб, Порт-Артур ва Жанубий Сахалинни эгаллаб олади. 1910 йилда Кореяни, иккала жаҳон урушлари оралиғида Тинч океанидаги қатор ороллари босиб олади. 1931 йилда япон қўшинлари Маньчжурияга бос-тириб киришади, 1937 йилда Хитойнинг қолган ҳудудларига босқинчилик бошланади. Иккинчи жаҳон урушига Япония 1941 йилнинг 7 декабрида АКШнинг Пёрл-Харбор ҳарбий базасига ҳужум қилиш билан қиради. Уруш даврида Япония Англия ва Франциянинг Жануби-Шарқий Осиёдаги мустамлакаларини босиб олади. Иттифоқчи қўшинларнинг ҳужуми, Хиросима ва Нагасакига атом бомбаларининг ташланиши натижасида Япония 1945 йилнинг 2 сентябрида таслим бўлганини эълон қилади. Ўз мустамлакаларини йўқотганлиги ва урушдан оғир аҳволда чиққанлигига карамай, сиёсий ҳаётнинг демократлаштирилиши ва жадал технологик тараққиёт оқибатида Япония иқтисодий жиҳатдан тараққий этган ҳамда энг бой давлатлардан бирига айланди. 2011 йилнинг 11 март куни содир бўлган кучли зилзила ва цунами «Фукусима-1» атом электростанциясида йирик радиацион фалокатга олиб келди.

ҚАМАР ОРОЛЛАРИ

Расмий номи – Қамар Ороллари Иттифоқи. Пойтахти – Морони. Ҳудуди – 2170 км². Аҳолиси – 794 683 киши (2011). Тили – қамар, араб ва француз. Сигинувчилар ислом дини (86%) ва христиан динининг католик (14%) мазҳабига эътиқод қилади. Пул бирлиги – қамар франки.

Географик жойлашуви ва табиати. Давлат Мадагаскар ороллари ва Африка қитъаси оралиғидаги Мозамбик бўғозидаги ороллар (уч асосий – Нгазика (Гранд-Комор), Нзвани (Анжуан), Мвали (Мохели) ва бир қатор бошқа ороллар) да жойлашган. Қирғоқ бўйлаб чегара узунлиги – 340 км. Маоре (Майотта) ороли Францияга тегишли. Мамлакатнинг энг баланд нуқтаси – Каргала фаол вулкони (1260 м). Ҳайдаладиган ерлари ҳудудининг 35%, ўрмон ва бутазорлар 16%, ўтлоқ ва майсазорлар 7% ини эгаллайди.

Иклими – тропик.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – федератив республика. 6 июль Миллий байрами – Мустақиллик куни. Ижро этувчи ҳокимият давлат ва ҳукумат бошлиғи – президентга тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимият бир палатали парламент (Иттифок ассамблеяси)га тегишли. Асосий сиёсий партиялари: Ангиланиш ва демократик ҳаракат партияси, Тараққиёт

учун миллий бирлашма партияси, Демократия ва тараққиёт учун ҳаракат партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Иқтисоди суғурувчан. Қишлоқ хўжалиги иқтисоднинг етакчи тармоғи ҳисобланади. 2012 йилда ЯИМ миқдори 595 млн (аҳоли жон бошига – 865) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: АҚШ, Франция.

Темир йўллари йўқ. Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 750 км. Асосий портлари: Дзаудзи, Морони.

Тарихи. XI асрда араблар Қамар оролларида ўз салтанатига асос солишди. XVI асрда оролларда европаликлардан биринчи бўлиб португаллар пайдо бўлдилар. 1841 йилдан Майотта ороли, 1886 йилдан эса қолган ороллар Франция қўли остига ўтди. Қамар ороллари 1961 йилда ўз-ўзини бошқариш ҳуқуқига эга бўлди ва 1975 йилда Қамар ороллари депутатлар палатаси ўз ташаббуси билан мамлакатни мустақил деб эълон қилди. 1978 йил 1 октябрда мамлакат Қамар Ороллари Республикаси, сўнгра Қамар Ороллари Федерал Ислом Республикаси деб аталди; 2002 йилда Қамар Ороллари Иттифоқи деб ўзгартирилди.

ҚАТАР

Расмий номи – Қатар Давлати. Пойтахти – Доха. Ҳудуди – 11 437 км². Аҳолиси – 1 699 400 киши (2010). Давлат тили – араб. Давлат дини – ислом. Пул бирлиги – қатар риали.

Географик жойлашуви ва табиати. Қатар Осиёнинг жануби-ғарбида, Қатар яриморли (Арабистон яриморлининг шарқий соҳиллари)да жойлашган. Жанубда – Саудия Арабистони (чегара узунлиги – 40 км) билан чегарадош. Қатар яриморли ҳамма томонидан Форс қўли билан ўралган. Ландшафти чўлли текисликлардан ташкил топган. Асосий табиий ресурслари: нефть ва табиий газ.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – мутлақ монархия. 1971 йилнинг 3 сентябрида мустақил давлатга айланган (аввал Буюк Британия протекторати эди). Миллий байрами 3 сентябрь – Мустақиллик куни. Давлат бошлиғи – амир. Қонун чиқарувчи ҳокимиятни ҳукумат амалга оширади. Сиёсий партиялар фаолияти тақиқланган.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Нефть қазиб олиш иқтисодининг асосини ташкил этади. Табиий газ қазиб олиш ва экспорт қилиш ҳам иқтисодда муҳим ўрин тутаяди. 2012 йилда ЯИМ миқдори 184 566 млн (аҳоли жон бошига – 99 731) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари: Япония ва Буюк Британия.

Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 1500 км. Портлари: Доха, Умм-Саид, Халул.

Тарихи. VII асрдан Араб халифалигининг бир қисми, VIII-XIV асрларда Бахрайн амирлари ҳукмронлигида бўлган. XVI асрда Қатар Усмонийлар империяси таркибига киритилди. 1916 йилда Британия протекторатига айлантирилган. 1971 йилда Қатар мустақил давлат деб эълон қилинди.

КИРГИЗИСТОН

Расмий номи – *Қирғиз Республикаси. Пойтахти* – Бишкек. *Худуди* – 199 900 км². *Аҳолиси* – 5 654 800 киши (2012). *Давлат тили* – қирғиз, *расмий тили* – рус. *Сигинувчиларнинг асосий қисми ислом динига эътиқод қилади. Пул бирлиги* – сом.

Географик жойлашуви ва табиати. Ўрта Осиёнинг шимоли-шарқидаги давлат. Ғарбда – Ўзбекистон (чегара узунли – 1099 км), шимолда – Қозоғистон (1051 км), жанубда – Тожикистон (870 км) ва Хитой (858 км) билан чегарадош. Чегарасининг умумий узунлиги – 3878 км. Мамлакатнинг шимоли-шарқида Тянь-Шань (энг баланд нуктаси Ғалаба қўкқиси – 7439 м), жануби-ғарбида Помир – Олой тоғ тизмаси жойлашган. Асосий дарёси – Норин. Энг катта қўли – Иссыкқул. Бир қатор қўриқхоналар тузилган. Ер ости бойликлари – олтин, сурма, симоб, кўмир, нефть, газ. Ҳайдаладиган ерлар худудининг 7%, ўтлоқ ва майсазорлар 42% ини эгаллайди.

Иқлими – континентал.

Давлат тузилиши ва сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар республика. Мамлакат 7 та вилоятга бўлинади. Миллий байрами 31 август – Мустақиллик куни. Ижро этувчи ҳокимият президент (давлат бошлиғи) ва ҳукумат бошлиғи бош вазирга тегишли. Қонун чиқарувчи ҳокимиятни бир палатали парламент (Жогоргу кенеш) амалга оширади. Сиёсий партиялари: Қирғизистон аграр партияси, Қирғизистон аграр-меҳнат партияси, «Ар-Намис» партияси, Қирғизистон хотин-қизлари демократик партияси, Қирғизистон демократик ҳаракати, Қирғизистон республика партияси, Қирғизистон коммунистлар партияси, «Мамлакатим» ҳаракати партияси, «Манас-эл» маънавий тикланиш партияси, Эркин Қирғизистон партияси, «Ата-Мекен» социалистик партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникацияси. Қирғизистон – аграр-индустриал мамлакат. Бирмунча ривожланган саноат тармоқлари: рангли металлургия, машинасозлик, енгил ва озиқ-овқат саноати. Кишлоқ хўжалигининг етакчи тармоқлари чорвачилик, пахтачилик ва бошқалар. 2012 йилда ЯИМ миқдори 6473 млн (аҳоли жон бошига – 1158) долларни ташкил этган. Асосий савдо ҳамкорлари – Россия, Украина, Ўзбекистон, Қозоғистон ва бошқа МДХ мамлакатлари.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 370 км. Автомобиль йўллари узунлиги – 30300 км.

Тарихи. VI асрдан XII асргача ҳозирги Қирғизистон ҳудудлари Турк хоқонлиги таркибига кирган. XIII асрда мўғуллар томонидан босиб олинган Қирғизистон XVII асрда Ойрат хонлиги, XIX аср бошларида Қўқон хонлиги таркибига киритилди. 1870 йили Россия империясининг Туркистон генерал-губернаторлиги таркибига киритилди. 1918 йилда Туркистон Республикасининг бир қисми, 1924 йилда РСФСР таркибида Қора-Қирғиз Автоном вилояти, 1925 йилдан Қирғизистон автоном вилояти, 1926 йилдан Қирғизистон АССР, 1936 йилда Қирғизистон ССР мақомини олди. Қирғизистон мустақиллиги 1991 йилнинг 31 августида эълон қилинди. 1993 йил 5 майдан Қирғиз Республикаси деб номланди. 2005 йил мартда юзага келган иктисодий-ижтимоий вазият амалдаги президент А. Акаевни ўз лавозимидан кетишга мажбур қилди («Лолалар инкилоби»). 2011 йили 30 октябрда умумхалқ овоз бериш йўли билан мамлакат президенти сайланди.

ҚОЗОҒИСТОН

Расмий номи – Қозоғистон Республикаси. Пойтахти – Астана. Ҳудуди – 2724900 км². Аҳолиси – 16911900 киши (2012). Давлат тили – қозоқ, расмий тили – рус. Сигинувчиларнинг асосий қисми ислом (47%) дини ва христиан динининг православ (44%) ҳамда протестант (2%) мазҳабларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – тенге.

Географик жойлашуви ва табиати. Евросиё материгининг марказида жойлашган давлат. Шимолда – Россия (чегара узунлиги – 6846 км), жанубда – Ўзбекистон (2203 км), Қирғизистон (1051 км) ва Туркменистон (379 км), шарқда – Хитой (1533 км) билан чегарадош. Қуруқликдаги чегаралари узунлиги – 12012 км. Қозоғистоннинг гарбий қисми Каспий денгизи, жанубда Орол денгизи билан туташ. Мамлакат ҳудуди шарқда Олтойдан ғарбда Волганинг қуйи қисмигача, шимолда Ғарбий Сибирь текислигидан жанубда Тянь-Шань тоғларигача чўзилган. Ғарбда Каспийбўйи пасттекислиги ва Мангишлок ярим-ороли жойлашган. Шимоли-ғарбда Урал ва Мукожар тизма тоғларининг жанубий тармоқлари ётибди. Мукожардан шимоли-шарқда Тўрғай ясситоғлиги, жанубда Турон пасттекислиги ва Қизилқум чўли жойлашган. Шарқ ва жануби-шарқда Олтойнинг жанубий тизмалари қад кўтарган. Жанубда Бетпак-Дала ва Муюнқум чўллари бор. Асосий дарёлари – Иртиш, Урал, Чу, Сирдарё. Қозоғистон ҳудудида Ўлхаш кўли ва қисман Орол ва Каспий денгизлари жойлашган. Флора ва фаунаси табиатига хос. Ер ости бойликлари кўплаб фойдали қазилмаларга бой: уран, рух, олтин, мис, молибден, нефть, фосфорит, боксит, темир, марганец, қўрғошин.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар республика. Маъмурий жиҳатдан 14 та область (вилоят)га бўлинади. Қозоғистон ўз мустақиллигини 1991 йилнинг 16 декабрида Совет Иттифоқи тарқалгандан кейин эълон қилган. 16 декабрь Миллий байрами – Республика куни. Давлат бошлиғи – президент. Қонун чиқарувчи олий орган – бир палатали парламент – Юқори кенгаш. Сиёсий партиялари: Қозоғистон аграр партияси, Қозоғистон фуқаролик партияси, Қозоғистон демократик партияси, «Ақ жол» демократик партияси, «Ауыл» социал-демократик партияси, Республика «Отан» сиёсий партияси.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. СССР тарқалиб кетгандан кейин Қозоғистонда ишлаб чиқаришнинг инкирозга юз тутиши кузатилади. Лекин хомашё захираларига бойлиги ва ишлаб чиқариш базасига эга эканлиги Қозоғистон иқтисодининг бошқа МДХ давлатларига нисбатан яхшироқ аҳволда бўлишига ёрдам берди. 2012 йилда ЯИМ миқдори 196 416 млн (аҳоли жон бошига – 11 773) долларни ташкил этган. Бирмунча ривожланган саноат тармоқлари: рангли ва қора металлургия, тоғ-кон саноати, машинасозлик, нефтни қайта ишлаш саноати. Қозоғистон кўп миқдорда жун, пахта, картошка, галла етиштиради. Асосий савдо ҳамкорлари: Россия, Украина, Ўзбекистон, Хитой.

Темир йўлларининг умумий узунлиги – 14 460 км, автомобиль йўллари – 189 000 км.

Тарихи. Ҳозирги Қозоғистон ҳудудида туркий қабилалар VI–VIII асрларда Турк хоқонлиги, IX–XII асрларда Қорахонийлар подшолиги ҳукмронлигида яшаганлар. XIII асрда мўғуллар босқинидан кейин Қозоғистон Мўғул империяси таркибига киритилади. XIX асрда Россия империяси томонидан мамлакатни мустамлакага айлантириш учун ҳаракат фаоллашади, ҳозирги Алматы, Астана қалалари барпо этилади. 1886 йили Қозоғистоннинг жанубий ҳудудлари ҳам Россиянинг Туркистон генерал-губернаторлиги таркибига киритилди. 1917 йил ноябрда Алихон Букейхонов Қозоғистонни мустақил давлат деб эълон қилди ва миллий давлатга асос солди. Лекин 1919 йилда Қизил Армия мамлакатни босиб олиб, 1920 йилда Совет автоном республикаси, 1936 йилдан бошлаб Қозоғистон Совет Социалистик Республикаси деб эълон қилинди. 1991 йили СССР тарқалгандан кейин Қозоғистон мустақил давлатга айланди.

ҒАРБИЙ САҲРОИ КАБИР

Расмий номи – Саҳрои Кабир Араб Демократик Республикаси. Пойтахти – Эль-Аюн. Ҳудуди – 266 000 км². Аҳолиси – 566 600 киши (2012). Давлат тили – араб. Сигинувчиларнинг асосий қисми ислам динига эътиқод қилади. Пул бирлиги – песета.

Географик жойлашуви ва табиати. Ғарбий Саҳрои Кабирда жойлашган. Жануб ва жануби-шарқда – Мавритания (чегара узунлиги – 1561 км), шарқда – Жазоир (42 км), шимолда – Марокаш (443 км) билан чегарадош. Курукликдаги чегаралари узунлиги – 2046 км. Мамлакат ҳудудининг асосий қисми сув манбалари кам бўлган кумликлардан иборат. Асосий фойдали қазилмалари: темир рудаси, фосфорит.

Давлат тузилиши, сиёсий партиялари. Давлат тузилиши – унитар республика. Давлат бошлиғи – президент, конун чиқарувчи ҳокимият – Саҳрои Кабир миллий кенгаши. Ҳудуднинг ҳуқуқий макоми ва мустақиллиги ҳақидаги савол ҳозирги кунда ўз ечимини топгани йўқ. Давлатни 70 дан ортиқ давлат тан олган.

Иқтисоди, транспорт коммуникациялари. Аҳоли даромадининг асосий манбаи – балиқ овлаш ва фосфоритлар казиб олиш. Савдо ва ташқи иқтисодий алоқалар Марокаш ҳукумати томонидан назорат қилинади. Марокаш Ғарбий Саҳрои Кабирга даъвогар ва унинг бошқарувида раҳбарлик қилади. 2010 йилда ЯИМ миқдори 900 млн (аҳоли жон бошига – 1700) долларни ташкил этган.

Автомобиль йўлларининг умумий узунлиги – 6200 км. Асосий портлари – Эл-Аюн, Ад-Дакла.

Тарихи. Ҳозирги Ғарбий Саҳрои Кабир ҳудуди XIX аср охириларигача Испания қироллиги қўл остига ўтгунга қадар Шимоли-Ғарбий Африкадаги турли давлатлар таркибида бўлган. 1975 йилда Испания, Мавритания ва Марокаш ўртасида Испаниянинг Ғарбий Саҳрои Кабир ҳудудларини Мавритания ва Марокашга беришга розилиги тўғрисида битим имзоланди. 1976 йил Жазоир мамлакатнинг Мавритания ва Марокаш ўртасида бўлиб олиннишига қарши чиқади. Сегнет-эль-Хамра ва Рио-де-Оро озодлиги учун халқ fronti (ПОЛИСАРИО fronti) ва 1976 йил 28 февралда эълон қилинган Саҳрои Кабир Араб Демократик Республикаси (САДР)ни қўллаб-қувватлади. 1979 йилда Мавритания Ғарбий Саҳрои Кабирнинг жанубий қисмларидан воз кечганидан кейин мамлакатнинг бутун ҳудуди Марокаш назорати остига ўтди.

ҲИНДИСТОН

Расмий номи – Ҳиндистон Республикаси. Пойтахти– Нью – Деҳли. Ҳудуди – 3287732 км². Аҳолиси – 1236958000 киши (2013). Давлат тили – ҳинд ва инглиз, яна 21 та тил (бенгал, тамил, теллугу ва бошқалар) мамлакатнинг турли штатларида расмий тил сифатида ишлатилади. Сигинувчилар ҳиндуийлик (82,6%), ислом (11,4%), христиан (2,4%), сикх (2%), буддавийлик (0,7%) динларига эътиқод қилади. Пул бирлиги – ҳинд рупияси.

Географик жойлашуви ва табиати. Ҳиндистон – Жанубий Осиёдаги давлат. Шарқда – Бангладеш (чегара узунлиги – 4053 км) ва Мьянма (1463 км),

мавжуд бўлган буюк империяга асос солди. Британия томонидан янги мустамлакани ўзлаштириш XVIII аср охири – XIX аср бошларида фаоллашди. 1818 йилда хиндларнинг охириги қаршилиги синдирилди. XX асрнинг 40-йилларида Махатма Ганди раҳбарлигидаги Миллий Озодлик ҳаракати 1947 йил мамлакатнинг мустақилликка эришишига олиб келди, лекин мамлакат икки қисмга – Ҳиндистон ва Покистон Ислоҳ Республикасига бўлинди. Ҳиндистон мустақилликка эришгандан кейин 1960 йилда Хитой, 1965 йилда эса Покистон билан ҳарбий можароларга тортилди. Ҳиндистонда бир неча марта диний ва миллий можаролар ҳам (1984 йилда бош вазир Индира Ганди ва 1991 йилда унинг ўғли Раджив Гандининг ўлдирлиши) юзага келди.

1974 йили Ҳиндистон ўз ядро қуролига эга бўлди. 1991 йили бошланган ислохотлар мамлакат иқтисодини ривожлантирди ва Ҳиндистон юқори суратлар билан тараққий этаётган давлатлар қаторига қўшилди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

- Ўзбекистон Республикаси (Энциклопедия). – Т.: Қомуслар Бош таҳририяти, 1997.
- Ўзбекистон миллий энциклопедияси. – Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти. I–XII жилдлар, 2000–2006.
- Советский энциклопедический словарь. 4-е изд. – М.: «Советская энциклопедия», 1986.
- Географический энциклопедический словарь. 2-е изд. – М.: «Советская энциклопедия», 1989.
- Всемирная история. 12 т. – М.: «Мысль», 1955–1979.
- Советская историческая энциклопедия. В 16 т. – М.: «Советская энциклопедия», 1961–1976.
- Эргашев Ш.Э. Хорижий мамлакатлар янги тарихи (XVI–XVIII асрлар). – Фарғона, 2004.
- Atlas. Dunyoning iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasi. 9-sinf. – Т., 2005.
- Красная книга СССР. В 2-х томах. – М., 1974.
- The Larousse Desk Reference. New York, 1995.
- Краткий политический словарь. – М., 1998.
- www.wikipedia.ru
- www.yestravel.ru
- www.krugosvet.ru
- www.vokrugsveta.ru
- www.encyclopedia.ru

МУНДАРИЖА

Кириш	3	Гренада	78
Ўзбекистон	4	Гренландия	79
Австралия	7	Греция	80
Австрия	9	Грузия	81
Албания	11	Гуам	83
Америка Қушма Штатлари	12	Дания	84
Англия (Ангилья, Ангуилла)	16	Доминика	85
Ангола	17	Доминикан Республикаси	86
Андорра	19	Жазоир	87
Антигуа ва Барбуда	19	Жанубий Африка Республикаси	88
Аргентина	20	Жибути	90
Арманистон	22	Замбия	91
Аруба	23	Зимбабве	92
Афғонистон	24	Индонезия	93
Багама Ороллари	25	Иордания	95
Бангладеш	26	Ирландия	97
Барбадос	27	Ирок	98
Бахрайн	28	Исландия	100
Белиз	30	Испания	101
Белоруссия	31	Исроил	103
Бельгия	32	Италия	104
Бенин	34	Кабо-Верде	106
Бермуда ороллари	35	Кайман Ороллари	107
Бирлашган Араб Амирликлари	36	Камбоджа	108
Болгария	37	Камерун	109
Боливия	39	Канада	110
Босния ва Герцеговина	41	Кения	112
Ботсвана	42	Кипр	113
Бразилия	43	Кирибати	115
Бруней	45	Колумбия	116
Буркина – Фасо	46	Конго Демократик Республикаси	117
Бурунди	47	Конго	119
Бутан	49	Жанубий Корея	120
Буюк Британия	50	Корея (Шимолий Корея)	121
Вануату	53	Коста-Рика	123
Ватикан	54	Кот-Д'Ивуар	124
Венгрия	55	Куба	125
Венесуэла	57	Кувайт	126
Виргин Ороллари (АҚШ)	58	Лаос	127
Виргин Ороллари (Буюк Британия)	60	Латвия	129
Вьетнам	60	Лесото	130
Габон	62	Либерия	131
Ганги	63	Ливан	133
Гайана	64	Ливия	134
Гамбия	65	Литва	136
Гана	66	Лихтенштейн	137
Гваделупа	68	Люксембург	138
Гватемала	69	Маврикий	140
Гвинея	70	Мавритания	141
Гвинея-Бисау	71	Мадагаскар	142
Германия	72	Майотта	144
Гибралтар	73	Макао	145
Гондурас	75	Македония	147
Гонконг (Сянган)	76	Малави	148
	77	Малайзия	

Мали	150
Мальдив	151
Мальта	152
Марказий Африка Республикаси	154
Марокко	155
Мартиника	157
Маршалл Ороллари	158
Мексика	159
Микронезия	161
Миср	162
Мозамбик	164
Молдавия	166
Монако	167
Монголия	168
Монтсеррат	170
Мухаддас Елена Ороли	171
Мьянма (Бирма)	172
Намибия	173
Науру	175
Непал	176
Нигер	177
Нигерия	178
Нидерландия	180
Никарагуа	182
Норвегия	184
Озарбайжон	185
Палау	187
Панама	188
Папуа- Янг Гвинея	189
Парагвай	191
Перу	192
Покистон	194
Польша	196
Португалия	199
Пуэстро-Рико	201
Реюнимов (Реюньон)	202
Россия	203
Руанда	208
Руминия	210
Сальвадор	212
Самов	214
Сан-Марино	215
Сан-Томе ва Принсипи	216
Саудия Арабистони	217
Свазиленд	219
Сейшель Ороллари	220
Сенегал	221
Сен-Пьер ва Микелон	223
Сент-Винсент ва Гренадин	224
Сент-Китс ва Невис	225
Сент-Люсия	226
Сербия	227
Сингапур	228
Словакия	229
Словения	231
Соломон Ороллари	233
Сомали	234

Судан	235
Суринам	237
Сурия	238
Сьерра-Леоне	240
Тайланд	241
Тайвань	243
Танзания	244
Теркс ва Кайкос Ороллари	246
Того	247
Тожикистон	248
Тонга	249
Тринидад ва Тобаго	250
Тувалу	252
Тунис	253
Туркия	254
Туркменистон	256
Уганда	258
Украина	259
Уммон	261
Уругвай	263
Фаластин	264
Фарер Ороллари	265
Фижи	266
Филлипин	267
Финляндия	269
Фолкленд Ороллари	270
Франция	272
Француз полинезияси	275
Хитой	276
Хорватия	278
Чад	280
Черногория	281
Чехия	282
Чили	284
Шаркий Самов	286
Шаркий Тимор	288
Швейцария	289
Швеция	291
Шри-Ланка	293
Эквадор	295
Экваториал Гвинея	296
Эритрея	297
Эрон	299
Эстония	300
Эфиопия	302
Ямайка	303
Ямш	304
Янги Зеландия	306
Янги Каледония	308
Япония	309
Қамавр Ороллари	311
Қатар	312
Қирғизистон	313
Қозғистон	314
Ғарбий Сахрон Кабир	315
Ҳиндистон	316